

ТИМУР І ОЛЕНА ЛИТОВЧЕНКИ

КНИГА БЕЗНАДІЇ 1991–2004

ВІД МИРУ ДО ВІЙНИ

101 РІК УКРАЇНИ

CF FOLIO

101 рік України

Тимур Литовченко

**Книга Безнадії. 1991—
2004. Від миру до війни**

«ОМІКО»

2021

УДК 821.161.2

Литовченко Т. І.

Книга Безнадії. 1991—2004. Від миру до війни /
Т. І. Литовченко — «ОМІКО», 2021 — (101 рік України)

ISBN 978-966-03-9535-0

Розпад Радянського Союзу відкрив шлях віковій мрії багатьох поколінь українців. Здавалося б, далі все просто: живи та радій незалежному життю... Однак біда в тому, що при владі в цілому лишилися все ті ж персони, які продовжили політику тотального пограбування країни. До того ж зазнав краху усталений стиль життя, що раніше здавався «вічним», почалася напружена конкуренція на ринку праці, гіперінфляція й інші небачені досі речі. Все це породжувало непевність у майбутньому. Ті, кого ці зміни вкрай налякали, намагалися тікати за кордон у пошуках кращого життя. А ті, хто залишився, поділились на два прошарки: більшість намагалася вижити за будь-яку ціну, аби тільки не опуститися на соціальне дно, меншість боролася за зміни на краще, хоча й не завжди вдало долаючи все нові перешкоди. Здавалося, прекрасним шансом на оновлення країни стала Помаранчева революція (точніше – фронда) 2004 року... Книга содержит нецензурную брань

УДК 821.161.2

ISBN 978-966-03-9535-0

© Литовченко Т. І., 2021
© ОМІКО, 2021

Содержание

Передмова	8
1991	10
Будинок по вул. Правди, № 2, Рівне, 27 січня 1991 року	10
Книжкова ятка неподалік Будинку актора, вул. Ярославів Вал, № 7, Київ, 29 вересня 1991 року	13
Будинок по вул. Жовтнева[6], № 26, Суми, 9 листопада 1991 року	26
Село Княжичі, Київщина, вечір 28 грудня 1991 року	27
1992	28
Залізничний вокзал, Житомир, вечір 21 лютого 1992 року	28
Бабин Яр, Київ, 13 березня 1992 року	31
VIP-зала, кафе «Смак», Рівне, середина травня 1992 року	39
Туристично-оздоровчий комплекс «Судак», вул. Леніна, № 89, Судак, АР Крим, 9 серпня 1992 року	42
Приватний будинок по вул. Київській, Козин, пізній вечір 7 листопада 1992 року	44
1993	47
Будинок по вул. Хорива, № 4, Київ,	47
Київ – Борова Мотовилівка, середина квітня 1993 року	57
Канів, травень 1993 року	66
Приватний будинок по вул. Озерній, Миргород, жовтень 1993 року	68
1994	78
Будинок по вул. Леніна, № 16, Димер, 24 червня 1994 року	78
Набережна Дніпра, Київ, кінець липня 1994 року	82
Будинок по вул. Червоноармійській, № 114, Київ, кінець серпня 1994 року	88
Бар «Гамбрінус», вул. Дерибасівська, № 31, Одеса, 22 вересня 1994 року	93
Orchestra Hall, Peavey Plaza, Міннеаполіс, США, осінь 1994 року	96
1995	98
Приватний будинок по вул. Озерній, Миргород, 24 лютого 1995 року	98
Берег Десни, околиця села Пухівка, Київщина, 23 квітня 1995 року	100
Канів, 22 травня 1995 року	107
Дніпропетровськ, початок червня 1995 року	110
Луцьк, вересень 1995 року	114
1996	116
Відень – Київ, травень 1996 року	116
Редакція Радіо Свобода, вул. Богдана Хмельницького, № 8, Київ, серпень 1996 року	149
Київський міський клінічний шпиталь інвалідів Великої Вітчизняної війни[63], вул. Червонофлотська[64], № 26, Пуща-Водиця, околиця Києва, друга половина жовтня 1996 року	153
Бутик «Шпилька», Костопіль, листопад 1996 року	159

1997	161
Залізничний вокзал, Фастів, липень 1997 року	161
Костопіль, кінець серпня 1997 року	163
Будинок по Фрунзенській наб., № 26, Москва, вересень 1997 року	165
Центральна виборча комісія України, пл. Лесі Українки, № 1, Київ, жовтень 1997 року	171
1998	179
Міжнародний аеропорт «Бориспіль», Київщина, липень 1998 року	179
Ірпінь, травень 1998 року	181
Відкрита веранда ресторану «Старе Запоріжжя», вул. Сагайдачного, Київ, початок осені 1998 року	182
Гуртожиток ВАТ «Охтирський пивоварний завод», Охтирка, середина жовтня 1998 року	189
1999	195
Дніпропетровськ, кінець лютого 1999 року	195
Мінвуглепром України, вул. Богдана Хмельницького, № 4, Київ, ніч з 1-го на 2 квітня 1999 року	199
Неврологічне відділення Жовтневої лікарні[86], Київ, 2 квітня 1999 року	205
Зала «Громадянська війна (1917–1920)», Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького, Дніпропетровськ, травень 1999 року	213
Будинок по вул. Жовтнева, № 26, Суми, листопад 1999 року	215
2000	216
Відділення інфаркту міокарда та відновлювального лікування Інституту кардіології ім. академіка М. Д. Стражеска, Київ, 14 січня 2000 року	216
Кафе «Хоривець», ріг вулиць Хорива і Межигірської, Київ, 17 червня 2000 року	220
Державний науково-дослідний інститут медико-екологічних проблем Донбасу та вугільної промисловості, вул. Челюскінців, № 163-г, Донецьк, 4 липня 2000 року	224
VІP-зала ресторану «Ексклюзив», вул. Артема, Донецьк, вечір 4 липня 2000 року	226
Інформаційно-обчислювальний центр УкрНДІпроекту, підвальний поверх Департаменту вугільної промисловості України, вул. Богдана Хмельницького, № 4, Київ, пізній вечір 16 вересня 2000 року	232
2001	236
Київ, 10 березня 2001 року	236
Національна Спілка письменників України, вул. Банкова, № 2, Київ, 13 березня 2001 року	240
Ковбасний цех малого підприємства «Корольок», Рівне, кінець вересня 2001 року	247
Пивбар «ОстаNNja BAPикаДА», вул. Суворова[97], № 4, Київ, жовтень 2001 року	250
2002	255

Славутич, Чернігівщина, 25 березня 2002 року	255
Кабінет директора Канівської ГЕС, Канів, 29 березня 2002 року	266
Комітети і комісії Верховної Ради України, вул. Шовковична, № 2, Київ, 26 квітня 2002 року	269
Львів, вечір 27 липня 2002 року	274
2003	277
Київська міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги, вул. Братиславська, № 3, Київ, березень 2003 року	277
Кам'янець-Подільський, 17 травня 2003 року	280
Стадіон навчально-тренувальної бази «Динамо» (Конча-Заспа), Столичне шосе, № 45, Київ, 4 липня 2003 року	286
Приватний будинок по вул. Озерній, Миргород, серпень 2003 року	288
Хірургічне відділення клінічної лікарні № 15, вул. Григорія Сковороди, № 2а, Київ, кінець грудня 2003 року	290
2004	301
Майданчик перед Будинком Уряду, вул. Грушевського, № 12, Київ, 4 лютого 2004 року	301
Будинок по вул. Жовтнева, № 26, Суми, кінець серпня 2004 року	307
Клінічна лікарня № 12, вул. Професора Підвисоцького, № 4а, Київ, пізній вечір 1 жовтня 2004 року	308
Чернівці, 22 листопада 2004 року	311
Київ, 25 листопада 2004 року	318

Тимур і Олена Литовченки
Книга Безнадії
1991–2004
Від миру до війни

Серія «101 рік України» заснована у 2018 році

Художник-оформлювач М. С. Мендор

© Т. і О. Литовченки, 2021

© М. С. Мендор, художнє оформлення, 2021

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2018

* * *

Передмова

Обитель Творця, зала Справедливості.

Поза простором і часом

Сто двадцять п'ять східців склали квадратну в своїй основі піраміду.

Сто двадцять п'ять східців вели вгору – туди, де на верхньому майданчику був встановлений величний кам'яний Трон Справедливості. Той, Хто сидів на Троні, звернувся до душ, які вишикувалися величезним напівкільцем біля найнижчої сходинки:

– Улюбленці мої! Вас зібрав я по всіх оселях, які тільки є в Моєму домі. Осель цих багацько, всі вони облаштовані так, щоб саме там кожен з вас почувався найкомфортніше. Ви тривалий час відпочивали в оселях дому Мого, могли б відпочивати й надалі, оскільки кожен з вас заслужив на вічний спокій тими справами, які вчинив під час перебування у світі земному. До того ж, усі ви напрацювали стільки неоціненного земного досвіду, що декому вистачило б не на одне життя...

Разом з тим, Я зібрав вас усіх тут і зараз, бо в тому виникла нагальна потреба. Вас усіх, кожного з вас закликав Багряний Янгол – і саме на цього Мого посланця був покладений обов'язок пояснити, що й до чого. Чи всім були дані достатньо докладні пояснення? Чи всім зрозуміло, з якою місією пропонується відправитися цього разу в земний світ?.. Бо якщо хтось щось не второпав – той може почути пояснення не від посланця Мого, а від Мене безпосередньо. Тут і зараз. Отже, чи є такі?.. Кажіть, не вагайтеся.

Гуркіт Божественного голосу прокотився могутньою хвилею над тими, хто зібрався біля підніжжя Його престолу – а межа натовпу цих душ зникала в незмірній далечині... Проте ніхто не проронив жодного слова. Почекавши для впевненості ще деякий час, Творець продовжив:

– Ну що ж, це добре. Отже, мій посланець – Багряний Янгол – попрацював належним чином. Добре, дуже добре!..

Якщо так, то ви всі мусите уявляти: потрібна справжня місія ПРОРИВУ, для того й послаю вас – дванадцять хвиль по дванадцять тисяч в кожній. Ви народитесь не всі одночасно, але все ж таки з достатньо невеликим інтервалом, щоб разом скласти єдине покоління прориву, за яким підтягнуться інші. Кістяк у розмірі ста сорока чотирьох тисяч душ.

Разом з тими іншими вас налічуватимуться вже мільйони. І все ж таки навіть цих мільйонів буде дуже й дуже замало порівняно з тією силою опору, яку ви зустрінете і яку мусите здолати неодмінно! Долатимете опір завзятістю й наполегливістю – а цих якостей вам буде дана міра і ще одна міра, і третя міра ще й із надлишком...

Ті, хто був посланий попереду вас, – вони, в цілому, приготували вам шлях. І все ж навіть цієї підготовки бракує для того, щоб усе минуло без жодних проблем! Вони лише місцями послабили всі препони та бар'єри, а прориватися належить не їм – вам і тільки вам!

Насамкінець, моя головна умова лишається незмінною: хто потрапляє в грубий земний світ – той забуває те, що відбувалося тут, в оселях дому Мого. Єдине, що вам залишиться, – то це спиратись на внутрішнє відчуття, незрозуміле й невловне. Відчуття того, що все на світі відбувається не просто так, а з певною, не вами визначеною метою. Такою буде ваша єдина опора. Як бачите, місія далеко не з легких...

А тому ще є шанс відмовитися! Тут і зараз! Останній шанс!.. Ніхто вас не засудить за таку відмову. Ви просто повернетесь кожен до тієї оселі, звідки кожного закликав Мій посланець. І знов настане для вас вічний відпочинок. Чи хоче хтось скористатися цим останнім шансом?..

Нова розкотиста хвиля Божественного голосу прогуркотіла по всіх усядах і завмерла десь удалечині. Тоді спитав Всемогутній:

– А чи є серед вас улюблений Мій пророк?

– Так, Боже, авжеж я тут! – пролунав радісний вигук. Втім, у порівнянні з розкотистим Божественним голосом вигук цей виглядав мирним стрекотінням нічного цвіркуна. Але відгукнувся Той, Хто сидів на троні:

– Радій, Тарасе, радій! Адже нарешті відпускаю тебе з Вирію Мого на милу твоєму серцю землю не дзвінким соловейком і не легкокрилим жайворонком, а в людській подобі.

– Дякую Тобі, Боже!

– Не поспішай, пророче мій, не квапся... Адже спеціально для тебе є ще одна умова. Така умова, якої для інших не висувалося.

– І що ж то за умова, Боже?

– Мусиш з'явитися в милому твоєму серцю краї, але не в середовищі народу, який живе там з давніх-давен. Улюбленому моему народові ти, Тарасе, вже й без того зробив високу честь – зроби ж тепер таку саму честь іншому народові з-поміж тих, що живуть у тому краї! Що скажеш на це, пророче Мій улюблений?! Чи згоден ти на таку умову?..

Довго думав Тарас Григорович, перш ніж дати відповідь. Зате відповів твердо, не вагаючись:

– Так, Боже мій! Згоден я навіть з такою незвичною умовою. Авжеж згоден... Хоч завтра піду!

– Не поспішай, Тарасе, не квапся. Минуть ще роки й роки, перш ніж настане твій час переходити звідси в земний світ.

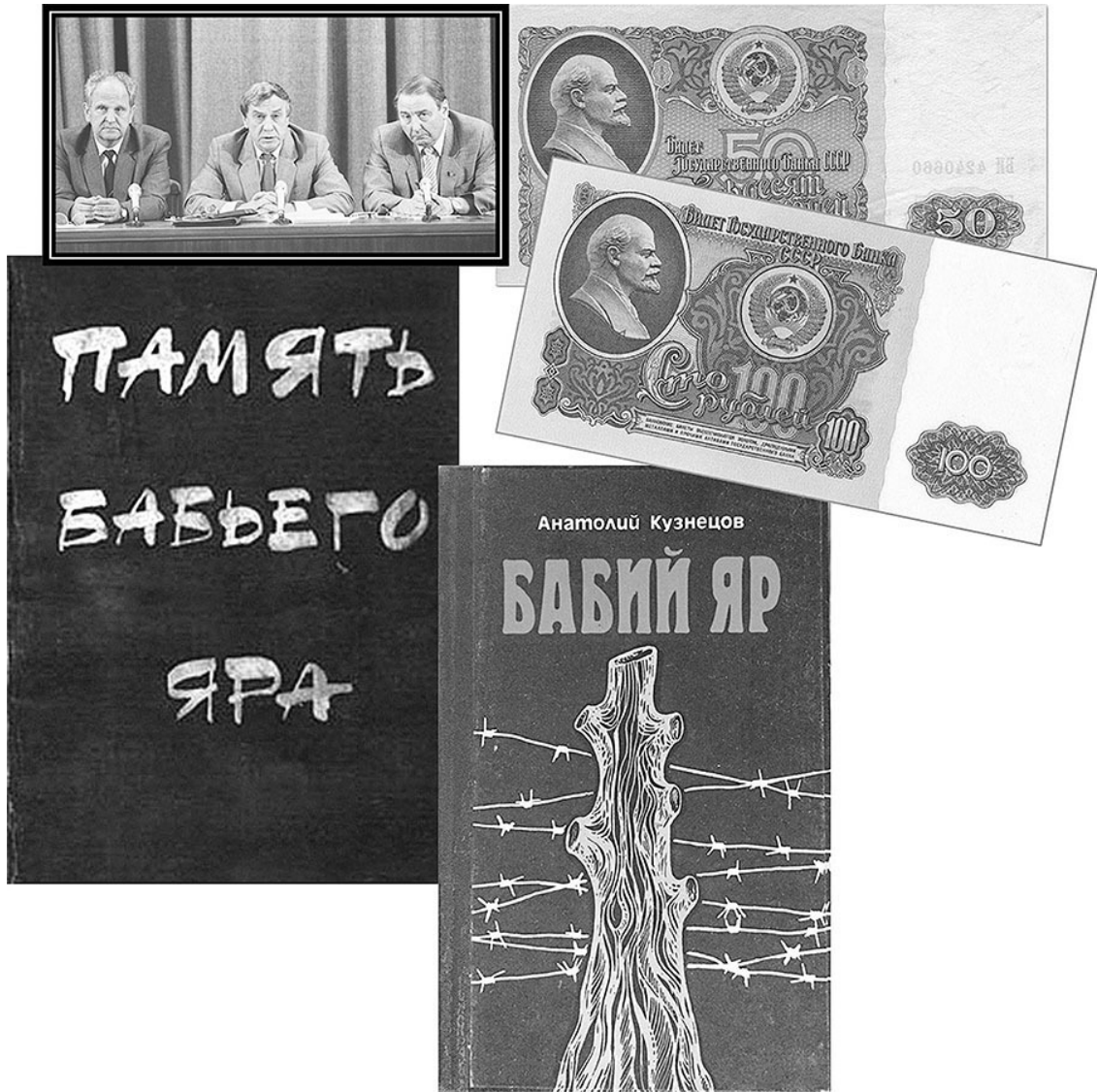
– Але ж час такий настане?..

– Настане, пророче Мій улюблений! Настане неодмінно... Скажи, чи віриш ти в сказане Мною?

І після тривалого мовчання, сповнений урочистої величі, пророк відповів твердо і впевнено:

– Так, Боже мій! Вірю Тобі, немовби самому собі, – цей час настане.

1991 Прощавай, СРСР!

Будинок по вул. Правди, № 2, Рівне, 27 січня 1991 року

Лежачи на старій продавленій канапі, Микита бездумно вдивлявся у порепану стелю, коли на порозі кімнати несподівано виникла мати і тремливим голосом спитала:

- Синку, ти не сваритимеш мене?
- Що-що?..

Він трохи повернув голову й одразу ж зіпнувся на лівий лікоть, запитавши вкрай занепокоєним тоном:

- Мамалушо, що сталося?!
- Біда, синку, ох, біда!
- А саме?..

Лікерія Марківна не відповіла, лише мовчки покрутила головою. Тоді Микита підвівся з канапи, підійшов до матері, обійняв її за плечі та якомога ніжніше пообіцяв:

– Гаразд, Мамалушо, я не сваритиму. Тільки скажи, заради Бога, що ж це тебе отак налякало, що ти вся біда й аж трусишся?

Якщо він і перебільшував, то лише зовсім трішки. В усякому разі літня жінка явно почувалася не у своїй тарілці й дивилася на сина спідлоба, немов побитий собака. У цьому погляді відчувалося німе каяття і благання про вибачення. Не маючи сил терпіти цей погляд, Микита мовив рішучіше:

– Отже так, Мамалушо... Або ти негайно зізнаєшся, що там у тебе стряслося, або я просто не знаю, що його думати й робити! Але ти мене знаєш: я таки зроблю щось, що тобі дуже не сподобається. Ще не знаю, що саме зроблю, але якось вже повір мені...

Літня жінка тяжко зітхнула, обережно потягнулася до синовієї руки, скинула її з плечей, немовби порох обтрусилася. Зітхнула:

– Чесно кажучи, боюся я тебе, синочку.

– Мамалушо, що це знов за розмови такі?! – прорипів Микита, тим не менш, намагаючись стриматися. – Якщо я навіть відмотав певний строк самі знаєте де, це ще ні про що не свідчить.

– Свідчить, синку, ой свідчить...

– Мамалушо!..

– Ти ж збирався підірвати цю бомбу твою... сказати навіть лячно!..

– Чому?!

– Ну гаразд, гаразд!.. У мавзолеї самого товариша Леніна посеред Москви збирався тую бомбу підірвати. Отож я тепер побоююсь, що зробиш зле мені, твоїй матусі...

– Мамалушо! Ну скажи, при чім тут одне до іншого?!

– Ну-у-у, як це при чім... – літня жінка розгублено розвела руками. – Якщо ти товариша Леніна не пожалів, то й рідну матір, яка-а-а...

Й замовкла розгублено, нібито подавившись словами.

– Ленін – це бридкий тип, злочинець. А ти – моя мама, – спробував заперечити він. Однак це, здавалося б, тверезе міркування не справило на літню жінку жодного враження.

– Знаєш що, Мамалушо... Давай кінчати цей цирк на дроті.

Тепер Микита спробував надати своєму голосу прокурорської суворості. Це нарешті подіяло. Лікерія Марківна приречено зітхнула, мовивши:

– Ну гаразд, пішли. Зараз сам подивисься.

А коли вони підійшли до розсунутого складаного столу, додала:

– Ось, поглянь на це... Я тут прибралася вирішила і знайшла.

Це був старовинний обідній стіл, важкий і дебелий, виготовлений, мабуть, ще за царя Гороха. Його стільниця складалася з двох великих розсунених половинок, між якими можна було вставити додаткову секцію, яка в свою чергу складалася з двох менших половинок. Микита побачив розсунуту стільницю, на схованих раніше під нею половинках додаткової секції був розкладений чистенький кухонний рушничок, а на ньому – дві стопки купюр номіналом по 50 і 100 карбованців. Від такого видовища потемніло в очах, він похитнувся і, щоб не впасти, був змушений спертися об одну з половинок стільниці. Тоді почув мамин голос, що насилу пробивався крізь товстелезну, хоча й невидиму ватяну стіну:

– Уяви собі, тут п'ятнадцять «соток» і двадцять «п'ятдесяток». Дві з половиною тисячі... Я й забула за них зовсім. Щойно «Павлівську реформу»¹ оголосили – весь дім догори дригом

¹ Радянська конфіскаційна грошова реформа, що полягала у терміновому вилученні з обігу 50- і 100-карбованцевих купюр зразка 1961 року. Дістала народну назву на честь ініціатора – міністра фінансів СРСР Валентина Павлова. Президент СРСР Михайло Горбачов підписав Указ про початок реформи ввечері 22 січня 1991 року. Термін обміну був дуже стислим – 23–25.01.1991 (з середи по п'ятницю), норма обміну на купюри зразка 1991 року обмежувалася сумою до 1000 крб. на людину, можливість обміну більших сум розглядали спецкомісії до кінця березня 1991 року. Сума готівковки, доступна для зняття в Ощадному банку СРСР, не перевищувала 500 крб на місяць на вкладника (з відміткою в паспорті).

перевернула, але так і не знайшла! Думала, що випадково загубила... А вони тут лежали. А я й забула зовсім.

– Це-е-е... Це що за гроші? – спитав вкрай розгублений Микита, тільки аби щось спитати.

– Та то я про всяк випадок приготувала. Або мені на смерть... Або тобі, синочку, на весілля. Бо колись ти ж таки надумаєш оженитися?..

«Оженитися? Пхе!.. Тільки цього мені зараз бракувало», – підібгавши губи, з гіркотою подумав він. І знов почув мамин голос:

– То ти не сваритимеш мене, синочку?

– Сварити?! Тебе?.. Ще чого надумала.

– Ой, дякую тобі!.. А як гадаєш, як тепер із цими грішми вчинити?

– З грішми?! Ти називаєш це ГРІШМИ?!

– А як же їх ще назвати...

– ПАПІРЦЯМИ – от як!..

– Та що ти таке говориш...

– Що знаю, те й кажу! Можеш ці папірці на стіну приліпити. У тебе на зовнішній стіні кімнати шпалери повідставали – от можна там, якщо вистачить. Або коли дуже морозно стане – можна на розтопку багаття пустити. Хрещенські морози вже пройшли, та попереду ще лютий, тоді ще й які морози будуть!.. Отож для розпалювання ще й як згодиться.

– Си-и-и-ноч-ку-у-у...

У відчаї Мамалуша закусила губу.

– Коротше, роби тепер із цим мотлохом паперовим що завгодно, але...

– Синочку, а я тут подумала, може твого Бідосика попросити?! Він, Бідосик твій, такий меткий та хитрий... А раптом щось та й надумає?!

Про колишнього Микитинового товариша Бідосика в зв'язку з «Павлівською реформою» ходили просто неймовірні чутки. Одні говорили, що коли в програмі «Час»² повідомили про обмін грошей, то, прихопивши всі крупні купюри, які тільки мав удома, Бідосик негайно кинувся на вокзал і заходився скупати найдорожчі квитки на всі напрями до самого закриття залізничних кас. Квитки поздавав назад наступного ж дня, втративши на цій оборудці відносно незначну суму, зате «легалізувавши» решту готівки. І звісно ж, не впустив шансу похизуватися власною кмітливістю перед знайомими!..

Втім, ця хвалькувата розповідь подіяла на кого завгодно, тільки не на Микиту! Бо вислухавши Лікерію Марківну, він загрозово пробурмотів:

– Мамалушо... Ну скільки можна говорити, щоб я не чув у власному домі навіть найменших згадок про цю паскуду?!

– Але ж синку, Бідосик був же колись твоїм другом!..

– І справді був. Аж доки не здав мене КДБ.

– Ну то й що, синку?.. Це ж було коли! А тепер...

– Мамалушо, я кому сказав! – гримнув Микита і навіть грюкнув кулаком по відсунутій половинці стільниці. Мати перелякано замовкла, бо все ж таки в душі побоювалася власного сина-сидільця. Та й як не боятися?! Хтозна, які дурні звички він «на зоні» підхопив!..

---

² Радянська (тепер російська) телепрограма новин, що почала виходити в ефір з 1 січня 1968 року о 21:00 за Московським часом на Центральному телебаченні СРСР.

Книжкова ятка неподалік Будинку актора, вул. Ярославів Вал, № 7, Київ, 29 вересня 1991 року

Попри те, що вже добігав кінця перший осінній місяць, сьогоднішня неділя видалася напрочуд затишною і теплою. На прозоро-чистому небі, блакить якого не затьмарювала жодна, навіть найлегша срібляста хмаринка, від самого ранку сяяло лагідне сонечко. Здавалося б, настільки чудова погода мала би сприяти гарному настрою всіх і кожного...

Але ж ні! У Спартака на душі від цього було, навпаки, дуже й дуже гірко. А все через те, що сьогодні були ювілейні – п'ятдесяті – роковини початку розстрілів у Бабиному Яру. Маючи занадто жваву уяву, молодий чоловік уявляв, що рівно півстоліття тому – 29 вересня 1941 року (тільки от не в неділю, а в понеділок) стояла така сама лагідна й тепла, майже літня погода.

Прочитавши напередодні розклеєне містом розпорядження окупаційної влади:

***«Наказується всім жидам міста Києва і околиць зібратися
в понеділок дня 29 вересня 1941 року до год. 8-ї ранку
при вул. Мельника-Докторівській (коло кладовища)»***

не насмілюючись протестувати через те, що ввечері наступного дня, 30 вересня 1941 року, мав розпочатися Судний День, ці люди зібрали необхідний мінімум речей та потяглися з усіх куточків Києва до вказаного пункту збору. Вони наївно вважали, що німці як висококультурні, моральні люди посадять їх у поїзди та відправлять жити на Близький Схід – у Палестину. Насправді ж «подорож» виявилася значно коротшою, й її кінцевим пунктом був Бабин Яр. Місце масового розстрілу...

Мабуть, нелегко прощатися з життям в таку чудову осінню днину! От якби з неба сівся дрібонький холодний дощик, – можливо, тоді було б хоч трохи легше. Люди могли б думати, що сама природа плаче через їхнє передчасне розставання з життям, а так!.. Чи візьмемо вранішній осінній туман: якби хто надумав дременути від поліцаїв та десь сховатися – зробити це було б легше, ніж в кришталево-прозорому повітрі.

То яка погода все ж таки стояла півстоліття тому?..

Спартак і розслаблявся, і, навпаки, напружувався – але жодні давно випробувані методи чомусь не спрацювали. Минуле закрилося від небораки, зв'язок часів було втрачено. А це вже само по собі видавалося жахливим!

А може, поїздка до Бабиного Яру все змінить?! Подейкували, сьогодні там мусять відкрити якийсь меморіальний знак на додачу до того наскрізь «радянського» пам'ятника, встановленого п'ятнадцять років тому. Отож хоча зусиллями прабабусі Ітеле й бабусі Соні всю єврейську рідню з напівоточеного Києва вдалося евакуювати і в Бабиному Яру ніхто з їхньої мішпохи не загинув, – тим не менш Спартак з батьками збирався побувати там саме сьогодні. Бо п'ятдесяті роковини – це такі п'ятдесяті роковини...

Втім, після сніданку мама Гатя заявила категорично:

– Ой, Спаріку, знаєш що... Як я поїду туди, то неодмінно розплачуся! Й плакатиму весь час від початку до кінця... А тоді у мене тиск стрибне. Не вистачало лишень, щоб мені в Бабин Яр «швидку допомогу» викликали!

– А чому одразу «швидку»? – здивувався він.

– Як це «чому»?! Як «чому»?! Ти хіба не знаєш, що таке наше єврейське щастя?! Та подивись лишень, як ми живемо! Мені ж, за великим рахунком, один рік життя за два... та ні – навіть рік за три має зараховуватися!

– То що, тобі зараз вже сто сорок чотири роки?! Ти це хочеш сказати?

– Знаєш що, Спаріку, ти мені тут не пересмикуй, – суворо мовила мама Гатя. Хоча по маминих очах молодий чоловік зрозумів, що повністю вгадав її потаємні думки: матір на повному серйозі вважала, що їй зараз не 48, а всі 144 роки! Хоча люди стільки й не живуть...

– Гаразд, тоді я поїду сам.

– Їжджай, синочку, обов'язково їжджай. А потім мені розповіси, як там воно було і що саме.

Тато Андрій весь цей час мовчав, підібгавши губи, а після цих слів дружини гупнув кулаком по кухонному столу, кучеряво матюкнувся і прожогом кинувся в їхню з мамою кімнату. Розпитувати про причину подібної поведінки Спартак не став, бо все чудово розумів і без розпитувань. Адже батько панічно боявся підступів з боку КДБ, а тому вважав, що всіх учасників сьогоднішніх подій неодмінно заарештують просто на урочистому мітингу і там же розстріляють! Отож їхати в Бабин Яр на проголошені «урочистості» – дурість не менша, ніж вчинена півстоліття тому занадто наївними «переселенцями до Палестини», які натомість дружно відправилися в могилу. Таким чином, безадресні, кинуті в повітря кучеряві матюки були останнім засобом стримати єдиного сина від жадливої помилки.

Тим не менш Спартак таки поїхав на місце розстрілів. Він добре знав, де встановлено «радянський» пам'ятник, – отож до нього і попрямував від самої тролейбусної зупинки. Був дуже розчарований, не знайшовши там жодних змін. Подумав, що мама Гатя дарма відмовилася їхати сюди: хоч би квіти вони разом поклали – а так!.. І лише зазбиравшись додому, дізнався від випадкових перехожих, що новий меморіальний знак відкрили в іншому місці – через дорогу звідси, на території старого єврейського Лук'янівського цвинтаря...

Яким же було здивування молодого чоловіка, коли він побачив, що за меморіальний знак відкрили сьогодні в Бабиному Яру: то була велична, прикрашена тематичними сценками бронзова менора, до підніжжя якої вели вісім кам'яних сходинок. Додатково перед менорою стояла пара невисоких кам'яних брил, на лівій з яких напис було виконано єврейськими літерами, а на правій українською мовою викарбувано:

ГОЛОС КРОВІ БРАТА ТВОГО ВОЛАЄ ДО МЕНЕ З ЗЕМЛІ

Він знав, що цитата взята з Біблії³. Міг навіть приблизно сказати, що це з уривку, де викладено історію вбивства Авеля братом Каїном. Себто буквально з початкових глав Книги Буття. Спартак вже приблизно орієнтувався в біблійних текстах, бо мав вдома прекрасне кишенькове видання – російський синодальний переклад з паралельними місцями та кількома мапами Палестини в додатку. То був подарунок від знайомого – від диякона Агапіта. Саме з ним молодий чоловік і збирався поділитись враженнями від побаченого.

Чому саме з Агапітом, а не з мамою, наприклад?.. Бо від усього почутого мама, звісно, розридається, не дослухавши до кінця. Потім у неї підскачить тиск... Отож з мамою буде все, як завжди в подібних випадках: її треба заспокоювати, клопотатися довкола неї – а про те, що бентежило самого Спартака, поговорити не вдасться.

Натомість Агапіта не треба опікати, як маму. Він не хапатиме судомно ротом повітря, не проситиме ні пігулок, ні корвалолу й водички, щоб запити ліки. Він просто все оцінить. Спокійно й виважено. А ще Спартак щиро сподівався на дружню пораду стосовно своїх можливих дій в нинішній ситуації. Тут батьки не допоможуть... Власне кажучи, перші ж, хто йому не допоможе, – це мама з татом. Бо молодий чоловік їх стільки років піддурював!.. Агапіту ж він

---

³ Буття 4:10.

довіряв, причому мав для того всі підстави. Адже насправді вони були знайомі понад два десятиліття. І чим далі, тим більше Спартак переконувався: доля їх звела аж ніяк не випадково...

* * *

...Так-так, сталося це чи то наприкінці весни, чи то на початку літа 1968 року. Мама Гатя тоді навчалася заочно в Інституті народного господарства, і коли настав час чергової сесії – звично завітала до Володимирського собору. Вже не пригадати, чому вона взяла маленького Спартака із собою... Чомусь-таки взяла. Втім, час від часу мати водила туди синочка просто так, без усяких потаємних думок. Просто заради естетичного виховання: бо храм був дуже красивий, і його розписували видатні художники.

Того разу все йшло як завжди: старанно закутавши голову газовою косинкою, біля входу мама придбала тоненьку воскову свічку, потім пройшла вглиб собору, обрала одну з ікон, запалила свічку, приліпила на свічник. Потім мовчки завмерла поруч. Спартак знав, що в такі хвилини заважати мамі не можна – бо подумки вона молиться за те, щоб вдало «зіпхнути» черговий важкий іспит. Отож хлопчик терпляче чекав, сумирно стоячи поруч. Як раптом почув:

– Перепрошую... Чи можна з вами поговорити?

Вони озирнулися одночасно й побачили, що поруч стоїть якийсь молодий чернець... А може, й не чернець зовсім?! Спартак тоді нічого не тямив у церковних чинах, він просто бачив дорослого дядьку (насправді доволі молодого чоловіка) в незвичайного вигляду вбранні. Проте насамперед в очі малому кинулася родима плямка на лівій щоці дядьки. Окрім того, він поведився дуже незвичайно, як для «ченця», котрі зазвичай зверталися до відвідувачів храму прямо й відверто, без найменших вагань і в повчальній манері. Але цей, по-перше, перепрошував, а по-друге, схоже, повчати маму Гатю зовсім не збирався. Тоді чого ж йому треба?..

Про це мама Гатя і спитала «ченця». На що отримала відповідь:

– Якщо це ваш хлопчик... тоді я хотів би помолитися за нього.

Спартак нічого не розумів. Себто коли мама молилася за успішну здачу сесії, в тому не було нічого дивного, бо мама – це теж дівчисько, тільки велике. Мамі подібні речі дозволяються, це нормально. Але щоб хтось молився за нього самого... та ще й чужий?! Дивно, дуже дивно.

Втім, дуже скидалося на те, що і мама Гатя також не розуміла геть нічого. Можливо, побачивши, до чого збентежена молода жінка, інший би відчепився від неї – проте тільки не «чернець», який продовжив говорити вкрай ввічливо і водночас наполегливо:

– Ви того не відчуваєте, але ваше чадо дуже, дуже особливе! Я вам мушу сказати... Тільки не в його присутності.

– Але чому?..

– Не можна, щоб хлопчик почув те, що я вам говоритиму.

– Ну, гаразд... Спаріку, ми відійдемо о-о-он туди, а ти постій тут. Тільки стій так, щоб я тебе бачила.

Мама Гатя кивнула на найближчий вигин стіни храму, обмежений двома колонами, та попрямувала до нього боком – так, щоб не втрачати візуальний контакт з малим. Проте – чернець не послідував нею, а трохи здивовано перепитав хлопчика:

– Спарік? Тебе мама так назвала... Скажи, чадо, яке твоє ім'я?

– Мене Спартаком звати, – охоче відповів малий.

– Але ж назвати так дитину не по-християнськи...

– А нічого, то мене нарекли на честь бабусі Ципори...

– Спаріку! – не стрималася мама Гатя, і в її напружено звужених очах чомусь з'явився переляк. Проте – чернець зробив мамі Гаті знак рукою та підбадьорливо кивнув хлопчикові:

– Анумо, нумо!.. Продовжуй, чадо.

І малий охоче пояснив:

– Мою бабусю всі називали Сонею. Отже, Софією. Проте це її не справжнє ім'я, бо насправді її звали Ципорою. Просто це бабусі дуже не подобалося, бо ЦИПОРА – це по-єврейськи ПТАШКА, а СОФІЯ – це МУДРІСТЬ, причому вже по-грецьки.

– Спаріку, таке казати зайве... – спробувала зупинити його мама, проте – чернець знаком повторно наказав їй мовчати, і хлопчик завершив:

– Бабуся не хотіла бути ПТАШКОЮ по-єврейськи, вона хотіла бути МУДРОЮ по-грецьки, отож і змінила ім'я. Бабуся померла ще до мого народження, проте встигла сказати мамі, що у неї буде хлопчик. Саме такий, як-от я... Ну, от мене й назвали на честь бабусі.

– Як це?

– Дуже просто. От які приголосні в імені ЦИПОРА, знаєте?

– І які ж?..

– Ц-П-Р. А перші три приголосні в імені СПАРТАК які? С-П-Р. Дуже схоже: там Ц-П-Р – а там С-П-Р! Тому мене й назвали Спартакотом на честь бабусі, а зовсім не через футбольну команду.

– Скільки тобі років?

– П'ять.

– І ти вже рахувати вмієш?

– Авжеж вмію.

– А до скількох лічбу знаєш?

– Від одного до ста. Назад від ста до одного знаю також. І сотні знаю. І тисячі. Й навіть мільйони.

– І читати можеш?

Спартак ствердно кивнув.

– Вибачте його, він сам не розуміє, що каже... – знов не втрималася мама Гатя. Однак – чернець звернувся до неї тепер уже трохи навіть суворо:

– Навпаки, ваше чадо щойно прояснило те, чого я ніяк не міг зрозуміти. І тепер точно мушу сказати... Тільки не в його присутності. Відійдемо.

Спартак лишився на місці, дорослі ж відійшли до стіни і встали між колонами. Поки – чернець говорив, мама Гатя ні на мить не зводила із синопця пильного погляду. Тому він чітко бачив, як її очі поступово розкривалися від подиву дедалі ширше і ширше. Коли ж співбесідник закінчив, то підійшов до малого, поклав на русяву голівку обидві долоні, деякий час простояв мовчки, потім нахилився до нього, простягнув невеличкий, розміром з дитячу долоньку округлий хлібчик, з якого був вирізаний крихітний трикутний кавалочок:

– Це тобі, чадо. З'їси обов'язково, чуєш? Ну все, будь благословенний.

І пішов, втупивши замислений погляд у храмову підлогу. Втім, мама Гатя теж більше не затримувалася тут. Взявши синопця за руку, спочатку відібрала і сховала в ручну сумочку хлібчик, далі попрямувала до вхідних дверей, а потім до розташованої неподалік тролейбусної зупинки.

– Ма-а-а, а що то за хлібчик? – спитав її Спартак за деякий час.

– Це проскурка, – пояснила вона і додала пошепки: – Ніколи... Чуєш? Ніколи не розповідай чужим людям, як насправді звали бабусю Сонею!

– А чому?..

– Бо я так сказала.

Хлопчик знав: якщо мама говорить подібним тоном – краще більше нічого не з'ясовувати! Тому він спитав про інше:

– Ма-а-а, а про що ви говорили з цим дядькою?

– Це не дядько, він семінарист.

– А що таке СЕМІНАРИСТ?

– Ну-у-у... От я в інституті навчаюся, в Наргоспі. А він у семінарії. Священником хоче стати. Батюшкою.

– То про що ви говорили?

Мама Гатя на мить зупинилася, озирнула малого якимсь дивним поглядом, ніби бачила вперше у житті. Мовила:

– Про це тобі справді не можна знати, він має рацію.

– Але чому?..

– Тому.

І знов цей дивний погляд, дуже не характерний для люблячої матусі... Тоді Спартак вирішив поговорити про інше:

– Ма-а-а, а цю проскурку, що він дав... Ти її мені віддаси?

– Вдома отримаєш, щоб ніхто не бачив.

– Мені цей дядько семінарист наказав хлібчик з'їсти. А можна я його маслом намащу і візьму до чаю?..

* * *

Проскурку він і справді отримав удома і з'їв, як збирався, намастивши маслом і запивши міцним солодким чаєм. Натомість скільки не розпитував матір про суть її розмови з семінаристом – теж не дізнався геть нічого. Отож з часом облишив ці марні спроби, після чого мама Гатя, ймовірно, просто забула той випадок – адже існувало багато інших, значно важливіших речей, про які вона мала пам'ятати.

Однак сам Спартак нічого не забув. Тим паче зустріч із дивним семінаристом сталася приблизно в той самий час, що й убивство власного страху, відверта нічна розмова з нафантазованим дідусем Сьомою і початок збирання усіх доступних відомостей про Куренівську трагедію. Звісно, він ладен був би віддати що завгодно, аби дізнатися більше про те, що саме семінарист говорив мамі Гаті.

Легко уявити всю міру здивування хлопця, коли влітку 1979 року в тому ж таки Володимирському соборі він абсолютно випадково зустрів того самого Агапіта – тільки тепер уже в чині диякона! До того ж колишній семінарист став п'ятою за загальним ліком людиною, яка наважилася розповісти про жажливі події 13 березня 1961 року. Спартаку весь час дуже кортіло спитати, чи пам'ятає диякон, про що саме говорив з матусею п'ятирічного русявого хлопчика, названого на честь бабусі, а не футбольної команди?! Про саму ту зустріч, про мовчазну молитву за хлопчика та про подаровану йому проскурку Агапіт геть-чисто забув – він перевіряв. Але раптом згадає, якщо спробувати поговорити про це знов і знов?!

А може, Агапіт саме тому й розповів про все те, що побачив, перебуваючи того фатального ранку в Кирилівській церкві, бо насправді знав, кому розповідає? Може, він таки не забув про їхню першу зустріч – просто уникає такої розмови, керуючись своїми міркуваннями?.. Сам Спартак неодноразово намагався заговорити на цю тему. І щоразу його зупиняла якась важко пояснювана боязкість! Так, авжеж: диякон ставився до нього дуже добре. Настільки добре, що навіть прекрасним виданням Біблії забезпечив!.. Але раптом він розсердиться на нове нагадування про час і обставини їхньої найпершої зустрічі?

Спартак все вагався щодо доцільності такого нагадування, вагався... однак так і не наважився протягом усіх цих років. Й лише сьогодні по дорозі з Бабиного Яру до Володимирського собору твердо вирішив «розговорити» свого давнього знайомця. Нехай згадає все, що і як сталося понад два десятиліття тому. Час доби був найбільш підходящим: неділя, вранішнє богослужіння вже мало б скінчитися, до наступного є достатня кількість вільного часу... Тільки б зустріти Агапіта в соборі!.. Або принаймні дізнатися, де він є, а тоді розшукати його.

Проте не так сталося, як гадалося. Щойно Спартак спробував розпитати, де можна знайти дякона, як почув приголомшливу звістку: виявляється, по-перше, його підвищили на один щабель в ієрархії, по-друге – новоспеченого протодиякона перевели служити в якусь іншу, причому не київську парафію. Усі спроби дізнатися про перевод детальніше наштовхувалися на суцільне нерозуміння співрозмовниці – вже літньої жінки, яка продавала біля входу свічки, іконки, хрестики та різноманітну церковну літературу.

– Кажуть же тобі, що перевели звідси протодиякона, отож нема про що запитувати, – невдоволено бубоніла вона.

– Так ви скажіть лише, куди його перевели! Ото й усе, що я хочу знати, – наполягав Спартак.

– А тобі це навіщо?

– Бо дякон Агапіт...

– Протодиякон.

– Ну так, тепер вже протодиякон.

– Не нукай, не запряг.

– Вибачайте. Просто протодиякон – це мій добрий знайомий, ви ж нас, мабуть, неодноразово бачили за розмовами тут, в соборі...

– Бачити бачила, і що з того?

– Я хочу знати, куди його перевели, от і все. Тільки й того.

– Хоче він, овва!.. Це в тобі гордість промовляє, а не проста цікавість. А гордість... тобто, гординя – це смертний гріх. Отак!

– Але мені потрібно спитати...

– Нема чого набридати протодиякону, нав'язуватися з цим своїм знайомством! У нього таких «знайомих», як-от ти, ціла парафія. Й у кожного свої невідкладні потреби, кожен зі своїм, з дуже суттєвим...

– Мені треба було б лише дізнатися...

– Кожен про щось хоче дізнатися, не ти один. І багато хто перебуває у важчій ситуації, ніж твоя.

– Звідки ви знаєте, в якій ситуації я опинився?

– Ти молодий, здоровий, ситий, одягнений і взутий. Чого тобі ще треба?..

Чого ще треба?!

Хм-м-м-м!..

Спартак із задоволенням пояснив би суворій тітці, до якої високої мети він прагне. От тільки чи зрозуміє?! Мимоволі згадався біблійний рядок⁴:

***«Не давайте святого псам, і не
розсипайте перел своїх перед свиньми...»***

Звісно, порівнювати храмову торгівку з собакою чи свинею – ідея зовсім не найкраща. Можна сказати, погана. Але з іншого боку, якщо подумати... Так, Агапіт би його зрозумів, а чи зрозуміють інші? От хоч би ця тітка...

Занурившись в абсолютний смуток, молодий чоловік вирішив прогулятися центром Києва. Вийшовши з собору, неспішно попрямував вулицею Івана Франка. Пройшовши її всю до кінця, опинився на Ярославовому Валі і завмер на розі, не знаючи, звертати ліворуч чи праворуч? Подумав, що ця вулиця є одним із зразків плинності життя, оскільки колись носила ім'я Полупанова – героїчного матроса Революції, а ще раніше – ім'я легендарного командарма

---

⁴ Від Матвія 7:6.

Ворошилова та напівзабутого ворога народу Раковського. Більше того, попередньої назви – Велика Підвальна вулиця позбулася, коли Спартак навчався класі десь у шостому.

Отаке воно, наше життя: вулиці перейменовуються, знайомих дяконів підвищують в сані й переводять в іншу парафію... А ти лишаєшся тут, посеред Києва, сам-на-сам зі своїми проблемами! Й ніхто тебе не розуміє...

Постоявши трохи на розі, Спартак звернув праворуч і попрямував Ярославим Валом до Золотих Воріт, на ходу ковзаючи поглядом по стінах старовинних будинків, прикрашених ліпниною. Десь посередині шляху його увагу привернув розкладний столик з книжками, розставлений неподалік входу до Будинку актора. Молодий чоловік знав, що цю споруду проектував знаменитий архітектор Городецький як караїмську кенасу. Оскільки він і досі відчував роздратування після напруженої розмови з суворою продавчиною свічечок у Володимирському соборі (та й вранішній смуток, пов'язаний з 50-ми роковинами початку єврейських розстрілів у Бабиному Яру, досі не вщух) – то з гіркотою подумав: «Невже не змогли підшукати кращого місця для торгової ятки?! Ідіоти...»

Одне втішало: торгували там не чим іншим, як книжками. А перед цим товаром Спартак ніколи не міг встояти... Що ж, він просто прогулюється. Не буде ніякої біди, якщо підійти й оглянути розкладку.

Спартак підійшов... І у нього миттєво перехопило подих!

Бо в самому центрі столика поруч лежали дві книжечки: середньої товщини у твердій палітурці роман-документ Анатолія Кузнецова «Бабий Яр» та абсолютно чорна, з білими літерами брошурка «Память Бабьего Яра».

Обережно, немовби побоюючись, що обидві книжечки розчиняться і просто зникнуть у повітрі від найменшого дотику, він простягнув руку, взяв зі столика спочатку першу, потім другу, здійняв погляд на продавця, ледь розліпив вміть пошерхлі губи й ледь чутно промимирив:

– Скільки це?.. Ці дві?.. Коштують?..

Продавець назвав ціну. Подумки картаючи себе за те, що не взяв з дому грошей понад необхідний мінімум, Спартак відклав книжечки, витягнув з кишені брюк гаманець, витрусив з нього всі гроші...

Як не дивно, в гаманці знайшлося рівно стільки грошей, скільки було необхідно, щоб придбати обидві книжки! Копієчка до копієчки!

Хоча, з іншого боку, нічого не лишалося на проїзд... Але то пусте! По-перше, можна дійти до площі Ленінського Комсомолу, сісти на 16-й трамвай і доїхати додому «зайцем». Якщо ж наскочити на контролера, який вижене тебе з трамваю – йти там все одно недалеко. А по-друге...

Спартак знов зазирнув до гаманця і побачив там парочку не закомпостованих трамвайних талончиків. Отже, проблему вирішено.

– Ось, дайте одну і другу, – він простягнув усі свої гроші продавцеві. Й почув у відповідь те, на що сподівався найменше:

– Забирайте ті, що на розкладці. То останні примірники.

– Обидві?!

– Так.

«Ніби лежали собі тут і на мене чекали», – подумав молодий чоловік.

«А чому ти не припускаєш, що ці книжки справді були відкладені саме для тебе, а не для когось іншого?»

Як це бувало з ним завжди, Спартак нічого не почув – просто ця дивна думка... чи, може, дивне... ба ні – здивоване запитання саме по собі виникло у нього в голові. Озиратися у пошуках промовця не мало сенсу. Разом з тим тепер молодий чоловік був твердо впевнений: обидві книжечки Хтось Невідомий відклав саме для нього!..

Намертво, до побіління пальців учепившись обома руками в дорогоцінні трофеї, Спартак неспішно попрямував далі. Діставшись до симпатичного скверика, розбитого довкола реконструйованих Золотих Воріт, опустився на вільну лавку. Обережно, намагаючись навіть ненароком не зім'яти жодної сторінки, розгорнув «Бабий Яр» Анатолія Кузнецова...

* * *

...Це був знак. Обидві книжки чекали на його появу в єдиному примірнику кожна, лежачи на книжковій розкладці. В гаманці було рівно стільки грошей, щоб вистачило на обидві. До копійки... Забрів він на Ярославів Вал, по суті, випадково. Відвідавши нововідкритий пам'ятний знак. І не знайшовши п'ятого свідка – знайомого диякона... себто, вже протодиякона у Володимирському соборі. Явний знак для нього!..

У п'ятирічному віці Спартак почув від мами Гаті розповідь про Куренівську трагедію. Після того матір взяла з синочка чесне слово, що він негайно забуде про її розповідь. Однак попри зразкову слухняність, він обдурив любу матусю! Та й як можна було забути про те страхіття, коли навіть незнайомі дядьки в лазні говорили: «Твій прадід Арон Маркович був святою людиною. Отож не підкачай, малий, будь гідним його пам'яті!..»

Подумки вбивши власний Страх казковим мечем Іллі Муромця, хлопчик заходився вкрай обережно, але наполегливо розпитувати інших дорослих (окрім мами) про події 13 березня 1961 року. Передостаннім опитаним свідком став тоді ще диякон Агапіт, останнім – божевільний Михайло Дубяга, який вважав себе то «героєм-підпільником Веніаміном Панібудьласка», то своєю власною матір'ю «Горпиною». А всього, разом з мамою Гатею, свідків катастрофи налічувалося шестеро.

Щоб навіть ненавмисно не видати себе, Спартак ніколи й нічого не занотовував – тільки запам'ятовував, нанизуючи одне свідчення на інше. Отож у підсумку в його голові сама собою склалася, так би мовити, усереднена картина катастрофи. Картина навряд чи повністю відповідала реаліям, проте мала і безперечну перевагу... Бо всі деталі катастрофи – від руйнування земляної дамби в гирлі Бабиного Яру до моменту, коли нещасні жертви почали захлинатися багнукою, – уявлялися напрочуд живими, об'ємними. Немовби в стереоскопічному кіно. Тільки ще з запахом і смаком сирієї землі, а також з тактильними відчуттями!..

Спартак чітко уявляв усе це... і водночас не знав, що із цим робити?! Так, років з одинадцяти він мріяв стати прозаїком-фантастом. Проте всі дорослі постійно втовкмачували, що письменника з нього не вийде... тому що з отаких «професорів» виходять науковці й інженери, але не літератори!.. Під впливом цих розмов Спартак чітко уявив, що рівно за два десятиліття до того в тому ж районі Києва – в Бабиному Яру почалися масові розстріли. А якщо відмотати назад у часі ще два десятиліття – виникне період, коли голодний Київ замерзав без дров у люту зиму. Так – дрова, які забули завезти в місто. Боярська вузькоколія. І ще – перший з трьох Голодоморів, коли продзагони вигрібали у селян «під нуль» хліб на потреби Червоної Армії.

Тоді Спартак, уявивши себе справжнім «науковцем», вигадав числовий ряд:

1921 → 1941 → 1961 → 1981 (?)

І почав чекати, що ж станеться в 1981 році?..

Коли не сталося геть нічого жахливого, він відчув настільки глибоке розчарування, що поквапився забути про свою дурнувату теорію якомога швидше. Тим паче, десь в той період Спартак попервах просто познайомився, а потім почав зустрічатися з дочкою циркового тромбоніста Евкою Зарембою. Цю шибайголову оточувала компанія таких самих безшабашних дівчат – і все ж таки його Евка вирізнялася навіть на тлі подружок!.. І хоча вона була на кілька

років старшою від Спартака, а старанний, трохи занудний студент Київської політехніки виглядав поруч з нею так само безглуздо, як Непохитний Олов'яний Солдатик поруч з Паперовою Балериною – обидва просто купалися в неймовірному шаленому коханні!..

Евка стала другою, хто дізнався про його пошуки. Першим був шкільний друг Валерка Гайдамака, через матір якого – тітку Гелену – вдалося вийти на останнього свідка. Проте якщо Валерці він не розповідав подробиць, то Евці чомусь виклав усі відомості, які дізнався від кожного свідка, включно з мамою Гатею. Вислухавши все, саме Евка сказала: «Спаріку, ти такий чудовий оповідач!.. Я аж заслухалася».

Тоді він не втримався й поділився спогадами про те, як під час навчання у школі вчителі (з директрисою включно!) сміливо залишали на його відповідальність навіть старші класи, і здоровезні лобуряки, завмерши й пороззявлявши роти, слухали Спартака, який на замовлення розповідав їм що завгодно – детективи, пригодницькі твори, фантастику... Додав, що вчительки літератури колекціонували його шкільні твори. І звісно ж, поділився заповітною мрією – стати прозаїком-фантастом...

«А ти візьми та й напиши якусь містичну річ про всю цю Куренівську трагедію!» – несподівано запропонувала Евка, вислухавши його.

«Містичну?..» – прошепотів Спартак, здивовано зазираючи в очі коханої.

«Ну так, природно».

«Але ж я хочу бути науковим фантастом, а не містиком...»

«Яка різниця?! Аби роман вийшов цікавим».

Втім, хоч молодик і обіцяв подумати, проте братися за перо не поспішав. Адже ніяких особливих катастроф у 1981 році ані в Києві, ані навіть в Україні в цілому не сталося!

Усе змінила аварія на Чорнобильській АЕС. Як і Куренівська трагедія, це була техногенна катастрофа. І сталася вона, власне, не надто далеко від Києва. А що вже лиха накоїла не тільки в СРСР, але навіть в Європі та світі – то цього б ніхто вже не став заперечувати!

Тоді Спартак дещо змінив і розвинув виведену раніше формулу, яку назвав подумки «Вектором київських катастроф ХХ століття»:

*(19??) → 1921 → 1941 → 1961 → (1981) 1986 →
2001/2006/2011 (?) 1921 → 1941 → (!!!) → 1986*

Це означало дві речі. По-перше, з невідомих причин період між знаковими подіями катастрофічного характеру змістився на 5 років – зате характер аварії на ЧАЕС мав вже не локальний, а планетарний масштаб. По-друге, якщо й надалі приховувати відомості про Куренівську трагедію, то весь ланцюжок розсипається, втрачаючи очевидність. Звідси він зробив висновок, що мовчати далі про події 13 березня 1961 року не можна. Хай навіть ризикуючи нарватися на неприємності з КДБ... чим би це не загрожувало його близьким, не кажучи про нього самого!..

«Евко, ти таки маєш рацію. Я мушу написати цей роман. Не науково-фантастичний, а як ти і запропонувала – містичний!..»

Почувши слова коханого, дівчина трохи здійнялася над Спартаком (а він зробив це зізнання в той момент, коли вони, розніжені, відпочивали в обіймах одне одного) і загадково посміхнулася:

«Що ж, мій любий, пиши! Я чекаю».

Тоді Спартак нарешті взявся за працю всерйоз. Створення роману під назвою «Апокаліпсис по-київськи» виявилось справою нелегкою, місцями навіть марудною, з цілими масивами «підводних каменів», об які раз за разом розбивався саморобний човник письменника-початківця. Неодноразово він впадав у відчай... І лише сяючі очі коханої нагадували періодично:

«Не забувай, що я чекаю появи роману. Пиши, любий, пиши!..»

З часом дійшло до читання спочатку першої, потім другої частини. Загалом же планувалося чотири частини – чотири містичні «сні» з розлогою післямовою. Від перших двох «снів» Евка впадала мало не в екстаз, після чого вимагала продовження. Зауважень було небагато, проте Спартак постійно вертався назад по тексту, читав і перечитував, нещадно виправляв окремі епізоди, великі й малі... І знов кидався вперед, вперед... вперед!..

Далі сталося непередбачуване: разом зі старшою сестрою Касею Евка загинула під час сходження на Південну Ушбу. А молодий чоловік вже готувався прочитати їй третій «сон» – а тут раптом!..

Годі й дивуватися, що Спартак впав у розпач і сховав рукопис роману якомога далі. До тям його привели лише передсмертні слова коханої, почуті в переказі колишнього однокурсника Олега Фомічова – теж альпініста-любителя, як виявилось згодом:

«Ми – це вектор, який ніщо не зупинить на шляху вперед».

Так, Евка сказала це про себе і про старшу сестру Касю... Проте чому цей же вислів не можна було віднести... наприклад, до того ж «Вектора київських катастроф ХХ століття»?! А цей «Вектор» таки потрібно зупинити, розповівши правду про Куренівську трагедію! І навпаки, «вектор» написання роману він не має права зупинити нізащо!..

Коротше кажучи, ці слова аж надто нагадували послання до нього з нематеріального світу, передане через посередника – колишнього однокурсника. І хоча на це пішло цілих сім місяців (протягом яких було випито чимало оковитої), проте кризу Спартак все ж подолав, чернетки зі схованки дістав і роботу продовжив. Молодий чоловік навіть звик до передчасної втрати свого єдиного читача...

Як раптом позаторік його спіткала нова біда: сприйнявши чернетки «Апокаліпсису по-київськи» за старі студентські конспекти, мама Гатя викинула їх на смітник з міркувань прибирання в кімнаті сина, куди він навіть не може привести нову дівчину... буцімто через жакливий безлад! Спартак спробував переписати роман наново. Але відновлювати рукопис по пам'яті, виявляється, було удесятеро складніше, ніж писати «з нуля».

Відтоді все застопорилося. Зробити цю пекельну справу без підтримки коханої молодий чоловік не міг. Він губився у здогадах щодо злого року, який його переслідує. Якби ж отримати хоча б якийсь знак, що його робота потрібна бодай комусь!.. У пошуках підтримки (навіть містичної!) Спартак навіть дістав усіма правдами й неправдами культовий роман «київського москвича» Михайла Булгакова – але прочитавши його, лише переконався, що саме Маргарита весь час заохочувала свого Майстра до творчості в надії якнайшвидше почути фінальні слова про «жорстокого п'ятого прокуратора Іудеї, вершника Понтія Пілата».

А ЙОГО ХТО ЗАОХОТИТЬ?!

От у тім-то й річ! У тім-то й річ...

Нарешті Спартак вирішив зачекати наближення 50-х роковин початку єврейських розстрілів у Бабиному Яру: якщо «знак із потойбіччя» і мав з'явитися – то коли ж іще, як не в цей самий день, 29 вересня 1991 року?! Очікування цього моменту не змогли перебити жодні бурхливі події серпня: ні путч ГКЧП, ні арешт і подальше визволення президента СРСР товариша Горбачова, ані навіть проголошення Незалежності України!

Спартак очікував свого, відомого тільки йому одному...

* * *

І от – сталося...

Якщо справді сталося!

Втім, важко було витлумачити абсолютно випадкову купівлю одразу ж двох останніх примірників настільки важливих для задуманої справи книжок (на які у нього ледь-ледь вистачило грошей) саме в той день, який він сам собі призначив пороговим. Тому тепер Спартак із зав-

миранням серця гортав сторінки роману-документу Анатолія Кузнецова «Бабин Яр». Гортав доти, поки майже наприкінці не наштовхнувся на виділений курсивом текст:

«Бабин Яр перегородили дамбою і стали в нього нагнітати по трубах пульпу з сусідніх кар'єрів цегельного заводу. По яру розлилося озеро. Пульпа – це суміш води і багноки. По ідеї багнока мала відстоюватися, осідати, а вода стікала через дамбу по жолобах.

Я ходив туди і збуджено дивився на озеро багна, що поглинає попіл, кістки, кам'яний осип могильних плит. Вода в ньому була гнила, зелена, нерухома, і день і ніч шуміли труби, що подавали пульпу. Це тривало декілька років. Дамбу підсипали, вона росла і до 1961 року стала заввишки з шестиповерховий будинок.

У понеділок 13 березня 1961 року вона завалилася...»

Опис Куренівської трагедії займав сторінки півтори, не більше. Проте для Спартак кожний рядок цього опису мав просто незмірну цінність. Адже тепер він мав можливість порівняти усе, що вдалося буквально по крихтах витягнути зі старших людей, та цей стислий документальний опис, залишений в друкованому вигляді письменником-дисидентом.

Більше того, Спартак раптом уявив, що це не маленький радянський хлопчик Толік Кузнецов – це він сам залишився «під німцями» разом з матір'ю-вчителькою, дідусем, бабусею й домашнім котом. Тепер же спогади про життя в окупації одного київського хлопчика потрапили до рук іншого київського хлопчика. І там, у цих спогадах, містилося зовсім невелике, але таке важливе свідчення про техногенний сель 13 березня 1961 року... Хіба ж це не знак згори?!

Втім, у нього ж є ще й друга книжечка...

Спартак розкрив чорну брошуру «Память Бабьего Яра». Це виявився повний перелік імен євреїв, розстріляних під час німецької окупації. Перелік був складений зусиллями Комітету «Бабин Яр». Цікаво, що це за комітет?! І головне, що саме можна відшукати у цій скромній брошурі?..

Як раптом саянула просто блискуча думка! А справді, чом би й ні?!

Якщо коротко, то вигаданий Спартаком сюжет роману «Апокаліпсис по-київськи» розвивався наступним чином. Під час Куренівської трагедії з-поміж інших гинуть троє людей: по-перше – будівельник Юра, який працював на зведенні дамби в гирлі Бабиного Яру; по-друге – бард-любитель Мишко, якого запхнули до божевільні за написання антирадянських пісенок; по-третє – дівчина на прізвище Мишка, яка заробляла на шикарне життя проституцією. Отож ця трійця стикається з душами трьох євреїв, розстріляних у вересні 1941 року: по-перше – з дівчиною Сонею, яка на момент загибелі закінчувала середню школу; по-друге – з її дідусем, якого всі називали Старим Сьомою; по-третє – з його другом Борухом Пінхусовичем, який звався офіційно, на радянський манер, Борисом Петровичем.

Там діяли ще й інші герої, проте ці були головними: з одного боку – Юра, гітарист Мишко і повія Мишка, з другого боку – Соня, її дідусь Старий Сьома і його друг Борис Петрович. Перевірити першу трійцю Спартак не міг. Натомість щойно придбана чорна брошура «Память Бабьего Яра» ідеально підходила для перевірки другої – єврейської трійці...

А й справді, раптом вдається відшукати хоча б когось віддалено схожого хоча б на одного з героїв-євреїв?! Треба лише пам'ятати, що Старий Сьома з онукою Сонею жили десь в середніх номерах чи то по вулиці Жаданівського⁵, чи по вулиці Саксаганського... можливо, в якомусь із дворів між ними. А друг Сониного дідуся – Борис Петрович мешкав по вулиці Шота Руставелі (колишній Малій Васильківській) неподалік синагоги Бродського, яку радянська влада передала Театру ляльок.

⁵ Таку назву сучасна вул. Жиланська мала в період 1926–1993 років.

Ну, що ж...

Спартак заходився гортати сторінки брошурки. Чим далі, тим більше зростало його розчарування, бо нікого бодай віддалено схожого на вигаданих ним персонажів усе не бачив та й не бачив.

Як раптом...

Серце шалено закалатало в грудях, коли погляд буквально вперся в наступний запис аж на 68-й сторінці:

**«САХНОВСЬКИЙ САМУЇЛ ВОЛЬФОВИЧ, зав. маг., 1890, м. Київ,
вул. Шота Руставелі, д. 10, кв. 4»**

На момент розстрілу цьому нещасному був 51 рік. Навряд чи його можна було б назвати «Старим Сьомою», та й онуків у нього не проглядалося. Але ж будинок № 10 по вулиці Шота Руставелі... Ідеальний збіг місця проживання!

А що, як раптом дідусем вигаданої старшокласниці Соні був не Старий Сьома, а... вигаданий Борис Петрович?!

Намагаючись угамувати калатання серця, Спартак з подвоєною пильністю повернувся до переглядання скорботних списків. Коли ж дійшов до 72-ї сторінки, то аж не повірив власним очам, нашттовхнувшись на рядки:

**«СТАВСЬКА СОФІЯ, учениця, 1924, м. Київ, вул. Жаданівського, д.
41, кв. 11.
СТАВСЬКИЙ БОРИС, 1870»**

Ось тобі й школярка Соня! Рік народження – 1924. На момент розстрілу їй було 17. Десятикласниця...

Вона і Борис Ставський на одному прізвищі, очевидно – за однією адресою. Отже, дідусь та онук. Його рік народження – 1870, на момент розстрілу дідусеві був 71 рік. Отже, не Старий Сьома – а Старий Борух! Борух Пінхусович... Борис Петрович?.. Чом би й ні?!

І місце проживання підходить ідеально: серединні номери по вулиці Жаданівського. Господи, та що ж це таке?! Це ж виходить, що коли суто механічно переставити місцями двох дідусів – вийде точнісінько та сама фантазія, яка спадала йому на думку епізод за епізодом, коли він з такими зусиллями писав цей клятий містичний роман! Але чи можна назвати фантазією те, про що він ось буквально зараз прочитав в чорній брошурці?..

Молодий чоловік відчув, що його б'є пропасниця, з очей котяться гарячі сльози. І, мабуть, найгірше полягало в тому, що він... **ЖАХЛИВО ПЕРЕЛЯКАВСЯ!** Справді, відтоді, як у п'ятирічному віці Спартак подумки вбив і замурував у підвалі будинку свій Страх, він забув, що це означає – **БОЯТИСЯ!** А тепер давно мертвий Страх, здається, раптом ожив і на мить заволодів усім його еством!..

Та і як тут не перелякатися, скажіть на милість?! Він же точно знав, що лише нафантазував... безперечно, вигадав цю трійцю – старшокласницю Соню, її дідуся Старого Сьому та його приятеля Бориса Петровича. А тепер з'ясувалося, що десятикласниця Соня Ставська, її старий дідусь Борис і Самуїл Сахновський справді були розстріляні в 1941 році. Отже, він зовсім не вигадав, а майже точно **ВГАДАВ** усю цю трійцю...

Але як?! Як таке можливо? Вгадати одного – ну, припустимо. Але майже точно вгадати усіх трьох **ОДНОЧАСНО!** Ні-ні, бути такого не може!.. Це якби не дві, а цілих три авіабомби прилетіли б в одну вирву!

Витерши очі від сліз, Спартак зацьковано озирнувся навсбіч. Однак ніхто не звертав уваги на молодого чоловіка, який гортав книжечки, сидячи на лавці у скверику біля Золотих Воріт. Тоді він знов перевіряв усі три записи на сторінках 68 та 72 чорної брошурки – й лише пересвідчився, що все прочитав вірно. Отже, тричі вгадати з трьох разів – це!..

«Ну ти й дурень, хлопчику Мій! Хотів отримати від Мене знак саме сьогодні – 29 вересня 1991 року?.. Що ж, ось тобі від Мене знак саме сьогодні – 29 вересня 1991 року. Чого тобі ще треба, Мій хороший?..»

Як завжди, цих слів ніхто не промовляв – просто саме такі думки виникли в збудженому мозку. А це означало одне-єдине: все, що відбувалося з ним, починаючи з п'ятирічного віку – все це не просто так... Це не глупство і не його дурнувата примха. Роман «Апокаліпсис по-київськи» справді має бути написаний, бо люди повинні дізнатися правду про Куренівську трагедію.

Роман потрібно написати за будь-яку ціну, навіть відновивши втрачений рукопис по пам'яті – бо невідомо, що чекає на Київ у 2001 або в 2006, або і в 2011 році!.. Якщо розповісти про техногенну катастрофу, що сталася в понеділок, 13 березня 1961 року, можливо, навіть не станеться нічого! Бо «Вектор київських катастроф ХХ століття» нарешті вдасться перервати, розповівши про нього людям – це єдиний засіб проти наступної біди!..

Дай-то Боже, щоб не сталося, звісно... Але тепер для нього мало знати! Доведеться таки попотіти й написати роман!.. Бо знак отримано в той самий день, в який він сам же й намітив. Тепер не відкараскаєшся.

Будинок по вул. Жовтнева⁶, № 26, Суми, 9 листопада 1991 року

Тримаючи Зоряну на руках, Валік розігнався настільки швидко, що вона аж заверещала від переляку:

– Ти ненорма-а-а-а?!

Однак слова «ненормальний» вимовити (точніше, прокричати) так і не встигла, оскільки вдаривши у зачинені двері носком правого чобота, він встиг різко прочинити їх швидше, ніж голова коханої врізалася в оббиті чорним дерматином дошки.

– Валько, ну ти ж і ненормальний! – вереснула Зоряна. – Ти що, «Дванадцять стільців» надто багато дивився?! Подвиги Миронова⁷ тобі спокійно спати не дають?!

– Якщо спати, то тільки з тобою, причому багато, активно і аж ніяк не спокійно! – запевнив він, вправно кидаючи молоду дружину на м'яке ліжко. – Чим ми з тобою зараз і займемося...

– Валь-ко-о-о!.. Ненор-ма-а-аль-ни-и-ий-й!.. – простогнала вона, з нестримним реготом хапаючись за голову.

– А чого це раптом?! – Валентин картинно впав перед ліжком на коліна. – Сьогодні наша шлюбна ніч, між іншим, тому приготуйся, моя кохана, витримати нестримну атаку... можна сказати – потужну навалу, за силою не меншу, ніж тропічний ураган. От коли ми з тобою станемо старими й ні на що не здатними ветеранами шлюбу – от тоді, можливо, й дам тобі спокій.

– Добре, що твої учні тебе зараз не бачать.

Зоряна запустила розчепірені пальці правої руки в його розпатлані кучері й заходилася пестити їх, знов і знов пропускаючи крізь пальці.

– А чого тебе непокоять мої учні?.. Невже не може вчитель молодших класів... Хіба ж я не чоловік?

– Чоловік, звісно, чоловік, – охоче підтвердила Зоряна, продовжуючи бавитися з його кучерями.

– А тоді припини свої мудрування. І давай нарешті займемося тим, для чого ми тут, у цій кімнаті усаїтнілися.

– Давай, – і загадково посміхнувшись, вона додала: – Іди до мене...

Десь в кафе продовжувало гудіти бундючне весілля, але вже без двох головних героїв цього дійства. Бо принаймні на початок сьогоднішньої ночі вся ця квартира, розташована на верхньому поверсі цього двоповерхового будиночка, була віддана у повне кількогадинне розпорядження щасливих молодят. І нехай на ранок зовнішні стіни будиночка червоніють – бо таким насправді є колір цегли, з якої зведено споруду. На ранок можна! Але вночі кольору стін не видно. Бо сьогоднішня ніч належить їм двом.

І нікому більше!..

---

⁶ З середини 2009 року – вул. Покровська.

⁷ Мається на увазі т. зв. «Танго Остапа Бендера» у виконанні Андрія Миронова й Любові Поліщук з 4-серійного телефільму «Дванадцять стільців» (екранізація 1976 року).

Село Княжичі, Київщина, вечір 28 грудня 1991 року

– Федько-о-о!.. – поклікала Тетяна Михайлівна слабким голосом. І знов: – Федько-о-о...

– Так, мамо, я тут.

77-річна жінка не бачила вже геть нічого, тільки відчувала, що відходить у позасвіти. Туди, де на неї давно вже чекає Костянтин Кирилович. Її любий Кость... Нелегке життя прожили вони обоє. Ясна річ, особливо багато випробувань перепало чоловікові: спочатку на фронті, потім у колгоспі – коли скаліченому довелося працювати нарівні зі здоровими. Зате жили вони достойно! Діточок підняли, господарство...

Діточки.

Які ж вони у них чудові – справжня окраса і гордість життя! Що дівчатка, що хлоп'ятка. Особливо хлопці... З Івана вийшов справжній науковець, а з Феодосія – знатний живописець.

Ой, до чого ж чудову ікону намалював колись Федько! Намалював, коли ще малим був і тільки вчився. Ту ікону навіть благословив один київський батюшка, якого всі поважали і до якого Тетяна Михайлівна кілька разів возила молодшенького синочка: спочатку з його хворою ніженькою, а потім – з отією саморобною іконкою...

– Федь-ко-о-о! – знов поклікала вона.

– Кажу ж вам, мамо, я тутечки.

Його долоня м'яко лягла на її схрещені на сонячному сплетінні руки.

– Федько, дай мені Бога, будь ласка!

– Іконку?

– Так-так. Ту саму, що ти намалював колись.

Хоча вона нічого вже не бачила, проте знала напевно, що дорогоцінна ікона, прикрашена власноруч вишитим рушником, і досі висить в красному кутку їхньої хати.

– Навіщо вам ікона тая, мамо?

– Хочу тебе поблагословити перед смертю, синочку. Тебе й усіх вас.

– Мамо, ви про що?! З якого це дива ви помирати зібралися?! Та за кілька днів Новий Рік настане, тоді ми з вами...

– Не дожити мені вже до Нового року. Помру як не сьогодні ввечері чи вночі, то завтра вже точно.

– Мамо, та ви!..

– Я так відчуваю, Федько. Мені вже час відходити, а тому дай свою ікону, будь ласка. І не сперечайся.

Проте оскільки Феодосій продовжував сидіти біля неї нерухомо, не віднімаючи своєї долоні від її рук, Тетяна Михайлівна повторила:

– Прошу, синочку, дай твою ікону, будь ласка! Не сперечайся і не пручайся. Все гаразд, бо все так і має бути.

1992 Незручні кордони

Залізничний вокзал, Житомир, вечір 21 лютого 1992 року

Зійшовши на платформу з київської електрички, уся трійця прослідувала всередину станційної будівлі. Тут один з них – найвищий на зріст, який тримався найупевненіше, явно по-командирськи, – зробив іншим долонею знак зупинитися, потім уважно огледів ряди фанерних крісел в кутку зали очікування. Намітивши підходяще, заклично мотнув головою. Коли ж наблизилися до наміченого місця, «командир» розбудив юнака, який мирно дрімав на одному з пошарпаних, розписаних похабними слівцями сидінь, постукавши носком свого чобота по підшві його облупленої кросівки:

– А нумо очисти місце!

– А що таке-е-е?.. – в погляді юнака читалося шире здивування. Тоді «командир» видобув з внутрішньої кишені теплої куртки-«алюски» солідну на вигляд червону корочку і не розкриваючи її, процідив кризь зуби:

– Піш-ш-шов звідси, й хутко! Бо як я покажу, що там написано – тобі ж це боком вилізе!..
– Нумо, кому сказано?! Піш-ш-шов!.. – грізним тоном додав другий, трохи нижчий за «командира», але такий самий здоровань. Скрушно зітхнувши, юнак підхопив з сусіднього сидіння доволі містку сумку на довгій лямці, відійшов трохи убік, зупинився й озирнувся в пошуках вільного місця. Не знайшовши нічого, подивився запитально на трійцю, яка між тим влаштувалася на двох звільнених місцях та ще й на третьому, розташованому поруч. А потім попрямував чомусь не до вихідних дверей, а до касових віконечок. Втім, новоприбульці не звернули на те уваги.

– Ну й навіщо ви хлопця зігнали? – звернувся Назар Амосович до своїх супроводжувачів. – Він тут дримав, нікого не займав...

– Не твоє собаче діло, – пробубонів «командир». – Ти б краще про себе подумав, телепню, а не про якогось там...

– А ви мене що?.. Невже хочете тут полишити?

– Не просто хочемо, а таки полишимо, – впевнено підтвердив другий «конвоїр». – Втім, ти сам нарвався, старий хряк.

– Хлопці, ну навіщо ви так?..

– Це ми?! Це точно ми, а не ти?! – аж сіпнувся «командир».

– Але ж Валя – моя дружина, а ви – її брати!..

– Розпуснику, га, розпуснику?.. – спитав другий «конвоїр»: – Тобі як було молоденьку м*ндусю дручити? Мабуть, солоденько, га?..

– Хлопці, хлопці, ви ж її брати! Як ви можете...

– Брати, ну то й що?! – «командир» з «конвоїром» змовницьки презирнулися. – Але ж ми також і чоловіки!.. Отож чудово розуміємо, що молоденька солоденька м*ндуся нашої Валюхи для тебе, хряка-смердюка...

– Хлопці, ви про що?! Ми ж одружилися абсолютно офіційно, ми ж чоловік і дружина!..

– Розкажи це комусь іншому, пхе! – презирливо скривився «командир». – Наша сеструха поклала на тебе кращі роки свого молодого життя й дозволила тобі, старому негіднику, першому відпердолити її ще незайману м*ндусю. І що з того, що ви офіційно розписалися?! Теж мені аргумент!..

– Але ж вона мене кохає! – у відчаї скрикнув Назар Амосович.

– Кохає?! Го-го-го-о-о!.. Бу-гу-гу-гу-у-у!.. – зареготали обидва здоровані. – Як же тебе кохати, коли ти вже втратив...

– Ще не зовсім втратив, просто послабшав... – Назар Амосович знітився і додав, пильно вдивляючись у брудну підлогу: – Це вікове, таке з усіма чоловіками трапляється. І зі мною, і з вами таке станеться, і з...

– Но-но-но! – зупинив його «командир». – Ти нам тут не заливай...

– Я все ж таки лікар, – нагадав Дунець.

– І х*й тобі за це в сраку, старому хряку!.. – підтримав брата «конвоїр». – Коротше кажучи, заткнися і слухай сюди. Сиди собі тут, у Житомирі...

– Але ж я тут не знаю нікого, геть-чисто нікого!..

– А то не наше діло. Коротше, сиди тут і не смій до Києва вертатися. А як вернешся і як ми побачимо, що ти знов додому прешся...

– Отож запам'ятай: руки-ноги тобі повириваємо, в сраку запхаємо і скажемо, що так і було, – резюмував «командир».

– А про квартиру вашу можеш забути, – додав «конвоїр».

– Це моя квартира, хлопці! Це мені від лікарні дали...

– Була твоя, а стала нашої сеструхи, а тому ти... – почав «командир». Як раптом у нього над головою пролунало запитальне:

– А нумо, хто ви такі? Ваші документи!

Здоровані підвели очі й побачили перед собою двох міліціонерів. Втім, це не справило на них найменшого враження. Просто «командир» знов витягнув з внутрішньої кишені «алюски» солідну червону «корочку» і знов-таки не розгортаючи її, весело мовив:

– Привіт, хлопці! Це наш пацієнт, ми його мусимо доправити...

– Який такий пацієнт? – здивувалися міліціонери.

– Наш пацієнт, психіатричний. Ось ледве виловили аж у Києві.

– Втік, собацоро! – підтримав його «конвоїр». – Отож і доводиться у п'ятницю ввечері замість того, щоб вдома сидіти й пивасика перед телевізором дудлити, в Зарічани⁸ до психушки пертися.

– Ми там працюємо, – кивнув «командир».

– М-м-м, он воно як... – тепер уже співчутливо промукав один з міліціонерів. Але другий кивнув на закриту «корочку»:

– І все ж таки?..

– Хло-о-опці-і-і... Та ви краще на його пачпорт погляньте, обрегочетесь! – ховаючи «корочку» у внутрішню кишеню теплої куртки, мовив «командир» і звернувся до Назара Амосовича: – Анумо ти, псих, покаж людям свій пачпорт!

При цих словах губи Дунця розтягнулися у гордовитій посмішці. Він запустив руку собі за пазуху, витягнув із внутрішньої кишені свого подертого пальтешка й передав міліціонерам нібито звичайного вигляду радянський паспорт – такий самий, як і у всіх. Та розкривши документ, правоохоронці мало не вронили його від несподіванки: адже на внутрішній сторінці обкладинки, насамперед, кидався в очі надрукований на газетному папері тризуб, грубо вирізаний по контуру «геральдичного» щита і за допомогою силікатного клею наліплений на сторінку поверх напису «Паспорт громадянина ССРСР». Ще парочка тризубів була аналогічним чином наліплена на деяких внутрішніх сторінках (зокрема, на сторінці останньої прописки), в інших місцях аббревіатура «СРСР» була ретельно заштрихована червоною ручкою, а згори написано розмашисто: «Україна».

– Це-е-е... Це що таке?!

Спонтелічені міліціонери розгублено дивилися то на підло усміхнених здорованів, то на Дунця.

– Це я українізував свій паспорт! – гордовито випнувши груди, мовив Назар Амосович. – Щойно проголосили Незалежність України, як я взяв та й українізувався, не очікуючи ніяких вказівок.

– Але ж це документ! Хіба ж можна?.. – дивувалися міліціонери.

– Нехай усі бачать, що це паспорт УКРАЇНЦЯ!

Дунець спробував підвестися й виструнчитись, проте «командир» мовив до нього коротко й різко:

– Нумо сидіти, кому сказано!..

А потім знов звернувся до правоохоронців:

– Отже, як бачите, це наш клієнт, який повсякчасно збігає з психушки, що в Зарічанах. Добре, що ми його упіймали. Так що, хлопці...

– Ну, лади, переконали, – мовив один з міліціонерів, різко козирнув і резюмував: – Щасливої дороги! Й дивіться, не загубіть свого клієнта знов.

– Так, роботка у вас!.. Не позаздриш, – кивнув другий міліціонер. Потім озирнувся до вхідних дверей і дав відмашку рукою. Хлопець з місткою сумкою на плечі, якого здоровані зігнали з місця, з розчарованим виглядом вийшов на залізничну платформу...

⁸ В с. Зарічани (Житомирська обл.) по Бердичівському шосе, № 3, знаходиться Житомирська обласна психіатрична лікарня № 1.

Бабин Яр, Київ, 13 березня 1992 року

Їхня лабораторна кімната розташовувалася на самому горищі одного з інститутських корпусів, отож коли протягом зими на відповідній ділянці даху накопичувалося забагато снігу, який при потеплінні починав танути, то озброєний фанерною «двірницькою» лопатою Спартак, разом з іншими лаборантами та інженерами, ліз на горище розгрібати замети.

Вперше це сталося 3 роки тому – на початку березня 1989 року, майже одразу ж потому, як він, нарешті відпрацювавши трирічний термін молодим спеціалістом у Дослідному конструкторсько-технологічному бюро ІЕЗ ім. Патона, перейшов працювати у лабораторію високотемпературного паяння № 32 того ж інституту. Перевод стався в лютому, а на самому початку весни зі стелі лабораторної кімнати потекло... Тоді наприкінці вранішньої летучки завлаб – зазвичай коректний і стриманий Людвіг Альфредович Кудрін – несподівано гучним голосом суворо спитав:

– Ну і довго ми збираємось терпіти «потоп» у горищному приміщенні?

Ще не знаючи достеменно місцевих традицій, Спартак забелькотав щось про заявку в господарський відділ: мовляв, скидати сніг з дахів – то їхній прями́й обов'язок. Присутні на летучці стримано заіржали, тоді як Кудрін зміряв його оцінюючим поглядом і так само гучно мовив:

– Спартаку Андрійовичу... Ти у міцно спяному вузькому колективі ще новенький, а тому кажу по-доброму: запам'ятай, мене нііпаїт, яким чином з вашої ділянки даху зникне сніг, мене ііпаїт, щоб господарські теми виконувалися вчасно і в повному обсязі. У вашому приміщенні на горищі повно високовольтного обладнання, з трансформаторами включно. Я навіть припускати не хочу, що якесь устаткування залле талою водою... А тому зараз же, негайно зробіть так, щоб про танення снігу на даху я більш не чув. Усе, летучку завершено, кроком руш дах чистити!

Усі підтрунювали над Спартаком, доки вдягали теплі куртки й пальта, а керівник групи Дем'ян Лукич видавав чоловікам фанерні лопати. Потім секретарку-машиністку Натуську відправили вниз – чергувати, аби ніхто з випадкових перехожих не потрапив до зони скидання снігу, чоловіки ж вилізли на дах.

Як раптом глузування припинилися: адже щоб не впасти зі слизької бляшаної покрівлі, розгрібальники снігу прив'язувалися до огорожі міцними мотузками. І тут з'ясувалося, що Спартак може без особливих проблем зав'язати булінь⁹ – навіть наосліп!.. Ні-ні, звісно ж, інші теж володіли подібними навичками, от тільки всіх їх навчав в'язати морські вузли інженер на прізвисько «Боцман», який колись служив на справжньому атомному підводному човні. Спартак же тільки літні табори пройшов, можна сказати – справжньої армії не нюхав... а отже, нічого не розумів у житті. А тут!..

– Ти де навчився булінь в'язати? – негайно поцікавився «Боцман».

– По-перше, я з Подолу, а Поділ – район припортовий і загалом, кавалок Одеси, то як же не навчитися подібним речам?.. – відповів той. – А по-друге, у мене колись дівчина була. Скелелазка...

– І що, полізла від тебе так високо, що втекла? – вирішив поглузувати інший інженер на прізвисько «Піцунда».

– Полізла високо, так. Але не втекла, а зірвалася й розбилася, – крижаним тоном відповів Спартак. – Тож я тебе прошу вперше і востаннє...

---

⁹ Один з основних і найдавніших морських вузлів загального застосування. Утворює кінцеву петлю, що не затягується. За простоту й універсальність булінь називають «королем вузлів».

– Тьху на тебе, йолопе! Не говорив би під руку, коли ми на дах ліземо сніг скидати, – сплюнув під ноги лаборант «Боцмана» – Бугай (то було не прізвисько, а його справжнє прізвище).

– То хай Піцунда не глузує...

– А справді, Піцундо, ти б не чіплявся до Спартака, – мовив «Боцман» сердито: – Це від тебе частенько тхне перегаром, а в цьому подільському хлопцеві таки відчувається морська душа, чесне слово!..

– Ой-йо-йой! Теж мені клуб сухопутних моряків... Тільник, безкозирка, брюки-кльош, дайош – бєрьош...

– Но-но, Піцундо!..

– Ну годі, хлопці, годі, – зупинив суперечку Дем'ян Лукич. – Давайте поскидаємо сніг і за роботу мерщій. І дивіться, щоб без травм сьогодні!..

Дах вони почистили, «потоп» припинили. Але відтоді «Боцман» з Бугаєм непідробно заповідали Спартака, це мимоволі вплинуло також на ставлення інших працівників лабораторії. Отже, хоча для вирішення проблем у царині паяння його освіта інженера-металурга підходила не на всі сто відсотків, молодий чоловік адаптувався на новому місці роботи доволі швидко – втім, як і колись у конструкторському відділі.

Група Дем'яна Лукича Нілова (він сам, як керівник, інженери «Боцман» та Кеша, лаборант Бугай) працювала з такими гігантами, як завод «Азовмаш» та Маріупольський металургійний комбінат імені Ілліча. Були в лабораторії ще дві групи, одну з яких очолював Вольдемар Савич Печорін – саме йому підпорядковувалися Спартак, інженер на прізвисько «Піцунда», якого насправді звали Васською, і лаборант з кумедним прізвищем Рачок. Ця група вела господарські теми переважно з київським заводом «Ленінська кузня» та запорізьким ВО «Моторобудівник», на якому Спартак колись проходив виробничу практику, а також деякими іншими підприємствами Запорізької області. З тим-таки ЗБОМом в Дніпрорудному, наприклад.

Отаким несподівано тісним виявився світ!..

Попервах молодий чоловік гадав, що завлаб Кудрін добирає співробітників, орієнтуючись на кучеряві імена чи кумедні прізвища... хоча всі вони були, беззаперечно, знавцями своєї справи. Проте Людвіг Альфредович сам же й розвіяв це враження, якось спитавши:

– Спартаку Андрійовичу, ти як щодо риболовлі – тямиш чи ні?..

– Хіба що з поплавчанкою полюблюю ввечері посидіти. А що?

– А зі спінінгом вправляєшся?

– Та так, закидушку на пару гачків поставити, не більше.

– А на блесну рибалиш? А з моторного човна?..

– Ні.

– Слаба-а-ак, – скроїв невдоволену мармизу Кудрін і оголосив, що дуже поважає людей, поведених на риболовлі. Мовляв, за його спостереженнями, гарні рибалки зазвичай є уважними до деталей, сумлінними працівниками й ретельними виконавцями. Тим не менш, дізнавшись, що Спартак майстерно в'яже булінь – махнув рукою:

– Гаразд, згодиться. «Боцману» я довіряю, він в людях розбирається.

А коли НФ-оповідання молодого письменника С. Сивака потроху почали друкуватися в київській газеті «Молода гвардія», визнав остаточно:

– Ну точно наш чоловік.

І негайно зізнався, що в молоді роки керівник однієї з груп їхньої лабораторії – Дем'ян Лукич «бавився віршатами». Й навіть написав двовірш, що буквально обезсмертив його ім'я серед «патонівців»:

*В сварное шво уткнув свое хлебало,
Стоял наш шеф и думал чем попало.*

Неабияка перевага цього поетичного шедедру полягала в тому, що замість словосполучення «наш шеф» можна було легко підставляти якийсь ім'я чи прізвище, наприклад: «...Стоял Патон и думал чем попало», «...Стоял Кучук¹⁰ и думал чем попало», «...Стоял Кудрин и думал чем попало», «...Стоял Лукич и думал чем попало», «...Стоял Спартак и думал чем попало», «...Стоял Бугай и думал чем попало» – і так до нескінченності.

Ба навіть «...Стоял Дядь-Юр и думал чем попало» теж вписувалося в загальний ряд, хоча корінний житель Великої Мотовилівки – дядя Юра, як майстер-зварювальник екстра-класу, перебував в лабораторії на особливому рахунку. І згідно зі штатним розписом, йому доводилося не стільки думати, скільки руками працювати.

Тим не менш, молодий науковець Спартак Андрійович Сивак, з усіма своїми примхами та нереалізованими письменницькими амбіціями, дуже добре вписався у невеличкий, однак міцно спаяний колектив лабораторії. І те, що було задумано здійснити сьогодні, у «Friday the 13th»¹¹ – безумовно, не вдалося б без того, що інші співробітники погодилися милостиво заплющити очі на його тривалу відсутність на роботі.

Оскільки потеплішало ще в останній декаді лютого, то сьогодні, в п'ятницю, Людвіг Альфредович збирався вперше за цей рік з'їздити на дачу, розташовану десь поблизу Пухівки на березі Десні. Бо треба було довідатися, як там перезимував його улюблений моторний човен, чи потребує він поточного ремонту і таке інше. Більш того, минулої осені на їхню лабораторію виділили, за інститутськими лімітами, «УАЗ-469»¹² – отож, звісно, на зборах трудового колективу всі співробітники дружно поступилися правом придбати автівку на користь Кудріна, й тепер шеф уперше в житті готувався їхати на дачу ще й власним транспортом!

– Ви тільки дивіться мені, після одинадцятої не розбігайтеся з лабораторії усі до останнього. Треба, щоб хтось же й на місці лишився, – попередив він суворо на летучці напередодні в четвер.

– Все буде гаразд, Людвігу Альфредовичу, – запевнили його троє керівників груп. – Усі розуміють, що робота простоювати не може.

– Ну, то я в понеділок перевірю, що було зроблено без мого нагляду.

Все складалося так, що краще й не придумати! Спартак розрахував маршрут буквально по хвилинах і зрозумів: він таки має встигнути! Й не треба чекати суботи, можна впоратися і в п'ятницю, 13-го числа – саме в той день, у самісінькі роковини!.. Лишалось домовитися з хлопцями.

– Ну, що тобі сказати... Ти ж знаєш, що ми – люди не вибагливі, нас задовольнить хоч вино, хоч горілка. І навіть «Стругураш»¹³ теж задовольнить, – знизав плечима Піцунда.

– Задовольнить усе, що горить, – підтвердив лаборант Рачок.

– Отже, я зранку прийду, сам зразки на термообробку поставлю, щоб ви тільки за режимом нагрівання-охолодження прослідкували...

– Спартаку, будь спок – прослідкуємо! Ти, головне, пляшку не забудь.

Звісно, у п'ятницю зранку він не тільки не забув принести пляшку «Стругураша», але й додав півдюжини молочних сосисок з чорним хлібом:

– Закушувати будете, щоб не на голодний шлунок пити. Тільки зваріть, не їжте сосиски сирими, дуже прошу...

– Та ти мировий хлопець! – поплескав його по плечу Піцунда.

¹⁰ *Сергій Кучук-Яценко* – український науковець у галузі зварювання, академік, з 1986 року – заступник директора ІЕЗ ім. Патона.

¹¹ Культовий американський фільм жахів режисера Шона Каннінгема, що користувався шаленою популярністю як в СРСР доби «пізньої перебудови», так і в пострадянський період.

¹² Повнопривідний позашляховик, що виробляється на Ульяновському автомобільному заводі (РФ).

¹³ Міцний коньячний напій, що виробляється в Молдові. Вирізнявся дешевизною при огидному смаку.

– А ти думав!..

Рачка направили на п'ятий поверх в туалет набрати в півторалітрову банку води, щоб за допомогою кип'ятильника зварити в ній сосиски. Коли лаборант повернувся, Спартак вже зосереджено готував зразки для монтажу у вакуумній камері.

– А може, до нас приєднаєшся? – змовницьки спитав Піцунда, коли зварені у два прийоми сосиски були розкладені по тарілках. – Може ну її, тую твою поїздку?.. Одно поглянь, на вулиці ще доволі сиро, вітер. А у нас в лабораторії і третя склянка знайдеться, і шість сосисок легко на трьох поділити, як і на двох... Га, Спаріку?! Та й якщо нам мало здасться, ми завжди за добавкою збігати можемо.

– Ні-ні, Піцундо, не можу я. Поїздка надто відповідальна.

– А хоч куди?..

– Не закудикуй! – доволі різко обрубав Спартак.

– Темниш... – зітхнув інженер. – Гаразд, діло твоє. Їжджай.

– Я буду наприкінці дня. А ви хоча б одинадцятої дочекайтеся, бо раптом Вольдемар Савич нагріє? І дивіться мені, пийте, але щоб режим нагріву...

– Іди вже собі геть. Ми з Рачком дорослі люди, розберемося.

Спартак кивнув, потім увімкнув вакуумні насоси. Подивився на стрілки мановакууметрів, що повільно поповзли до відмітки «0 атм.». Перевірив роботу системи водяного охолодження. На прощання махнув рукою Піцунді, вийшов з кімнати, спустився східцями на п'ятий поверх, потім ліфтом – на другий. І там буквально ніс до носу зіткнувся з Людвігом Альфредовичем!

– Спартаку Андрійовичу, що там у тебе з експериментом? – негайно спитав шеф, за своєю трюхи дивакуватою звичкою хапаючи співрозмовника за верхній гудзик піджака.

– Розпочали вакуумування нагрівальної камери.

– Умгу... Качати години три з половиною, так?

– Десь так, тільки потім нагрів-охолодження.

– Гаразд. Що ж, до понеділка. Чекайму на позитивні результати.

Кудрін відпустив його гудзик і широким кроком попрямував у кінець коридору. Він був тепло вдягнений – отже, тепер не повернеться.

Про всяк випадок Спартак спустився на перший поверх в кімнату зварювальника дяді Юри: звідти було добре видно інститутську автостоянку, зокрема і припаркований «УАЗ-469» шефа...

– Ну що, поїхав Кудрін? – спитав дядя Юра з-під маски, при цьому не припиняючи зварювати пару чудернацького вигляду залізьяк.

– Поїхав.

– І ти теж хочеш з роботи чкурнути?

– Сподіваюсь, ви про це нікому не розповісте.

Дядя Юра припинив зварювати залізьяки, підняв маску, кинув на Спартака напружений погляд и процідив:

– А яке мое діло, хто куди?! У мене справи, а ти роби, що хочеш.

– Я ввечері ще приїду, а за устаткуванням і Рачок послідкує.

Дядя Юра лише рукою махнув і повернувся до роботи. А молодий чоловік піднявся на другий поверх в загальну кімнату, одягнувся, пробурмотів: «Я надовго, але ще повернуся», – й побіг коридором до виходу з корпусу. На ходу перевіряв, чи лежить в його кишені мішечок з попелом...

* * *

Колись давно, ще під час навчання у школі, спаливши зошит зі своїм дебютним НФ-оповіданням «Політ в один кінець», Спартак відтоді саме так вчиняв і з усіма іншими чернетками. По-перше, для молодого чоловіка була нестерпною сама лише думка про те, що написані ним на папері слова гнитимуть десь на звалищі, то нехай краще підуть попелом!.. По-друге, це було дуже красиво, й від самого по собі процесу спалювання він отримував неабияке задоволення. А по-третє, прочитавши «Майстра і Маргариту», Спартак зрозумів: рукописи таки справді не горять, – але чернеток сказане не стосується! Можливо, його рукописи з часом опублікують, але в чернетки, сповнені пошуків і сумнівів, не мусить зазирати ніхто інший...

Тим паче зараз йшлося не про якийсь там НФ-оповідання газетного формату і навіть не про повість, а про містичний роман «Апокаліпсис по-київськи» з його «Вектором київських катастроф ХХ століття», з образами людей, загиблих жахливою смертю під час Голодомору, розстріляних в Бабиному Яру, потоплених у селевому потоці Куренівської трагедії, вбитих «мирним атомом» в результаті аварії на ЧАЕС... Відновити по пам'яті ТАКИЙ роман, від першого до останнього рядка просякнутий людським болем, горем і слізьми – це була по-справжньому пекельна робота! Тим не менш, Спартак з нею успішно впорався.

І коли його творіння було передруковано з чернеток набіло на друкарській машинці їхньої лабораторії (одну сторінку він друкував зранку, ще до початку робочого дня, другу сторінку – в обід, третю – по закінченні роботи), молодий чоловік чітко зрозумів: його «Апокаліпсис по-київськи» вийшов незвичайним в усіх відношеннях, отож і вчинити з чернетками роману він просто мусить не так, як з іншими. Тим паче, наближалось 13 березня 1992 року – 31-ші роковини Куренівської трагедії!..

Отож в минулі вихідні він попервах вчинив, як і зазвичай: дістався одним з «дарницьких» трамваїв до Пішохідного мосту, перейшов на Труханів острів, відшукав одне зі старих згарищ, на якому туристи в теплий сезон смажили шашлики, назбирав хмизу, очерету і сухої трави, розвів багаття і ретельно – аркуш за аркушем, зошит за зошитом спалив на ньому всі чернетки. Однак утворений внаслідок цього попіл на цей раз не закидав золотавим дніпровським пісочком, але ретельно зібрав у полотняний мішечок, в яких вони в інституті зазвичай носили на аналіз спаяні або ж термооброблені металеві зразки.

Цей попіл був потрібен Спартаківі для своєрідного «звіту мертвим». Звісно, від такого задуму за версту тхнуло якимсь язичництвом чи чаклунством, отож його знайомий протодіакон Агапіт нізащо не схвалив би нічого подібного. Однак до Агапіта тепер не підступитися, порадитися нема з ким... А якщо не «прозвітувати» перед загиблими лютою смертю, про кого нині сама пам'ять втрачена... Якщо не подати їм жодної звісточки про те, що вдалося зробити – нехай навіть у настільки оригінальний спосіб...

Ні-ні, їх неодмінно треба сповістити! Інакше Спартак не знатиме спокою, навіть начитавшись на ніч Біблії.

Отож молодий чоловік почав діяти. Насамперед, він сів на старенький деренчливий, трохи схожий на облуплену бляшанку з-під консервів трамвай і поїхав на Байковий цвинтар, територіально найближчий до ІЕЗ ім. Патона. Колись у 1968 році на центральній кладовищенській алеї чергував міліціонер, пильнуючи місце останнього спочинку київського мера Давидова, тепер же тут було зовсім безлюдно.

– Ну так, Олексію Йосиповичу, я розумію, – мовив Спартак, зупинившись перед пам'ятником на його могилі. – Ви старалися жити для людей, вашим ім'ям навіть бульвар на лівобережжі Дніпра назвали. Але Куренівська трагедія – це ваш прорахунок, ваша пряма провина! Ви сподівалися, що всі про це забули. Комітет держбезпеки зробив усе можливе для такого

забуття, так. Але ж я не забув, Олексію Йосиповичу! Я відмовився забувати – хоча хто я такий, здавалося б?! Всього лише п'ятирічний хлопчик, любого дідуся якого ви мало не вбили...

Запустивши пальці в мішечок, молодий чоловік витягнув звідти трохи попелу і кинув на могилу Давидова зі словами:

– Ось, почитайте, Олексію Йосиповичу! Вам має бути цікаво.

Перетнувши невеличку цвинтарну алейку, другу порцію попелу він кинув на могилу Щербицького, прокоментувавши це так:

– А ви, Володимире Васильовичу, так і не ризикнули після аварії на ЧАЕС оголосити евакуацію з Києва бодай маленьких діточок і вагітних жінок. Через вас такі, як мій однокласник Данька, хапанули невідому кількість радіації – і цього ніхто ніде не фіксував! Не кажучи вже про мене та інших... Про тих, хто тоді ходив на Першотравневу демонстрацію. Про школярів і дошкочят, які опромінювалися через ваше особисте боягузтво й небажання ламати партійну кар'єру!.. Отже, ви, Володимире Васильовичу, продовжили «Вектор київських катастроф». А тому і ви будьте люб'язні почитати про те, що накоїли.

Озирнувся уважно на всі боки. Але на головній кладовищенській алеї в цей день не було нікого. От і добре! Нехай би й далі так...

Потім трамваєм, метро і тролейбусом молодий чоловік поїхав на Берковці. Третю порцію попелу висипав на могилі Евки, при цьому перепросив:

– Вибач, кохана, що не встиг завершити цей роман за твого життя! Але навіть за порогом смерті ти допомогла виконати цей задум. Знала б ти, до чого цінними стали твої останні в житті слова про «вектор», повідомлені Олегом Фомічовим!.. Ти дуже допомогла мені, Евко. Дуже-дуже!.. Я завжди кохатиму тебе і завжди пам'ятатиму, скільки живий буду. Що ж, читай і ти.

Тролейбус і автобус довели молодого чоловіка до Куренівського цвинтаря. На таксі було б швидше – але не з його зарплатнею інженера роз'їжджати на автівці! Ну нічого, якщо поквартитись – має встигнути...

Четверта порція попелу впала на могилу Арона Марковича Штульмана, при цьому Спартак уперше заговорив не надто впевнено:

– Привіт, прадідусю! Бачиш, яке діло... Від самого дитинства, скільки себе пам'ятаю, незнайомі люди, по-перше – говорили, що ти був святим чоловіком, а по-друге – бажали, щоб я виріс достойним тебе. Я й досі найменшого поняття не маю, чого такого ти зробив, щоб навіть абсолютні чужаки вважали тебе святим. Мені навіть мама про це не розказує чомусь. А коли запитую тата – він лише матюкається... Не знаю, вдалося мені вирости твоїм достойним праонуком чи не вдалося?.. Втім, почитай і ти.

Далі тролейбус довів його до перетину вулиць Фрунзе і Коротченка. Саме тут, неподалік входу на стадіон «Спартак» (подумати тільки, який символізм!..) і навпроти трамвайного парку ім. Красіна, була розсипана п'ята пригорща попелу. Цього разу Спартак висловився коротко:

– Ось, читайте...

Чому?.. Бо на всіх трьох цвинтарях подібного відчуття не виникало... А от саме на цьому перехресті йому вперше здалося, що довкола юрмляться невидимі натовпи душ тих, чий життя рівно 31 рік тому, день у день забрав грязьовий потік! Тільки й різниці, що тоді був понеділок, а зараз – п'ятниця!.. Та все одно день нещасливий. І вони нещасні – ті, хто загинув.

Неприкаяні душі зібралися на фатальному перехресті. Хоча буквально поруч вулицею Фрунзе їздили автівки та міський транспорт, тротуаром просувалися перехожі, Спартак твердо знав, що буквально тут же... і водночас не тут, а в якомусь іншому вимірі його оточив цілий натовп. А може, він сам на хвилину зник звідси – з реального світу?! Як інакше пояснити, що ніхто з перехожих або з тих, хто проїжджав поруч, не звернули найменшої уваги на молодого чоловіка, з долоні якого вітер повільно здував чорний всередині, сивий по краях попіл від спалених паперових сторінок?.. Повна пригорща попелу повільно зникла, а він усе стояв на тому самому перехресті. Й нікому не було до нього діла... Дивина та й годі!..

Проїхавши звідти три зупинки тролейбусом, Спартак дістався фінальної точки наміченого на сьогодні маршруту – Бабиного Яру. До «офіційного» радянського пам'ятника навіть не підходив, а одразу ж широким кроком попрямував до встановленої торік менори. Молодий чоловік не просто знав – він був упевнений, що найбільше на нього чекають саме тут!..

Вже починало потроху сутеніти, до того ж погода під вечір зіпсувалася: в спину тепер дув різкими поривами доволі сильний вітер. Отож коли Спартак вивернув і витрусив з полотняного мішечка рештки попелу – той не впав на землю, а підхоплений холодним вогким повітряним потоком, понісся мінливою хмаринкою убік дерев, що повиростали на місці колишньої яруги, ретельно засипаної землею.

– Ось вам, читайте! – надривно вигукнув він, відчувши, як з очей мимоволі полилися сльози полегшення. – Радянська влада всіляко намагалася приховати вашу смерть, але люди не дали про вас забути, влаштували жалобні пам'ятні мітинги! До того ж, про вас розповів в романі-документі «Бабин Яр» київський хлопчик Толік Кузнецов!.. Але через потуги радянської влади сталася Куренівська трагедія, яку знов-таки намагалися приховати!.. А вже ці нові спроби влади, в свою чергу, спровокували катастрофу на ЧАЕС!.. Це «Вектор катастроф», розумієте?! Я знаю, ви мстилися за забуття – так казали люди, це не моя вигадка!..

Вогкий вітер ридав від почутого, коли Спартак наполегливо продовжив:

– Я второпав: не буває доброї влади!.. Її треба примушувати казати людям правду, а не приховувати!.. Подейкують, київського хлопчика Толіка Кузнецова все ж таки вбили через написану про вас правду. Вбили – хоч він і втік до Лондона... Не знаю, так воно чи ні?! Просто так говорять... Але книжка його лишилася, її читають. Я теж прочитав, ви знаєте!.. Що ж, нехай я не Толік Кузнецов, але свою дециму таки додав – бо вам нарешті встановили пам'ятники, але сталися нові біди, нові смерті!.. То ось вам – цей мій «попіл Клааса»¹⁴, він більше не стукає в серце!.. В моє серце!.. Тепер вже не стукає, бо роман написаний!.. Я спромігся на це! Чуєте?! Ви ж знаєте, як я писав... в яких умовах!.. Писав і відновлював по пам'яті!..

Піддивання вітру заважало почути, відповіли йому щось чи ні. Втім, це було не надто важливо. Спартак просто знав... як завжди – ЗНАВ, що розібравши пригощами і щіпками попіл від спалених чернеток, написане ним ось просто зараз читають... слово за словом, рядок за рядком, сторінка за сторінкою... Читають уважно, намагаючись відчувати інтонацію, гру слів і смислів... Читають всім натовпом. І головне – читають ті троє, яких він вигадав, але які реально були вбиті у вересні 1941 року: десятикласниця Соня Ставська, її дідусь Борух Пінхусович і його приятель Сьома, який мешкав на вулиці Шота Руставелі біля закритої нині синагоги...

– Агов, ще хвилинку уваги, якщо можна... – вигукнув він убік засипаного землею й засадженого деревами Бабиного Яру. Незримий натовп блідих примар дружно озирнувся до нього, тоді молодий чоловік продовжив:

– Щоб ви не сумнівалися... Щоб ніхто з вас не сумнівався... Я присягаюся! Чуєте?! ПРИСЯГАЮСЯ вам тут і зараз, що не дам забути про жах Куренівської трагедії! Якщо я вже по пам'яті відновив цей роман... а це була пекельна робота, ви знаєте!.. Вперше я спускався в це пекло, коли писав, вдруге – коли відновлював по пам'яті... Ви ж знаєте?!

Раптом низькі вогкі хмари на трохи вже посутенілому небі розступилися, і згори на землю впав багрянний промінь, широкий і яскравий.

– Так, зрозуміло. Дякую, – тепер Спартак заговорив спокійніше, без надривної напруги: – Отож двічі спустившись у це пекло, я збожеволів, звісно. Не міг не збожеволіти, ви розумієте... бо подвійного сходження в пекло не витримав би ніхто з людей! Данте один раз спускався до вас. А я двічі. Та й я ж не Данте, я всього лише маленький хлопчик з київського Подолу, куди вже мені!.. Однак можете не сумніватися, що мої слова неодмінно дійдуть до людей, і вони

¹⁴ Натяк на авторську передмову до роману-документу «Бабин Яр»: «Ось я це роблю, тому що, знаю, зобов'язаний це зробити, тому що, як говорено в "Тілі Уленшпігелі", попіл Клааса стукає в моє серце».

згадають Куренівську трагедію та її жертв! ПРИБЯГАЮСЯ пам'яттю про вас, що не дам забути живим, не дам нізащо... Ну, а тепер вибачайте, мені час вертатися до інституту. Але слово я звик тримати, ви це можете бачити... себто, прочитати на попелі чернеток. А рукописи – вони не горять, ви ж знаєте... Все, тепер можете спати спокійно.

Щойно він замовк, як вітер остаточно вщух, а просвіт у вогких хмарах розширився, від чого вологе повітря і все довкілля набуло криваво-багряного відтінку. Тоді Спартак мовчки кивнув убік зарослого деревами місця, де невидимі мерці продовжували уважно вивчати його опус, потім кинув побіжний погляд на бронзову менору і широким кроком рушив у напрямі тролейбусної зупинки, що знаходилася на Дорогожицькій вулиці.

VIP-зала, кафе «Смак», Рівне, середина травня 1992 року

– Ну, Бідо-о-осику-у-у!..

– Чого тобі?

Вони дивилися один на одного абсолютно по-різному: Бідосик поглядав на Курлику трохи роздратовано, водночас в погляді маціпусіньких, схожих на лукаві шпаринки оченятках Курлики не відчувалося найменшого відторгнення і навіть роздратування. Нарешті після тривалої паузи останній мовив благально:

– Ну, Бідо-о-осику-у-у, ну розкажи ще про «будку гласності»!..

– Та я уже розказував, розказував... Стільки понарозказував, що...

– А я ще хо-о-очу-у-у!.. – плаксиво, якимось зовсім по-жіночому затягнув Курлика. Його товариша аж перекошило від такого, й він мовив роздратовано:

– Ну, Бідо-о-осику-у-у!.. Сьогодні чий день народження – твій чи мій усе ж таки?.. Давай-давай, зізнавайся!..

– А ми не на допиті, між іншим, щоб я тобі зізнався.

– Не на допиті, кажеш?..

– Еге ж.

– То я це можу скоренько виправити. Скоренько-скоренько!..

– Та йди ти в п*зду!..

– Сам іди.

Знов замовкли.

– Ну, Бідо-о-осику-у-у!..

– Відчепися.

– Ну, това-а-аришу Бідо-о-ола-а-ах-х-х!..

– Курлико, я сказав: іди в п*зду!.. Тим паче я тобі тепер не товариш.

– Хіба?! А хто ж тоді...

– Я тобі тепер не товариш у тому сенсі... Ой – у тому сенсі, звісно, що ми тепер усі різко і водночас стали панами.

– Ні, Бідосику, в нашій «конторі», як і в армії, усі й досі величають один одного «товаришами».

– Курлико!..

– Шо?..

– Ти диви мені, легше нашшот «контори» нашої!..

– А хто нас почує?!

– Ну-у-у, все ж таки... Для порядку.

Нова мовчанка. І раптом він здався:

– Гаразд, зараз розповім, як усе те сталося, ще раз.

– Ану-ну-ну!..

Перезбуджений Курлика аж підстрибнув на стільці.

– Отже, слухай. Отже, я у відрядженні, значиця... У відрядженні, так.

– Так, у відрядженні. А далі?..

– А далі?.. А далі йду я по Москві, значиця... Як у пісні зовсім...

І Бідосик заспівав, а Курлика майже одразу підхопив:

А я йду, шагаю по Москве,

А я пройти еще смогу

Слоеный Тихий океан

*И тундру, и тайгу-у-у!..*¹⁵

- Стоп! – раптом гримнув Курлика.
- Чого б це раптом?.. – здивувався Бідосик.
- Ти що це співаєш?!
- Ми співаємо... А що саме?..
- Який океан?! Океан який, я тебе питаю?..
- Тихий.
- А ще?!
- Слоє... Соле... А-а-а!.. Га-га-га-а-а!..
- Отож-бо, що океан не «слоєний», а «солений»! А ми з тобою!..
- Га-га-га-а-а!..
- Посміялися трохи.
- Ну, то нічого, гаразд.
- Ні-і-і, негаразд... Ми з тобою вже... тойво!..
- Та той, хто пісню цю написав, і сам був... упівсвіста п'яний!
- Та ну?!
- От тобі й «та ну»!.. Тану-у-у!.. Та-а-а... ну-у-у!..
- Обгрунтуй.
- А от скажи, як можна ПРОЙТИ¹⁶ Тихий океан, га?..
- Ногами.
- Е-е-е, ні!.. Океан – він же рідкий, якщо ногами – ти потопнеш.
- А-а-а, он воно як!..
- Отак!..
- А-а-а!.. Га-га-га-а-а!..
- Посміялися.
- Ну гаразд, Бідосику, давай!.. Розповідай про «будку гласності».
- Ну, хрін з тобою!.. Отже, йду я по Москві, крокую. Раптом бачу – стоїть вона, будка ця. А коло неї люди.
- Натовпом?
- Ага.
- А будка яка ця?
- Та така вона... Звичайна. Немовби намет торговельний.
- Ну-у-у і-і-і?..
- Ну, і тільки всередину заходиш, світло увімкнув – і ти перед камерою! Й можеш говорити, що захочеш!
- Що душі завгодно можеш сказати?
- А так, так!..
- Цивілізація!.. – здійнявши посоловілі від випитого очі до стелі VIP-зали, замріяно мовив Курлика.
- Ну так, ну так, ясна річ, що цивілізація! Це ж тобі, друже мій, Москва, а не наше глухе Рівне.
- І навіть не наш жльобський Кі-і-іє-е-єв!..
- Та стопудово!..

¹⁵ Трохи перекручена строфа з популярної радянської пісні до кінофільму «Я крокую по Москві» (режисер – Георгій Данелія). Музику написав Андрій Петров, слова – сценарист стрічки Геннадій Шпаліков.

¹⁶ Герої діалогу не врахували, що морями й океанами не плавають, а саме «ходять» (!) моряки. Оскільки по тексту пісні згадується «біле вітрило», розгорнуте над човном, то фраза про можливість «проходження» Тихого океану, навпаки, виглядає дуже органічно.

Вони змріяно помовчали.

– Отже, ти став у чергу?..

– Так-так. Став я у чергу. Стою і слухаю, про що там народ говорить?

– А там чутно?..

– Та ясна річ, що чутно!

– І-і-і... люди не боялися?..

– А чого ж боятися, коли всередині тебе й без того на камеру пишуть?!

– І те вірно... Ну гаразд. І про що ж люди говорили?

– Та про всяке різне! Якийсь хлопчисько зайшов і ляпнув: «Ну от, потрапив я в БУДКУ ГЛАСНОСТІ! Передаю всім привіт. З привітом, Дуся, я – Маруся! Отак от».

– Прид-дур-рок-к!.. – з придиханням мовив Курлика.

– Молоде, зелене. Засране, – Бідосик знизав плечима. – Вояки якісь заходили – от вони добре сказали. Мовляв, поділилися ми кордонами на різні держави, були одним цілим, зараз у кожного армія своя. От я, каже – росіянин. То що, невже я дивитимусь в оптичний приціл на своїх вчорашніх товаришів – на українців, білорусів, казахів?.. Ми ж служили разом!..

– Маячня! – різко видихнув Курлика.

– Так, маячня. А інший вояка сказав іще конкретніше: Єльцин, каже, Кравчук і Шушкевич – вони, каже, зрадники Батьківщини! Переділили нас кордонами, паскуди!.. Їх би, каже, зібрати усіх – і під суд!..

– А ти?..

– А я!.. – Бідосик випнув груди колесом. – А я, коли до мене черга дійшла, встав перед камерою і кажу: дорогі товариші, вітаю усіх вас... весь наш Радянський Союз і весь наш єдиний радянський народ із нашою Великою Радянською Перемогою над фашистською Німеччиною у Великій Вітчизняній війні! Саме ми врятували світ від «коричневої чуми» – честь нам і слава!.. Батькам нашим і дідам, які зламали хребта фашистській гідрі!..

– Так і сказав?!

– Так і сказав, щоб ти не сумнівався! Це ж саме під Дев'яте Травня було, а цього річ була рівно сорок сьома річниця Перемоги!.. Отож і сказав. І нехай всі чують, усі знають!..

– О-о-о-о! Це я й хотів почути! І то є найкращий подарунок мені на день народження... Дякую тобі, дорогенький!

І Курлика з Бідосиком обійнялися та з глибоко урочистим почуттям тричі, «по-брежневськи» розцілувалися. Чи то в губи, чи то «в десна» – неважливо!.. Головне ж бо – це традиції дотримуватися.

Туристично-оздоровчий комплекс «Судак», вул. Леніна, № 89, Судак, АР Крим, 9 серпня 1992 року

Як і більшість відпочивальників, Руслан і Роберт відправилися на море, бо водичка ввечері тепленька й лагідна, немов парне молоко!.. Натомість Лідія з Касимом залишилися в холі, щоб разом з усіма охочими подивитися трансляцію з урочистого закриття XXV літньої Олімпіади в Барселоні.

Турсунови скромно сиділи на м'якому диванчику позаду інших. Спостерігаючи за шикарною церемонією, вони не обмінялися жодним словом. Адже й без слів кожен з них прекрасно знав, про що думає інший. Їхні думки давно й надійно крутилися довкола речей, про які їх повсякчасно запитували вихованці, іноді скромно ховаючи очі, іноді навпаки – дивлячись на наставників прямо та невідривно:

«Лідіє Онисимівно!.. Касиме Мансуровичу!.. А що ж це воно тепер буде?! І головне – як воно все буде з нами?..»

Вони обидва не тільки кваліфіковані тренери та авторитетні судді. Що Касим, що Лідія насамперед – наставники спортивної молоді. Отже, щось-таки мусили відповідати... Та їм самим здавалося, що їхні відповіді здебільшого скидаються на жалюгідні відмовки.

Справді, раніше їхньою великою, могутньою та єдиною батьківщиною був Радянський Союз, збірні команди якого зазвичай вигривали спортивні нагороди мало не лопатами. Але з цим клятим путчем ГКЧП, з танками в Москві, з арештом і подальшим звільненням товариша Горбачова, з «парадом суверенітетів», «міжсобойчиком на трьох» у Біловезькій пущі та грудневим референдумом, як фінальною крапкою усіх подій, – великий СРСР раптом наказав довго жити, розвалившись на півтора десятки незалежних держав. Відтоді ще й року не минуло, отож на XXV Олімпіаді в Барселоні тепер вже колишнім радянським спортсменам дозволили виступати Об'єднаною командою. Але це разове рішення, а далі що ж?!

Ні-ні, звісно ж, спортсмени завжди націлені на індивідуальне вивищення, навіть якщо йдеться про колективні види спорту: будь-яка команда завжди має капітана – безумовного лідера... Це висока честь, від якої не відмовиться ніхто... І все ж таки є нагороди індивідуальні, є й командні. Командний медальний залік також ніхто не скасовував. То як же з цим бути?! Це що ж виходить: на наступних Олімпійських іграх команда України змагатиметься... ну-у-у, наприклад – з командою РРФСР?! Чи з командою Білорусії?! А якщо тренер Касим Мансурович родом з Туркменії – як йому бути: в Києві лишатися чи додому їхати?! А його дружині Лідії Онисимівні куди подітися?! А їхнім дітям?..

Як усе це можна розділити, розмежувати?! От як?

Тим паче, що доки існував СРСР, то найкращі з кращих спортсменів з року в рік запрошувалися до Москви. Там усе концентрувалося, там були школи, там розроблялися методики і все таке інше – а тепер що ж?! Це Київ, приміром, тепер у якості Москви буде?! Ох, та це навіть не смішно...

Взяти, наприклад, їхню легку атлетику: ну так, Ольга Бризгіна в забігу на 400 метрів та Інеса Кравець в стрибках у довжину, які цьогоріч виступали у складі Об'єднаної команди від України, вибороли срібні медалі... Але ж одна справа – це сяючі сріблом нагороди на тлі медального «букету» від дюжини дружніх радянських республік. І зовсім інша – якщо результати України розглядати виокремлено. Якась жалюгідна парочка всього лише срібних, а не золотих нагород – на що це схоже?.. Сором, та й годі. А далі що ж буде?!

Звісно, всі ще дуже добре пам'ятали, як на межі 1980-х і 1990-х років той-таки Київ буквально атакували голодні натовпи з Воронежської та Курської областей, вимітаючи полиці продмагів буквально «під нуль». Тому-то й почали запроваджуватися різноманітні талони на

всі види товарів, які тільки можна було уявити... З цієї точки зору, розмежування колишніх радянських республік виглядало благом.

Але ж не з інших позицій!.. Бо життя не обмежується лише «хавчиком», одягом і взуттям, квартирами й іншими матеріальними благами. Є ще й такі поняття, як честь і достоїнство. Зокрема, спортивна честь... Як бути з нею?

Ні у Касима, ані у Лідії готових відповідей не було. Одне зрозуміло: настали якісь нові реалії, в яких потрібно жити й робити свою справу.

Жити, незважаючи на жодні несприятливі обставини.

Приватний будинок по вул. Київській, Козин, пізній вечір 7 листопада 1992 року

– Васи-и-илю-у-у!.. Ва-а-асю-у-у!.. Тітка Фрося йде додому.

– Умгу... – пробелькотав він з байдужим виглядом, при цьому залишившись сидіти на місці, з огидним рипінням возюкаючи зубцем виделки по порожній фаянсовій тарілці. Обидві старі подружки обмінялися багатозначними поглядами, але тітка Фрося таки спромоглася взяти себе в руки, підвелася зі стільця й мовила:

– Ну що ж, Юлю, як то кажуть люди: в гостях добре, а вдома краще! Отож піду я до себе, вибачай...

– А може, ти б іще посиділа?.. – без жодної надії, суто формально спитала Юлія Іванівна. На що дістала очікувану відповідь:

– Ні-ні, вже невдовзі північ, куди ж мені іще сидіти, вам набридати?.. Треба ж якось думати, еге ж... Тому піду я, й не вмовляй мене. Не треба.

Проводжати гостю Василь не пішов, він все так само сидів на своєму місці й рипів виделкою по тарілці. Рипів та й рипів, рипів та й рипів...

І лише коли, проводивши додому стару подругу, мати повернулася до кімнати, син здійняв на неї сповнені відчаю та безнадії очі.

– Ну, синку, і що ж ти мені скажеш на все це? – якомога обережніше спитала Юлія Іванівна, зазираючи у Василеві очі.

– А що я мушу говорити, мамо?..

– Ну-у-у... Як, тобто, що?.. Як це – що?.. Ти ж поводишся зовсім неадекватно, от і поясни...

– Чому це раптом?

– А я не знаю, чому! – в голосі Юлії Іванівни вперше за весь сьогоднішній вечір прорвалося роздратування. – Це ти мусиш знати, синку! Ти, а не я й не тітка Фрося.

– А-а-а, он ти про що!..

Василь нарешті відсунув порожню тарілку, кинув у неї виделку й мовив:

– Бачиш, мамо, такі справи: я більш ніколи в житті й нізащо не святкуватиму річницю Жовтневого перевороту. Таке віднині моє кредо.

– Ти ба, подивіться лишень на нього! – сплеснула руками Юлія Іванівна. – Все життя ми святкували, а тепер відмовляємось. Та ми ж із тіткою Фросею так старалися, щоб сьогоднішнє застілля організувати! Це ж усе заради тебе – заради єдиного любого синочка, який після стількох років нарешті зміг повернутися в рідну домівку!.. Та ми ж обидві зі шкіри були ладні вискочити заради тебе, дурника такого!.. Та знаєш, як тітка Фрося тебе любить, як вона на тебе чекала?! А ти!.. Та хоч би заради пристойності бодай якийсь кавалочок хлібу зжував!.. І не рипів би весь вечір виделкою по порожній тарілці! Та що ж це таке?..

– Що таке, питається?.. А те, мамо, що я відсидів, а вас із тіткою Фросею Бог милував. Ось у чому моя з вами обома різниця. Ось чому я...

– Відсидів, так. І що з того?! Адже ж і відсидів ти не через свято Великої Жовтневої соціалістичної революції, яке ми все життя святкували. Ти через цього свого дурнуватоного націоналогу Бердника за грати втрапив. Гадаєш, я нічого не знаю й не розумію?! Ну, знаєш, Васю!.. Тобі вже тридцять сім років, у цьому віці Пушкін помер – думаєш, якщо я проста покоївка, то не в курсі подібних речей?! Помиляєшся, синочку. Та й ти сам у мене досі поводишся, ніби маленьке дитятко. То на що ж це схоже, га, Васятко ти мій любий?..

Через Бердника, каже мама. Десь так воно і є...

Через того самого «космічного хохломана» Олеся Бердника, який написав «Зоряного Корсара», за яким студент Ярмошко робив доповідь на достопам'ятному засіданні київського

Клубу любителів фантастики «Обрій». Ох, уже цей наївний Вася Ярмошко!.. І ця наївна доповідь на наївну тему!..

А потім р-р-раз – і в каталажку!..

За пристрасть до «космічної хохломанії».

А після відсидки вертатися додому не дозволили. Відправили жити до Цюрупинська – о-о-о, клята діра на тілі України!.. А найгірше, що можна було вигадати, – це дурепа Діна Порфірівна в ролі багаторічної начальниці в лабораторії районної СЕС.

І все через того Бердника! Який, покаявшись за свої переконання, практично зрікся того, за що наївний Вася Ярмошко відсидів за ґратами, а потім відбув фактичне заслання!..

Ну, то цей самий Олесь Бердник в той час, як наївний Вася томився в клятому Цюрупинську, він у цей самий час zorganizував так звану «Українську Духовну Республіку» й навіть балотуватися у президенти всієї України надумав! Ач, чого захотілося розкаяному «космохохломану»!..

Щоправда, у президенти Бердник минулої осені йшов, йшов – та й у підсумку не дійшов!.. А чому?! А хтозна... Просто не зареєстрували, от і все!

А як же гроші, що йому на виборчу кампанію нібито пожертвували українські патріоти?.. Наскільки зміг дізнатися Вася, гроші були – та кудись спливли. Єдине, що втішає, що спливли явно не в кишеню самого Бердника: бо він як був бідним, але високодуховним, так ним і залишився. Однак це не виправдання: якщо для твоєї кампанії хтось розкошелівся – будь люб'язний, приглядай за коштами, щоб тебе не пограбували і людську довіру для наживи не використали!..

А недогледів?.. Ну... тоді краще не балотуйся в президенти, не засновує ніяких «духовних республік»! Бо від цього саме лише розчарування.

І не тільки від цього, до речі. Сьогодні в першій половині дня Вася побував у Києві. На старому місці планетарію вже не було – там тепер відродили Олександрівський костел. Зате в новій будівлі Київського планетарію, розташованого біля станції метро «Республіканський стадіон», як і раніше, збирався старий добрий КЛФ «Обрій», де головував той самий Ярополк Курій. Все, як і раніше...

Звісно, голова клубу пізнав Васю, разом з яким колись давно – ще за радянських часів – заснував усе це, м'яко кажучи, неподобство. Свого старого товариша нинішнім клубантам Ярик представив. Хоча ці юні хлопці та дівчата виявили до Васі інтерес не більший, ніж до пропиленого музейного експонату. Та й загалом, на засіданні Клубу обговорювався зовсім не основний предмет, заради якого він і був свого часу утворений – себто, зовсім не фантастика... Аж ніяк! В центрі уваги сучасних хлопців і дівчат були якісь комерційні проекти: розробка дизайну та виробництво «фантастичних» етикеток на пляшки, запис аудіокасет з начитаними фантастичними творами з метою подальшого продажу пілотам і водіям-далекобійникам... І все таке інше в тому ж роді. Одне слово – комерція.

По завершенні цієї пародії на засідання КЛФ Ярополк намагався втекти, проте Вася його перехопив і таки поставив руба ті запитання, які він ретельно обдумував, вивіряв від першого до останнього слова усі попередні роки. А ще додав трохи нових – про нинішню комерційну пародію на Клуб.

Ярик не розтікався думкою по дереву. Навпаки, відповів дуже стисло: «Васю, при чім тут я до твоєї посадки на нари?! Доповідь ти робив сам, тему обирав самостійно. Все проходило публічно, слухали тебе усі клубанти. Отож скажи, а при чім тут я?..»

Ось якою була відповідь на весь перелік запитань, ретельно обдуманих під час відсидки і заслання до Цюрупинська. І не давши Василеві оговтатись, Ярик продовжив: «Зараз нові часи, нові віяння, так. Комерція, кажеш?! Але ж це веління часу! Ти на цьому просто не розумієшся... Це поза межею твого сприйняття. Тому моя тобі порада: змирись! От і все».

А в підсумку?..

В підсумку Вася як ні з чим приїхав до Києва, так ні з чим і повернувся додому. А тут мама і тітка Фрося зі своїм святкуванням! Ну й що це таке?..

А між тим за ґратами він дізнався дещо нове й незвичайне на тему всього Дніпровського гідрокаскаду. Ось би про що поговорити з Ярополком чи з іншими клубантами!.. Бо якщо все це правда... Тоді й Києву, і всій Україні можуть бути непереливки, ще й які!.. Вася носив у собі це знання довгі роки. Приїхавши до Києва – тільки й розмірковував, з ким би все це обговорити?!

А вони, бачте, комерцією займаються! Ну-ну...

А з мамою чи тіткою Фросею?.. Дві літні жінки, які багато років пропрацювали покоївками в санаторії, навряд чи зрозуміють його побоювання. А боятися там і справді є чого. А тут!..

В першій половині дня – комерція замість фантастики, у другій – Свято Великого Жовтня в компанії мами та її давньої подруги.

Ну що ж це таке, чесне слово, га?..

1993 Число звірини

Будинок по вул. Хорива, № 4, Київ, квітень 1993 року

Цієї суботи Валерка прокинувся несподівано рано. Сонечко тільки-тільки виповзало з-за обрію. Гулі поруч не було, отож за звичкою він попрямував на кухню. Проходячи повз дитячу, зазирнув туди і посміхнувся: виявляється, маленька Аля і Гуля солодко спали, міцно обнявшись. «Ох, вже ця маленька завойовниця, знов не відпустила маму!» – подумав Валерка.

Зваривши в турці кави, він сів біля кухонного вікна й, попиваючи ароматний напій, задивився на витончену красуню – Андріївську церкву, що немов ширяла над пасмами ранкового туману, в якому потопав і весь Поділ з Флорівським монастирем, і навіть пагорб біля підніжжя церкви.

За деякий час на кухню вийшла розбуджена чудовими ароматами Гуля. Випивши горнятко кави, вона ласкаво обійняла і поцілувала чоловіка й знову пішла до спальні. Валерка

ж з насолодою подумав: до чого ж добре, що у нього є кохана дружина і що у них підростає маленька донечка Алюся!.. Адаже життя могло скластися зовсім інакше, якби у квітні 1989 року він не поїхав до Києва та ще й не затримався у Москві.

А почалося все з пізнього дзвінка...

* * *

Весь день в Ташкенті стояла виснажлива спека. Однак ближче до вечора раптом здійнявся вітер, потім почав сіятися дрібний дощик, який незабаром перейшов у затяжну зливу. О першій годині ночі він несподівано вшух, і Валерка вийшов на балкон, щоб перед сном насолодитися нічною прохолодою. Як раптом голосно і протяжно задзвонив телефон. Це був міжміський дзвінок, телефонували з Києва. Зв'язок був на рідкість відмінним. У слухавці лунав схвилюваний голос тітоньки Владислави:

– Валерко, миленький, до чого ж я рада чути тебе! Я б не стала турбувати вас в таку пізню годину, якби не надзвичайні обставини...

Річ у тім, що коли в 1986 році Валерка раптом виїхав до Ташкента, тітка-одеситка Владислава залишилася в Києві та влаштувалася на роботу в Подільський ЖЕК № 801 бухгалтером. А вже на початку наступного – 1987 року вона несподівано для всіх вискочила заміж за Василя Прокопченка – капітана частини внутрішніх військ, розташованої буквально на сусідній вулиці Лівера. І тепер вони щасливо жили-поживали в квартирі на вулиці Хорива.

– Доброї ночі, тітонько Владиславо! Що там таке страшне коїться? – поцікавився племінник.

– Поки все добре, сподіваюся, так і надалі буде! Але, як відомо, всі важливі події у нас починаються з чуток... Отож місяць тому заговорили про те, що начальник ЖЕКу Лапін хоче найближчим часом перевести старі подільські будівлі з житлового фонду в нежитловий. Отож я і вирішила приватизувати квартиру, доки не пізно, документи зібрала й відправила на оформлення, але боюся, що не встигну все довести до пуття, бо мого Василя несподівано переводять служити в Євпаторію. А я, як дружина капітана, поїду за чоловіком – як же він без мене?! І строки підтискають – тиждень нам на збори. Тому прошу когось із вас оперативно приїхати до Києва.

Валерка уважно вислухав тітку Владиславу, подякував і запевнив, що найближчим часом приїде для вирішення квартирної справи. Потім вони тепло попрощалися, і зв'язок перервався. Годинник показував другу ніч.

Вранці під час сніданку він повідомив батькам про нічну розмову з тіткою й заявив про бажання особисто поїхати до Києва.

– Ось тільки заяву напишу на відпустку й одразу поїду, – додав він.

Батько припинив гриміти каструлями на кухні та вибіг з радісним виразом на обличчі:

– І я поїду! Тим паче мені вчора прийшло запрошення на зустріч випускників нашого дитбудинку, отож готовий відбути до Києва. Польоти в Москву, Тюмень і Мурманськ розпочнуться тільки через три тижні, отож встигну точно в належний термін.

Гелена Сергіївна в цей час збиралася на роботу. Уважно вислухавши чоловіка й сина, вона оголосила:

– Ви обидва помиляєтесь: до Києва поїду я. По-перше, квартира ця від початку оформлювалася на мене. По-друге, рідненькі мої, одного з вас відпустять лише через тиждень, а іншого терміново викличуть на роботу. По-третє, квитки на Київ зараз дістати складно, хіба що пощастить... Тому, Льоню, прошу тебе: візьми мій паспорт, прояви усі свої здібності, зачаруй дівчат в авіакасі й купи мені квиток на літак саме на сьогодні. А ви вже, мої любі, приїдете до Києва слідом за мною, як тільки зможете.

Квитки Леонід і справді дістав з великими труднощами: довелося писати заяву команди льотного загону, знімати бронь, як стверджували – урядову. Тому, попри ускладнення, Гелена Сергіївна вилетіла до Києва, як і запланувала. Як завжди, збулися й усі інші її передбачення. Валерка написав заяву на відпустку в п'ятницю, але відпустили його тільки через тиждень. Леоніда Семеновича несподівано викликали на роботу.

Минуло п'ять днів – і що ж?! Квитків на Київ не було, як не шукали... Отож найближчої суботи вранці батько з сином вилетіли в Москву, підсівши на службовий літак. Далі Леонід Семенович планував відправити Валерку до Києва або рейсовим літаком, або в крайньому разі – нічним поїздом.

Все йшло добре. Величезний лайнер з Ташкента приземлився в Москві. Батько і син з величезною сумкою, набитою полуницею, огірками та зеленню, бігли довгими коридорами аеропорту до кас. Зазвичай там було не велелюдно, але сьогодні, навпаки, товпилася галаслива юрба. Службові каси були зачинені на обід. Довелося чекати...

Озираючись на всі боки в пошуках вільних місць, Леонід Семенович помітив у лабіринті черги знайоме обличчя.

– Антоне! – радісно скрикнув він. Кілька людей озирнулися до нього, і Леонід Семенович, передавши сумку розгубленому Валерці, кинувся просто в людську гущу, яка лише на мить розкрила обійми, а потім поглинула батька в багатоликій строкатості.

– Ай, Льонько! Це ти?! Як же давно ми не бачилися! – пролунало зідти. За деякий час батько повернувся, але тепер він був не сам. Підбігши до Валерки, вимовив радісно і водночас урочисто:

– Знаюся, синку, це мій найкращий друг дитинства – Антон Семенович Калабалін! Можна сказати, мій названий брат.

І справді, незнайомиць був невловимо схожий на батька: ті ж жести, такий самий погляд, зріст і статура. Хіба що батько був блакитноокомим блондином у формі льотчика, тоді як Антон Семенович – карооким шатеном в цивільному костюмі й легкому пальті... Ото й уся різниця.

– А це мій Валерка! – відрекомендував сина батько. Антон Семенович чомусь почервонів, збентежився і легенько потиснув простягнуту юнаком руку, а потім стояв, явно не знаючи, що робити: бігти назад в чергу чи продовжувати спілкування з другом дитинства. Нарешті мовив:

– Я тут від самого ранку стою за квитками на Київ, мені днями запрошення на зустріч випускників надійшло.

– І мені так само! – підтвердив батько. – Ми з сином теж до Києва зібралися. А квитки я зараз візьму в касі для персоналу на всіх нас, на трьох.

– Гарзд, якщо зможеш, візьми, будь ласка! – з надією в голосі попросив Антон Семенович. – Тільки я не сам лечу, а з Гулею. Це моя племінниця.

– Тоді давай швидше паспорти – і свій, і племінниці, – кивнув батько. Калабалін довірливо глянув на друга дитинства і простягнув документи.

Квитки взяли тільки на п'ятницю: такого дефіциту давно вже не бувало! Але якщо проблема з вільотом розв'язалася, то виникла наступна: а де б тоді зупинитися?... Леонід Семенович нервово гортав записника з телефонами московських знайомих, Антон Семенович терпляче тупцював поруч. Було видно, що він хоче щось сказати, але соромиться.

Нарешті батько пішов телефонувати якимсь знайомим, проте повернувся дуже засмученим. І тут Калабалін нарешті наважився:

– Льоню, якщо тільки хочеш... я твого сина до себе заберу.

– А ми тебе не обтяжимо? – поцікавився Леонід Семенович. Антон Семенович лише весело розсміявся:

– У мене чотири кімнати, моя дружина Ніна Миколаївна разом з сином Семеном до кінця тижня на конференції в Ленінграді. Отож житиме твій Валера, немов той принц в окремих апартаментах. Щоправда, ми не в столиці мешкаємо, а в Калінінграді¹⁷.

– Ого-го! То це ж аж!.. – захвилювався батько.

– Та ні, це інший Калінінград. Двадцять п'ять кілометрів електричкою від Москви, зупинка Болшево. Не хвилюйся, електропоїзд ходить часто і точно за розкладом, як годинник. А у нас там, між іншим, і ліс є, і повітря свіже, і навіть обслуговування в магазинах краще, ніж в столиці!.. А як захоче твій Валерка на Москву подивитися, так мої дівчата – Оленка і Гуля йому із задоволенням покажуть все, що треба: і в які завгодно музеї поведуть, і в театр, і екскурсію влаштують якнайкраще.

Леонід Семенович уважно вислухав, кивнув у відповідь, а потім, ніби схаменувшись, почав нишпорити по кишенях, виймаючи пом'яті купюри.

– Щодо їжі, Антоне, то ти не думай, я тобі гроші залишу і ще вітамінів ташкентських підкину! – і він простягнув йому важезну сумку. Як не намагався Антон Семенович відмовитися, але продукти все ж довелося взяти.

О 12:00 вся компанія завалилася в простору квартиру сім'ї Калабаліна. Дівчат вдома не виявилось, але на плиті стояла каструля свіжоприготованого борщу, а ще сковорода, повна котлет і смаженої картоплі.

– Гуляють! Нічого, до дев'ятої повернуться, тоді я познайомлю твого хлопця зі своїми дівчатами, – безтурботно пообіцяв Антон Семенович.

Вони з апетитом пообідали, потім Валерку відправили в сусідню кімнату відпочивати. А друзі дитинства лишилися на кухні, де до вечора згадували життя в дитбудинку, а також поминали Семена Опанасовича і Галину Костянтинівну. Близько 20:00 Леонід Семенович спіхом попрощався і поїхав до Москви, оскільки вранці мав летіти до Мурманська.

Щойно годинник пробив 21:00, як в під'їзді пролунали легкі дівочі кроки, двері зі скрипом відчинилися, і в передпокій увійшли дві дівчини. Одна невисока, блакитноока, з довгим кучерявим волоссям кольору стиглої пшениці, з молочною шкірою, багряним рум'янцем на всю щоку. Не красуня, але чарівна й мила... Друга, навпаки, була висока й витончена, з величезними темними мигдалеподібними очима, обрамленими довгими пухнастими віями, з коротко стриženим волоссям, чорним, немов вороняче крило. Вона нагадувала Валерці дику лань, таку ж гордовиту й незалежну, а в її східній зовнішності було щось чарівливе, привабливе й загадкове. Побачивши гостя, вона чомусь сором'язливо потупилася. Що ж до Антона Семеновича, то він вказав на блондинку і голосно мовив:

– Це Оленка – моя донька.

Потім, повернувся до племінниці:

– А це наша Гуля.

Валерка уважно подивився на дівчат і несподівано для себе бемкнув:

– А знаєте, Гулю я зустрічав раніше.

– Не може того бути! – з іронією в голосі мовив Антон Семенович.

– Але ж я пам'ятаю! Вона... – Валерка не закінчив фрази, оскільки Гуля густо почервоніла й махнувши рукою, зникла з очей. Антон Семенович пішов слідом за нею, побажавши гостеві й дочці добраніч. Отож на кухні залишилися тільки Валерка з Оленкою.

Щоб розрядити обстановку, дівчина запропонувала попиту чаю, а разом і познайомитися. Й лише за деякий час зникло спробувала пояснити причину раптової втечі кузини:

– Ти не дивуйся поведінці Гулечки, вона торік поховала обох батьків.

– Як це сталося?! – сторопів Валерка.

¹⁷ З 1996 року – місто Корольов Московської області.

– Вони були лікарями. Клятий Чорнобиль забрав обох, одного за одним. Гуля тільки нещодавно почала приходити до тями. До Києва вона їде, щоб продовжити навчання в аспірантурі, отож будь до неї поблажливим.

Дочка Антона Семеновича виявилася доброю, товариською і дуже нагадувала свою тезку Оленку з обгортки шоколадки, які випускалися кондитерською фабрикою ім. Бабаєва, тільки більш дорослу. З нею було весело, цікаво і затишно. Вони захоплено теревенили до першої години ночі, немов були знайомі все життя. Ймовірно, спілкувалися б і далі, але прийшов Антон Семенович і розігнав їх по кімнатах – відсипатися. Як з'ясувалося з розмови, Оленка закінчила філологічний факультет Коломенського державного педагогічного інституту. А ось де навчалася Гуля?.. У перший вечір Валерка так про це і не дізнався.

Наступного дня після щільного сніданку він разом з обома дівчатами вирушив до Третяковки¹⁸. І тут Валерка вперше здивував супутниць. Річ у тім, що він, виявляється, знав безліч цікавих фактів майже про кожну картину зі знаменитого мистецького зібрання, а тому понад дві години ходив з дівчатами по галереї й докладно розповідав про кожен експонат не гірше від професійного екскурсовода. Навколо них зібрався цілий натовп туристів, які з цікавістю слухали молодого чоловіка. І коли втомлена й голодна компанія нарешті покинула музей, Гуля запитала гостя:

– Валерію, а ви дійсно закінчили тільки КПП? Чи, можливо, паралельно навчалися іще десь?

На що той весело відповів:

– Ні, окрім політеху ніде я не вчився.

– А звідки ж тоді про все це знаєте?..

– Просто я дуже допитливий і люблю читати.

Вони пішли обідати, потім поїхали кататися в метро. Розповідали анекдоти, жартували, дуркували. Було весело. Гуля навіть дещо відтанула, і хоча вся компанія неабияк втомилася, кінець кінцем вони все одно відправилися подивитись на Старий Арбат.

Потім вирішили наступного дня поїхати або наВДНГ, або в Музей образотворчих мистецтв ім. О. С. Пушкіна. А ввечері ще й відвідати філармонію... На Ярославський вокзал буквально ледве приповзли, геть знесилені. І беручи квитки на електричку, вгрузли у неприємність.

Коли Оленка отримала квитки з рук молоденької касирки і поклала їх у мініатюрну шкіряну сумочку, то одразу ж високий, немов жердина, юнак у вицвілій гімнастерці й епатажних галіфе вихопив її з рук дівчини і побіг геть. Валерка кинувся навздогін і ледь не схопив грабіжника за комір сорочки, як раптом двоє хлопців нібито випадково збили його з ніг. Однак молодий чоловік не розгубився і, видобувши з кишені невеликий гумовий м'ячик-«стрибунець», щосили жбурнув у потилицю злодюжці. Важенька пружна гумова кулька втрапила точно в ціль, отож за мить довготелесий розтягнувся на мармуровій підлозі біля сходів. Далі до нього підбігла Гуля й нарешті вирвала з його рук сумочку кузини. Пасажири й перехожі, які спостерігали за несподіваною «виставою» з роззявленими ротами, схвально зарепетували. Й лише тоді, немовби знехотя, звідкілясь виринула міліція...

Але банда злодюжок давно вже зникла – ніби й не було нікого з них! Звісно, мляві та байдужі до всього служителі закону лише плечима знизали та повільно розчинилися в натовпі пасажирів. Валерка з дівчатами попрямували на свій перон, щоб сісти на електричку. Як раптом зовсім поруч пролунало приглушене гнівне сичання:

– Ми з вами ще не скінчили! Чекай на реванш, Данді Крокодил¹⁹.

¹⁸ До Державної Третяковської галереї – знаменитого московського художнього музею.

¹⁹ Мається на увазі епізод з першої частини австралійської комедійної трилогії ««Crocodile» Dundee», в якому головний герой – Мік Данді – збиває з ніг грабіжника влучним кидком консервної бляшанки в потилицю.

Юнак завертів головою, роздивляючись навсібіч, але так і не помітив, хто це вимовив. Чи лиховісний шепіт просто почувся?..

– А що це за диваки у вас тут розплодилися, що їх навіть московська міліція намагається не помічати? – поцікавився Валерка у Оленки, коли вони вже сіли у вагон.

– Любери²⁰ це або ті, хто їх копіює, – знехотя відповіла вона. – Там у них ціла організація, вони фанатують від групи Расторгуєва «ЛЮБЕ». Оскільки всі добре накачані, то міліція намагається не звертати уваги на їхні художества. Вони ж коють, що хочуть. Покидьки, одне слово...

Додому їхали мовчки.

Наступний день минув без особливих пригод. ВДНГ не працювала, отож більшу частину дня провели в Музеї імені Пушкіна, а далі їли різнобарвне морозиво в якомусь кафе. Додому повернулися відносно рано й одразу ж полягали спати.

Від самого ранку третього дня вони бродили коридорами Центрального будинку авіації та космонавтики. Валерка дуже давно мріяв відвідати цей музей, щоб мати змогу роздивитися кожен тамтешній експонат, – а їх там було понад 35 тисяч! І кожен з них унікальний... Й хоча за один день зробити це було просто нереально – все одно екскурсія була чудовою!..

На четвертий день дівчата запропонували Валерці на вибір екскурсію по Калінінграді (все ж таки історичне місто, засноване в XVI столітті) або поїздку в Сергіїв Посад, де була розташована Троїце-Сергієва лавра. Гість обрав другий варіант – і не пошкодував: у Сергієвому Посаді було на що подивитися, незабутніх вражень залишилося море!..

На п'ятий день, як і планували, вранці вирушили на ВДНГ, де відвідали лише малу частину незліченних павільйонів. Потім зайшли в ГУМ, поштовхалися в чергах. Оленка вибрала батькові вовняний джемпер, Валерка купив подібний і своєму. Гуля ж допомогла йому вибрати білосніжну мохерову кофтинку для Гелени Сергіївни й ситцевий квітчастий сарафан для тітки Владислави, собі ж нічого купувати не стала. Шукаючи подарунки, геть забули про час, отож ледь встигли на останню електричку. Народу на пероні майже не було, отож їхали в порожньому вагоні. Дівчата перебирали речі, акуратно складаючи їх в сумки. Валерка дрімав, влаштувавшись під вікном.

Раптом двері різко відчинилися, й у вагон забігли четверо молодиків в солдатських гімнастерках, спортивних штанах, кросівках, шкіряних куртках з приплюснутими кепками.

– Кого ми бачимо?! Данді Крокодил зі своїм гаремом! Ну що, не чекав на нас, га?! – вигукнув нахабний здоровань, в якому Валерка легко упізнав грабіжника з Ярославського вокзалу. Чудово розуміючи, що затіяли ті, кого Оленка називала люберами, він не став робити різких рухів, а завмер і напружився, немов готовий до стрибка барс. Дівчата припинили щебетати, миттєво позапихували придбані речі в сумки й поховали їх за спинами.

– Агов, ми чекаємо! Чи ти вважаєш, що коли Жирафа м'ячиком з ніг збив, то вже такий крутий?! А от давай перевіримо! – горлали щодуху брати-близнюки – ті самі, які збили з ніг Валерку на вокзалі. – Отож облиш свій гарем і поговори з нами, як справжній мужик! А що, слабб вже?..

Валерка мовчав, не звертаючи уваги на провокаційні вигуки. Тільки коли здоровань простягнув руки до Оленки й вона втиснулася в сидіння, молодий чоловік блискавично підхопився і різко відштовхнув мерзотника. Через несподівану атаку довготелесий втратив рівновагу і повалився на лаву біля Гулі. Вона негайно підхопилася, стрибнула до Оленки й притулилася до неї.

Тут на виручку здорованю прийшов товстун в гімнастерці й спортивних штанах. Зрозумівши, що не варто бити супротивника кулаками, Валерка щосили вдарив його підбором по

²⁰ Любера, любери – молодіжний рух, що виник у місті Люберці Московської області наприкінці 1970-х років і проіснував до 1990-х у багатьох містах СРСР. Займалися туризмом у підвалах, а також рукопашним боєм та іншими силовими видами спорту.

пальцях ніг. Нападник завив від болю й зігнувся, тоді Валерка вдарив товстуна обличчям об лаву, а потім, піднявши за комір шкірянки, штовхнув на сусіднє сидіння, немов мішок картоплі. Товстун гепнувся у прохід і там нерухомо завмер.

– Круто! – одночасно скрикнули близнюки. – А з нами спробуй!..

І кинулися на Валерку одразу з двох боків. Близнюки були непогано підготовлені, отож сили були нерівні. Вони били Валерку ногами в груди, по ногах, в черево. До такого молодий чоловік не був готовий, він ледь ухилився від ударів, що сипалися на нього зусібіч.

Побачивши, що йому ніщо вже не загрожує, Жираф вирішив повторити спробу і знов забрати сумку в Оленки. Але тут з місця несподівано підхопилася Гуля. Для початку вона сильно штовхнула здорованя, і той, відступивши і спіткнувшись об ноги товстуна, ледь не впав. Але рівновагу таки зберіг і, струснувши головою, знову кинувся в атаку. Однак Гуля несподівано відправила його в нокаут блискавичним ударом ноги в щелепу.

Один з близнюків задивився на Гулю і в свою чергу дістав непоганого удару в щелепу вже від Валерки. У цей час отямився здоровань. Спочатку він сів і хотів підвестися, проте Гуля, не розгубившись, ударом ноги знов відправила його «відпочити» й накинута на одного з близнюків. Біла його ногами у праве стегно в одну й ту саму точку, він відчайдушно верещав від нестерпного болю й намагався ухилитись, але при цьому отримував ще й по ребрах. Зрештою, не витримавши потоку ударів від Гулі, почав повільно задкувати до дверей у тамбур.

Відчувши полегшення, Валерка з глухого захисту перейшов до активного наступу. Він бив другого близнюка то по верхній, то по нижній частині корпусу, то завдавав йому ударів по голові або в щелепу. Але цей суперник виявився спритнішим, ніж його брат. Ухилившись від чергового удару, він спробував зацідити ногою Валерці по тулубу, але той спритно ухилився, й перехопивши ногу нападника, щосили штовхнув його на лавку. Той звалився на нерухомого товстуна, але негайно скочив і знов кинувся в атаку. Його брат, як і раніше, плазував до виходу з вагона, отож Гуля кинулася на виручку Валерці.

Здавалося, другий близнюк опинився в жорстких лещатах... Аж раптом одночасно отямився і довготелесий, і товстун. Але поки здоровань намагався підвестися, Жираф видобув з кишені невеликий складаний ніж і метнув його в Гулю. Краєм ока Валерка встиг це помітити. Тоді все довкола немовби уповільнилося, й він сам дуже повільно кинувся навперейми, відштовхнув дівчину убік, спробував відхилитися сам – але марно: гостре лезо чвиркнуло його по руці, далі ніж продовжив рух і встромився в стінку вагона.

Далі все пішло у звичайному темпі. Кров бризнула навсібіч, Валерка затиснув рану рукою. Гуля розлютилася і кинулася на довготелесого, який спробував врятуватися втечею. Але дівчина в два стрибки наздогнала його, перехопила правою рукою його зап'ясток і з силою крутонула. Пролунав тріск, Жираф огидно вереснув і поповз рачки слідом за близнюком до виходу. Гуля ж повернулася до Валерки. Рана була невеликою, але глибокою, кров струменіла рясно. Довелося стягнути руку ременем і перев'язати відірваним від сорочки шматом тканини.

Приїхавши у Болшево, вони одразу мотнулися в лікарню. Там Валерці зробили укол від правцю, промили й зашили рану, наостанок насипали жменю антибіотиків і відправили додому. Ввечері у Валерки піднялася температура, він почав марити, бурмотів щось невиразне. Гуля не відходила від їхнього рятівника всю ніч. Її стараннями вже під ранок температура впала, отож дівчина заснула, сидячи у великому м'якому кріслі й загорнувшись у теплий плед.

Того ж дня ввечері вони мали летіти до Києва: речі були задалегідь спаковані – тільки б спокійно дочекатися вечора!.. Проте вранці Антону Семеновичу зателефонували з лікарні й поцікавилися здоров'ям пацієнта, який проживає за його адресою. Калабалін ні про що не знав, отож негайно зажадав роз'яснень. Валерка і Гуля мовчали, немов партизани, чудово розуміючи: з міліцією краще не зв'язуватися, бо, по-перше, нема гарантії, що бійку в електричці не «повісять» на них же самих, а по-друге, поїздка до Києва тоді вже точно накриється старим мідним тазиком. Натомість кмітлива Оленка не розгубилася й видала:

– Тату, ти навіть уявити не можеш, до чого неуважними бувають хлопці! Коли ми прибули на станцію, він йшов і навіть не помітив вантажника, який прямував нам назустріч з фанерним ящиком, стягнутим такою собі сталевною стрічкою... От саме об її гострий кінець Валерка розірвав сорочку і руку подряпав! Але все обійшлося, йому надали допомогу, тепер все гаразд.

Щоправда, інтерн, який вчора чергував у приймальному покої і надавав Валерці допомогу, за характером рани припустив, що вона різана... Оленка заперечувати не стала, лише сказала, що все це прикра випадковість, отож не варто робити з мухи слона.

Коли настав час розставання, брати з собою в аеропорт Оленку не захотіли. Гуля тихо плакала, обійнявши кухню, а та, не соромлячись, шморгала почервонілим носиком, повиснувши на широкому плечі Валерки. За ці п'ять днів вони дуже прив'язалися одне до одного, і розлучатися було дуже важко. Втім, Київ – це всього лише ближнє зарубіжжя... Отож вони пообіцяли неодмінно зідзвонюватися і періодично листуватися.

В аеропорт трійця на чолі з Антоном Семеновичем прибула за дві години до рейсу. Коли проходили реєстрацію, їм надали місця в різних кінцях літака. Втім, при посадці Гуля помінялася місцями з іншим пасажиром і примостилася поруч з Валеркою. Всю дорогу вони проговорили... і тут відкрилася дивна річ! Молодий чоловік весь час хотів з'ясувати, який виш закінчила Гуля. Отож саме зараз Валерка спромігся так спрямувати розмову, що вона відповіла легко й невимушено:

– Я закінчила КПШЯ²¹.

– О! А я закінчив КПШ... – тільки почав молодий чоловік, як вона, не давши йому договорити, одразу ж підхопила:

– А ти знаєш, коли ми від нашого вишу ходили на святковій демонстрації, то колони КПШЯ та КПШ завжди крокували поруч!

– Знаю, звісно. Я ж був в колоні політеху.

– А я була в колоні студентів-лінгвістів!..

– То ось звідки я тебе пам'ятаю!..

Здивовано кліпаючи очима, вони деякий час мовчали. Потім Гуля схвильовано продовжила:

– Ну так, ну так... Коли наші колони сходилися разом, ваші починали вигукувати хором: «Ми – КПШ! Ми – КПШ!..»

– А ваші відповідали: «А ми – КПШЯ...»

А коли на першому курсі ми з подружками пішли на демонстрацію, то нам роздали прапорці. А у вас, у політехників були...

– Надувні кульки у нас були! Червоні кульки, – кивнув Валерка.

– Точно, червоні! Я вам так заздрила і дуже хотіла й собі мати червону кульку. Я навіть перейшла у вашу колону, бо подумала: а раптом і мені кульку видадуть?! І тоді один із політехників немовби прочитав мої думки...

– Так, я подарував тобі свою кульку. А ти мені тицьнула прапорець.

– Але один з хлопців-телепнів вирвав подаровану кульку у мене з рук і випустив у яскраво-блакитне небо.

– Я пам'ятаю, – зізнався він. – Пам'ятаю, ніби все це сталося вчора.

– І я пам'ятаю! – кивнула Гуля. – Я заплакала від образи, тоді ти схопив мене за руку, вивів з колони. І ми втекли з тієї демонстрації.

– Ми гуляли святковим Києвом цілий день! – замріяно мовив Валерка. – Піднялися обхідними вуличками вгору до Софійського собору, потім спустилися вниз Андріївським узвозом. Ми ласували пиріжками з яблучним повидлом і морозивом «Каштан». А на Червоній

²¹ Аббревіатура від російської назви «Киевский педагогический институт иностранных языков», тепер – Київський національний лінгвістичний університет.

площі, яка тепер перейменована в Контрактову, я купив тобі цілу зв'язку різнокольорових кульок. А потім ми гуляли по набережній Дніпра, і коли посутеніло, я укутав тебе у свій джемпер.

– Так-так! Кумедний такий малюнок ще був на ньому...

– А коли стемніло остаточно, всі чекали, коли почнеться святковий салют. І тут раптом хтось гукнув тебе.

– Ага! Я зустріла подружок, вони покликали мене, і я пішла до них. Але ж я була впевнена, що ти йдеш слідом!..

– Я і справді пішов слідом за тобою, однак ти несподівано зникла. Там був натовп, було вже темно, і я втратив тебе.

– Ах, он воно що!.. – Гуля посумнішала.

– Так, я тебе загубив. Як раптом у небо злетіла зв'язка подарованих мною кульок! Я кинувся у той бік, але не знайшов тебе. Ти немовби розчинилася в тому натовпі, він тебе поглинув, – сумно мовив він.

– Я не зникала і від тебе не тікала. Я просто спіткнулася і впала на коліна. І саме тоді випустила з рук кульки! Мене підняв якийсь незнайомий стариган, який пробуркотів: «Обережніше треба ходити». Я ж озирнулася і не побачила тебе! Мені хотілося кричати, кликати тебе, але ж я так і не спитала, як тебе звати!..

– А я не спитав, як звать тебе.

– І тут прогримів перший залп салюту. Усі радісно закричали: «Ура-а-а!..» – й лише я гірко ридала, – зі сльозами на очах зізналася Гуля.

Вислухавши це одкровення з сумним виглядом, Валерка насилу вимовив:

– Я протискувався крізь натовп, намагаючись розшукати тебе. Я був ладен кликати тебе щодуху, але не знав, як тебе звати. Потім шукав тебе по всьому КПП – бо не знав, що ти просто з іншого вишу... Я оббігав усі факультети. Потім щороку ходив на Першотравневі демонстрації, але тебе більше так і не зустрів.

– І я теж тебе шукала, але на Жовтневих демонстраціях.

– Овва! Але чому раптом?!

– Бо вирішила, що чимсь образила тебе, тому ти пішов від мене й навіть залишив свій джемпер.

– Та я і думати забув про нього!..

– А я думала, ти мене кинув... І на Першотравень мені щороку ставало так гірко, що й не передати!.. А тепер уяви, до чого я була здивована і вражена, коли побачила тебе у дядька Антона.

– І я теж. Я тебе одразу впізнав.

І раптом, немовби підкорившись якомусь внутрішньому наказу, вони міцно обнялися і пристрасно поцілувалися.

– Я весь час чекав на тебе, – мовив Валерка.

– Я знала, що колись знов побачу тебе, – зізналася Гуля.

– Давай не будемо більше розлучатися! – запропонував він.

– Авжеж не будемо! – палко підтримала вона.

– Коли прилетимо до Києва, поїдемо до мене.

– Прилетимо – подивимося!..

– Е-е-е, ні! Тепер я тебе не відпущу нікуди, – погрозив Валерка пальцем і раптом спитав стурбовано: – До речі, де ти навчилася так битися?

– Невже ти боїшся, що я отака?.. – загадково всміхнулася Гуля.

– Я тебе ніяку не боюся. Ні крапельки!..

– Точно?

– Анітрохи. Просто цікаво. То де саме?..

– Ти ведеш мене до себе додому і навіть не знаєш, хто я така... А я між іншим – Гантімурова²², й моя родина – це даурська гілка китайського імператорського двору. Всі представники нашого древнього роду повинні вміти постояти за себе.

– І навіть слабкі жінки? – в його тоні відчувався прихований сумнів.

– Особливо слабкі жінки! – відрубала вона рішучо.

– Ну-у-у, отож тепер у нашій родині блакитна кров бунтівних польських аристократів Уханських змішається з лютою кров'ю тунгуських князів Гантімурових. Просто вибухонебезпечна суміш!..

– А раптом на наших дітях природа захоче відпочити?..

Вони разом розсміялися, потім Валерка мовив:

– Гаразд, усе це жартики... Я знаю одне: мама дуже зрадіє!

У Борисполі на них чекав Леонід Семенович, який спеціально приїхав в аеропорт, щоб зустріти усіх трьох. Виявляється, тітка Владислава вже відправилася до Євпаторії разом з чоловіком, проте залишила дуже емоційний лист. Гелена Сергіївна блискуче впоралася з приватизацією і вже виїхала в Ташкент. Постійного житла у Гулі не було: раніше вона мешкала в університетському гуртожитку. Отож Валера почав категорично наполягати, щоб дівчина зупинилася у них і поселилася в його кімнаті. Батько ані секунди не заперечував...

Валерка знов перевівся працювати на київську філію авіазаводу ім. Антонова. Не минуло і трьох місяців, як вони з Гулею подали заяву до РАГСу, потім тихо, без зайвої метушні, розписалися. Гуля відновилася в інституті й продовжила навчання в аспірантурі.

---

²² *Гантімурови* – княжий рід «тунгуського» (даурського) походження. Родовід йде від маньчжурського підданого Гантімура.

Київ – Борова Мотовилівка, середина квітня 1993 року

Першу зустріч випускників дитбудинку, що мала відбуватися в ресторані «Ювілейний» ще у 1980-х роках, довелося скасувати. Організацією тодішніх посиденьок займалася Галочка Барчун. Сама вона не була вихованкою дитбудинку, але навчалася у випускному класі з Антоном і Леонідом – з нерозлучними друзями, переведеними до їхньої школи після розформування виховного закладу в Боровій Мотовилівці. Тоді старшокласниця була у захваті від Леоніда, а Антон до нестями закохався у дівчину, – ото ж і ходили вони завжди разом. Їх навіть прозвали «святою трійцею».

Тепер же Галочка... точніше Галина Павлівна Степанова, працювала великою начальницею в республіканському Міністерстві освіти. У 1987 році, розшукуючи якісь документи в архіві, вона раптом виявила десятки коробок особових справ колишніх випускників Мотовилівського дитбудинку. Тоді й народилася ідея щодо організації зустрічі випускників дитячого будинку. І хоч на її заклик відгукнулися близько десятка чоловік, у підсумку до Києва прибули тільки двоє – Леонід Гайдамака та Антон Калабалін.

Галина Павлівна дуже засмутилася, скасувала ресторанне замовлення й відправилася сумувати на дачу, але до неї в гості нагрянули нерозлучні колись приятелі. Утрюх вони влаштували на природі шикарний пікнік, під час якого, за шиплячим шашличком і печеною картопелькою, попиваючи солодке ароматне грузинське вино, «свята трійця» довго згадувала дитинство, юність і перше кохання. Домовились обов'язково зібратися знов ще років через три – але вже ширшою компанією, щоб в душевній обстановці поговорити про життя, похвалитися дітьми й онуками...

* * *

Антон Семенович прилетів до Києва в четвер 15 квітня 1993 року пізно ввечері. Леонід Семенович зустрів його в аеропорту. Звідти друзі поїхали на Поділ відсипатися, оскільки вранці у п'ятницю разом з Галиною Павлівною планували поїздку до Мотовилівки.

Ледь торкнувшись подушки, Антон Семенович заснув. Натомість Леонід Семенович ще довго зітхав і кречав, перевертаючись з боку на бік. При будь-якій згадці про Мотовилівку, його свідомість розривалася від суперечливих почуттів – частково дуже теплих, добрих, щасливих, частково, навпаки, холодних, злих, трагічних.

Особисто для нього спогади про сиротинець були радісними, світлими, просоченими щирою любов'ю. Адже як для сотень таких самих «дітей війни», як і він, колектив і вихованці дитбудинку стали доброю люблячою родиною, на такому бажаному, затишному острівці щастя. І коли по життю йому ставало зовсім зле, він заплющував очі й подумки переносився на кілька хвилин туди, де минуло його дитинство.

Але були й інші почуття, пов'язані саме з цим селом: гіркота, образа, шемливий душевний біль... Минуло понад 35 років, але він не забув, як повелася з ними рідна мати, і не бажав її вибачати. Це ж якою негідницею треба бути, щоб після загибелі батька кинути на залізничній станції його з сестрою! Так кидають кошенят, цуценят або непотрібну обридлу річ – але ж не двох маленьких діточок... Він сам та його сестра Люба страждали, не розуміючи причини такого дивного вчинку, а мати спокійно жила зовсім поруч, забувши про своїх дітей. А коли Леонід Семенович виріс, раптом згадала про існування сина... і подала на аліменти! Він дуже розізлився на стару, причому не стільки через те, що у нього тепер забирали гроші на її утримання, скільки через ставлення матері до нього і сестри.

Водночас Леоніда Семеновича тішило, що серед вихованців дитбудинку було чимало успішних видатних особистостей. Життя в сиротинці формувало всередині людини потужний

незламний стрижень. Завдяки йому багато хто з вихованців непогано влаштувалися в житті. Попри всі складнощі, ці люди здобули вищу освіту і тепер обіймали високі посади на різних підприємствах. З таких дітей вирости талановиті журналісти, педагоги, успішні директори заводів і фабрик, лікарі, вчені, льотчики й режисери. Леонід Семенович нарешті заснув, згадуючи імена і прізвища вихованців: Остап Гарбуз, Світлана Зав'ялова, Саня Донусенко, Даша Бикова, Семен Дуб, Ната Ливарна, Костя Нехай, Надійка Нехай, Ірма Седова, Севка Чернозуб, Ритка Чернозуб... А ще Ксюшка!.. Колька!.. Назар!.. Полінка!.. Вірочка!.. А хто ще?! Він не міг пригадати, хоч як намагався...

Вранці друзів розбудило деренчання будильника. День обіцяв бути теплим і сонячним. Щільно поснідавши, вони відправилися до Галини Павлівни. Вона жила на вулиці Леніна (буквально пару місяців тому²³ перейменованій на вулицю Богдана Хмельницького) у просторій комфортабельній квартирі зі своїм другим чоловіком Олександром – успішним режисером-документалістом, дуже популярним в колах столичного бомонду, і маленьким сином Ярославом, якого на тиждень відправили до бабусі (матері чоловіка) в Жовті Води. Втім двері гостям відчинила не Галина Павлівна, а незнайома моложавка жінка в яскравому атласному халатику.

– Привіт, хлопці! А ви майже не змінилися, – низьким м'яким голосом мовила вона. Щось в цьому голосі здалося Леоніду Семеновичу болісно-знайомим... Він уважно придивився до моложавої жінки... Як раптом йому здалося, що час пішов назад, а перед ним стоїть худенька, немов маленький горобчик, Ксюша Квітка, до якої в дитбудинку приліпилося прізвище «Піаф». Вона і справді співала вібруючим контральто, наслідуючи велику Едіт Піаф. Усі думали, що дівчина поступатиме до консерваторії, та вона стала зовсім не співачкою, а... швачкою, поступово піднявшись до директорки швейної фабрики в Шахтарську.

– Ксюшко! Це... ти?.. – невпевнено запитав Леонід Семенович.

– А хто ж інше! – сміючись, відповіла Оксана Кирилівна.

Тут у передпокій вибігла Галина Павлівна. Простоволоса, в короткому домашньому халатику і смішних пухнастих капцях, вона виглядала років на десять молодшою. Проводивши друзів на кухню, поставила перед ними дві філіжанки на блюдечках зі словами:

– Пригощайтеся, хлопці, кавою з цукерками і вершками, а ми будемо готові хвилин через тридцять.

– Знаємо ми ваші жіночі тридцять хвилин! – пробурчав Антон Семенович. – Збирайтеся швидше, бо на електричку не встигнемо.

– Оце нас четверо буде, не більше? – про всяк випадок спитав Леонід Семенович. – Невже в Києві більш нікого з наших нема?

– В ІЕЗ імені Патона працює Костя Нехай. Пам'ятаєш такого?..

– Авжеж пам'ятаю! Лише сьогодні вночі згадував. І що ж він?..

– На симпозіумі в Єревані. Севка Чернозуб на хіміка вивчився, працює в якомусь там НДІ на лівобережжі в Дарниці. Але його саме зараз, немовби навмисно, у відрядження запропорили.

– А у нього сестра ще була, здається.

– Так, Рита Чернозуб. Тепер вона Волкова. В Москві живе.

– Мені потім нагадаєш про неї, спробую Риту розшукати, – кивнув Антон Семенович. – Отже, це все?..

– Є ще Мишко Дубяга... – Галина Павлівна помовчала трохи й додала, раптом опустивши очі: – Однак його все одно що нема.

– Як це?

– Збожеволів він, у психлікарні живе давно й безвилазно.

²³ Відповідне Розпорядження Київської міськради народних депутатів та КМДА датовано 2 лютого 1993 р.

– Мишко?! Як?! З чого це раптом?! – посипалися запитання.

Однак Галина Павлівна лише зітхнула:

– Там такий жах стався, що краще перед дорогою не згадувати. Давайте я колись окремо розповім. Потім... А поки що ласуйте кавою з цукерками.

– А ви збирайтеся швидше, – нагадав Леонід Семенович і додав: – Що ж до Мишка Дубяги, то моя дружина, як лікар-психіатр, можливо, щось про нього і знає. Якщо все це так – треба її лише попросити, щоб...

– Льоню! Я ж просила іншим разом.

– Ну гаразд, давай іншим разом.

Однак не встигли чоловіки допити каву і з'їсти по парі цукерок, як на кухню вийшли Оксана Кирилівна і Галина Павлівна... себто просто Ксюша і Галя! Адже обидві були одягнені по-молодіжному: в джинси, картаті сорочки, куртки і кепки.

– Ну, ось ми і готові! І між іншим, півгодини ще не минуло... – з викликом мовила господиня помешкання й додала: – Нумо, хлопці, на вихід! На нас чекають великі справи.

Чоловіки дивилися на них, нібито вперше побачивши.

– Я говорив тобі, що треба вдягатися по-похідному, – пробурчав Леонід Семенович, – а ти мені весь час твердив про офіціоз... От поглянь на дівчат: немов на пікнік зібралися, а ми – як на прийом у посольстві!..

І дійсно, Калабалін був у модному сірому картатому вовняному костюмі, який сидів на ньому просто бездоганно, у свіжій білій сорочці, яку прикрашала шовкова строката краватка синіх відтінків. Модні нейлонові шкарпетки були підібрані в тон краватці. Довершували парадну картину дорогі імпортні туфлі. На відміну від Антона Семеновича, Леонід Семенович одягнув більш скромний темно-сірий кашеміровий костюм, блакитну сорочку, тонку краватку і надраєні до дзеркального блиску елегантні напівчоботи. На пропозицію переодягнутися з радістю погодився: начепив спортивний костюм Олександра – чоловіка Галини, його легку курточку і гумові чоботи. Натомість Антон Семенович будь-які умовляння переодягтися у щось простіше відхилив. Так поїхали до Мотовилівки: троє «туристів» і з ними один «дипломат»...

У напівпорожній електричці усі веселилися, реготали і згадували, згадували, згадували... Зокрема, згадали потопаючу в зелені дерев школу, що була на території дитбудинку. Величезні клумби перед вікнами. Ділилися веселими моментами, які виникали навесні під час суботників, коли вихованці саджали клени, кущі акації, тополі...

Згадали, як бігали в їдальню, а також куховарку тітоньку Марійку. При цьому не одягалися навіть взимку не тільки тому, що бажали опинитися за столом першими, бо були завжди голодні. Просто не хотіли гаяти час на роздягання! Та й порції, накладені першим відвідувачам їдальні, здавалися великими! І добавку можна було попросити...

Згадали, як лежали в лазареті, а медсестра, яку називали «Тамаркою-санітаркою»²⁴, напувала їх риб'ячим жиром. Як кидалися і билися подушками, як у підсумку рвали їх, розсипаючи перо по всій спальні. А потім за це всіх карали, й винуватці два дні чистили на кухні картоплю та носили з найближчого колодязя воду. При цьому дуже замерзали, а куховарка тітонька Марійка, зглянувшись над ними, наливала гарячого молока і накладала по чашці густої наваристої підливи.

Як копали ставок і запускали туди риб'ячих мальків. А потім восени їли юшку і сушили, в'ялили, коптили рибу. І до чого весело було взимку кататися на льоду на саморобних ковзанах!..

А який в дитбудинку був стадіон!.. Справжнє футбольне поле, майданчик для волейболу, бігові доріжки. Пустир для спорудження того стадіону розчищали від каменюк і сміття всім

²⁴ Натяк на популярну колись пісню в жанрі міського фольклору, де є наступні слова: «Бежит по полю санитарка, звать – Тамарка, в больших кирзовых сапогах на босу ногу...»

дитбудинком. А гімнастичний інвентар (шведські драбини, трапеції, бруси), гойдалки та футбольні ворота принагідно привезли шефи.

Леонід Семенович згадав величезний яблуневий сад, в якому збиралося чимало яблук. Навесні під квітучими деревами він уперше поцілувався з Дашею... за що отримав перший ляпас! А потім складаним ножиком вирізьбив на яблуні сакраментальне:

$$Д + Л = \heartsuit$$

Даша була старшою за нього на два роки, тому зустрічатися з «малоліткою» не хотіла нізащо. Він засмутився і втік на стайню, де тримали двох старих шкап: Княгиню і Матильду, а також сірого низькорослого жеребця Орлика. Юнак скаржився коневі на «зрадливу дівку», а той, уважно слухаючи його, презирливо пирхав.

А до чого дужим був Орлик!.. На ньому орали городи, возили воду, бідони з молоком, ящики з сиром, горщики зі сметаною й інші продукти. Жеребець слухняно підкорявся, виявляючи по-справжньому нестримний норов, тільки коли хтось намагався його осідлати. При цьому Орлик брикався, кусався, валився на землю, але залізти собі на спину не дозволяв нізащо!.. Втім, Леонідові одного разу таки вдалося проскакати на ньому по території дитбудинку з вітерцем – проте кінь жорстоко помстився, після скаженої скачки притиснувши ногу хлопця до паркану й ледь не роздробивши при цьому кістки.

Ох, Орлику... Що сталося з тобою потім, друже?..

Леонід Семенович зажурився. Він озирнувся і подивився на супутників. Усі вони старші від п'ятдесяти років, а всю дорогу тріщать без угаву, жартують, навіть дуркують, тицяють пальцями у шибки, захоплюючись зеленими пейзажами, що пролітали за вікнами. Ну чесне слово, як діти!..

А ось і вона – станція Борова Мотовилівка.

Тепер ці місця було не впізнати. Приїхали – і розгубилися, не могли відшукати свій дитбудинок!.. Вони тільки адресу пам'ятали: вулиця Пушкіна, № 68. Дівчата в сльози: отака пригода – приїхали, щоб побродити по пам'ятних місцях, а вони позникали без сліду!.. Все довкола змінилося, неможливо нічого упізнати. Почали згадувати, а що ж було раніше?.. Там, де зеленіли кущі акації, клени і тополі – лишилися тільки пеньки. Деревя порубали на дрова. Ставок висох, риба загинула – лишилася тільки брудна яма. Зникли сараї, стайня, спальний корпус і їдальня. Замість них лишилися пустирі, трохи схожі на лисину, але завалені горами сміття. На місці стадіону і дитячого спортивного майданчика височіли паркани, а за ними були приватні садиби. І скрізь – недоглянута неохайна земля, поросла бур'яном.

Лишилася тільки сама будівля Борівської загальноосвітньої школи і крихітна часточка колись величезного яблуневого саду. Цей маленький клаптик землі з квітучими деревами виглядав немовби живою пам'яткою видатному педагогу Семену Опанасовичу Калабаліну, який разом з тогочасними вихованцями висаджував і доглядав дерева, збирав урожай!..

Леонід Семенович з тугою озирнувся довкола. А де його яблуня – та, яку посадив особисто він?! Чи жива ще «деревна бабуся»? Він перебігав від дерева до дерева, розшукуючи пам'ятний напис, вирізьблений складаним ножом...

І таки знайшов її, красуню!.. Стояла його заповітна яблунька, немов наречена, прикрашена біло-рожевим квітковим кипінням, а довкола неї дзижчали бджоли, збираючи з великих квітів ароматний нектар... Скільки яблук дасть «деревна бабуся» цього річ?! Леонід Семенович обняв яблуньку... як раптом почув за спиною розлючений окрик:

– Гей! А нумо відійди від неї й не чіпай більше! Це дерево діти не для того саджали, щоб усякі безхатьки бродячі її мацали!

Вся компанія вмить злякано здригнулася, немовби завинили в чомусь учні. Тільки Оксана Кирилівна поцікавилася:

– А ви хто самі будете?

– Я – Матвій Єгорович! Раніше працював у дитбудинку викладачем, а зараз я тут за сторожа, – відповів бідно одягнений дідок.

– Матвій Єгорович?! – здивовано повторила жінка. – Я пам'ятаю лише одного Матвія, він був справжнім красенем. Усі дівчата були закохані в нього, а він ще на гармошці так душевно награвав...

– От тільки зовсім не на гармошці я грав, а на баяні. А ще на сопілці й на гітарі. Та чого там, я і зараз можу! Щоправда, баяну у мене з собою нема... Але таки заграю, якщо сходжу до себе в сторожку і принесу інструмент...

– Матвію Єгоровичу, облиште! То це, виходить, ви?.. Як же ж приємно зустріти людину з минулого життя! – розплився в посмішці Гайдамака.

– А ви хто такі є?

Вони всі по черзі назвалися, тоді Галина Павлівна запитала:

– А хтось іще з дитбудинку залишився тут, у Мотовилівці?

– Звісно, залишилися – Сашко Донусенко й Остап Гарбуз! Працюють і живуть обидва в Києві на фабриці Боженка, але коріння своє тут пустили, наречених з Мотовилівки взяли. Їхні діти й онуки тут живуть, сьогодні на збори вони обов'язково прийдуть. А ще наша активістка, спортсменка Даша Дзвонар живе трохи вище – у Червоній Мотовилівці, в старезному будинку. Тепер вона – Даша Семенець, у неї дванадцяттеро дітей, причому всі хлопчики. А ще й онуки – ціла футбольна команда!.. Шкода, що стадіону тепер більш немає. А пам'ятаєте Петю Левіна?.. Тихоня такий, мовчун.

– Пригадуємо, хоча й не дуже чітко.

– То він механіком у колгоспі працював. Золоті руки у мужика, так... Щоправда, життя не склалося: одружився він на Ніночці Титаренко... Ну-у-у, пам'ятаєте – слабенька, худенька така собі була, з молодших...

– І що ж із нею?..

– Померла від раку, отож і запив наш Петро. А от Сеня Дуб – лісівник, немовби пороблено йому з прізвиськом таким! Одинаком живе посеред лісу. Мені й моїй сестрі Тамарці ще старий голова сільради і землю обіцяв дати, і хатиночку побудувати. Але так і не збудували нічого... Вірніше будувати почали, але так і не дали. Вже й сестричка моя померла, а я ось у сторожці живу. Влітку ще нічого, але ж узимку холодно!.. Щоправда, нещодавно мені Петро пічку-«буржуйку» на якомусь пустирі відкопав і в сторожці по старій пам'яті встановив.

– Це той Петя Левін, що запив?..

– Він самий! А Сеня-лісівник мене дровами постачає. Дякувати обом хлопцям, тепер я взимку не мерзну. Наташа Ливарна працювала фельдшерцею, все поневірялася по чужих хатах, потім надовго прилаштувалася у Поліни-куховарки.

– Це у тієї, яка після тітки Марійки?..

– Так, у неї. Проте Поліна померла, її хату знесли й пообіцяли нову поставити. Але нещодавно Наташа від нас поїхала, і ту хатинку, що їй побудували, віддали Єрохину. Він такий пройдисвіт – овва!.. З'явився у нас в Боровій років зо три тому, а вже не просту хатинку – цілий другий будинок у нас для себе зводить! Щороку навесні наприкінці квітня на зборах розповідає, як піднімав дитбудинок...

Калабалін, який раніше мовчав, раптом сердито поцікавився:

– Це який такий Єрохін піднімав дитбудинок, га?!

– Федір Петрович! Учитель історії, який з Москви, – відповів сторож.

– Не пригадуємо ми такого керівника, який разом із Семеном Опанасовичем наш дитбудинок піднімав! Вчитель Єрохін колись недовго, але таки був – але щоб сподвижник?! Це самозванець, а не сподвижник!.. Та що він собі дозволяє?.. – обурено закричали всі разом.

– Самозванець?.. О-о-о, ні-ні, беріть вище: це саме той бездарний і вкрай нахабний кляузник, завдяки якому попервах усунули Семена Опанасовича, а потім закрили наш дитбудинок.

– Але ж я син Калабаліна, проте не знав цього! – обурився Антон Семенович. – Як таке можливо?!

– Ну, ото ж батько тобі не все розповідав, – розвів руками сторож. – Отже, Єрохіна до нас із Москви прислали нібито на кілька днів буквально, а простирчав він у нас майже два з половиною місяці! При цьому щодня надсилав туди, звідки прибув, чергову кляузу або скаргу. Писав про диктат і насильство вихователів над вихованцями, про свавілля особисто директора. А ще про те, нібито він разом з дружиною обкрадає нещасних сиріток... У дитячий будинок зачистили комісії з перевітками.

– Мер-р-рзотник!.. – тихо проричав Антон Семенович.

– Доходило до парадоксів і відвертого абсурду, – зітхнув Матвій Єгорович. – Кляузи прискіпливо перевіряли, але вони жодного разу так і не підтвердилися. Єрохіна кілька разів відкликали, але він не здавався і продовжував відправляти гнівні листи з погрозами до Київського облвно²⁵ й обкому партії, до інших інстанцій. На деякий час зник, потім ненадовго з'явився знов... І знов за своє узявся! Наш дитбудинок захищали хоч і самовіддано, проте за деякий час після уходу Калабаліна все одно розформували, вихованців же порозпихували по інших дитбудинках у Києві, в Полтаві та в Рівному. Самого ж Семена Опанасовича, після усіх розслідувань, запросили до Москви, де він прийняв Клемьонівський дитячий будинок в Єгор'євському районі.

– Батько до того кілька місяців працював директором піонерського табору Українського геологічного управління, – уточнив Антон Семенович.

– Можливо і так, – погодився сторож. – Це не надто суттєво. Головне, що наш Мотовилівський дитбудинок розформували.

– А Єрохін цей... Він що, тепер тут проживає, в Боровій?..

– Точно так. Немовби сир у маслі катається! Скільки років тут його не було, як раптом з'явився, не запилився. Звання собі вибив – відмінник народної освіти й почесний пенсіонер, бачте!.. Призначену фельдшериці Наташі хату собі забрав, тепер же, кажу вам, добудовує вже другий будинок для всієї своєї родини з онуками включно, – повідав Матвій Єгорович і додав, здійнявши догори відстовбурчений вказівний палець: – А зовсім нещодавно хвалився, нібито за заслуги перед Батьківщиною йому пообіцяли виділити безкоштовно нову «Волгу»!..

– За заслуги перед Батьківщиною? – здивувався Антон Семенович.

– Так і сказав, дослівно, – кивнув старий.

– А як же він досяг такого благополуччя за якихось три роки, за яких і Радянський Союз розвалився, і стільки всього сталося?! Наскільки можна судити, ваша місцева влада просто непробивна якась... Нікому з простих людей за стільки років нічого так і не побудували, декому навіть землю не виділили, а таким, як цей кляузник Єрохін – їм вже другий?! Та це ж!..

– О-о-о, це і справді щось неймовірне. Все сталося буквально у мене на очах. Я тоді працював сторожем при школі, нам із сестрою саме почали будувати хатинку, якої ми так і не дочекалися. Єрохін же з'явився у нас перед самим початком нового – дев'яностого року. Переговорив з нашим місцевим начальством – але, здається, якимось не дуже вдало для себе... Щоправда, потому довгенько тинявся селом чи то в пошуках роботи, чи то житла. Про щось

²⁵ Обласний відділ народної освіти.

розмовляв з людьми, щось занотовував, конспектував. Потім зник, немовби й не був тут ніколи. Не чути і не видно його було.

Як раптом знов вигулькнув у березні дев'яностого року! Привіз із собою цілий талмуд рекомендаційних листів, характеристик та інших важливих паперів з підписами керівників різного рівня, завіреними мокрими печатками. Але і це належного ефекту не дало: наше начальство пообіцяло вирішити питання з житлом для Єрохіна років за п'ять – бо і без нього справ вистачало з надлишком...

Але він і тут не здався, а тому все продовжував писати заяви, де наполягав на виділенні йому житла саме в Мотовилівці. Коштом громади, ясна річ. Двадцять третього серпня дев'яностого року в колишньому приміщенні школи, в актовому залі зібралися місцеві жителі, тоді ж з Києва приїхали представники телебачення, радіо і всякої преси... Як ювілей, справляли сорокаріччя переведення Семена Опанасовича Калабаліна на роботу в наш будинок-інтернат, який відтоді почав працювати за виховними методиками Макаренка.

– До того ж день народження батька – двадцять перше серпня, – додав Антон Семенович, – отож, мабуть, вирішили відсвяткувати усе разом...

– Мабуть, так. Під час проведення урочистої частини слово раптом попросив товариш Єрохін, про якого ніхто тоді навіть не думав серйозно. Він промовляв виразно, дохідливо, неголосно, наводив багато цікавих, веселих і повчальних прикладів з життя вихованців дитбудинків. Розповідав про те, до чого важко було піднімати у повоєнний час сиротинці й інші дитячі установи при тотальній розрусі й зубожінні, нерозумінні чиновництва. І як результат, колишньому вчителеві й соратникові товариша Калабаліна, відміннику народної освіти, продовжувачу справи великого педагога Макаренка постановили виділити нову хату коштом місцевої громади.

І тепер двічі на рік уся Борова Мотовилівка святкує в серпні день відкриття дитячого будинку-інтернату, а в квітні – день його закриття. При цьому на кожне святкування в обов'язковому порядку запрошують в якості почесного гостя товариша Єрохіна. І сьогодні зібрання теж відбудеться, і на ньому неодмінно преміюють та нагородять цінним подарунком шановного Федора Петровича...

– Ага, то он які справи! – сумно мовив Антон Семенович. – Ну що ж, подивимося, що станеться цього разу.

* * *

Народу в актовому залі колишнього шкільного приміщення Мотовилівського дитбудинку набилося багато. Спека стояла неймовірна. Малопотужний вентилятор ганяв повітря тільки на сцені, понад зсунутими разом і покритими червоною оксамитовою скатертиною столами президії, яка поки що не зібралася. Там поки що сидів у гордій самотності лише щасливо усміхнений Федір Петрович Єрохін власною персоною, який дбайливо поправляв і без того ідеально рівну скатертину. Водночас красуня-секретарка розставляла уздовж столу гранчаки, а поруч з Федором Петровичем урочисто встановила наповнену прозорою водичкою карафу. Тепер він оглядав залу через товщу води і ледь помітно всміхався через те, як звичайна рідина спотворює обличчя присутніх буквально до невпізнанності.

Про майбутні збори ніхто не говорив: усі знали, що це всього лише чергова профанація – але ніхто не намагався втекти з нудного збіговиська, не бажаючи сваритися з начальством. Все ж таки весна – треба городи копати, потім засівати чи саджати, добрива вносити. Комуś може знадобитися трактор, комуś автівка... Те чи інше. Отож терпляче чекали всі.

Втім у задушливій залі сиділи самі лише жінки, покірливо витираючи спітнілі обличчя кінчиками головних хустинок. Мужики диміли цигарками на ганку. У відносно прохолодному

коридорі, спершись на широке підвіконня, біля розлогого зеленого фікуса мирно дрімав член правління радгоспу Олександр Миколайович Гаврилюк.

Проте за деякий час народ повалив до зали. Слідом за іншими у двері повільно увійшов член правління Гаврилюк, його обігнав голова сільради Назар Васильович Дорошкевич, який всівся за столом просто під вентилятором. Збори почалися з підбиття підсумків за минулий рік, лише потім Дорошкевич привітав усіх колишніх вихованців дитбудинку.

За сценарієм він мав окремо привітати товариша Єрохіна, підкресливши його величезний внесок у справу виховання підростаючого покоління. Потім шановного Федор Петровича мали запросити до слова. Але з невідомих причин голова сільради цього не зробив, а якось дивно затягував час. Коли Єрохіну це набридло, він не втерпів, підвівся зі свого місця, побіг до трибуни й урочисто оголосив:

– Мої спогади!

Після чого почав виразно й розкотисто зачитувати присутнім... сторінки зі щоденника Галини Костянтинівни Калабаліної!

– Видавати чужі думки за свої?! Яка підлість! – раптом пролунав жіночий голос з останнього ряду.

– Товариші, я тут читаю свої мемуари і прошу вас або слухати мене уважно, або залишити приміщення! – погрозливым голосом мовив негайно Федір Петрович. – Я усіма шанований, відомий на весь колишній СРСР ветеран педагогічної галузі, отож вимагаю до себе відповідного ставлення...

– Ви не шанована людина, ви жалюгідний крадій чужих спогадів, кляузник і брехун! – мовила жінка, яка стояла у проході. Зблідлий Єрохін збирався вибухнути гнівною тирадою, як раптом голова сільради Дорошкевич урочистим тоном оголосив:

– Слово надається нашому шановному гостеві з Підмосков'я – директорві Хотьківської школи Антону Семеновичу Калабаліну!

Почувши ці слова, Єрохін не повірив власним вухам, а потім повільно опустився на стілець, який незрозуміло яким чином виник біля трибуни. А між тим до сцени бадьорим кроком рухався одягнений з голочки Антон Семенович. «А все ж таки костюмчик став у нагоді! Добре, що, на відміну від мене, він таки не перевдягнувся, хоч як Галя просила його», – подумав Леонід Семенович, милуючись другом дитинства.

– Антоне! Привіт, Антоне! – кричали колишні вихованці дитбудинку.

Між тим Калабалін-молодший вийшов на сцену і добре поставленим голосом повідав присутнім про долю батьків після від'їзду з Борової Мотовилівки. Далі подякував слухачам за те, що пам'ятають про його батьків, що поза сумнівом, сприяє відновленню доброго імені Семена Опанасовича Калабаліна, як видатного педагога. Запропонував випускникам зібратися на окрему зустріч тут, у Боровій Мотовилівці, або в Києві. А далі проголосив:

– Немає нічого сильнішого за людську пам'ять. Лише завдяки їй продовжують жити загиблі герої. Велика вам подяка, дорогі друзі, за те, що не забуваєте про великі справи двох шанованих педагогів і моїх дорогих батьків – Семена Опанасовича і Галини Костянтинівни Калабаліних!..

Після цих слів член правління Гаврилюк передав ключі від нового будинку, розташованого по вулиці Леніна, багатодітній матері Дарині Володимирівні Семенець. Зал вибухнув гучними оплесками. Але тут Єрохін, який до цього моменту тихо сидів у кутку сцени, звився на прями й, задихаючись від обурення, нестямно заволав:

– Я буду скаржитися! Ключі від цього будинку повинні були передати моїй родині! Це несправедливо! Ганьба вам, ганьба!..

Не приховуючи зневаги та огиди, Антон Семенович поглянув на старого і тихо мовив:

– Вам би, Федоре Петровичу, краще помовчати, а ви знов на рожен лізете. Зараз настали інші часи, отож ваші методи брехливих кляуз, погроз і шантажу давно застаріли. І ще: сьо-

годні я навів довідки про вашу трудову діяльність, отож тепер маю цікаві подробиці з останнього вашого місця роботи. Ви працювали завгоспом в одному з дитячих будинків міста К***, де регулярно розкрадали ввірене вам майно. Ви крали у дітей і вийшли сухим з води знов-таки завдяки тому, що надали неправдиву інформацію про уявну хворобу свого єдиного сина!.. Отож прошу полишити цю залу тихо, без зайвих скандалів. Інакше я зроблю все, щоб відкрити правду про вас! Тут і негайно!.. Запевняю, що наслідки моїх вимушених дій будуть згубними для вас і ваших близьких.

Єрохін важко підвівся і, втягнувши голову в плечі, човгаючи по підлозі ногами, повільно попрямував до виходу. Через тиждень він тихо й безслідно зник з Борової Мотовилівки, але цього ніхто навіть не помітив.

А в неділю 18 квітня 1993 року на пустирі біля колишньої школи, на території дитбудинку були розставлені столи. Тоді дев'ятнадцятеро вихованців дитбудинку, які з'їхалися сюди з різних місць колишнього СРСР, нарешті зібралися разом. Їм було про що поговорити...

Канів, травень 1993 року

– Чуєш, Іване... Ти цю жінку знаєш?

– Ніну Панасівну?

– Її саму, так.

– Наше місто маленьке, тут всі так чи інакше знайомі з усіма. А що?..

– От поясни, чого вона на мене раптом накинулася? Я що, хіба не маю права відвідати могилу Тараса Шевченка? Зрештою, я ж лауреат Шевченківської премії, яку разом з Галею Кальченко отримали за пам'ятник Лесі Українці в Києві ще сімдесят четвертого року...

Анатолій Федорович обурювався зовсім не дарма, оскільки поведінку Ніни Панасівни Федяк зрозуміти було неможливо. Принаймні з точки зору здорового глузду. Але якщо у цієї літньої жінки не все в порядку з головою, то як її допускають до відвідувачів?! Тим паче, до відвідувачів Гайдари́вської бібліотеки-музею... Адже це – діти!..

Ну, припустимо, він сам до іншої категорії належить. Але ж діти?.. Ні-ні, тут щось явно не те! Загадкове щось.

– Знаєте, Анатолію Федоровичу...

– Так-так? – той одразу повернувся до Кайстриюка всім тілом.

– Я, Анатолію Федоровичу, всього лише водій, чоловік маленький.

– І-і-і?..

– І воно мені не треба. Це ж як виходить? Дирекція попросила – я вас супроводжую. А все інше мене не обходить.

– І все ж таки?..

В принципі, Кайстриюк розумів наполегливість гостя, бо дивуватися таки було чому. Ігнащенко заїхав до бібліотеки-музею у справах, бо від якихось київських знайомих мав доручення до Василя Панасовича Берези: щось там передати йому було потрібно.

Дізнавшись, що до бібліотеки-музею, де ця Ніна Панасівна раніше працювала, має заїхати у справах знаменитий архітектор, вона прибігла на колишнє місце роботи й почала розпитувати Анатолія Федоровича про його творчу діяльність. З особливою впертістю чомусь просила розповісти про черкаський Пагорб Слави та про величний меморіал загиблим воїнам на Савур-Могили, розташованій майже на стику Донеччини з Луганщиною...

Але вже отримавши необхідні роз'яснення, раптом дізналася, що зараз високий гість працює над новим проектом – над меморіальним комплексом «Голодомор-33», який планується відкрити неподалік Мгарського монастиря в Лубнах до 60-х роковин Великого Голодомору. А дізнавшись, несподівано для всіх присутніх спитала різким неприємним тоном:

– Анатолію Федоровичу, та як ви можете брати участь у цій профанації?!

Цього не очікував ніхто. Отож усі на деякий час розгубилися, тільки колишній її начальник – директор бібліотеки-музею Василь Панасович Береза спитав пенсіонерку:

– Ніно Панасівно, що ви маєте на увазі? Та й загалом, які у вас претензії до нашого шановного гостя...

Але тут Ігнащенко, мабуть сам того не бажаючи, загострив ситуацію, заявивши, що по завершенні зустрічі й перед від'їздом з Канева збирається відвідати могилу Великого Кобзаря. Почувши це, літня жінка аж відсахнулася, потім пробурмотіла крізь зуби:

– Ну й цілуйтеся зі своїм Шевченком! Із цим людожером, який писав: «Руйнували, мордували, Церквами топили... А тим часом гайдамаки Ножі освятили...» Цілуйтеся на здоров'я!..

І вибігла з бібліотеки-музею прожогом, навіть не попрощавшись. Так, звісно, Василь Панасович перепросив за, м'яко кажучи, дивакувату поведінку своєї колишньої підлеглої. Однак неприємний осад, як-то кажуть, лишився.

Не дивно, що іменитий гість вимагає пояснень. Якби Кайстриук опинився на його місці – він би, мабуть, так само розпитував свого провідника: а в чім річ, власне кажучи?! Чим цю Ніну Панасівну Федяк не влаштовує постать справжнього генія нації – величного поета Шевченка?..

– І все ж таки поясни, будь ласка, – немовби читаючи його думки, повторно попросив Ігнащенко.

– Та я чого там... Я людина маленька, – спробував він ухилитися від теми. Однак архітектор продовжив наполягати. Тоді Кайстриук запропонував:

– А ви б краще Березу спитали про це.

– Знаєш, Іване, я ж Василя Панасовича сьогодні вперше у житті побачив, як, власне, і всіх вас. Ми ж із тобою тепер сам-на-сам, отож і поясни... Підкажи, насамперед, чи не є вони родичами? У них же по батькові однакове. Хоча на брата й сестру вони явно не схожі.

Втім, Кайстриук теж не збирався патякати зайве.

– Так, вони не родичі. А що по батькові однакове, то це лише збіг.

– Я так і думав! – радісно кивнув Ігнащенко.

– А про інше я говорити не готовий, – стримано додав Іван Артемович.

– Але чому?..

– Бо війна кожному наробила лиха. І Ніні Панасівні наробила, й мені теж. А тому у кожного можуть бути таємниці, пов'язані з минулим.

– Невже тобі настільки важко пояснити...

– Анатолію Федоровичу!.. Здається, ви збирались відвідати могилу Кобзаря, чи не так? – нагадав Кайстриук.

– І не просто збирався, а ми туди ж ідемо.

– Ну, то пішли, – водій легенько мотнув головою, – бо якщо стоятимемо тут, під бібліотекою, то я не встигну відвезти вас на автобус.

Ігнащенко збирався щось заперечити, однак Іван Артемович повторив:

– Місто у нас маленьке, отож Ніна Панасівна так чи інакше дізнається, що я висловив вам свою думку про неї.

– Та як вона дізнається, якщо ми зараз тільки удвох?!

– Не знаю, як саме, – але дізнається, – стояв на своєму Кайстриук. – В таких от маленьких містечках, яким є наш Канів, усі завжди дізнаються про подібні речі. Ви звідси поїдете, вам воно байдуже. А мені тут і далі жити. А Ніна Панасівна ця – баба доволі огидна, як ви вже встигли переконатися.

– А як раптом?..

– Раптом нічого не стається, – заперечно мотнув він головою. – А тому кажу востаннє: я краще промовчу. Так що давайте підемо на могилу Шевченка, а потім я відвезу вас на рейсовий автобус, доки ми його не прогавили. Отож ходімо!..

Приватний будинок по вул. Озерній, Миргород, жовтень 1993 року

Назву його хвороби вимовити було вкрай складно: холецістоангіохоліт. Хоча якщо бути справедливим, то назва спеціальності, написаної у Спартака в дипломі – «спецеелектрометалургія», – була навіть трохи довшою. А спробуйте вимовити без жодної помилки таке словосполучення, як «адсорбційно-автокаталітична теорія Байкова»! Між тим, саме він навчився цьому чи не найпершим на весь їхній курс... Отож засвоїти вимову свого теперішнього діагнозу – не така вже й велика премудрість.

Значно важче було зрозуміти, що ж із цією хворобою робити? Холецістоангіохоліт – це, якщо на пальцях пояснювати, комбіноване запалення жовчного міхура і жовчогінних шляхів. Ну гаразд, Спартака на тиждень ушпиталили, якимись ліками наштрикали, навіть гемодезом кров почистили. А далі що – на карсилі сидіти чи трав'яні настоянки пити?..

– Режим дня не треба порушувати, – суворим тоном мовила дільнична лікарка, включаючи отриману зі стаціонару виписку до розпухлої медичної картки пацієнта Сивака Спартака Андрійовича. – Особливо ж моя рекомендація стосується харчування. Хоча...

Лікарка трохи подумала й обережно запитала:

– Ви ж і досі не одружені, якщо я не помиляюся? Вам хто їсти готує – мама чи, як це зараз модно казати, цивільна дружина?..

– Мама, – Спартак підібгав губи. Було помітно, що спрямованість розмови починає діяти йому на нерви.

– Е-е-ех-х-х, молодий чоловіче!.. Й не соромно сидіти у мамуні на шиї?! Це ж ще й у тридцять років!..

– Перепрошую, ви тут мене виховувати зібралися чи хочете відкрити філію РАГСу при нашій поліклініці?! – не стерпів він.

– Я всього лише про ваше здоров'я піклуюсь.

– А здоров'я таке, яке є. У мене вдома тато після трансмурального інфаркту, отож лікування треба забезпечити насамперед йому. І харчування також. А я поки що підготовкою до дисертації краще займатимусь, в чому мені заважає наш завлаб, який поставив мене в чергу на захист лише після...

Утім, второпавши, що його заносить на нецікаву й несуттєву тему, Спартак з безнадійним виглядом махнув рукою та замовк. Трохи почекавши на продовження, дільнична лікарка мовила:

– Доки людина молода і сповнена сил, то зазвичай про стан здоров'я не замислюється. А коли отямиться – як правило, буває надто пізно... Гаразд, Спартаку Андрійовичу, це ваше життя й ваше здоров'я. Вам про нього і дбати... Вашій мамі я зателефоную окремо, щоб дати деякі рекомендації щодо режиму харчування. Ну, і ще було б непогано в якийсь санаторій з'їздити. В Миргород, мабуть, було б найкраще. Де ви там працюєте?..

– В Інституті Патона.

– Ну от, ну от! Зайдіть в місцевком²⁶, поцікавтеся путівочкою.

– Але ж дисертація?.. У мене ось-ось відрядження до Тольятті назриває, там на АвтоВАЗі семінар намічається, з'їдуться фахівці з усього СНД...

– І до чого це призведе?! – лікарка із суворим виглядом поплескала долонею по пухкій медкартці. – Знаю я ваші відрядження: це як мінімум безладне харчування в заводській

²⁶ Скорочення від «місцевий комітет» – побутова назва місцевого комітету профспілки за радянських часів.

їдальні! При вашому діагнозі!.. А втім, робіть, як хочете. Ви вже дорослий хлопчик, вам уже тридцять років.

Семинар на АвтоВАЗі відбувся успішно. Та після повернення звідти Спартака з ніг до голови обкидало якимсь дивним висипом. Довелося знов навідатися до поліклініки...

– Якщо продовжите в тому ж дусі, у вас не тільки з жовчним міхуром, у вас ще й із печінкою проблеми почнуться, – пообіцяла дільнична лікарка. – Все, їжджайте у Миргород! Тепер уже категорично.

Спартак навідався до профспілкового комітету ІЕЗ ім. Є. О. Патона, проте там лише руками розвели:

– Ви у нас не кандидат наук і не доктор, за сімейним станом – самотній, ніяких особливих пільг для вас не передбачено. А тому путівку до Миргорода ми вам zorganizувати зможемо лише за повну вартість.

– Але ж я скільки років у профспілці, внески сплачую регулярно!..

– Молодий чоловіче, у нашому інституті не ви один такий. Є люди більш заслужені. Є й такі, хто потребує допомоги більше, ніж ви. Майте совість!..

Проконсультувавшись із власною совістю, Спартак повернувся додому і розповів про все батькам. Як і слід було чекати, тато Андрій дуже засмутився. Схопившись за серце і скрушно зітхаючи, він тихо шепотів:

– О-о-ох, якби не цей клятий інфаркт, якби мені тільки здоров'ячка трішечки! Я би пішов у той профком і всім би їм повправляв мізки... Та я б... я б їм усім!.. О-о-ох...

Він безсило сплеснув руками.

– Облиш, тату, нічого б ти не зробив, – зітхнув Спартак. – Ти навіть у значно сприятливіших ситуаціях пасував, а тому розраховувати на твою підтримку... Собі ж дорожче вийде.

– А може, ти б виявляв трохи більше поваги до тата? – неприязно спитав батько. – Та якби я не поводився обережно, нас би давно всіх заарештували та розстріляли!.. І мене, і маму Гатю, й тебе також...

Але тут в їхню розмову втрутилася Агата Самсонівна:

– Спаріку, ти б і справді язика свого прикусив та й залишив тата у спокої. А щодо Миргорода... Ви обидва забули, що там живе тепер наш колишній сусіда – Едуард Рустамович.

– А-а-а, то це туди Давлетов подався?..

– Еге ж! Він на старості років оженився й перебрався до дружини. Її звати... звати, здається... Ні, не пригадаю, – скрушно зітхнула мама Гатя, – але ім'я якесь таке чудернацьке... Билинне ім'я, можна сказати. У неї в Миргороді хатка приватна. Десь мені Едуард Рустамович лишив адресу на прощання, треба у блокнотику пошукати. А якщо у мене не записано, тоді Тосю попитаю: він у неї в шпиталі стільки відлежав, що ой-йо-йой!..

На тому й зупинилися. Нової адреси Давлетова у своєму записнику мама Гатя не виявила, хоч як шукала. Проте стара подруга Антоніна Захарівна не підвела: саме вона повідомила, що Едуард Рустамович тепер і справді мешкає у Миргороді по вулиці Озерній.

Відповідь на мамин лист надійшла за два тижні. Давлетов запевняв, що разом з дружиною Василісою готовий прийняти Спартака в будь-який момент і на будь-який термін. «Хай твій хлопчик приїздить і живе скільки треба – хоч тиждень, хоч два, хоч і цілий місяць. Ми з нього навіть грошей за проживання не візьмемо, ще й нагодуємо», – пообіцяв Едуард Рустамович. Також додав, що за невеличку особисту винагороду лікарі будь-якого місцевого санаторію оглянуть Спартака й пропишуть ті процедури, які йому треба. І ще водичку мінеральну – це діло святе!.. Єдине, що лишається, – це доїхати з Києва до місця призначення на дизелі: дешево й сердито.

Далі все сталося саме так, як і планувалося. Давлетови прийняли сина колишньої сусідки Едуарда Рустамовича з розпростертими обіймами. Розквартирувавшись в їхньому будиночку, молодий чоловік «лівим способом» оформився на лікування в санаторій залізничників «Пів-

денний»²⁷. Поснідавши, у першій половині дня відвідував усі прописані процедури, потім вертався на Озерну вулицю, щоб пообідати, ввечері ходив «попити водичку». Решту часу використовував на власний розсуд.

Окрім автобусної поїздки у Великі Сорочинці в музей-садибу Миколи Гоголя, обраний постояльцем спосіб «вбивання» вільного часу видався господарям дуже дивним – і це ще м'яко кажучи!.. Бо після ситного обіду Спартак, залежно від погоди, вмощувався або на літній веранді їхнього будиночка, або на кухні, або у відведеній йому кімнаті й починав щось строчити від руки у грубому, на 96 аркушів зошиті «в математику» сторінка за сторінкою, сторінка за сторінкою, сторінка за сторінкою...

Час від часу все змінювалося, тоді на додачу до ручки молодий чоловік озброювався звичайними ножицями і флакончиком силікатного клею, після чого швидко читав і перечитував написане. А потім щось закреслював, вписував поміж рядків як окремі слова та словосполучення, так і цілі речення. Якщо ж виправлення були більш суттєвими, тоді Спартак занотовував на окремих чистих аркушах, видраних наприкінці зошиту, цілі абзаци, які потім відрізував і підклеював до вщент списаних сторінок.

Природно, в перший же день Едуард Рустамович поцікавився, чим займається колишній хлопчик, якого він знав практично від самого народження. У відповідь почув:

– Це мій новий роман «Лейтенант диявола».

– Який ще роман?! Що за роман?! – не второпав колишній вояк.

– Якщо бути точним, то містичний.

– Тобто... як це... містичний?! Що значить містичний?! Це про чортівню всяку, чи що?..

Кгм-м-м... Нічого не розумію.

Було аж надто очевидно, що Давлетов геть розгубився й не може чітко сформулювати власну думку, тому Спартак якомога спокійніше пояснив:

– А про що зараз можна писати, коли Юрій Кривоногов²⁸ пророкує, що цього року 24 листопада настане Страшний Суд і кінець світу? Та ще й закликає своїх юсмалиан зібратися у цей день в нашому Києві, щоб здійснити масове самогубство, оскільки...

– Стривай, стривай, – перервав його Давлетов, – я за твоєю думкою не встигаю. Це ти про білобратчиків²⁹ цих придуркуватих, чи що?

– Так, Едуарде Рустамовичу, саме їх я маю на увазі.

– А-а-а... ти сам не до них... тягнешся? – він з пересторогою покосився на густо списані сторінки розкритого зошита.

– Та ну, скажете теж, – Спартак бридливо поморщився. – Я навіть навпаки, можна сказати...

– Що значить це твоє «навпаки»?

– Та-а-а, розумієте...

Молодий чоловік ненадовго замислився, потім продовжив:

– Я тут знайшов залізний аргумент, який безвідмовно вкладає на лопатки будь-якого білобратчика. Знайшов самотужки, потім випробував його на деяких із них і зрозумівши, що цей аргумент таки спрацьовує...

– Анумо стривай, не поспішай, – знов перервав його Давлетов, – давай по порядку. Насамперед скажи, що це за аргумент такий? Що ця твоя Марія Деві Христос...

– Їхня, а не моя, – одразу виправив суворим тоном Спартак.

²⁷ Зараз – санаторій ім. Гоголя.

²⁸ Український інженер-кібернетик, кандидат технічних наук, творець і лідер «Білого братства». Свого часу співпрацював з секретним відділом КДБ, який займався вивченням маніпуляцій масовою свідомістю.

²⁹ Велике біле братство ЮСМАЛОС – релігійний рух есхатологічного напрямку, деструктивна тоталітарна секта, заснована в Києві у 1990–1991 роках Юрієм Кривоногим й уродженкою Донецька, випускницею журфаку Київського державного університету ім. Т. Г. Шевченка Мариною Цвігун, більш відомою як «Матір Миру Марія Деві Христос».

– Ах, ну так, так... Їхня Марія Деві Христос, а не твоя – вона жінка, тоді як справжній Христос має бути чоловіком. Це ти маєш на увазі?

– Ні, не цей, – заперечно мотнув головою молодий чоловік. – Юсмаліани добре підготовлені, їм надто добре промили мізки. Вони сперечатимуться з тобою до хрипоти, але від свого не відступляться. Отож який сенс нариватися на безплідну суперечку заради суперечки?! Ви ж військовик, Едуарде Рустамовичу! Ви ж мусите розуміти, що суперника треба бити в слабке місце. Туди, де він удару не очікує.

– Гм-м-м... Розумно кажеш. От тільки де вона, ота слабинка?! Це ж треба в їхніх тих... в писаннях їхніх розбиратися!..

– Можна подумати, що «христовочки» важко дістати! – зневажливо посміхнувся Спартак. – У нас в Києві на кожному кроці повно.

– Та й у нашому Миргороді не бракує.

– Ну, то візьмемо й почитаємо, – знизав плечима Спартак, схопив один зі списаних зошитів... і раптом видобув з нього «христовочку», поля якої були поцятковані різноманітними позначками, а окремі слова або підкреслені, або обведені овалами чорного, синього, зеленого або лілового кольору.

– Стоп! – Давлетов аж відсахнувся. – Це що таке?!

– А хіба не бачите? – здивувався молодий чоловік.

– Але ж люди кажуть, що ці «христовочки» зачаровані, і хто тільки візьме цю гидоту в руки, той неодмінно...

– Цю муйню розпускають самі ж юсмаліани, щоб люди боялися їх самих та їхню Матір Миру, – процідив Спартак, при цьому очі його сяйнули гнівом. – А між тим, боятися не треба. Ні в якому разі не треба!.. Хто злякався, той уже наполовину програв. Розумієте, Едуарде Рустамовичу?..

– Розумно кажеш. Але ж раптом... Ти не боїшся?

– Не боюсь. Більше того, трохи згодом я вам покажу, що боятися не треба ні в якому разі! Але поки що прошу вас, прочитайте оце.

Він вказав на єдине місце в «христовочці», обведене червоним, і додав:

– Ось він, безвідмовний аргумент проти всіх юсмаліан, взятих разом.

– Ні-ні... Знаєш, я цю гидоту все ж таки не братиму в руки, – рішучо мовив Давлетов.

– Боїтеся, – скрушно зітхнув Спартак. – Ну гаразд, папірець триматиму я. Але хоча б прочитайте. Прочитати можете?

Едуард Рустамович заперечно мотнув головою, тоді молодий чоловік сам процитував «христовочку»:

Тільки той удостоїться честі перебувати в Царстві Моєму, хто з першого разу і без усяких додаткових умов повірить Мені та прославить Мене! Всі ж інші будуть прокляті.

– То що... це і є твій залізно-безвідмовний аргумент? – Давлетов подивився на молодого чоловіка з неприхованим подивом.

– Так, це він, – задоволено посміхнувся Спартак.

– Але ж я не розумію...

– Перепрошую, Едуарде Рустамовичу, ви як... чоловік віруючий?

– Як і всі зараз, так і я, – доволі обтічно мовив Давлетов.

– А якщо «як і всі зараз», то ви хоч раз Біблію читали?

– Якщо чесно?..

– Авжеж чесно.

– Ні, не читав.

Скрушно зітхнувши, Спартак вийшов з кухні, на якій вони сиділи, та за деякий час повернувся, тримаючи в руках Біблію кишенькового формату.

– Нічо'собі книги ти читаєш!.. – здивувався відставник.

– А що, невже боїтеся, що й Біблія зачарована? – посміхнувся той.

– Біблія?.. Ні, просто це дуже розумна книга... можна сказати, аж надто розумна, як для мене.

– А якщо так, тоді прочитайте оце...

І погортавши тонесенькі, «цигаркової» товщини сторінки, Спартак вказав співрозмовникові на один з віршів:

*Дослідіть но Писання, бо ви думаєте, що в них маєте вічне життя,
вони ж свідчать про Мене!*³⁰

– Ну і що з того? – недовірливо спитав Едуард Рустамович.

– А те, що слова «христовочки» кардинально розходяться з Євангелієм! – переможним тоном мовив Спартак. – Що сказав майже два тисячоліття тому Христос тим, хто не вірив у Нього?! «Дослідіть Писання» – от що! Він ніколи й нікому не сказав: «Достойний Царства Небесного тільки той, хто повірив у Мене з першого разу і без усяких додаткових умов». Навпаки, Христос наказав дослідити Писання, а знайшовши там свідчення про Нього – вже тоді повірити!.. Й тільки тоді. Не інакше.

– Ти так справді вважаєш? – пробурмотів Давлетов, знов і знов перечитуючи то біблійний вірш, то «христовочку».

– В єврейському середовищі загалом не вітається сліпа віра, – впевнено мовив Спартак. – Вірити можна лише усвідомлено. Бо сліпа, без жодних перевірок віра... Це фанатизм – от що це таке! А юдаїзм не просто не вітає – він заперечує фанатизм.

– Ти певен?..

– Едуарде Рустамовичу, я все ж таки галахічний єврей! Як наш колишній сусіда, ви мусите знати, що дівоче прізвище моєї мами – Литвак. А воно походить від ребе Нахума Литвака – мого прапрадіда. Колись дуже давно Нахум бар-Урі вивчився на рабина і свого часу очолив общину євреїв-литваків Проскурова, який тепер називається містом Хмельницьким. У цього рабина був син Даниїл – лікар-стоматолог. У нього ж був син Самсон – а це і є мій любий дідусь Сьома. Отож я, мабуть, знаю, що кажу... хоч я не єврей, а православний християнин.

– Так, мабуть, тобі видніше, – махнув рукою Давлетов.

– Ну отож! Але якщо ця жінка Марія Деві стверджує те, що прямо суперечить Євангелію від Івана, а отже, суперечить Біблії... Ні-ні, вона нізащо не може бути Христом. Бо Ісус казав... Ось, будь ласка!

Спартак знов погортав сторінки й показав йому іншу цитату:

*Не подумайте, ніби Я руйнувати Закон чи Пророків прийшов, Я не руйнувати прийшов, але виконати*³¹.

– Отже, як бачимо, Христос був тоді й мусить бути зараз взірцем виконання Закону і Пророків. А якщо жінка на ім'я Марія Деві віщає те, що суперечить Біблії – то вона не Христос у жіночій подобі. Вона самозванка. Подумайте над цим, Едуарде Рустамовичу, і спробуйте хоч щось заперечити.

Після кількох невдалих спроб Давлетов здався:

– Бачу, що тебе і справді не переспориш. Але скажи, як на твої слова реагують білобратчики?

– Юсмаліани?

³⁰ Від Івана 5:39.

³¹ Від Матвія 5:17.

– Вони, вони.

– Так само, як і ви: ще жоден мене не переспорив. Кажу ж, аргумент залізний, діє безвідмовно! Я перевіряв це на трьох прихильниках Марії Деві, яка безпідставно називає себе Христом, а по суті є самозванкою. І всі троє переді мною відступили. Вони, Едуарде Рустамовичу, лише у «христовочках» своїх пишуть, що усіх перемагають. А насправді!..

Молодий чоловік задоволено розсміявся.

– І ти не боїшся, що вони тебе...

– Що?..

– Ну-у-у... що проклянуть, як обіцяють? – обережно спитав Давлетов.

– Проклянуть?! Юсмаліани?! Мене?!

Відставник кивнув, тоді Спартак знов погортав Біблію і продемонстрував ще один вірш – тепер уже з апостольського послання:

Тож підкоріться Богові та спротивляйтесь дияволу, то й утече він від вас³².

А тоді повторив повільно й урочисто:

– Не можна боятися сектантів. Треба вірити в Бога і протистояти їм – тоді розгубляться і втечуть світ за очі. А люди їх, навпаки, бояться: а раптом жінка Марія Деві – все ж таки Христос?! Хтозна, хтозна... Це не протистояння. Це, навпаки, злісне потурання самозванцям.

– Ну-у-у... Не знаю, не знаю...

– Зате я знаю, – впевнено кивнув Спартак, – тому й намагаюсь хоч якось донести своє знання до людей.

– Через отого твого «Лейтенанта диявола»?..

– А чом би й ні! Це не найгірший варіант. Якщо мене на радіо вислухати не побажали, тож і доводиться роман писати.

– На ра-а-адіо-о-о?.. – Едуард Рустамович мимоволі відсахнувся. – Невже ти не злякався навіть радіо потурбувати?!

– А чого такого?! Пхе!.. Можна подумати... – Спартак знизав плечима.

– І-і-і... як, не вдалося?..

– Не вдалося, – зітхнув він. – Там попервах вирішили, що я, бачте, випускник якоїсь семінарії. Бо пересічні парафіяни, бачте, Біблії не читають.

– А я про що тобі кажу?! – кивнув Давлетов.

– Але коли дізналися, що за освітою я всього лише інженер-металург... Тут увесь їхній ентузіазм миттєво випарувався, – молодий чоловік посумнішав. – Коротше кажучи, не випустили мене на радіо, отак!..

– А ти певен, що роман твій надрукують? – обережно спитав Едуард Рустамович. – Бо цієї... як її?.. Письменницької освіти у тебе нема також. А щоб на письменника вивчитися...

– Треба поїхати в Москву й закінчити Літературний інститут імені Горького?! – тепер Спартак дивився на співрозмовника трохи насмішкувато. – Знаю, знаю. Мені таке радили. Але я вважаю інакше: головне в цій справі – природний талант, а не якась спеціальна письменницька освіта.

– І ти вважаєш, що у тебе є письменницький талант?

– Я не просто вважаю, я це ЗНАЮ.

– Звідки?

– Бо деякі мої оповідання вже опубліковані. Й навіть невеличка повістинка також вийшла друком в журналі «Наука і суспільство». Маю відгуки та рецензії на надруковане.

– А романи теж?.. – Давлетов кивнув на грубий зошит.

³² Якова 4:7.

– До романів ще не дійшло, – зітхнув Спартак, – але це ще попереду. Отож все ще буде, Едуарде Рустамовичу, зачекайте лише трішечки.

– І-і-і... яка ж ідея цього твого «Лейтенанта диявола»?..

Замість відповіді молодий чоловік розкрив зошит-чернетку на чистому блоці, видрав звідти чистий подвійний аркуш паперу й лише тоді спитав:

– А скажіть-но, Едуарде Рустамовичу, в якому році розпався СРСР?

– Шуткуєш?! – про всяк випадок перепитав Давлетов. – Це сталося позаторік. Отже, в дев'яносто першому році.

Спартак написав на чистому аркуші «1991» і продовжив:

– Добре. Тепер скажіть: СРСР утворився на місці колишньої Російської імперії, я нічого не наплутав?

– Не наплутав.

– Гаразд. А Російська імперія – це розбухле Московське царство, так?

– Так.

– А Московське царство виросло довкола Великого князівства Московського і Володимирського, чи не так?..

– Оце вже вибач, я не настільки обізнаний в історії...

– Ну, то повірте, що це так. І почав «збирати руські землі» Московський князь Іван Калита, який спершу став Великим князем Московським і Володимирським. Можете і в цьому мені повірити.

– Та чому ж, про Калиту я чув, – ствердно кивнув Давлетов.

– А в якому році Іван Калита став князем Московським? Коли все це почалося, теж знаєте?

– Брехати не стану, не знаю, – чесно зізнався відставник.

– То можете перевірити: це сталося в тисяча триста двадцять п'ятому році! А тепер зробіть, прошу, одну арифметичну операцію...

І Спартак дописав на аркуші паперу: «1991–1325 =?»

– Отож скажіть мені, Едуарде Рустамовичу, яка тут відповідь?!

І Давлетов власноруч написав:

$$1991-1325 = 666$$

– Браво! – Спартак картинно зааплодував, потім знов взявся за Біблію, розкрив її десь наприкінці й мовив урочисто:

– А тепер прочитайте ось цей вірш, будь ласка...

Й Едуард Рустамович прочитав:

*Тут мудрість! Хто має розум, нехай порахує число звірини, бо воно
число людське. А число її шістсот шістдесят шість³³.*

– І що з того?.. – він подивився на молодого чоловіка якимось розгублено.

– А те саме, що держава Івана Калити, зібрана довкола Московського князівства, простояла рівно шістсот шістдесят шість років. Ви щойно самі вирахували це. Ваш розрахунок не суперечить правилам арифметики, га?..

– Не суперечить, – Давлетов почухав потилицю.

– Вас щось засмучує? – вмить спитав Спартак.

– Не знаю, як це пояснити...

³³ Об'явлення 13:18.

– А це пояснив президент США Рональд Рейган, коли назвав СРСР «імперією зла»! Вам це, звісно, неприємно визнати, бо ви віддали всі свої сили, всю завзятість «солдата Вітчизни», коли вірою і правдою служили цій імперії. Та й усі ми жили в ній. Я також, між іншим...

– І на цій підставі...

– На цій підставі я стверджую, що Радянський Союз розпався дуже вчасно – рівно через шістсот шістдесят шість років після свого заснування! І єдине, що зараз потрібно – це не дати йому воскреснути. Про це я й пишу містичний роман «Лейтенант диявола».

– То ти вважаєш, що СРСР буде відроджуватися?!

– Я не вважаю, що БУДЕ. Я вважаю, що така спроба буде здійснена. Але якщо ми не дамо цього зробити – то цього й не станеться.

– А хто такі «ми», якщо не секрет?..

– Ті, хто матиме сміливість протистати спробам відродити СРСР – нову «імперію зла». І колись ми проти неї ще повоюємо, повірте...

– Фізично?!

– Фізично, Едуарде Рустамовичу, фізично! З кров'ю і смертями.

– Ти гадаєш, це так легко?! – обурився Давлетов і додав, не стримавшись: – Х-х-хлопчисько!.. Ти хоч знаєш, про що говориш?!

– Я знаю лише дві речі. По-перше, допустити відродження СРСР не можна. Інакше попереду будуть нові шістсот шістдесят шість років панування нечистого на тутешній землі. І я не знаю, яким жахом це обернеться для людства в цілому.

– Ти настільки впевнений?..

– Так. Бо, по-друге, жінка-самозванка Марія Деві, яка сама себе назвала Христом, а по суті є антихристом, з'явилася на нашій українській землі. Їй народилася вона в Донецьку, а журфак закінчила в Києві... Отже, нечистий зазіхає на нашу землю, Едуарде Рустамовичу! А тому війна... якщо хочете – ДУХОВНА війна за майбутнє всього людства на нашій землі ще запалає! Незалежно від того допишу я роман «Лейтенант диявола» чи не допишу, опублікують його чи не опублікують. Так буде, і все тут!

– А коли саме?!

– Не знаю. Але колись це станеться неодмінно.

– Ох, Спартаку, Спартаку!.. І знайшов же ти собі тему, – Давлетов аж кречнував від розчарування. – Я ж бо думав, ти про щось веселе пишеш, а ти!..

– Ну, чому ж, є у мене й веселі заготовки майбутніх творів, – посміхнувся молодий чоловік. – Усякі заготовки є, на будь-який смак. Просто ці «білобратчики» настроїв такий містичний навіяли... Та й екскурсія в садибу Гоголів-Яновських... Микола Васильович великим містиком був, погодьтеся.

– Не знаю, не знаю, – невдоволено пробурмотів відставник. – Я ж казав, що не люблю чортівні всякої. Їй мені дуже шкода, що колишній хлопчик, якого я знаю з дитинства, коли підріс і вивчився на нормального інженера-науковця, почав захоплюватися всякими чортами, відьмами, ожилими мерцями й потопельницями.

– Ох, Едуарде Рустамовичу! Бачу, що ця тема вам занадто вже неприємна, – зітхнув Спартак, – а тому давайте поговоримо про щось інше.

– І про що ж саме?..

– От ви, наприклад, сказали якось, що отримали листа від того, кого назвали Аліком Вайнштейном. Він нібито жив колись у нашому домі в Києві на Подолі, але потім поїхав звідти світ за очі...

– Ну так, казав, – не дуже охоче підтвердив Давлетов. – Це дійсно колишній наш сусіда, так. От навіть коли мене на війну призивали в сороковому році, то Алік тоді...

– Секундочку! – Спартак зреагував миттєво: – А чому ви кажете про сороковий рік? Хіба війна розпочалася не двадцять другого червня сорок першого року?..

– Це ще не та війна була. Не Велика Вітчизняна, себто. Мене та Микиту Стригунця проводжали на війну всім нашим двором першого травня сорокового ще року. Алік Вайнштейн на той час вже був офіцером, і твій прадідусь Арон Маркович напучував нас... мене з Микитою, себто. Й Алік Вайнштейн теж напучував. І була ще гроза, яка залила наш святковий стіл.

Едуард Рустамович зробив крихітну паузу і спитав трохи здивовано:

– А тобі мама хіба про ці наші проводи не розповідала?..

– Мама Гатя тільки в сорок третьому році народилася, то як же вона могла про це розповісти?!

– Отакої! Ось бачиш, до чого я вже старий, – зітхнув Давлетов.

– То розповісте про того Аліка Вайнштейна? – м'яко нагадав Спартак.

– Навіщо це тобі? Як нас на війну призивали – це ж тобі не Гоголь!..

– А чом ви вирішили, що мене виключно містика цікавить?..

– А що ж тоді?

– Ну-у-у... Ось я від маминої подруги – від тітки Тосі – чув, нібито ви на Кубі служили.

Це так?

– Так. Але ж я не тільки на Кубі служив.

– А де ще?

– Наприклад, в Лівії. Або в Китаї. У мене нагороди навіть звідти є.

– То розкажіть про ці країни! – посміхнувся Спартак.

– Навіщо?! Це тим паче не Гоголь.

– Едуарде Рустамовичу, ну будь ласка!..

– Гаразд, умовив.

Давлетов вдарився у спогади. Розповідав не дуже вправно, іноді збивався з думки – отож молодому чоловікові час від часу доводилося виправляти старого вояка, повертаючи до основної теми. Зате всі недоліки розповіді компенсувалися демонстрацією в'єтнамської Медалі Дружби та Медалі «Китайсько-Радянська дружба» – адже такі нагороди мав далеко не кожен ветеран радянських Збройних сил.

– Подумати тільки, колись ми отак з китайцями дружили! – мовив Спартак замислено, розглядаючи з усіх боків другу нагороду.

– Авжеж. Доки товариш Сталін був живий, ми китайцям допомагали збройні сили розвивати, – підтвердив Едуард Рустамович.

– І ви також?..

– І я також. Тому й медальку маю від них. А ще тоді пісню співали... Як там вона звучала? Здається, отак: «Сталин и Мао в бой нас ведут». А може, й ні... Можливо, я таки наплутав? Здається, все ж по-іншому: «Русский с китайцем – братья навек!»

– Овва! Нічого собі «брати»... після конфлікту на Даманському острові.

– Я тоді у В'єтнамі був, – знизав плечима Давлетов.

– А на Кубі?..

– А на Кубі я якусь заразу підчепив, тому мене звідти евакуювали достроково. Втім, тітка Тоня про це більше знає, бо я довго непритомним поліном у госпіталі лежав, тоді як вона...

– Тітка Тоня про свою роботу нічого не розповідає. Принаймні мені так точно, – зітхнув Спартак.

– А тобі так про все й розкажи! Письменник ти... любительський!..

Таким чином, про неприємний нюанс щодо числа «666» та висловлювання американського президента Рейгана про «імперію зла» обидва нібито забули. Лише в останній день перебування в Миргороді, пакуючи речі у велику клейончасту сумку, молодий чоловік раптом продемонстрував Едуарду Рустамовичу п'ять грубих зошитів, розпухлих від додаткових вклейок, і мовив з неприхованою гордістю:

– А знаєте, Едуарде Рустамовичу, свій роман я таки дописав!

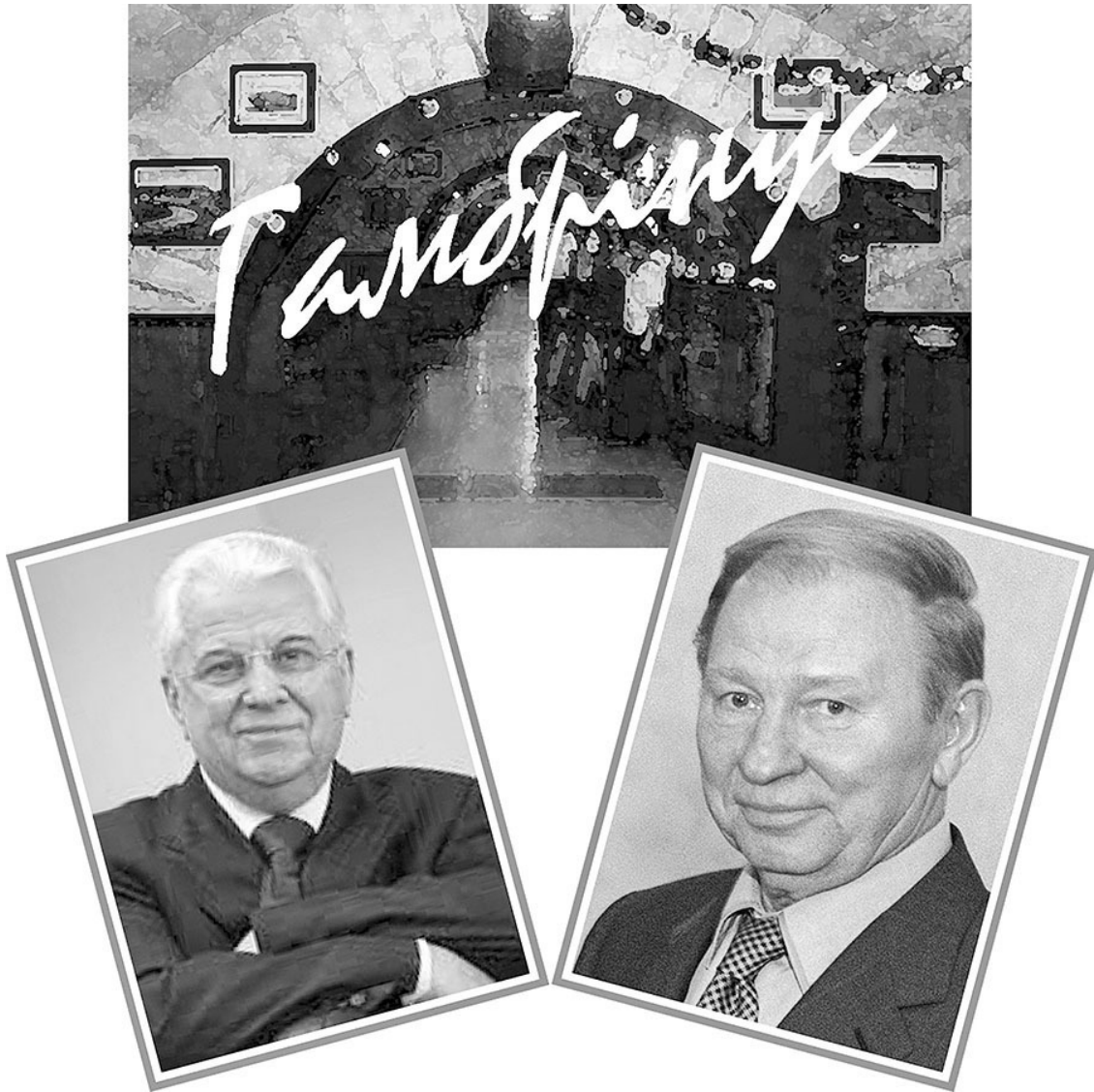
- Оту свою чортівню?.. – про всяк випадок уточнив Давлетов.
- Так, «Лейтенанта диявола». Звісно, це чернетки, а тому обсяг можна визначити лише приблизно... Але таке враження, що аркушів³⁴ двадцять є.
- І багато це?
- Доволі товста книжка вийде.
- Гм-м-м... Ну що ж, сподіваюся, хоча б даси почитати?
- Не просто дам – автограф поставлю й подарую! – розплився у посмішці Спартак. – Я у вас три тижні лікувався. Отже, двадцять один день. Таким чином виходить, що за один день я встигав написати один авторський аркуш... Хоча це й чернетка, яка ще може перероблятися, це дуже хороший темп! От що таке Полтавщина. Миргород. Ах, до чого ж легко тут пишеться!.. Я розумію, чому на цій землі Гоголь народився.
- Ти дивись краще, не наскільки швидко пишеш, а що саме пишеться, – доволі стримано відповів Давлетов. – Ти би все ж на чортівню не налягав. Було б краще, якби ти про щось більш серйозне написав. Хоча б щось історичне, я не знаю...
- Подумаю, Едуарде Рустамовичу, подумаю над вашими словами, – пообіцяв молодий чоловік, трамбуєчи списані зошити в сумку.
- І ще... Про війну поменше фантазуй. Війна, знаєш – це тобі не коврижки цукрові. Війна – це лячно. Тим паче така війна, яку ти собі понапридумував... Маю на увазі відродження СРСР та все інше.
- А це вже як вийде!
- Спартак ледь застібнув «блискавку» на сумці й озирнувся на Давлетова:
- Але в будь-якому разі, «Лейтенант диявола» в чернетці готовий. І від своїх слів я не відступлюся: щойно вийде книжка – можете розраховувати на подарунок з автографом.
- Не кажи «гоп», доки не перескочиш, фантазере!
- Не фантазер зовсім, а фантаст, – виправив його молодий чоловік. – Я давно вже все вирішив. Отже, так і буде. Ось побачите.

---

³⁴ Мається на увазі один авторський аркуш – міра обсягу друкованого тексту, яка дорівнює приблизно 40 000 друкованих знаків з урахуванням пробілів, або 23,4 сторінки стандартного машинопису (30 рядків по 60 знаків у машинописному рядку).

1994

Прихід «червоного директора»

Будинок по вул. Леніна, № 16, Димер, 24 червня 1994 року

Ольга Матвіївна – сусідка з другого поверху, з квартири, розташованої просто над помешканням Шизодіда, стверджувала, що його звати Якимом Харитоновичем, хоча решта мешканців точно пам'ятали, що все навпаки – він саме Харитон Якимович. Окрім того, всі без винятку сходилися на його клінічному діагнозі: шизофренія. Щоправда, існував ще якийсь додаток до цього діагнозу: чи то «млява» шизофренія, чи «параноїдальна» – і про цей довісочок можна було сперечатися... Та оскільки «шизофренія» жодному сумніву не підлягала, місцеві бешкетники-хлоп'ята дали йому саме таке прізвище – «Шизонутий дід», яке з часом утрусилося до більш простого та зрозумілого – «Шизодід».

Усе інше видавалося спірним. Насамперед, його прізвище дуже нагадувало якогось відомого на весь колишній Радянський Союз циркача³⁵ – от тільки якого?.. Димер – селище невеличке, власного цирку там не було, а той «цирк», який показували по телевізору, називався Верховною (з)Радою України, і головним «циркачом» там виступав Іван Степанич³⁶ з його коротенькими, але соковитими висловлюваннями, які вмить увічнювалися в народі, наприклад: «Депутат Заєць, не стрибайте по залу – ви не в лісі». Або: «От нащо пхати те, що не лізе? Припиніть цей цирк».

І справді – цирк! З такою Верховною (з)Радою іншого й не треба. Погано одне: справжнє прізвище Шизодіда ніхто пригадати не міг...

Далі, кардинально розходилися думки щодо того, звідки його привезли в Димер. Що привезли й заселили з міліцією – це точно, а от відкіля?.. Більшість сусідів сходилася на тому, що з Києва. Меншість наполягала, що там мерзенного, запливлого жиром дідуганчика, який дивився на довколишній світ крізь вузькі шпаринки між опухлими повіками, всього лише намагалися вилікувати від шизофренії. Хоча й безуспішно.

Насамкінець ніхто не знав точно, на який строк Шизодід оселився в Димері по вулиці Леніна. У цьому питанні громадська думка переполовинилася доволі акуратно: половина мешканців будинку стверджувала, що він тут назавжди, друга половина – що забереться зовсім невдовзі, буквально ось-ось!.. Точніше як міліція його заселила в порожню «однушку» в розпал «перебудови», так і виселить. Намагалися отримати роз'яснення у дільничного інспектора, але той тільки глузував:

– Заходь до мене – поговоримо! Чекаю із задоволенням.

Але хто ж при здоровому розумі сам, добровільно сунеться до міліції «на дружню бесіду»?! Оскільки охочих так і не знайшлося – питання поступово, само собою втратило гостроту.

Відтоді Шизодід жив собі самотником там, де його оселили. Друзів чи просто знайомих серед димерців він так і не завів з двох причин: по-перше, хто ж ризикне товаришувати з мерзенним стариганом, у якого з головою явно негаразд?.. по-друге, які б пертурбації з владою не відбувалися, а за цим дідуганчиком невпинно стежила міліція в особі дільничного інспектора.

Та й самому Шизодідові ні з ким приятелювати, схоже, не хотілося. Відколи він вивчив дорогу від дому до найближчого продовольчого магазину, то через день прогулювався туди, щоб прикупити хлібу, якоїсь крупи та кефіру чи квашеного молока – на тому й жив. Ну, хіба що зрідка купував пачку чаю, трохи лікарської чи ліверної ковбаски... А також предмети зі списку першої необхідності – сіль, сірники, господарське мило.

Окрім регулярних походів за продуктами, божевільний стариган квартири не полишав. Пенсію йому приносила додому поштарка, комунальні послуги оплачував дільничний, який спеціально для цього зазірав до «однушки» Шизодіда раз на місяць, разом закидаючи йому пачки старих газет. На здивовані запитання, що означають подібне милосердя і доброзичливість з боку офіційних інстанцій, поштарка лише здивовано плечима знизувала, а дільничний міліціонер відповідав:

– Так треба. Не суйтеся куди не слід.

Що ж до самого Шизодіда, то розпитувати його на будь-які теми не мало сенсу. Він загалом слабо уявляв, де знаходиться і що з ним відбувається. На всі спроби зав'язати розмову завжди озиравав співрозмовника якимсь дуже неприємним поглядом з-під припухлих повіків, потім відповідав двома реченнями, змінюючи лише їхній порядок, а також порядок слів у середині кожного з речень:

³⁵ Прізвище Харитона Якимовича (Бугрим), мабуть, асоціювалося з уродженою харків'янкою Іриною Бугримовою (1910–2001) – радянською дресирувальницею левів, першою в СРСР жінкою-дресирувальницею.

³⁶ Іван Плющ (1941–2014) – український державний діяч, голова Верховної Ради України у 1991–1994 та 2000–2002 роках, секретар РНБО України.

– Будівництво завершується. Невдовзі треба об'єкт здавати...

Або:

– Об'єкт треба здавати невдовзі. Завершується будівництво...

Щось інше від Шизодіда чула хіба що продавчиня продмагу, і були це назви споживчих товарів.

Попервах сусіди побоювалися, що цей божевільний утне щось таке, від чого постраждає весь будинок. Наприклад, вчинить підпал чи щось подібне. Особливо хвилювалася Ольга Матвіївна – ясна річ, через розташування свого помешкання. Проте дільничний запевняв:

– Не бійтеся, в побуті стариган абсолютно безпечний, інакше б його не вислали до нас самого.

– То він таки під наглядом, чи що? – намагалися уточнити люди. На що негайно слідувала відповідь міліціонера:

– Не лізьте поперед батька в пекло.

Що ж, не лізьте – то й не лізьте. Поступово мешканці будинку по вулиці Леніна, № 16 змирилися з дивним сусідом. Тим паче в країні коїлися значно більш незвичайні речі, про можливість побачити їх наживо раніше ніхто навіть і не думав. А тут якийсь хоч і божевільний, проте абсолютно безпечний дідуганчик... Та грець із ним! Цур йому пек!..

Отак усе й тривало до самого останнього часу, аж доки Шизодід не затіяв удома якісь хімічні експерименти, наслідком яких став неймовірно жахливий смердіж, що пробивався навіть на сходову клітку. Попервах проходячи повз зачинені двері його квартири, Ольга Матвіївна та її домочадці лише затикали носи й дихали виключно через рот. Потім усі сусіди, намагаючись подолати нудотний сморід, перестали закривати вікна буквально цілодобово. А коли терпіти стало несила, хтось кинув ідею:

– Послухайте, скільки можна зносити знуцання цього шизонутого над усіма нами?! А давайте вимагати, щоб його нарешті виселили звідси!

– Ага, так тебе, вумника, й послухають, – резонно заперечили інші.

– Послухають, послухають! Якщо ми заявимо, що не підемо голосувати на президентські вибори всім нашим будинком, – послухають! Вибори післязавтра, їм явка потрібна. То що, як вам ідея?! З'їли, га?..

Ідея таки сподобалася: цілий багатоквартирний будинок в масштабах селища – це багато. Влада має дослухатися, неодмінно має!..

Отож склали петицію, підписали її всім будинком (за виключенням Шизодіда, який і став причиною невдоволення) та віднесли дільничному. Прочитавши петицію і вислухавши обурені промови активістів на чолі з Ольгою Матвіївною, інспектор зажадав розібратися з усім на місці. Коли прийшли під двері квартири, міліціонер принохався, потім з перекошеним обличчям озирнувся до натовпу сусідів і проскреготав:

– Людоньки добрії, скіжіть-но, а коли хоч хтось із вас загалом востаннє бачив громадянина Бугрима?!

– Бугрима?.. А хто він, Бугрим той?! Хто це такий?.. – посипалися звідусіль здивовані запитання.

– Бугрим Харитон Якимович, він тут живе. Ви ж про нього петицію...

– Авжеж! Точно, його Харитоном Якимовичем звати, а не Якимом Харитоновичем! І так, Бугримом, – зраділа Ольга Матвіївна. – Ні, здається, останнім часом не бачили. Останнім часом він, здається, не виходив...

– Тоді ламаємо двері.

– Чого-чого?..

– Ламаємо двері, кому кажу! Нумо, хто мені допоможе?

Наперед вийшов найздоровіший з сусідів, і разом з дільничним вони з розбігу вдарили плечима у вхідні двері квартири, потім ще й ще, аж доки не виламали замок. Попри те, що сморід посилювався багатократно, натовп вломився в «однушку» слідом за міліціонером, а там!..

– Ах ти ж мати моя жінчина! І як ми не второпали, що Шизодід просто сконав, а не хімією зайнявся?! – мовив хтось із сусідів.

– Шизодід – це хто? – перепитав інспектор, затиснувши ніс і хекаючи широко роззявленим ротом.

– Шизодід – це Бугрим ваш. Харитон Якимович, царство йому небесне. Прізвисько у нього таке було поміж нами, – уточнила Ольга Матвіївна.

Набережна Дніпра, Київ, кінець липня 1994 року

Хоча вони були рідними братом і сестрою, проте розмовляли відверто на життєво важливій темі не надто часто. Воно їм зрозуміло: в шкільні роки Льонька повсякчасно тягнувся до Рафки, щоб разом з ним влаштувати різноманітні капости, Агата ж проводила весь вільний час із подружками та своєю пухнастою улюбленицею – кішкою Хірохіткою. Окрім вікової різниці у цілих десять років, у них були абсолютно різні інтереси, що розійшлися ще більше, відколи хлопці поступили в інститут. А по закінченні КПІ Льонька розподілився до Запоріжжя, де побудував життя сам собі, як умів і як розумів, без жодної сторонньої допомоги.

А тепер?..

А що тепер!..

Обидві дочки Леоніда Самсоновича разом з усіма своїми кіндерами обживалися на землі обітованій. При цьому, керуючись мудрими батьковими вказівками, обидві змінили імена: Інга перетворилася на Едіт (що трохи нагадувало ім'я її прабабусі – Юдіф), Евеліна – на Еліану³⁷.

До речі, молодшенька вже остаточно викинула з серця і пам'яті свого Колокольцева, знайшла собі нового кандидата в чоловіки і тепер посилено готувалася до заміжжя. Зробити хупу³⁸ розраховували, коли батьки нареченої остаточно переїдуть до Ізраїлю. На жаль, у старшенької все складалося не настільки райдужно. Чому так?.. Хтозна. Своєму Русанову (який після розлучення «квасив» по-чорному і, здається, був готовий забомжувати) Інга-Едіт анітрохи не симпатизувала, ще коли вони мирно співіснували разом, а про еміграцію ніхто навіть не думав. Можливо, «щось таке» вона й досі відчувала до невідомого коханця, про якого батьки лише здогадувалися, але місце проживання якого так і не «вирахували»...

В усякому разі впорядкування справ старшої дочки Леонід Самсонович відклав на деякий час, адже вони з дружиною все ще перебували на території ненависної України, де заслужених будівельників і орденоносців старі сусідки обзивають «пархатими жидами» і де загалом все йде до масових погромів та до безжального винищення всіх порядних людей. І доки він усе ще тут, необхідно вжити бодай останню спробу. Хоча б для того, щоб формально очистити свою совість. Щоб потім, коли дурепа-сестричка та її жалюгідний вилупок сконають наглою смертю, ніхто не міг би дорікнути йому: «Льоню, Льоню, і що ж ти наробив?! Чому не спробував їх урятувати?»

Але для цього треба було відверто поговорити з Агатою. А де це можна зробити?! Якби йшлося про Рафку – не було би проблем: вони б посиділи кілька годин за пляшкою «бурячихи», очищеної марганцівкою, і про все б домовилися. Та Рафаель Шаевич Левітін вже твердо націлювався відправити своїх дітей зі Львова до Франкфурта-на-Майні, навіть змусив всю свою сім'ю зубрити німецьку. Леонід Самсонович відверто не розумів, як можна переїжджати на ПМЖ туди, де лише якихось півстоліття тому їхньому народові влаштували справжній Голокост?! Тим не менш наміри Рафки піддавалися хоч якомусь поясненню. Але сидіти сиднем тут, у Києві, й очікувати, коли тебе виловить і повісить на найближчому ліхтарному стовпі якийсь там «мовний патруль»?! На таку дурість були здатні лише його прищеплена сестричка та її недоумкуватий вилупок, прижитий від батька-гоя!..

Отже, з Агатою треба серйозно поговорити. Але у неї вдома зробити це неможливо з двох причин. По-перше, її чоловік Андрій як син розстріляного «ворога народу» все життя боявся, що їх усіх рано чи пізно таки розстріляє КДБ... чи як там ця «контора» звалася в незалежній Україні?! СБУ, здається... Отож боявся Андрій цього їхнього СБУ, боявся – і

³⁷ Ім'я Еліана має цілих три версії походження – греко-римську, французьку та єврейську. За останньою версією, це ім'я означає або «Мій Бог – моя сім'я», або «Бог відповідь мені».

³⁸ *Хупа* – 1) традиційне єврейське весілля; 2) церемоніальний балдахін, під який стає майбутнє подружжя.

добоявся: торік небораку вхопив трансмуральний інфаркт, і тепер цей колись дужий красень сидів удома на мізерній пенсії за інвалідністю – постарілий, посивілий, не потрібний нікому, окрім дружини й сина. Сидів і ковтав тоннами ліки, навіть влітку кутаючись у щось тепле, бо послаблене аневризмами серце, об'єм якого збільшився утричі, ледь-ледь забезпечувало кровообіг в організмі.

Леонід Самсонович і раніше не надто поважав цього, з дозволу сказати, «чоловіка», який пішов жити у прийми в подільську квартиру, успадковану Агатою від батьків, а не заробив на житло самостійно. Тепер же поважав ще менше. Тоді з якої радості розмовляти з сестрою в його присутності?!

По-друге, в подільській квартирі його дружина Лія зараз пакувала валізи, оскільки їхні квитки були на післязавтра. Тим паче із сестрою не поговориш!..

Можна було на прощання зводити Агату до ресторану чи принаймні до якогось кафе. Непоганий варіант, звісно... Але враховуючи те, що ця дурепа була охрещена, вискочила заміж за свого Андрія, а тепер не бажає кинути його, як це зробили Інга-Едіт та Евеліна-Еліана... Та ще й її брехливий боягузливий вилупок Спартак абсолютно вдався як у свою мамуню, так і в свого мерзенного татуся!.. Звісно, за таких умов вести сестричку навіть у найдешевший «кабак» не хотілося. Бо забагато честі!..

Хоча гроші у Леоніда Самсоновича були. Недарма ж бо він просидів стільки років у Запоріжжі, відправивши до Ізраїлю поперед себе обох дочок!.. Адже йому треба було продати (звісно – з максимальною вигодою!) квартиру свою, квартири Інги-Едіт та Евеліни-Еліани, свою розкішну дачу, свої «Жигулі», а також автівки, відібрані у відставних зятьків... а також три гаражі... а також купу речей. А що не вдалося продати – те було запаковано в контейнери й відправлено до нового місця проживання сімейства Литваків.

Єдине, що не вдалося продати, – це антикварне видання «Історії євреїв з давніших віків до теперішнього часу» Генріха Греца, в якому бракувало одного тома, та ще дві огроменні валізи книжок, які Спартак забрав собі. Ну, нехай цей вихрест тішиться, доки його не повісили на Хрещатику!..

Але все ж таки, де можна було серйозно поговорити з Агатою?!

Леонід Самсонович не мав найменшого уявлення про це.

Як раптом все вирішилося саме собою. Сьогодні сестричка мала намір повезти його спочатку на Байковий цвинтар на могилу батьків, а потім на Куренівський цвинтар – туди, де були поховані їхні дідусь Арон Маркович і бабуся Юдіф Бенціонівна. Могилу батьків він знайшов у зразковому стані, яким лишився вкрай задоволений. Коли вони вийшли за кладовищенську браму і вулицею Байковою спускалися до трамвая, Леонід Самсонович раптом мовив:

– А знаєш, Гатю, мабуть, на Куренівку ми не поїдемо.

– Що-що-о-о?! Як це?! – вона вхопила брата за руку так несподівано й зупинила так різко, що він аж похитнувся. – Як це ти не поїдеш?! Але ж там дідуленька та бабуленька наші! Вони ж тебе виростили, вони ж на тебе стільки сил поклали! А ти не хочеш до них завітати, навіть від'їжджаючи на Пе-еМ-Же в Ізраїль?! Ну не можна ж бути таким!.. таким черствим! Це ж дідусь і бабуса, вони тебе виростили...

– І зовсім я не черствий, – спокійно заперечив Леонід Самсонович.

– Льонько! Як же ж не черствий?! Ти ж, мабуть, вже ніколи у житті не матимеш змоги до них навідатися!.. Ти ж тільки подумай!..

– Я думаю, Гатю. Саме я думаю про всіх як найстарший у нашій родині чоловік. А тому... – він трохи помовчав і додав: – Давай-но сядемо на «дев'ятку» і поїдемо на набережну, бо маю до тебе розмову.

– На набережну?! – здивувалася вона, не вірячи почутому. – А-а-а... чому про це не можна поговорити по дорозі на Куренівський цвинтар?!

– Бо виглядатиме це занадто патетично. Все, поїхали!..

Трамваем № 9 вони дісталися колишньої Червоної площі, кілька років тому перейменованої в Контрактову. Тоді Агата завропонувала:

– Послухай, Льонько... А може, на пляж з'їздимо? Тут нам тільки на «дарницькі» трамваї пересісти, до Пішохідного мосту доїхати...

– Ні-ні, Гатю, не вихляй. У нас намічається серйозна – зовсім не «пляжна» розмова.

– А в Дніпрі востаннє скупатися хіба ж не хочеш?..

– У Дніпрі я накупався й у себе в Запоріжжі. Не хочу.

Й вони пішли на набережну, рясно обліплену агітаційними листівками новообраного президента Леоніда Кучми. Однакові листівки були поклеєні одна за іншою – цілими смугами. З кожної листівки промовисте, надруковане напівжирним шрифтом гасло закликала:

Дайте мені місяць, і я наведу в країні ПОРЯДОК!

Вибори вже завершилися, попередній президент Леонід Кравчук вже програв. Тим не менш, застарілу агітацію чомусь ніхто не чіпав, хоча який в ній був сенс?! Незрозуміло...

Одноманітність цих «агітаційних смуг» тільки в одному місці була порушена розмашистим написом, аршинні літери якого, виведені червоною фарбою, проголошували сакраментальне:

КУЧМА ЖИД

Втім, прізвище повообраного президента було очікувано перекреслене чорною смугою, а далі було дописане інше – вже чорне прізвище попереднього глави держави, отож виходило:

ЖИД КРАВЧУК!

– І як це тобі, сестричко? – саркастичним тоном спитав Леонід Самсонович, зверхньо поглядаючи на Агату.

– Неподобство, – мовила сестра, сором'язливо ховаючи очі.

– А що ти скажеш про фашистських бойовиків з УНА-УНСО?

Тепер вона загалом промовчала.

– Ну гаразд, давай просто подихаємо повітрям, – насолоджуючись своєю очевидною перемогою, він навіть посміхнувся поблажливо.

Повітря на набережній Дніпра і справді було відносно свіжим (хоча по Набережному шосе дуже інтенсивно рухалися потоки автівок із вкрапленнями автобусів) та відносно прохолодним, враховуючи липневу спеку, що панувала в Києві.

– І все ж дарма ти Куренівський цвинтар не відвідав, – обережно мовила Агата, коли вони дісталися до острівця зелені біля піжніжжя Річкового вокзалу й розташувалися на лавочці під липами.

– Пхе! А чого туди їхати, якщо й на другому цвинтарі ти все прибрала так само ретельно, як і на Байковому?! – пересмикнув плечима Леонід Самсонович і про всяк випадок додав: – Там же все в порядку, сподіваюся?..

– Ну так, авжеж...

– Ну от, бачиш! Тому пертися на другий цвинтар нема сенсу, – резюмував він. – До речі, Гатю, гроші на догляд за могилами я тобі не дам.

– Як так не даси?! – вона навіть відсахнулася, настільки несподіваними були слова брата. – Як не даси, коли ти обіцяв?!

– Обіцяв, але... передумав, – він знов знизав плечима. – Гроші мені згодяться для того, щоб утвердитися на новому місці.

– Але ж твоя обіцянка!..

– Я вважав, що ти не справляєшся з прибиранням могил, що тут треба людей наймати. Але якщо ти підтримуєш поховання на Куренівці в такому ж стані, що й на Байковому... Навіщо платити, коли ти й сама все прибираєш?!

– Але-е-е!.. Але ж!.. – Агата задихалася від образи. – Але ж ти бачиш, в якому стані мій любий Андрійчик?! Ти хоча б уявляєш, скільки я сил витрачаю на догляд за ним?! А я ж іще працюю, не забувай!.. А тут іще...

– Це твій чоловік, Гатю. Якщо ти не хочеш його кидати...

– Та як у тебе язик лишень повертається, Льонько?! Щоб я та свого Андрійчика коханого кинула!.. Ти хоч думаєш, про що говориш?!

– Думаю, – кивнув він, – про те й мова, сестричко моя, саме про те...

Протягом наступної півгодини Леонід Самсонович викладав їй власне бачення ситуації, яке, в принципі, мало змінилося за останні п'ять років – відтоді, як він казав те саме Спартаківі. В хід пішли всі аргументи: хвилеподібне нарощування антиєврейських настроїв, що засвідчують хоча б оці ганебні написи про Кучму і Кравчука; згадки про дефіцит продуктів та споживчих товарів, що мав місце відносно нещодавно – перед самим розпадом СРСР; нестримна інфляція, якій поки що кінця-краю не видно; лихоманка повсюдних скорочень на підприємствах...

Усе це не могло не закінчитися нічим добрим. Коли людям стає дуже погано – вони починають шукати винних. Традиційно винними в людських негараздах в усі часи та в усіх краях призначають євреїв. Отже, Леонід Самсонович востаннє пропонував... пропонував з усією відповідальністю, як старший брат – молодшій сестричці: по-перше – кинути до біса свого Андрія подихати в Києві, бо з кількома аневризмами на серці й після трансмурального інфаркту він все одно не жилаць; по-друге – брати за шкірку свого пришелепкуватого синочка та якнайшвидше тікати в Ізраїль; по-третє – якщо вона аж так рветься сконати разом зі своїм Андрійчиком – нехай випне в Ізраїль хоча б свого цедрейтера Спартака!.. А там вже просвітлені єврейським духом Інга-Едіт та Евеліна-Еліана підшукають любому кузенові правильну єврейську дружину, яка поступово перевиховає його в правильному дусі – не те що його покійна шиксочка польських кровей, яка не знала нічого іншого, окрім як по горах лазити!..

– Льоню... – тільки й спромоглася вимовити Агата, коли брат нарешті припинив читати свою лекцію з давно накатаними аргументами.

– Що ти хочеш мені сказати? – нарешті мовив Леонід Самсонович, так і не дочекавшись продовження.

– Я одного не розумію... От звідки в тобі весь цей непримиренний націоналізм взявся?! – вона нарешті кинула на брата прямий погляд, при цьому її очі сяйнули якимось навіть загрозливо. – Тебе ж зовсім не таким виховували в нашій родині! Дідусь і бабуся... наші батьки... Та в них же цього всього не було ані на грам! Візьми тата і його фронтових товаришів: там же суцільний інтернаціонал! А наш подільський будинок – хіба у нас не те саме?! У нас же яких тільки національностей серед сусідів нема!.. От хіба що немає чукчів... Звідки ж тоді твій єврейський націоналізм, вузьколюбий і примітивний?! Це тебе Лія зіпсувала, еге ж?..

– Сестричко... давай не будемо чіпати мою Лію! – в голосі Леоніда Самсоновича забриніла загрозлива напруга.

– А ти не чіпай мого чоловіка й сина, – в тон йому відповіла Агата.

– Я тільки хочу, щоб ви вижили... Усі, хто може вижити, – або ти зі своїм Спартаком, або хоча б він один! До речі, хотів тебе спитати...

- Про що саме? – Агата вмить напружилась.
- Про Спартака. Якось він змінився дивним чином.
- Тобто?
- Якось повеселішав... чи що?.. Бо коли в минулі роки приїздив до нас у Запоріжжя, то повсякчасно смурним виглядав. А тепер він... не знаю, як і сказати... – Леонід Самсонович підібгав губи і покладав пальцями, підшукуючи необхідне слово: – А зараз він нібито аж світиться із середини від щастя! І ця його ідіотична самовпевненість...
- Це ти про свої контейнери в Одесі?
- Так, твій цедрейтер питання з контейнерами визвався утрясти – хоч я в його обіцянки й не вірю анітрохи, відверто кажучи... З чого б це все?! Що таке з моїм племінничком сталося?! Він що, нову шиксочку собі знайшов?..
- Льоню, давай не будемо! – вскинулась Агата.
- А що ж тоді? Я просто хочу знати, підбирати йому нормальну єврейську наречену чи ні. Бо хто ж іще з нього чоловіка зробить...
- Вкотре прошу, залиш мого хлопчика у спокої, – впевненим тоном попросила вона. – З дівчатами у нього щось епізодично виникає, проте далі пари-трійки зустрічей не йде. Можливо, щось із дисертацією просунулося?! То я би знала про це... А може, якась публікація у нього зріє.
- Яка ще публікація?
- Та художня ж... Чергове оповіданнячко в черговій газетьонці або журнальчику, – відмахнулася Агата. – На превеликий жаль, він і досі не полишив своєї *idée fixe*³⁹ стати письменником. В якийсь там клуб любителів фантастики записався навіть – не розумію, і нащо йому отой клуб здався?.. А ще у них якісь там конвенти фантастичні відбуваються.
- А-а-а, он воно що! – засміявся Леонід Самсонович. – То у твого мішигіне синочка і досі крильця за спиною, он воно як!..
- Між іншим, – стрепенулася Агата, – Спарик колись сказав дивну річ: мовляв, коли наш тато Сьома був маленьким, то родина очікувала, що він стане дантистом, як і його батько, а хлопчик мріяв літати, немов пташка!.. Тато Сьома весь час наспівував їм колисанку «Ойфн вег штейт а'бойм», але ні тато Даня, ані мама Сіма ніяк не могли второпати, що для їхнього синочка означає «літати, немов пташка»?! А він утік з дому й вивчився на льотчика. І став буквально «літати у небі». Цікаво, що я Спаріку про це не розказувала, то може, це ти розповів якось?..
- Я вже точно не розповідав, – впевнено заперечив Леонід Самсонович. – Напевно, все ж ти якось ненавмисно бовкнула, просто забула... Але який тут зв'язок?! Поясни мені, прошу.
- Та бач... Спарик стверджує, що як нашого тата Сьому не розуміли, так не розуміють і його самого як дідусевого онука...
- Ти передай своєму вилупку, нехай облишить навіть думати про таке! – загрозовито проскреготав Леонід Самсонович. – На діда він рівняється, ач!.. Та Спартак твій навіть мізинця нашого тата не вартий! Наш тато... Та він героєм був, справжнім чоловіком! Він Іспанію пройшов, Халхин-Гол, Велику Вітчизняну!.. Він не мріяв – він діяв! А твій нікчемний синуля лишень фантазії фантазує і з різними шиксами плутається, а перед справжніми єврейськими жінками одразу ж свій шмок на бантика зав'язує...
- Так, набридло мені все це вислуховувати, – обірвала вона брата. – Годі! У нас все гаразд. Ми зі Спаріком працюємо, слава Богу. Те, що полиці в магазинах були порожні, то зараз усе виправилося. Їсти є що – не голодуємо. А вдягатися можна і з секунд-хенду. Але це тимчасово. А все інше... Все це налагодиться. Мій синочок візьметься за розум, захистить дисертацію, стане видатним вченим. А от тоді вже...

³⁹ Нав'язлива ідея (фр.).

– Ти в це віриш?

– Так! І все інше налагодиться також. У нас щойно президентом обрали «червоного директора» Кучму, він в країні швидко наведе порядок. Ти ж і сам такий, з когорта «червоних директорів», мусиш його розуміти... «Червоний директор» – це виробництво, а виробництво – це наука. Отже, у мого синочка є прекрасна перспектива стати видатним вченим! Я за нього постійно молюся – за його успіхи. Свічки ставлю. І це, щоб ти знав, допомагає, отак!.. Єдине, чого не виправиш – це інфаркт та аневризми у мого Андрійчика любого...

– Твій Андрій, вважай, приречений. Так чи інакше.

– Не кажи так. Доки я про нього піккуюся...

– Ну й дурепа! Я думав, у тебе вистачить розуму, щоб їхати за нами...

– Ти б краще з ліками моєму Андрійчикові допоміг. Йому «Бафферин»⁴⁰ потрібен, причому постійно. А він знаєш який дорогий?!

– Сказав же, що допоможу – отже, допоможу.

– Як з грішми на догляд могил наших батьків, дідуся й бабусі?!

– Не віриш?..

– Тепер не вірю.

* * *

Виявляється, вона ніби в воду дивилась. Бо рівно через день, коли до парадного їхнього будинку подали вантажне таксі, що мало доправити гостей до аеропорту «Бориспіль», то перш ніж взятися за туго натоптані валізи, Леонід Самсонович оголосив сестричці:

– А знаєш, Гатю... Я тут подумав, що гроші краще мати в потрібний момент, ніж не мати зовсім. А тому Андрієві твоєму на ліки... в сенсі – на допомогу на ліки я якось потім передам. Чи перешлю... Коротше, потім я знайду спосіб. А поки що ви тут самі розберетеся. Ти працюєш, Спартак ондо теж працює... Нічого, не маленькі – викрутитесь! Бо скільки мені потім, по приїзді, грошей знадобиться – хтозна... Отож потерпіть. Ну, все!..

Далі в два прийоми перетягали в таксі усі валізи, сумки і клумаки. Андрій при цьому сидів на кухні, попри липневу спеку, одягнений у старенький вовняний спортивний костюм, подарений сестрою Лідою і дбайливо заштопаний на ліктях і колінках Гатею. Сидів і дивився на напівпорожню пляшечку корвалолу, що стояла на кухонному столі: це були єдині ліки, «з барського плеча» залишені емігрантами.

Як раптом у двері квартири подзвонили. Дивуючись, хто б міг завітати до них у гості, Андрій почовгав у коридор. І з подивом виявив, що за дверима стояв... шуряк.

– Ой, до чого ж повільно ти повзаєш, Андрію! – невдоволено мовив Леонід Самсонович, відсторонюючи його й кидаючись на кухню: – На нас же таксі чекає, а ти повзаєш... А я тут...

За мить він повернувся з пляшечкою корвалолу, широко посміхнувся і повідомив:

– Так-так, я знаю: повертатися – погана прикмета. Але я тут ліки забув у вас на столі. Воно, звісно, дрібниці, але Ліі моїй в дорозі може знадобитися. А корвалольчик краще мати під рукою в дорозі, ніж не мати... Ну гаразд, тримайся тут і все таке інше.

І вже широким кроком збігаючи вниз по східцях, додав:

– А те, що я повернувся... То ти не переживай! Я тричі плюнув через ліве плече, отож все у нас із Лією в дорозі буде гаразд.

⁴⁰ «Баффер-аспірин» – спеціальний «серцевий» аспірин, що розріджує кров. Виробляється у США.

Будинок по вул. Червоноармійській, № 114, Київ, кінець серпня 1994 року

– Мамо, давай-но поквапся, бо я запізнюся на роботу.

– Ой, Максику, облиш! Від того, що ти запізнився у своє ательє, Земля з небесної осі не зістрибне, ніякої особливої світової катастрофи не станеться.

– І тим не менш, давай-но ворушися швидше.

– Ма-а-акси-ку-у-у... ти як з рідною матір'ю розмовляєш, паскудник ти малий, такий-сякий, га?!

Від розпачу у Тосі навіть руки опустилися, кухонний ніж вислизнув з правої долоні на стільницю, забруднивши її слідами вершкового масла. А паскудник-синок зміряв її здивованим поглядом і мовив крізь губу:

– Слухай сюди, мамуню... Якщо ти працюєш у своєму есбеушному шпиталі, а я – в ательє пошиття одягу, то це ще не означає, що твоя робота більш важлива од моєї. Бо якби не ти і не твоя робота, люди би попередохли, я це розумію, що воно десь так і є. Але з іншого боку, якби не я і не моя робота, то люди б ходили...

І зробивши крихітну паузу, він радісно скрикнув:

– Голими! Голими б ходили люди, якби не я... і робота не моя! Так що давай, мамуню, масти мені бутери хутко!..

Розуміючи, що і справді затримує сина, Тося підхопила ніж і продовжила робити канапки. Вони мали бути особливими, дуже особливими!.. Спочатку нарізалося шість кавалків особливої білої булки «з зернятками» – тільки «той самий сорт» і купленої в тому самому спецмагазині, який одного разу показав їй Максик, і ніяка інакше заміна не допускалася. Потім треба було намастити на булку масло міжнародної фірми «Rama», яке синулька чомусь називав «спредом» і яке купувалося в іншому спеціальному магазині... причому тільки в яскравій жовто-золотавій пластиковій ванночці!.. Заміна знов-таки не допускалася, хоча, як на смак Тосі, той «спред» був огидним. Зате престижним – принаймні з точки зору колег її Максика.

Але найбільша, найпильніша увага приділялася останньому шару канапок! Бо це мала бути тільки шинка спеціальної – «середньої прокопченості» й неодмінно «з прожилками», та ще й порізана акуратними скибочками по два міліметри завтовшки, щоб м'ясо «вигравало на просвіт» біло-рожевими тонами. Максимум, на що дозволялося замінювати шинку – то це на червону рибу, причому на будь-яку: тут вже допускалася і форель, і кета, і горбуша, і лосось. Але тільки щоб не на палтус! Бо палтус – це тьху, це тільки для тих, хто хоче здаватися успішним!.. І звісно ж, не дозволялася підміна шинки ні на ошийок, ані на грудинку: це теж було тьху, теж тільки для тих, хто видає успіх...

Як резерв у холодильнику трималася невелика палка сирокоченої ковбаси. І знов-таки, боронь Боже робити Максикові канапки з ковбаскою частіше, ніж двічі на місяць!.. «Мамо, та зі мною ж ніхто не розмовлятиме навіть, якщо я їстиму в обід не ті бутери, що треба! Ти анітрохи не розумієшся на питаннях престижу», – відповідав синуля на всі обгрунтовані претензії Тосі.

Й додавав, що час від часу його канапками пригощається якась там Белусенька – дівчина, що перебуває «на довірі» у директора їхньої майстерні. Буцімто робить це вона аж ніяк не просто так, а перевіряючи якість харчування усіх закрійників. З подальшою доповіддю директорові про найменші помічені недоліки... А заходи при невідповідності канапок певним уявленням директора майстерні можуть бути жорсткими. Аж до звільнення.

Саме тому Максик неймовірно жажнувся, коли Тося одного разу запропонувала насмажити йому на обід домашніх котлеток. «Мамо ти моя, які ще котлетки?! Ти хоч розумієш, що пропонуєш?! Котлетки твої – це ФУ-У-У! Котлетки – це БЕ-Е-Е!.. Це гидота! На обід у нас

всі їдять бутери зі спредом і з шинкою! Або з червоною рибкою!.. Єдине, що дозволяється додавати до шинки, – це скибочки зеленого огірочка, все інше – ФУ-У-У!..»

– Ну ось, тримай.

Тося простягнула синові його шість канапок, упакованих у спеціальний пластиковий контейнер, який Максик називав «бутербродницею» – теж предмет особливого престижу. І заразом – такий собі «контролер» маминих навичок з комплектування канапок: бо якщо нарізати хліб чи шинку (або червону рибу, як варіант) товстіше, ніж треба – до «бутербродниці» не вмістяться усі шість канапок! Або її кришка не закриється...

– Дякую, мамуню. Отак от краще, – кивнув синок, ховаючи «бутербродницю» до валізки-дипломата. Але сховавши – полишити їхню кухню не поспішав.

– Що таке, синочку, що сталося? Ти ж тільки-но...

– Так, знаю, – підтвердив він. – Але я тут довго думав і от...

«ДУМАВ?! Щось на мого хлопчика це не надто схоже», – здивувалася Тося. І справді, Максик неодноразово висловлювався в тому сенсі, що процес мислення шкодить здоров'ю та що жити треба з легким серцем і з головою, звільненою лише для позитивних емоцій, а не для обтяжливих думок. Як тут раптом... Цікаво, що такого сталося і над чим розмірковував синочок?..

– Ма-а-а, послухай... А тобі не набридло?

– А-а-а... що мені мало набриднути?

– Усе це?.. – він задер голову до стелі й повів очима з боку на бік.

Тося навіть трохи розгубилася. Звісно, їхня нинішня двокімнатна квартирка не йде ні в яке порівняння із втраченим батьківським будинком... Бо будинок – то є будинок, як не крути. Та й земля там була своя, нехай хоч клаптик землі... Але ж скільки на ньому росло!.. І все своє, все домашнє. Одне слово: хазяйство!..

З іншого ж боку, на цю квартиру їм гріх жалітися: нехай не центр Києва, але ж район престижний, буквально навпроти палацу «Україна»! При цьому будинок їхній трішки вигинається літерою «Г», і сама квартира та вхід у під'їзд були розташовані не на гамірливій величезній Червоноармійській, а на вулиці Тельмана⁴¹. Поверх – всього лише третій. До станції метро «Червоноармійська», торік перейменованої в «Палац “Україна”», – рукою подати. Володимирський ринок – ось він, у якійсь півсотні метрів... а може й менше. Не квартирка – «цукерочка»!.. Без допомоги керівництва Центрального госпіталю СБУ фіг би вона квартиру цю урвала.

Та й загалом, навряд чи та історія скінчилася б настільки вдало для них з Максимом. Звісно, у Тосі й дотепер серце кров'ю обливалося при згадці про страждання їхньої нещасної Чучки, але... Але якби щось подібне зробили з нею самою?! Або ж, не приведи Господи, з Максимом!..

Отже, добре все, що добре закінчується. Нехай вони тепер мешкають не в приватному будиночку, що більше нагадував чи то дачу, чи то господарство святошинських «куркулів», нехай харчуються не з власного городу, а з близького базару. Нехай район розташування нової квартири більш гамірливий, а повітря тут більш загазоване. Зате звідси і їй, і Максиму значно зручніше діставатися на роботу! Та й місце проживання у них престижне, що цілком відповідає самолюбству її синочка.

Тоді цікаво знати, що ж йому встигло «набриднути» в настільки чудовій квартирці, що його тут не влаштовує?! Не знаючи, що відповісти, Тося мовчала. Отож не витримавши, Максик заговорив першим:

– Знаєш, мамо, я б тебе попросив подумати, як би нам з тобою перебратися жити до США. А як тобі неохота переїжджати, то хоча б мене...

⁴¹ Нині – вул. Німецька.

– Як?! Як ти сказав?!

Тепер вона боялася повірити в почуте, тому зневажливо посміхнувшись, Максик продовжив розвивати свою думку:

– А ти думала, з чого б це я продовжував сидіти з тобою на кухні, отримавши нарешті бутери на сьогоднішній обід? А для того я й затримався, щоб повідомити тобі: осточортів мені тутешній бордельєр! Все, годі вже з мене! Й якщо ти сама не здатна второпати, що твого синочка конче треба врятувати від того жахіття, що тут коїться, тоді я заявляю тобі це прямо, без жодних дурнувятих натяків і недомовок.

Оскільки ж Тося лише очима лупала, синочок спитав наполегливо:

– Ну то як, мамуню, я достатньо відверто висловився, чи мені тобі треба все спочатку повторити?

– Достатньо відверто, так, – нарешті кивнула вона. – Але чому, Максику?.. Чому?! От я не розумію...

– Бо Україна – це дупа світу, мамо! До речі, смішний анекдот про дупу знаю... Ти ж у мене медицина, ти ж мусиш знати, як у чоловіка задній прохід називається? АНУС! А у жінки задній прохід як називається?.. БОНУС! Типу що вона туди дає, щоб чоловіка за слухняність заохотити!..

Максик розгнуждано зареготав, тоді як Тося гидливо скривилася:

– Й не соромно тобі, паскуднику, подібні речі рідній матері казати?!

– А тобі, мамо моя рідна, хіба не соромно єдиного синочка в дупі світу тримати?! А я, може, не хочу в дупі сидіти, мені тут тісно і смердить огидно! Я хочу жити, як живуть цивілізовані люди в цивілізованій країні. Ти знаєш щось краще, ніж США?! Я не знаю, тому подбай, будь ласка, про...

– Максику, стривай... Якщо ти хочеш їхати, то будь ласка. Старайся, синку, я тобі в усьому допоможу.

– Я, між іншим, працюю, – заявив він високомірно.

– Я працюю також, – парирувала Тося.

– Х-ха-а!.. Скільки там тобі лишилося?! Років три чи там п'ять.

– Синочку... Ти що, не пам'ятаєш, з якого року твоя мама?!

– Я не зобов'язаний це пам'ятати. У тебе в паспорті написано, з якого ти року. Свій рік народження я також не пам'ятаю, до речі. Й нічого, живий.

Це було правдою, тому вона промовчала з сумним виглядом.

– От бачиш, мамо... Ми сперечаємося ні про що, тому давай-но на цьому будемо закруглятися: ти придумуєш спосіб, як вивезти твого любого синочка з цієї дупи світу?! Самого або з тобою – байдуже. Можна спочатку мене евакуювати звідси, потім я тебе заберу до себе – давай зробимо так! І тоді піклуватимусь про тебе на новому Пе-еМ-Же!..

– Ох, Максику, Максику! Життя ж тільки налагоджуватися почало...

– Що-о-о?! У нас тут всякі різні дупутати з трибуни заявляють: мовляв, давайте розберемося, хто має право їсти український хліб, а хто не має – це ж фашизм, мамуню, це справжній фашизм! Чи ти вважаєш це нормальним?!

– Я не вважаю, ні в якому разі не вважаю. Але...

– А от цими днями всякі показушники, типу такого, третю річницю якоїсь сраної незалежності відсвяткували. Незалежності від кого?!

– Від Радянського Союзу...

– ... якого просто нема! Не можна бути незалежним від того, що не існує. Це вже не незалежність... це я не знаю, як назвати цей цирк!.. Ти хоч би сама в неї віриш, в незалежність тую?!

– Я не знаю, в що й вірити, Максику, – Тося раптом звела на сина очі. – Я ж у госпіталі СБУ працюю. Раніше це був госпіталь Комітету держбезпеки, єдиного на весь СРСР. То я все

не могу второпати: наше СБУ тепер що – ворог цього російського КДБ... Як там його?! Весь час от забуваю, а спитати боюся: а раптом не так зрозуміють, а раптом звільнять?..

– От бачиш, мамо! Ти боїшся тих, з ким багато років працюєш. Не знаєш, чого від них чекає. А ця історія з нашим будинком на Каблукова...

– Максику, не треба!

– Я там був, я бачив, що будеється на місці нашої старої розвалюхи...

– Максику, стули пельку!

Ох, дарма вона розповіла синові всю правду про те, що сталося! Ох, дарма... Хай би знав не більше, ніж попервах.

– Але ж, мамо... Якщо ти працюєш у певному відомстві, а потім люди з твого ж відомства починають виганяти тебе з твого ж будинку!.. Та це якийсь Дикий Захід США сто років тому, чесне слово! Добре, що вони хоча б...

– Максику, це була звичайна помилка, – терпляче пояснила Тося. – Вони не знали, де я працюю. Не знали, що все можна вирішити тихо-мирно, через моє начальство. Помилки й накладки стаються скрізь. Добре, що в підсумку переді мною вибачилися, оцю квартиру допомогли придбати з доплатою в обмін на наш будиночок з ділянкою. Єдине, що Чучку шкода: як вона мучилася, бідолашненька, з перебитим хребтом!.. Як же я її любила!..

– Не розкисай. Ось тобі, витри очі, – синочок підхопив верхню серветку з пачки, тицьнув її матері. – Коротше, мамунечко... Дивуюсь я тобі! З тобою зіграли в «добротного мента і злого мента», обвели довкола пальця...

– Вибачилися переді мною за помилку! І квартиру цю з доплатою...

– «Добрый мент», ага! Володя Шарапов. Пхе!..

– Синку!..

– А як тебе випхали колінкою під зад мої дідо з бабою – батьки мого тата?! Це ж сволота ні мене не визнала, ані тебе!.. Ох, мамуню, мамуню... І після такого ти кажеш, що Україна – це не дупа світу?! Та облиш!..

– Але ж як би там моє життя склалося, а ти ж вивчився, на кого хотів – на закрійника! Й у тебе зараз кар'єра складається вкрай вдало. То навіщо?..

– Кар'єра вдало складається?! Пхе!.. Весь haute couture⁴² шиється на Заході! Все prêt-à-porter⁴³ – теж на Заході! Тканини – на Заході! Фурнітура – теж на Заході!.. А що у нас?! Та нічого... Отож якщо ми лишимося тут... Ну, переросту я позицію закрійника. Ну, стану директором ательє... Це моя тутешня «стеля», мамунечко! А я хочу більшого. А тому...

Максик підвівся й явно приготувався проголосити заключну промову, тому Тося швиденько мовила:

– Але ж я не уявляю навіть, як усе це зробити... під яким соусом...

– Під яким?..

Він повільно підійшов до порогу кухні, там зупинився, завмер, постояв деякий час мовчки, потім озирнувся до матері зі словами:

– А я не знаю! Як хочеш, так і зроби, але тільки щоб я звідси...

– А як, синку?!

– Наприклад... М-м-м!.. – він набурмосився. – Наприклад, помухлой з моєю метрикою. Скажи, що мій покійний тато – зовсім не мій, що то був якийсь миршавенький єврейчик, наприклад... Нас же його батьки так і не визнали, то яка різниця, зрештою?..

– Ма-а-акси-ку-у-у!..

– А якщо не подобається... Я знаю?.. Наприклад, можеш укласти з кимсь фіктивний шлюб. Або мені знайди «кобилку», на якій я виїду звідси, а там ми розбіжимося та й годі.

⁴² «Висока мода» (фр.). Швацьке мистецтво високої якості та проривних напрямів.

⁴³ «Готове вбрання» (фр.). Моделі готового одягу стандартних розмірів, що шиються великими партіями.

Якщо треба – я заплачу, скільки треба. Та й у тебе грошенята за наш старий будинок є, я знаю. Ти ж згодна віддати ці гроші заради щастя твого єдиного синочка, чи не так, мамусенько?

І променисто посміхнувшись, Максик на прощання помахав ручкою матері й нарешті побіг на роботу.

Бар «Гамбрінус», вул. Дерибасівська, № 31, Одеса, 22 вересня 1994 року

Наслідуючи булгаковське «Собаче серце», самі ж співробітники охрестили свою організацію «Одеським Абирвалгом». Перспективи на вдале співробітництво були, правду кажучи, слабенькими, але на безриб'ї, як то кажуть, і дупа соловейком тьохкає. Тим паче в активі у Спартак був досвід співпраці на аналогічну госптематику із санкт-петербурзьким «Невським заводом» та київською «Ленінською кузнею». От тільки якщо на «Ленкузні» ідея виготовлення панелей морозильних агрегатів для сейнерів і траулерів методом паяння була доведена лише до експериментальних зразків, то при роботі з «Одеським Абирвалгом» від набутого раніше досвіду можна було одразу ж відштовхуватися, врахувавши усі помилки, й почати просуватися далі – у напрямі пробної серії паяних панелей.

Інша річ, що надворі стояв уже далеко не 1989 рік, а тому грошей на науково-дослідницькі розробки, можна сказати, вже майже не виділялося, а тоді чиїм коштом проводити навіть мінімально необхідні дослідження?! Так у підсумку і сталося: попри обнадійливі стартові умови, керівництво «Одеського Абирвалгу» вирішило, що закупати за кордоном готові морозильні агрегати з усіма їхніми запчастинами значно дешевше й надійніше, ніж мудрувати над власним виробництвом. До того ж, іноземці забезпечували як гарантійне, так і постгарантійне обслуговування і самих сейнерів та траулерів, і всіх тамтешніх вузлів та агрегатів.

Отже, зараз Спартак прибув до Одеси, так би мовити, із заключним візитом – щоб залагодити всі справи по госптематичі, яка так і не запрацювала належним чином. Втім, це був лише офіційний бік справи. Неофіційно ж під час кожного відрядження молодий чоловік встигав навідатися до Одеського морського порту, щоб підштовхнути відправку до Ізраїлю контейнерів з речами дяді Льоні та його дружини тітки Лії. Справа ця була дуже неприємною, а кажучи відверто – навіть огидною. Портові чиновники хотіли отримати «на лапу», дядя Льоня не погоджувався з «ціною питання». Чиновники обурювалися:

– Послухайте, за кого ви нас усіх маєте?! Що ви нам тут розказуєте свої майси⁴⁴ – за наші справи ми й самі можемо вам розказати не гірші.

– Азохн вей!⁴⁵ – зітхав дядя Льоня: – Що ви знаєте за мої справи?..

Усе це не закінчувалося нічим, тільки затягувалося далі й далі. Зрештою питання постало руба: або треба плюнути на контейнери й остаточно відлітати в Ізраїль, або здавати квитки й відтермінувати виліт... Тоді Спартак і запропонував свою допомогу. Не надто довіряючи «цьому тьохтієві», дядя Льоня, тим не менш, примусив племінника заприсягтися всіма святими, а також здоров'ям батьків, що питання він закриє. Й тоді, хоч і не заспокоївшись остаточно, все ж таки емігрував.

І треба ж такому статися, щоб протягом якихось пари місяців Спартак нарешті домігся того, що так і не вдалося дяді Льоні! Сьогодні він переконався в успішному відбутті контейнерів за призначенням – то хіба ж він не заслужив на відвідини культового злачного місця?! Звісно, теперішній «Гамбрінус» не мав нічого спільного із «Гамбрінусом», що його прославив на віки вічні видатний письменник Купрін, окрім назви й адреси. Тим не менш, молодий чоловік мав власний спогад про це місце: адже вперше побував тут ще в середу, 1 квітня 1981 року, коли представники всіх стіннівок, що випускалися студентами КПІ («ТОК» – на електротехнічному факультеті, «БЕГЕМОТ» – на теплоенергетичному, «УТЮГ» – на радіотехнічному, «ДУГА» – на їхньому інженерно-фізичному і т. ін.) домовилися між собою і дружно рвонули на знамениту одеську Гуморину.

⁴⁴ Повчальні історії з гумором чи без нього (*ідиш*).

⁴⁵ Вираз відчаю на *ідиш*. Буквально перекладається приблизно як: «У мене такі справи, що тільки ой-вей!»

Так-так, хоча за суто зовнішніми ознаками про це ніхто б ніколи навіть не подумав – тим не менш, навчаючись на першому курсі КПІ, Спартак і справді випускав факультетську стіннівку! До «Комсомольського прожектора» як художника-самоука його кооптували вже потім, починаючи з другого курсу. А в перший рік навчання громадська робота була дуже навіть веселою – вірші, прозові мініатюрки, малювання карикатур, виписування вігюватих заголовків, загальне оформлення...

Про той короткий період свого життя молодий чоловік і згадував зараз, сидючи за півлітровим келихом неймовірно дорогого і водночас неймовірно, до непристойності розбавленого світлого пива (точніше, трішечки розпивленої води) і бесідуючи з Аркадієм Юліановичем Верніковим – контрагентом по госптемі, що представляв «Одеський Абирвалг» у вже закритому договорі.

Обом було і весело, й сумно водночас.

Весело – бо попри суттєву різницю у віці, вони відчували спорідненість душ. До цього додавалося таємне задоволення, отримане Спартаком від усвідомлення того простого факту, що він таки умовив чиновників Одеського морського порту відправити за призначенням дячкові контейнери без сплати шалених хабарів у твердій валюті.

Сумно – бо попри усі прекрасні перспективи, госптема щодо паяння панелей морозильних агрегатів провалилася через тривіальне безгрошів'я. А отже, бачаться вони, найшвидше, востаннє у житті. До того ж, хоча Спартак і не говорив про це, та в Одесу він приїхав мало не з похорону: буквально цими днями не стало Костянтина Демидовича Нехая з відділу математичних методів досліджень, який буквально виручив його з дипломом – хоча й заборонив розповідати про це. Отож іще на поминках у неділю Спартак марно намагався втішити Аделіну Єфремівну – нещасну вдову померлого. Осад від тієї жалобної події лишався в душі й досі, тому молодий чоловік щиро сподівався змити його неймовірно дорогою розпивленою водою.

Відчуваючи, що на душі у київського контрагента скребуться кішки, Аркадій Юліанович розважав його розповідями про те, як його син Альошка Верніков зіграв епізодичну роль піонера в польсько-українській стрічці «Дежа вю», що переважно знімалася тут, в Одесі. А також про те, що сам знаменитий режисер картини Юліуш Махульський робив йому пропозицію про подальшу співпрацю, обіцяв навіть допомогти поступити на акторський факультет – настільки йому сподобалася фраза у виконанні юного обдарування: «Ну, привет товарищу Чапліну от одесских пионеров!» – вимовлена з патріотичним вогником і з натуральним блиском великих чорних, немов маслини, очей.

– То ваш син в актори подався? – запитав Спартак, сьорбнувши трохи розпивленої води.

– Та яке там! – махнув долонею Аркадій Юліанович. – Альошка по ходу зйомок надивився на тих професійних акторів, які вони всі розбещені, – овва! Уявляєте, коли треба, то вони разом перевдягаються. Що чоловіки, що жінки – аби лише хутко, хутко!.. Отож надивився мій Альошка на всі ці фривольності й каже: «Ні, тату, це не для мене». Отакий він, хлопчик мій.

– Дарма, – Спартак знов сьорбнув розпивлену воду, – якби мені сам Махульський пропозицію таку зробив, я б не відмовився нізащо.

– Ну, то не вийшло б з вас інженера! Не працювали б ви в Інституті електрозварювання. Не пробивали б госптему з морозильними плитами...

– Так, маєте рацію, ми б не познайомилися, – посміхнувся київський гість. – А тому... Гам зе ле тов!

– Маєте рацію, Спартаку Андрійовичу: що не робиться, все на краще.

Вони чокнулися келихами й допили те, що в теперішньому «Гамбрінусі» подавалося відвідувачам в якості «пива».

– Ну що, по другій?..

– Не відмовлюся, Аркадію Юліановичу! Знаєте, я не любитель пива... але тут воно настільки розведене, що навіть я сприймаю його як газовану воду!

– Бо це Одеса!..
– Безперечно.
Й обидва щиро розсміялися.

Orchestra Hall, Peavey Plaza, Міннеаполіс, США, осінь 1994 року

Отримавши Гран-прі фестивалю «Доля» в Чернівцях, «Піккардійська Терція» гастролювала Сполученими Штатами і Канадою, презентуючи розгалуженій українській діаспорі свій дебютний альбом, завбачливо названий ім'ям самої акапельної формації – «Піккардійська Терція».

– Хлопці, анумо всі сюди! Погляньте-но на оце.

Із цими словами Володимир Якимець продемонстрував колегам невеличку збірку поезій Василя Гренджі-Донського, розгорнуту посередині. А там!..

І художній керівник формації виразно добре поставленим високим голосом продекламував:

*– Плине кача по Тисині,
Сам не знаю, де загину...
Погину я в чужім краї,
А де саме – то не знаю...
Плине кача по Тисині.
Мамко ж моя, не лай мені!
Залаєш ми в злу годину,
Збітанговану дитину...
Мамко ж моя, моя мамо,
Хто ж ми буде брати яму?
Виберуть ми чужі люди,
Ци не жаль ти, мамко, буде?
Як би ж мені, синку, не жаль?
Ти ж на моїм серцю лежав!..
Плине кача по Тисині.
Мамко ж моя, не лай мені!*

По завершенні декламації оглянув решту співаків з переможним виглядом, тим самим заохочуючи до реакції.

– Потрясно!.. Грандіозно!.. Чудово!.. – відгукнулися вони, передаючи книжечку з рук у руки. – А звідки це?

– Літня пані після концерту подарувала. Сказала, що звати її Алісою і що вона є дочкою цього самого Василя Гренджі-Донського.

– То вона є тутешня?

– Як і решта діаспори, проживає в Міннеаполісі вже років близько сорока, досі вчителює. Але то таке... Що про вірш скажете?

– Та ми вже сказали, що потрясно!..

– Я вже бачу, як це можна заспівати... – Володимир мрійливо заплющив очі. – От зі сцени це справді звучатиме чудово!

– А ця пані Аліса не заперечуватиме, що...

Проте Якимець постукав пальцем по сторінці з текстом, і співак мовив:

– Ага-а-а, он воно як! Отже, то є народна пісня?..

– Саме так. А тому пані Аліса не заперечуватиме. Та й навряд чи б вона дарувала нам батькову збірку, якби аж так боялася, що звідси ми візьмемо дещо в роботу. З того, що пані Аліса розповіла, я зрозумів наступне. Ця збірка поезій є першим посмертним виданням творів

Василя Гренджі-Донського до його вісімдесятиріччя, побачила вона світ тут – у США в сімдесят сьомому році. Зараз пані Аліса готує повне, дванадцятитомне зібрання батькових творів, бо наближається його столітній ювілей. Оскільки всі матеріали старої збірки так чи інакше увійдуть до дванадцятитомника, вона й вирішила подарувати нам цю раритетну збірку, перебуваючи під враженням від нашого виступу.

Співаки задоволено запосміхалися: хто би що не казав, а чути подібні відгуки про себе будь-кому приємно...

– І все ж таки, хто автор тексту?..

– Спробую написати пані Алісі й дізнатися. Втім, не думаю, що вона зможе додати хоч щось, – зітхнув Якимець. – Адже очевидно, що видання готувалося вже без всякої участі Гренджі-Донського, який на той час помер. Отже, якщо в його паперах дочка знайшла запис вірша, який неможливо було надійно ідентифікувати... Отож він і був включений до збірки, як «народна пісня». А тому...

Він посміхнувся:

– А тому гадаю, що пані Аліса не заперечуватиме не тільки проти виконання нами цього вірша, але й проти певного скорочення тексту. Зовсім трішки, буквально пару рядків, але скоротити варто, як на мене.

– Ти певен?

– Подумати треба, звісно, – мовив художній керівник, – але з чого б нам квапитися? Роботи тут ще вистачить. І насамперед, як будемо на Закарпатті, звідки цей Гренджа-Донський родом, треба спробувати дізнатися, чи хтось вже її заспівав був. Хоча б у загальних рисах мелодію почути треба. Бо моє бачення – то є моє бачення, та якщо пісня народна – то є інша річ.

На тому й зупинилися, зайнявшись іншими важливими справами.

1995 Зайві люди

Приватний будинок по вул. Озерній, Миргород, 24 лютого 1995 року

- Василісо!.. Агов, Василі-і-ісо-о-о!..
Більше їй зайнятися нема чим, тільки із сусідкою теревенити. І все ж...
- Ну, чого тобі?
- Василісо, Сергійчик просив переказати, щоб ти Давлетова свого у них забрала, бо він там уже з ночі отаборився...
- Що-о-о?!
– А те, що чуєш. Отож ходи хутчіш!
- Дивина та й годі! Ясна річ, Василіса чудово знала, де саме шукати чоловіка після великих свят, так чи інакше пов'язаних з війною чи Збройними силами. Вчора, у четвер було 23 лютого – День Радянської Армії і Військово-морського флоту. Таким чином, вдень і ввечері Едуард

Рустамович напевно перебував десь у розташуванні 831-го Миргородського винищувального авіаполку⁴⁶ чи в аеродромному містечку. Де саме?.. Ясна річ – там, де тривало найбундючніше святкування! На сам захід Василису просто ніхто б не пустив, отож ідеальним видавалося перехопити підпитого чоловіка по дорозі додому. От тільки як же ж вирахувати, якою саме дорогою вертатиметься відставний «солдат Великої Вітчизняної»?! Аж надто невизначеними були ці варіанти...

Значно надійнішим варіантом зустрічі був візит до міліційної дільниці: Миргород – містечко невеличке, де всі знають одне одного. Тим паче, тут знали й любили її Едуарда Рустамовича! І ті ж міліціонери його неабияк поважали, бо потрапивши до них навіть п'яним «в устілку» – ветеран ніколи не потрапляв до «мавпятника» разом з різною наволоччю, а відси-пався в окремому, більш-менш пристойному приміщенні.

Зовсім уникнути подібного фіналу пиятик ніяк не вдавалося: Едуард Рустамович п'янів вже на третьому чи четвертому келиху – причому завжди різко, з непередбачуваними наслідками, з жахливими «заносами» у повну неконтрольованість. Важко сказати, з чим це було пов'язано. Можливо, з його східним етнічним походженням, можливо, з іншими факторами... Та й неважливо це, якщо чесно! Бо в будь-якому разі, 3–4 чарки в тутешніх широтах знаменували хіба що початок веселого застілля, отож Василисі доводилося періодично розшукувати чоловіка по всьому Миргороду.

Добре, якщо він напивався вдома: тоді його хоча б не було потреби шукати. Але ж як бути з офіційними святами?! Давлетов мав що згадати з колишнього армійського життя, що підтверджували численні нагороди, зокрема іноземні. Його часто запрошували виступити перед молоддю. А завершувалося все завжди однаково. Причому скільки Василиса не застерігала організаторів торжеств – нічого не допомагало: вони просто не вірили, що після третього тосту (традиційно «гусарського» – «За баб-с!») бравий ветеран вже не сприймає дійсність адекватно. Звідси й фінал, щоразу один і той самий, один і той самий...

Але все ж таки, в яку «чорну дірку» зникає Едуард Рустамович, потрапляючи до місцевого відділку міліції?! Коли вчора ввечері він не повернувся додому, Василиса так і не лягала спати, а оббігала в пошуках чоловіка весь Миргород. Зокрема, до міліції навідувалася двічі. Як раптом сусідка повідомляє, що Давлетов, виявляється, «вже з ночі отаборився» у відділку! То як накажете зрозуміти цю загадку, га?..

---

⁴⁶ Нині – 831-ша бригада тактичної авіації (831 БрТА).

Берег Десни, околиця села Пухівка, Київщина, 23 квітня 1995 року

Земля ще не встигла прогрітися достатньою мірою, тому вони сиділи за невеличким квадратним столиком на «дачних» складаних алюмінієвих кріслах. Людвіг Альфредович, як хазяїн дачі, розташувався посередині обличчям до річки. Зараз він був зайнятий тим, що розглядав довколишній пейзаж через наповнений «напоєм богів»⁴⁷ келих. Дем'ян Лукич прилаштувався на стільці праворуч, Вольдемар Савич – ліворуч, проте подібний спосіб розміщення гостей за столом ні про що не свідчив... Про це і було заявлено в манері жартівливій – наскільки дозволяла ситуація:

– Я запросив вас, панове, з тим, аби повідомити вам дуже неприємну звістку... Яку саме – ви, гадаю, й самі легко здогадаєтесь.

– Невже до нас їде ревізор?! – насмішливо вигукнув Нілов.

– Якби ж то... – Кудрін зітхнув, витримав невеличку паузу й видав скоромовкою: – Нам дається рівно один рік, не більше й не менше, аби виправити стан справ у нашій лабораторії. Якщо ж не зможемо зробити цього – нас просто ліквідують.

– Саму лабораторію? Як штатну одиницю?

– Так, Дем'яне Лукичу. І хоч як прикро мені говорити подібні речі, але в такому разі вийде, що звільнення не тільки Павлини Авксентівни нічого не вирішило, але й «самостійне плавання» всієї твоєї групи також. Хоча ви не пропадете, я вірю в тебе й у твоїх хлопців.

– Мабуть, що не пропадемо.

– Не «мабуть», а «точно». В тім-то й річ...

– Послухайте, товариші, ви це про що?! Невже ви збираєтесь теревенити про службові негаразди за святковим столом?! Та що ви, чес'слово!.. Давайте краще вип'ємо по першій.

Печорін простягнув до середини столу свій келих з «напоєм богів», елегантно затиснутий двома пальцями правої руки:

– Ну, який там заведено вимовляти перший тост на Великдень? «З днем народження Ісуса Йосиповича Христа»... Здається, так?

– Неук ти, Вольдемаре, – зітхнув Нілов.

– Що неук, то це точно. Хоча й кандидат технічних наук, при цьому ще й із «пушкінським» прізвиськом, – підтримав колишнього підлеглого Кудрін. – Адже день народження Ісуса Йосиповича Христа – це Різдво, а воно святкується сьомого січня.

– Ет, авжеж, авжеж!.. – Печорін роздратовано лягнув себе в чоло, немовби комара долоною пришиб.

– А сьогодні у нас Великдень, на який Ісус Йосипович не народився, а воскрес. І тому сьогодні кажуть: «Христос воскрес!»

– На що відповідають: «Воістину воскрес». А тому годі гріти в келихи налите, давайте вип'ємо, – підбив підсумок Нілов.

Дзенькнули келихи.

Добре пішов «напій богів»!..

– Ну то що, зарізаємо?.. – Вольдемар Савич кивнув на велику паску, викладену на ідеально білу тарелю посеред столу.

– Шкода таку красу різати, – примружившись і нахиливши голову на плече, Людвіг Альфредович придивлявся до притрушеної кольоровим кришивом білої глазури, що вкривала

⁴⁷ Популярний за часів СРСР «елітний» алкогольний коктейль, що виготовлявся з медичного спирту, червоного вина (причому чим дешевшим було вино, тим смачнішим виходив результат), лимонного соку, цукру й ванілі.

маківку паски. – І ще шкода, що моя мама не дожила до того, як ми Великдень почали справляти. Хоч вона була старою переконаною більшовичкою...

Кудрін трохи помовчав, примруживши очі, потім завершив:

– Але ж моя мама любила та цінувала усе прекрасне. Жодних сумнівів не маю, що навіть моя покійна мама, якби була жива, неодмінно б оцінила таку красу, як оця наша паска! А тому... А тому, товариші, я пропоную зарізати цю красу вже після третьої, га?.. Як ви?

– Я – «за», – Дем'ян Лукич потягнувся до полумиска з крашанками, вибрав собі червону та зелену й заходився ретельно очищувати їх від шкаралупи. – Я так сподіваюся, все це освячене?

– Ображаєш, – Кудрін теж взявся за крашанки.

– А де святити? Тут, у Пухівці?

– Знов ображаєш! У Києві, в соборі Володимирському. Там, кажуть, місце намолене. А тут, у Пухівці, що?.. Така собі сільська церковка.

– То це аж з Києва везли... – зітхнув Печорін.

– А ти як думав! «УАЗик» мені навіщо?! Всенощну з дружиною відстояли, продукти посвятили – і сюди... До речі, ось ще й ковбаска є. Теж освячена, пригощайтесь, не стидайтесь.

– І не ліньки тобі, Людвігу Альфредовичу, було до Києва й назад ганяти?

– Мені для вас, друзі мої, нічого не шкода.

– О-о-о, так... Дякую, – кивнув Нілов, який уже встиг віддати належне крашанкам і тепер «озброївся» кавалком ковбаси.

– Ну що ж, друзі мої... Як то кажуть: «Между первой и второй перерывчик небольшой», хіба ні?..

– Ти, Людвігу Альфредовичу, господар, тобі й наливати.

Випили по другій чарці «напою богів». І тут Печорін таки не втримався від дошкульного запитання:

– А коли ми зараз третій тост питимемо, як водиться, за жінок – то можна, я не питиму за Павлину Авксентівну?..

– Вольдемаре, ну і хто тебе за язика тягнув?! – відчайдушно скрикнув Нілов. Втім, господар посиденьок одразу ж зупинив його:

– Облиш, Дем'яне, ми ж звичайні радянські люди, як не крути! А тому на роботі говоримо виключно про відпочинок, тоді як на відпочинку...

– Про роботу, – сумно зітхнув Нілов.

– Ну от, бачиш! Тому-то наш дорогенький Вольдемар просто не може мислити про іншому. Чи я не правий?

– Правий ти, Людвігу Альфредовичу, правий як завжди.

– Та ні, не завжди...

Завлаб гидливо поморщився, зітхнув і додав:

– Якби я був завжди правий, то ми б із вами, товариші, не перебували зараз в такій жорстокій дупі. Оце дружина на минулому тижні принесла той модний роман Булгакова, який тепер усі читають... «Майстер і Маргарита». Так-так, він, він...

– Його вже давно усі читають-перечитують, – зауважив Печорін настільки обережно, щоб у жодному разі не образити Кудріна.

– Це ті науковці, які мають літературні прізвища, читають-перечитують давно, а я от і досі читаю по першому разу, – повчальним тоном зауважив господар дачі. – Отож мушу зазначити, що тематично романчик цей дуже підходить до сьогоднішнього свята Великодня. І мало не вчора я вичитав там одну дуже цікаву фразу: «Прокуратор ніколи не помиляється, але цього разу схибив»⁴⁸. Отак само і я: завжди правий – але цього разу схибив... Причому не тільки з

⁴⁸ Цитата з розділу 25 «Як прокуратор намагався врятувати Іуду з Киріяфа».

цією клятою Павлиною, але і з нашим Есенбогою. Тому хоча за законами математики «мінус» помножений на «мінус» дає «плюс» – в нашому випадку такого не сталося. Отак от...

– Прикро! – зітхнув Нілов.

– Ще б пак...

Це була правда чиста й міцна, немов той медичний спирт, що пішов на продукування «напою богів», який Кудрін зараз розливав по келихах, стомлено, по-старечому крекаючи. Все починалося торік, причому попервах зовсім не виглядало загрозливим. От хіба що відсотків на двадцять, не більше. Але ж хто тоді міг передбачити, що на них усіх чекає!..

* * *

Коротше кажучи, приблизно торік заступник директора ІЕЗ імені Патона, який курував «паяльний» напрям в діяльності інституту, раптом викликав Людвіга Альфредовича до себе «на килим». Від замдиректора Кудрін повернувся засмученим і на терміново скликаній нараді повідомив наступне: оскільки бюджетне фінансування науки постійно скорочується, дирекція вирішила оптимізувати структуру провідного наукового закладу Національної академії наук України відповідно до вимог часу. Оскільки у складі ІЕЗ існують одразу ж відділ технології паяння № 29 та лабораторія високотемпературного паяння № 32, їхнє злиття або ж скорочення меншого з підрозділів (себто лабораторії) видавалося кроком цілковито логічним. Отже, завлабу Кудріну пропонувалось якнайшвидше довести дирекції, що його підлегли не дарма їдять свій хліб.

Головним козирем на користь подальшого розвитку лабораторії Людвіг Альфредович вважав те, що їхній провідний інженер Есенбога ось-ось мав захищати кандидатську дисертацію. Коли це станеться – у складі лабораторії можна буде створити третю групу під керівництвом новоспеченого ка-те-ена. А три групи інженерів – це вже мініатюрний відділ... Тоді можна буде подумати про наступні кроки: по-перше – сам Кудрін мав би нарешті доопрацювати матеріали власної докторської дисертації, що вже багато років відкладалося до кращих часів; по-друге – інженер Сивак ставав черговим кандидатом у дисертанти.

Цікаво, у кого б язик повернувся назвати подібні кроки хибними?! Перспективи усім здавалися вельми непоганими. І в цей самий момент завлаб припустився помилки, що згубно вплинула на весь подальший перебіг подій. Почалося з того, що наступного ж понеділка з Президії Національної академії наук України завлабу зателефонував один із старих «патонівців» – колишній заввідділом Буштинець:

– Вітаю, Людвігу Альфредовичу. Тут мені сорока на хвості принесла, ніби у тебе неприємності з дирекцією назріли? Ну так, все вірно: тепер це називається дуже красиво – «оптимізація структури на вимогу часу». Звучить і справді нічогенько, можна погодитись... Але суть кепська, як не крути. До речі, Людвігу Альфредовичу, я тебе розумію, як ніхто інший: оскільки мені шістдесят стукнуло, хотіли на пенсію викинути – то я ледь ублагав, щоб цього не робили. Ледь-ледь залишили, тільки попередили: мовляв, дивись там, Вікентію Пилиповичу, працюю на благо вітчизняної науки так, щоб ніхто не пожалів про твоє подальше перебування на посаді.

Відверто кажучи, завлаб щосили намагався зрозуміти, куди хилить його співрозмовник. Але оскільки всі розумові потуги виявилися марними, а подібних загравань Кудрін терпіти не міг, то зрештою запитав прямо, куди хилить Буштинець. На що той зробив аж надто «смачну» пропозицію, відмовитися від якої міг би лише останній ідіот:

– Все просто, Людвігу Альфредовичу! Все просто як двічі два – чотири. Є тут у мене жіночка знайома. Інженерка-металознавиця передпенсійного віку, прізвище має Кузюра, ім'я та по батькові – Павлина Авксентівна. Її старший син хоча й не рибалка-любитель, але ж запозятий мисливець. Все відповідає твоїм критеріям відбору персоналу... Облиш, Людвігу Альфредовичу, про твою примхливість знають навіть тут у нас, у Президії НАНУ, отож давай без

церемоній. І між іншим, Павлину Авксентівну цю ти візьмеш не просто так, а з фондом зарплати... Отож і думай, зголошуватися на це чи ні? Бо як зголосишся – буде твоїй лабораторії суцільний профіт.

Що ж, в теорії все виглядало дуже добре. Міряючи людей на власний аршин, Людвіг Альфредович вважав, що чудернацькі прізвище та ім'я від народження пробуджують в людині нестандартне мислення. Додатковим бонусом в його очах було захоплення риболовлею – це мало б свідчити про глибинний зв'язок з природою. Оскільки ж Павлину Авксентівну «зісвятили» аж на рівні Академії наук та ще й «у посаг» їй дали фонд зарплати – запідозрити щось недобре Кудрін не мав ніяких підстав.

Але чого точно ніхто не міг передбачити – то це яка «гримуча суміш» вийде з дуету нової співробітниці й аспіранта Есенбоги. До Віліана Арленовича завлаб завжди ставився дуже прихильно з двох причин. По-перше, його прізвище не тільки мало турецьке коріння⁴⁹, але й нагадувало про відомого на весь СРСР автора⁵⁰ кількох монографій з проблематики високотемпературного паяння. По-друге, Віліан Арленович був фанатом особливого різновиду риболовлі – зимової підлідної. Він навіть брав участь в якихось змаганнях з цього виду активного відпочинку, причому небезуспішно. Тому згадуючи аспіранта, Людвіг Альфредович завжди і з незмінною повагою промовляв:

– Нема нічого дивного в тому, щоб погожої літньої днини порибалити хоч на бережку, хоча б з човна. Але щоб мерзнути взимку на кризі, коли ти відкритий усім вітрам!.. Та це ж яку силу волі треба мати, га?! І при тому якщо озеро чи, скажімо, ставок вкритий товстелезним льодом, риба може задихнутися. Отож такі уніками, як Віліан Арленович, можна сказати, рятують природу. Хоча й не без користі для себе, ясна річ.

Саме в розпорядження Есенбоги й було вирішено передати «креатуру товариша Буштинця», як Людвіг Альфредович називав поза очі Павлину Авксентівну. Мініатюрна група у складі аспіранта й інженерки передпенсійного віку – це, звісно, ще та «виробнича одиниця». Оскільки до захисту дисертації лишалися лічені місяці, Віліан Арленович буквально по маківку зосередився на підготовці до цього відповідального процесу й жодної госптеми не вів. Таким чином, жодною корисною справою Павлина Авксентівна практично не займалася. Попервах вона постійно відвідувала наукову бібліотеку Інституту електрозварювання, звідки приносила одну за одною книжки з кристалографії, які демонструвала всім і кожному, немов мисливець, що повернувся з африканського сафарі. Коли ж це їй нарешті набридло, несподівано зайнялася інтригами.

Протягом наступного півріччя «креатура товариша Буштинця» успішно пересварила між собою половину лабораторії високотемпературного паяння. Першою очевидною жертвою Павлини Авксентівни стала секретарка-машиністка Натуська, яка звільнилася після гучного скандалу і привселюдного обзивання нової співробітниці спочатку «лахудрою по металу», а потім просто «металохудрою». Та про що там казати, коли такий веселун, як Дем'ян Лукич Нілов особисто заборонив Кузюрі перетинати поріг двокімнатного приміщення, в якому хазяйнувала його група!..

Не залишився поза увагою інтриганки навіть зварювальник дядя Юра: «металохудру» обурювало, що він йде з роботи близько 16:00, аби встигнути на Мотовилівську електричку. А те, що пенсіонер живе у чорта в зубах, негідницю не обходило... Її спроба дисциплінувати «майстра – золоті руки» завершилася справжнім розносом в кабінеті Кудріна. При цьому навіть крізь ретельно зачинені двері долітали скрикування завлаба:

⁴⁹ *Esenboğa* – село, колись розташоване у 28 км на північний схід від Анкари. На його місці тепер знаходиться Міжнародний аеропорт Есенбога. В свою чергу, цей населений пункт дістав назву від власного імені полководця *Esen Boğa*, що турецькою буквально означає «Спокійний Бик».

⁵⁰ Мається на увазі Равнак Есенберлін.

– Ви мені дядю Юру не чіпайте!.. Облиште це!.. Його сам академік Патон знає та цінує!.. Облиште це категорично, дуже прошу!.. Від дяді Юри користі на порядок більше, ніж від вас!.. Я двічі не повторюватиму!.. Ви інтриганка, товаришко Кузюра!.. Ваша поведінка не витримує жодної критики!..

Після цього Павлина Авксентівна нібито заспокоїлась. Але, як невдовзі з'ясувалося, то був лише затишок перед справжньою бурею. Адже коли аспірант Есенбога нарешті успішно захистив дисертацію та почав входити в курс поточних справ лабораторії, дуже швидко з'ясувалося, що новоспечений кандидат технічних наук разом з «металохудою» почали активно «копати»... під самого Людвіга Альфредовича!

Оскільки увійти у володіння Нілова не було жодного шансу, новоспечений «слідчий дуєт» взяв у розробку групу Печоріна. Як і вся лабораторія, Віліан Арленович прекрасно знав, що через погані стосунки з дружиною «Піцунда» часто випиває на робочому місці. Більше того, він потихеньку привчив зазирати на дно чарки лаборанта Рачка... Оскільки ж періодично ставалися затримки зарплатні, то щоб дістати гроші на випивку, парочка п'яничок винесла поза межі інституту й продала на радіоринку деякі прилади.

З іншого боку, також ні для кого не було секретом, що після звільнення Натуськи єдиним, хто друкував на машинці хоча й чотирма пальцями, але з пристойною швидкістю, був інженер Сивак. Він же, до речі, дуже допоміг Есенбозі в останні місяці перед захистом... Але знов-таки всі знали, що Спартак передруковує на машинці свої фантастичні опуси, в написанні яких молодий чоловік досягнув явних успіхів.

Таким чином, усім підлеглим Вольдемара Савича «слідчий дуєт» запропонував звести наклеп на Людвіга Альфредовича, який нібито покриває торгівлю майном своєї лабораторії з боку «Піцунди» та Рачка, а також друкування інженером Сиваком – тільки уявіть собі – «антирадянської літератури»! Таке безглузде обвинувачення так роздратувало Спартак, що зазвичай стриманий молодий чоловік дозволив собі наступний випад на адресу старших за віком людей:

– Ви що, перепрошую, обидва на голову заслабли з якогось переляку?! Що за «антирадянську» літературу я можу друкувати, коли Радянський Союз накрився мідним тазом у серпні дев'яносто першого року?! Віліане Арленовичу, Павлино Авксентівно, отямтесь, прошу! Подивіться навкруги й визнайте, що надворі у нас тепер зовсім не розвинений соціалізм, а адміністративно-бюрократичний недокапіталізм, який ми все ладнаємо, ладнаємо й ніяк до пуття не доведемо!..

– Це відмовка! Ти друкуєш огидну антирадянщину – мене не піддуриш, я твої чернетки сама на власні очі читала! Ти мені зуби не забалакуй!.. – не здавалася Кузюра. Есенбога ж додавав із суворим виразом на обличчі:

– Ти, Спартак, даремно затіяв це. Ми праві якщо не за назвою, то за суттю. Кінець кінцем, Служба безпеки України розбереться, як назвати те, що ти робиш. Суть же справи явно прогнила – бо ти друкуєш на машинці нашої лабораторії те, що не має відношення до її профілю діяльності. Й робиться це з відома та за підтримки нашого завлаба. Це факт, і запевняю, що СБУ з ним розбереться, дасть належні оцінки, а тебе виведе на чисту воду.

– Якщо, звісно, не допоможеш нам поставити на місце завлаба товариша Кудріна, – впевнено мовила Кузюра.

Та попри усі погрози, допомагати «слідчому дуєту» письменник-любитель відмовився, внаслідок чого був занесений у «чорні» списки.

Втім, насамперед нерви здали у лаборанта Рачка, який після кількох напружених «слідчих» розмов написав заяву на звільнення. Природно, Кудрін спробував розібратися, чим спричинений його демарш, – і лише за голову схопився від ретельно приховуваних раніше речей, що раптом відкрилися йому в усій своїй мерзоті! Особливо велике враження справила на нього відверта бесіда з новоспеченим ка-те-еном, оскільки Есенбога заявив відверто й не криючись:

– Ви собі як хочете, Людвігу Альфредовичу, але керувати нашою лабораторією за теперішніх умов ви неспроможні. Доказом цих моїх слів є масові відмови виробничників від напрацювань наших фахівців у царині високотемпературного паяння лопаток для авіадвигунів. Наші машинобудівники вважають за краще купувати готову продукцію, наприклад, у «Pratt & Whitney»⁵¹, – бо це, з їхньої точки зору, дешевше та надійніше. В такій ситуації найкращим виходом для всіх нас було б, якби ви достроково вийшли на пенсію, а лабораторію високотемпературного паяння очолив би я. Другим же розумним кроком стало б наше приєднання до паяльного відділу ІЕЗ. Адже наше самостійне існування не є виправданим.

– Та що ви таке кажете, Віліане Арленовичу?! – обурювався у відповідь завлаб. – Як це – не виправдане?! Що за дурість?! Хто вам навів подібні нісенітниці?! І від кого я це чую – від нашої надії?! Від того, кому були забезпечені всі умови для захисту дисертації?! Та це ж ні на що не схоже!..

Наслідки були вельми сумними. Віліану Арленовичу та Павліні Авксентівні довелося звільнитися за власним бажанням. Відповідним чином скоротився не тільки фонд заробітної плати їхньої лабораторії, але й зменшилася кількість співробітників із вченим ступенем. Причому не треба забувати, що все це відбувалося на тлі подальшого скорочення виробництва, закриття промислових підприємств і, відповідно, звільнень робітників. Хоча минулорічні президентські вибори виграв «червоний директор» Кучма – навести в країні лад протягом місяця, згідно з передвиборчими обіцянками, він так і не зміг. Отож деструктивні процеси в промисловості просто не могли не відбитися й на науковому середовищі...

Зважаючи на все це, з Президії НАНУ надійшла сувора вказівка: по-перше – негайно, у невідкладному порядку скоротити штат лабораторії більш ніж удвічі; по-друге, якщо протягом наступного року «напівлабораторія» не доведе свою ефективність, остаточно ліквідувати її. Годі було й сумніватися, що така ініціатива виходила від ображеного товариша Буштинця, який тривіально мстився за звільнення своєї «креатури» – головної інтриганки Кузюри... Але що вже тут поробиш?!

Виконати першу частину цього категоричного розпорядження було відносно легко: «у вільне плавання» відправили всю групу Нілова (самого Дем'яна Лукича, інженерів «Боцмана» та Кешу, лаборанта Бугая), а також попросили звільнитися за власним бажанням інженера «Піцунду» з групи Печоріна. Таким чином, в лабораторії залишилися четверо людей: Людвіг Альфредович на посаді завідувача, Вольдемар Савич як його заступник, Спартак Андрійович як провідний інженер і дядя Юра – «майстер – золоті руки» та універсальний спеціаліст.

Але що було робити далі?! Яким чином довести інститутському начальству і, головне, Президії НАНУ ефективність «напівлабораторії»?!

* * *

На думку Кудріна, шлях був один-єдиний: протягом найближчого року провідний інженер Сивак мав би підготувати й захистити кандидатську дисертацію! Із цим нібито не мало виникнути проблем. Однак таке рішення завлаба несподівано нарвалося на спротив... самого виконавця.

– Людвігу Альфредовичу, це нереально, це просто нереально! – кип'ятився Спартак, міряючи кроками кабінет завлаба. – Мені треба було дати захиститися, коли я тільки-но прийшов до вас на роботу. Тоді у мене було все необхідне: ентузіазм, бажання, можливості...

– А зараз?! – запитав завлаб якомога жорсткіше.

⁵¹ Американський аерокосмічний концерн, виробник авіадвигунів для цивільної та військової авіації, а також ракетних двигунів для NASA.

– А зараз усі ілюзії пішли за вітром. Простіше кажучи, розвіялися. Насамперед ви самі поставили мене в чергу на захист слідом за Есенбогою...

– Але ж це логічно! Спочатку мав би захиститися він, потім ти...

– Але ж мене примусили займатися виключно госптематикою, поточними договорами! Тоді як можна було паралельно накопичувати матеріал на свою дисертацію, наприклад. Або готуватися до здачі кандидатського мінімуму за профільною дисципліною. Тоді як зараз...

– Ну то й роби, Спартаку Андрійовичу! Роби! Хто тобі не дає?! Навпаки, тепер я навіть прошу... ні, навіть благаю – роби!..

– Отже, за найближчий рік ви пропонуєте мені наступне. Дозбирати всі матеріали на дисертацію – раз, – Сивак почав загинати пальці. – Далі, дисертацію треба, власне кажучи, написати, надрукувати й оформити – два. Треба здати профільний кандмінімум зі зварювання – три. Треба перездати кандмінімуми з філософії та іноземної мови, які вже «заіржавіли» – чотири. Й нарешті, треба виконувати хоч якісь договори, щоб заробляти поточні гроші на існування нашої лабораторії – це п'ять.

Молодий чоловік здійняв на рівень обличчя міцно стиснутий кулак, повертів ним на всі боки й констатував:

– Зробити все це за один рік просто нереально.

– Так і скажи, що ти просто не хочеш захищатися, – пробуркотів Людвіг Альфредович, – і що ти просто брехав мені й усім нам, всьому колективу...

– Ні, не брехав. Прийшовши до вашої лабораторії, я щиро хотів захищатися. Однак ви самі поставили мене у чергу за Віліаном Арленовичем, то що я можу вдіяти?! Це було ваше помилкове рішення.

– Ну-у-у... припустимо, я справді помилився, – Кудрін опустил очі. – Але ж тепер я готовий всіляко допомагати тобі...

– З Есенбоги зняли всі роботи над поточними договорами й розкидали їх на решту інженерів. Я такої розкоші не маю, мені треба і договори виконувати, й дисертацію писати. А головне...

– Так?.. Слухаю тебе.

– Головне в тому, що без патентування оригінального припою мене забалотують – ви це самі казали.

– Казав. І що з того?

– А те, що припій запатентують, лише якщо впровадити технологію на виробництві. А ви самі знаєте, що від розробки технології до впровадження на виробництві минає не один рік. У нас же на всю цю «кухню» нема часу...

– Ми щось придумаємо, не переймайся.

– Що саме?

Людвіг Альфредович лише мовчки знизав плечима.

– Отож і я не знаю. Більше того, при всій своїй фантазії навіть не уявляю, як викрутитися із теперішнього становища. А тому не хочу витратити зусилля протягом року даремно, так би мовити – у порожнечу. Якби ж я бачив хоч найменший шанс для себе, то був би готовий працювати. А так!.. А-а-а...

Спартак лише рукою махнув з виглядом повної безнадії.

Канів, 22 травня 1995 року

З точки зору «шевченкіани» як суспільного явища, нинішній рік не був ювілейним. Тому чергова зарубіжна делегація, що мала на меті відвідати могилу Великого Кобзаря на Тарасовій горі, не вирізнялася ні особливою пишністю, ні величністю, ані кількісним складом. Все було дуже й дуже скромно, якщо порівнювати хоч би з роком минулим, коли генію українського народу виповнилося 180 років. До того ж, Ельвіра не розуміла, навіщо приставляти до них перекладача?! Адже у складі делегації було повно літніх людей – явних емігрантів у першому коліні...

– Ельвіро Геліївно, зізнайтеся, будь ласка: хіба вам шкода чи що?! Тільки давайте чесно, так би мовити – поклавши руку на серце... Вам пропонують провести кілька днів з іноземцями, які справді здатні, в принципі, обійтися без ваших послуг. Ви будете біля них суто для підстраховки, так би мовити. Спочатку тут, у Києві, потім у Каневі. Потім проводжаєте їх у Бориспіль – і все. Не робота – суцільний відпочинок! То хіба вам шкода?..

А й справді, невже їй шкода?! Це ж її робота, зрештою – супроводжувати групи іноземців, що приїздять до України.

Після перших же годин, проведених разом з делегацією, Ельвіра переконалася в обґрунтованості побоювань начальства. Перекладач гостям і справді був потрібен – от тільки перекладач з... російської! А в окремих випадках – просто супроводжувач. Щось на кшталт «чарівної палички» або, точніше кажучи, універсального помічника.

Зокрема, ще в аеропорту до Ельвіри звернулася незмінно усміхнена літня жінка, яка назвалася «пані Вірою» та спитала:

– Добродійко, підкажіть мені, будь ласка, чи матимемо ми в Києві хоч трохи вільного часу на самотійний огляд міста?

– Сьогодні розміщуємося в готелі «Москва»⁵², на завтра у нас запланована оглядова екскурсія, післязавтра зранку ідемо на Річковий вокзал, де пересідаємо на теплохід, щоб дістатися...

– Так-так, я уважно вивчила всю програму, – кивнула пані Віра. – Але мене інше цікавить. Розумієте, я ж народилася тут, у Києві, колись ще до війни жила на Подолі. Отож якщо з'явиться слухна нагода з'їздити туди... Сподіваюсь, ви зрозуміли?

– Авжеж, – кивнула перекладачка, – ви хочете проїхатися рідними місцями самотійно, без групи. І щоб я вас супроводжувала.

– Саме так.

– Зробимо. Тим паче я сама подолянка.

– Он воно що! – приязно посміхнулася пані Віра. – А де ви живете, якщо не секрет?

– Не секрет, звісно. На Набережно-Хрещатицькій.

– А-а-а, он як... Ні, ми жили трохи далі від Дніпра.

– Де саме?

– Сподіваюсь, побачите, – якось ухильно відповіла пані Віра.

Однак її сподівання не справдилися. На Поділ обидві жінки вирушили у перший же вечір, коли інші гості лишилися відпочивати з дороги в готелі. Проїхали метро до Контрактової площі, далі пішли пішки. По дорозі затрималися біля кінотеатру «Жовтень». В фойє не зазирали, лише постояли біля входу на вулиці Костянтинівській. Нарешті гостя тихо мовила:

– Коли я була молодшою від вас, цей кінотеатр називався «Третім Комсомольським кінотеатром на Петрівці»... Ми сюди ходили з друзями, так. Пам'ятаю навіть, як одного разу перед

⁵² Починаючи з 2001 року – готель «Україна».

нами виступав сам великий Довженко! Себто, це тепер він великий, а тоді був звичайним режисером.

Помітивши мимовільні сльози в куточках її очей, перекладачка поквапилася запитати:

– А чому кінотеатр на Петрівці? Адже Петрівка – це...

– Бо до війни весь Подільський район перейменовували на честь товариша Петровського, тому й кінотеатр – на Петрівці.

Далі пані Віра привела перекладачку на ріг вулиць Ратманського⁵³ та Фрунзе, де й зупинилася немов укопана перед багатоповерховим панельним будинком, безпорадно кліпаючи очима.

– Ви тут жили? – обережно поцікавилася Ельвіра. Й почула у відповідь:

– Точніше десь на цьому місці. Боже, як же все тут змінилося! Боже, я ж тут уже нічого не впізнаю... Нічого... Анічогісінько! У мене є... а може, була молодша сестра Ніна. Можливо, ще й досі жива наша мама, тому я сподівалася відшукати... Але оце все... Оце!..

Пані Віра ще раз озирнула панельну багатоповерхівку, з безнадійним виглядом кивнула і мовила коротко:

– Поїдемо назад.

Вони повернулися до готелю, де Ельвіра була змушена відповідати завченими фразами на претензії гостей, чому їх поселити в готелі «Москва» і хіба не можна було підібрати для їхньої делегації готель з більш оковирною назвою. Далі все пішло за програмою: оглядова екскурсія Києвом наступного дня, потім виїзд з готелю, Річковий вокзал на Дніпрі, теплохід, коротке плавання до Канева.

Кульмінаційна подія всієї поїздки відбулася саме сьогодні: вшанування пам'яті Тараса Шевченка... букети квітів... вишиванки... урочисті промови... Усе сталося належним чином, як і мало б статися. При цьому поточних клопотів, пов'язаних з різноманітними оргмоментами, на Ельвіру впало стільки, що вона й думати забула про всі сторонні речі. Зокрема, про гостю, з якою пару днів тому ходила вулицями Старого Подолу. Як раптом...

– Ніно?!

– Віро, ти-и-и?..

Перекладачка озирнулася на здивовані вигуки, що пролунали за її спиною майже одночасно, й побачила, що та сама «особлива» гостя – пані Віра – завмерла навпроти пересічної, цілковито «радянського» вигляду бабці, плечі якої пригнув невидимим тягарем до землі вантаж суворих життєвих випробувань і поточних клопотів.

– Ніно, що ти робиш тут, у Каневі?! Чому ти не в Києві?! – спитала здивовано гостя, як слід надивившись на співрозмовницю.

«Невже це її молодша сестра?! Адже пані Віра сама казала, що є старшою», – встигла подумати Ельвіра, коли згорблена бабця нервово постукала по асфальту подертим дерев'яним ціпочком, на який спиралася, та напружено прохрипіла:

– Я тут живу.

– А де наша мама?..

І тут з молодшою сестрою пані Віри сталася дивовижна трансформація: з видимим зусиллям відштовхнувшись від свого ціпочка, вона випросталася, розправила зігнуті плечі й загорлала так, що на неї озирнулися всі мимовільні свідки зустрічі двох сестер, включно з усією закордонною делегацією:

– Де наша матусенька, питаєш?! А чому це раптом зацікавило тебе зараз?! Чому це не цікавило тебе тоді, коли ти, посіпака фашистська, тікала за кордон слідом за своїми паскудними хазяями!

⁵³ Нині – вул. Введенська.

– Ніно, Ніно, ти про що?! Яка ж я посіпака?.. Отямся!.. – спантеличена несподіваною злістю рідної сестри, спробувала напоумити її пані Віра. Але звісно ж, ця жалюгідна спроба виявилася марною.

– Ти! Посіпака фашистська! Курва бандерівська! – загорлала «радянська» бабця іще дужче. – Ви тільки погляньте на неї: у вишиванку вона вирядилася, бачте... Та недарма ж твоя вишиванка червоно-чорним розшита: червоні нитки – це кров наша, а чорні – це попіл від наших міст і сіл, спалених твоїми фашистськими хазяями! А ти їм прислужувати пішла!.. А вони тебе за це із собою забрали!.. А тепер якого біса приперлася?! Анумо геть забирайся з нашої землі, сволото! Ге-е-еть!

І здійнявши свій ціпочок високо над головою, немовби то був Караючий Меч в руці Батьківщини-Матері, бабця зробила крок до пані Віри. Оскільки ніхто не очікував від неї такого, здавалося, зараз станеться невідворотне... Але наступної ж миті ноги старенької підломилися в колінах, і потягнувшись вільною рукою до серця, вона впала на вуличний асфальт безвільним лантухом.

– Лікаря... – перелякано прошепотів хтось.

Дніпропетровськ, початок червня 1995 року

Погляд Генрієтти Густавівни був сповнений болю і страждань, що зовсім не дивно: адже на лівій щоці у неї сидів здоровезний комар, прозоре черевце якого просто на очах наливалось червоною кров'ю паралізованої жінки. Скосивши очі донизу, вона прекрасно бачила комашку, проте зігнати її була не в силах, попри найпалкіше бажання...

– Що, Густавівно, мучаєшся? – презирливо спитав Арнольд, який тепер звертався до матері тільки у такому тоні. – Ну нічого, нічого, терпи, від тебе не убуде... Чи тобі шкода цієї крапельки крові для цієї комарихи?.. До речі, ти знаєш, що кровопивством займаються виключно комарині дівчата?! Знаєш чи ні?..

В материних очах не було нічого, окрім німого прохання зігнати нарешті кляту комашку. Однак Арнольд продовжив незворушно:

– Нічого, нічого, потерпи, не жмотися. Комариха виссе трішечки твоєї крові, й у тебе на одну мізерну крапочку знизиться кров'яний тиск. А це невеличке кровопускання вбереже тебе від повторного інсульту. Розумієш, Густавівно?! Можливо, якби тебе вдруге шляк трафив, ти би швидше подохла й нарешті звільнила мене від необхідності сидіти з тобою, примусово жевріти в клятих чотирьох стінах нашої вбогої халупи, яку всі вважають розкішним окремим приміщенням!.. Звісно, ти й без того подохнеш рано чи пізно...

Арнольд критично оглянув матір і констатував:

– А втім, ти, схоже, збираєшся назло мені подихати пізно, а не рано... Шкода, дуже шкода! Я б нарешті вирвався із цього примусово-добровільного ув'язнення та придумав, що робити зі своїм життям. Бо якщо зараз комариху цю вбити... Бач, яка справа: це ж доведеться тебе по щоці ляснути! А як я промажу й поцілю в твоє око?! В твоє б***ське ненависне око я-а-а-ак вріжу щосили!.. Що тоді буде, Густавівно, ти розумієш?! У тебе око витече, потім загние, і ти нарешті подохнеш. Так, подохнеш! Тобі полегшення вийде, розумієш?! Але ж мене посадять! Посадять мене, так, Густавівно!.. Посадять. Оскільки ж у моїй автобіографії намертво вписаний епізод з Таткатуткою... Вона ж малоліточка, моя Лоліточка!..

Несподівано Арнольд скочив з місця і закружляв по кімнаті, незграбно підстрибуючи та наспівуючи:

– Ах, малоліточка,
Моя Лоліточка!..
Моя ж ти душечка,
Мамзель Танюшечка!..
Солодка дірочка,
Моя ти Вірочка!..
Зваблива кралечка,
Моя ти Лялечка!..
Ти мов картиночка,
Моя Альбіночка!..
Чарівна косенька,
Моя Антосенька!..
Гарненьке сонечко,
Моя Альоночка!..
Пухнаста білочка...
Моя дебілочка!..

Несподівано зупинившись на «дебілочці», Арнольд знов підскочив до матері та з ненавистю засичав крізь зуби:

– Розумієш, Густавівно, в чому жах мого становища?! Я ж твій синочок єдиний, а твій синочок – він же ж не гомосек!.. Але якщо зеки в тюрязі, боронь Боже, довідаються про епізод із Таткатутокою, то мене «опустять», неодмінно «опустять»!.. Зроблять безправним «півником» і чпокатимуть, кому скільки влізе, – от в чім жах! Точніше скільки разів їхні прутні влізуть в мою багатостраждальну сраку – стільки разів мені й віділлється туди за мою Таткатуточку, за мою солоденьку дівулечку!.. Але я ж не гом! Якби ж хоч трішки був – мені було б легше змиритися з цим. А так... Ні-ні, я не можу ляпнути цю комариху в тебе на щоці!.. Й не проси навіть, чуєш?!

Втім, напившись нарешті крові, комар злетів у повітря й з огидним зудінням зник десь попід стелею.

– Х-х-х-ха-а-а-а, Густавівно!.. Х-х-х-ха-а-а-а! Ось нарешті й завершилися твої страждання через цю огидну комашку. Тепер на тому місці, де комариха жигонула тебе, можливо, з'явиться пухир. Однак через твій параліч ти, мабуть, не відчуваєш такого ж свербіжу, який відчувають через комариний укукус здорові люди?! А може, й відчуваєш, хтозна!.. У будь-якому разі х*й з тобою і твоїми відчуттями, Густавівно, стара ти лярво! От якби ж хтось... або щось – неважливо!.. Якби ж хтось або щось утамувало мій свербіж за моєю Таткатутокою!.. Оце було б саме те, що треба. Але ж ні!

Арнольд роздратовано ляснував себе долонею по колінці:

– Ніхто й ніщо не позбавляє мене цього палкого бажання! Я ж і досі хочу близькості з нею, з Таткатутокою моєю! Я ж їй які вірші писав, які вірші, Густавівно, присвячував я моїй дівчиночці солоденькій!.. Ось слухай.

І прийнявши урочисту позу, Арнольд продекламував:

*– Палить вогонь любові моє тіло —
до кісток пекущий палить.
Лиш комір займеться – а полум'я
й поділ вже палить!
Стражденний стогін мій і землю,
і престол небесний палить —
Якщо не з нею я, сонцеподібний,
блаженну всю долину палить
Пекельне полум'я страждань,
пече спекотніше жарин в розлиці!*

Втім, негайно після цього уточнив, трохи знітившись:

– Ні-ні, це ще не мій вірш... Точніше це такий епіграф до одного з моїх численних віршів, присвяченого Таткатутці. Це з Алішера Навої – був такий поет відомий... А мій вірш безпосередньо – ось він! Це вже далі, після епіграфу слідує. Слухай, Густавівно...

І знов прийнявши картинну позу, продовжив декламувати:

*– Я – твій улюблений Лінгам,
Ти – моя Йоні⁵⁴ дорога.
З тобою спарувались ми,
Одвержені всіма людьми.
Як Шакті-Ша у Шиви-Ши,*

⁵⁴ Лінгам і йоні – санскритські терміни, що позначають прутень і піхву відповідно.

*Сидиш ти у моїй душі!
Сидітимеш ти там завжди —
Не йди ж від мене ти, не йди!..
Щоночі я молюсь до тебе:
Не треба йти, ні-ні, не треба!..*

І знов він заговорив нормальним голосом, присівши на узголів'я продавленого диванчика біля паралізованої матері:

– Ну то як тобі моя поезія, Густавівно?! Що скажеш?.. Правда ж колосально?! Чудово!.. Незрівнянно!.. Особливо оця знахідка: «З тобою спарувались ми, / Одвержені всіма людьми». До чого ж потужна сила міститься у цих словах!.. Яка експресія!.. Але ж вона розучилася цінувати мої вірші! Ти розумієш, в чім трагікомедія мого існування?! Моя-а-а!.. Таткатуточка-а-а!.. Розучилася-а-а!.. Цінувати мою поезі-ю-у-у!..

Закінчивши підвивати на кожному слові, Арнольд розчаровано пхикнув:

– Пхе!.. Густавівно, просто пхе!.. Й нічого більше. Я тобі не казав, Густавівно, але я випадково зустрів Таткатутку вчора, коли вибігав за хлібом. За сидіння з тобою «по догляду за безпомічним родичем» мені виплачують сушу мізерію, якої ледь-ледь на хліб вистачає. Це ж треба було, щоб тебе шляк трафив, і я тепер сидів з тобою вдома на хлібі з кефіром, як і ти!.. А я ж здоровий мужик, Густавівно! Я м'яса хочу! А сиджу з тобою на хлібі з кефіром... Дякую цій довбаній Українській державі, що хоч би з кефіром, а не з водою. Та все ж я м'яска хочу!.. М'яся, м'яся, м'яся! А бігаю все за хлібом та й за хлібом!.. Отож і зустрів вчора свою Таткатуточку, а вона-а-а...

Раптом Арнольд навис над нерухомою матір'ю й загорлав як скажений:

– І тут, Густавівно, уяви собі весь мій жах: Таткатутка заявила, що я – хрінний розпусник, який мусить залишити її у спокої! Розумієш?! Я вже не її потужний Лінгам, а вона – не моя мила Йоні! Я для неї тепер ніхто! НІХТО, розумієш?! Більше того, Таткатутка позбавила мене чоловічого достоїнства, забравши нею ж подарованого Ловця Усіх Бід! Ти знаєш, Густавівно, чому ми дали цьому камінчику таке ім'я?! Зовсім не тому, що Таткатутка обплутала його червоними нитками, як заповів великий Кастанеда... хоча він, мабуть, і не заповідав нічого подібного... Ну, та біс із ним – із цим Кастанедою та його Великим Вчителем Доном Хуаном: вони обидва видатні, поза всяким сумнівом, і заслуговують на огроменну пошану, але ж я з Таткатуточкою... Таткатутка зі мною!..

Арнольд міцно замружив очі й загарчав, ніби дикий звір, а потім продовжив крізь зуби:

– Отже, за допомогою камінчика, згодом перетвореного на Ловця Усіх Бід, я позбавив мою лобу дівчиноньку цноти. Розумієш, Густавівно, гладити був ідеально обтесаний самою природою до такого стану поверхні, щоб я зводив її з розуму, пестячи цим камінцем дівчий лоскотунчик. За допомогою камінчика я доводив Таткатуточку до божевілля, до сказу! Й одного разу, коли ми з нею отак розніжилися й перебували на піку любовних пристрастей, мій Лінгам владно і впевнено увірвався до звабливих вологих глибин її Йоні... Ніколи не забуду, до чого щасливою була вона тоді!.. Саме після того моя дівуля й заплела гладити червоними нитками, перетворивши таким чином на дуже своєрідний амулет. Назвала його Ловцем Усіх Бід і передала мені, сказавши, що доки камінчик зі мною – я не знатиму горя й печалі... А тепер що?! Що тепер, Густавівно, я тебе питаю?..

Дві каламутні сльозинки виступили в куточках Арнольдових очей. Та, не звертаючи на це уваги, він продовжив сичати крізь зуби:

– Коли все впливло на люди, Таткатутка сама забрала у мене амулет нашого кохання, позбавивши мене всього: захисту, миру, спокою... Всього! Саме після того у тебе, Густавівно, стався інсульт – і от я вже скільки років сиджу вдома, намертво прив'язаний до тебе необхідністю нагляду! А коли я зустрів мою дівчинку, вийшовши за хлібом, – вона заявила, що я,

бачте, розбестив її, скориставшись наївністю малої недосвідченої дурепа! Я позбавив її цноти, перепаскудив їй душу, спаплюжив дівочу юність – і за це мені нема прощення!.. Моя Таткатутка казала все це, а Ловець Усіх Бід, який стільки разів бавився з її лоскотунчиком, тіпався у неї на шиї, нагло кидаючись мені в очі!

Арнольд зітхнув, криво посміхнувся і додав:

– До речі, Таткатутка сказала, що вимочувала камінчик в розчині прального порошку цілий тиждень, а також наново переповила його червоними нитками. І тепер це вже остаточно не мій Ловець Усіх Бід, а її персональне Янголятко-Охоронятко... Вона так і назвала камінчик – Янголятко-Охоронятко!.. Як тобі це, Густавівно? Подобається? Скажи. Га?..

Генрієтта Густавівна дивилася на сина мовчки, й нічого дивного в тому не було: адже паралізована не розмовляла вже не перший рік поспіль. Разом з тим до її страдницького погляду додалися ледь помітні нотки винуватості... Отож наморщивши носа, Арнольд принюхався, потім відкинув легку вовняну ковдру і придивився до довгої смуги вилинялої й запряної ситцевої тканини, якою на манір бре⁵⁵ були оповиті стегна матері. Зітхнув розчаровано:

– І знов ти обхезалася! Не напасешся на тебе чистого... Ех-хе-хех, Густавівно, Густавівно!.. І коли ти вже подохнеш нарешті, щоб не мучилася ні ти сама, ані я з тобою?! От коли, га?..

Але його запитання, ясна річ, повисло у повітрі без жодної відповіді. Отож намагаючись дихати не надто глибоко, Арнольд заходився міняти пов'язку на стегнах паралізованої матері.

---

⁵⁵ Деталь середньовічного чоловічого одягу – «попередник» кальсонів і трусів.

Луцьк, вересень 1995 року

- То що, на повернення Марічки ти вирішив не чекати?..
- Не хочу.
- Вона ж сестра твоя, ви стільки років не бачилися... Знав би ти, як вона про це мріяла!
- Я також мріяв. Але ж, Радомире, зрозумій мене вірно: після того всього, що зі мною сталося... Я не можу. Зрозумій мене, прошу! Ну так, я тобі всього лише шуряк – та ще рідня... До того ж, батьки у нас різні.
- Леоне, все гаразд! Ти нормальний хлопець, все загалом нормально...
- Ні, ненормально, на жаль.

Радомир тяжко зітхнув і похлопав небораку по плечу. А що він іще міг би зробити?! Що загалом можна вдіяти в подібній ситуації...

Багато років тому Марічка отримала від брата одного-єдиного листа, який відтоді зберігався у неї, немовби дорогоцінна реліквія:

Добрідень, мої дорогі рідні люде!

Не знаю, коли цей лист дійде до вас і чи дійде загалом. Не знаю цього...

і не знатиму, можливо, ніколи...

Багато чого сталося за роки, що минули після його отримання. Як і раніше, Демидасі весь цей час працювали на заводі будматеріалів в Кульчині. На відміну від інших підприємств, «цегелька» не закрилася – навпаки, враховуючи інтенсивність будівництва на Волині та в прилеглих областях, у найближчі роки такої перспективи навіть віддалено не проглядалося. Інша річ, що заводське начальство дбало, насамперед, про підвищення своїх доходів, а не зарплат працівників. А Марічка з Радомиром мусили тепер не тільки про себе дбати, а ще й молодим сім'ям дорослих дітей допомагати... Що ж вдієш, якщо їм випало жити в епоху змін?!

Отож думали вони, гадали та й вирішили, що Радомир і надалі працюватиме бульдозеристом в кар'єрі, тоді як Марічка спробує поїхати на сезонні сільгоспроботи до сусідньої Польщі. Деякі її подружки робили там не перший рік і були дуже задоволені результатами. От саме з цієї причини Марічки й не було вдома – бо вертатися вона мала б лише на початку листопада, не раніше.

І треба ж такому статися, щоб саме в цей час до Луцька приїхав той, на кого ніхто й не чекав навіть – її братик Леон Яроцький! Приїхав не просто так, а з наміром заснувати американо-українську компанію з виробництва новітніх облицювальних матеріалів: згідно з попередніми прикидками, здійсненими на основі всіх доступних відомостей про економіку Волині й місцеву сировинну базу, подібна продукція мала б неабиякий попит не тільки в Україні, але й за її межами!..

Тому не заставши сестру вдома, Леон не надто й засмутився: адже організація бізнесу – справа не одного дня. Він лише побурчав трохи в тому сенсі, що замість поїздки до Польщі на сільськогосподарські роботи Марічка краще зорганізувала б власну справу вдома. Для цього ж треба зовсім, зовсім небагато: бажання працювати, тямуща голова на плечах, чиста кредитна історія для банку – ото й усе... Тоді в чому ж проблема?!

Однак все змінилося, варто було Леонові протягом одного лише тижня побігати по різних місцевих інстанціях. З кожним новим днем, з кожною «прогулянкою по кабінетах» його початковий ентузіазм випаровувався, немов вода, випадково пролита на розжарену конфорку кухонної плити. Особливо неприємне враження справив на нього посадовець міського виконкому, який талдичив одне і те саме з гидливою посмішкою під схожими на пташині пера вусиками:

– Я розумію, яку вигоду хочете мати з цього мироприємства ви, пане Яроцький. Розумію ту муйню, яку ви мені тут заливаєте про податки, сплачені в центральний бюджет і про відрахування в бюджет місцевий. Усе це я чудово розумію!.. Ви мені інше поясніть: що мені з цього вашого бізнесу обламається?! Особисто мені, розумієте?! Й бажано, щоб обламалося наперед, заздалегідь і незалежно від подальших результатів вашої діяльності... Тобто якщо результати будуть позитивними – тоді ви мені ще й доплатите. Але якщо ви розпочнете й розоритесь... Невже ви думаєте, що можете експериментувати з бізнесом просто так?! Ні-ні-ні, пане Яроцький, не на тих напали, нема дурних! Можливо, у вас в Се-Ше-А чиновники таки справді дурні – але тоді сидіть у себе вдома, а до нас не суйтеся.

– Ні, ну це ж треба?! – кип'ятився Леон, міряючи кроками кухню в квартирі Демидасів. – Щоб вимагати хабарів настільки нахабно, не стидаючись... Та як ви тут живете?! Як усе це терпите?!

– Отак і живемо, – похмуро бурмотів Радомир. – Сподіваюсь, тепер ти розумієш, чому моя дружина поїхала на підробітки до Польщі, а не взялася за організацію власної справи у себе вдома. Гадаєш, мені тут дуже весело самому без любої дружини?..

– Так, розумію. Тепер я все розумію, – зітхав Леон.

Обдумавши і зваживши все як слід, він вирішив не чекати на повернення сестри додому. Він вирішив, що протягом найближчого часу навідається до племінників, а далі повернеться у Сполучені Штати. Зрештою, в одному аспекті той клятий чиновник і справді мав рацію: доки ситуація в Україні не зміниться, Леонові не варто пхатися сюди зі своїми планами, хоч би якими прекрасними й багатообіцяючими вони були!

1996

Втрачене сердечко, або Крок у прірву

Відень – Київ, травень 1996 року

Чи хтось замислювався, чому нам сняться сни? Може, це просто наша свідомість грає з нами злий жарт? А може, хтось згори хоче повідомити нам про щось важливе...

* * *

Марек прокинувся посеред ночі від якогось жахливого марення і власного крику, зістрибнув з ліжка, вибіг на терасу і присів на край крісла. Жадібно вдихаючи холодне повітря, він намагався пригадати, що ж такого йому наснилося?.. Але рештки щойно побачених жахливих сновидінь вже зникли без сліду, натомість бурхливим потоком нахлинули спогади.

Згадав він Київ, Поділ, його вузькі вулички, старі будинки й затишні зелені двори з дітьми, які гралися там. Згадав рідний дворик, стару яблуню, грушу-дичку, а ще в тіні розки-

дистого волоського горіха – лавочки і столик для літніх людей. Посеред двору, немов пам'ятник радянської епохи – маленький горбатий блакитний «Запорожець» дядька Сашка, що постійно ремонтується. А ось і сам дядько Сашко, який дивиться на маленького, років десяти хлопчика і каже, посміхаючись:

– Дивись сюди, Мареку – оце вона, вічна машина! Перпет-мобіль⁵⁶, можна сказати... Одна з найперших моделей, що зійшли з конвеєра запорізького заводу, а й досі бігає, мотається вже скільки років.

– Та не працює ж цей древній мотлох! – заперечує хлопчик.

– Як-то не працює?! Ти що ж таке кажеш?! Минулого тижня тільки ми з тобою на ньому на риболовлю їздили!..

– Було таке, – погоджується маленький Марек, – але тепер ми його знов ремонтуємо...

– Ех, малявко, – зітхає дядько Сашко, – не тямиш ти всієї краси життя.

І не те щоб дядько Сашко відчував у цьому мотлоху аж таку велику потребу – адже в глибині двору під брезентовим чохлам простоювала його нова розкішна «Волга» ГАЗ-21 кольору вечірнього неба – мрія і заздрість усіх хлопчаків в окрузі. Проте на ній він їздив мало. Та й куди йому їздити?! Дачі у дядька Сашка не було, тоді хіба що в магазин за хлібом...

Щоразу, коли дядько Сашко ремонтував свій древній «Запорожець», він кликав Марека і говорив:

– Дивись, синку, до чого все у нього добре влаштовано! От виростеш – і моя автівка твоєю стане.

– Дядьку Сашко, я і без того допомагатиму вам. Але не хочу я цю старезну драндулетку! – вередував Марек.

– Так я ж тобі не «Запорожець» пропоную, а нову «Волгу»! – сміявся дядько Сашко: – Подарую я тобі її, Мареку! Їй-богу, подарую.

Всі знали, що у дядька Сашка нікого з рідних не лишилося. Колись раніше була дружина – тітка Наїна. Дуже смачні пироги пекла, всі хлопці у дворі їли й нахвалявали. Та вже рік як її не стало, а діточок їм бог або не дав – або не дожили вони до кращих часів, хтозна... Отож цілком скидалося на правду, що таки залишить невгамівний водій автівку Мареку. А продати комусь?.. Це навряд чи. Гроші дядькові Сашку не були потрібні, оскільки заробляв він і без того дуже добре на вахтах в Тюмені, в Сургуті та в Уренгої.

– А може, й подарує! Марек, по всьому виходить, спадкоємцем у Сашка стане, – шепотілися бабусі на лавочці.

Хлопці заздрили Мареку через те, що місцевий «кулібін» дядько Сашко залучав саме його до всіх можливих ремонтних робіт. Дорослі шанобливо тиснули хлопчикові руку, коли вони з дядьком Сашком міняли сусідам розетки, точили ножі, ножиці, лагодили будильники, переносні електроплитки, а при потребі – навіть архаїчні примуси. Не тільки у всього їхнього двору, але й загалом на всьому Подолі ця парочка – майстер і учень, були в пошані.

Не схвалювала їхні відносини лише Марекова мати. У Вікторії Борисівни Чмут було двоє синів: старшенький Любомир і меншенький Мар'ян. Однак лише старший займав усю її увагу: його матір цінувала, обожнювала, на нього поклала всі надії. Вона часто повторювала:

– Любомир – він красень і розумник, відмінник і гордість родини!

– А я? – запитував Марек, віддано зазираючи мамі в очі.

– А ти, Мар'яне, просто хуліган, – відповідала вона.

– Чому? – ледь не плачучи, цікавився молодший син.

– А хто вікно сусідці розбив? – пригадувала його останній «подвиг» мама Віта.

– Це випадково вийшло! Ми ж потім вікно з дядьком Сашком і полагодили, й ніяких претензій...

⁵⁶ Викривлене «perpetuum mobile» – вічний двигун (лат.).

– Знов ти про дядька Сашка свого?! А хіба іншого приятеля, щоб свого віку, ти знайти не можеш?

Марек від образи закушував губу:

– Ма-а-амо-о-о, ти ж знаєш, що я приятелюю зі Спартаком і з Валеркою. І до речі, Спартак теж відмінник, а в цьому році загалом переміг на трьох районних олімпіадах! А у Любомира таких досягнень ніколи не було.

– Так у Спартака, мати – інженерка, а дід фронтовиком був, льотчиком і майстром взуттєвої фабрики. У твого Спартака є на кого рівнятися.

– Та при чому тут його дід і мати?!

– А при тому! Й не смій матері заперечувати. Ач, моду взяв!..

– А зате у Валерки кращий по всьому Києву результат на стометрівці серед школярів його віку! Він навіть участь брав з дорослими в забігу на три кілометри, як наймолодший учасник, і прибіг п'ятим.

Мати байдуже знижувала плечима:

– Мареку, все це прекрасно, що твої друзі чогось та й досягли в житті. А ось ти чого досягнув?! Відповідай або покажи.

Отак вона раз у раз доводила, що її менший син – всього лише сіра посередність, але бунтарська натура Марека не бажала миритися з цим. І він старався, як тільки міг. На конкурсі, влаштованому в районному Будинку піонерів авіамодельним гуртком на честь Дня космонавтики, перемогла саме його модель «кукурудзяника», яка злетіла і протрималася в повітрі цілих 55 секунд – тоді як виготовлена Спартаком модель легкого фронтового бомбардувальника Су-2 (на такому, за його твердженням, воював його дідусь Сьома) навіть злетіти не змогла. Того дня Марек примчав додому з нагородною грамотою і дивовижним призом – приладом із загадковою назвою «пантограф». Усі вітали хлопця, навіть заздрили йому. Але на маму Віту це досягнення не справило ніякого враження і, навпаки, навіть засмутило. І вона не впустила нагоди негайно висловити синові своє незадоволення:

– Мареку, ти зовсім як твій нікчемний пройдисвіт-батько – займаєшся нікому не потрібними дурницями.

Він був не просто вражений, а розчавлений словами матері, отож кинувши на ліжко свої почесні трофеї, розплакався, як дівчисько, і втік на вулицю.

Але там його зустрів дядько Сашко. Дізнавшись про причини засмучення свого маленького помічника, він купив для Марека дорогий «Київський» торт, ціле кіло шоколадних цукерок «Червоний мак», ящик газованої води «Буратіно» і скликав до себе всіх дворових хлопчаків, щоб відсвяткувати видатну перемогу свого талановитого учня. Це стало неабиякою розрадою. Тим не менш відтоді нехай невеличку, але тріщину дали його відносини зі Спартаком: хоча останній абсолютно щиро привітав друга з перемогою, все ж таки не надто приємно, коли когось постійно ставлять тобі за приклад – навіть якщо це твій давній приятель...

Вже навчаючись у старших класах, Марек зайнявся боксом. Він навіть виграв змагання Подільського району Києва серед спортсменів-юніонів! Тренер радів і пишався молодим обдаруванням, але матір похвалила його знов-таки скупко, натомість наголосивши на успіхах старшого брата і попросивши підналягти на навчання. І юнак кинув спорт...

Коли йому виповнилося шістнадцять, Марек при отриманні паспорту змінив прізвище з «Чмут» на «Менжик». Дізнавшись про це, мама Віта довго плакала, кричала і погрожувала виселити молодшого сина з квартири. Але Марек доволі прохолодним тоном відповів, що в такому разі піде жити до дядька Сашка. А коли вона влаштувала вже справжню істерику, звинувачуючи його в невдячності та черствості, а потім знову почала нахвалявати Любомира, відповів дуже просто:

– Любомир, як і ти, мамо, – Чмут, а я – Менжик, як батько. І цим я вигідно відрізняюся від вас. Був би батько поруч – він би оцінив мої досягнення і, звісно ж, зрозумів би мене.

Лише тоді мама Віта замовкла й залишила сина у спокої.

Любомир закінчив школу з відзнакою, вступив до КІНГа (як за радянських часів називався КНЕУ), навчаючись в інституті – йшов на «червоний диплом». Усе в ньому було прекрасно і гармонійно, окрім його нікчемною нареченої – Світланки Азової. Онука генерала, дочка головного постачальника однієї з численних «поштових скриньок», владна, заздрісна персона – вона не вирізнялася ні розумом, ані красою, однак міцно тримала Любомира в своїх чіпких, хижих і жадібних рученятах.

Ще у восьмому класі Світланка пообіцяла вийти за нього заміж, і хлопець сумлінно навчався за неї і за себе. Але потім... передумала і відклала заміжжя: сказала, що вирішила спочатку здобути вищу освіту. До речі, було б непогано, щоб вони навчалися удвох і у виші!.. Був скандал, з'ясування стосунків і образи, але в підсумку Світланка все ж таки вмовила Любомира на цю авантюру також. І тепер вона (його стараннями!) вчилася в престижному інституті, при цьому незмінно обіцяючи вийти за Любомира заміж. Просто щоразу, коли підходив призначений заздалегідь термін, знаходилася чергова поважна причина знов і знов переносити весілля...

Що ж до Марека, той давно вже перестав боротися за увагу мами Віти. Хлопець просто жив тихим власним життям і не сперечався, коли вона намагалася напутити молодшого «нездару». Він тільки мовчки кивав... і все робив по-своєму. Марек добре бачив, як мама буквально лізла геть зі шкіри, щоб тільки забезпечити їх з братом усім необхідним. Вона позичала в борг, працювала понаднормово, іноді просто падаючи з ніг знесиленою. Нервувала й плакала ночами. Носила лише пару вицвілих, старих і давно не модних суконь, а ще древнє пальтечко, яке, напевно, купував їй ще батько. Весь час ремонтувала й надраювала до блиску криві стоптани черевики, які спотворювали її красиві стрункі ноги замість того, щоб купити нові.

«Але ж вона ще не стара і могла б знов вийти заміж!» – думав юнак. Він завжди допомагав мамі Віті як тільки міг: ще починаючи з молодших класів, розносив замість неї пошту, прибирав квартиру, ходив по магазинах, а по суботах рано-вранці, коли Любомир міцно спав, разом з матір'ю біг на базар, а потім слухняно тягнув додому непідйомні сумки з продуктами.

* * *

Сталося це ще в березні 1979 року. Щойно прийшовши на роботу, Вікторія Борисівна несподівано зблідла й гепнулася на стілець, з якого тихо сповзла на підлогу. Перелякана завідувачка поштовим відділенням викликала «швидку». Цілий тиждень поштарка провалялася в лікарні, аж доки не оговталася бодай трішечки. Вивчаючи всі її аналізи і кардіограми, старенька лікарка лише сумно похитала головою, виписала їй направлення в санаторій на оздоровлення і підбила підсумок:

– Тобі, дочко, було б найкраще роботу поміняти, а поки що поїдь на море. Бо те, що сталося, – це ще «квіточки». А так, чого доброго, все може обернутися або інфарктом, або інсультом.

За вечерею мати повідомила про це синам. Любомир із захватом мовив:

– Так, мамунечко, тобі обов'язково треба поїхати на море! Ось Світланка з батьками в липні збирається в Сочі в пансіонат...

Почувши таку новину, Марек саркастично пожартував:

– Світлана, отже, на море, а тебе що – не беруть із собою, братику?

– Світланці путівку купили батьки. А я не їду, бо у мене повно справ на кафедрі. Та й за їхньою дачею комусь доглянути треба – полоти і поливати город, за садком доглядати.

– То що, ти у них вже халявним садівником став?! І саме тому тебе в Сочі не беруть, еге ж?!

– Мареку, та яке тобі!.. – Любомир аж захлинувся словами від обурення, чим молодший брат і скористався:

– Ти ж свою підвищену стипендію всю до копійки Світланці віддавав – то невже її батьки це не взяли до уваги?.. А там же, якщо уважно порахувати, на Сочі вам обом вистачило б.

Любомир набурмосився, не знаючи, що відповісти. Але тут Вікторія Борисівна, немов квочка, заступилася за старшенького:

– Ти б, Мар'яне, помовчав і краще вчився б так само добре, як-от Любомир. І до інституту вступив би... А щодо стипендії, то я сама наказала віддавати її Світланці. Невеликі гроші!..

– Наша казка хороша, починай спочатку! – розреготався Марек, розуміючи, що мати бреше, прикриваючи старшого брата.

Наступного дня Вікторія Борисівна пішла до місцевому. Повністю безкоштовних путівок там не виявилось, але їй запропонували поїхати в Одесу на червень за півціни – отож хоч і 50 %, але потрібно було доплатити. Причому якнайшвидше – бо на путівку претендувала велика кількість людей, але в місцевкомі зглянулися на хвору співробітницю.

Під час вечері, на яку завітала і Світланка, мама Віта розповіла про свою ситуацію.

– Це справжня ганьба! – обурився Любомир. – Мама стільки років пропрацювала на пошті, а їй навіть в Одесу хоча б десятивідсоткової путівки не знайшлося. Не кажучи про безкоштовну...

– А от моїм батькам обидві путівки дісталися задурно, хоч моя мама не працює. А мені тато домовився за півціни, – похвалилася Світланка.

Тут пожвавішав Марек:

– А може, він домовиться за путівку і для нашої мами Віти?..

– Ти про що, Мареку?! – здивувалася дівчина, майже не приховуючи образи. – Мій тато – шанований багатьма чоловік, член партії. Він не може брати путівки незнайомим людям.

– Все зрозуміло: твій батько, прикриваючись ім'ям партії, незаконно забезпечує безкоштовними путівками всю свою сім'ю, а моїй мамі-трудівниці потім не вистачає путівки, щоб раз у житті з'їздити на море і безкоштовно відпочити, – гидливо скривився Марек.

– Не смій в такому тоні говорити про мого батька! Бо я тебе... я т-т-тобі!.. з-з-зроблю! – істерично заверещала Світланка.

– Мареку! Ти не смієш принижувати мою наречену! – заступився за Світланку Любомир. Але зупинитися молодший брат вже не міг:

– Братику, ти ж у квітні отримаєш стипендію – то віддай її мамі, щоб вона могла викупити путівку.

Любомир аж підскочив і відповів рішучо:

– Я готовий дати гроші моїй мамі, щойно отримаю!

– Ось бачиш, Мареку, Любомирчик дасть мені гроші! – із захватом у голосі мовила Вікторія Борисівна. Але тут голосно закричала Світланка, немовби з ланцюга зірвавшись:

– Любомире, як ти можеш розпоряджатися цими грошима?! Я планувала перед відпусткою сходити з тобою до РАГСу і подати заяву, а також треба сходити в перукарню, зробити манікюр і педикюр! Та я бачу, що тобі це байдуже!.. Ти взагалі останнім часом не думаєш ні про мене, ані про нашу майбутню сім'ю!

Вона підхопилася з місця і, демонстративно витираючи мереживним носовичком очі, вибігла в коридор. Далі лягнули входні двері. Любомир негайно кинувся за нею. Тоді Марек спокійно підвівся і теж пішов з кухні.

– Куди ти?.. – спитала мама Віта. І почула лаконічну відповідь:

– До дядька Сашка.

У неділю пізно ввечері Марек приніс матері гроші на оплату путівки.

– Це звідки?! – здивувалася вона.

– Заробив на ринку, розвантажуючи машини з фруктами, овочами і ягодами. Дядько Сашко домовився... Ти тільки Любомиру про це не кажи.

Вікторія Борисівна стримала слово, а коли прийшов час, забила продуктами маленький холодильник і, не поставивши до відома Любомира, тишком-нишком поїхала відпочивати до Одеси.

Така підступність молодшого брата і зрада матері вразили Любомира. То був червень 1979 року, він здавав сесію, і хоча залишених матір'ю продуктів було досить – готувати не хотілося. Отож, приховавши від Світланки свою стипендію, пославшись на сімейні обставини (мама в санаторії!), він тепер двічі на день – вранці і ввечері – бігав в їдальню біля протезного заводу.

Наприкінці червня сімейство Азових зібралося у відпустку. Савелій Пантелійович – батько сімейства – роздавав останні інструкції всім, з ким так чи інакше був пов'язаний. Зокрема й Любомиру.

– Ну що, «зятьок», – звернувся він до юнака, – можливо, нехай твоя мати попрацює на мене? Солити, маринувати вона, сподіваюся, вміє? Поживе на природі – тут і ліс поруч... Що їй у місті робити?

– Вміє і солити, і маринувати, і компоти вона закриває. От тільки мама в Одесу поїхала відпочивати, – відповів Любомир.

– Отакої! – здивувався Савелій Пантелійович. – А де ж вона гроші дістала?! Ти ж скаржився, що у вас нібито нема...

– Марек дав.

– Та твій брат іще школяр, де ж він нашкрывав гроші на путівку в Одесу, нехай і п'ятдесятивідсоткову?! Банк пограбував? – розреготався Азов.

– Автівки на ринку розвантажував.

– Він у вас такий сильний?

– Сильний, так... А ще вміє на навантажувачі працювати.

– Он воно як... – промимрив Савелій Пантелійович. А сам тим часом уже прикидав, як би залучити молодшого Любомирового брата до вантажних робіт і скільки грошей при цьому можна заощадити.

* * *

Наприкінці серпня пізно ввечері в квартирі Вікторії Борисівни задзвонив телефон, і незнайомий чоловічий голос висловив побажання – поговорити з Марekom. Мати перелякалася не на жарт, але сина все ж покликала. Проте виявилось, що то був не хто інший, як Савелій Пантелійович, який запросив юнака на завтра до себе на роботу. А працював він, виявляється, зовсім неподалік – на Подолі. Звісно, Марек погодився прийти.

– Ти тільки паспорт не забудь із собою прихопити, – попросив Азов, – я тобі перепустку випишу.

Марек прибув на місце точно у призначений час і пред'явив паспорт, але перепустки на його ім'я замовлено не було. Втім, хвилин за десять з'ясувалося, що перепустка була замовлена на прізвище Чмут, а в його паспорті стояло інше прізвище – Менжик.

– Це що за перекидачки з прізвищем? – поцікавився Савелій Пантелійович.

– При отриманні паспорта я взяв прізвище батька, воно і в метриці моїй вказано. Мама ж свого часу повернулася на дівоче прізвище, Любомир теж на ньому перебуває.

– А ти, я так подивлюся – молоток! – Азов був у захваті. Поговорили про роботу з розвантаження вагонів. Савелій Пантелійович поцікавився:

– Брат стверджував, що ти й на навантажувачі можеш.

– Можу! – підтвердив Марек. – Хочете, покажу?

Прийшли на господарче подвір'я. Марек поговорив з водієм навантажувача хвилин десять, а потім під наглядом його і всіх, хто перебував на подвір'ї, навантажив чотири палети на вантажівку. До того ж ще й настільки акуратно, що всі аж роти пороззявляли.

– Ювелір! – вигукнув бригадир вантажників. Відтоді Марека інакше ніхто не називав.

Савелій Пантелійович за перше розвантаження автівки Мареку не заплатив, хоч вони про це і домовлялися. Любомиру ж він не платив за роботу на своїй дачі – то навіщо ж «розбещувати грішми» його молодшого брата?! Але, на відміну від Любомира, Марек не став спускати Азову його «забудькуватість» і наступного разу просто не прийшов. Більше того – не ставав до праці, аж поки Савелій Пантелійович не заплатив наперед та ще й старий борг не віддав. Майже півроку, раз на місяць в позаурочний час Азов запрошував Марека на роботу, причому платив непогано. Задоволена мати складала гроші в коробку з-під чаю № 36.

– Ці гроші, синку, на чорний день, – полюбляла повторювати вона. Потім Савелій Пантелійович Азов пішов на підвищення, і підробітки молодшого сина скінчилися. Про зароблені ним гроші всі забули...

* * *

Влітку 1980 року Любомир вже традиційно «відпочивав» на дачі майбутнього «тестя», водночас розмірковуючи про те, як би по закінченні свого КІНГУ лишитися у тамтешній аспірантурі. Марек же щойно закінчив школу і мріяв вступати до КПІ, як і його друзі – Спартак та Валерка. Він і документи навіть в інститут подав і ось тепер докладав усіх можливих зусиль для досягнення успіху.

Спартак склав перший же іспит з письмової математики на «п'ятірку» й одразу ж був зарахований на перший курс. Маючи попереду місяць вільного часу до початку навчань, він тепер щоденно й наполегливо займався з Мареком, підтягуючи давнього приятеля перед другим іспитом – з усної математики. Валерка ж на першій – письмовій математиці – отримав «четвірку», отож готувався до іспиту з хімії. У кожного з них було своє...

І от в суботу, коли за обіднім столом зібралася вся родина, Любомир раптом звернувся до молодшого брата:

– Мареку, я бачу, що ти збираєшся поступати до інституту... Але не варто це робити цьогоріч.

– З чого це раптом не варто? – здивувався той.

– Ну-у-у, ти сам подумай, – знизав плечима старший брат. – На одну працюючу маму у нас буде двоє студентів.

– Ну то й що?.. Рік чи два переб'ємося, а там...

– А там я планую в аспірантуру КІНГа поступити. І знов у нас буде один студент та один аспірант. І на нас двох – працююча мама.

– Отже, тобі можна й навчатися й до аспірантури вступати, а як мені до КПІ, то вже й зась?! – обурився Марек.

– Ти б матір краще пожалів, – мовив Любомир, пильно вдивляючись братові в очі. – Мама у нас он як втомлюється. Отож одному з нас треба піти працювати. Якщо хочеш навчатися... Ну що ж, навчайся – але не на стаціонарі, а на вечірньому або на заочному.

Мама Віта хотіла щось сказати, але тут нареченого підтримала Світлана:

– І справді, Мареку, чому б тобі не влаштуватися на роботу?

– А може б, вам краще одружитися і зажити власним життям, а не давати мені цінні вказівки? – ледь стримуючи обурення, парирував той. – До речі, останнім часом по Києву ширяться чутки, нібито Світлана вже півроку є господинею двокімнатної кооперативної квартири. Хіба це не правда, га?..

Любомир здивовано озирнувся до дівчини, однак Світлана навіть не знітилася й відповіла буденним тоном:

– Квартира є, але меблів ще нема... А звідки ти про неї дізнався?

– І меблі є, і навіть гарнітур спальний нещодавно завезли, – посміхнувся Марек. – А розповів про це твій тато. А ще він сказав, що через місяць ваше сімейство зібралось на відпочинок в Ялту. Що Любомир знов житиме на вашій дачі. А от ми з мамою Вітою після моїх іспитів поїдемо в Одесу.

Вікторія Борисівна продовжувала розгублено мовчати. Любомир втупився у вікно, оскільки був просто розчавлений останніми новинами, брехнею Світланки й особливо – нахабством молодшого брата.

– І на які ж гроші ви зібралися в Одесу? – поцікавилася Світланка.

– А ось на ці!

Марек дістав з буфету коробку з під чаю № 36 і висипав її вміст на стіл. Грошей було багато. У Світланки жадібно загорілися очі, рученята самі потяглися до купюр...

– Не чіпай, це мої гроші! Я їх заробив! – гримнув на неї Марек.

Світланка набурмосилася, напнула губки й засопла, вдаючи образу.

– Мамо, але ти ж знаєш, що зараз нам зі Світланкою, можливо, треба буде вирішувати питання з весіллям! – отямився Любомир.

– А що, хіба наречена нарешті дала згоду на шлюб з тобою? Невже наша Капризулька наважилася перевести тебе з «вічних наречених» у статус «осоружного чоловіка»? – з удаваним співчуттям поцікавився Марек.

Любомир підхопився з місця, перекинувши стільця, нервово змахнув руками і вихором вилетів з кухні. Світланка теж підвелася і гордовито пішла до дверей, на ходу оголосивши:

– Я додому!

– Не варто було з Любомиром розмовляти отак жорстоко, – нарешті мовила мама Віта, не підводячи очей. – Ви все ж таки брати...

– А чого він отак поводить?! – процідив крізь зуби Марек. – Живе з нами, їсть, спить, бере у тебе гроші на проїзд і на обіди, а стипендію і те, що примудряється підзаробити, віддає цій стерві? Все літо працює на їхній дачі, але жодного разу не привіз нам навіть червивого яблучка на компот. Від цієї його п'явки тільки й чути, що яблука, груші, сливи у них гниють, бо вони не в змозі позбирати й переробити весь врожай...

– Синку, не будь таким злостивим і дріб'язковим. Він щасливий – ото й добре. Та й живе він тут на мої гроші, а не на твої. А я про це не шкодую.

* * *

Наступного дня – в неділю – Марек пішов від Спартака близько 21:00. Додому вирішив повернутися якомога раніше, бо завтра о десятій мав складати другий іспит – з тієї самої усної математики. Отож треба було виспатися.

Відчинивши вхідні двері, він зайшов до квартири... і почув кінець розмови:

– Мамо, я розумію, що ти хочеш поїхати на відпочинок, але ці гроші потрібні мені! Нам!.. – переконував Любомир матір. – Згоден, що Марек їх заробив, але якби не Савелій Пантелійович, цих грошей взагалі не було б.

– І справді, якби не мій тато, ні Марек, ані тим паче ви, Вікторіє Борисівно, їх би не бачили, – підтримала нареченого Світлана. – Отже, це загалом-то гроші мого батька, він дав їх Мареку з милості на добру справу. А ви їх намагаєтеся розтринькати на всілякі дурниці. У нас весілля попереду, Любомиру потрібен костюм, черевики. Та й мені необхідно купити білу сукню, фату і туфлі. Тато згоден оплатити ресторан і лімузин, а це вже непідйомна сума! Та й житимемо ми з Любомиром в моїй новій квартирі, з новою обстановкою. Все це купили мої

батьки, а це грандіозні витрати! Медовий місяць на морі теж оплачуватимуть мої батьки. А ви мені: питаю у Марека!.. Та він ці гроші не погодиться віддати, бо він – егоїст.

Дослухавши до цього місця, Марек навмисно гучно грюкнув дверима й увірвався до кухні, посеред якої заціпеніли мати і брат зі своєю нареченою. Розмова вщухла, всі стояли й напружено дивилися на Мар'яна.

– Це підло, Любомире, – мовив юнак.

І тут обличчя Світлани на очах змінилося: спочатку на ньому з'явився переляк, який майже негайно змінився гримасою люті, гніву й ненависті. Дівчиця нервово сіпнулася, на прощання прошипіла:

– Не хочу я цього довбаного весілля! Не стану я дружиною жебрака! І раніше я того не хотіла, ніколи не хотіла! І як ти, придурку, досі не зрозумів?! Я знайду в інституті партію, кращу від тебе! Залюбки!

І кинулася геть з кухні. Любомир у відчай схопив її за плече, намагаючись утримати, але Світлана грубо відштовхнула його руку і, гучно цокаючи підборами, побігла до дверей квартири. Любомир кинувся слідом за нею, але мати зупинила його відчайдушним вигуком:

– Синку, почекай! Зараз я тобі все віддам!

Вона кинулася до буфета, тремтячими від напруження руками дістала заповітну коробку з-під індійського чаю № 36, витрусила з неї всі гроші до копійки і тицьнула їх в руки старшого сина, який чекав в коридорі. Любомир узяв гроші й помчав наздоганяти наречену. Весь цей час Марек стояв нерухомо, немовби його стопи були прибиті до підлоги цвяхами.

– Вічно ти все зіпсуєш! – пробурмотіла Вікторія Борисівна.

– Мамо, а що ж я такого зробив?! – поцікавився він. Але мати не відповіла. Губи її тремтіли, з опухлих очей котилися великі сльози. Вона мовчки пройшла у свою кімнату. Грюкнули двері. Зрозумівши, що краще залишити маму в спокої, Марек пішов спати. На завтра ж іспит...

Він довго не міг заснути. А вже під ранок раптом прокинувся, ніби від дужого поштовху. Обережно зазирнув в кімнату матері... і побачив її на підлозі – бліду, з синіми... ні – з майже чорними губами!.. Юнакові здалося навіть, що вона не дихає. Охоплений відчаєм, він не знав, що робити. Підняв маму з підлоги, поклав на ліжко. Вона здалася Мареку надзвичайно легкою. Тоді він викликав «швидку», а потім сів і розплакався.

Карета «швидкої» прибула хвилин за десять. Молодий лікар випхав заплаканого Марека за двері й викликав додатково бригаду. Скільки часу вони перебували в кімнаті, хлопець не запам'ятав. Головне, що коли лікарі поїхали, вручивши Мареку якісь папери, то він кинув їх на стіл, нарешті вбіг у кімнату матері й побачив, що її шкіра вже набула нормального відтінку і тепер вона мирно спить. Тоді юнак сів поруч, взяв її за руку... і так просидів до 14:00, періодично засинаючи та прокидаючись. Але теплу руку він був не в силах відпустити.

Ясна річ, про вступ до інституту він і думати позабув! А не з'явившись на другий іспит – поставив товстелезний хрест принаймні на цьогорічній спробі. Що ж до перспективи... Про це й мови бути не могло, доки ситуація з маминим здоров'ям не визначиться.

Що було робити Марекові – хтозна... Але його підтримали сусіди на чолі з дядьком Сашком: вони допомогли юнакові і з лікуванням, і з медикаментами. Майже місяць мама Віта пролежала тоді в лікарні, де її лікували кращі лікарі. Доволі швидко вона пішла на поправку, потім її спільними зусиллями відправили в пансіонат «Жовтень» – колишню базу відпочинку Міністерства водного і річкового господарства. Відпочивати там було дуже комфортно, і немолода вже поштарка була вкрай розчулена такою увагою до власної скромної персони.

Марекові всі радили взятися за розум і все ж таки отримати вищу освіту. Всіляко втішали й доводили, що перша провальна спроба вступу до КПІ ще ні про що не свідчить, нічого не означає. Що можна пробувати знов і знов... Але як він міг піти вчитися, якщо мати отак хворіла?!

Що ж до Любомира, то йому, ясна річ, повідомили, що сталося з матір'ю. Але вдома він так і не з'явився. Більш того, через деякий час до Марек докотилися чутки, нібито Любомир нарешті одружився зі своєю Світланою, проте на весілля ні матір, ані брата так і не покликав...

У підсумку, замість інституту Марек, за рекомендацією сусіди – дядька Сашка влаштувався на роботу в таксопарк учнем механіка. Начальником автоколони там працював дядько Володя, який не дуже-то й хотів брати юнака на роботу через надто юний вік – 17 років – і повну відсутність виробничого досвіду. Однак побачивши в його паспорті прізвище Менжик, чомусь перемінився на обличчі й мовив замислено:

– Знав я колись чоловіка з таким прізвищем. У тебе до того ж і по батькові – «Вацлавович»... А скажи, чи твій батько не працював колись на «Ленінській кузні» штампувальником?

Тут же з'ясувалося, що дядько Володя був давнім товаришем його батька! Звісно, дізнавшись про цю обставину, він одразу ж погодився працевлаштувати юнака.

І не прогадав! Як і його батько Вацлав, Марек любив і розумів техніку на рівні інстинкту. Він міг годинами перебирати двигун або перекручувати трансформатор, аж доки все не починало працювати, немов швейцарський годинник! В учнях ходив недовго – бо вже через місяць цілком професійно проводив техогляд старих автівок таксопарку. Після обслуговування у нового механіка навіть найбезнадійніші «корчі»⁵⁷ починали бігати як новенькі.

Робота юнакові подобалася, окрім того, механікам добре платили, від таксистів вони мали хороші «чайові». Та ще й годували у виробничій столовці відмінно, а головне – дешево. За якісь 30–50 копійок Марек отримував величезну порцію супу, а на друге – печеню з кашею, де були повноцінні, по 200–300 грамів, шматки м'яса. Саме те, чого вимагав юний організм. А ще овочі, сметана, молоко й кефір...

Отож за три роки роботи механіком в таксопарку Марек дуже подорослішав. Причому він не тільки досконало оволодів усіма тонкощами професії, від дрібного ремонту до повного розбирання і збирання автівок. Він до невпізнання змінився ще й ззовні: виріс, поширшав у плечах. Це вже був не худорлявий жалюгідний замірок, а ставний накачаний красень, дуже схожий на зниклого батька.

Єдиним недоліком цієї професії було те, що механіки багато «приймали на груди». Отож щоб захистити свого «хрещеника» від поганого впливу, дядько Володя влаштував так, що протягом півроку Марек навчався на комбінаті, після чого повернувся в рідний таксопарк водієм. Ну так, на той час йому ще не виповнився 21 рік... Але враховуючи покровительство дядька Володі й особливі сімейні обставини (зростає без батька, мати хворіє на серце) – йому знову пішли назустріч...

Молодих водіїв зазвичай саджали працювати на «корчі». Таку саму автівку дали й Мареку – древній, дивом не списаний ГАЗ-21. Навіть напарником до нього ніхто не ризикнув піти! Тим не менш через місяць, завдяки старанням юнака, його таксі стало одним з найнадійніших в усьому таксопарку! Працював Марек важко, без радіостанції, «від бордюру»: в нічну зміну – від 19:00 вечора до 6:00 ранку ганяв пустельними нічними вулицями, водіям «на фільтрі» дорогу не перебігав. За три місяці роботи добре вивчив місто, отож план у 175 рублів успішно виконував і перевиконував. А ще мав щедрі чайові від вдячних постійних клієнтів, плюс дрібні підробітки у вільний час.

* * *

Коли Мареку виповнився 21 рік, дядько Сашко, як і обіцяв, переписав на нього свою «Волгу». Відтепер Марек ганяв по місту на своїй крутій «тачці», викликаючи заздрість знайомих і захват всіх оточуючих. На роботі теж усе було гаразд. За півроку йому, як кращому

⁵⁷ «Вбиті» старі автівки (*жарг.*).

працівникові таксопарку, дали нову автівку – одну з тринадцяти, придбаних для розширення підприємства. Та й умови роботи помінялися на краще: тепер він працював з радіостанцією, перебуваючи на зв'язку з центральною диспетчерською.

Заробітки зросли майже удвічі. Марек тепер ходив у нових шикарних джинсах *Levi's Strauss* і супермодних кросівках *Adidas*. З'явилися гроші на оновлення житла: було придбане розкішне ліжко з рідкісним на той час ортопедичним матрацом для Вікторії Борисівни і найкращий телевізор. Планували осучаснити кухню. У дружини відставного майора Марек придбав, знов-таки для матері, майже нове імпортне демісезонне пальто і модельні туфлі на високих підборах. Вікторія Борисівна трохи оговталася і тепер виглядала значно краще. Іноді вона навіть дозволяла собі купити дорогу косметику, сходити на масаж, зробити стрижку і манікюр. Окрім того, щоліта вони з Мареком їздили то на Азовське море, то в Крим на Чорне.

Але все добре колись-то закінчується: навесні 1984 року старий начальник автоколони – дядько Володя – раптово помер, а новий керівник, молодий і амбітний, вирішив перебудувати всю роботу. Отож були звільнені майже всі механіки і частина водіїв, під роздачу потрапив і Марек. Але юнак не надто сумував, бо отримав непогану вихідну допомогу і масу вільного часу.

Дядько Сашко переймався долею свого «хрещеника», побоюючись, що безробітний юнак сплутається з поганою компанією, отож замовив за нього словечко перед керівництвом нафтовидобувного комплексу в Сибіру. Тепер Марек працював техніком в Уренгої разом з дядьком Сашком. Звісно, попервах було важко звикати до холоду, до виснажливої роботи, та й годували погано: макарони і тушонка, рибні консерви і згущенка – і жодних овочів та фруктів. Але поступово юнак звик, втягнувся в роботу. Головне – платили дуже добре, регулярно і без затримок, та й графік роботи був зручним. Цілий місяць працювали практично цілодобово, не відпочиваючи й не висипаючись, але потім вахта закінчувалася, і зміна роз'їжджалася по домівках на три місяці – відсипатися удосталь і від'їдатися.

Наприкінці квітня 1985 року в Києві стояла майже літня спека. Місяць тому Марек повернувся з вахти і саме збирався поїхати з матір'ю на море. Цього разу хотілося побувати в Сочі – недарма ж казала героїня фільму «Москва сльозам не вірить»: «В Сочі, я гадаю, хоча б раз у житті відпочиває кожна людина!» Благо гроші, привезені цього разу з Уренгоя, дозволяли таку розкіш. Зняти номер в найкращому готелі, харчуватися цілий місяць в ресторанах, ходити на пляж, концерти, екскурсії!..

Але матір оголосила, що вони їдуть до Одеси наприкінці травня, коли їй затвердять відпустку. А житимуть на зйомній квартирі біля Привозу.

– Так до моря буде далеко! – намагався заперечити Марек.

– Зате до базару близько, – заперечувала Вікторія Борисівна. – Будемо вранці ходити на ринок, купувати рибу, м'ясо, овочі, фрукти. А вже потім буде тобі і море, і купання, і повітря. А вечорами – театри, концерти, прогулянки Дерибасівською.

Марека такий відпочинок не влаштовував, але чи варто було заперечувати матері?.. Останнім часом відносини між ними потеплішали, літня поштарка з нетерпінням чекала на повернення молодшенького з вахти, а коли він нарешті приїжджав – щиро раділа його приїзду. У відповідь Марек тішив її обновками: модними імпортними чобітками, цигейковою шубкою з розкішним коміром з чорнобурки, шикарною лисячою шапкою. А оленячі торбаза⁵⁸, розшиті бісером, викликали заздрість і водночас гордість всього жіночого колективу рідного поштового відділення. Отож подумавши як слід, він лише рукою махнув:

– Гарязд, хай буде Одеса! А в Сочі якимось іншим разом...

⁵⁸ Якутське національне взуття – м'які чоботи з оленячих шкур, пошиті шерстю назовні.

Вони, нарешті, купили новий куточок на кухню, розкладний двоспальний диван для Марека і два крісла, а на підлогу в спальні Вікторії Борисівни постелили яскравий довгошерстий вовняний килим ручної роботи, привезений Мареком з Тюмені.

Жодних звісток про Любомира не було. Вікторія Борисівна попервах нудьгувала, ночами навіть плакала, однак згодом змирилася. Років зо три тому Марек кілька разів зустрічав брата в метро, але той навіть не привітався, а просто проскочив повз молодшого, втупивши погляд в підлогу. Подейкували, нібито КІНГ він кинув і працює бухгалтером на заводі.

Матері, нарешті, підписали відпустку, валізи були спаковані, квитки до Одеси придбані. Але Вікторія Борисівна вирішила наготувати їжі в дорогу: адже їхати вони мали понад 12 годин... Отож взявши сина, відправилася за покупками по магазинах і на Житній ринок. Ходили майже годину, купили горіхи, печиво і шоколадні цукерки. На ринку Вікторія Борисівна набрала м'яса на битки, а ще товстий шмат сала, балик, сир і жирну сметану. Купили навіть меду на домашній торт. Потім пройшлися по овочевих рядах – набрали картоплі, моркви, цибулі, помідорів і огірків. Марек подумки лютився, проте мовчки ніс за матір'ю важкі полотняні торби з продуктами.

Вони вже виходили з ринку, як раптом Вікторія Борисівна встала, немов укопана. Погляд її був прикутий до автостанції, Марек подивився в той бік і помітив брудного бомжа в помаканій подертій сорочці, сірих заплямованих штанях і старезній заношеній кофті. Раптом скрикнувши:

– Любомире! – стрімголов кинулася до жебрака.

Той здригнувся від її крику, повільно озирнувся. Це і справді був він – її старшенький. Мало що лишилося від його колишньої вроди. Він дуже схуд і змарнів, колись гарне обличчя було пошматоване глибокими зморшками, волосся з легкою сивиною на скронях стирчало врізнобіч, а попереду на чолі утворилася велика лисина. Вікторія Борисівна підбігла до нього, ніжно обійняла і спитала:

– Що сталося?!

Він мовчав, чи то не в змозі відповісти, чи то чогось соромлячись.

– Ходімо додому, – прошепотіла нарешті засмучена мати. І Любомир слухняно пішов за нею та Мареком. Про свої нещастя розповів уже вдома.

Як виявилось, батька Світланки – Савелія Пантелійовича – незабаром після весілля дочки посадили на 15 років. Стаття була суворою: за злочинство в особливо великих розмірах. Добре, хоч «вишку» не дали... Багато майна конфіскували, втратили, зокрема, дачу. Щоправда, обидві квартири залишилися. Теща переселилася до дітей. Світланка кинула інститут першою, але влаштуватися на роботу не поспішала. Довелося Любомиру облишити мрії про аспірантуру й шукати роботу. Трикімнатну квартиру вони здавали в найм, але грошей все одно бракувало. Тепер Любомир дедалі частіше чув бурчання тещі про свою нікчемність і ниття дружини про розлучення...

Старший брат перетворив їхнє життя на суцільний хаос і жах. Мати щоранку запевняла молодшенького, що в Одесу вони поїдуть неодмінно, але ввечері приходив Любомир, і вона забувала про вранішню обіцянку. Марек зібрав речі й вирішив їхати сам, але Вікторія Борисівна не відпустила його, плакала і благала залишитися, просила пробачити її. Одного вечора їй довелося викликати «швидку». Доки мати хворіла, Любомир не з'являвся.

Час минав, відкладені на відпустку гроші танули з кожним днем. Марек не міг залишити хвору матір саму. Коли ж їй стало краще – негайно з'явився Любомир. Він немовби мав приховану камеру стеження – не інакше!..

Вікторію Борисівну ніби підмінили: тепер вона і слухати не хотіла про Одесу, натомість знов була готова опікуватися долею улюбленого старшого сина. Для початку вирішила оновити гардероб Любомира, а потім мріяла про його відновлення в аспірантурі. Про що й повідомила

Мареку. Вперше за багато років молодшенький накричав на неї й пішов ночувати до дядька Сашка. Але не спав всю ніч, картаючи себе за материні сльози.

Рано-вранці пішов додому миритися... як раптом виявив на своєму новому дивані Світланку! Вона мирно спала, розтягнувшись на повен зріст. А поруч на своєму старому й тісному, ще підлітковому ліжку, згорнувшись клубочком, спав Любомир. Марек розштовхав його і потягнув на кухню поговорити. Але розмови по душах не вийшло: щойно молодший брат почав докоряти старшому – той скрикнув, неначе поранений звір, і перебудив усе сімейство. На галас прибігла спочатку мати, за нею Світланка, яка спросоння не впізнала Марека й почала плакати, благаючи «незнайомця» відпустити її чоловіка. Але коли, придивившись, зрозуміла помилку – здійняла грандіозний скандал. Вона кричала на всіх, нібито саме вони були винні в її бідах, потім театральнo знепритомніла. Коли ж Любомир кинувся до неї, то прорипіла голосом вмираючої бабусі:

– Я вагітна...

Вікторія Борисівна, яка щойно стояла з виглядом відстороненим і байдужим, негайно встала на бік невістки і заявила, що й чути не бажає про видворення «Светіка» з їхньої квартири! Ще б пак: перед нею була вже не недолуга дружина її улюбленого сина, а майбутня матір її онука чи онуки.

Марек був неприємно вражений такою зміною. Не маючи сил терпіти весь цей цирк, він нашвидкуруч зібрав свої речі, взяв половину з тих грошей, що й досі лишилися нерозтриньканими, сів у подаровану дядьком Сашком красуню «Волгу» і махнув до Одеси. Вночі з'їхав з траси, припаркувався на узбіччі й сьак-так виспався в автівці.

В Одесу приїхав рано-вранці, швидко розшукав необхідну адресу. Двері відчинила маленька літня жіночка – баба Феня. На вигляд старезна і сухувата, вона разом з тим вирізнялася надзвичайною енергією і жвавистю. Нагодувавши Марека сніданком і напоївши чаєм, приготувалася вислухати нового постояльца. Вона не надто засмутилася тим, що Марек приїхав сам. Йому, навпаки, здалося, що через це старенька навіть зраділа.

– Ну, що тут вдієш... Гроші, звісно, не ті, але хай так, – мовила вона. – Якщо ти, молодий чоловіче, не боїшся важкої роботи і згоден пожити в затишному будиночку біля моря, з власним пляжем, але з туалетом і душем на вулиці, то можу надати таку можливість.

– А море справді поруч? – про всяк випадок перепитав Марек.

– Ближче не буває, – кивнула баба Феня. – Але є одна умова...

– Яка ще умова? – насторожився він.

– Зараз там проживає моя онука, – бабунька загадково посміхнулася. – Вона тобі не заважатиме, бо весь час працює. Та, можливо, ви будете зустрічатися на кухні. До речі, вона прекрасно готує, і якщо тільки забажаєш – нагодує не гірше від мене.

Не надто добре виспавшись у «Волзі», Марек почувався з дороги втомленим, отож особливо не сперечався й погодився на варіант з онукою. «Гірше не буде, а не сподобається, то й з'їду», – подумав він. А поки що дуже хотілося опинитись спочатку під душем, потім у ліжку...

Вони вийшли на вулицю, і старенька попрямувала у бік трамвайної зупинки, проте Марек вчасно схопив її під лікоть і широким жестом вказав на «ластівку» – як він ніжно називав свою автівку:

– Прошу уклінно, екіпаж подано! Він миттю домчить нас на вашу чарівну приморську віллу!

У старенької спалахнули очі, вона випросталася і, немов справжня світська пані, спритно всілася в автомобіль, бурмочучи на ходу:

– Оце поталанило, так вже й поталанило!..

– Куди їдемо, моя господине? – між тим поцікавився Марек.

– Спочатку на Привоз!

«Всі жінки однакові, кожна хоче або в магазин, або на ринок», – подумав молодий чоловік. Хоча вголос не сказав нічого...

На Привозі стареньку знали всі: з нею віталися, жартували, бажали здоров'я. Баба Феня швидко скупилася й повернулася до «Волги», потім вони недовго їхали уздовж трамвайної колії, далі повернули на путівець. За віконцями автівки проносилися фруктові дерева: абрикоси, черешні, вишні, гілки яких напружено схилилися під вагою достигаючих плодів.

Було близько десятої ранку, але сонце вже пекло нещадно. Сади скінчилися, й тепер «Волга» мчала вздовж кущів колючої шипшини, аж поки за різкою командою бабусі не зупинилися в тіні величезного волоського горіха.

– Ось і приїхали! – мовила баба Феня.

– А де ж будиночок? – здивувався Марек.

– А перед тобою! – розсміялася вона. – Виноград його заплів, сховав від сторонніх очей. Зате у нас завжди затишно й прохолодно.

І справді, в тіні виноградної лози, пагони якої порозросталися навсідч, ховався достатньо просторий двір із зеленою травичкою, невеличким городиком і колодязем. Між двома старенькими яблунями був натягнутий гамак, а скраю двору, біля розлогої смоківниці, приткнулася душова кабінка з величезною, пофарбованою в чорний колір діжкою угорі.

Посеред фруктового саду стояв мініатюрний цегляний будиночок з черепичним дахом і величезними вікнами. Всередині все було влаштовано дуже раціонально. Двадцятиметрова кухня вміщала майже все, що було необхідно для комфорту, починаючи з мініатюрної плити, холодильника, маленького умивальника і круглого столика з трьома різьбленими стільцями. Доволі простора кімнатка була розділена навпіл ситцевою фіранкою. На одній половині стояв невеличкий диванчик з книжковою полицею над ним, вінтажна дубова шафа і сучасний телевізор. На другій половині, біля вікна на стіні висіло дзеркало в різьбленій рамі, а над широким полуторним ліжком з двома вишитими подушками висів гобелен на сюжет «Дівчина і единоріг».

– А де ж я спатиму? – здивовано запитав Марек.

– Отутечки! Диви, до чого велика і м'яка перина, чистим гусячим і качиним пухом набита... Ох, яка перинка!..

– А де ж ваша онучка житиме?..

– Оксаночка живе у прибудові, що з тильного боку будинку. У вас будуть спільними тільки кухня і холодильник. Там у неї теж усе зручно й затишно, ти за неї не турбуйся.

Поки старенька крутилася на кухні, Марек поставив «Волгу» в глибині тінистого двору і дбайливо накрив брезентом. Потім взяв величезний лазневий рушник і відправився в душову. Вода була приємно-теплою. Він довго, з величезним задоволенням плескався під душем, змиваючи втому і дорожній пил. Потім залив у діжку свіжої води і пішов назад.

Попри розжарену плиту, в будиночку було прохолодно. Апетитно пахло смаженою рибкою і картоплею. На столі стояли форшмак, свіжі помідори, малосольні огірочки, молодий часник і зелена цибуля, баклажани по-одеськи і всілякі смаколики. Рибка була хоч і дрібонькою, але надзвичайно смачною, та ще й зі смаженою картопелькою і молодим часничком!.. Хоча Вікторія Борисівна добре готувала, проте переморожені хек і минтай, що продавалися в Києві, і близько не могли зрівнятися з цією маленькою товстенькою одеською рибкою.

– Як називається ця риба? – спитав Марек.

– Сарделька⁵⁹! – відповіла баба Феня і посміхнулася.

– Сарделька... – повторив молодий чоловік і теж весело засміявся.

Пообідавши, Марек розпрощався з господинею житла, потім ледве доплентався до ліжка й миттєво заснув, щойно торкнувся головою подушки. Спав міцно, без сновидінь.

⁵⁹ Чорноморсько-азовська тюлька – дрібна промислова морська риба сімейства оселедцевих.

Прокинувся від шуму на кухні. Машинально глянув у вікно: виявляється, вже був пізній вечір, і все подвір'я поглинула нічна темрява. На кухні горіло світло, хтось дзеленчав посудом. А ще ароматно пахло смаженими кабачками. Підкоряючись неусвідомленому пориву, Марек підійшов до фіранки і завмер. І тут почув дзвінкий дівочий голос:

– Та не ховайся ти, виходь! Я ж знаю, що ти голодний.

Він мимоволі ковтнув слину, однак залишився на місці.

– Виходь! Я ж знаю, що ти тут! – знов покликав дівочий голос.

Марек і справді був голодний, тому, обережно відсунувши фіранку, слухняно пішов на поклик як був – в трусах і в майці. На кухні, на подив, нікого не було, зате на столі стояла літрова банка молока, сметана, вазочка з варенням і величезне блюдо, на якому громадилася ціла гора свіжосмажених кабачкових млинців.

Молодий чоловік здивовано озирався навколо, як раптом з-під столу на мить виринуло симпатичне дівоче обличчя і!..

– Ой, ви хто?! – перелякано скрикнула дівчина і знов пірнула під стіл.

– Марек... – здивовано відповів юнак і додав: – Тобто Мар'ян.

Дівчина обережно визирнула з-під столу:

– А-а-а, то ви – наш новий мешканець! А мене Оксаною звати. Бабуся Феня мені про вас казала, та я ж не знала, що ви вже тут!..

– Я приїхав вранці, дуже втопився з дороги, тому спав, – зніяковіло пояснив Марек. – А прокинувся, бо мене наполегливо кликали.

– Я не...

Дівчина не договорила, бо звідкись із глибини будинку долинуло гучне і призовно-наполегливе:

– Няв!

Марек здригнувся від несподіванки і весело розсміявся. Засміялася і дівчина, яку теж розвеселила несподівана ситуація. Потім покликала:

– Киць-киць!..

– Няв! – знов долинуло з надр будинку.

Дівчина пішла на крик тварини. І саме коли проходила повз Марека, з кімнати на кухню кулею вилетіло сіро-біле кошеня, пухнасте, з легенькими смужечками і з добре помітною чорною плямкою у формі сердечка на спинці. Й негайно всілося на підлогу між молодим чоловіком і дівчиною.

– Ага! Ось і наш порушник спокою! – в унісон мовили вони й одночасно нахилилися, щоб взяти тваринку на руки. Проте котик спритно ухилився, стрибнувши убік, а вони зіштовхнулися лобами.

– Ой!.. Оце так!.. – голосно вигукнули обоє, потираючи забиті місця.

Оксана зазирнула Мареку в очі, а він зазирнув в її очі...

Таких чудових виразних очей йому ще не доводилося бачити. Уся вона була такою ніжною, що викликала в ньому захват і розчулення. Всі її риси були настільки пропорційними, гармонійними...

«Притиснути б її до грудей і поцілувати!» – мимоволі подумав він.

«А хлопець непогано складений. І такий чистий, такий наївний!.. Він не схожий на тих брутальних вульгарних хлопаків, з якими досі доводилося спілкуватись», – подумала вона.

Мовчання затягувалося, проте його знов порушило кошеня. Воно знов скочило між молодими людьми і замуркотіло:

– Мр-р-р!.. Мр-р-р!..

Тепер вони разом сіли на різьблені стільці й простягнули до кошеняти руки... і тваринка слухняно стрибнула на них!

«Овва!.. То він нас зводить разом!..» – одночасно подумали вони.

– Це якийсь чарівний котик, – мовив Марек, ніяковіючи.

– Це голодний маленький шерстяний клубочок, – відповіла Оксана.

Далі вони повечеряли й нагодували кошеня, яке тепер голосно муркотіло на руках в Оксани.

– Як його звати? – запитав юнак.

– А звідки я знаю! Оце ув'язався за мною на пустирі, біг і нявчав всю дорогу, але в руки не давався. Коли я зайшла в будинок, він забіг теж й одразу ж і зник. Я нагріла йому молока, потім почала шукати й гукати, а він усе ховався від мене.

– Можливо, ти, дівчино, відьма? А це твій кіт-помічник? – грайливо посміхаючись, спитав Марек.

– Ні, Мар'яне, цей маленький паршивець біг до тебе... – відповіла Оксана й одразу ж додала із сумнівом: – Або все ж до нас?..

«А й справді, якби не він, ми б не познайомилися так кумедно», – подумав юнак. І немовби прочитавши його думки, дівчина сказала:

– Мої батьки постійно розмовляли в унісон. Вони були такі щасливі разом... І коли мама померла, тато не зміг того перенести і через три дні також помер від інфаркту. А виховувала мене бабуся Феня.

– А мене зі старшим братом виховувала мама, – сумно зітхнув Марек. – На жаль, наш тато десь зник безвісти...

– У мене теж є брат, він старший за мене на п'ятнадцять років. Коли померли батьки, він уже служив в армії на Сахаліні.

– У нас із братом не така велика вікова різниця. Та він ще так-сяк пам'ятає батька, а я був зовсім маленький, отож і не пам'ятаю. Але мама каже, що він був добрим і дуже нас любив, а потім поїхав на заробітки і пропав. Отож коли я, бувало, їхав з дому, мама деякий час не могла звикнути. Втім, тепер уже звикла і не звертає уваги...

Дівчина зі співчуттям подивилася на нього й продовжила вести своє:

– Мої батьки одружилися блискавично – через три години після знайомства. Тато був військовим, його відправляли служити в Середню Азію, у нього була невелика відпустка, він зустрів мою маму тут, в Одесі, й вони одразу ж пішли та й розписалися.

– Це просто дивно, як у казці. Але ж кажуть, що закохані – це як дві половинки яблука... Іноді вони ідеально співпадають, а іноді зовсім не підходять одне одному, – сказав Марек. І чомусь згадав Світланку.

– Це так... А ще кажуть, нібито маленьке янголятко жартує і пускає стрілу кохання наосліп, куди поцілить, – заперечила Оксана.

– То не янголятко, то божок такий, – виправив її юнак.

– А давай-но назвемо це кошеня Амурчиком!.. Мурчик-Амурчик!.. – одночасно запропонували юнак і дівчина. – Амурчик!.. Мур-мурчик!..

– Мр-р-р!.. Мр-р-р!.. – замуракотіло кошеня.

– А йому подобається! – запевнив дівчину юнак.

Отак слово за слово – вони проговорили всю ніч. Розійшлися по своїх місцях лише тоді, коли обрій за вікном з вугільно-чорного перетворився на темно-сірий. Коли Марек проводжав дівчину до прибудови, то не втримався і невміло чмокнув її в щоку, після чого стрімко втік. Вона ж дзвінко засміялася йому вслід, потім лягла в гамак і, дивлячись на посвітліле небо, всипане побляклими зірочками, раптом помітила, що обрій перекреслила стрімка яскрава рисочка метеору. Бажання виникло в голові само собою. Посміхнувшись власній сміливості, вона заснула.

До відпустки Оксані лишилося допрацювати два дні. Щоранку вона йшла на роботу, а молодий чоловік сумно дивився їй услід. Марек дедалі більше прив'язувався до неї. Увечері гнав на «ластівці» в місто і з нетерпінням чекав на дівчину неподалік порту. Потім вони з вітер-

цем мчали у свій райський куточок. Вечеряли при свічках, сиділи на березі, спостерігаючи за заходом сонця. А коли на обрії спалахували зірки й виповзав місяць, купалися в молочно-теплому морі, пустували, намагаючись потрапити на чарівну місячну доріжку. Потім до світанку бродили фруктовими садами й цілувалися під кожним деревом.

Потім у Оксани почалася відпустка, й вони поринули у повне щастя на цілих три тижні... Далі Мареку треба було вертатися додому, бо настав час збиратися на вахту – але він так не хотів розлучатися з Оксаною!.. Телефонував у Київ до дядька Сашка, але там чомусь ніхто не брав слухавку. Що б це могло означати?! Втім, його думками повністю володіло кохання...

Минуло ще кілька днів. Як раптом, коли вони сиділи на березі моря, обнявшись, пролунав гудок клаксона: це баба Феня на таксі привезла телеграму для Марєка, яку відправила з Києва його мати:

**ТЕРМІНОВО ПРИЙДЖАЙ ТЧК ДЯДЬКО САШКО ЛІКАРНІ ТЧК
ВИЛЬОТУ ТРИ ДНІ ТЧК МАМА**

Треба було їхати, причому терміново! Але Марек не бажав полишати ані їхній райський куточок, ані свою кохану Оксану... Він зажурено роздивлявся навсібіч, уперше в житті розриваючись між почуттям обов'язку і ніжним, трепетним, таким солодким коханням!

Розуміючи, як він мучиться, Оксана сама заговорила про невідворотне:

– Їдь, якщо так треба. Я дочекаюся тебе.

Вони поїхали в місто, де на решту грошей Марек придбав для коханої маленьку золоту каблучку із сапфіром темно-синім, як морська вода. Вона ж подарувала коханому крихітне срібне сердечко з манюсінським червоним, як кров голубки, рубіном. Потім вони подали заяву в РАГС, просили, благали, щоб їх розписали якнайшвидше. Але працівники РАГСу були невблаганними і вимагали почекати три місяці:

– Така інструкція. А раптом ви за цей час роздумаете?!

– Бюрократи чортові! – лаявся Марек.

– Ми не роздумаето, – запевняла Оксана.

Проте працівники РАГСу були невблаганними...

Розлучалися вони важко. Марек плакав, нібито передчував щось недобре. Він залишив Оксані всі свої контактні дані, просив обов'язково прийхати й неодмінно дочекатися його.

– Нікому не вір, що б тобі не говорили! – навіщось попереджав він.

– Я дочекаюся, неодмінно дочекаюся!.. – запевняла вона.

– Мр-р-р!.. Мр-р-р!.. – загадково муркотів Мурчик-Амурчик.

До Києва Марек прибув пізно вночі. Речі збирав похашцем, розуміючи, що ледве встигає. Під час зборів непомітно розв'язалася червона ниточка на зап'ястку лівої руки, на якій висіло подароване Оксаною сердечко, і воно впало на підлогу. На превеликий жаль, молодий чоловік виявив це, лише коли вже летів до Уренгоя. Прилетівши, зателефонував матері, попросив неодмінно відшукати пропажу і ще придбати для сердечка срібний ланцюжок. Вікторія Борисівна пообіцяла, що все знайде... Але Марек не міг знати, що мама забуде його прохання, щойно поклавши слухавку. Тим паче не міг знати, що сувенір знайде Світланка. Підніме і повісить собі на шию...

Погода в Уренгої стояла чудова. Попервах усе йшло добре, та коли до кінця вахти лишалося пару днів – раптом почалося пекло! Подув шквальний вітер, який порвав усі дроти, і вишка залишилася без зв'язку. Коли у призначений день прилетів вертоліт, то не зміг приземлитися. Наступного дня повторилося те саме. На третій день вертоліт вже навіть не робив спроби сісти, натомість скинув два контейнери – з обладнанням і з харчами. Що ж, їхній бригаді довелося лишатися на другий термін!..

Зв'язку з управлінням не було цілих два тижні, а коли нарешті з'явився – адміністрація пообіцяла хорошу грошову компенсацію за вимушену затримку. Марек телефонував матері,

попередив про можливий приїзд Оксани. Намагався подзвонити також коханій, але зв'язку з Одесою, як на лихо, не було. В душі проклинаючи своє невезіння, молодий чоловік щодня писав їй листи – але ж як їх відправиш?! До відтермінованого кінця зміни рахував спершу дні, потім години, хвилини і секунди.

З вахти полетів першим же вертольотом. В аеропорту придбав квиток на найближчий рейс. Додому приїхав пізно вночі й негайно замучив матір розпитуваннями. Дивна річ, але ніяка Оксана у них вдома не з'являлася!.. До речі, Марек помітив, що вдома на нього не дуже-то й чекали... більшою мірою розраховували на гроші, які йому виплатили за подвійну вахту. Коли сказав, що виплату затримали, домочадці вмить втратили до нього інтерес. Мареку навіть не було де лягти поспати, отож він пішов до дядька Сашка. Старий уже одужав і тепер щиро зрадив його приїзду. Попри пізню годину, запросив до столу. Поки Марек вечеряв – постелив йому в окремій кімнаті.

Молодий чоловік відсипався два дні, потім зібрався і поїхав в Одесу... Але ні Оксани, ані баби Фені в місті чомусь не знайшов! У квартирі жили чужі люди, маленький будиночок на березі моря стояв порожній – навіть Мурчика-Амурчика чомусь ніде не було видно... Під килимком на порозі він знайшов ключ і прожив в будиночку два дні, не полишаючи марних спроб розшукати кохану. На Привозі сказали, що баба Феня й Оксана поїхали, але куди – ніхто поняття не мав. Як раптом хтось пригадав, що Оксана зїздила до Києва і повернулася дуже засмучена... А далі приїхав її брат і забрав її.

Марек повернувся додому з тією швидкістю, яку тільки міг витиснути зі своєї «ластівки»... І несподівано виявив, що у вхідних дверях квартири по вулиці Набережно-Хрещатицькій, № 11 хтось поміняв замок! Хоча йому довго не відчиняли, молодий чоловік спочатку настирливо дзвонив, потім калатав у двері. Нарешті йому відкрила заспана, з пом'ятим і перекошеним від люті обличчям Світланка. Від неї нестерпно тхнуло сумішшю смердючого перегару і тютюнового диму. Довга засмальцьована майка з глибоким вирізом ледь прикривала її огрядне тіло. Вона щось намагалася пробелькотати, але не могла через сильне алкогольне сп'яніння. Її хитало з боку в бік, вона ледь не впала, але на ногах все ж утрималася, захопившись за дверну ручку...

І тут з її шиї впав якийсь крихітний предмет. Марек нахилився, підняв його... і в пітьмі передпокою на його долоні тьмяно сяйнуло срібне сердечко з рубіном – подарунок його коханої Оксани!

– Де ти взяла це? – закричав він, шаленіючи від гніву.

– Де, де... Дівка дала! Гик!.. – Світланка голосно гикнула.

– Яка дівка?

– Приїж-ж-жа!.. Гик!..

– Брешеш, вона не могла тобі це дати! Адже вона подарувала це мені! – обурився молодий чоловік.

– Н-н-ні-і-і!.. Гик!.. Прийш-шла, віддала і сказ-зала... Гик!.. «Бери с-соб-бі!.. Гик!.. Мені більш не тре... Гик!.. Я зам-мі-ж-ж вих-ход-жу-у!..» Гик!.. А поз-заду неї наречен-ний стояв... Гик!.. Багат-тий такий... весь із себ-бе... Гик!.. І все... і піш-шла геть... Гик!.. – гикаючи, ледь плентаючи язиком і постійно затинаючись, пробелькотала Світланка.

– Що вона тобі віддала?! – з відчаєм у голосі спитав Марек.

– Ну це-е-е!.. Таке золот-те і круг-гле... Гик!.. А я ш-ш-шо?.. Брат же ж т-твій дур-рень!.. Гик!.. Кин-ну йог-го!.. Гик!.. Кин-ну... Гик!.. Зах-хоч-чу... Гик!.. Т-то з-знов на соб-бі... Гик!.. наж-ж-ж!.. Гик!.. наж-жен-ню!.. Я бар-риш-шня вид!.. Гик!.. вид-д-на-а... А тв-вій брат!.. Йол-лоп-п!.. А той її жен-них-х!.. Гик!.. він хлоп вид-д-дний!.. А я бар-риш-шня!.. Гик!..

Молодий чоловік відсунув убік п'яну невістку, кинувся на кухню, але, побачивши там п'яного Любомира – не став його піднімати, а побіг в кімнату матері. Там біля дзеркала стояла шкатулка, яку він схопив, витрусив на серветку весь вміст... і побачив елегантну золоту каб-

лучку з сапфіром! Ту саму, яку на прощання подарував Оксані!.. Схопивши дорогоцінну дрібничку, кинувся геть із цього пекла. Тільки тепер він остаточно зрозумів, що втратив Оксану. Кохана таки справді не дочекалася його. Але чому?!

Прийшовши до дядька Сашка і не сказавши жодного слова, Марек впав на ліжко і негайно заснув. А рано-вранці його розбудив дзвінок у двері: це був посильний з військкомату, з-за плечей якого визирала перелякана мати... Посильний тицьнув йому в руки якийсь папірець. То була повістка...

* * *

Голосно задзеленчав будильник. На електронному табло блимали блідувато-зелені цифри: 7:00. На щастя, тепер був 1996 рік, а те, що йому наснилося, лишилось у далекому минулому. А тепер час вставати, попереду дуже насичений день.

Як раптом Марек знов згадав, що кричав уві сні, оскільки подумки знов втратив кохану, як і одинадцять років тому!..

«Оксана, люба моя Оксанонька, і чому ж ти мене кинула, чому не дочекалася мого повернення, як обіцяла?!» – крутилося в голові. Хоча... марно все це! Марно! Швидше за все, правди він не дізнається вже ніколи.

Марек різко підвівся й пішов у душ.

Новий день насувався стрімко й невідворотно, сьогодні необхідно зробити багато важливих речей, причому зробити все вчасно.

* * *

Ернст Філіп Гаррах народився в канадській провінції Онтаріо в травні 1940 року. Він був пізньою дитиною Фрідріха Адольфа Гарраха й Летиції Луїзи Ботин. Його мати належала до заможного банкірського роду, хоча серед її предків були також барони та герцоги. Успадкувавши чималі статки, настільки завидна наречена могла вийти заміж за чергового банкіра. Проте зовсім несподівано віддала перевагу скромному клерку, та ще й іноземцю Фрідріху Гарраха. Настільки загадковий вибір майбутнього чоловіка неабияк спантеличив родичів Летиції Лусії – бо саме так вона звалася в дівочтві на іспанський манер. З іншого боку, приналежність нареченого до однієї з численних гілок старовинного австрійського дворянського роду Гаррахів, що мав чеські корені, хоч якось виправдовувала пікантну ситуацію.

Але, мабуть, не обійшлося тут і без сприятливих інтриг Венери й Амура: адже їхній шлюб видався на рідкість щасливим. Фрідріх Адольф та Летиція Луїза прожили душа в душу два десятиліття, виховуючи двох діточок – хлопчика Альфреда і дівчинку Анну.

Щастило їм також у діловій сфері, причому значною мірою – завдяки феноменальному таланту передбачення, яким був наділений чоловік. Ще на самому початку сімейного життя йому вдалося переконати дружину, що правління короля Альфонсо XIII ризикує увінчатися трагічним фіналом. Добре, звісно, що під час I Світової війни (яку тоді називали просто Великою і справедливо вважали справжньою катастрофою для всього людства) Іспанії вдалося утримати нейтралітет. Проте хіба пандемія іспанського грипу, на який перехворів навіть сам монарх, а також повний роздрай в повоєнній економіці королівства не засвідчували, що «нещасливий номер» Його Величності дістався зовсім не дарма?..

Отож за порадою чоловіка, Летиція Луїза встигла вивести з країни всі капітали до того моменту, як внаслідок військового перевороту генерала Мігеля Прімо де Рівери-і-Орбанеха, другого маркіза де Естелья, у вересні 1923 року запанувала військова диктатура. На той момент сімейство Гаррахів давно вже оселилося у Відні. В нещодавно утвореній Австрійській Республіці їхні справи склалися вельми непогано... Проте з посиленням сусідньої Німеччини,

Фрідріх Адольф знов відчув занепокоєння. Коли ж батьківщину його коханої дружини охопила громадянська війна, яку супроводжували неймовірні жахіття, він поставив питання руба:

– Кохана моя, як би ти поставилася до переїзду на інший бік Атлантики?

– Невже все аж так погано... – Летиція Луїза піднесла до очей крихітний носовичок, щоб промокнути мимовільні сльози.

– Ну-у-у, якщо судити за тим пеклом, на яке перетворилася твоя миролюбна Іспанія... Навіть подумати лячно, що може статися от хоча б тут, у Відні! Інтуїція підказує мені, що невдовзі збожеволіла старенька Європа спалахне не гірше від смолистих дерев у каміні.

Інтуїції чоловіка Летиція Луїза довіряла беззаперечно. Отож розпродавши переважну більшість активів (незначними сумами довелося пожертвувати, бо надто швидко і повне згорання справ виглядало б аж надто підозрілим) протягом першої половини 1937 року, Гаррахи здійснили ще один переїзд – на цей раз до Канади. Можна лише уявити, до чого палко вони дякували Богові, коли вже наступного – 1938 року спостерігали за аншлюсом Австрії!

Оговтавшись від шоку, подружжя усамітнилося на невеличкому ранчо, розташованому в провінції Онтаріо. Призвичаївшись до життя на новому місці, вони зосередились на вихованні дітей, не забуваючи також про благодійність. Окрім того, Фрідріх Адольф пристрастився до далеких подорожей в різні екзотичні країни. Пояснював це просто:

– Схоже, наш світ остаточно з'їхав з глузду і впевнено, на всіх парах мчить до нової Світової війни! Доки вона не розпочалася, треба встигнути подивитись на життя людей в інших краях. Бо потім може бути пізно...

Саме під час чергової подорожі до Південної Африки він заразився малярією і раптово помер, залишивши вагітну дружину самотньою.

Молодший син подружжя Гаррахів – Ернст Філіп – народився гарненьким і здоровеньким. Від природи наділений допитливим розумом і надзвичайно чіпкою пам'яттю, він легко вчився. У підсумку здобув прекрасну університетську освіту, зокрема оволодів п'ятьма мовами.

Мати називала його «щасливчиком» – і зовсім не дарма. Ернста не торкнулися ні жахи війни, ані роки повоєнної депресії. Коли у 1960 році Летиція Луїза відійшла у засвіти, під впливом незрозумілого почуття молодий чоловік вирішив повернутися до Відня, на батьківщину свого тата. Належну йому частку грошей, успадковану від батьків, в жодному разі не можна було назвати великим капіталом. Та коли навіть ці скромні кошти Ернст вклав у, здавалося б, приречений на провал проект – то зовсім несподівано отримав колосальний прибуток! Далі були інші проекти – і знов на нього чекав успіх.

Таким чином, сколотивши у 36 років пристойний капітал, він дедалі частіше почав замишлюватися про створення сім'ї. Але зустріти ту, з якою хотілося б провести все життя разом, ніяк не вдавалося...

Ще через рік помер його старший брат Альфред. Оскільки ні він сам, ані їхня сестра Анна (якої не стало ще раніше) дітей не мали, то, за винятком особистого секретаря і куховарки, в заповіті Ернст фігурував як єдиний серйозний спадкоємець. Втім, ніякого особливого враження Альфредова спадщина не справляла: канадійське ранчо, на якому колись зростали всі нащадки Гаррахів (останніми роками абсолютно закинуте і здичавіле); акції кількох підприємств із виробництва нікелю й міді в окрузі Садбері, придбані ще покійним батьком одразу після еміграції на цей бік Атлантики; невеличка картинна галерея в Торонто⁶⁰... Та головне – незліченна кількість картярських боргів!

«Альфреде, Альфреде, хіба ж такою бачили долю свого старшого сина наші батьки?!» – запитував себе Щасливчик Ернст, одну за одною гортаючи боргові розписки. Тоді ж він вирішив будь-що повернути занедбану репутацію їхньої сім'ї на належний рівень, достойний

⁶⁰ Столиця і водночас найбільше місто канадійської провінції Онтаріо.

фамільної честі предків як по лінії Гаррахів, так і Ботинів. Скільки б часу і яких би зусиль це не коштувало – але так мусить статися! Отож полишивши Відень, він повернувся до Торонто.

Почав з того, що одразу ж сплатив частину боргів Альфреда – настільки велику, яку тільки міг сплатити у теперішньому становищі. Такий крок був позитивно сприйнятий спільнотою і додатково зміцнив репутацію самого Ернста. Далі розібрався з акціями, успадкованими ще від покійного батька. Проаналізувавши обсяги розвіданих запасів нікелевих і мідних руд, а також умови їхнього видобутку, вибрав найперспективніше з усіх підприємств, а решту акцій продав. Натомість після тривалих переговорів відкупив частки деяких інших співвласників обраної видобувної компанії, аж доки не заволодів контрольним пакетом акцій. Далі взявся за глибоку модернізацію збагачувальної фабрики, а також націлився на купівлю металургійного заводу... Знаючи бездоганну репутацію Ернста Гарраха, банки охоче кредитували його. Насамкінець, настав той щасливий день, коли він остаточно розплатився з усіма картярськими боргами старшого брата.

Певний час він обдумував, чи варто продавати колишнє «сімейне гніздечко» – і досі покинуте ранчо. Але зрештою вчинив інакше. Величезну територію розділив на три нерівні частини, подбавши про зведення нових будиночків і господарських споруд у підходящих місцях двох великих ділянок, і виставив їх на продаж. Собі ж залишив невеликий клаптик землі та старий будинок-садибу, в якому минуло його власне дитинство, решту ж господарських прибудов розпорядився знести: у будь-якому разі він вже зробив ставку на видобуток нікелевої руди та виробництво з неї готової продукції, прибутків від цього бізнесу гарантовано вистачить і йому самому, і його майбутній сім'ї, коли вона нарешті з'явиться... Зате в старій добрій садибі можна чудово, з комфортом влаштуватися! Звісно, після відповідного ремонту!..

Саме обстежуючи на предмет ремонту їхній старий будинок, Щасливчик Ернст раптом зупинився перед дверима кімнати, до якої покійна мати колись категорично, під загрозою суворого покарання, забороняла йому заходити. І ось тепер зовсім несподівано для себе він виявив за її дверима просто величезну кількість картин і скульптур – щоправда, підібраних доволі хаотично, без якогось єдиного задуму. Окрім того, комора й горище були просто завалені купами антикварних речей!

Як вони туди потрапили – хтозна... Можна було лише припустити, що частину з них батьки прихопили ще в 1937 році, полишаючи Відень, решту ж Фрідріх Адольф придбав під час своїх подорожей. Ну добре, що є – те є... Але наскільки воно цінне?!

Тоді Ернст згадав про успадковану галерею в Торонто! А при ній ще можна відкрити антикварну крамничку... А чого ж?! Симпатично виходить. Дуже навіть симпатично.

Наскільки можна було зрозуміти з наявних паперів, галереєю керував такий собі Альфонсе Боньє, який у свою чергу мав помічницю – Кармен-Сесілію Серрано. Та оскільки жодні документи не могли дати чіткої уяви про реальний стан справ, Ернст вирішив найближчим часом особисто навідатися туди, всебічно вивчити питання, при необхідності провести аудит, а вже тоді ухвалювати остаточне рішення.

Під час відвідин виявилось, що галерея розташована в достатньо зважому місці. Щоправда, доволі гарна будівля мала дещо занедбаний вигляд... «Схоже, доведеться вчинити з нею так само, як і з нашим старим добрим ранчо», – подумав він, зупинившись перед входом. А втім, робити остаточні висновки було ще надто рано. Щасливчик Ернст штовхнув вхідні двері...

...Й у вестибюлі його мало не збила з ніг заплакана юна персону, яка летіла назустріч, на бігу витираючи сльози мереживною хустиночкою! Ледве глянувши на неї, він відчув приплив ніжності, світлого і доброго почуття, що зворушило суворе серце холостяка. Піддавшись миттєвому пориву, Ернст несподівано для себе кинувся навздогін за вкрай засмученою мініатюрною німфою. Проте вона виявилася спритнішою і, прожогом вилетівши на вулицю, зупинила

таксі, що дуже вдало проїжджало поруч, і миттєво зникла, залишивши Гарраха наодинці з зовсім невеселими думками.

Тоді він рішучо попрямував у те крило, де за наявними відомостями мала перебувати адміністрація. Вже підходячи до дверей, почув гучні крики:

– Уявіть тільки, що ця клята аферистка хотіла влаштувати в моїй чудовій галереї виставку якихось там сумнівних молодих обдарувань!

При потребі Гаррах завжди вмів віртуозно приховати свої емоції, особливо коли йшлося про бізнес. Однак зараз ним заволоділо таке потужне почуття гніву, що він щосили штурхонував високі різьблені двері, які розділяли його і ще невидимого власника потужного огидного голосу. Двері з гуркотом розчинилися, дивом не зачепивши моложавого товстуну.

– Агов, ти, обережніше! – заверещав той.

– Вибачте, не розраховував. А ви, власне, хто такий? – веселим тоном поцікавився Ернст, який уже встиг опанувати себе. Театрально закотивши очі, товстун знов заголосив вже фальцетом:

– Я – Альфонсе Бонье! Я господар цієї галереї, от хто я такий!! І вона сьогодні зачинена! Розумієте?! Ми не працюємо! Отож негайно забирайтеся звідси, бо я викличу поліцію і вас викинуть звідси силоміць!..

– Та невже? Не може того бути, – спокійно відповів Гаррах.

– Та я тебе зараз!..

– Замовкніть, будь ласка, – проскреготав Ернст крижаним голосом. Це було настільки несподівано, що товстун захлинувся власними словами.

– Ну, оце вже краще, – рвучко кивнув він і відрекомендувався: – Отже, містере Бонье, прийміть до відома, що я – Ернст Філіп Гаррах. Не знаю, з якої ласки ви називаєте себе господарем власності, що належить мені... Та у будь-якому разі як власник цієї галереї я заявляю, що вона моя, отож працюватиме в той день і стільки, коли і скільки я вважатиму за потрібне. Буде тільки так, а не інакше, я достатньо зрозуміло висловився?

Бонье застиг на місці, пильно придивився до Ернста, а потім розплився у показовій посмішці й солодким голосом заспівав:

– То це ви, шановний пане Гаррашу? Вибачте, не впізнав одразу. Втім, ми ж досі не бачилися, отож я просто не мав такої нагоди... такої честі... А сьогоднішній день у мене дуже-дуже невдалий! Отож ще раз перепрошую...

– Усе так, я Ернст Філіп Гаррах. І я цілковито згоден, що для вас цей день справді є вкрай невдалим... А тепер будьте люб'язні розповісти, що у вас сталося з цією молодю особою, яка щойно полишила мою галерею, вмиваючись сльозами. Тільки майте на увазі, від вашої розповіді залежить, залишитесь ви тут і надалі чи зникнете з моїх очей.

– Але ж ви не можете ось так взяти і звільнити мене!..

– Можу! Я все можу, містере Бонье. І вважайте, що перше попередження від мене, як власника галереї, ви вже маєте.

– Але ж це несправедливо!..

– Містере Бонье, будь ласка, припиніть верещати. Краще відповідайте на мої запитання. Бо я все ще чекаю. Ну, то що скажете?..

– Мені обіцяли, що я стану господарем, – Бонье надув пухкі губи.

– Друге попередження. То що ж ви розповісте про ту юну особу?..

Зрозумівши, що з Гаррахом краще не жартувати, товстун почав викладати свою версію подій:

– Я отримав листа від сеньйорити Ізабелли Марії, племінниці маркіза Боргетто. Вона просила зарезервувати для неї галерею, для проведення двотижневого вернісажу робіт юних художників-постмодерністів. Поштою надіслав їй угоду. Вона все підписала, виставлений раху-

нок оплатила. Ми кілька разів розмовляли телефоном, і я запросив її прийти. І ось ця афестристка Ізабелла з'явилася. І я з ганьбою вигнав її геть!..

Така відповідь спантеличила й розлютила Ернста, проте могутнім зусиллям волі стримуючи емоції, він запитав якомога спокійніше:

– Ви відмовили їй в оренді галереї вже після того, як вона заплатила?..

– Так! – кивнув Боньє.

– Але ж це неприпустимо! – обурився Гаррах. – До того ж хіба вона не є племінницею маркіза Борджетто?! Ви ж самі щойно про це сказали!..

– На жаль, вона справді племінниця маркіза.

– Тоді вам доведеться вибачитись і запросити сеньйориту Ізабеллу Марію скористатися послугами нашої галереї, як це й обумовлено підписаною вами ж угодою. А також надати їй якісь бонуси, щоб заохотити до подальшої плідної співпраці, – підібгав губи Ернст.

– Я не вибачатимусь перед нею! Ніколи й нізащо! – вереснув Боньє.

– Чому це раптом?! – здивувався Гаррах.

– Та тому, що вона є азіаткою!

Почувши таке, Ернст вмить почервонів і весь затрусився від гніву. Ледь опанувавши себе і все ще стискаючи кулаки, прошипів крізь зуби:

– Вас звільнено, Альфонсе Боньє! Так – звільнено!.. Збирайте речі і йдіть попід три чорти... щоб і духу вашого тут не було!

Далі Ернст поплентався до внутрішніх дверей, на яких красувався лаконічний напис «офіс», там повільно опустився на стілець, обіперся ліктями на безневинно-чистий дубовий стіл і схопився за голову. Мабуть, уперше в житті він не знав, як вчинити...

Що ж до колишнього управителя галереї, то його реакція виглядала дещо навіть комічно. Певний час постоявши нерухомо, він раптом підстрибнув на місці й кинувся коридором кудись у надра приміщення, на бігу вигукуючи:

– Я звільнений!.. Звільнений!.. Звільнений!..

За деякий час у двері ледве чуто постукали.

– Заходьте, – промимрив господар галереї.

До кабінету навшипиньках зайшла невисока, просто одягнена жіночка і тут же відрекондувалася:

– Я – Кармен-Сесілія Серрано, помічниця управителя галереї... Тобто, наскільки я зрозуміла – вже колишнього управителя. Готова допомагати вам, містере Гаррашу, чим можу. Хоча якщо ви й мене хочете звільнити...

У неї ледь помітно затрусилися губки.

– Усе залежить від вашої поведінки, – стомлено мовив Ернст.

Почувши це, жіночка коротко зітхнула і вже спокійним тоном спитала:

– Отож якими будуть ваші вказівки?..

– Терміново дізнайтеся все, що тільки можливо про нашу клієнтку, з якою містер Боньє повівся так нерозважливо.

– Уже дізналася. Вона і справді є племінницею маркіза Борджетто. Її бабуся була рідною сестрою Пуї⁶¹ – останнього імператора держави Цин. Як представницю маньчжурської династії Айсіньгоро, її видали заміж за Філіпа Борджетто. Батьки Ізабелли Марії загинули, тоді сирітку взявся опікати маркіз Борджетто. Дівчина дуже скромна, освічена, добре вихована. Спеціально для племінниці дядечко створив благодійний фонд, який здійснює допомогу молодим обдаруванням у царині образотворчого мистецтва.

⁶¹ Китайський політичний діяч, 10-й представник маньчжурської династії Айсіньгоро, останній імператор держави Цин (1908–1912), до 1924 року – титулярний імператор. З 1932 року – Верховний правитель, а з 1934-го – імператор Маньчжоу-го, генералісимус і головнокомандувач Маньчжурської імператорської армії. З 1964 року – член Народної політичної консультативної ради КНР.

Уважно вислухавши все це, Ернст тихо мовив:

– Перепросіть, будь ласка... – але, покрутивши розчепіреними пальцями у повітрі, трохи подумав, потім продовжив: – А втім, ні... Давайте зробимо інакше. Вибачуся я сам. Особисто. Що ж до вас, Кармен... Попрошу від завтра взяти управління галереєю у свої руки.

Цей прецедент докорінно змінив долю Ернста Філіпа Гарраха. Попри те, що його особисті вибачення формально були прийняті, в глибині душі Ізабелла трималася відсторонено ще достатньо тривалий час. Її прихильності Щасливчик Ернст домагався майже два роки, а коли нарешті таки домігся – їхні стосунки несподівано отримали подальший розвиток. Коли ж Ізабелла погодилася на шлюб, вони побралися й переїхали жити до Відня.

Ернст був старший за дружину на два десятки років, але, закохавшись, як зелений юнак, виконував усі її капризи і забаганки. Минуло сім років, але його почуття не слабшало. Як і раніше, заради коханої чоловік був готовий хоч зірку з неба дістати!..

Одне засмучувало подружжя Гаррахів – відсутність дітей. Ернст з головою поринув у бізнес, хапаючись навіть за відверто авантюрні проекти і незмінно перемагаючи за найнесприятливіших обставин. Що ж до Ізабелли, то вона займалася благодійністю, а також продовжувала допомагати молодим творчим натурам відшукати своє місце під сонцем.

І ось нарешті в грудні 1987 року Ізабелла відчула, що вагітна. Безмірно щасливий Ернст з неї буквально порошок здував, однак характер майбутньої матері почав змінюватися зовсім не на краще: вона ставала дедалі більш вередливою, владною й нетерпимою до найменших відмов.

І треба ж такому статися, щоб саме в цей час Ернст вклав кошти в будівництво на Тенеріфе житлового комплексу для VIP-клієнтів!.. Проект був замислений ще у 1980 році, за наступний чотирирічний період було зведено 37 комфортабельних бунгало і 10 будиночків для персоналу. Починаючи з травня 1984 року елітний комплекс почав давати непоганий дохід...

Але влітку 1987 року помер діловий партнер Гарраха, тоді він вирішив, що не варто продовжувати співпрацю з його спадкоємцем. Лише згодом з'ясувалося, наскільки вірним було це рішення, а все через те, що отой спадкоємець був нечистий на руку...

В червні 1988 року Ернсту треба було терміново вилетіти на Тенеріфе для підписання останніх паперів. Проте Ізабелла нізащо не хотіла відпускати чоловіка! Навпаки, вона категорично заявила, що бажає негайно відпочити саме на Тенеріфе – і край! А тоді вже ніякі вмовляння та обіцянки не могли вплинути на це її рішення... Кінець кінцем Гаррах винайняв на місяць віллу, куди й відвіз вагітну дружину. Вілла була розташована на березі океану поруч з тим самим фешенебельним готелем для VIP-клієнтів, їх об'єднувала спільна лінія пляжу. З боку суші вілла добре охоронялася, отож жодних підстав для занепокоєння, здавалося б, не було.

* * *

На Тенеріфе Ізабелла почувалася чудово: свіже повітря, щоденні вечірні прогулянки океанічним узбережжям швидко заспокоїли її. Напруження останніх місяців поступово зійшло нанівець, вона добре спала і з апетитом харчувалася виключно дарами океану.

Садівник Педро – син місцевого рибалки показав їй, як натягувати тенета і встановлювати пастки біля скель. Тепер під час щовечірніх прогулянок перед сном жінка перевіряла, яка живність потрапила в її снасті. Це нове захоплення ледве не обернулося для сімейства Гаррахів справжньою бідою...

Замислений і збудований Ернстом елітний комплекс процвітав. Котеджі здавалися цілий рік – причому недешево. Комплекс був закритий, він добре охоронявся, та й поліція не заїжджала туди без крайньої потреби: кому ж хочеться наріватись на неприємності?! Отож, окрім

сімей звичайних відпочивальників, там знаходили тимчасовий притулок усі, кому було необхідно сховатися на певний час і хто міг при цьому щедро заплатити.

Не дивно, що саме там опинилися одного разу троє французів-переростків із категорії «золотої молоді». Ці дітки високопосадовців (яким було вже під 30 років) із завидною регулярністю вгрузали то в один, то в інший гучний скандал. Востаннє лобуряки відзначилися тим, що гуляючи в одному з паризьких ресторанів, неабияк напилися й затіяли бійку, а господар закладу викликав поліцію. Намагаючись уникнути відповідальності, вони вскочили в автівку і спробували втекти від правоохоронців, але на одному з перехресть насмерть збили бабусю. І хоча місце злочину полишили благополучно, проте тепер, з легкої руки високопоставлених батьків, змушено переховувалися. Закритий котеджний комплекс на Тенеріфе підходив для цього якнайкраще.

І ось «золоті дітки» опинилися, можна сказати, у «золотій клітці»! Справді, в цьому занудному місці не можна було ні покричати, ні побитися, ані побешкетувати як слід, оскільки постоялець будь-якого котеджу в разі потреби міг найняти армію адвокатів і притягнути їх до відповідальності, – а там і лиховісне ДТП спливе! Тоді вже точно в'язниці не уникнути... Отож лобуряки день за днем нудилися, не знаючи, чим зайнятися. До вечора вони встигали спустошити свої міні-бари, а тоді вже в сутінках вирушали вештатися по пляжу в пошуках бодай якихось пригод.

Той вечір був теплим і безвітряним. Вже почався відплив, оголюючи серед білого піску темні острівці застиглої лави, надійно приховані вдень під товщею прозорої води. Ізабелла чекала на чоловіка, який вже давно мав прийти до неї, щоб супроводжувати під час вечірньої погулянки. Однак з невідомої причини Ернст затримувався. Вона ж сердилася на нього, гостро відчуваючи нестачу уваги та ще більше накручуючи себе.

Коли її терпець нарешті урвався, Ізабелла вийшла зі свого котеджу і попрямувала до пляжу. Попервах охорона пішла слідом за нею, проте жінка озирнулася і розлючено скрикнула:
– Анумо геть з очей моїх!

Розуміючи, що господиню краще зайвий раз не дратувати, охоронці слухняно розвернулися і пішли назад. Справді, стирчати на березі й вислуховувати від вагітної жінки необгрунтовані претензії на свою адресу – ще те «задоволення»... В їхньому елітному котеджному комплексі відпочивають бізнесмени, політики й адвокати з родинами. Все тихо-мирно. Ніякої небезпеки в такому місці просто не може бути! Тоді навіщо охорона цій навіженій?!

Гуляючи, Ізабелла помітила в одному з плетених кошиків-пасток, розставлених біля скель, двох величезних крабів. Забувши про все на світі, вона кинулася за здобиччю... як раптом зустрілася поглядом з одним із трьох мажорів, які з'явилися на пляжі невідь-звідки! Злі іскорки вигравали в налитих кров'ю очах лобуряки. «А ось і здобич!» – з веселим полегшенням подумав він. Справді, вагітну жінку-азіатку легко можна було сприйняти за чиюсь служницю – отож нарешті є з ким подуркувати і побешкетувати!

Мажор відокремився від друзів і кинувся до жінки. Передчуваючи недобре, Ізабелла різко побігла назад до котеджів. Мажор голосно зареготав і кинувся слідом. Не маючи колишньої спритності, втекти вона не змогла, тому бешкетник легко зловив її за руку. Ізабелла голосно скрикнула, але вітер відніс її відчайдушні крики про допомогу убік океану. Тоді вона почала благати:

– Відпусти мене! Я ж чекаю на скору появу дитини!..

Мажор лише нахабно поглянув на неї, дихнув густим перегаром і розв'язно зареготав у відповідь. А до них уже поспішали двоє інших... Тоді жінка приловчилася і вкусила його за руку.

– Ой! – вереснув той від болю, розтиснув пальці та, втративши рівновагу, гупнувся на пісок. Ізабелла теж ледь не впала, але, якимсь дивом втримавшись на ногах, спробувала якнайшвидше втекти геть.

Та навздогін за нею кинулися двоє інших мажорів, які теж хотіли безкарно познущатися над слабкою й беззахисною «служницею». Усі троє побігли уздовж пляжу. Хоча Ізабелла від початку перегонів мала певну фору, вона вже вибивалася з сил і ледь не впала, коли дуже чоловічі руки раптом підхопили її і дбайливо опустили на землю за кам'яним виступом, приховавши від сторонніх очей. Не зрозумівши, куди вона зникла, переслідувачі на мить зупинилися, потім, зметикувавши, що жінка могла сховатися у штучному гроті неподалік, кинулися туди...

Як раптом дорогу їм заступив незнайомий молодий чоловік. Він був не такий високий і огрядний, як вони. Стрункий і спритний незнайомиць легко ухилився від їхніх ударів, робив фальшиві випади, виснажуючи суперників і відтісняючи від входу в грот, де переховувалася налякана Ізабелла.

Мажори задихалися і вже були ладні піти геть, коли з'явився їхній товариш. Підкравшись іззаду, він вдарив захисника «служниці» каменем по голові. Той упав, ніби підстрелений в польоті птах, безладно розкинувши руки. Попервах мажори очманіло дивилися на нерухоме тіло, а потім, як і годиться боягузливим тварюкам, кинулися геть від жахливого місця.

А тим часом на берег уже поспішали охоронці комплексу. Випередивши їх, на джипі мчала озброєна берегова поліція. Юнака забрали в лікарню з черепно-мозковою травмою, надмірно зарозумілих лобуряків упіймали й відвезли до найближчого поліцейного відділку для з'ясування всіх обставин інциденту. Тепер ці представники «золотої молоді» скавучали, немов побиті цуцики, відчуваючи, що за спробу від душі «потішитися» сьогодні ввечері доведеться заплатити дорого... ой, до чого ж дорого!..

Звісно, пробачати лобурякам їхню жорстоку витівку Ернст Гаррах нізащо не збирався. Але насамперед він терміново, приватним літаком відправив додому до Відня перелякану дружину. Покірна і лагідна Ізабелла тепер ні в чому не заперечувала чоловікові. Вона тільки повторювала, наче молила:

– Допоможи йому, Ерні! Він врятував і мене, і дитину.

Ернст Філіп Гаррах ніколи не забував зробленого йому і його близьким добра, тому розшукав рятівника своєї вагітної дружини Мар'яна Менжика (виявляється, саме так звали цього іноземця) у вбогій безкоштовній лікарні, куди страхова компанія направила постраждалого. З'ясувавши, що в його полісі не передбачений «напад хуліганів, що мав наслідком удар каменюкою по голові», – обляяв спочатку хитрих страховиків, потім лікарів, потім наказав перевезти постраждалого на свою віллу, оплатив лікування і догляд за хворим, а також проживання та харчування на місяць наперед. Насамкінець, придбав йому новий квиток додому з відкритою датою.

Коли молодий чоловік трохи оговтався, Ернст запропонував йому достатньо солідну суму за порятунок дружини і майбутньої дитини. Але Мар'ян відмовився, пояснивши, що так вчинив би будь-який чоловік, наділений гідністю. Тоді Ернст залишив йому свою адресу і телефон та попросив зв'язатися з ним у разі виникнення проблем. І поїхав до Відня.

У призначений термін Ізабелла народила сильного здорового хлопчика, якого побажала назвати Фрідріхом Марією. Перше ім'я синові обрав щасливий батько, друге – не менш щаслива мати. Власне, вона хотіла назвати сина на честь їхнього рятівника – Мар'яном. Проте всі наполягали на тому, що таке ім'я для Австрії аж надто незвичне, отож Ізабелла насамкінець погодилася трохи скорегувати своє бажання.

Проти такого рішення Ернст не заперечував. Він і сам часто згадував скромного чоловіка з абсолютно незнайомого Києва, який відмовився від запропонованих грошей. Пізніми вечорами спостерігаючи за тим, як у затишній колісці спить улюблений маленький синочок, Ернст запитував себе про одне й те саме: чи вірно він вчинив, полишивши рятівника своїх близьких на віллі? Час минав, Ернст чекав, що той якось обізветься, – але марно. Поступово

він втягнувся у вир поточних справ, яких у ділових людей завжди вистачає. Що ж до Мар'яна Менжика, то він поступово перетворився на таку собі красиву легенду сімейства Гаррахів...

Якось Ернст побачив у ділових новинах сюжет про «павлівську грошову реформу» в СРСР. Уважно вислухавши думки експертів, які передрікали Радянському Союзу неймовірно потрясіння внаслідок настільки свавільної політики, роздратовано вимкнув телевізор і спробував зрозуміти, що ж коїться там, у комуністів, якими керує такий прогресивний лідер, як Горбачов?! А коли зрозумів – то жахнувся. Як же так можна?! Люди все життя працювали, накопичували гроші – а їх отак нахабно пограбували!.. Ні-ні, такого просто не могло статися! Або це всього лише злий жарт, якась недолуга «кульгава качка», запущена «жовтою» пресою...

Але на тлі подальших фатальних подій, що спричинили розпад СРСР в 1991 році, ота січня «павлівська реформа» виглядала такими собі безневинними «квіточками». Отож в переддень Різдва 1991 року в будинку Гаррахів пізно ввечері пролунав телефонний дзвінок. Телефонував той самий герой-рятівник – Мар'ян Менжик, який почав благати допомогти йому виїхати з України. Спочатку Ернст ледве впізнав його голос: так могла благати лише приречена на смерть людина... Потім він ледве второпав, що Україна – це один з осколків, на які розвалився СРСР.

Звісно, він допоміг молодому чоловікові оформити статус біженця, а потім узяв до себе на роботу. Ернст також наполіг на тому, щоб Мар'ян спочатку вивчив австрійський варіант німецької, а потім закінчив коледж. І тепер, після п'яти років знайомства, він анітрохи не шкодував, що прийняв його тоді. З Мар'яном йому і справді пощастило. Він був добрим, стараним, виконавчим, а головне – відданим помічником у всіх справах.

* * *

Пізньої осінньої ночі 1995 року, коли всі вже спали, Ернст Гаррах повернувся з чергової ділової поїздки. Втомився не відчував, отож попрямував у бібліотеку-кабінет. На столі накопичилося чимало газет, журналів, рахунків і листів. Ернст відкрив один із них і почав уважно вивчати. Його обличчя, кілька секунд тому напружене й серйозне, раптом засяло, на губах з'явилася перша за день посмішка.

Він дуже радів і пишався собою, оскільки найнятий тиждень тому аудитор, завершивши черговий звіт, оголосив, що всі його інвестиційні проекти принесли прибуток. З-поміж решти виділялася п'ятірка проектів, що принесли найвищий дохід: усі вони були пов'язані з нерухомістю.

Прихопивши листа, Ернст поспішив в спальню, щоб потішити доброю звісткою Ізабеллу. Але дружина вже спала, затишно загорнувшись у ковдру, немовби величезна доглянута кішка.

Тоді він повернувся в бібліотеку і продовжив розбирати пошту. Розсортувавши все за призначенням, Ернст відправив частину газет до сміттевого кошика: справді, навіщо читати про події, які вже втратили актуальність?! Але преси виявилось настільки багато, що вона вже не вмещалася в кошик...

Раптом увагу Гарраха привернула фотографія на шпальті однієї з газет. Там були зображені його син і дружина, обидва виглядали вкрай щасливими. Ернст пробігся очима по рядках газетного матеріалу і був приємно здивований прочитаним: виявляється, на параді олд-мобілів Фрідріх Марія Гаррах отримав диплом як наймолодший учасник автопробігу і сертифікат господаря найпрекраснішого антикварного олд-мобіля. Справді, відновлений древній «лінкольн», який до останнього часу сиротливо тулився у глибині величезного гаража Гаррахів, тепер виглядав вельми навіть імпозантно.

«Ах, Мареку! Який майстер!..» – подумав Ернст, вдивляючись у фото.

Він передивився відкинуті газети більш уважно і раптом натрапив на ще одну статтю про свого сина. Цього разу юний Фрідріх Марія Гаррах показав чудові знання зоряного неба на

вікторині у віденському планетарії, розташованому в розважальному парку Пратер. На фотографії малюк стояв біля колеса огляду, тримаючи в руках Зоряний атлас.

Ернст знов перебрав газети, але більше нічого цікавого не виявив. Втім, було достатньо і двох знайдених матеріалів... Ще раз уважно перечитавши їх, він нарешті пішов спати.

Прокинувся пізно, зате почувався відпочилим. Ізабелла вже давно сиділа в залі за вишиванням. Сина ніде не було ні видно, ані чути.

– Де Фрідріх? – стурбовано запитав Ернст.

– В парку з Марекком, на атракціонах. Я б також пішла з ними разом, щоб просто прогулятися на свіжому повітрі, пофотографувати природу.

– То чого ж не пішла?..

– Тебе хотіла дочекатися. Думала, ото нарешті підемо прогулятися разом. Я так сумую за тобою, Ерні!..

Вкрай зворушений ніжними словами, Ернст швидко поснідав і за чверть години вже повернувся до дружини. Потім вони довго гуляли, насолоджуючись кожною хвилиною спілкування, і вирушили додому пити чай. Ернст з нетерпінням чекав на повернення сина і постійно поглядав на годинник. Помітивши це, Ізабелла пояснила:

– Я бачу, що ти весь нетерпеливишся. Але май на увазі, що іноді вони з Марекком не вертаються додому на обід. Усі ми давно звикли, що зазвичай тебе вдома немає, отож вони можуть зайти в кафе, де Марек купує нашому синові чай або гарячий шоколад з вишневим пирогом чи яблучним штруделем. Або морозивом нагодує, якщо погода тепла... Але доки їх нема – хочеш, я покажу тобі фото нашого синочка?.. Я багато фотографую його під час прогулянок, він буває таким милим...

– Звісно, хочу! – радісно кивнув Ернст і зручно розташувався на м'якому дивані. Ізабелла принесла цілий стос товстих фотоальбомів і підшивку старих газет. Він кинув на дружину здивований погляд, вона ж у відповідь тільки посміхнулася:

– Ти не дивуйся, Ерні, наш синочок, як і ти сам, час від часу потрапляє на сторінки газет. Часто це кілька рядків, іноді ж навіть ціла стаття! Ось дивись.

Вона розкрила підшивку на першій-ліпшій сторінці й прочитала:

«Рибалка-аматор Фрідріх Гаррах за годину риболовлі уніймає рекордну кількість риби: трьох річкових форелей і одного дзеркального коропа. Шеф-кухар форелевого господарства запік свіжовійману рибу і подав її з овочевим гарніром сім'ї успішного юного рибалки».

До статті додавалися фотографії як щасливого «рибалки-аматора Фрідріха Гарраха», так і його трофеїв.

Ернст гортав альбом за альбомом, уважно розглядав фотографії, іноді розпитував Ізабеллу про те, за яких обставин був зроблений той чи інший знімок. Що ж до місця і часу, то Ізабелла, як жінка передбачлива, обов'язково вказувала на споді час і місце фотографування. Але чим більше знімків переглядав Гаррах, тим частіше ловив себе на думці, що в метушні ділового життя випускає з уваги щось важливе... ні – навіть щось дуже суттєве!..

Ось знімок на морі. Син навчається плавати, поряд Ізабелла... А знімкує їх, напевно, Марек. Їм весело, вони такі усміхнені!..

– Овва, наш синочок проплив тоді сам, без зупинки, цілих двадцять метрів! І Мар'ян назвав його морським кошеним, – із захватом і розчуленням в голосі згадала Ізабелла.

А ось синок уже трохи старший, з іграшковою яхтою «Луїза» в руках.

«Він не забув мою розповідь про те, що в дитинстві я мріяв про човен, який носитиме ім'я “Луїза”. Фрідріх назвав іграшку ім'ям своєї бабусі... Отже, пам'ятає наші розмови!» – з вдячністю подумав Ернст.

Були й інші цікаві знімки, газетні вирізки, дипломи з математичних змагань і мовних конкурсів. Виявляється, у свої неповні сім років їхній син знає цілих сім мов!.. Ернст згадав себе в цьому ж віці: до чого ж йому тоді не вистачало батька. Але його батько Фрідріх Адольф на той час помер, тоді як зараз Ернст живий-здоровий, от тільки постійно заклопотаний...

«Стільки часу згаяно даремно! Але чи варто й далі вбивати час в гонитві за черговою порцією грошей?! А може, краще присвятити життя вихованню сина?.. Статки у нього чималі, при розумних витратах вистачить і синові, й онукам. А ось проведений нарізно час вже не повернеш! То може варто зупинитися і перебудувати своє життя, приділяючи більше уваги сім'ї?! Тоді хоч буде що згадати...»

Коли під вечір Марек з Фрідріхом повернулися додому, Ернст запросив Менжика до себе й поцікавився, чи не хотів би він зайнятися інвестиціями?

– Ні, не бажаю! – категорично відповів той: – У вісімдесят восьмому році я отримав спадок від дядька Сашка й вирішив інвестувати гроші в нерухомість на Tenerife. Оформлення паперів відбувалося в Києві. Та приїхавши на острів, я дізнався, що все це афера. Усі гроші я тоді втратив.

– Це дуже сумно, – погодився Ернст, – але ж, Мар'яне, невже ти не сумуєш за своєю країною?! Невже тебе не тягне додому?.. Ти ж тепер заможний, ти маєш змогу вигідно інвестувати зароблені тут, в Австрії, кошти в економіку країни.

– Так, Ернсте, я дуже сумую за батьківщиною і, можливо, з'їздив би до Києва на пару днів. Але вкладати гроші в Україну я поки що не готовий. Хоча народ наш працьовитий і в більшості своїй старанний, однак жменька негідників при владі...

Марек ненадовго замислився, потім продовжив з неприхованим сумом:

– Моя мати усе життя важко працювала, ростила мене і брата сама, грошей постійно бракувало, жили ми дуже бідно, на межі можливостей. Потім я сам багато і тяжко працював на Півночі, але в дев'яносто першому році аферисти, які дорвалися до влади, перетворили все зароблене мною на купу різноколірних папірців. Отож я для себе вирішив жити подалі від України. Я можу співчувати своїм співвітчизникам, переживати за їхні долі, – але ніколи не вестиму там ніяких справ. Я був би радий і надалі керувати справами галереї та антикварних крамничок. А назбиравши ще трохи коштів, придбав би собі власну крамничку або галерею і жив би щасливо тут, у спокійній затишній Австрії. Тут би й за Україною тужив... Можливо, одружився б і з задоволенням виховував сина чи дочку.

Вислухавши цю сповідь, Ернст більше не ставив Мар'яну жодних запитань. Але для себе вирішив, що, починаючи з цієї самої миті, в пріоритеті у нього буде їхній з Ізабеллою син. Тоді як інвестиційний проект з будівництва військового містечка у Кривому Розі, навпаки, стане останнім.

Втім, останній – це все ж таки не нульовий! Отож для успішного завершення розпочатої справи необхідно знайти надійних людей...

* * *

Валера приїхав до аеропорту «Бориспіль» о 6:00, за дві години до рейсу «Київ – Відень». Успішно, без зайвого клопоту і затримок пройшовши паспортний контроль, тепер чекав посадки на літак у залі, призначеній для пасажирів бізнес-класу та інших непростих персон. Він трохи погуляв по другому поверху приміщення аеропорту, потім зайшов у *Duty Free* і загубився там на деякий час. Купивши в підсумку пузату пляшку лікеру *Mozart*, повернувся до VIP-зали, якнайзручніше влаштувався в м'якому кріслі й замислився про майбутній день.

...У теперішній проект він потрапив випадково, подолавши всі можливі й неможливі випробування і перешкоди, подеколи просто немислимі, часом навіть абсурдні. Але все одно

пройшов. Ніхто не вірив у його успіх, окрім шкільного друга Спартака. Лише він сказав просто й відверто:

– Дерзай і далі, Валерко, я знаю, у тебе все вийде. Є в тобі внутрішній кремінний стрижень, відсутній у більшості...

А все почалося з новорічного привітання.

Зранку в п'ятницю, 20 грудня 1995 року, Валерій традиційно вітав усіх партнерів, з якими працював цілий рік. Набравши телефон підприємства «Припій», був запрошений через три дні в ресторан на святкування Нового року. Ввечері у понеділок, 1 січня 1996 року в престижному ресторані «Дубки» зібралася різношерста галаслива компанія. Святкування було в розпалі, коли директор «Припою» – Володимир Геннадійович Себастьян – запропонував присутнім пройти дивне випробування. Сприймавши це як жарт, усі три десятки учасників грандіозної пиятики весело погодилися на пропозицію. Під передзвін келихів з шампанським, ага...

Однак вже у п'ятницю, 5 січня, електронною поштою до всіх учасників вечірки стали приходити різні опитування й тести: математичні, психологічні та інші... На здивовані запитання Себастьян відповів: ніяких жартів – в «Дубках» усе було вкрай серйозно. Тривала перевірка майже два місяці, останній запит прийшов на початку березня. Завдання було чітким і конкретним, з жорстко поставленими умовами: написати бізнес-план до проекту з будівництва котеджного містечка для військових у Кривому Розі.

Для Уханьського це не становило великих труднощів. Він вже стикався з подібними речами, отож надіслав свій план через тиждень, при цьому максимально адаптувавши його під поточну економічну ситуацію. Після того всі перевірки... несподівано припинилися. Складалося враження, нібито Валерка не пройшов останнього випробування і вилетів з проекту.

Як раптом наприкінці березня надійшла відповідь... тільки вже не від «Припою», а від фірми «Піраміда»: повідомлялося, що В. Л. Уханьський успішно пройшов відбір – отож йому необхідно прибути до Відня на презентацію проекту. До листа додавалися два квитки на літак (місця у бізнес-класі) і ще багато інших паперів – від офіційного запрошення до чіткої інструкції, як і де оперативно отримати закордонний паспорт, оформити візу, страховку. А ще контактні дані відповідальних осіб у Києві та Відні. Необхідно було підтвердити участь, уточнити кількість учасників презентації, надати копії документів, отримати візи, придбати страховки... Гуля вирішила все через туристичну компанію. Щоправда, довелося трохи попрацювати з документами й обговорити дещо з авіакомпанією... Але нарешті настав сьогоднішній травневий ранок. І тепер щасливий та задоволений Валера чекав, коли оголосять посадку на рейс до Відня.

Виліт трохи затримувався через погодні умови, отож VIP-меню, задалегідь обговорене Гулею з авіакомпанією, виявилось дуже доречним. Загалом понад усе йому хотілося їсти і спати. Отож, коли потужний лайнер легко і плавно злетів у небо, Валера легенько перекусив, потім перетворив чарівне крісло салону бізнес-класу в затишну колиску і приготувався до сну. Чемна стюардеса завбачливо принесла йому м'яку подушку і дбайливо вкрила теплою ковдрою. Отже, він успішно проспав усі дві години польоту і висадився в аеропорту *Wien-Schwechat* бадьорим і відпочилим. Попереду на нього чекав цікавий, насичений подіями день...

* * *

Якщо на початку своєї кар'єри в родині Гаррахів Марек гадав, що тільки водитиме автівку й виконуватиме дрібні доручення господині, то він дуже помилявся. Отож станом на початок травня 1996 року склалося так, що, досконало вивчивши мову й закінчивши академію мистецтв, молодий чоловік керував роботою двох антикварних крамниць, а також курирував діяльність віденської галереї.

Тиждень тому Ізабелла попросила свого відданого помічника підготувати все необхідне для благодійного аукціону. Часу було обмаль, але Мар'ян не став сперечатися з господинею, а завзято, з притаманною йому енергією заходився виконувати завдання. Працював швидко і продумано. Піднімався рано, лягав пізно. Спав міцно, майже без снів – окрім сьогоднішньої ночі. Хоча вранці він почувався немовби вивареним в казані з окропом – але все ж змусив себе піднятися і поїхати до магазину, щоб узяти там заздалегідь приготований товар та відвезти в галерею на позачерговий аукціон, гроші від якого підуть до благодійного фонду Ізабелли Гаррах.

Втім, сьогоднішній день видався просто божевільним, бо несподівано зателефонував Ернст Гаррах і попросив закинути в «Піраміду» договір та інші папери по інвестиційному проєкту. І хоча він такого ніколи не робив, Мар'ян відмовлятися не став. Зрештою, він все одно перебував неподалік від офісу господаря...

Ернст уже чекав на нього біля входу, тримаючи теку з документами. Вигляд мав розгублений і заклопотаний. Марек оперативно заїхав до «Піраміди», передав папери. По дорозі додому завернув на мийку, поряд з якою розташовувалася непогана кав'ярня, де завжди були свіжі м'які рогалики і міцна підбадьорлива кава, якої організм так і просив після безсонної ночі. Проте з незрозумілої причини здобних рогаликів у кав'ярні саме сьогодні, на жаль, чомусь не було, натомість на білому блюдечку з золотою облямівочкою сиротливо лежало китайське печиво з передбаченням. Поки мили його Volkswagen, Марек пив каву – як завжди, міцну і підбадьорливу. Виходячи надвір, підхопив з блюдечка печиво. Не встиг відїхати від автомийки, як побачив, що до нього біжить Франц – особистий водій Ернста.

– Слава богу, що ти здогадався приїхати! – протараторив той замість привітання: – Мареку, у нас тут сьогодні прокол на проколі! Літак з гостем із Києва спізнився через затримку рейсу. Автівку, яка виїхала зустрічати гостя, забрав евакуатор. Ернст відправив до аеропорту мене – так на моїй автівці колесо лопнуло! Уявляєш?!

– Ох, нічого собі ситуація... – почухав потилицю Марек.

– Отож і прошу тебе: змотайся в аеропорт Відень-Швехат, забери там гостя з Києва і відвези в готель.

– А як я того гостя упізнаю?

– В аеропорту його вже зустрів менеджер «Піраміди» Віктор, вони удвох чекатимуть на тебе біля терміналу. Кажу ж, усе через автівку, яку забрав евакуатор: якби Віктор припаркувався правильно...

– Гарзд, я все зрозумів. Виїжджаю в аеропорт.

Піднімаючи бічне скло на дверцятах, Марек згадав про китайське печиво. Але щойно стиснув його, як печиво розсипалося в руках і розлетілося навсібіч, натомість на долоні залишилася паперова смужка, яка сповіщала:

Чекай на зустріч з давнім другом

«Маячня якась! Який такий давній друг може бути тут, у Відні?! Хіба що з Києва... Але хто?! Ні-ні, це точно маячня. Втім, їхати все одно треба».

Марек мотнув головою, відганяючи нав'язливі думки. Автівка зірвалася з місця. До терміналу він підїхав за чверть години. Ще здалеку помітив Віктора, який нетерпляче тупцяв біля тротуару, тримаючи в руках невеличку табличку з логотипом «Піраміди». Припаркувавшись, згадав про розсипане китайське печиво, дістав з бардачка щіточку, нахилився й заходився замітати крихти з пасажирського сидіння й підлоги. Тим часом Віктор посадив гостя на заднє сидіння, завантажив у багажник його речі, потім всівся позаду і коротко мовив:

– Поїхали.

Тепер вони вже не поспішали. Заколисаний плавним ходом Volkswagen'a, гість заснув на задньому сидінні. Коли ж автівка зупинилася біля готелю, Марек уперше озирнувся на пасажира... й обімлів:

– Валерко?!

Гість очманіло подивився на нього, розгублено кліпнув очима, як раптом теж загорлав щодуху:

– Мареку!

Вони домовилися зустрітися ввечері, після сьомої, і поїхати в якийсь ресторан, щоб як слід відзначити несподівану зустріч. А поки що Марек поїхав додому відсипатися. Що ж до Валерки, то він подібної можливості не мав: до зустрічі з керівництвом «Піраміди» лишалось менше пари годин...

Ввечері Марек терпляче чекав на давнього друга біля головного офісу. Коли ж нарешті Валерка звільнився, їхні плани змінилися: до ресторану було вирішено не ходити, а замовили їжу додому.

Приїхавши до Марека, Валерка остовпів: усі стіни його квартири вкривали картини, на яких були зображені дворики й будинки Старого Подолу, Андріївська церква, що ширяла над прихованою молочно-білим туманом гіркою, Флорівський монастир, Житній ринок... А ще було багато портретів: Валерка, Спартак, дядько Саша, його дружина тітка Наїна... Далі була Одеса: Привоз із рибними рядами, Молдаванка, Потьомкінські сходи... І ще два портрети: бабусі і якоїсь дівчини.

Доки Валерка роздивлявся портрети, посильний приніс їжу з найближчого ресторану. Друзі всілися за стіл. Вони протеревенили до глибокої ночі, переважно згадуючи минуле. Так і заснули, сидячи за столом.

Вранці Марек поїхав у галерею, де велася бурхлива підготовка до завтрашнього благодійного аукціону. Приятеля залишив досипати у себе.

На 12:00 «Піраміда» запланувала для гостя екскурсію містом. У визначений час менеджер Віктор заїхав до готеля, але там дізнався, що «гер Уханський» навіть не ночував у себе! Зчинився неабиякий рейвах. На щастя, Віктор здогадався якнайшвидше розшукати Марека, який усіх заспокоїв і попросив нікому не розповідати, що київський гість заночував у нього.

Увечері зібралися знов, як і напередодні, – говорили про все, про що іще не встигли згадати. Валерка розповів, що одружився і що у нього підрастає маленька донечка, яка ніколи ще не їла марципанів і досі не читала казку про Лускунчика. А Марек поскаржився, що втратив усе – і своє кохання, й зароблені тяжкою працею гроші, і квартиру. Тому і втік до Австрії, де і знайшов нарешті бажаний спокій...

На третій день друзі майже не бачилися: Марек був гранично заклопотаний, Валерка подорожував містом у супроводі Віктора. Увечері, взявши фраки напрокат, прийшли на аукціон. Ізабелла, вбрана в смарагдову сукню в стилі ампір, виглядала чарівно. Все пройшло дуже вдало. Наприкінці вечора пані Гаррах попрощалася з усіма й назвала ім'я свого наступника:

– Гер Мар'ян Менжик!

Таким чином, тепер і сама галерея, й обидві антикварні крамниці переходили у власність Марека... Знову святкували, але тому й не поговорили наостанок як слід.

Вранці зустрілися в аеропорту. Марек подарував Валерці його портрет, передав для Гулі пачку найкращої кави, яку тільки можна було придбати у Відні, а для маленької Алюшки – яскраво ілюстровану книжку Ернста Теодора Амадея Гофмана «Лускунчик і Мишачий король» та величезний пакунок з марципановими цукерками.

Валерка в боргу не залишився, передавши Мареку якийсь згорточок і пояснивши при цьому коротко:

– Потім подивишся.

Вони обійнялися, і київський гість вирушив на реєстрацію.

Увечері Марек зняв упаковку і виявив всередині згорточка невеличку картину й листівку. На картині був зображений потопаючий в зелені затишний старенький будиночок. Підпис лаконічно сповіщав:

Wacław Menżyk. Kraków, Polska

Текст на листівці додатково пояснював, що юний польський художник Вацлав Менжик з Кракова є переможцем конкурсу дитячого малюнка на тему «Моя гавань».

У Марека підкосилися коліна, і він присів. Серце калатало, ніби хотіло вистрибнути з грудей. Вацлавом Менжиком звали його покійного батька. Щоправда, живописцем він не був. Тим паче не міг бути юним художником.

«А раптом син?!» – з надією подумав Марек.

А втім... не з його щастям!..

Редакція Радіо Свобода, вул. Богдана Хмельницького, № 8, Київ, серпень 1996 року

Чергова трохи відчинила двері звукоізолюваної кабінки й тихо мовила:

– Зореславе, до тебе знов прийшов цей... як його...

– То скажи, хай почекає п'ять хвилин, бо мушу монтаж завершити, – мовив він, водночас продовжуючи вправно клацати клавішами студійного магнітофона і через правий навушник уважно прослуховувати аудіозапис. Водночас, лівий навушник він зсунув на всяк випадок. Наприклад, щоб чути, хто до нього звертається.

Якщо чергова не запам'ятала ім'я – найшвидше, це повернувся Ждан Костів, з яким вони в обід розмовляли хвилин двадцять. Мабуть, хотів додати до своєї розповіді щось суттєве. Ех ти ж!.. Годі й казати, цей самий Ждан – хлопець свій, однак занадто вже сором'язливий. В Києві таким не місце, бо в столиці необхідно діяти рішучо, несподівано, якщо треба – то й нахабно. Інакше свого не доможешся. А він поводиться, як справжній провінціал. Як хлопець з Маріуполя, одне слово... Шкода. Треба б йому мізки вправити. Для його ж блага, між іншим. От тільки монтаж завершити – і вже тоді...

Втім, коли Зореслав нарешті підійшов до вхідних дверей, то побачив там зовсім не маріупольського гостя, а товариша Кузі Олежченка. Ет, авжеж! У нього теж дивакувате ім'я... Не дивно, що у чергової язик заплутався.

А справді, як же його звати?! От дідько...

Втім, Зореслав мовив буденним тоном, не подаючи найменшого натяку на свою забудькуватість:

– Привіт! Ми нібито не домовлялися про зустріч. То чим зобов'язаний?..

– А що, треба було домовлятися заздалегідь?! – суто в єврейському стилі, запитанням на запитання відповів візитер. – Тоді залиште мені свій контактний телефон, щоб я міг заздалегідь вам задзвонити. Без проблем!

– Послухай, а чого се ти мені «викаєш»? – трохи здивувався Зореслав.

– Бо ми з вами брудершафт не пили і пуд солі разом не з'їли.

– То це натяк чи пропозиція?..

– А ви, Зореславе, всім малознайомим людям «тикаєте»?

– А ти завжди відповідаєш запитанням на запитання?

– Ну, то я ж єврей, мені так належить! – візитер розплився в посмішці. – До того ж москворотий... До речі! – він трохи театральньо клацнув пальцями й зазірнув до поліетиленового пакету, який тримав у руці, й видобув звідти напівпрозору пластикову теку для паперів: – Ви запитували про мету мого приходу. То ось... Це вам.

– Що це?

– Кажу ж, це вам, Зореславе. Беріть і читайте.

В теці була надрукована на принтері стаття на сім аркушів, озаглавлена:

Спартак СИВАК

Фантастика, але якою мовою?

«Спартак Сивак – ось як його звати! Ну, хоч це з'ясувалося», – з полегшенням подумав Зореслав, але вголос мовив лише:

- По-перше, давай все ж на «ти», бо ми так легше порозуміємося.
  - Гаразд, давай, – мовив візитер, ім'я якого нарешті з'ясувалося.
  - Так... Тоді по-друге, я все ж нічого не розумію. Що це за стаття?
  - Може... те-е-е... ой... Ну гаразд, Зореславе, можеш вважати це моїм подарунком тобі на честь нашого знайомства. Просто коли ми бачилися вчора, ти спитав: чому я пишу «московською» мовою?
  - Ти промовчав.
  - Так, вчора я промовчав. Але лише для того, щоб аргументовано, у вигляді статті викласти свої погляди. Ось стаття.
  - То це ти написав із вчора на сьогодні?! – здивувався Бурбела.
  - Так.
  - Але навіщо?!
  - А чом би не викласти письмово свої погляди на проблему, про яку мене вже запитували?
  - Ну гаразд, Спартаку, давай-но вийдемо звідси... – Зореслав озирнув редакційне приміщення, в повітрі якого бринів стриманий робочий гамір. – Вийдемо на подвір'я. Там і поговоримо.
- Буквально за пару хвилин вони вже сиділи на лавці в тінючку, Бурбела перелистував статтю, а Спартак мовчки слідкував за ним з-під напівзаплющених, трохи набряклих повік. Зрештою мовив:
- Я зовсім не те мав на увазі.
  - Тоді я невірно зрозумів тебе, вибачай.
  - Просто якщо ти любиш українську землю, то мусиш любити й українську мову. Тоді навіщо писати московською?..
  - Бо скільки я не намагався пропонувати тутешнім видавцям свою фантастику, мене всі відправляли або до Москви, або до Пітера, або до будь-якого іншого російського міста. Тоді який сенс писати українською?
- Зореслав подивився на Спартака недовірливо, і той пояснив:
- У разі чого – спитай Кузю, він підтвердить. Ми ж співавтори.
  - Я його питаю... Неодмінно питаю, – Зореслав набурмосився. – Ти краще інше скажи: де ти був раніше? Чому ми познайомилися тільки тепер...
  - Та я скільки Кузьму просив! Але він казав: «Цей Зореслав Бурбела поведений на націоналізмі, отож ви не зійдетеся поглядами».
  - Так і казав?
- Сивак кивнув. Якщо він не бреше (а виглядало, що таки не бреше!), то це було трохи дивно. Адже Зореслав теж просив Кузю познайомити його зі співавтором, і Кузя стверджував: «Ти з цим моїм Спартаком стосунків не налагодиш, він зростав у російськомовній родині на київському Подолі, у нього матір-єврейка, а ти – український націоналіст».
- Але ж ось вони сидять на лавці й розмовляють собі спокійно! І стаття ця... Він що, написав оце менш ніж за добу, виходить?! І ще на комп'ютері...
- Послухай, Спартаку, ти, я так бачу, на комп'ютері працюєш?
  - Так.
  - Це на роботі у тебе чи?..
  - Ні, у мене вдома є комп. А щодо роботи, то я безробітний зараз. Нашу лабораторію в Інституті електрозварювання ліквідували у червні.
  - То звідки у тебе комп'ютер? Подарував хтось!
  - Аякже! Наздогнали й подарували!.. – посміхнувся Спартак, після чого стисло розповів наступне. Виявляється, за шкільною освітою він був програмістом-обчислювачем, тому з обчислювальною технікою був на «ти». Побачивши, що видавці літератури дедалі охочіше

приймають рукописи в електронному вигляді – на дискетах, – зробив наступне. В магазині «Спорттовари» придбав станковий наплічник, в магазині «Госптовари» – міцний возик-«кравчучку», який трохи вдосконалив. А далі протягом семи місяців, по шість днів на тиждень почав розвозити на заказ по комерційних кіосках алкогольні й безалкогольні напої, цигарки та шоколадні цукерки. Звісно, для цього злісно «прихоплював» робочий час – однак його лабораторія в ІЕЗ ім. Є. О. Патона все одно на ладан дихала, особливих справ там не було...

На своєму невеличкому «бізнесі» Спартак заробляв \$10 на тиждень, з них половину віддавав мамі на ведення господарства й на ліки хворому татові (хлопець жив з батьками), а половину відкладав собі в «кубушку». Враховуючи, що його офіційна зарплатня в ІЕЗ ім. Є. О. Патона складала \$20 на місяць у доларовому еквіваленті – приробіток був суттєвим. Таким чином, за 7 місяців він накопичив \$150, на які придбав б/у комп'ютер IBM PC/XT⁶² з матричним принтером і невеличким запасом картриджів. І хоча комп'ютер глючив немилосердно, Спартак був неймовірно щасливим, бо поступово, вечорами й ночами перевів в електронний вигляд усі рукописи, які тільки мав: від оповідань до романів. І оцю статтю у відповідь на претензії Зореслава Бурбела теж з голови набрав, відредагував, роздрукував і йому в подарунок приніс...

– Стоп! Стривай, – перервав він Спартака. – Давай по порядку. Кузя казав, що ти нібито золотий медаліст за школу...

– А ще «червонодипломник» за інститут, – кивнув Спартак.

– А хіба тобі не в облом було за допомогою наплічника і «кравчучки» розвозити вино й горілку по кіосках?! Це тебе не ганьбило?..

– У мене була мета, яку я досягнув, – не ворухнувши бровою, відповів Спартак, – а все інше мене не обходило. Хоча-а-а... мушу зазначити, що декілька письменників перестали зі мною вітатися. Вони вважають, що інтелігенція мусить страждати, але не опускається до важкої праці.

– Сподіваюсь, це не Кузя?..

– Ні, – посміхнувся Спартак. – Кузя, навпаки, сказав, що я – «молоток». І до речі, оскільки ми обидва тепер комп'ютеризовані, то у нас вже накльовується видання одного спільного роману в Москві. Є таке видавництво «МосЕкспо». Можливо, ти чув?..

– Не чув. Мене цікавить, як видавати книжки тут, в Україні.

– Мене теж. Але-е-е... Мабуть, наші видавці не дозріли ще. Вони зараз штампують довідники й підручники, з літератури – класиків, «Розстріляне Відродження» чи «шістдесятників». А до нас ще черга не дійшла. Все інше – це класичний самвидав. Ваші книжки – за ваші гроші. Хоча-а-а...

– Що? – Зореслав уважно глянув на відвідувача, відчувши, що він чогось не договорює.

– Нічого, – мовив той. – Давай-но спочатку роззнайомимосся краще, а потім я, можливо, й розповім, у чім річ.

– Як хочеш, – зітхнув Бурбела. – Але скажи ще от що. Якщо судити за цією статтею... У тебе є свій стиль, своя манера письма. Хоча українську тобі б не завадило підтягнути... Але працюєш ти швидко. Скажи, а в пресу ти прилаштуватися не хотів би?

Спартак скрушно зітхнув. Після чого розповів, як йому склали протекцію в одну з провідних «жовтих» газет Києва – щотижневик «Авеню». Він навіть пішов на співбесіду до тамтешнього головного редактора... Але той відкрито, прямим текстом сказав: «Уяви, що ти прийшов на інтерв'ю до співачки NN. Якщо ти її розкрутиш на відвертість і вона розповість тобі на диктофон, що проміняла продюсера YY на співака ZZ тому, що у другого х*й на п'ять санти-

⁶² Персональні комп'ютери IBM PC/XT (або IBM 5160) випускалися в 1983–1987 роках. Отже, станом на описаний момент придбаний героєм ПК перебував в експлуатації щонайменше 9 років і за рівнем зношеності досягнув стану, який на жаргоні називається «дровами».

метрів довший – будеш у мене працювати, а я платитиму тобі сто баксів за шпальту. А якщо не зможеш, ти мені нах*й не треба». І навів за приклад провідних журналісток своєї газети – Марту Крутозадову і Сонечку Сісяндрову, статтями яких пістрявіли шпальти «Авеню».

– Звісно, я відмовився, – зітхнув Спартак, – бо це не моє.

– А в нормальну газету ти не потикався? Нащо тобі «жовта» преса?..

– Ні-ні, ну її, ту журналістику! – замахав руками Спартак. – Тут у науково-виробничій фірмі місце накльовується, я краще почекаю.

– Гаразд, ми до цієї розмови ще повернемося. А зараз...

Зореслав витягнув з кишені візитівку, дав її Спартакові й мовив:

– А зараз мені треба до праці вертатися. Якщо треба – телефонуй, це раз. Про роботу в газеті ми поговоримо десь після Нового року – це два. І ще третій момент... Усе ж таки шкода, що ми раніше не познайомилися! У тебе, кажеш, є не тільки романи та повісті, але й оповідання?

– Так.

– Принеси мені якось почитати.

– Гаразд. А коли саме?

– Коли хочеш. Річ у тім, що-о-о...

Зореслав трохи помовчав і додав:

– Розумієш, буквально пару тижнів тому видавництво «Смолоскип» завершило формування збірки сучасної української прози. Оповідання Кузьми Олежченка там буде, а от твоє... Якби Кузя познайомив нас на місяць раніше, то, зважаючи на принесену тобою статтю, оповідання Спартака Сивака там би було також. Але вибач, не склалося.

– Та нічого страшного! – безтурботно посміхнувся відвідувач. – Я, навпаки, дуже радий, що Кузі пощастило. А оповідання?.. У мене їх багато. До речі, хотів би попросити, якщо можна...

– Зважаючи, про що попросиш.

– Кузя розповідав, що у дев'яностому році ти нібито брав участь в Революції на граніті. Це так?

– Не нібито, а справді брав. Я тоді на журфаку навчався.

– Розкажеш, як там було? Ну-у-у, про враження, що й до чого...

– Розповім, якщо будеш добре поводитися. А зараз...

Зореслав стурбовано поглянув на годинник і мовив:

– А зараз пішли до виходу, бо ми тут з тобою засиділися, тоді як мені час до роботи повертатися.

На цьому й розпрощалися. Однак про себе Зореслав вирішив, що з Кузею треба серйозно поговорити. Бо він або чогось не розуміє – або повівся в даному разі... дещо некоректно. А це нікуди не годиться!..

Київський міський клінічний шпиталь інвалідів Великої Вітчизняної війни⁶³, вул. Червонофлотська⁶⁴, № 26, Пуца-Водиця, околиця Києва, друга половина жовтня 1996 року

Оскільки було вже доволі прохолодно, а ночами й ранками навіть ставалися заморозки, надвір вони не пішли. Просто розташувалися у величезному лункому холі так, щоб не потрапити на протяг, який безборонно гуляв від однієї двері до іншої.

Про самопочуття своєї колишньої класної керівниці Агата Самсонівна розпитала ще в минулий приїзд, про чоловіка й синочка розповіла їй тоді ж. А ще минулого разу вона вислухала деякі спогади Ганни Михайлівни про далеку вже війну, хоча стара вчителька й віднікувалася:

– Овва, яка з мене вояка?! Регулювальниця – можна подумати!.. Стоїш собі на дорозі, прапорцями вимахуєш. Були ті, хто воював по-справжньому, на передовій, а я – та-а-а... Сама лише назва.

– Але ж недарма ви тепер у ветеранському санаторії лікуєтесь! – заперечувала Агата Самсонівна. – Мабуть, навіть в тилу служити було не так легко, як от ви кажете?

– Всяке ставалося, звісно, – зітхала Ганна Михайлівна. – А про фронт і загалом про війну значно краще від мене Репей розповідав. Миколу Семеновича – історика з нашої школи пам'ятаєш?..

І все ж таки вона хоча й не дуже охоче, та певними спогадами поділилася. Але все це сталося минулого разу, отож у теперішній приїзд вони одразу ж перейшли до справи. А справа, через яку Агата Самсонівна навідалася до старої вчительки у ветеранський шпиталь, розташований аж у Пуці-Водиці, була незвичайною в усіх відношеннях.

А все через її сина! Колись давно, ще в дитинстві... так давно, що Агата Самсонівна забула навіть, коли це сталося, Спартак один-єдиний раз спитав її, чи вийде з нього письменник? Звісно, вони з чоловіком тоді спробували разом вибити цю дурнувату примху з голови синочка... Проте, очевидно, замало старалися! Бо хоча на словах Спартак і погодився, що це пустопорожня затія, з якої нічого путящого не вийде за жодних умов – він все ж таки час від часу щось там потихеньку «пописував» у грубих зошитах. А починаючи з 1989 року, то в газеті, то в якомусь журнальчику почали виходити одне за одним його науково-фантастичні оповідання. Й навіть до невеличких повістей справа дійшла поступово!

Ясна річ, усі ці маніпусінькі веселі опуси виглядали дуже мило. До того ж, за публікації Спартак отримував нехай мізерні, але сякі-такі гонорари – хоч якась розрада... З іншого боку, така, з дозволу сказати, «літературна діяльність» виглядала вкрай несерйозно. Отож час від часу Агата Самсонівна намагалася обережно повернути непутящого «письмака» на шлях істинний:

– Тобі що, Спаріку, все ж таки закортіло повторити, з дозволу сказати, літературні «подвиги» нашого лєнінградського родича Додіка Грінбаума?..

– Петербурзького, мамо, петербурзького.

– Та не вумничай! Ленінград, Петербург... Нема різниці.

– О-о-о, татта міа!.. Ще й яка різниця.

– Цедрейтер, краще б ти дисертацією зайнявся, ніж зі мною сваритися.

⁶³ Нині – КНП «Київський міський клінічний госпіталь ветеранів війни».

⁶⁴ Нині – вул. Федора Максименка.

– Мамо, та я б із задоволенням! Але хіба я винен, що наш завлаб Людвіг Альфредович поставив мене у чергу слідом за Есенбогою?! Отож доки Віліан Арленович не захиститься, – мене до дисертації навіть не допустять!

– Але як же я вплину на твого Кудріна?! Не могу ніяк.

– І я не могу, мамо! Просто нашу лабораторію ліквідують швидше, ніж я встигну захиститися... Тоді який сенс починати? Краще зайнятися тим, до чого у мене завжди душа лежала.

– Ну зрозуміло! «Шмок Додя в нашем взводе». Лаври цього нікчеми не дають тобі спокійно жити... А треба жити в реальності, синочку!

– Мамо, та я ж і намагаюся!.. А в реальному житті нашу лабораторію ніщо вже не врятує від ліквідації.

– Ти певен?

– Авжеж.

І синочок таки наврочив: їхню паяльну лабораторію ліквідували швидше, ніж він встиг навіть приступити до роботи над дисертацією. Звісно, для любого її Андрійчика то був неабиякий удар: чоловік аж надто звик пишатися успіхами синочка, отож зовсім не очікував настільки епічного провалу.

Натомість самому Спартаківі все це було, як вода з гусака! Більше того, він переймався якимись дивними речами, що ніяк не личили молодому вченому: завів станковий наплічник, возик-«кравчучку» і почав розвозити по кіосках якісь там продтовари... Попервах Агата Самсонівна зраділа, що на безгрошів'ї малий розумник придумав, як підхалтурити, не виїжджаючи з дому на нафтові промисли в Сибір або на збирання врожаю в Європу. Та коли він власноруч змайстрував з уламків, зібраних на смітнику, елегантний столик з висувною полицкою, потім приволік додому загадкове залізяччя, що виявилось напіврозваленим комп'ютером, а відтоді почав просиджувати за цим жажливим залізяччям день і ніч, сторінка за сторінкою щось друкуючи...

Тільки тоді Агата Самсонівна второпала, до чого багато опусів встиг накопати її синочок! Їхні розмови ставали дедалі жорсткішими й зводилися до одного: як далі жити і що загалом робити?! Бо якщо судити за підозрілого вигляду «молодими обдаруваннями» на кшталт Кузі Олежченка, Зореслава Бурбелі, завсідників то Клубу любителів фантастики «Star trek», то Літературно-інтелектуального клубу «Русское собрание», то українського Центру «Свобода слова», з якими тепер водився Спартак, усі ці, з дозволу сказати, невизнані генії мали б затягнути її нещасного дурника-синочка тільки в якусь жажливу безвихідь. Як протидіяти цьому, Агата Самсонівна навіть не уявляла...

І ось у понеділок, 7 жовтня, на колись святковий день «Брежневської конституції» сталася та сама жажлива катастрофа, якої батьки так боялися. Незнайомий чоловік підвіз Спартаків додому на автівці, потім вони удвох перетаскали до їхньої квартири півтора десятки невеличких пакунків. А потім синочок урочисто оголосив:

– Мамуню, татусю, можете мене привітати – це моя перша книжка! Досі я був Письменником-Без-Книжки, тепер же став Письменником-З-Книжкою.

– Яка така книжка?! Що іще за книжка така?! – сполошилися батьки.

– «Апокаліпсис по-київськи» називається. Це роман. Книжечку я зверстав сам, дизайн також сам розробив – я усього цього навчився. Наклад невеликий – усього сто п'ятдесят примірників, але, зважаючи на скромне фінансування, більшого я собі дозволити не міг. Та й навіть на такий варіант мені виділив папір ЛІК «Русское собрание», дякувати їм за це!..

– Стривай, стривай... А що ти там сказав про фінансування?..

– Двісті доларів, – не моргнувши оком, оголосив Спартак.

– Які ще двісті доларів?! Ти про що?! – сполошилися батьки.

– Та-а-а... я тут у одного «нового українця» позичив. Через місяць віддати треба. У четвер, сьомого листопада, на річницю Жовтневої революції. День прикметний – ото ж запам'ятати легко, не сплутаєш.

– А звідки ж ми візьмемо двісті доларів?! – жажнулася Агата Самсонівна, шокована такою гігантською сумою.

– Так, згоден, що все це виглядає кроком у прірву⁶⁵ Індіани Джонса. Проте у мене є план... – почав бадьоро Спартак.

Однак у цей момент Андрій Федорович схопився за серце і, голосно матюкаючись, побіг до їхньої з дружиною спальні. Агата Самсонівна кинулася за ним, так і не вислухавши, в чому ж, власне, полягав загадковий план сина. Було зрозуміло одне: Спартак утнув непоправну дурість, а як її розхльобувати – хтозна...

Цілий тиждень атмосфера у квартирі Сиваків нагадувала наелектризовану утробу грозової хмари. Син взяв за звичку кудись зникати на цілий день, а батько при його появі знов-таки лаявся так люто, що зупинити його не було жодної можливості. Тому лише через тиждень Агата Самсонівна наважилася несміливо попросити Спартака:

– Послухай, синку... ти б хоч дав нам з татом одну книжечку, щоб ми подивилися, а що ж ти там такого написав, чи що?..

– Звісно, мамо, – мовив він рівним голосом, нібито й не було ніякого тижневого скандалу. Після чого виніс із своєї кімнати одну брошурку, оформлену дуже привабливо – треба віддати йому належне.

Всю наступну ніч батьки не спали, разом (голова до голови) схилившись над першою книжечкою свого сина, й, змахуючи з очей мимовільні сльози, читали сторінка за сторінкою містичний роман «Апокаліпсис по-київськи». А потім перечитували знов і знов ті місця, що справили на них найбільше враження, а таких моментів було багато, дуже багато!.. І знов вони занурювалися у невимовний жах двох колосальних трагедій, пережитих киянами в 1961 і в 1941 роках. І так проминула вся ніч – сторінка за сторінкою, сторінка за сторінкою, сторінка за сторінкою...

Коли вранці Спартак вийшов на кухню, то зустрів там заплакану матір, яка мовила тихим і якимсь винуватим тоном:

– Спаріку... то ти ж написав про Куренівську трагедію і про Бабин Яр!..

– Ну так. І що з того? – спитав синок тим самим безбарвно-буденним тоном, яким розмовляв учора.

– Але ж ми з татом не знали... ми ж навіть припустити не могли, що ти напишеш про це!.. Спартак лише мовчки знизав плечима.

– А дати... Там наприкінці тексту дати написання є! Вони вірні?

– Так.

– То що, невже ти почав писати роман ще у вісімдесят дев'ятому році?!

– Більше того, ще моя покійна Евка була в курсі цього задуму і дуже чекала, коли ж я нарешті напишу все це. На жаль, вона загинула раніше...

– Подумати тільки! А ми з татом ні про що навіть не здогадувалися!..

– Ти ж наказала мені забути про Куренівську трагедію, щойно розповівши про неї, – тільки тут у голосі Спартака скрегонуло залізо. – А тато так боїться КДБ... хоч його вже немає... То як вам було сказати?!

– Так-так, я розумію, – кивнула Агата Самсонівна. – Більше того, я знайшла у твоєму романі повний, від першого до останнього слова, запис моєї розповіді. Це ж тоді, на Байковому цвинтарі?..

---

⁶⁵ Мається на увазі «стрибок віри», здійснений головним героєм фільму «Indiana Jones and the Last Crusade» – третьої частини кіносаги про археолога Індіану Джонса, випущену на екрани 1989 року.

– Так, мамо.

– І ти не забув нічого?! Але як?! Ти ж у п'ять років не міг це записати...

– Раз на тиждень перед сном я подумки повторював усе, що знав про Куренівську трагедію. І твою розповідь зокрема. Раз на тиждень, з місяця в місяць, з року в рік. То навіть було записувати?! Запам'ятати простіше.

– Неймовірно!.. А інші свідчення? Вони теж реальні чи-и-и?..

Спартак розповів, як і коли відшукав інших свідків – включно зі шкільним вчителем історії Миколою Семеновичем Репієм, протодияконом Володимирського собору Агапітом і Михайлом Дубягою, божевільним пацієнтом лікарні імені Павлова.

– Неймовірно... – знову повторила Агата Самсонівна. Проте Спартак лише посміхнувся (вперше за останній тиждень) і мовив:

– Це ще нічого, мамо, це ще сяк-так. А от що по-справжньому неймовірно, то це наступне...

Після чого приніс зі своєї кімнати чорну брошуру «Память Бабьего Яра» й розповів, як відшукав у ній Самуїла Вольфовича Сахновського, а також десятикласницю Софію Ставську й Бориса Ставського. І закінчив:

– От кого я вигадав, то це їх! Усіх трьох. А вони, виявляється, жили насправді. Причому саме там, де я придумав. Оце вже точно поза межею мого розуміння, мамунечко!..

Проговоривши ще близько години, Агата Самсонівна нарешті перейшла до найболючішої теми:

– То як же нам усе ж таки віддати двісті доларів за цю чудову книгу?! Ти казав, що маєш якийсь план...

– Маю, – кивнув Спартак. – Якщо продати хоча б половину накладу книжки за подвійну ціну – вийде саме позичена сума. «Новий українець» позичив мені двісті доларів...

– А хто він, синку?

– В минулому – мій колега по ІЕЗ імені Патона, який досяг успіху в бізнесі... Та не це головне. Отже, при накладі у півтори сотні примірників собівартість однієї книжки складає долар тридцять три центи. При курсі один до двох⁶⁶ маємо дві гривні шістьдесят шість копійок собівартості. Якщо продавати книжки по п'ять гривень за штуку, то за вісімдесят книжок можна виручити чотириста гривень – що й дає оті самі двісті доларів. Якщо ж по чотири гривні – тоді треба продати сто книжок. Решта накладу залишиться на презентаційні цілі.

– На які такі цілі?..

– Я тут через Зореслава Бурбелу домовляюся про рецензування – це раз. Потім, він умовив мене подати документи на вступ до Спілки письменників – це два. У нас із Кузею наклюнується видання в Москві спільної «цеглини», я хочу в «МосЕкспо» книжечку відправити. Або в інше якесь московське чи пітерське видавництво... Або ж тут, у Києві пробиватися.

– Та у тебе ж серйозні плани!.. – здивувалася Агата Самсонівна.

– А ти як думала?! Я хочу стати письменником і стану, отак-от.

– Але продати книжку... Це ж безнадійно!

Вона одразу згадала різного віку й зовнішності людей, які стояли хто на Андріївському узвозі, хто на Майдані Незалежності, хто біля кас Театру російської драми – і кожен з них тримав в руках папірець із благально-жалісливим написом:

Купіть мою першу книжку!

⁶⁶ В 1996 році курс долара до гривні становив \$1 = 2 грн.

– Ні-ні, мамо, не так! – розсміявся синочок, вислухавши її. – Давай візьмемо за приклад Канадійську оптову компанію.

– Це ті, які бігають по вулицях і пропонують різний мотлох?

– Так... Ось послухай. За минулий тиждень я продав п'ять книжок, це вже двадцять п'ять гривень. Але мені це важко, бо моє покоління про Куренівську трагедію майже нічого не знає. А твоє й батькове покоління все це пережило! Вам буде легше.

Отож уяви. Ти намічаєш п'ятох знайомих, кожному даєш по книжечці з умовою: нехай прочитають, і якщо сподобається їй вони вважатимуть за можливе, нехай заплатять п'ять гривень. Мінімум чотири, але не нижче. А як ні – нехай повернуть книжку. До того ж, якщо вважатимуть за можливе – вони можуть порекомендувати те саме своїм знайомим на таких же умовах. А ті люди – своїм знайомим... З рук в руки – це принцип мережевого маркетингу, на якому працює Канадійська оптова компанія. Тоді на першому кроці ми продамо п'ять книжок, на другому – ще двадцять п'ять, на третьому – ще сто двадцять п'ять. Це вже перебиває тираж! Але нам потрібно продати від вісімдесяти до ста книжок, отож на третьому кроці – вже як вийде... Та й я теж потроху продаватиму. Попереду ще три тижні, ми все встигнемо. Хоч й розумію, що ціна велика, проте...

– Твоя книга того варта, – зізналася Агата Самсонівна.

– Чесно?

– Чесно.

– Тому, що я твій син? Чи не тільки тому...

– Ні, зовсім не тому. Просто вона... чудова!..

– Якщо так, тоді за справу! – впевнено кивнув Спартак.

Отож сьогодні Агата Самсонівна вдруге за останні дні навідалася до своєї колишньої класної керівниці Ганни Михайлівни у шпиталь інвалідів Великої Вітчизняної війни, оскільки обрала її як одну з розповсюджувачок першої книги свого сина. Звісно, їй було дуже незручно брати гроші у такої людини, проте стара вчителька запевнила, що ладна була б заплатити навіть більше і що п'ять гривень – цілком пристойна ціна за таку дивовижну книжку.

– У твого Спартака стиль настільки ж відточений, як... як у Паустовського, – дивувалася Ганна Михайлівна. – А за змістом... Знаєш, це не гірше, ніж «Бабин Яр» Анатолія Кузнецова.

– Шкода, що він не чує ваших слів. Бо я йому кажу те саме, а він не вірить, дурник такий.

– Нічого, нічого! От вийду я з цього шпиталю – ми з ним окремо зустрінемося й поговоримо на цю тему. Ти не заперечуватимеш?

– Як можна, Ганно Михайлівно! Звісно, Спарик з вами зустрінемося із задоволенням. А чи знайдете ви чоловік п'ять, яким?..

– Та я більше знайду! – енергійно кивнула Ганна Михайлівна.

– Ой, справді?! Бо нас уже строки піджимають трішки...

– Я тут уже декому дала почитати цей «Апокаліпсис по-київськи», вони вже хочуть і собі таку ж мати. Отож привези мені штук сім книжечок. Добре?

– Ой, дай вам, Боже, здоров'ячка, Ганно Михайлівно!

– Здоров'ячка твому Спартакові за те, що він таку важку працю виконав. Хай і далі працює так само сумлінно. Хоча...

Тут стара вчителька помовчала, потім додала замислено:

– Хоча мені здається, що навряд чи він напише щось більш досконале. Я не знаю, як можна було наважитися на подібний початок літературного шляху?! Це ж все одно що наздоганяти себе самого!..

– Уявіть, я це Спаріку говорила також!

– А він що?

– А він лише повторив слідом за тим-таки Анатолієм Кузнецовим: «Попіл Клааса стукає в моє серце». Каже, що мусив написати це. Мусив написати так, як написав, – зітхнула Агата Самсонівна.

І стара вчителька та її колишня учениця розгублено змовкли, думаючи про маленького хлопчика, якого вони обидві нібито знали... але, виявляється, насправді не знали зовсім!..

Бутик «Шпилька», Костопіль, листопад 1996 року

- Владиславе...
- Ну, чого тобі ще треба?!
- Владиславе... візьми гроші!
- Нелько, а не пішла б ти?..
- Але ж якщо люди дізнаються, що я тебе та й не віддячила... Після всього того, що сталося!..
- Нелько, давай не будемо, га?!
- Ні, давай, навпаки, будемо!
- От поясни, звідки вони дізнаються, якщо тільки ти їм не скажеш?!
- І все ж таки... візьми цю «штуку»! Я ж знаю про стан твоїх справ.
- Нелько, Нелько!.. Ти ж зрозумій: як для оплати послуг охоронця, таких грошей за виконану роботу... м-м-м... Навіть за добре виконану кваліфіковану роботу їх забагато. А як для твого чоловіка...
- Невже замало?..
- Владислав зміряв її таким вбивчим поглядом, що жінка мимоволі втягнула голову в плечі.
- Ні, Нелько, все з точністю до навпаки: як чоловікові, мені приймати оплату від тебе грішми просто образливо.
- Владиду!..
- Я ж тільки тому це вчинив, що ти мені... Що ти мені й досі небайдужа. Навіть після всього того, що між нами сталося. Отож найкраще, що можеш зробити в цій ситуації, то це вважати мій вчинок моїм тобі подарунком на день народження.
- Але ж до мого дня народження ще!..
- Вважай, що то аванс до твого дня народження, добре?
- До останнього часу проблем з «кришуванням» у власниці бутика «Шпилька» не виникало. Як раптом все змінилося, й у «контролера», як то кажуть, зірвало дах. Від цього Нелька Нідзелінська перебувала просто у відчаї – бо не мала найменшого поняття про те, як повірішувати неочікувані проблеми.
- І треба ж такому статися, щоб зовсім несподівано в ситуацію втрутився її «колишній»! Причому Владик розібрався з усіма рекетирами буквально однією лівою! От буквально!.. А наостанок ще й настрахав недолугих «контролерів»: мовляв, ще насмілитесь хоча б кінчик носа у «Шпильку» встромити – без голови на плечах залишитесь. Так і сказав...
- Недолугі рекетири буквально очманіли від такого нахабства й «забили стрілку» Владиславові, щоб там раз і назавжди провчити нахабу. На «стрілку» він прийшов не сам, а з двома друзями – такими ж ветеранами-«афганцями». І знов «контролери» звідти ледь врятувалися – та й то не всі... А ті, хто лишився лежати в позі «пикою в землю», почули повторну пропозицію: залишити «Шпильку» в спокої – інакше їм усім гаплик!..
- Втім, відчепилися нахаби лише після другої «стрілки», що завершилася так само не на їхню користь. Природно, захотілося якось віддячити Владиславові. Однак приймати гроші він навідріз відмовився! А іншого способу Нелька не уявляла. Точніше, уявляла... але ж вони давно розлучені! Причому не погоджувався на такий спосіб саме Владислав. Бо вона б із задоволенням! Саме тепер – коли почуття, здавалося б, вже давно й безповоротно згасли.
- Владиславе...
- Га?..
- Владиду!..
- Чого ти хочеш, Нелько? От чого?! Ти ж знаєш мій принцип: «Як померла – то померла»! Якщо розлучилися – то розлучилися. І крапка.

– Але ж...

– Я ж «вбивця мирних жителів», я ж «кат» і «фашист»! Ми ж там, в Афгані, тільки тим і займалися, що...

– Але ж про вас таке писали! Таке, що!..

– Ти кому більше вірила: мені, своєму чоловікові, чи тим «ізмам», які про нас понакрутили всякі писаки?!

Вона безпорадно втупилася в підлогу у себе під ногами. Так і не дочекавшись відповіді, Владислав пробурмотів:

– Отож, Нелько, давай-но краще не станемо мучити одне одного. Оплати від тебе я не прийму в будь-якому вигляді, так і знай! Бо нема на світі такої ціни... такого чогось цінного, точніше, за що ти б відкупилася від мене.

– Отже, я тобі й досі небайдужа? – поцікавилася вона обережно.

– Отже, й досі небайдужа, – погодився він.

– А може, тоді-і-і?..

– Ні, Нелько, не може. Ти ж мене знаєш: померла – то й померла.

Сказавши це, він різко крутнувся на підборах і широким кроком вийшов з бутику, господиню якого і досі кохав. І, схоже, кохатиме вічно...

1997

Обробка цуценяти під капітана

Залізничний вокзал, Фастів, липень 1997 року

– Назарко, я просто не вірю почутому! Відмовляюся вірити! От скажи мені, як таке могло статися?!

– Та отак і сталося, Гарасю!..

– Але ж, наскільки я розумію, квартира була твоя?!

– Моя. Авжеж моя.

– Як же тоді?..

– А що я міг вдіяти?! Її брати – вони знаєш які дужі?! Божечки, ти їх не бачив, інакше б не таких ще пісеньок заспівав!..

Гарась навіть відсунувся від брата трохи подалі й почав уважно розглядати небораку, немовби побачивши вперше в житті. Що ж до Назара, то під цим прискіпливим поглядом він якось зникнув, весь знітився і, ховаючи очі, почав скрушно зітхати. А Гарась все дивився й

дивився, не відводячи погляду від жалюгідного безхатька, на якого перетворився колишній міський лікар, а згодом сільський фельдшер. І все це сталося за той час, коли Гарась і його дружина тихо-мирно жили собі в Канаді, ні про що погане навіть близько не підозрюючи. Та якби ж вони тільки знали!..

Власне, тепер знають. І що ж далі?..

До України вони потрапили, можна вважати, випадково... і зовсім не випадково водночас! Це було Посольство Боже – місія з евангелізації загублених українських душ. Місія мала успіх, Святий Дух масово пробуджував до життя зашкарублі серця і зранені душі... Як раптом з кількох райцентрів Київщини і Житомирщини надійшов запит на свіжу християнську літературу, з-поміж іншого завезену місіонерами. Дружина Гарася – Надія була серед тих, хто брався доправити спасенні брошурки адресатам. Навіщо це їй було потрібно?..

«Хочу в Мотовилівці побувати. Там наш сиротинець, де ми з братом виховувалися. Все ж пам'ять...»

Справді, вже в Києві з'ясувалося, що Надійчин брат Костя помер у 1994 році. З іншого боку, Бакота, в якій Гарась прожив більшу частину життя, давно вже була затоплена. А Борова Мотовилівка як стояла, так і досі стоїть собі! Хоча сиротинець тамтешній таки закрили. І все ж туди треба доправити спасенні брошурки – а це недарма, ой, недарма!..

Та однією Мотовилівкою маршрут місіонерів не обмежувався. Зокрема, навідалися вони і до Фастова. І саме там Гарась несподівано, буквально ніс до носа зіткнувся... з рідним братом! Назарко перебував в стані жажливого настільки, що й не передати. Природно, Гарась почав розпитувати про те, як він занепав настільки глибоко?! Тоді й почув сповідь, як заради одноосібного заволодіння квартирою, дружина Валентина виставила горопашного Назарку за поріг, а її дужі брати відвезли небораку до Житомира й полишили на тамтешньому залізничному вокзалі, наостанок всіляко настрахавши, що в разі спроби повернутися до Києва його просто вб'ють.

То що ж, невже Назарко злякався настільки, що і справді не намагався повернутись додому жодного разу?! Отож-бо, що намагався!.. Тільки не одразу, а приблизно через рік після вигнання – навесні 1993 року... От тоді й з'ясувалося, що вертатись, власне кажучи, нема куди. Виявляється, за час, що минув, Валентина встигла продати квартиру, а потім разом з вирученими грішми та своїми дужими братами зникла в невідомому напрямі. Більш того, нові господарі встигли ще раз перепродати спірну квартиру. І кінців тепер не знайти... А разом з тим, не знайти і правди!..

Отож тепер Гарась намагався второпати, чим іще він може допомогти братові, окрім вже подарованої п'ятдесятидоларової купюри і щирої молитви, запропонованої Надійкою?! Ну так, півсотні у твердій валюті, сполучені зі щирою молитвою, – це вже щось... Але чи вистачить цього?! Все ж таки Гарась і Назарко – не чужі люди, а рідні брати!.. То чим іще можна допомогти горопашному невдасі, враховуючи обмеженість часу й ресурсів їхньої християнської місії?..

Чим?

Костопіль, кінець серпня 1997 року

– Синочку мій, а чи добре ти подумав, перш ніж відмовляти собі самому в такій прекрасній перспективі, як повернення на історичну батьківщину?..

Ці слова Гражина Яромирівна намагалася вимовляти якомога твердіше, до того ж тримаючи руки складеними на колінах, щоб не було видно тремтіння затулених стільницею долоней. Мабуть, це додасть її словам переконливості. Принаймні так їй здавалося... Хоча синочок, поза сумнівом, враховує хворобливий стан своєї любої матусі. Не може не враховувати! Адже він її любить!.. Любить і жаліє по-справжньому й невідомо.

– Мамо, мамо!.. Про які такі перспективи йдеться?

– Про перспективи життя в Польщі, ясна річ.

– Це все дурниці, мамо.

– Владика!..

– Перепрошую, звісно, за грубість... але ж дурниці такими й лишаються, як їх не називай!

В Польщі у мене немає перспектив, усі перспективи тут.

– Де саме?! Невже в Костополі?..

– В Україні, мамо! В Україні. Треба ширше дивитися на речі.

– Я тебе не розумію, Владика.

– А я не розумію тебе, мамо.

Після цих слів у їхній розмові виникла напружена пауза. Відверто кажучи, останнім часом Гражині Яромирівні часом здавалося, що поруч із нею живе не її рідний синочок, а зовсім чужий, геть незнайомий чоловік. Це відчуття гранично посилювалося саме зараз – коли Владислав повернувся з Києва, де проходив II Всесвітній форум українців⁶⁷. Після бурхливого розлучення з дружиною, котру в глибині душі він і досі щиро кохав, синок ходив сам не свій, не відриваючи погляду від землі й нібито шукаючи там гудзика чи якусь іншу загублену дрібничку. Тепер же, після поїздки на форум, очі його палали потаємним внутрішнім вогнем, а радісний погляд, навпаки, ковзав по стелі кімнати чи по піднебесних хмаринках – в залежності від того, де Владислав перебував у даний конкретний момент.

Гражину Яромирівну така зміна одночасно і тішила, й насторожувала. Звісно, це добре, що синочок більше не заціклюється на своїй зрадливій Нельці. Втім, і батьки, й навіть дідусь Вітольд завжди попереджали його, що не пара вони, не пара! Не жити їм душа в душу в біді та в радості аж до глибокої старості... Принаймні Гражині Яромирівні здавалося, що Владика про це завжди попереджали. Але ж цей свавільний уперток, як завжди, не послухався старших! Отож слідом за «диким шаленим коханням» (за яким насправді не стояло нічого, окрім холодного розрахунку з боку паскудної невісточки) пережив весь жах розлучення.

Ну нічого, нічого! Добре, що хоч любляча матуся у синочка лишилася – хоча і з тремором рук, що свідчив про більш серйозне захворювання... Однак з тремором чи без тремору – але матуся завжди приголубить і втішить! Бо матуся – це не зрадлива дружина. Бо синочок – це її часточка. Навіть вже доросла. Навіть така часточка, що пройшла крізь пекло Афганської війни...

Але ж з іншого боку – що це за «перспективи» такі тут, не в рідному Костополі, а... «в Україні»?! В цілій Україні, бачте?..

Ну, припустимо, раніше переїжджати в Польщу і справді було не надто бажано. Будемо відверті: за тим, як Лешек Бальцеревич лікує їхню історичну батьківщину за допомогою «шокової терапії», краще було спостерігати ззовні. Бажано з-за кордону. Але тепер, коли «терапія» принесла результати, й Польща зазнала кардинальних перетворень, – чому б і не переїхати

⁶⁷ Відбувся 21–25 серпня 1997 року.

туди, на історичну батьківщину?! Тим паче, вони лишилися удвох – старенька хвора матуся та її синочок...

Як ось тобі, будь ласка: «В Польщі у мене немає перспектив, усі перспективи тут». Які такі перспективи у її Владика можуть бути тут, в Україні?! Тут же геть нічого не змінюється, тут було, є й буде суцільне болото, в якому нема нічого, окрім жабів та п'явок!.. Тоді про що він каже?..

А Владик же не тільки казав – він ще й наспівував, поминаючи ту саму «зелену Україну», в міру природних здібностей намагаючись копіювати виконавську манеру Марилі Родович⁶⁸:

*Żal, żal za dziewczyną,
Za zieloną Ukrainą,
Żal, żal serce płacze,
Już jej więcej nie zobaczę...*

І ще:

*Wina, wina, wina dajcie,
A jak umrę – pochowajcie
Na zielonej Ukrainie
Przy kochanej mej dziewczynie...*

Нічого собі «перспективка» – бути похованим у цьому «зеленому болоті»!..

Але будь-які спроби домогтися притомних пояснень завершувалися однаково: Владислав замовкав і лише загадково посміхався... Цікаво, про що саме він мовчав?! І чому мовчав?! І зрештою, що ж сталося на тому II Всесвітньому форумі українців, що її любий синочок настільки змінився?..

---

⁶⁸ *Maryla Rodowicz* – одна з найпопулярніших естрадних вокалісток сучасної Польщі, зокрема, у стилі поп- та фольк-року.

Будинок по Фрунзенській наб., № 26, Москва, вересень 1997 року

Нормально влаштувалася сестричка в Москві, годі й казати! Навіть віддалено не можна порівняти з гамірливим «п'ятачком» на Харківському шосе, де стоїть будинок Всеволода Тихомировича. Особливо якщо йдеться про години-пік десь влітку: тоді від автомобільних вихлопів дихати просто нічим – хоч в протигазі цілий день ходи.

А тут, у сестрички Ритки!.. Вийшов на балкон – і перед тобою прекрасний краєвид на Москву-ріку!.. Вийшов на вулицю, прошвирнувся пару кварталів – ось тобі станція метро «Фрунзенська»!.. До Воробйових гір, які можна сміливо назвати найкрасивішою місцевістю в усій Москві, – просто рукою подати!..

Хіба що назва мікрорайону⁶⁹ підкачала: Хамовники... Можна подумати, що живуть тут суцільні хами неотесані! До речі, коли з Ритою сварився чоловік, він її так і називав – «хамовитою хохлушкою». Або ще «сючкою-кусючкою», бо нікуди правди діти: характер у неї з роками псувався дедалі сильніше й сильніше...

Але лізти в сімейні справи сестри та її чоловіка Всеволод Тихомирович вважав негідним. Та й загалом, жили вони добре, двох дітей на ноги поставили. А сварки оці всі?.. Та яке ж сімейство живе без сварок?! Особливо якщо згадати, через що вони пройшли: коли то СРСР розсипається, немов картярський хмарочос, то воістину народний президент Єльцин, «опівліт-рившись» задля хоробрості, залізе на танк і московський Білий дім розстріляє... А як повзли і ширилися чутки про насування голоду, аж доки усі газети не запістрявіли фоторепортажами під аршинними заголовками:

В ОЧЕРЕДИ

Москва. Декабрь 1991 года.

***Украина шлет в Москву колбасу и сахар. Столичное правительство
начинает приватизировать магазины. Голода не будет – картофеля и
муки хватит на всю зиму.***

О-о-о, так-так! Подібного в газетах як начитаєшся, по телевізору надивишся, по радіо наслухієшся – мимоволі впадеш у розпач і назвеш любу свою дружиноньку собачим прізвиськом!..

Або як-от зараз, коли «піраміда» МММ захиталася, а настирливі розмови про її злочинський характер нарешті перейшли у площину конкретної справи про банкрутство⁷⁰, що наближалось стрімко й невідворотно. Ясна річ, дізнавшись, яку кількість акцій АТ «МММ» прикупив її чоловік потайки, не сказавши дружині ані слова, Рита продемонструвала коханому всю свою «вовчу» сутність, притаманну їй ще з сирітського дитинства! Й нарвалася на відповідні компліменти з боку благовірного – як же без чоловічої відповіді!.. Отож в сімейному «лігві»

---

⁶⁹ Топонім «Хамовники» нібито справді походить від слова «хам», тільки в іншому значенні, зафіксованому ще в XIV столітті – «ляне полотно». Відповідно, «хамовниками» називали ткачів ляного полотна.

⁷⁰ Акціонерне товариство відкритого типу «МММ» було визнано банкрутом 22 вересня 1997 року. 22 липня 1998 року (у розпал економічної кризи в РФ, між іншим) його конкурсним керуючим був призначений Костянтин Глодев (у 2007 році засуджений на 15 років за «шахрайство в особливо великих розмірах»).

Волкових і досі нестерпно смерділо війною, а повітря квартири, здавалося, й досі бриніло від гнівних вигуків:

«Якого біса ти поліз у фінанси, де нічого не тямиш?!»

«Я самостійний дорослий чоловік! Маю повне право!..»

«Ну хоч би зі мною порадився, йолоп ти царя перського! А то накупив акцій!.. Теж мені Льоня Голубков⁷¹ знайшовся, щоб тобі уся ця історія боком повилазила та й через булки!..»

«То у Льоні Голубкова дружину теж Ритою⁷² звать! То як же ж було не купити отих акцій, коли і дім у Парижі, й чоботи, і що вона тільки захоче – ото все-все їй Льоня купував?..»

«Ну ти й ідіот!.. Не партнер, а халявщик⁷³ – от хто ти такий!»

«Я не халявщик, Ритко, я навпаки!..»

«Так, ти не халявщик! Ти – йолоп царя перського!..»

Але Всеволода Тихомировича будь-які сімейні розбірки геть не зачіпали. Свідком подібних сцен він періодично ставав під час неодноразових гостювань у сестри. І щоразу Волкови мирилися. Що не дивно: адже отак багато сімей живе: спочатку лаються і навіть б'ються, іноді до крові, травм і навіть легкого каліцтва, потім миряться, потім знов і знов... Душить – отже, кохає! Отелло і Дездемона радянського стибу.

Точніше, навіть пострадянського...

Однак цього разу з ним і сестричкою сталася неприємність серйозніша, ніж можна було побачити навіть у жахливому сні! Та де там уві сні?! Навіть нафантазувати і те не було найменшої можливості!..

– Сидиш?.. Свіжим повітрям дихаєш?

– Гм-гм-м-м... Сиджу. Поки що на стільці.

Всеволод Тихомирович озирнувся до сестри, яка з серйозним, вкрай стурбованим обличчям завмерла в отворі дверей, що вели з їхньої вітальні на балкон. І з ксерокопією того самого оповідання в руках... А також на додачу – ще і з загадковою самвидавівською книжкою.

Ця історія не мала жодного розумного пояснення. А всі ті обґрунтування, якими задіяні в ній персонажі намагалися підперти свої химерні пояснення, нікуди не годилися. От не годилися, і все тут! І край!..

Колись дуже давно, ще в пізньому радянському минулому вже далеко не молода «кадровичка» з московського ДОКу № 3 товаришка Волкова незрозумілим шостим відчуттям вловила натяк на зміни, що вже ширяли в повітрі. А второпавши, що в суперечці «ліриків» з «фізиками» (як було модно називати це явище у дні їхньої молодості) почали несподівано перемагати «економісти», встигла вчасно зорієнтуватися і закінчити бухгалтерські курси в той критичний момент, коли суспільство охопила тотальна жага до заробляння грошей і, відповідно, первісного накопичення капіталів. У такій ситуації тямущі бухгалтери були ой як потрібні!..

Таким чином, перестрибуючи попервах з кооперативу в кооператив, а потім і з фірми у фірму, Рита Тихомирівна потрапила до бухгалтерії процвітаючого столичного видавництва «МосЕкспо». Книжковий бізнес виявився дуже вигідним. Тим паче, що в «тіні» офіційної дирекції видавництва ховалися дуже серйозні люди з державної структури, саму назву якої вимовляли виключно пошепки... За таких умов справи «МосЕкспо» рік у рік лише покращувалися, зарплатню виплачували регулярно – то хіба могла знайти кращу роботу вже далеко не молода жінка?!

Але на те, що сталося зовсім нещодавно, буквально кілька місяців тому, Рита Тихомирівна навіть розраховувати не могла! А сталося геть непередбачуване... Для початку хтось

⁷¹ Епічний персонаж телевізійної рекламної кампанії АТ «МММ» 1994 року, втілений актором театру і кіно Володимиром Пермяковим.

⁷² Телеперсонаж рекламної кампанії АТ «МММ» 1994 року, втілений акторкою Оленою Бушуєвою.

⁷³ Обігрування «коронної» фрази Льоні Голубкова: «Я не халявщик, я – партнер».

поплутав дві схожі ззовні теки і замість кабінету редактора заніс до бухгалтерії рукопис чергової книжки, переданої на розгляд в «МосЕкспо». На додачу до цього, поплутану з іншою теку поклали на стіл не якогось іншого бухгалтера, а саме Рити Тихомирівни.

В принципі, лише побачивши чужу теку, вона мала б негайно повернути її редакторам й одразу ж з'ясувати, куди подівся її квартальний звіт?! Однак природна жіноча цікавість виявилася вищою від будь-яких посадових інструкцій. До того ж, настала обідня перерва. Тому Рита Тихомирівна розкрила теку й побачивши, що то була авторська збірка коротких фантастичних творів – почала гортати сторінку за сторінкою. Дійшовши до оповідання «Ніхто не забутий», несподівано заглибилася в сюжет...

Але чим далі читала, тим більший переляк охоплював її. Бо якщо коротко, то фабула оповідання була наступною. Здійснюючи диверсії в німецькому тилу під час Великої Вітчизняної війни, партизани випадково пустили під укіс потяг-«порожняк» замість поїзда з боєприпасами. У загиблого машиніста лишилися вдова і двоє діточок. Водночас в партизанському загоні перебував колишній товариш загиблого машиніста, який по завершенні війни зробив непогану кар'єру. Отож саме до цього чиновника одного разу і заявила вдова загиблого з проханням про допомогу: адже загиблого машиніста всі вважали «ворогом народу», якого народні месники буцімто «страшили» за співпрацю з окупантом. Проте чиновник з ганьбою вигнав прохачку, яка після того невдовзі померла. Сироти ж потрапили до дитбудинку... Всю цю історію за допомогою фантастичної «машини часу» в майбутньому відстежив один із цих дітей – вже літній чоловік...

Хоча це й порушувало субординацію, проте Рита Тихомирівна всіма правдами й неправдами дізналася, що оповідання «Ніхто не забутий» створив молодий київський письменник Спартак Сивак. Писав він спільно з іншим молодим письменником – херсонцем Кузьмою Олещенком, на даний час у видавництві «МосЕкспо» вийшла друком їхня перша «цеглина»⁷⁴ і намічалася вже друга, а там і третя. За сюжетом все це були тривіальні «бродилки», нічим не прикметне бойове фентезі. Творили вони під спільним псевдонімом «Аристарх Зубов». Що ж до коротких творів, то цей самий Сивак ледь-ледь умовив редактора переглянути скомпановану ним збірку. Хоча редактор і запевняв, що «МосЕкспо» займається виключно монолітними романами, а на таку розкіш, як видання збірки коротких опусів, можуть розраховувати хіба що автори рівня братів Стругацьких, Кіра Буличова та інших класиків жанру.

От, власне, і все, про що вдалося дізнатись... Тим не менш, оскільки у всякі там дива Рита Тихомирівна не вірила принципово, до Москви був терміново викликаний і допитаний «з упередженням» її рідний брат.

– Та ти що, сестричко?! – здивувався Всеволод Тихомирович, зрозумівши суть її претензій. – За кого ти мене маєш, вважаючи, нібито я міг розп'ятати хоча б когось про наших батьків і цю паскуду Калашука?!

– Севко, ти ж не забувай, що ми його на той світ відправили – ти і я!.. Бо я тоді невдаху-лімітчицю з себе вдавала, а ти – нашого покійного тата.

– Та я пам'ятаю, сестричко, пам'ятаю...

– І про аспірин, який астматикам його типу протипоказаний категорично, теж пам'ятаєш?! І як я його тим аспірином почастивала?..

– Ритко, та я, доки живий буду, – до могили того всього не забуду!..

– Чесне слово?!

– Чесне-пречесне!

– А кому ж ти про все це розп'ятав?!

– Та нікому, запевняю!

– Точно?!

⁷⁴ На письменницькому жаргоні так називають монолітний роман великого обсягу.

- Точно. Можу присягнутися чим завгодно.
- Справді можеш?
- Так.

Лишався єдиний варіант: потякалом виявилася Ірма Седова, яка зрежисувала любительську п'єсу «Камінний господар з берегів річки Снов», свого часу феєрично розіграну в реальному житті підшефними «вовчєнятами». А також саме Ірма допомогла дістати форменну залізничну тужурку, в якій Всеволода Тихомировича неможливо було відрізнити від батька! Отож він відбув додому з надважливим завданням: навідатися до Харкова й «допитати з упевдженням» єдину підозрювану.

Зараз же Всеволод Тихомирович і повідомив сестрі результати власного розслідування. Треба визнати, результати вельми несподівані...

По-перше, як і самі «вовчєнята», старша вихованиця дитбудинку нікому, нічого й ніколи не розповідала. Та й з якого дива їй порушувати мовчання?! Адже на знак подяки за «режисуру», Рита Тихомирівна допомогла Ірмі повернути коштовності матері, під час війни відібрані «чекістом» – отже, вся трійця була міцно пов'язана між собою необхідністю мовчати.

Але, по-друге, виявилось, що з молодим київським письменником Сиваком їхня старша товаришка таки справді знайома! Бо, ще проживаючи в Києві, завдяки чоловікові Ірма близько зійшлася з тамтешніми цирковими оркестрантами, серед яких був такий собі тромбоніст Заремба, у якого підростали дочки Кася й Евка, які стали альпіністками-любительками й розбилися десь на Кавказі років десять тому... В свою чергу, саме той молодий письменник Спартак Сивак і був чи то нареченим, чи то просто коханцем молодшої дочки тромбоніста – Евки Заремби!

Отут і з'ясувалася третя за ліком дивовижа: хоча цей хлопець і був, як-то кажуть, письменником «широко відомим у вузьких колах» – тим не менш, він вже спромігся створити загадковий романчик, котрий не залишав байдужим нікого з читачів! Романчик цей був виданий мізерним накладом у 150 примірників, однак попри очевидну сміховинність такого «успіху», буквально кілька місяців тому – у травні 1997 року – його прийняли до лав української Спілки письменників! Причому не в три етапи протягом багатьох років, як приймали усіх, а за скороченою процедурою в один етап – одразу ж на засіданні Президії НСПУ. Таке везіння не могло не дивувати, бо наскільки вдалося з'ясувати, він народився й виріс у сім'ї, навіть віддалено не причетній до мистецького середовища...

Ясна річ, Ірма Седова мала примірник «Апокаліпсису по-київськи», тому Всеволод Тихомирович привіз цю непоказову на вигляд брошурку з собою в Москву для прочитання сестрою. При цьому зауважив:

- А чи знаєш ти, що в Курєнівській трагедії, яка є головною темою цього опусу, постраждав один з наших дитбудинківців?!
- Цікаво, хто ж саме?
- Мишка Дубягу пам'ятаєш? Він був старшим від нас...
- Припустимо, пам'ятаю. І що ж з ним сталося?
- Не з ним, а з його сім'єю.

Далі Всеволод Тихомирович коротко розповів історію колишнього товариша, наприкінці додавши:

- Мишко від того всього збожеволів і помер у київській психлікарні імені Павлова три роки тому.
- І що, це все описано тут?... – вона з недовірою поглянула на брошурку, яку брат міцно стискав обома руками.
- Ні, знаєш... Хоч я читав дуже уважно, та нічого схожого не знайшов.
- А як же тоді?..

– Зате цей письменник стверджує, нібито вгадав деяких інших героїв. Саме так: вгадав, а не вигдав!.. Цікаво, правда ж?

– Кого саме він вигдав?!

– Трьох євреїв, розстріляних у Бабиному Яру в сорок першому році.

– Не може того бути!

– А ти спершу почитай, а потім кажи...

Отож саме зараз Рита Тихомирівна і завершила читання привезеної братом паскудної книженції. І якщо судити за її серйозним, вкрай стурбованим обличчям, романчик таки справив на неї належне враження.

– То що скажеш про всю цю історію? – запитав Всеволод Тихомирович після обміну першими незначущими фразами.

– Скажу, що цей Спартак Сивак є великим містифікатором. А наша Ірма все ж таки безбожно розп'ялася.

Рита Тихомирівна зробила пару кроків назад у кімнату, поклала на підвіконня ксерокопію оповідання «Ніхто не забутий» та книжечку «Апокаліпсис по-київськи», потім повернулася на балкон.

– Але ж до чого майстерно написано!..

– Написано і справді майстерно, не заперечую.

– А ще врахуй, що він збирав відомості про Куренівську трагедію із самого дитинства!

І вгадав трьох розстріляних у Бабиному Яру!..

– А оце вже брехня повна, – Рита Тихомирівна підігнала губи.

– То ти не віриш?! Я вірно зрозумів?..

– Послухай мене, Севко... Добре послухай, – суворо мовила сестра. – Я знаю, для чого все це писалося. Як романчик цей, так і оповіданнячко.

– І для чого ж?..

– Щоб звести наклеп на радянську владу – от для чого.

– Що-о-о?!

Всеволод Тихомирович відмовлявся вірити власним вухам.

– Те, що чуєш.

– І це ти кажеш про наклеп?! Після того як цей негідник Лук'ян Мефодійович!.. Після того як він кинув напризволяще сім'ю свого давнього товариша?! Та він же проміняв нас на ті блага, які мав на повоєнній посаді!..

– Калашук і справді вчинив негідно. Але ж коли наша мама померла, хто нас врятував, га?! От скажи – хто?!

– І хто ж?..

– Радянська влада – от хто! Радянська влада нам з тобою померти не дала! Нас же у дитбудинку виростили державним коштом!..

– Ну так, добра влада: спочатку партизани нізащо знищили нашого тата, а після цей паскудник Лук'ян Мефодійович відштовхнув нас із мамою. Добра влада виховала «добрих» людей, нічого не скажеш!

– А наші товариші по дитбудинку?! А наші чудові, самовіддані вихователі, які віддавали весь свій педагогічний талант...

– А Єрохіна пам'ятаєш?! Історика Єрохіна, – Всеволод Тихомирович криво посміхнувся. – Невже ти і його в чудові педагоги записати готова?

– Всюди є своя мерзота, – пересмикнула вона плечима. – Разом з тим, у цього письменника Сивака я бачу одне лише прагнення: показати всю нашу радянську минувшину виключно в негативному забарвленні. Тобто без жодного позитиву – хоча позитив у ті роки був, поза всяким сумнівом.

– Але ж!..

– А тому, братику, я зроблю все від мене залежне, щоб після другої книжки Аристарха Зубова ніхто з цього дуету в нашому «МосЕкспо» більш ніколи не друкувався. Ні Сивак, ані Олежченко.

– А Олежченка цього за що ж? – здивувався Всеволод Тихомирович.

– За компанію, Севко, його виключно за компанію, – кивнула Рита Тихомирівна. – Бо якщо він сплутався з Сиваком, із цим наклепником, отже, такий самий брехун, як і він... як той же Сивак.

– То ти вважаєш?..

– Так, вважаю, – тепер Рита Тихомирівна мала вигляд вкрай серйозний, навіть якийсь урочистий. – Окрім марнославства, нічого цьому Спартакові не треба. Й ніяких особливих талантів він за душею не має.

– Але ж ти щойно...

– Севко, я можу лише повторити: Спартак Сивак в нашому «МосЕкспо» більше не друкуватиметься! Ніколи й ні за яких умов!.. Повір, якби я могла вплинути на відмову нашого видавництва вже від другої «цеглини» Аристарха Зубова – то неодмінно вплинула б, а так... Я просто мушу його зупинити! Бо якщо не я – тоді хто?.. І я його зупиню, повір вже мені. Отак!..

Центральна виборча комісія України, пл. Лесі Українки, № 1, Київ, жовтень 1997 року

Познайомилися вони абсолютно випадково. Принаймні Спартак жодним чином не планував налагоджувати більш-менш сталого контакту з настільки видатною персоною. Просто так сталося... І причина полягала в явному або ж удаваному дефіциті машинописного паперу в прес-службі ЦВК.

Загалом-то, нічого дивного тут не було: в жодному органі влади прес-підрозділ не перебував у пріоритеті, а тому забезпечувався необхідними матеріалами аж ніяк не першочергово, а за залишковим принципом. Тому і заощаджували, як і на чому тільки могли заощадити...

Зокрема, дівчата з прес-служби Центрвиборчкому вдавалися до певних хитрощів: поки пан Рябець⁷⁵ щось там розповідав присутнім, у передпокій конференц-зали виносився й викладався на столик невеличкий стос прес-релізів. Штук 10–15, не більше. Природно, дуже важко було вловити момент, коли роздрукована інформація виносилася в передпокій, водночас не відволікаючись від самого брифінгу. Це вдавалося далеко не всім, тому прес-релізи діставалися тільки обраним або везунчикам... Ну, а хто не встиг, як-то кажуть – той запізнився! І без образ.

За подібні «понти» прес-служба ЦВК неодноразово піддавалася нищівній критиці з боку тих мас-медіа, представники яких весь час запізнювалися на роздачу друкованої інформації. Проте відповідь на різноманітні закиди була завжди одна і та сама:

– Панове, заспокойтеся! В Україні папір та всі витратні матеріали дорожчі, ніж, наприклад, в сусідній Росії. А тому, будь ласка, по своєму ліжку простягайте ніжку. Привчайтесь до ощадливого, зате ефективного витрачання ресурсів. Ми подаємо вам приклад, не сваріть нас!..

Природно, після такої відповіді ображені журналісти запитували: що за натяк то був – заклик до епічної «економії на сірниках» чи натяк на необхідність закриття їхніх газет, на які витрачається паперу значно більше, ніж на прес-релізи Центрвиборчкому?! Отож все переростало в банальний, нікому не цікавий срач. І порядок речей зберігався незмінним.

Спартак, як акредитований при ЦВК власкор газети «Селянин», входив до групи везунчиків, які буквально на підсвідомому рівні відчували момент появи в передпокої свіжої порції друкованої інформації. Те саме сталося і в той день: Спартакові раптом закортіло вийти у передпокій, де на невеличкому столику вже розкладено прес-релізи – він знав це! Однак полишати конференц-залу просто посеред довгої промови пана Рябця?.. Якимось не дуже красиво це виглядало. Перед початком брифінгу хтось із дівчат-журналісточок вручив головуючому квіти зі словами: «З вчорашнім днем народження, Михайле Михайловичу!» – ондо той букетик лежить, поруч із вчорашнім іменинником... який все говорить і говорить, говорить і говорить!.. Навіщо ж ображати його неповагою в такий день?!

У підсумку, Спартак вирішив дочекатися, коли ж очільник ЦВК хоча б завершить відповідати на чергове запитання, й лише тоді дозволив собі підвестися з місця й піти до передпокою. Як з'ясувалося – дуже вчасно: адже на маленькому столику білів буквально останній прес-реліз... Біда лише в тому, що туди ж, у передпокій, кинулися ще з десятків колег-журналістів! Але всі чомусь попервах завмерли на півдорозі, а потім шанобливо позадкували перед довготелесим чоловіком, який широким впевненим кроком прямував до столика просто перед Спартаком! Неважко було зрозуміти, що станеться буквально зараз же, ще через пару секунд...

І тут відбулося те, чому згодом Спартак не міг підшукати розумного пояснення. Хтозна, звідки взявся отой дивний, схожий на спортивний азарт, – але присівши на напівзігнутих в

⁷⁵ Український правник, заслужений юрист України, голова Центрвиборчкому в 1997–2004 роках.

колінах ногах, він рвонувся вперед, зі швидкістю гарматного ядра проскочив під лівим ліктем довготелесого і буквально в стрибку вхопив зі столика останній прес-реліз!

– А-а-ах-х-х!.. – схвильовано, в один голос зітхнули всі присутні. Потім хтось мовив напруженим напівшепотом:

– Ти здурів?! Це ж Гонгадзе!..

– Ну то й що?! Він, можливо, й Гонгадзе, а я Сивак, – пробурмотів Спартак, водночас бігаючи очима по рядках прес-релізу.

– О-о-ох-х-х!.. – зойкнули присутні тепер уже якось перелякано. Лише тоді Спартак відірвався від читання прес-релізу. Насамперед він зустрівся очима з трохи здивованим поглядом довготелесого й подумав чомусь, що саме з таким виразом обличчя досвідчений ентомолог розглядає рідкісну комашку. Далі оглянув усіх присутніх, після чого спитав доволі стримано:

– У нас тут що, «Звіроферма»?..

Запитання лишилося без відповіді, тому Спартак продовжив у тому ж тоні:

– Я ще раз запитую: у нас тут «Звіроферма» Джорджа Орвелла?! Вона ж – «Скотоферма», «Скотний двір» або «Колгосп тварин», кому як подобається... Коротше кажучи – «Animal Farm» в оригіналі. То що, всі тварини рівні, просто деякі тварини більш рівні, еге ж?.. Усі рівні у своєму праві взяти останній прес-реліз, просто дехто рівніший. Ми все ще тварини, колгоспні тварини. «Скотоферма»...

Він знов обвів ошелешених колег і здивованого довготелесого тепер уже жорстким поглядом. І знов присутні синхронно видихнули:

– О-о-ох-х-х!..

Тоді Спартак задоволено посміхнувся, помахав у повітрі омріяним папірцем і пірнув назад до конференц-зали, де тривав брифінг. Вже по його закінченні, коли всі розходилися, до Спартака звернувся один із свідків епічного перехоплення останнього прес-релізу. Менторським тоном вихователя він заходився звеличувати «нашого Гію», перераховуючи всі життєві досягнення останнього, як-от: «афганець», спортсмен, сподвижник батька – партійного лідера грузинських націонал-демократів, а згодом – очільник інформвідділу Народного фронту Грузії (і це в 20-літньому віці!), борець проти диктатури... А ще – активіст Студентського Братства славетного міста Львова і Руху... Кінодокументаліст і тележурналіст...

– От ти, приміром, від якого мас-медіа при ЦВК акредитований? Від якої-якої газетки, кажеш?! «Селянин»?.. Доки ти не сказав – не читав і навіть не чув про таку газетьонку! Чесно, без образ. А наш Гія, між іншим, веде на СТБ «Вікна-Плюс» та «Вікна-Новини»! А тепер порівняй читацьку аудиторію своєї засраної газетьонки «Селянин», про яку ніхто не чув навіть, з глядацькою аудиторією такого популярного каналу, як СТБ... Порівняв?! А тепер подумай, кого ти сьогодні позбавив друкованої інформації. От і зіймайся після всього почутого, соромно тобі чи ні? Соромно, еге ж?..

– Анітрохи, – нарешті знизав плечима Спартак.

– Хіба?! – здивувався «вихователь».

– Я цілком серйозно.

– Звідки така самовпевненість?

– Це не самовпевненість, ні в якому разі.

– А що ж тоді?

– А те, що телебачення вирішує далеко не всі проблеми... Не всіх людей, точніше, – Спартак зробив крихітну паузу, перш ніж продовжити: – Раніше я й сам не уявляв достеменно, як таке можливе. Але, попрацювавши в орієнтованій на село газеті, переконався, що деякі речі ми, містяни, уявляємо зовсім не так, як їх уявляють селяни.

– М-м-м... Наприклад?.. Бо я щось не розумію.

– Наприклад, вже рік минув відтоді, як у нас відбулася грошова реформа і замість купонокарбованців в обіг введені гривні. Але ж і досі є села, в яких люди ще навіть в руках жодної гривні не тримали!

– Невже?! – здивувався «вихователь». – Та що ти таке кажеш...

– Кажу те, що є. Я в таких селах бував як редактор відділу політики своєї газети. Як гадаєте, дивляться там СТБ з Георгієм Гонгадзе чи ні?

– Н-н-не знаю, якщо чесно...

– А я знаю, що в таких селах телевізор є далеко не в кожній хаті. Особисто переконався під час відряджень... Так само є населені пункти, до яких громадський транспорт заїжджає не частіше одного разу на тиждень. Автобуси, наприклад. А є такі, до яких від автобусної зупинки чи від залізниці доводиться йти пішки по кілька кілометрів. Отож саме для таких сіл наша газета є прекрасним і незамінним варіантом.

– Ну-у-у... Про незамінність я б не став говорити, якщо існують ті ж таки «Сільські вісті». Старі добрі «Сільські вісті», перевірені часом.

– Зате ми подаємо альтернативну точку зору! – посміхнувся Спартак. – Чи наші селяни не достойні такої розкоші – мати можливість почитати альтернативну пресу? У нас що, як в армії – «єдиноначаліє», уособлене «Сільськими вістями» на віки вічні, чи що?..

– Бачу, що ти так нічого й не зрозумів, бовдуре, – зітхнув «вихователь», усім своїм виглядом демонструючи повну зневагу до Спартака.

– А може, навпаки, зрозумів, га?.. – весело відгукнувся той. – В усякому разі я не збираюсь поступатися правом на отримання дефіцитної інформації нікому. Навіть вашому Гонгадзе при всіх його безсумнівних чеснотах...

– З якого такого лиха ти вирішив, нібито Гонгадзе – «мій»?!

– А що... – почав було Спартак, як раптом осікся і спитав: – Стоп-стоп, стривайте-но... Це Гонгадзе вас підіслав для бесіди зі мною?

– Ох ти ж і бовдур! – зітхнув «вихователь». – Тобі б детективи писати, а не в журналістиці теліпатися.

– Я не детективи пишу, а фантастику, – миттю парирував Спартак і про всяк випадок уточнив: – Здебільшого це містика чи фентезі, а також жахлики. Хоча й *science fiction* також люблю...

– Ну, тоді фантастику пиши, гаразд.

– Я й пишу. А журналістика – це щоб на життя заробляти. А чого ж?.. Ондко Іван Франко, наприклад, теж співпрацював з багатьма часописами як газетяр, а також редагував РУРПівську⁷⁶ пресу.

– То ти у нас, таким чином, уявляєш себе сучасним Іваном Франком? Ти це серйозно чи жартома?..

– У мене своє бачення власного місця в літературі, яке я не хотів би зараз обговорювати, – ухильно відповів Спартак.

– А чому ж так? Що за таємниці?

– Просто ще не час. До того ж, якщо у мене все вийде... це побачать усі.

– А що, вже є якісь підстави для таких прогнозів?

– Є, звісно, – він трохи вагався, говорити про те, як його приймали до лав Спілки письменників чи не говорити, однак все ж вирішив промовчати.

– Ну гаразд, тоді старайся й надалі. Зичу успіхів, – «вихователь» кивнув і попрямував до дверей.

---

⁷⁶ Русько-Українська радикальна партія (РУРП, з 1926 року – Українська соціалістично-радикальна партія) – перша українська політична партія, заснована на території сучасної України (у Львові) в жовтні 1890 року на базі радикальних молодіжних (так званих «драгоманівських») гуртків.

- Стривайте... А як вас звати?
  - Мене? – він затримався на самому порозі передпокою конференц-зали. – А тобі це навіщо?
  - Заради цікавості.
  - Якщо так, то шукай статті, підписані «Буйтур Всеволод».
  - А по-справжньому?
  - Забагато хочеш знати. Можливо, потім...
- Хлопнули двері. «Вихователь» попрямував до ліфтів. Спартак же підібгав губи, оскільки відверто не любив явно надлишкової втаємниченості.
- Але то був зовсім не кінець, а лише початок історії...

* * *

Протягом тижня, що розділяв минулий і теперішній брифінги в ЦВК, погода поступово зіпсувалася і, насамкінець, буквально вилилася на голови жителів Центру і Півночі України жакливою, потужною зливою. Зокрема, в столиці значно уповільнився рух всього наземного транспорту, а тому керівництво Центрвиборчкому відклало початок спілкування з журналістами на цілих півгодини – бо конференц-зала була напівпорожньою.

Спартак спокійно розташувався на звичному місці в другому ряду. Він прибув на захід вчасно, оскільки головна складність полягала у подоланні пари кварталів від Бесарабського ринку (де на другому поверсі блоку адміністративних приміщень розташувалася редакція тижневика «Селянин») до станції метро «Хрещатик», а потім кількох десятків метрів від виходу з метро «Печерська» до ЦВК. Решта маршруту пролягала під землею. Отож залишивши розкрити парасольку в передпокої, тепер можна було з незворушним виглядом спостерігати, як конференц-зала повільно заповнюється його нинішніми колегами.

Враховуючи те, що минулий брифінг закінчився для нього не надто приємним «виховним моментом», Спартак прикидав можливі варіанти розвитку подій на сьогодні. Звісно, найбільше його цікавили двоє – сам Гонгадзе і той, хто назвався «Буйтуром Всеволодом». Але з невідомої причини тепер запізнювалися вони обидва... Інші ж віталися із Спартаком, як завжди – себто, вельми прохолодно, в стилі: «Привіт – привіт». Більше ніхто не чіплявся до нього з жодними розмовами. Схоже, його просто вирішили ігнорувати... Що ж, це не найгірше! Зате ніхто не заважатиме працювати й не вчитиме його жити.

Далі хоч і з запізненням, але таки почався брифінг. Заглибившись у просторікування пана Рябця, Спартак і думати забув про щось інше. Як раптом в найменш підходящий для цього момент почув позаду гучний вигук:

– Ти-и-и!

Озирнувшись, побачив у проході довготелесу фігуру, на яку вмить відволіклися усі присутні. Навіть сам очільник ЦВК дивився на порушника спокою з певним осудом... хоча при цьому не припинив говорити.

Так, це був Георгій Гонгадзе власною персоною! Очевидно, затримавшись через негоду, він щойно увійшов до конференц-зали і тепер застиг між рядами столів, вказуючи відстовбурченим пальцем витягнутої вперед правої руки просто на Спартака.

– Я?... – навіщось перепитав той.

– Ти-и-и! – не змінюючи пози, повторив новоприбулий і додав наказним тоном: – Дай сюди свій диктофон.

– А-а-а... як же запис?! Він же той... говорить... – Спартак мотнув головою убік пана Рябця, який уважно слідкував за сценою, що розгорталася перед його очима... і при цьому продовжував бубоніти щось своє. – Мені ж матеріал потім робити. Як же?..

– Дай сюди диктофон, кому кажуть! – гримнув Гонгадзе загрозливо.

– Так Михайло ж Михайлович...

– Та пішов він!..

І новоприбулий пояснив, куди, на його думку, мав би відправитися голова Центрвиборчкому, в манері настільки брутальній, що від почутого у будь-якої вихованки дореволюційного Інституту шляхетних дівчат вуха неодмінно згорнулися б бантиком. Проте ніхто ні з присутніх журналістів, ні членів ЦВК навіть бровою не смикнув. Більш того, під час промови Гонгадзе пан Рябець продовжував просторікувати про перебіг підготовки до виборів. Чудовий синхрон, що вийшов у підсумку, заслуговував на окрему увагу...

– Ну гаразд, – кивнув Спартак і простягнув новоприбулому диктофон. Той зупинив запис, перемотав касету на початок, гранично зменшив гучність і протягом кількох хвилин прокручував різні фрагменти аудіозапису, притиснувши диктофон до вуха. Потім повернув його господареві зі словами:

– Після брифінгу затримайся, треба поговорити.

Далі захід тривав, як зазвичай: пан Рябець завершив промову, почалися запитання й відповіді, по ходу справи до передпокою винесли прес-релізи. Нібито не сталося нічого незвичайного...

А може, й справді не сталося?!

Можливо.

Ось вже і брифінг завершився. Швидко зібравши речі, присутні почали виходити з конференц-зали, розбирати парасольки, що сушилися у передпокої, та прямувати до ліфтів. Вийшов і Спартак, озирнувся. Гонгадзе сидів на підвіконні й замислено, з-під зсунутих до перенісся брів, дивився на нього. Легеньким рухом долоні запросив підійти. Тоді спитав:

– Як тебе звати? Ти хто такий і звідки на мою голову звалився?

Хвилин десять Спартак розповідав про себе суто в «анкетних» межах: про те, чому досягши «віку Христа», простий хлопець з київського Старого Подолу був змушений залишити царину науки та перекваліфікуватися спочатку в позаштатного журналіста, а потім і в редактора відділу політики газети «Селянин». Але наприкінці все ж не витримав і спитав:

– Тільки от навіщо я вам все це кажу?! Адже тиждень тому Буйтур Всеволод розпитував приблизно про те саме, хоч і дещо в іншому тоні...

– Хто такий Буйтур Всеволод? – негайно поцікавився Гонгадзе. Спартак коротко описав «вихователя», тоді співрозмовник кивнув: – Ага, зрозуміло. Миколою його звати, а прізвище він має Трясун.

– Себто Микола Трясун?..

– Ну так, певна річ, маючи подібне прізвище, ти б і сам вигадав гучний псевдонім, щоб під ним надійно сховатися.

– Мое прізвище мене цілком влаштовує. Та й загалом не люблю я ховатися під псевдонімом.

– Чому?

– Бо свої перші оповідання я теж намагався опублікувати під вигаданими іменами: «Іван Макогонюк», наприклад, або «Вікентій Пужальський», або...

Спартак на кілька секунд замислився, прикидаючи, розповісти про те, як повелися з ним та з Кузею Олежченком у московському видавництві «МосЕкспо», без якихось приємних пояснень буквально пару-трійку тижнів тому унеможлививши вихід третьої спільної «цеглини», однак все ж вирішив не ускладнювати, тому відрубав:

– Втім, це неважливо.

– Якщо неважливо, то навіщо про це говорити?

– Йдеться про інше. Коли я надсилав до редакції якийсь оповідання, підписане псевдонімом, – його ніколи не друкували. А от коли почав підписуватися «Спартак Сивак», публіка-

ції одразу ж пішли одна за одною. Розумієте? Я не можу підписуватися будь-яким вигаданим ім'ям – тільки своїм справжнім. Яюсь так виходить... А чому? Не знаю навіть.

– Отже, ти до всього ще й письменник, а не журналіст, – скрушно зітхнув Гонгадзе. – І ти собі надумав, що зможеш отак залюбки влитися в наше середовище, що запросто станеш газетярем?.. Ну ти ж і наївний!

– А що, ви теж боїтеся конкуренції?

– Хто тобі сказав таку дурню?!

– Ніхто, просто я з подібними речами вже стикався.

І Спартак розповів, як раз за разом приносив до редакції одного з «товстих» літературних журналів свої рукописи. Приносив, аж доки головний редактор того часопису не запросив його до себе в кабінет на коротеньку, але дуже показову особисту бесіду:

– Молодий чоловік, скажіть, будьте ласкаві, от що... Ви, напевно, десь працюєте? Ну-у-у, на заводі там, на підприємстві якомусь...

– Так, я працюю інженером в Інституті електрозварювання. А що?

– І напевно, зарплатню там отримуєте за свою працю. Чи не так?..

– Так, звісно.

– Ну от, бачите! Ви – професійний інженер, а ми – професійні літератори. Ми на це вчилися, тут працюємо, на хліб заробляємо. То не відбирайте у нас наш чесно зароблений хліб, будь ласка! Працюйте собі інженером в своєму інституті. А ми будемо працювати тут, в журналі.

Після чого головний редактор запевнив, що до їхнього часопису Спартакові нема чого навіть потикатися, бо жоден його літературний опус там не опублікують. Ніколи й нізащо!..

– І знаєте, пане Георгію... Коли я вислухав це, мені стало до того огидно, що я мало не блювонув на підлогу редакторського кабінету! Чесне слово... Бо що ж то за професіонали такі від літератури, якщо вони бояться конкуренції з мого боку – з боку початківця?! Бо якби не боялися – головний редактор не казав би того, що я від нього почув. Але він сказав... Сказав, так. А тепер я бачу, що в журналістиці повторюється те саме!

– Тобто ти вирішив, що я або хтось інший боїмося конкуренції з твого боку?! А ти до всього ще й фантазер, я так дивлюся!..

– Фантаст. Прозаїк-фантаст. Я з дитинства знав, що стану колись саме ним – прозаїком-фантастом.

– Ну гаразд, гаразд! Заспокойся, хай так. От що скажу тобі на все це...

Гонгадзе раптом посерйознішав:

– Мабуть, нікому це навіть на думку не спадало, але я давно спостерігаю за тобою тут, у ЦВК. І мушу зазначити, що працюєш ти доволі-таки професійно як для новачка в нашому середовищі... Тільки от давай-но домовимося з тобою про деякі речі.

– Про які саме?

– По-перше, чому ти мені весь час «викаєш»?! Давай перейдемо на «ти».

– М-м-м... Ми ще пуд солі разом не з'їли і навіть не випили по чарочці, щоб бути на «ти». Але-е-е...

– А ти без цих дурниць можеш обійтися?

Спартак подумав трохи й кивнув:

– Гаразд, якщо на те пішло, давай на «ти» перейдемо.

– О-о-о, це вже добре... Прогрес. Поїхали далі... По-друге, старших товаришів у професії треба поважати. Ти мене зрозумів, нахабо?

– Поважати – так. Але навіть заради тебе... і при всій повазі до твоїх заслуг, я не поступимось інтересами своїх читачів, а отже, своїм правом на інформацію! Ти мене теж зрозумів, сподіваюсь?

Гонгадзе, змірявши його оцінюючим поглядом, пробубонів:

– От же ж упертюх!.. Але то є добре, це мені подобається навіть. Далі, по-третє, ти даватимеш мені проглянути все, що пишеш.

– Навіщо?!

– Зроби мені таку ласку, прошу. Можеш показувати те, що вже опубліковано. Або рукописи. Або чернетки. Або просто розповіси, як бачиш той чи інший матеріал. Це вже на твій розсуд. Але-е-е... зроби так!

– Невже починається обробка цуценяти під капітана?

– Чого-чого?..

– Це з «Червоних вітрил» Олександра Гріна. Слова капітана Гопа, звернені до Артура Грея... – І Спартак процитував: – Яюсь капітан Гоп, уgliedивши, як він майстерно в'яже вітрило на рею, сказав собі: «Перемога за тобою, хитруне». Коли Грей спустився на палубу, Гоп викликав його до каюти й, розгорнувши пошарпану книгу, мовив: «Слухай уважно. Покинь палити! Починається обробка цуценяти під капітана».

– Поживемо – побачимо, розумнику, – обтічно відповів Гонгадзе й додав: – І нарешті, останнє: ти принесеш мені почитати щось вартісне ще і з твоїх літературних опусів.

– Що саме? Опубліковане чи рукопис?..

– Знов-таки, на твій розсуд. Просто почитати. З поверненням.

– А чого так?! Я можу і книжку з автографом подарувати, якщо бажаєш.

– Гаразд, якщо вважаєш за потрібне, даруй книжку. Тільки дивись: якщо твоя писанина не справить на мене враження, я тоді!..

– Справить, не переймайся, – запевнив Спартак. – Я тобі книженцію хоч завтра привезу. Скажи лише, куди везти.

На домовленості про місце завтрашньої зустрічі їхня розмова і скінчилася.

* * *

– Як ти все це розкопав?!

То було одне-єдине, про що запитав Гонгадзе, прочитавши роман «Апокаліпсис по-кіївськи». Довелося розповідати все. Причому з найменшими подробицями, як того вимагав новий знайомий. Спартак промовчав лише про три речі.

По-перше, не сказав про те, що подумки ще й досі продовжував час від часу спілкуватися з покійним дідусям Сьомою: дуже вже це скидалося на якусь форму божевілля...

По-друге, промовчав про те, як розвіз і де саме висипав шістьма пригорщами попіл чернеток роману: знов-таки це скидалося чи то на прояв шизофренії, чи на чаклунство якесь підозріле.

І по-третє, промовчав про нещодавнє знайомство з головним архітектором меморіалу «Бабин Яр» Анатолієм Ігнащенком: Спартаківі здалося, що він і без того наговорив багацько, тому розповісти про цього виняткового митця можна іншим разом.

Гонгадзе вислухав усе дуже уважно, жодного разу не перервавши оповідача. Додаткових запитань не ставив. На несміливе побажання автора дати хоч якусь оцінку прочитаному мовив:

– Я вражений. Але давай-но займемося тим, про що я прохав. Отже, про що ти писатимеш після сьогоднішнього брифінгу? Що з почутого від Рябця варте уваги? Чи все це пустопорожня балаканина й не більше?.. Кажі.

Відтоді так і повелося: по завершенні прес-заходу ці двоє затримувалися в передпокої конференц-зали. Й коли Гонгадзе або читав принесене Спартаком, або вислуховував його думки щодо брифінгу, починалося обговорення прочитаного чи почутого. Наприклад:

– Ні-ні, ти не вловив контексту. Коли Рябець говорив це, то частив так, немовби з кулету строчив. Можеш промотати аудіозапис і переконатися в моїй правоті. Чому так? Чому він немов поспішав виговоритися?.. Подумай. Бо якщо зрозумієш це – у тебе зміниться контекст

сприйняття його сьогоднішнього «торохкотіння». А ще зверни увагу на ті моменти, коли він, навпаки, уповільнював вимову й нібито «жував» окремі слова...

Або:

– Коли ти розпитуєш Зленка про минуле, то згадуєш, що твій дід пару років працював у Ставищі над організацією тамтешньої машинно-тракторної станції. Звідси твоя ремарка про те, що вони могли зустрічатися... Що це таке?! На що це схоже?! Як це ваш головний редактор пропустив?.. Ага-а-а, він теж робив зауваження!.. От бачиш, а ти не дослухався. А дарма, виходить! Бо тим самим ти, журналіст, порівняв себе з міністром закордонних справ України. Навіщо?! Подумай над тим, що подібні речі не обов'язково виносити на публіку. Спитати міністра про дитинство можна, а от публікувати – ні, бо це негарно вигляде.

Або:

– Так, ти все помітив і виділив вірно, проте в тональності явно не дотягнув. Навіщо штучно стримувати себе? Є інші, хто тебе стримуватиме. А якщо даси собі волю – твій матеріал тільки виграє.

Інші журналісти, акредитовані при ЦВК, швидко помітили несподіване зближення практично нікому не відомого представника редакції тижневика «Селянин» із самим Гонгадзе. Наслідки не забарилися: Спартак відчув, що ставлення до нього журналістського загалу помітно поліпшилося.

1998

«Пиво без горілки – гроші на вітер»

**Міжнародний аеропорт «Бориспіль»,
Київщина, липень 1998 року**

– Ні-і-і, ну ти уявляєш це нахабство?! – обурювався майор. – Я йому: «Служитимеш там, де тобі Вітчизна накаже». А він мені у відповідь: «Ця військова частина розташована на правому березі Дніпра, а наша квартира на Русанівці, а це лівий берег. Отож підшукайте мені таку частину, щоб неодмінно на лівому березі стояла. Бо двічі на день через мости переїжджати я не хочу, це складно і дуже непевно». Ні, ну ти можеш собі уявити, щоб у наш час солдатики такі умови висували?! Та куди це годиться?! Та що це за армія така, поясни мені на милість?..

Піддавшись розчаруванню, майор щосили лупонув правим кулаком по лівій долоні, проревів щось нерозбірливе на кшталт: «Гр-р-рм-м-м!..» – і затупцював на місці. Тося ж подумала, що дарма запросила Громикіна на проводи. Він не проводить коханку в далеку заокеанську

«подорож в один кінець». Зовсім ні – майор переймається своїми негараздами, а на коханку йому плювати. Сто, двісті разів плювати... Скільки завгодно!..

З іншого боку, що робити, якщо раптом на митному контролі її змусять викласти з багажу якісь речі?! Справді, не дарувати ж їх митникам?! Обійдуться ці паскуди й без її мотлоху.

Ось на цей випадок Тосі й був потрібен майор Громикін: краще мати по цей бік контрольної зони свою людину, яка, у разі потреби, просто забере речі собі. А далі хай що хоче, те з ними і робить. Захоче викинути? Хай викине! Захоче додому забрати чи на своїй роботі... на своєму місці служби залишити, себто – нехай лишає!.. Тільки б не митникам, тільки б не ненажерам цим клятим...

Якби по цей бік контрольної зони лишався Максик, ото було б ідеально! Проте синок уже рік з гаком як проживає в Піттсбургу, штат Пенсільванія. Тося зараз їде на ПМЖ до малого, а тому треба підшукати когось іншого, щоб у разі потреби він міг забрати речі з митного контролю.

Однак вислуховувати майорські скарги на занадто примхливих новобранців вже несила! Ну-у-у, подумав би про неї хоч трошечки!.. А подумавши – сказав би на прощання щось ласкаве. Ну хоч би щось!..

В принципі, вони давно вже з'ясували стосунки. Це сталося ще тоді, як сходилися разом. Майор... ні-ні, тоді ще капітан Громикін... Коротше кажучи, її бахур одразу ж попередив, що ні за яких обставин не піде на розлучення з дружиною і що Тося для нього була, є і буде виключно коханкою. Як казали на війні – «похідно-польовою жінкою». ППЖ.

Вона ж сказала, що в жодному разі не знехтує інтересами синочка Максика, бо саме він – єдина опора матері в неминучій старості. Та й загалом, єдина улюблена дитинка!.. Що ж, Тося синочка не зрадила, і щойно з Пенсільванії надійшли обнадійливі вісті, зазбиралася до нього, до Максика свого любого. До матеріної надії та опори.

Що ж до Громикіна, то на майора покладатися не можна. Ну-у-у, хіба ж не про те вони домовлялися ще на початку відносин?.. Отож нема проблем: коханка – не дружина. ППЖ – то й ППЖ!..

– Послухай, Тосенько, ти мені писатимеш?

О-о-о, а це що таке?! З чого б це раптом товариш майор скупу чоловічу сльозу в свій голос підпускав?.. Тося поглянула на коханця з подивом, тому Громикін повторив про всяк випадок:

– Напишеш мені, як до Піттсбурга свого дістанешся?

– Ой, Громикін, та що ти таке кажеш?! – вона трохи відсунулась назад і додала: – Звісно ж, напишу. Авжеж.

– Ти тільки дивись, не забудь, – мовив майор настільки пронизливо, що вона була змушена заспокоїти коханця:

– Та не забуду, не забуду!

– Чесно?..

– Чесне слово, не забуду.

– Присягаєшся?

– Звісно ж, присягаюся.

– Чим саме?

– Чим хочеш.

– Здоров'ям свого Максима?

– Звісно, присягаюся його здоров'ям.

Хоча Тося твердо знала й розуміла, що не напише майорові ніколи. Там, у далекій заокеанській Пенсільванії, невдовзі розпочнеться її нове життя. Навіщо при цьому вперто чіплятися за минуле?! Наобіцяти ж якихось незначущих дрібниць – то вже діло таке...

Вона й наобіцяла. А як же ж не наобіцяти?..

Ірпінь, травень 1998 року

– Синку, поясни мені, що тобі в тій Канаді? Гадаєш, там усе медом намащено, в Канаді тій твоїй?!

– Медом, не медом, але свободи... Ну-у-у... Тобто – простору для самовираження більше! Не знаю, зрозуміла ти чи ні, але... іншими словами я тобі це не передам.

– Простір для самовираження? Ох, як же ж ти заглив...

– Я художник, мамо! Живописець. Для мене свобода – це все!.. Зокрема і свобода самовираження, про яку я тобі постійно талдичу.

– Але ж ти і тут самовиражаєшся, як хочеш! – при згадці про це на обличчі Лідії Онисимівни з'явилася гидливість, проте вона все ж вичавила із себе через силу: – Бачила я ту «свободу самовираження», як Сніжанка твоя голою на стільці скакала, мараючи його менструацією...

– Ой, мамо, навіщо про ті картини згадувати?! – в межах пристойного обурився Павло. – Зрештою, пентаптих «Алегорії воєн» – це давно вже пройдений етап. Хоча згадану тобою «Алегорію Громадянської війни», між іншим, купив колекціонер з Амстердама. І до речі, за нехилі грошки...

– Ну так, ну так, пішло-поїхало! – зітхнула вона. – «Нехилі грошки» – це для тебе все! Уся твоя так звана «свобода самовираження» до грошей тільки і зводиться.

– А хіба це погано?..

– Тато після того паскудного випадку до вас ні ногою, я сама змушена сюди в Ірпінь мотатися! А тобі й байдуже! Тобі б лише «свободу» дати... про яку ти найменшого поняття не маєш.

– Мамо, та поглянь хоча б на Фріпулью!..

– А це хто такий?

– Ой, та я вже двісті разів пояснював, що Фріпулья – це Тетянич. Феодосій Тетянич. Живописець такий київський, завжди весь із себе дивно вбраний. Він тільки те й робить, що вештається Хрещатиком і проголошує: «Фріпулья!.. Я Фріпулья!.. Сво-бо-да!.. Дасво-бо, дасво-бо, дасво-бо!..»

– То міський божевільний, блазень без медичної довідки, а не Свобода ніяка, – мовила презирливо Лідія Онисимівна і, намагаючись надати своєму голосу якомога більшої переконливості, додала: – Синку, от навіщо тобі рівнятися на божевільних міських блазнів, якщо...

– От саме тому, що я не хочу померти... та чого там – не хочу подохнути божевільним міським блазнем, я прагну перебраться до Канади! І Сніжанку з собою заберу, бо вона мене на творчість надихає. Стану там знаменитим художником, вільним митцем. Будете до мене в гості усі їздити: і ти, і тато, і братики. Що, хіба вільне заможне життя – це так погано?..

Лідія Онисимівна скрушно зітхнула, проте, перевівши дух, взялася з новою силою переконувати сина викинути з голови самі лише думки про еміграцію на інший бік Атлантики.

Відкрита веранда ресторану «Старе Запоріжжя», вул. Сагайдачного, Київ, початок осені 1998 року

Тільки-но скінчилося літо, зачастили огидно-холодні зливи. Здавалося, що надворі не вересень, а принаймні кінець листопада чи початок грудня. Раніше, коли Валерка працював у відділі головного технолога авіазаводу ім. Антонова, їх о цій порі відправляли на тиждень в підшефний колгосп або, в крайньому разі, – на плодоовочеву базу.

Зараз же овочебази стали перетворюватися на закриті акціонерні товариства, і щоб утримати народ на місцях, кожному працівникові пропонували придбати акції підприємства, звісно, попередньо переділивши їх відповідно до статусу та посади конкретного працівника. Обіцяли виплачувати величезні дивіденди, але вірилося в це не дуже: надто велика кількість підприємств на той час мали застаріле обладнання і роздуті штати.

До того ж система централізованого планового матеріального постачання давно вже пережила себе. Тепер не було ніяких заздалегідь запланованих «фондів», а продукцію на заводі-виробнику тепер міг придбати будь-хто, аби тільки зумів домовитися щодо прийнятної ціни і заплатити за виставленими рахунками. Настав час «дикого» (а точніше – дикунського) ринку, царювання капіталу, комерсантів і бізнесменів. А ще й кризи ці кляті!..

Маючи непогану інтуїцію, Валерка поступово облишив відчайдушні спроби зробити кар'єру на авіазаводі. Він зрозумів, що для злету стрімкого і красивого, немов старт літака «Антей», необхідно мати комерційну жилку, розум авантюриста і природне обдарування переконовувати інших. А ще потрібно обрати справу, як-то кажуть, до душі... Отож він зрештою плюнув на вивчення усталених канонів виробництва, стандартів і технічних умов, натомість уважно вивчив штатний розпис й угледів собі тепленьке місце інженера першої категорії у відділі постачання.

Відтоді його зарплатня зросла утричі, до того ж і вільного часу побільшало: адже відсутність на робочому місці завжди можна було пояснити місцевим діловим відрядженням. Насправді ж Валерка тепер не тільки працював на заводі, але й паралельно займався ремонтом квартир на замовлення. І треба зазначити – не без успіху... Руки у нього були золоті, а голова світла – чого ж іще можна хотіти в епоху первісного накопичення капіталу?!

От хіба якби сколотити цілу бригаду ремонтників!.. Але для цього поки що бракувало надійних перевірених людей, наділених талантами принаймні не меншими, ніж сам Валерка. Отож він тільки придивлявся то до одного, то до іншого колеги-ремонтника, оцінював, порівнював... Як тепер модно було говорити – «обростав необхідними контактами».

Будинок по вулиці Хорива, № 4 стояв без капремонту ще з часу побудови – по всьому виходило, з 1899 року. Власники квартир очікували в черзі на нове житло щонайменше по парі десятиліть, за цей час нерідко встигаючи досягти повноліття, укласти шлюб, народити дітей, розлучитися і знов одружитися, а в особливих випадках навіть вийти на пенсію. Ясна річ, усі ці зміни в початковому сімейному розкладі гранично заплутували й перетасовували ситуацію з житловою чергою. Але що тут вдієш?! Як кажуть у подібних випадках французи: «C'est la vie»⁷⁷.

Сім'я Уханьських здогадалася приватизувати свої квадратні метри однією з перших на весь їхній будинок. І тут немовби за помахом чарівної палички, хтозна звідки вигулькнув будівельник-інвестор, який заходився інтенсивно відселяти жителів: когось на Троєщину, а кого і в Димер чи у Вишгород.

⁷⁷ Таке життя (*фр.*).

Валерці теж запропонували два варіанти нової квартири: спочатку поза міською межею Києва, а потім, як величезну «милість» інвестора – на задвірках Лісового масиву. Однак він відмовився від обох варіантів... Тоді й послідувала третя, а отже – остання пропозиція: тимчасова «відселенка» на Подолі, причому буквально через дорогу від теперішньої квартири! Четвертої пропозиції вже не передбачалося згідно із чинним законодавством: якби Валерка відмовився б і від цього варіанту, на Уханьських чекав би суд і виселення у примусовому порядку.

Отож він таки ризикнув погодитися на пропозицію інвестора, вирішивши наостанок потягнути час якомога довше – хоч і в межах дозволеного. І тепер, глибше занурившись у квартирне питання, несподівано для себе відкрив... перспективне джерело доходу! Взавши невеличкий кредит, буквально за безцінь придбав одну з «убитих» квартир (а за останні місяці він передивився безліч отаких «клопівників»), відремонтував її ударними темпами, після чого продав з непоганим наваром. Сьогодні зранку він з'явився на авіазаводі, протягом години замовив і оплатив у різних місцях Києва товари й помчав дивитися чергову «двійку» на Костянтинівській.

Квартирка мала непогане планування, отож Валерка кинувся до спонсора, щоб нарешті підписати документи на «відселенку» по вулиці Хорива, № 7 – через зручне місце розташування її було вирішено відремонтувати по-мінімуму і здавати під склад торгівцям з Житнього ринку, щоб жити на виручені за оренду гроші. Водночас сімейство Уханьських перебереться до шойно оглянутої «двійки», яку також треба привести до ладу...

Біля будинку на нього ледь не наїхала новенька срібляста тойота Land Cruiser. Оскільки при цьому Валерка грюкнув кулаком по капоту автівки, з неї миттєво вистрибнули двоє двометрових дуболомів, які професійно викрутили винуватцеві руки за спину і застигли в очікуванні подальших вказівок. Дверцята Тойоти відчинилися, і з надр просторого салону насамперед виринули мініатюрні, як для чоловіка, ноги в запаморочливих модельних ковбойських чобітках. А вже слідом з'явився і мініатюрний лисуватий блондин з жовтими, немов у пугача, очима, одягнений в модний костюм від Армані, білосніжну сорочку і шовкову краватку, підібрані в тон до костюма. Валерка спочатку обережно скосив очі у бік чоловічка, як раптом сіпнувся усім тілом і здивовано промимрив:

– Ляля?..

Мініатюрний власник дорогого костюма спочатку отетерів, потім несподівано дзвінко розреготався і наказав дуболомам:

– Відпустіть його, це мій приятель!

Охоронці слухняно відпустили Валерку, дбайливо обтрусивши й розрівнявши здіблений їхніми ж зусиллями піджак.

– Вітаю! – приязно продовжив Ляля, – Я так дивлюся, ти тут безцільно байдикуєш в робочий час. Ти, часом, не безробітний?..

– Ні, я тут у справах, – відповів Валерка ухильно, вирішивши поки що не конкретизувати, в яких саме справах перебуває на Подолі.

– Хе-хе!.. Бачу я наскрізь усі твої «справи», яким явно далеко до моїх...

Ляля кинув сповнений явної переваги погляд на свою шикарну автівку, потім запропонував:

– Послухай, а може, посидимо в якомусь затишному ресторанчику, поговоримо за життя?.. Звісно, коли ми до військового табору їхали тоді, після п'ятого курсу, то в поїзді того...

– А-а-а, пусте! – махнув рукою Валерка. – Що було – загуло.

– Оце правильно, схвалюю. То як, згоден?..

– Я тільки заскочу у два місця, тоді буду вільний, – він позирнув на годинник і додав стурбовано: – Однак треба поквартитися, бо часу обмаль.

– Це погано. Часу має бути стільки, скільки треба саме тобі, а не іншим, – повчально прорік Ляля і додав: – Сідай в авто, я тебе підкину.

Вони швиденько змоталися на експериментальний завод, розташований на Оленівській, а потім завернули на Оболонську, де Валерка передав документи одному з постачальників авіазаводу.

– Ну от, тепер я звільнився.

– Тоді вперед!..

Вони розташувалися на відкритій веранді затишного ресторанчика «Старе Запоріжжя» на вулиці Сагайдачного. Там не тільки була непогана кухня, а ще й подавали справжній, а не підробний «Ризький» бальзам. Поїли у своє задоволення, потім повільно, смакуючи легендарний латвійський напій, почали неквапливу розмову.

– Я так бачу, ти виглядаєш непогано, – мовив Ляля, критичним оком озирючи співрозмовника.

– Не скаржуся, – кивнув Валерка і додав: – Але ж і ти не бідуєш, Вікторе!.. До речі, чи можна одне особисте запитання?..

– Валяй, – милостиво дозволив Ляля, пригубивши бальзам.

– Мене завжди дивувало, що тебе всі Лялею кличуть. Чому раптом «Ляля», коли ти – Віктор Цимбалюк?..

– Так, я Віктор. А «Ляля» тому, що зростом не вийшов. Легше одразу назвати себе самого «Лялею», перш ніж хтось почне дражнитися «гномом» чи навіть «карликом».

Він помітно посумнішав:

– На мене навіть дівчата в інституті спочатку не дивилися. А до чого ж прикро було, що от хоча б твоїм приятелем Спартакoм цікавилися, а на мене найменшої уваги не звертали! Він же підсліпуватий, огрядний, завжди одягнений немов шлепер – а на нього така дівчина запала, як та його Евка...

– То ти знав про неї ще в інституті?! – здивувався Валерка.

– Про неї не знав такий придурок, як Фомічов, не знали й інші. Але тільки не я!.. – процідив Ляля крізь зуби. – Зате зараз все змінилося. Я, так би мовити – Big Boss, грошей купа, тачка крута, весь одяг, від костюма до трусів – із самої Італії, телиці натовпами бігають за мною, а мені!..

Його очі сяйнули несподівано потужною люттю.

– Зараз мені все це фіолетово. Тоді треба було, тоді, а не зараз! Як повітря я чекав, щоб на мене звернула увагу навіть найжалюгідніша, найбільш відстійна!.. Я б для неї став зразковим турботливим чоловіком, сидів би тихесенько в якомусь НДІ, у відпустку ми б до Криму «дикунами» моталися, а не як зараз – на Тенеріфе або на Мальдіви. А тепер усі навколо мене крутяться, всім від мене щось та й потрібно. Щодня лягаю сам і засинаю в холодному ліжку...

Щойно Валерка зібрався запропонувати ввічливу допомогу, як Ляля здригнувся, подивився на напівпорожній келишок з бальзамом, різко відсунув його й мовив, криво посміхнувшись:

– Ні-ні, ти не подумай чогось там... У мене вже четверта дружина. Дітей, щоправда, й досі нема... Кожна наступна Барбі прекрасніша від попередньої. Прекрасніша й жадібніша також. А-а-а, всі вони одним миром мазані!..

– І як же ти до такого життя докотився? – поцікавився Валерка тепер уже з неприхованою іронією.

– Та так... Розумієш, напевно, просто не пощастило. На останньому курсі інституту запов я на одну дівчину – на Алку Дейнегу. Не красуня була, однак все ж доволі симпатична. Жила в гуртожитку. Я вирішив до неї позалицятися: квіточки там, шоколадки в хід пішли, навіть обручку виглядати в ювелірці почав. Ми тоді вже дипломи писали. Алка сама робила всі експерименти, навіть зразки сама шліфувала! Мене від себе не відганяла, проте в душу не пускала. Я ходив тоді, немов окрилений дурень. А потім...

Він перевів подих, перш ніж продовжити:

– Лабораторія у нас біля першого корпусу була. «Ливарка» так звана, якщо знаєш. Алка сиділа біля муфельної пічки, коли раптом щось там тріснуло, і розпечений метал побіг по підлозі! Уявляєш?! Щоправда, металу витекло надто мало, отож ніхто не постраждав. Але коли я дізнався, то все кинув і прибіг до «ливарки». І-і-і... вгадай, що я там побачив?!

– І що ж?..

– Побачив, як моя Алка повисла на плечі у Спартака й ридма ридає! Кажуть, він зовсім випадково опинився поруч, аварійну піч знеструмив і мою Алку на свіже повітря на руках виніс. Її після того хотіли від написання диплому усунути, бо експерименти пройшли не всі, устаткування накрилося, а тема була вже затверджена. Тоді Спартак нібито пішов до декана, який був і завкафедрою, і керівником його дипломного проекту, і сказав, що відмовляється розподілятися на кафедру по закінченні інституту... Його ж на кафедрі хотіли залишити, ти ж в курсі, сподіваюсь?

– Так, чув дещо, – кивнув Валерка. А про себе подумав: «До чого ж дивно життя складається! Мені про друга дитинства Спарика розповідає той, хто його на дух не переносить... Дивина та й годі».

– Ну, отож як декан не вмовляв цього придурка, він навідріз відмовився на кафедру розподілятися. Натомість сказав, щоб на кафедрі Алку залишили: мовляв, вона дуже тямуща, а той випадок з муфельною пічкою – усього лише незначуща прикрість. І сталася вона через те, що обладнання на кафедрі вкрай зношене. Просто в хлам зношене барахло!.. І ще сказав, що Алка вагітна, отож на виробництво її розподіляти не можна, а на кафедру – саме те, що треба! Бо там, мовляв, тиха гавань, а може, й тихе болото!

– Він і не таке міг би лягнути, – погодився Валерка.

– Він міг, так... Й останнє: цей придурок навчив її програмування. Причому після того, як у нас на п'ятому курсі прочитали «Основні засади програмування й обчислювальної техніки», ніхто зі студентів анічогісінько не зрозумів! Хоча нам усім здавалося, що сам викладач тямив лише трохи більше нашого... Отож і залік приймав, дивлячись на нас крізь пальці. Так і сказав: «Програмування металургам ні до чого, все це глупство».

Єдиний на всю нашу групу, хто випендрився, – був саме Спартак, наш Академік самозваний. Він навіть жартував тоді, що лише за тиждень може будь-кого з нас навчити програмувати на Фортрані. Тобто ми тоді подумали, що він жартує, отож послали його в дупу... А виявляється, він анітрохи не жартував! Бо варто було йому предметно зайнятися моєю Алкою, як уже через тиждень вона й справді почала програми писати! Сама почала, хоча й під його наглядом, уявляєш?! І де він тільки навчився?..

– У школі, – пояснив Валерка. – За шкільною освітою, ми всі – програмісти-обчислювачі. Мови програмування – ALGOL і FORTRAN.

– І ти теж такий самий програміст?

– Формально – так. Хоча мене це не надто цікавило, натомість Спартак оволодів цією навичкою досконально. До речі...

– Що?

– Я тепер пригадую, що він казав якось, що і BASIC опанував також! Мовляв, ця мова є розвитком FORTRAN'у – тільки для персональних ЕОМ.

– Ну й придурок... – процідив крізь зуби Ляля.

– Чому?

– Бо якби я розумівся на програмуванні, то не вчився б на металурга! Бути програмістом тепер значно престижніше. Знов-таки, платять їм більше. Та й на його місці після випуску можна було б комп'ютерні курси відкрити, на лихий кінець... Це ж золота жила! А він натомість Алку мою за тиждень навчив програмування, причому задурно. Просто так!..

– А що в цьому такого поганого? – не зрозумів Валерка.

– А те, що коли її від написання диплому відсторонити хотіли, саме Академік придумав, як їй тему переформулювати. Замінити треба було лише одне слово: «прогнозування» замість «аналізу» – от і все!.. А вже під «прогнозування» легко було підвести математичні методи... Тобто оту саму програмку на FORTRAN'і, що її Алка написала під керівництвом Спартака. Щоправда, завкафедрою довго не погоджувався ні на зміну теми диплому моїй Алці, ані на те, щоб вона замість Академіка на кафедрі лишалася. Він через це навіть із нашим деканом, який і кафедрою завідував, жадливо пересварився – просто в хлам! Декан так і казав: мовляв, мені на кафедрі потрібен не просто той, хто сам програмує, а той, хто інших може навчити!.. Проте все ж таки Академік його переконав.

– Авжеж, Спартак як упреться, то свого доб'ється, – кивнув Валерка.

– Отож-бо!.. І все ж таки тут він нарвався на неприємності, бо завкафедрою змінив тему диплому не тільки моїй Алці, але й самому Спартакові також. Причому зробив це на початку січня – за місяць до захисту, прикинь?! Але ж цей придурок і тут викрутився: бо і до свого диплому вставив главу про математичне моделювання переплаву титанових відходів – причому програмульку написав уже на порядок складнішу, ніж створила Алка під його керівництвом! Коли приніс свій диплом на кафедру напередодні захисту – всі тільки ахнули!..

– Тож Алку цю на кафедрі залишили замість Спартака, я вірно розумію?

Ляля ствердно кивнув, знов схопив келишок, допив рештки бальзаму і додав:

– Подейкують, потім на даних його диплому якийсь протеже нашого декана кандидатський дисер захистив. Та й Алка справді тямущою виявилася, бо залишившись на кафедрі, вже вона трьом іншим аспірантам допомагала матмоделі розробляти і програми писати, як їй начальство наказувало. А тепер саме вона читає нашим студентам «Основні засади програмування і обчислювальної техніки». А все почалося з витівок Спартака, цього чортового Академіка!.. Він, бачте, всього лише дівчину пожалів... Безсрібник чортів, ідіот!.. А все інше по боку. Зокрема й те, що після всього Алка в мій бік ніколи не подивилася навіть. Жодного разу!..

– А дитина від кого була? – спитав Валерка, щоб якось відволікти увагу співрозмовника від явно неприємної йому теми. – Невже від Спартака...

– Та яке там!.. – Ляля тільки рукою махнув. – Академік тоді з альпіністочною своєю роман крутив, йому не до Алки було...

– То звідки ж тоді дитина?

– Напевно, в гуртожитку нагуляла. Дурна справа нехитра.

– Отже?..

Ляля скрушно зітхнув:

– Отже, як я й казав, після всієї тієї історії Алка мене зовсім помічати перестала. Хоч заради неї я був готовий не тільки одружитися, але й чужу дитину всиновити... вдочерити... Ну-у-у, коротше, стати не тільки чоловіком, але й повноцінним батьком. Та де там!..

Він раптом замовк і втупився у співрозмовника поглядом гострим та оцінюючим. Немовби хотів сказати щось, але не наважувався.

– Я так розумію, це ще не все?.. – обережно поцікавився Валерка.

– Так, не все. Просто я думаю, що ти давній друг Спартака, а тому...

І після нетривалої паузи:

– А-а-а, біс із ним! Все одно воно вже позаду.

– Що саме?

– Коли після того випадку я пробував до Алки хоч якось підкотитися, то попросив одного разу розповісти, яку таку програмульку написала під керівництвом Академіка нашого, розумієш того чортового?! Мені ж було вкрай цікаво, на що він здатен як керівник... І знаєш, таки потрясно вийшло! Цікаво, елегантно й економно. І головне – гранично просто: вибір режимів наплення покриттів з оксидів тугоплавких металів на основу з нержавіючої сталі. А ті напи-

лені зразки, які Алка встигла отримати до аварійного випадку з муфельною пічкою, та це ж просто пісня була!..

– А можна без зайвих подробиць? – спитав Валерка. – Я все ж таки не металург, а тому...

– Ти технар, – махнув рукою Ляля, – а тому слухай сюди: там і справді нічого складного не було. Алка займалася вакуумним напиленням покриттів з ніобію і танталу на нержавіючу сталь. Спартак допоміг їй скласти матмодель і, головне, програму, яка обраховувала конкретний режим напилення. В цілому все було настільки красиво і просто, що я навіть переписав собі Алчину програмульку та ще деякі речі з її диплому. Бо, читаючи все це, у мене народилася ідея, завдяки якій я заробив свій перший мільйон... Причому мільйон баксів, а не наших «дерев'яних». Так-так, не посміхайся, пане Уханський! Так воно і є, як саме я розказав!.. Не віриш?!

– Моя віра чи невір'я тут ні при чому, – знизав плечима Валерка, – я просто не можу перевірити твою розповідь, ото й усе.

– А ти на мене подивись! На шмотки мої, на тойоту, на охоронців... Відчуваєш масштаб?! А все завдяки тій ідеї... Адже покриття з ніобію і танталу, напилене у вакуумі на нержавіючу основу, за кольором неможливо відрізнити від золота. Тоді в моді були золоті стоматологічні коронки... Отож я й почав клепати майже «золоті» зубні коронки! Тобто брав у замовників золото як сировину і стоматологічні зліпки коронок, мостів і цілих щелеп. Потім техніки переводили зліпки у нержавійку, на яку напилювали покриття. Без аналізу від золота не відрізнити!

– Отже, ти фактично викрав інтелектуальні напрацювання своєї Алки й мого друга Спартака, на них і розбагатів... – скрушно зітхнув Валерка.

– По-перше, хто їм обом винен, що ці лохи не побачили власної вигоди?! По-друге, я їхні напрацювання не стільки викрав, скільки зреалізував на практиці. Адже ще треба було підключити те, що тепер називається схемою з давальницькою сировиною... У підсумку, на вході я мав справжнє золото, а на виході – «золоті» на вигляд стоматологічні вироби, які насправді є нержавійкою з напиленням. І головне – всі учасники процесу були вкрай задоволені. Отак я заробив свій перший «лимон» баксів. А далі пішло-поїхало... До речі, Сіму і Зеку пам'ятаєш?..

– Аякже, чудово пам'ятаю цих розгильдяїв, – стрепенувся Валерка.

– Ага! То колись вони розгильдяями були, а тепер вони теж добре стоять. Не гірше від мене, – посміхнувся Ляля. – Сіма – він же Богдан Симоненко – лісом займається. Вагонами шарашить відмінну закарпатську деревину до Європи за ціною дрів. Фактично – за безцінь. А вже там, в Європі, ціна ой як злітає!.. Я й сам було хотів цим зайнятися, та все ж не наважився: там попервах все було просто, але зараз конкурентів розвелось багацько, можна нарватися. Але Сіма виявився сміливішим.

– А Зека? Цей що продає?..

– Зека – то Олежка Філатов.

– А може, Фомічов?..

– Та ні! Фомічов як сидів у Дніпрорудному, так і досі там сидить. Теж мені придурок-скелелаз... хоча теж Олег. А Зека – це таки Філатов! Він тепер у Парижі. Велика людина, майже дипломат.

Валерка трохи замислився, потім запитав:

– А чого його Зекою називають? І що там у Парижі?..

– «Зека» – це скорочення від «Громозека». У Кіра Буличова був такий персонаж. Пам'ятаєш мультик «Таємниця третьої планети» про Алісу Селезньову? Прикольний такий велетенський кіборг, шестирукий археолог, який на чоботях-роликах катався...

– «Офіціанте! Чотириста крапель валер'янки і салат» – це він?..

– Саме так, точно! Громозека напивався валер'янкою. Наш Зека – він родом із Тюмені, син заступника декана з тамтешнього інституту. Його батько і гроші мав, і зв'язки, але синуля ще в шкільні роки «залити за комір» почав. Адже Тюмень – це Сибір, там холодно, клімат

такий, що всі «гріються»... Ну от, свого часу я на інженерно-фізичний факультет з Москви перевівся, а Зека – з Тюмені. Точніше, батько-замдекана «за знайомством» до Києва під нагляд друга синулю сплавив, щоб Зека свої «п'яні художества» демонстрував подалі від рідної домівки. А друг його батька – це не хто інший, як наш декан, він же і завкафедрою... Отож він і наглядав за Зекою.

Але після захисту диплому Олежка Філатов додому повернувся. Причому за час навчання він пити зовсім не кинув, на що тато відверто сподівався... Що робити?! Знайшли йому наречену – знов-таки не без батькової допомоги: діваху красиву, спритну, розумницю – рідкісний букет достоїнств. Але при цьому моторошно жадібна до грошей – це щодо недоліків... І тут між ними несподівано кохання спалахнуло! Буває ж таке, прикинь?!

Ляля мугикнув і розплився в посмішці.

– Та чого тільки не буває, – погодився Валерка.

– Отож я й кажу... Наш Зека відтоді нібито навіть з випивкою зав'язав! Батько-замдекана спілкувався з іноземцями, які в Тюмень приїжджали, отож і познайомив з ними невісточку, а вона за півроку вже в російському посольстві у Франції опинилася. Зека, природно, разом з нею – як чоловік... А що?.. І тепер він в Парижі... начальство його ціну-у-у... цінує-е-е...

Хоча Ляля начебто й випив небагато, проте, очевидно, втомився від розмов. Його очі почали злипатися, язик заплітався, він помітно позіхав. Зрештою Валерка зглянувся над ним і, розпрощавшись, поквапився піти додому пішки. Хоча на прощання Ляля наполегливо пропонував підвезти його на тойоті «з вітерцем».

Накрапав дрібний прохолодний дощик, було сиро й холодно. Валерка намагався повернутись подумки до «двушки», де треба було якнайшвидше зробити ремонт. Однак весь час вертався до почутого від Лялі.

Ох, до чого ж дивні піруети виписує теперішнє життя! Ляля зі своїми друзями, як з'ясувалося, швидко зметикували, що саме треба зробити, аби грошенят побільше заробити. Виявляється, все дуже просто: розум, чуйне ставлення до інших, добра освіта, золота медаль за школу, «червоний» диплом після інституту – це аж ніяк не головне; достатньо мати велике бажання розбагатіти за всяку ціну, не гребуючи нічим!.. Або ще простіше:

Щоб заробити гроші – потрібно палке бажання

ЗАРОБИТИ ГРОШІ!

Круглого відмінника Спартака викинули з Інституту електрозварювання за скороченням. При цьому він так і не захистився й тепер мотилється по якихось другосортних газетонках. Сам Валерка поки що офіційно оформлений на авіазаводі, який повільно наближається до розорення. Заводської зарплати ледь вистачає, щоб купити поїсти, сяк-так одягнутися й відкласти лічені копійки на відпустку біля річки або «дикуном» на морі. Якщо нічого не зміниться, то через рік-другий злидні тебе здолають.

Отже, треба бути чесним хоча б із самим собою: зараз настав час комерсантів і бізнесменів! А тому Валерка все робить вірно, поступово переорієнтовуючись на ремонт «вбитих» квартир з їхнім наступним перепродажем. Ех-хе-хех, набрати би ще бригаду фахівців – тільки таких, що не підкачають!.. Тоді справа могла би значно прискоритися.

Гуртожиток ВАТ «Охтирський пивоварний завод», Охтирка, середина жовтня 1998 року

Перемога Олександра Слободяна⁷⁸ на парламентських виборах по мажоритарному округу № 220 у березні 1998 року спричинила доволі несподівані наслідки. Виборчої кампанії в традиційному сенсі він не проводив, натомість весь Київ уздовж і впоперек був обклеєний рекламними плакатами пива «Оболонь», на яких неодмінно фігурував гендиректор підприємства власною персоною. Зважаючи на шалену популярність цього хмільного пінного напою серед населення, у переважних симпатіях електорату саме до pana Слободяна годі було й сумніватися...

Однак само собою зрозуміло, що витрачені на рекламну кампанію кошти треба «відбити» в той чи інший спосіб. Найпохмуріші прогнози стосувалися можливого підвищення цін на всю продукцію «Оболоні» – однак вони не виправдалися. Отже, профіт для pana Слободяна мав полягати в чомусь іншому – але в чому саме?! Можливо, якимось розширяться асортимент пива, безалкогольних напоїв чи соків?.. А може, новоспечений депутат захоче якимось віддячити жителів територіального виборчого округу, які забезпечили його депутатство?.. Або зробить щось для Тернополя, в якому він з'явився на світ 42 роки тому?..

Що ж, певний час люди потеревенили про це між собою, потеревенили та й забули, бо кожен мав достатню кількість своїх нагальних проблем, щоб нескінченно думати про щось чуже – навіть про пиво... І саме тоді в пресі майже непоміченими промайнули нечисленні повідомлення про те, що Акціонерним товариством «Оболонь» був викуплений контрольний пакет акцій ВАТ «Охтирський пивоварний завод». Трохи згодом пан Слободян дав якомусь мас-медіа коротенький коментар щодо непоганих перспектив Охтирського пивзаводу – звісно, якщо забезпечити грамотний менеджмент, без якого стан справ підприємства навряд чи покращиться.

А ближче до кінця вересня відділ маркетингу й реклами АТ «Оболонь» оголосив про організацію невдовзі рекламного прес-туру на ВАТ «Охтирський пивоварний завод». Про гучний розголос справи ніхто особливо не дбав – швидше навпаки: всі прекрасно розуміли, що без дегустації продукції підприємства не обійдеться, отож в прес-тур відбиралися тільки представники авторитетних ЗМІ, які не просто прокатаються на Полтавщину й поп'ють пивка задурно, але й забезпечать відповідну рекламну віддачу. Через пару тижнів усі формальності були нарешті залагоджені, рекламні угоди між підприємством і мас-медіа укладені, а списки учасників прес-туру складені й затверджені.

І ось «веселий» прес-тур нарешті стартував...

* * *

– Всеволоде, дозволь поцікавитися: що ти ховаєш за «Буйтуром», га?

– От усіх чомусь непокоїть саме це, а не щось інше! – мугикнув газетяр, примружившись по-котячому. – Те, про що я пишу, що саме я пишу і чому саме пишу, – воно нібито другорядне. Натомість псевдонім цікавий всім...

– Так же, насамперед, треба ж зрозуміти, що ти за людина, чи як?!

– Чи як, – пожартував Буйтур Всеволод.

– Ішов би ти в дупу!

---

⁷⁸ Генеральний директор, а згодом – президент (на громадських засадах) АТ «Оболонь», президент Футбольного клубу «Оболонь-Бровар», український політик, народний депутат III, IV та VI скликань.

– Сам ти йди гуляй у дупу...

– Відштовхуючись від псевдоніму, легко пояснити все інше, що ти собою являєш як людина.

– Ні-ні, Ремко, ти не лізь туди, куди лізти не варто...

Схоже, назривала серйозна сварка, проте в цей самий момент двері кімнати прочинилися, і всередину ввалився третій мешканець, найбільший хропун серед них усіх – Спартак Сивак. І до речі – єдиний, хто відправився у прес-тур... на не зовсім законних підставах. Швидше, так би мовити, по блату...

Адже якщо Богораз представляв Дніпропетровське телебачення (його оператора, який спав дуже сторожко, заселили в іншу кімнату – подалі від хропунів), а Буйтур Всеволод – газету «Поступ+», що була сучасною реплікою легендарного часопису «Post-Поступ»⁷⁹, то Сивака відрядила до Охтирки громадська організація – Українська асоціація бізнесменів та орендарів. До УАБО він потрапив, можна сказати, випадково – внаслідок заплутаного ланцюжка подій.

У понеділок, 2 березня 1998 року, редакція газети «Селянин» оголосила страйк через багатомісячну не виплату зарплатні, після чого була миттєво викинута на вулицю у повному складі. Далі, двох звільнених газетярів – головного редактора Зореслава Бурбелу і редактора відділу політики Спартака Сивака – буквально на місяць винайняв у якості PR-менеджерів президент УАБО пан Гжесюк: він теж балотувався до Верховної Ради України по мажоритарному округу № 220... але куди ж йому було змагатися в популярності з самим гендиректором легендарного пивзаводу?! Звісно, вибори Ричард Бернардович з тріском програв...

Але річ у тім, що АТ «Оболонь» як юридична особа була колективним членом Української асоціації бізнесменів та орендарів! Через це напередодні виборів Гжесюк намагався умовити Слободяна висуватися за якимсь партійним списком (адже будь-яка партія з задоволенням прийняла б у свої лави директора пивзаводу), поступившись місцем по «мажоритарці» йому як президентові УАБО. Ясна річ, з цього нічого не вийшло... Після виборів Зореслав звільнився з асоціації, натомість Спартак залишився працювати там.

Отож дізнавшись про майбутній прес-тур, Ричард Бернардович Гжесюк знов зв'язався тепер уже з народним депутатом Слободяном і попросив забезпечити в групі журналістів місце для PR-менеджера УАБО. Розрахунок був простим: поки всі «акули пера й мікрофону» оглядатимуть Охтирський пивоварний завод, Спартак мав обігати всю Охтирку, прорекламувати там УАБО і по можливості завербувати нових колективних членів. Насамперед, це стосувалося ВАТ «Охтирський пивоварний завод», але не тільки... Загалом, чим більше – тим краще.

Та оскільки Спартак працював за своєю власною програмою, свободи дій у нього було більше від інших. А тому Буйтур Всеволод і Ремка Богораз дуже чекали на його прихід. Дуже-дуже!.. Він це знав, але з невідомих причин вирішив трохи подразнити хлопців:

– Народе, а нумо погляньте, що мені до рук припливло!.. Як вам – вражає, хіба ні?!

Після чого помахав у повітрі кількома аркушами паперу від шкільного зошита «в лінієчку», списаними щільними ліловими рядками. Від такого видовища Буйтур Всеволод сердито загарчав, тоді як Ремка глибоко зітхнув, негарно вилаявся і мовив:

– Послухай-но, Спартаку, який вболіває за «Динамо»!.. Чи тебе щось чисто конкретно просили принести, чи не просили?..

– Просили, – широко посміхнувся новоприбулий.

– Ну, то про що ж тебе попросили? Причому попросили по-людськи, зваж на цю обставину...

⁷⁹ Громадсько-політичний щотижневик, що виходив у Львові в 1991–1995 роках. Його попередником був класичний «самвидавський» часопис «Поступ» (виходив у 1989–1990 роках, був офіційно зареєстрований під новою назвою в 1991 році). Двічі реанімувався під назвою «Поступ» (вже як щоквартальник) в 1999 та 2005 роках. З виданням у різний час були пов'язані такі видатні українські журналісти, як Вадим-Сава Галиновський, Орест Друль, Андрій Квятковський, Михайло Коломієць, Олександр Кривенко, Сергій Набока, Мар'яна Чорна та ін.

– Півлітруху просили притаранити! – гримнув Буйтур Всеволод. – Бо пиво без горілки, сам розумієш – це гроші на вітер. А ти що приніс?! Що за папірцями ти перед нами хизуєшся?!

Так само променисто посміхаючись, Спартак широким театральним жестом кинув папірці собі на ліжко, потім повільно завів праву руку собі за спину, витягнув з-за брючного ремня велику пляшку модної горілки «Nemiroff Медова з перцем» та здійняв її над головою високо, на манер факелу, який тримає американська статуя Свободи:

– Ось вона, дивіться! Вже й пожартувати не можна...

– Стривай, це ж із перчиком, – здивувався Ремка.

– І що з того?

– А під пивасик як же?! Пиво з перцем... м-м-м!..

– А я саме гірку люблю. Зараз скуштуєш, то й казатимеш потім.

– Ну, Спартаку, ти ж і збоченець! А ззовні й не скажеш...

– Я такий, яким уродився.

– Ну гаразд, годі вже вам, годі! – перервав сперечальників Буйтур Всеволод. – Давайте повечереємо нарешті, бо намоталися сьогодні знатно. Я особисто зголоднів, як вовк. Не знаю, як ви...

– Як боярин Тугар Вовк із «Захара Беркута»! – пожартував Спартак.

Ремка відгукнувся в тому сенсі, що так, усі зголодніли. Отож на кімнатному столику швиденько розставили принесену Спартаком гірку медовуху з перцем «Nemiroff», виклали кожен свій «тормозок» та наїдки, що їх вдалося прикупити по дорозі. А на завершення додали основні здобутки дня нинішнього – по парі пляшок пива кожен: по одній літровій пляшці «Охтирського Світлого» і ще по одній літровій – «Охтирського Гусарського». Після коротенької наради вирішили випити світлого пивасика на вечерю, а пляшки «Гусарського» все ж таки не відкорковувати, а привезти кожен в свою редакцію – щоб і їхні співробітники також оцінили хмільну продукцію тутешнього пивзаводу...

Попри висловлені Ремкою побоювання, «підправлене» медовухою світле пішло, що називається, «на ура». Перший тост проголосили за знайомство – оскільки газетярі прибули безпосередньо з Києва, тоді як телевізійник – з Дніпропетровська. Другий тост підняли за майбутні ринкові успіхи Охтирського пивзаводу, який вже зараз випускає вельми пристойну продукцію. Третій тост, за традицією, мав бути «жіночим», отож відгукнувшись на пропозицію Спартака, випили за ту саму «жінку» – за ЖУРНАЛІСТИКУ, яка об'єднала їх усіх: випускника журфаку, колишнього вченого-металурга і колишнього аспіранта-історика. Далі вже не тостували, а лише повільно сьорбали «йоржик з перцем», в міру необхідності доливаючи у свої склянки або пиво, або медовуху – кому чого хотілося. У паузах між тостуваннями і поїданням «тормозків» кожен розповідав, як заведено, ті чи інші журналістські бувальщини.

Буйтур Всеволод повідав, як торік їздив на Тернопільщину до села Шумляни, щоб записати розповідь пані «Стефи» – Марії Пальчак, учасниці останнього зіткнення останньої боївки УПА з радянськими «чекістами» у квітні 1960 року. Згодом виявилось, що інтерв'ю з нею вийшло друком на першій шпальті газети «Український націоналіст» і по факту стало останньою прижиттєвою публікацією, присвяченою цій героїчній жінці, яка невдовзі відійшла у засвіти.

– Та ну, заливаєш! – махнув рукою Ремка Богораз, якому розповідь колеги явно не сподобалася. – Яке там УПА у шістдесятому році?! Це що, виходить, вони існували іще півтора десятиліття по війні, так?..

– Саме так, – охоче кивнув Буйтур Всеволод. – І не просто існували, не просто по схронах перховувалися, а воювали зі зброєю в руках!

– Маячня.

– Не віриш?! Ну-у-у, то твоє дурне діло...

Щоб трохи розрядити ситуацію, Спартак розповів тематичний анекдот:

– Йде чоловік лісом, гриби збирає. Раптом із самісіньких хашів вистрибує літній чоловік в однострої з німецьким «шмайсером» в руках і запитує: «Дядьку, скажіть, чи є в селі німці?» – «Та що ти таке кажеш, чоловіче?! Вже півстоліття, як війна скінчилася». – «Тьху ти! А я, дурень, і досі поїзди під укіс пускаю».

Посміялися.

Потім Буйтур Всеволод додав, що буквально через пару місяців після публікації останнього прижиттєвого інтерв'ю пані «Стефи» на нього вийшов маріуполець, який відрекомендувався Жданом Костівим і повідомив, що є сином Олега Цетнарського – ще одного учасника того легендарного бою! Нібито «чекісти» залякали його матір (яка саме тоді була при надії), й вона була змушена розповісти все, що знала про останню боївку УПА, після чого переїхала в Маріуполь (тодішній Жданов) і змінила прізвище. Історія, звісно, цікава – от тільки як її перевірити, якщо пані Ольга (матір Ждана Костіва і вдова Олега Цетнарського) позаторік померла від раку, не маючи на руках жодних матеріальних доказів на підтвердження правдивості своєї розповіді?..

– Якщо ти не проти – я подумаю. Можливо, щось і підкажу, – сказав на це Спартак. На відміну від Ремки, історії пані «Стефи» і Ждана Костіва його явно зацікавили.

Далі слово надали PR-менеджеру УАБО – Спартак розповів, як під час роботи в газеті «Селянин» його відрядили до Миронівки на відкриття першої черги модерного сільськогосподарського комплексу, збудованого міжнародною компанією «Київ-Атлантик-Україна». На відкриття прибув посол США Вільям Грін Міллер⁸⁰, отож, дочекавшись, коли на фуршеті всі як слід «накатали», Спартак спромігся підійти з диктофоном у руках до пана Міллера раніше від його тілоохоронців – через що останні мало не пристрелили журналіста. Коли ж бодігарди спробували м'яко відтіснити нахабу від охоронюваної персони, нагримав, щоб не заважали брати інтерв'ю. Чим ввів бодігардів у ступор.

– Заливаєш, – знов не повірив Ремка.

– О-о-о, ти Спартака не знаєш! Він може, – махнув рукою Буйтур Всеволод. І розповів, як, перебуваючи на брифінгу в ЦВК, «цей нахаба» висмикнув останній прес-реліз з-під носа у самого Гонгадзе. Спартак же додав, що після його самовільного підходу до Вільяма Гріна Міллера наступної ж ночі додому до головреда газети «Селянин» Зореслава Бурбели зателефонували з СБУ і дуже ввічливо попросили пояснити своєму співробітникові, відрядженному до Миронівки, щоб він не порушував систему охорони VIP-персон, особливо іноземних дипломатів, якщо йому дороге здоров'я і навіть цілісність власної макітри на плечах...

Тепер настала черга Ремки, й він повідав, як кілька місяців тому записував для Діпропетровського телебачення ексклюзивне інтерв'ю заступника Генінспектора Генеральної військової інспекції при Президентові України з питань авіації і космонавтики Леоніда Каденюка, коли той приїжджав у справах на «Південмаш».

– Ех, і поталанило ж тобі із самим Каденюком зустрітися! Якби мені подібний шанс випав, я б тоді!..

– А якби мені випав шанс підійти до американського посла раніше від його бодігардів – я б тоді!.. – передражнив його Ремка і засміявся разом з Буйтуром Всеволодом. Потім додав: – Гаразд, не ображайся, я ж по-доброму. Ми тут всі троє по-доброму, бо всі свої...

– Авжеж, усе по-доброму, – кивнув Спартак. – Ти загалом не такий зарозумілий, як багато хто з телевізійників. Хороший ти хлопець... Хоча така професія, як «хороший хлопець», нібито існувала тільки в переліку професій шпигунів американського ЦРУ.

Знов трохи посміялися, тоді Ремка пояснив:

– Та я майже такий самий, як і ти! Теж колишній вчений. Тільки твоя наука називалася «зварюванням»...

⁸⁰ Надзвичайний і Повноважний Посол США в Україні в 1993–1998 роках.

– «Високотемпературним паянням»...

– А-а-а, яка нахрін різниця?! Я ж аспірантуру намагався закінчити, щоб захиститися і стати кандидатом історичних наук. Ти хотів стати кандидатом технічних наук. В цьому наша схожість... а може, й не тільки в цьому?

– Не тільки, – погодився Спартак.

– А в чому ще?..

– Як міг би сказати на моєму місці персонаж Калягіна у фільмі «Здрастуйте, я ваша тьотя»: я тобі потім скажу... якщо захочеш.

Він посміхнувся.

– А чому не зараз?..

– Бо якщо скажу зараз, то зіпсую все застілля.

Прорікши це, Спартак дуже артистично витримав паузу, потім підвівся з-за столу, майже не похитнувшись, підійшов до своєї сумки, видобув звідти пляшку «Гусарського» пива, брякнув її на стіл та прокоментував:

– Звісно, матеріал для «Бізнес-практики» я напишу. Це само собою, як і було домовлено. Навіть не обговорюється... Але ж у «Бізнес-практиці» я поза штатом, у нас із ними суто гонорарні відносини! То що, нести пивасик їм?! Чи приперти його Ричарду Бернардовичу?! Але ж Гжесюк ніяким боком не журналіст, а пиво є результатом прес-туру!.. Отож, хлопці, їй-богу, ми цю пляшку краще зараз на трьох оприходуємо.

– Дай я тебе обійму!.. – Буйтур Всеволод насилу відірвався від стільця, незграбно упіймав Спартака за шию, чмокнув у щоку, потім звернувся до Ремки: – А знаєш, до чого вправно він вихопив останній прес-реліз буквально з-під носу у самого Гонгадзе?! О-о-о, цей хлопець далеко піде... Далек-ко-о-о... Дал-леч-чень-ко-о-о!.. Й не тільки в жур-р-рналіс-с-тиц-ці, але і в літера... в літерат-тур-рі так-кож-ж!..

– Ого-го, як розвезло тебе, – трусонув головою телевізійник. – Навіть не знаю, наливати тобі «Гусарського» чи, може, не варто?..

– А як же не налити? Налити неодмінно, – вступився за нього Спартак. – Ми ж трое хропунів, тому як домовлялися: напиваємося «йоржиком» та спимо, хто б із нас як не хропів! А «полірнутися» чистим пивасиком після «йоржика з перцем» – діло святе. Отож давай, не сачкуй!..

Сказано – зроблено.

Налили й «полірнулися».

Тоді пробелькотавши: «Все, я готовий!..» – Буйтур Всеволод поплентався до свого ліжка, впав на нього й негайно захропив, навіть не роздягнувшись. Ковзнувши по ньому побіжним поглядом, Спартак мовив тихо до Ремки:

– Ну що ж, наш колега спить, отож тепер можна сміливо сказати, в чому наша з тобою схожість. Якщо тобі й досі цікаво, звісно...

– Цікаво, авжеж.

– «П'ята графа».

– А-а-а, он навіть як?..

– Саме так. Звісно, якщо я не помилився щодо прізвища «Богораз».

– Ні, не помилився. А ти?..

– Дівоче прізвище моєї мами – Литвак. Ти в курсі, хто такі «литваки»?..

– В курсі... Що ж, за це й доп'ємо досуха нашого пивасика! По-гусарськи, без закусончика. Гоп-па-а-а!..

Допили.

– До речі, а що там наш билинний друг Буйтур варнякав про літературу? Нібито ти щось там вмієш, окрім журналістики. Чи він вже... того?..

– Ні, чого ж, він не збрехав, – Спартак хитро підморгнув Ремці, – я в літературі справді дечого вже досягнув... Хоча це так... вважай, лише початок. Колись напишу більше. Значно більше! А поки що...

Він несподівано підвівся, наблизився до свого ліжка, зібрав розкидані там аркуші та знов продемонструвавши Ремці, пояснив:

– Це, вважай, згадки про дитинство одного місцевого вчителя і водночас його життєва сповідь. Звати вчителя Левком Потаповичем, цю свою сповідь він писав і переписував роки й роки... і все одно не довів до стану, коли б її хтось-таки взявся опублікувати! Отож тепер передав спогади мені, сказавши: «Спробуй зробити так, щоб мій біль дійшов до людей! Дуже тебе прошу, спробуй». Так і сказав. Що ж, таки доведеться спробувати...

– Як ти його розшукав, учителя цього?

– На пивзаводі працює один з його учнів – він і підказав. А все інше – справа техніки. Треба ж не тільки вештатися туди-сюди в пошуках журналістських матеріалів. Іноді варто зупинитись і на всі боки озирнутися. От тоді й виявиться, що поруч із тобою лежить нікому не потрібна заготовка майбутнього шедевр... Ну-у-у, майже нікому не потрібна, – виправив сам себе Спартак, – бо є вже двоє: цей самий старий вчитель, який усе це пережив реально, і ти, якому до чужих спогадів не байдуже.

– То що ж із цього вийде? Невже роман... – Ремка з недовірою оглянув щільно списані аркуші «в лінієчку».

– Поживемо – побачимо. Може, й роман... але навряд чи. Найшвидше повість чи велике оповідання. Натомість з розповіді Марії Явтухівни...

– Стривай, стривай! А це ще хто така?

– Та так, знайома цього Левка Потаповича.

– Вона теж мемуарами бавиться? – слово «мемуарами» Ремка вимовив дещо зневажливо, через губу.

– Ні, навпаки, – в голосі Спартака прозвучало здивування, – саме Марія Явтухівна все намагається приховати.

– Чому?..

– Ще не знаю. Але якщо завтра збігаю до неї додому рано-вранці, то, мабуть, встигну поговорити до нашого від'їзду. А якщо ні... Левко Потапович сказав, що її дочка Каміла в Полтаві живе. Не вдасться з матір'ю – спробую поговорити з дочкою. А там, я відчуваю, все дуже, дуже цікаво!..

Але сказавши це, Спартак запропонував:

– А втім, давай-но лягатимемо спати! Ми й повечеряли, і все повипивали, а завтра зранку мені ще треба до Марії Явтухівни збігати. Бо раптом вдасться її розговорити?! Принаймні я сподіваюся на це. Дуже сподіваюсь...

1999 «Ти запізнився...»

Дніпропетровськ, кінець лютого 1999 року

– Еге-гей, Густавівно! Диви, чим нас сьогодні ошасливили...

Арнольд виструнчився у величній позі перед ліжком паралізованої матері, вимахуючи у повітрі перед собою невеличким мішечком.

– Чи знаєш ти, що це таке, га? Нумо давай-но перевіримо твою кмітливість. Адже хочеться знати, чи відшибло у тебе щось окрім розуму... Бо дивись мені: якщо не відшибло, я тобі ще жениха знайду годящого! Ти ж, Густавівно, можна прямо сказати – майже ідеальна жінка: весь час лежиш та й лежиш собі в ліжку. Лежиш, лежиш, нічого не робиш – тільки я та я за тобою весь час доглядаю.

А так – ти лишень уяви: попервах ми удвох із бахуром твоїм станемо за тобою ходити, а потім уже й він один. Бо я нарешті улаштуванням власного статевого життя займуся. А бахур цей твій – йому ж лафа суцільна! Бо як захоче тебе відшпилити – йому достатньо буде на тебе

видертися, і все. Ти завжди у ліжку, завжди готова віддатися... Ну що, Густавівно, скажеш, я настільки вже не правий?..

Вона мугикнула з явним надривом. Розцінивши це якимось по-своєму, Арнольд криво усміхнувся й поквапився заспокоїти матір:

– Гаразд, гаразд, не нервуйся: шуткую я, шуткую... Ще б пак! Адже поряд із твоєю повсякчасною готовністю до злягання з мужичками ти маєш також два грандіозні недоліки. По-перше, якщо хтось і видереться на тебе – то з тебе самої тоді або ж дрек⁸¹ полізе, або ж сцязки поллються, а потім прибирай за тобою і мий... А по-друге, ти навіть ноги перед мужичком своїм розсунути самостійно не можеш – що неприємно, погодься. От моя Таткатутка знаєш як ніженьки свої солоденькі переді мною розсувала, га?! О-о-о, моя ненаглядна Таткатуточка, де ти зараз, дівчинко?..

На деякий час Арнольд завмер, замріяно заплющивши очі, але потім смикнувся усім своїм хирлявим тілом і продовжив:

– А втім, схоже, про Таткатуточку доведеться все ж таки позабути, хоча вона все не йде у мене з пам'яті та не йде. І навіть досі я моїй дівчинці подумки присвячую цілі поеми. Ось наприклад, коротенько...

Й різко відсунувши назад праву ногу, колишній вчитель заходився декламувати виразно, з напівтваринним піддиванням:

*Ти пам'ятаєш, як темної ночі
Тобі на черево я сім'ям надрічив?
Палали при цьому дівочії очі,
Вмовляючи: «Арні, звози мене в Сочі!»
Грузини тебе неодмінно захочуть,
Циганка кохання тобі напорочить.
А я, вже не маючи жодної м'бчі,
Губами повисмокчу соки дівочі...
Це станеться темної-темної ночі:
Мій прутень кицюню твою залоскоче!..*

Арнольд глибоко вдихнув, різко видихнув і спитав:

– Ну, то як тобі моя творчість, Густавівно? Геніально, еге ж?

Паралізована знов надривно мугикнула.

– Так, згоден з тобою, – кивнув він. – Ти ж знаєш, я вже назбирав поезій на дві товстезні збірки, не менше! От щойно ти подохнеш, як я піду до нашої дніпропетровської Спілки письменників і попрошу ці всі поезії надрукувати. Знаєш, як я ці книжки назву? Анумо спробуй вгадати.

Однак скільки не очікував Арнольд, а Генрієтта Густавівна завмерла й не те що не ворушилася – навіть майже припинила дихати.

– Шкода, що не здогадалася, – зітхнув нарешті невизнаний поет. – Ну що ж, я розумію причину твого тугодумства, а тому не серджусь на тебе. Отож знай, що назву я збірку дуже оригінально: «Кексування». Оскільки ж томів там буде два, то у кожного буде свій підзаголовок. У першого: «Я кексую Таткатутку». У другого: «Таткатутка кексує мене». Класно, еге ж?! А псевдонім який я собі придумав – знаєш?! На їдш побажання «мир вам!» звучатиме, як варіант – «шлюм цу ір», отож я вирішив взяти собі псевдонім «Шелом Соер». Майже «Шолом-Алейхем», яке означає те саме побажання «мир вам»... Правда, класно?! Та з таким псевдонімом я запросто переплюну цього самого Шолом-Алейхема!.. От просто тьху – і переплюну!..

⁸¹ Лайно (їдши).

Мати втупилася у нього закам'яніло-нерухомим поглядом. Намагаючись вловити в глибині її очей хоч якусь приємну для себе думку, Арнольд очікував, очікував... і раптом проскреготав:

– Невже ти на їхньому боці, мамо?! Невже?.. Не може того бути! Я ж твій син, єдиний синок твій улюблений, заради якого!..

Раптом він кинувся до паралізованої, наблизився упритул до її обличчя і заскреготав хрипким загрозливим шепітком, від напруги плюючись слиною:

– Не вірю! Не вірю, мамеле моя, що ти перейшла на їхній бік!.. Я ж твій єдиний син... загалом єдина дитина!.. Ти ж мені розповідала колись, що татуся мого Артура не просто не любила, а навіть більше – терпіти не могла!.. І що ноги перед ним розсунула тільки тому, щоб він тобі наклепав дитину, яку можна було б записати на його прізвище і з правильною, а не єврейською національністю в паспорті! Ти на все це пішла заради любого свого Арнольдика, мамо моя рідна. Батько про всі твої фойле штик якщо й не знав, то принаймні здогадувався, тому й кинув нас, коли я був ще маленьким. Але ж ти свого домоглася, Густавівно, чи не так?..

Паралізована раптом втягнула повітря через ніздрі різко й глибоко, ніби задихаючись. Арнольд негайно розсміявся і зашепотів знов:

– І все ж таки, до чого цікаво виходить... Ти тільки прикинь, Густавівно, до чого цікаво виходить?! Ти з моїм татом Артуром, який дременував від тебе світ за очі, таки спромоглася наштопати синочка з правильним прізвищем і правильною національністю в радянському паспорті. Більш того – ти зробила все можливе, щоб синочок твій закінчив хоч би педінститут і став шкільним вчителем математики. Я знаю, до чого нелегко все це тобі далось, Генріетто Густавівно Баум!.. Знаю.

Але ж тепер?! Як бути з тим, що стало тепер?.. Твій син – Лопушанський Арнольд Артурович, у паспорті якого нема жодного натяку на неправильну національність його матері. Тим не менш він обирає собі для першого ж літературного видання псевдонім «Шелом Соер» і з цим псевдонімом збирається заткнути за пояс самого Шолом-Алейхема!.. І я його таки заткну за пояс – можеш не сумніватися! Бо я ж мушу не працювати, а з тобою повсякчасно вдома сидіти і тобі весь час сраку від гівна відмивати... А так сидітиму вдома й не тільки тебе доглядатиму, а ще й вірші писатиму! Знаєш, як ми на гонорари від моєї суперської поезії заживемо, га?..

А втім, стривай, Густавівно, стривай!..

Сплеснувши руками, Арнольд раптом почав озиратися навсідч, явно щось шукаючи. Як раптом з радісним вигуком підібрав загадковий мішечок, що його попервах продемонстрував матері, а потім ненароком, між мудруваннями та декламуванням віршів з претензією на геніальність, вронив на підлогу, після чого продовжив уже гучніше:

– Отож, Густавівно, мішечок цей... Я так і не сказав тобі, що ж у ньому міститься, а ти так і не вгадала. Не вгадала, правда ж?.. А між тим, в мішечку цьому – мак! Мені мак цей видали в нашій міській єврейській общині, щоб я напік нам гументашів на Пурім, який святкуватимемо вже зовсім невдовзі⁸². Але я не напечу, ні... Я піду на базар і продам комусь цей мак, а на виручені гроші куплю нам чогось попоїсти. Це буде краще, ніж гументаші, на які все одно потрібне борошно, якого нема!..

Але ж мені в общині мак видали – га, як це тобі?! Й загалом пообіцяли тебе на облік поставити, як паралізовану, щоб нам якогось хавчику час від часу підкидати. Ти пам'ятаєш, Густавівно, як ще напередодні цього року я з голодухи хотів тебе повісити, а потім і самому повіситися?! Най би ця обдодбана Українська держава сказала від сорому за те, що заморила голодом нас – вигнаного зі школи чудового вчителя-математика і його паралізовану мамеле... Але все ж таки втримався й не повісив тебе. І сам не повісився також. І вени нам обом не

⁸² В 1999 році Пурім припав на 2–3 березня.

вскрив, щоб ми повитікали кров'ю на цю ганебну землю!.. Зате тепер про нас община дбає, нам продуктами допомагає. А коли вони синагогу «Золота Роза»⁸³ відремонтують, обіцяють розгорнути допомогу нужденним на повен зріст. Отож прикинь, Густавівно, яким би цедрейтером я був, якби тебе повісив і сам би поруч повісився!..

Деякий час Арнольд самозадоволено реготав, насолоджуючись власною кмітливістю, але потім знов посумнішав:

– Одне лише погано: мою дівчинку, мою Таткатуточку вони усім скопом так проти мене налаштували, що вона все не відтане ніяк! Особливо цей її дідусь постарався... Ну цей вантажник з гастроному на проспекті Карла Маркса, здоровезний такий дядько, пам'ятаєш?.. Але хрін із ним, чорти б його скоріш до себе забрали!.. Головне, що він став головним, хто Таткатутку проти мене налаштовував і налаштовує. До того її налаштували, що під час нашої останньої зустрічі вона мене «недоміркоком обгризеним» обізвала. Кого обзивати так почала – кого, га?! Адже коли ми кохалися у цій самій квартирі... коли я її самозабутньо шпилів до сьомого поту, вона інших пісеньок співала: тоді я був у неї Богатирем Невтомним! А тепер вона каже, що я все це сам собі понавигадував!.. Нафантазував, бачте. Ну, нічого!..

Арнольд аж просяяв весь від передчуття майбутнього щастя й завершив:

– Нічого, Густавівно, нічого! Тепер тобі єврейська община хавчиком допомагає – тепер протягнемо!.. А там я випущу поетичний двотомник «Кексування», а з двотомником мене залюбки до Спілки письменників приймуть. От тоді син твій стане знаковим поетом епохи Шеломом Соєром, на виступи якого збиратимуться стадіони. Можливо, моїм ім'ям навіть нашу вулицю назвуть – оцю саму, де ми з тобою зараз живемо... А тоді моя Таткатуточка згадає, хто з неї свою любу музу зробив! Тоді вона вибачиться за «недомірка обгризеного». Ще й як вибачиться!.. На колінах вибачиться, паскуда така, в усіх позах вибачиться, в яких я лише захочу!

Й Арнольд щасливо заіржав, немовби дикий огир.

---

⁸³ Знаменита синагога в Дніпрі, збудована в 1852 році. На межі тисячоліть були проведені її капремонт і реконструкція, завершені 20 вересня 2000 року.

Мінвуглепром України, вул. Богдана Хмельницького, № 4, Київ, ніч з 1-го на 2 квітня 1999 року

Все сталося, як у знаменитому дитячому віршику Корнія Чуковського: у нього задзвонив телефон. Оскільки стрілки його наручного годинника показували вже 22:20, то варіантів було небагато. Власне, лише два, з вірогідністю 95 %: або телефонував хтось із журналюг-трудоголиків, або мама. Теоретично на кожен з варіантів припадало по 47,5 %.

Втім, з усіх «трудоголиків пера і диктофона» після десятої вечора на робочому місці могла лишатися хіба що Ланка Чекмарьова, відповідальна в «господарстві» Михайла Коломійця⁸⁴ за вугільну промисловість, на даний момент охоплену потужним страйком. Не дивно, що з «Українських новин» Спартаківі телефонували хвилин десять тому... Отже, зараз Чекмарьова, найшвидше, додруковує повідомлення, яке поставить у стрічку на 22:30. Вона кмітлива, сказане вловлює з першого разу. Така навряд чи стане передзвонювати по кілька разів і щось перепитувати. А тому...

– Слухаю, – мовив він рівним тоном, хоча і був майже впевнений, що зателефонувала мама Гатя.

– Синку, то коли тебе додому чекати? – пролунало з навушника слухавки стурбоване запитання мами Гаті.

– Мамо, ти про що?! – ледь стримуючись, запитав Спартак. – Я ж тобі сто... ні – навіть двісті разів пояснював, щоб ви з татом на мене сьогодні не чекали, бо у нас тут надзвичайна ситуація.

– Але ж я думала, що ти просто пожартував...

– З чого б це?!

– А з того, що сьогодні – День дурня. В тому сенсі, що Перше квітня... У тебе вся спина біла і все таке інше.

– Ну так, ну так... Світ перевернувся, а Геббельс оженився на єврейці.

– При чому тут Геббельс?! Нащо його проти ночі згадувати?! Та тьху на нього, на фашистюгу цього, скільки він нещастя заподіяв!..

– Ой, мамо, ти облиш! Облиш, будь ласка. Це я всього лише процитував Штірліца із «Сімнадцяти миттєвостей весни».

– Хіба?..

– Можеш не сумніватися.

– Ну, то дивись мені! Бо такий веселий день псувати не годиться.

Веселий день Перше квітня, так, авжеж!..

Спартак з легким смутком згадав усі позитивні моменти, пов'язані з цим святом. Зокрема, поїздки на одеську Гуморину ще в студентські роки, потім його візити на «Одеський Абирвалг», зустрічі з Аркадієм Юліановичем Верніковим, їхні посиденьки в «Гамбрінусі» на Дерibasівській, келихи розпивленої води та смачнющу рибку... А ще – розвеселу «тітку-одеситку», родичку його друга Валерки...

Мабуть, таки не слід було згадувати кіно про Штірліца – бо тільки матусю налякав. Усе ж таки вже майже ніч надворі, отож вона й не зрозуміла його гумору.

– Спаріку, то тебе все ж таки чекати з вечерею?.. – пролунало зі слухавки.

⁸⁴ Відомий український журналіст, засновник інформагенції «Українські новини». Обстоював стандарти незалежної журналістики, орієнтованої на створення самодостатньої прибуткової компанії, що не потребує зовнішньої фінансової й адміністративної підтримки. Як доводять результати офіційного й неофіційного журналістського розслідувань, вкоротив собі віку в жовтні 2002 року.

– Якщо я перед цим незрозуміло висловився, то спеціально для тебе можу повторити: не чекати!.. не чекати!! НЕ ЧЕКАТИ!

– А чого ти так кричиш, синочку?..

– Бо ти з першого разу не розумієш. Я ж тобі по-людськи пояснив: у нас тут надзвичайна ситуація – шахтарі страйкують. Все треба залагодити.

– А ти тут до чого, синочку?

– А я – прес-секретар Мінвуглепрому, заступник начальника інформаційно-аналітичного управління. Отож особисто міністр і попросив особисто мене, щоб особисто я допоміг по-людськи відредагувати фінальну угоду між дирекцією холдингу «Краснодонвугілля» і страйкарями.

– Синочку, та я тебе зараз навчу, як це робиться, – миттєво пожвавилася мама Гатя. – Це треба взяти будь-яку попередню угоду...

– Мамо-о-о!.. – скрушно зітхнув Спартак.

– Не переривай матір, коли вона з тобою розмовляє!.. Отож береться будь-яка попередня угода за будь-який попередній рік – це називається «коза». В ту угоду підставляються ті дані, що потрібні на сьогодні, все редагується – і готово! І ти можеш прийти додому вечеряти.

– Мамо-о-о!..

– Та й загалом, це не твої обов'язки. От скажи їм, хай самі це роблять, а ти йди додому. Мабуть, є там кому угоди писати. Чи ти вважаєш, що твоя мама дурна і темна, що вона в житті нічого не тямить?! То ти про мене поганій думки, синку! А я тобі вечерю, між іншим, в шерстяний плед закутала, щоб вона теплою була, коли ти прийдеш...

– Мамо! – знов не стримавшись, гримнув Спартак. І коли мама Гатя розгублено замовкла, мовив: – По-перше, це мої виробничі відносини, і ти в них не суйся, будь ласка.

– Мама тобі поганого не порадить...

– Мамо-о-о!.. По-друге, не забувай, що я не просто прес-секретар. Я ж письменник все ж таки! В цьому вже всі, здається, переконалися...

– Ой, Спаріку, до чого ж прекрасну книжечку ти написав! – негайно підхопила улюблену тему мама Гатя. – І треба ж такому статися, щоб ти дослівно мою розповідь про Куренівську трагедію в книжечку свою вставив, хоч я тобі все це ще малому розповідала... Я читаю, перечитую і аж плачу!.. І всі, хто читає – всі плачуть!.. Ой, до чого ж ти талановитий... А стиль письма у тебе – як у Паустовського. Принаймні не гірший.

– Ті, хто запросив мене прес-секретарем до Мінвуглепрому – вони читали також. А ще буквально вчора... Я тобі просто казати не хотів.

– Про що, синочку?!

– Мені телефонували з продюсерської агенції «Зелений Пес», просили зайти до них наприкінці наступного тижня.

– А що то за продюсерська агенція така?..

– Пам'ятаєш мій роман «Двоє в чужому домі»?

– Це який саме?.. Нагадай, будь ласка.

– Про вампірів і про крадіїв. Пародія на типове американське кіно.

– Ой, синочку, та ну їх, вампірів тих! Я їх боюся... Та й кіно американці знімати не вміють. Куди їм хоча б до наших фільмів про війну!..

– Ну гаразд, це неважливо, зрештою. А важливо те, що продюсерська агенція «Зелений Пес» влаштувала перший Всеукраїнський конкурс гостросюжетного роману «Золотий Бабай». Отож на цей конкурс я свій вампірський роман про крадіїв і відправив.

Мама Гатя второпала не одразу, але після паузи зі слухавки пролунало:

– О-о-ой, Спа-а-аріку... То ти на тому конкурсі переміг, чи що?!

– Переміг чи ні – ще не знаю. Але до фіналу мій рукопис таки дійшов. Отож брати Капранови мене й попросили зайти до «Зеленого Пса» на наступному тижні. Це зовсім поруч з нашим домом – на Нижньому Валу...

– О-о-ой, Спа-а-арику... Дай-то Боже, щоб мій синочок!..

– Принаймні схоже, що не тільки ти, але тепер вже й організатори конкурсу «Золотий Бабай» теж переконалися, що я маю власний стиль письма. А ще ж напрацював редакторські навички в газеті «Селянин»... Отож зовсім недарма міністр наш Борис Борисович попросив, аби я не просто поредагував стару якусь угоду – а щоб за моєю участю її написали наново, «з нуля». Бо все, написане раніше, не витримує жодної критики. У попередніх угодах все сформульоване косо-криво, неоднозначно, із смисловими помилками. Написане, як курка лапою, коротше...

– Ох, Спаріку!..

– Мамо, особисті прохання міністра треба поважати. Й нарешті, по-третє: є трудової і серед журналістів, отож вони чекають повідомлень для нічних новинних стрічок, як там ситуація зі страйком складається. А хто ж оперативно їм повідомлення розкидає, як не наша прес-служба?!

– Ох, Спаріку, Спаріку, не бережеш ти себе, – зітхнула мама Гатя. – Коли в Інституті Патона працював – ти на роботі сидів, щоб книжки свої друкувати потроху.

– Не книжки, а рукописи, – уточнив він.

– Не перебивай!.. Коли в газету свою пішов – теж весь час то в редакції стирчав, то по відрядженнях мотався. Тепер, коли тебе прес-секретарем вугільного міністра «засватали», знов затримуєшся на роботі... Коди ж ти зрозумієш нарешті, що робота має бути з дев'ятої ранку до шостої вечора?! А все інше нікого й нічого не стосується?

– Мамо, ми таки прийдемо до перемоги капіталістичної праці, хоча дідусь Маркс із дідусем Леніним нас цього й не навчали, що було дуже недалекоглядно з їхнього боку, – пожартував Спартак.

Однак в цей момент двері кабінету відчинилися, й увійшли одразу двоє співробітників прес-служби: спеціалістка першої категорії Льоля Остриця притягнула п'ять штук перепічок, куплених в кіоску на іншому боці вулиці Богдана Хмельницького, а головний спеціаліст Гога Панкрат'єв приніс із приймальної міністра чергову чернетку, з якою треба було працювати. Отож вказавши Льолі на електрочайник і немовби натиснувши пальцем на невидиму кнопку, Спартак мовив у слухавку:

– Так, все, закругляємося, бо до мене люди прийшли.

– То на тебе не чекати?.. – мама все ще сподівалася.

– Можливо, заїду додому вранці, щоб сорочку поміняти, тоді ж поснідаю.

– А вечеряти?..

– Тут Льоля перепічок принесла, зараз каву зробимо, ото й буде вечеря. А ти там дивись, не тримай нічого загорнутим у пледі. Дарма це.

– А раптом?..

– Мамо, все! Не займай телефонну лінію.

Прийняючись до складених біля чайника ароматних перепічок, він поклав слухавку. Однак телефон негайно задзвонив знов: от тільки тепер це вже була не мама, а Ланка Чекмарьова з «Українських новин». Проглядаючи по діагоналі принесену Гогою чернетку, Спартак повідомив коротко:

– До фінальної стадії ще далеко. Не для публікації повідомляю: якщо всі пункти і вдасться узгодити – то десь вже під ранок. Тому всі сторони конфлікту зараз перебувають у очікуванні та у сподіваннях. А що там із попередньою інформацією чути?..

– Попередня інформація стоїть у стрічці новин на двадцять два – тридцять, – заспокоїла журналістка.

– Ну, от і добре. Все, на сьогодні бай-бай.

Спартак поклав слухавку й подумав: «До чого ж добрі стосунки з Чекмарьовою налагодилися! А починали ж як!..»

А почали вони торік із скандалу. Себто попередній прес-секретар міністерства тримав зацікавлені мас-медіа «на голодній пайці»: від нього загалом ніхто ніякої інформації не бачив. Ніколи!.. Отож коли цю посаду обійняв Спартак, то «Українські новини» буквально в перші дні повелися традиційно – накидали у новинну стрічку відсебеньок, знятих «зі стелі». Тоді Спартак зателефонував туди й на підвищених тонах запитав, чому «УН» не звертаються до прес-служби Мінвуглепрому, а ліплять хтозна-яку муйню?! Вислухав у відповідь все, що думали про його попередника...

Однак слідом за тим до нього в гості примчала Ланка Чекмарьова. І не просто так, а з маленьким «Київським» тортиком, який був негайно з'їдений за її участю всіма співробітниками прес-служби. Отак вони й потоваришували. Тим паче пару разів на тиждень Спартак з Ланою їхали по домівках передостаннім або навіть останнім поїздом метро: або о 23:40 – або о 0:05... Отакими трудоголіками були обидва.

Втім сьогодні вибратися додому не світить...

– Агов, ти! Як там тебе – Спартак?..

У напіввідчинені двері кабінету просунулася чиясь незнайома голова із заспанним пом'ятим обличчям та скуйовдженим волоссям.

– Вам чого треба? Знов зі своєю справою?..

– Знов, – кивнула голова.

– Перепрошую, однак зараз не маю часу. Від слова «абсолютно».

– Але вже майже північ!..

– По-перше, до півночі ще години півтори. По-друге... ви ж самі бачите, що у нас коїться! Самі ж нас і пікетуйте.

– Та просто не віриться, що прес-секретар міністерства працює так пізно... Я думав, ви тут, у столиці, геть усі байдикуєте, а насправді бачу...

– Побачили, отож... А тепер хоч розумієте, наскільки мені ніколи з вами розмовляти?! Бо якщо зараз зайнятися вашою справою, тоді...

– Тоді хоч би кип'яточком розжитися, – голова з надією кивнула на увімкнений Льолею електрочайник, який уже доволі голосно «співав», готуючись закипіти.

То був котрийсь із страйкарів, які вже другий тиждень поспіль «квартирували» в коридорах Мінвуглепрому на підстилках з цупкого пакувального картону та на тоненьких ковдрах, розкладених просто на підлозі. Начальниця інформаційно-аналітичного управління Муза Адріанівна постійно дорікала Спартакові, що він, бачте, «далекий від народу», оскільки принципово розмовляє з рядовими вуглекопами українською мовою, а на своєму робочому столі показово виставив синьо-жовтий прапорець – отож прес-секретар так само показово ділився з шахтарями-страйкарями окропом. Звісно, якщо ті просили... Якби ж він ще курих – то і цигарками б ділився. А так – тільки окропом!.. І «нарід» це чудово знав.

– Дам кип'яточку, не переживайте, – підтвердив Спартак, – от тільки своїх людей з прес-служби кавою напою, а тоді вже й вам налляю.

– Ну, правильно, правильно. Про своїх подбати – це святе!

Скуйовджена голова задоволено мугикнула і зникла.

Доки Льоля заварила каву, прес-секретар вже тричі перечитав принесену чернетку і ледь-ледь зрозумів сенс накарябаного. Оскільки мізки вже потроху закипали – для розрядки тихо лайнувся:

– Трим*ндоб***ський п**допро**б! Коли ж вони нарешті навчаться формулювати власні думки?! Вибач, Льолю, за матюки, але вже нема сил!..

– Ніколи не навчаться, – знизав плечима головспец Гога, який весь цей час уважно спостерігав за Спартаком. – Їхнє діло – це вугіллячко на-гора видавати, а не думки на папері формулювати.

– Маєш рацію...

Далі Спартак швиденько прикинув варіанти розвитку ситуації й наказав підлеглим забиратися додому.

– О-о-ой, Спартаку Андрійовичу, а як же ви без мене?.. Точніше без нас із Гогою?.. – захвилювалася Льоля.

– З блиском, – коротко запевнив прес-секретар. – Таких варіантів підсумкового «тугаменту» ще мінімум два буде, як не три. Повідомлення для преси ми розкидали. Перепічками ти мене на ніч забезпечила. А щодо Гоги – тут і без нього буде кому носити папірці з першої приймальні. Та й загалом, зараз народу побільшає. Тому дуйте додому, доки транспорт ходить.

Льоля з Гогою слухняно попрощалися й пішли. З коридора тричі заходили страйкарі, які швиденько розібрали весь окроп. Щойно Спартак встиг послати останнього шахтаря до туалету з порожнім чайником за водою, як до кабінету ввалилася ціла делегація у складі директора зупиненого страйком холдингу Івана Микитовича Красуцького, начальниці інформаційно-аналітичного управління Мінвуглепрому Музи Адріанівни Пухлякової, начальника інформаційно-обчислювального центру інституту УкрНДІпроект (а також – останнього міністра вуглепрому періоду УРСР) Миколи Сафоновича Сургая, лідера ПРВП⁸⁵ Рудольфа Савовича Турянського та ще кількох страйкарів. Усі відвідувачі злягоджено, майже хором спитали, чи поредагував вже пан прес-секретар останній варіант їхньої угоди і де, в біса, ця редактура?! На що Спартак відповів, мішаючи азербайджанські матюки з італійськими, що тут не редагувати треба, а переписувати наново весь текст.

На ретельну роботу з чернеткою він витратив наступні 35 хвилин, потім роздрукував усе набіло й відпустив делегацію. За ніч таких відвідин було ще троє – це, в принципі, вкладалося в максималістичний варіант роботи. Щоправда, близько 2:00 праця мало не зупинилася, бо у Спартака скінчилися запаси кави. Добре, що за особистим дорученням Миколи Сафоновича хтось із чергових співробітників розташованого в підвалі ІОЦ поділився запасами!.. Оскільки ж останні перепічки на той час були з'їдені – невеличкий перекус усім забезпечив директор холдингу Красуцький.

– А от гірничим профспілкам в даному разі – величезний «мінус»! – жартома обурився Спартак. – Рудольфе Савовичу, невже ваша профспілка настільки зубожіла, що у вас немає ані кави, ані «тормозків»?.. Погано.

– А звідки це все у нас візьметься, коли керівництво холдингу нашим людям колосальні суми по зарплатні заборгувало?! – так само жартома відбивався Турянський. – Отож нехай хоча б нагодує всіх нас...

В підсумку, вже близько 4:00 ранку прес-секретареві повідомили, що особисто міністр Борис Борисович Тулумбасов просив висловити йому усну подяку за участь в опрацюванні фінального тексту угоди, який нарешті задовольнив обидві сторони конфлікту. Чекати на міністерську «розвозку» Спартак не став, додому вирішив прогулятися пішки. Дистанцію від виходу з міністерської будівлі до дверей рідної квартири він долав рівно за 35 хвилин, а пройти порожніми київськими вулицями, з яких вивітрилися всі вихлопні гази від незліченних автівок – та це ж суцільне задоволення!..

Двері квартири відчиняв якомога тихіше – і все одно в коридор визирнула сонна мама Гатя, яка пробурмотіла незадоволено:

– Ну, нарешті!.. Слава Богу, почув Він мої молитви!..

Поспати вдалося буквально дві з половиною години, далі були підйом і збори на роботу.

⁸⁵ Профспілка робітників вугільної промисловості.

– А може б, тобі відгул дали на сьогодні відіспатися?.. – незадоволено пробурмотіла мама, готуючи синові завтрак.

– Відгул?! Ага, канешна!.. Наздоженуть і ще дадуть, – пожартував Спартак, поспіхом ковтаючи яешню. – Страйк офіційно ще на завершився. Те, що документ напрацювали – це ще півсправи... Ніхто ж не може сказати, що там сьогодні станеться?!

Тато Андрій, який мовчки вислухав усе це, недобре лайнувся, махнув рукою і пішов у свою кімнату...

Неврологічне відділення Жовтневої лікарні⁸⁶, Київ, 2 квітня 1999 року

Того фатального ранку 2 квітня, що настав слідом за майже безсонною ніччю, Спартак сказав мамі Гаті чисту правду – немовби у воду дивився. Напророчив?.. Як знати, як знати!..

Хоча під впливом похвали міністра за добре виконану редакторську роботу він перебував у цілковитому спокої й умиротворенні... Аж доки не вийшов з підземного переходу, що вів до станції метро «Театральна»: тоді у вуха одразу ж вдарило рівномірне гупання по асфальту шахтарських шоломів і порожніх пластикових пляшок. Але якого дідька?! Хіба ж вночі не була напрацьована обопільна угода, що задовольняла всі сторони конфлікту?! А якщо це все не звукова галюцинація, якщо все відбувається насправді – чому шахтарі знов лупають по тротуару і щось там вигукують?!

До речі, що саме вони вигукують?.. Луна заважала розібрати. Чомусь згадалася пісня Анни Герман «Эхо любви»...

Й лише підійшовши поближче, прес-секретар почув ритмічне:

– Вбив-ці!.. Вбив-ці!.. Вбив-ці!.. Гань-ба!.. Вбив-ці!.. Гань-ба!..

Та що ж це таке, чорт забирай?! При чім тут «вбивці» й «ганьба»?! Чому не знято облогу будівлі Мінвуглепрому, як це передбачалося одним із пунктів досягнутих домовленостей?! Чому гірники й досі тут, на вулиці Богдана Хмельницького, а не по дорозі додому?..

Підійшовши ще ближче, Спартак із подивом побачив, що тепер страйкарі перекрили не тільки тротуар, але також найближчу до нього смугу проїжджої частини. Це вже було ні на що не схоже...

І тут, на своє щастя, він помітив поблизу одного із співробітників ІОЦ, розквартированого на підвальному поверсі. Від нього й дізнався, що сьогодні близько 5:00 ранку перед адміністрацією Державної холдингової компанії «Краснодонвугілля» сталося самоспалення⁸⁷. Ну так, згідно з досягнутими домовленостями, ранком п'ятниці, 2 квітня намети мали бути прибрані, а заборгованість із зарплатні керівництво холдингу обіцяло погасити, починаючи з понеділка, 5 квітня... Однак коли ще всі протестувальники спали, то якийсь шахтар вийшов на майданчик перед адмінбудівлею ДХК, облив себе бензином і чикрнув запальничкою. Доки до місця самоспалення, що сталося поза територією наметового містечка страйкарів, прибігли товариші постраждалого, які прокинулися від його криків, та поки збили полум'я, палій встиг дістати значних опіків.

Зараз шахтар перебуває в опіковому центрі у вкрай важкому стані. Не тільки директор ДХК «Краснодонвугілля» Красуцький, але й особисто міністр вугільної промисловості Тулумбасов, і навіть лідер ПРВП Турянський в екстреному порядку відбули літаком до Луганська, звідки мали в найкоротший час дістатися Краснодона. «На господарстві» залишився перший замміністра Родченков.

Свою роль зіграла й передсмертна записка, в якій палій висловлював недовіру керівництву холдингу щодо погашення заборгованості (а йому особисто, в перерахунку на тверду валюту, були винні мало не \$1000). Конкуруючі між собою шахтарські профспілки ПРВП й НПГУ⁸⁸ вже встигли обмінятися взаємними звинуваченнями у зраді інтересів найманих працівників. Отож тепер кожна профспілка тільки й робила, що явно чи неявно під'юджувала

⁸⁶ Нині – Олександрівська лікарня.

⁸⁷ Насправді гірник шахти ім. Баракова (ДХК «Краснодонвугілля») Олександр Михалевич вчинив самоспалення дещо раніше – після 4:00 ранку 14 грудня 1998 року. Помер від опіків 28 грудня.

⁸⁸ Незалежна профспілка гірників України.

страйкарів, доводячи свою корисність в їхніх очах. Не дивно, що протести поновилися з подорожною силою...

– От дідько! – роздратовано вигукнув прес-секретар. – Варто було мені відлучитися додому буквально на кілька годин, як усе встало на вуха!

– Це вугільна промисловість, Спартаку Андрійовичу, звикайте, – знизав плечима співробітник ІОЦ. – Недарма ж Мінвуглепром відносять до «найважчих», напіввійськових міністерств... Тут далеко не кожному вдається прижитися і працювати. Але хто пройшов наше міністерство з честю – тому в карму буде величезний жирний «плюс». Ні, навіть «плюсище»!..

Прес-секретар лише зітхнув і процитував:

*Встала утром над селом
Аура зеленая.
Карма: ехать за вином —
А вино крепленое!*

– Це ви придумали, Спартаку Андрійовичу?

– Народна творчість, – невесело посміхнувся він і додав: – Мені чужих заслуг не треба. До того ж я переконаний прозаїк, а не поет. Ну гаразд, дякую за інформацію! Тепер саме час поспішити на робоче місце, бо прес-реліз підготувати треба. Хто там «господарює» зараз – Родченков, кажете?..

– Він самий.

– Отож у нього й завізуємо прес-реліз... До речі, а чи відомо, з якого переляку той вуглекоп вчинив самоспалення?! Про все ж домовилися...

– А хтозна! – зітхнув працівник ІОЦ. – Шахта, вона така: сама атмосфера підземна людей пригнічує. Отож і не витримали нерви у когось через напружену ситуацію. А там... Бензин і запальничка, ото й усе.

Проте увійти до будівлі міністерства прес-секретар не встиг, почувши поруч із собою здивоване:

– Спартаку, невже це ти?..

Озирнувся.

– Павлино Авксентівно, кого я бачу!..

– Спартаку, а що ти тут робиш, скажи на милість?!

Якщо чесно, то його самого цікавило, що тут і зараз робить жінка, яка зіграла роль «могилиці» лабораторії високотемпературного паяння № 32 ІЕЗ ім. Патона?! Втім, Кузюра встигла спитати першою – треба відповісти...

– Та я тут працюю, Павлино Авксентівно.

– Працюєш?! – у неї мало очі з орбіт не повискакували. – Але ким?..

– Прес-секретарем Мінвуглепрому України. Якщо точніше, то я тепер заступник начальника інформаційно-аналітичного управління, але прес-секретар – це щоб коротко і зрозуміло для журналістів. І для народу також.

– Ти-и-и?! Замначальника управління міністерства-а-а?.. Прес-секретар?..

Кузюру аж тіпало від напруги.

– А що, Павлино Авксентівно, невже це вас дивує?

– Дивує – не те слово!.. Адже про тебе ходили наполегливі чутки, ніби ти в Ізраїль дре-менув. А ти тепер в міністерському начальстві...

– Я?! В Ізраїль?! – у свою чергу здивувався Спартак.

– Ну-у-у, природно! Ти ж у нас того... до «правильної нації» належиш.

– Павлино Авксентівно!.. – в голосі прес-секретаря брязкнув метал.

– О-о-ой, Спартаку, облиш ти зображувати із себе українського патріота! – її рот викрила нещира усмішка, оченята поїхали кудись убік. – Ніколи представник вашої «правильної нації» не зробить Україні добра навіть на копійчку, отож не треба тут мені спектаклів робити!..

– Нічого я не зображую, Павлино Авксентівно. І ніякий це не спектакль. Я тут народився, це моя країна, й ніхто не має права викидати мене звідси!..

Вимовляючи ці слова, Спартак насправді думав про торговця різноманітними патріотичними товарами, у якого він купив український прапорець, прилаштований у нього в кабінеті на робочому столі. Дивно, що той дідок запитував практично те саме, тільки дещо брутальнішими словами. А тепер будь ласка – «могильниця» їхньої лабораторії!.. Цікаво виходить.

– Е-е-ех ти-и-и, дурко, дурко!.. – між тим зітхнула літня жінка. – Це його країна, бачте... Та якби у мене була б хоч крапелька вашої «правильної» крові, я б із цієї довбаної України полетіла світ за очі. Хоч у пекло вилетіла б, хоч куди! Хоч ногами вперед, хоч на мітлі!.. Та й не я одна.

«Непогано було б, якби ти й справді здригнула звідси за кордон!» – подумав Спартак. Але вголос спитав:

– А хто іще такої ж думки, як і ви?..

– Так Віліан Арленович?..

– А ви його давно бачили? Бо відколи він звільнився з Інституту електрозварювання після конфлікту з Людвігом Альфредовичем...

– Так Віліан Арленович тут. Ми ж удвох тут від ПУДу.

– Удвох?! Від Партії українських демократів?!

– Ну так, природно.

– Чому це раптом «природно»? Де ви працюєте?

– Я тепер на пенсії, на заслуженому відпочинку, так би мовити. А Віліан Арленович...

Він же до СБУ перейшов, хіба ти не знав?

– До СБУ?!

Спартак відчув, як його нижня щелепа повільно відвисла. Природно виникло наступне запитання:

– А що ес-бе-ушнику робити на сьогоднішній акції протесту?

– Ну-у-у, я не знаю, він тут по партійній лінії. Хоч я цього, напевно, й не мала б казати такому дурникові малому, як-от ти...

– Павлино Авксентівно, я не ображаюсь на «дурника», – процідив Спартак крізь зуби.

– І правильно робиш! Бо ти дурником був і лишаєшся досі.

– Ну, припустимо... Припустимо. Але якщо ви розумніші від мене, то поясніть, будь ласка, що тут, на шахтарському пікетуванні, робить київський ес-бе-ушник, хоч би й направлений сюди по партійній лінії?!

– А давай-но у нього самого питаємо?

І Кузюра почала кликати:

– Віліане!.. Віліане Арленовичу, куди ти подівся?.. Щойно ж поруч стояв, як ось раптом взяв та й зник... Віліане, підійди-но сюди до нас!..

Прес-секретар ледь устиг здивуватися тій обставині, що до колишнього аспіранта «могильниця» лабораторії звертається на «ти». Як раптом хтозна-звідки виринула вкрай збуджена бабулька, яка заверещати жакливим фальцетом, незграбно підстрибуючи на кривих ногах і грізно вимахуючи в повітрі пошарпаним дерев'яним ціпочком, ніби товариш Будьонний – нагостреною червоноармійською шашкою:

– Вбивці, клятї вбивці! І ти теж вбивця! Всі соки з народу смокчеш, смокчеш, ніяк не насмокчешся! Все тобі, смердюкові, мало, все мало!..

– Бабулько, та я всього лише прес-секретар міністерства, – спробував заспокоїти її Спартак. – Я сам з Києва, подолянин у четвертому коліні. А до Донбасу не маю найменшого відношення... Які соки і з кого я смокчу?!

– Смочеш, поганцю, смочеш, ненажеро!

– У мене просто робота така – повідомлення для преси складати, інтерв'ю з працівниками Мінвуглепрому влаштовувати. Якби не прес-служба, ніхто не мав би ніякої інформації про вугільну промисловість...

– Якщо ти зв'язався з цими паскудами – отже, ти такий самий, як і вони! Ти запроданець, смердюк, манкурт падлючий! Вбивця, клятий вбивця! Горіти тобі в пеклі, сволото!..

І в цей самий момент щось важке вдарило Спартак у праву скроню. В голові потужно загуло, очі застелила червоно-золотава завіса, яка невпинно коливалася, вибухаючи то в одному місці, то в іншому сліпучими спалахами. Останнє, що долинуло до нього крізь шалене гудіння, схоже на сирену повітряної тривоги зі старого кіно про війну:

– Ти навіть кидаєшся, негіднику?! І в кого? Це ж прес-секретар, він до холдингу нашого, до будь-якої шахти не має відношення...

А далі Спартак знепритомнів остаточно.

* * *

Тут, у його непритомності все чомусь було живим і золотим водночас. Навіть саме повітря, яким він дихав... при цьому і висячи просто посеред прозоро-золотавої порожнечі!..

– ТИ ЗАПІЗНИВСЯ.

Озираючись на звук громоподібного голосу, Спартак побачив там лише якусь гігантську червону масу, бесформенну й неосяжну. Не розуміючи, з ким (або з чим) має справу, він спитав коротко:

– Хто ти?

– А ти мене не пам'ятаєш?.. – тепер голос звучав іронічно.

– Не пам'ятаю.

– І навіть не здогадуєшся?

– Ні.

– А на це що скажеш?..

Червона маса, бесформенна й неосяжна, відсунулась подалі. З такої відстані вона вже скидалася на гігантську фігуру з величезними багряними крильми за спиною, що переливалися усіма «палкими» кольорами – від жовтогарячого до вишневого.

– А те скажу... скажу... В ім'я Господа нашого Ісуса Христа, покажи свої ноги та своє тім'ячко!

– Що-що?! Ого-го!.. Не очікував від тебе чогось подібного.

– А я наполягаю: покажи ноги й тім'я, в ім'я Господа Ісуса!

– Хто тебе навчив цього?

– Мій друг протодиякон Агапіт.

– Ну що ж, відмовити в подібному проханні неможливо...

Багряна істота підтягнула трохи вгору поділ свого багряного балахону, продемонструвавши стопи ніг в сандаліях, потім покійно схилила голову і скуйовдила рукою волосся на маківці.

– Ну то що, нема у мене ні чортячих ратиць, ані рогів, так?..

– Так, нема.

– До речі, хвоста нема також. Хочеш глянути?

– Гаразд, не треба... Отже, судячи за крильми, ти таки янгол?

– Так, я посланець Божий. І мені доручено передати наступне: ТИ ЗАПІЗНИВСЯ! Повторю це ще раз, готовий повторити знов і знов.

– Але якщо я... якщо мені...

Спартак напружив пам'ять і завершив:

– Якщо мені у скроню прилетіло щось і я знепритомнів, а тепер ширяю перед тобою в цій золотавій порожнечі – то я... таки перейшов у позасвіти. Хіба ж це не так?..

– Все так.

– Але тоді я маю піднести Всевишньому плоди своєї земної діяльності. Нехай Він оцінить...

Спартак витягнув перед собою праву руку долонею догори. На долоні просто із золотавої порожнечі миттєво виникла невеличка самвидавівська брошурка містичного роману «Апокаліпсис по-київськи», тоді мовив:

– Ось що я зробив, перебуваючи там. Нехай Всевишній побачить це й розсудить, достойно чи недостойно я провів відпущені мені роки? Це ж не рукопис, похований в шухляді. Це справжня книжечка, яка пішла гуляти серед людей... Навіть у невеликій кількості – але ж я спромігся донести це до людей! Я присягнувся зробити це, розсіявши в Бабиному Яру останню пригорщу попелу від чернеток свого рукопису – і виконав свою присягу!..

– Послухай-но, дорогенький, давай не будемо гратися у Вищий Суд, га?..

– Отже, зробленого недостатньо?!

– Почнемо з того, що я не Всемогутній, а лише Багрянний Янгол. Всемогутній – Він о-он там перебуває!..

Золотавий простір на мить розколовся, і в тріщині проступили обриси ста двадцяти п'яти діамантових східців, що вели до величного трону на верхівці гігантської піраміди. А вже на тому троні!..

Але тут края золотої тріщини зімкнулися знов, поховавши видіння.

– Ага-а-а!.. То це ще не Суд – я вірно зрозумів?

– Вірно. Це не Суд, я не Бог і не Суддя. Я всього лише Божий посланець – Багрянний Янгол, один із сонма ангелів.

– Якщо так, то я чув про тебе від Фріпульї. Це художник такий, він все ходить Хрещатиком, ходить і проголошує...

– Я знаю Фріпулю. Знаю також, що написаний ним портрет твого старшого товариша Ігнащенка висить у творчій майстерні останнього. Все це мені відомо – але ж йдеться не про те: ТИ ЗАПІЗНИВСЯ...

– Із цим романом?! З «Апокаліпсисом по-київськи»?..

– Ні-ні, тут ти, навпаки, випередив інших, як випереджав завжди. Ти запізнився з наступним завданням... Скажи, що ти мав зробити далі?..

– Далі?.. За внутрішнім відчуттям?

– Так, ти завжди відчуваєш, що у тебе попереду. Отже?..

Спартак знов напружився, раптом посміхнувся й мовив:

– Ти знаєш, Янголе... Хтозна чому, але останнім часом мені дуже закортіло написати такий собі політичний детектив.

– Політичний детектив?! Цікаво, цікаво...

– Саме так! Хоч як для письменника-фантаста, це таки дуже дивне бажання. Ну от, уяви, що нібито жив такий собі український журналіст. Відомий політичний оглядач. Він нібито вирішив попрацювати на наступних парламентських виборах на якусь там партію...

– На яку саме?

– Це не надто важливо. Треба придумати. Ну от, коротше кажучи, цього політичного оглядача вбивають. А його менш досвідчений товариш-журналіст починає своє власне розслідування... А тим часом, через звістку про смерть першого журналіста повстає вся Україна!..

- Годі, сказаного вже достатньо.
- Достатньо для чого?
- Це вже тебе не обходить! Ти запізнився з цією новою роботою.
- Отже, це і справді моє нове завдання?! Це не просто моя примха, а саме нова робота, доручена мені?..
- Так. А тепер скажи, що завадило тобі реалізувати новий задум?
- То я все ж таки запізнився...
- Запізнився, так. І це погано. Але я спитав про інше: скажи, що саме тобі завадило взятися за новий роман?..
- Мене запросили на посаду прес-секретаря Мінвуглепрому. Там я працюю зранку до ночі, з понеділка по суботу.
- Ти працював навіть ПО СУБОТАХ!.. – Багрянний Янгол аж скривився. – Отже, брак часу... Але це не те. Які справжні причини?
- У мене не фантастика виходила, а політичний детектив. А я хочу фантастику писати.
- Хіба це тобі серйозно заважало?
- Можеш не вірити, але таки заважало. І щоб було легше, я придумав навіть, що загиблий журналіст буде в чомусь схожим на Гонгадзе. Це мій добрий знайомий, він навчав мене працювати в журналістиці після того, як ми познайомилися в Центрвиборчкомі.
- Отже, тебе жанр не влаштовував... Це все?
- Ні. Остання причина: нас із Кузьмою Олежченком виперли з «МосЕкспо». При цьому ні я, ані він не розуміємо, чому після двох успішних книжок видавництво категорично відмовилося від третьої?! На цьому ґрунті ми навіть посварилися з Кузею – бо він чомусь обвинувачує в провалі мене. Каже, нібито має якусь інсайдерську інформацію з «МосЕкспо».
- Отже, такою є остання причина?..
- Так, я хотів би й надалі видаватися в Москві! І Кузя хотів би.
- А чому не в Києві?..
- Бо українські видавці кажуть: «Ідіть зі своїми рукописами в Росію, бо ми видаємо або “шістдесятників”, або довідкову літературу й підручники. А ви молоді й сучасні, до вас черга ще не дійшла». І от нас викинули з «МосЕкспо»... Звісно ж, через це я впав у депресію.
- Впав у депресію – і ЗАПІЗНИВСЯ! А якщо митець не впорається з покладеним на нього завданням... Знаєш, що тоді стається з митцем?!
- То що ж?..
- Переляку Спартак не відчував – тільки певну напругу, від якої прозоро-золотаве повітря заяскравіло міриадами крихітних блискавок.
- Побачиш, – в голосі Багряного Янгола з’явилася втома: – Тільки не надумай тікати. У тебе під носом зараз зріє наочний приклад того, що стається з митцем, який тікає від своєї долі.
- Що за приклад?!
- Кажуть же тобі: побачиш... Втім, навіть після епічного провалу всім дається другий шанс. Дадуть шанс виправитися й тобі. Тільки дивись, не схиб і цього разу! Бо то вже занадто.
- Але якщо мій детектив про загиблого журналіста настільки важливий... Я на все плюну й таки напишу його! І хай це не фантастика...
- Кажуть же одному упертюху: все – ТИ ЗАПІЗНИВСЯ! Тепер роби що хочеш, все одно не встигнеш. А втім... Щоб заробити на життя, тобі дана прекрасна посада. Москва для тебе закрыта – спробуй пробитися в Києві.
- Ага, легко сказати!.. Мене ж миттєво в боягузи запишуть.
- У тебе вже є досвід, тому проривайся!
- Після цих слів Багряного Янгола брошура «Апокаліпсис по-київськи» на його долоні спалахнула дивним, небаченим ніколи ЧОРНИМ полум’ям і розсипалася золотою курявою. Довколишній золотавий світ здригнувся...

* * *

...і Спартак розплющив налиті свинцем повіки.

– О-о-ой, синочку! Нарешті...

Біля узголів'я його ліжка на білому стільці сиділа заплакана мама Гатя, за її спиною стояв чоловік, обличчя якого здавалося прес-секретареві віддалено знайомим. Він озирнувся довкола, пригнувся і спитав:

– Я в лікарні чи де?..

– Так, це Жовтнева лікарня. Тебе доправили сюди зі струсом мозку.

– Я був непритомним?

– Так.

– Скільки часу?

– Чотири години, Спаріку. Цілих чотири години.

– Ще б пак! Потрапив ти під гарячу руку нашим шахтарям, – зітхнув чоловік. – Але шоломом по асфальту стукати – це одне, а от вже каміння в людей жбурляти – то зовсім інше. Не чекав я такого від них.

– Я теж не чекав, – погодився Спартак, обережно тягнучи обидві руки до голови, всередині якої немовби дзвонили срібні молоточки. Він встиг торкнутися бинтів, перш ніж мама скрикнула:

– Не чіпай голову! Лікар не велів...

– Так, струс мозку – погана штука. По собі знаю. Особливо якщо тобі в довбешку каміння прилітає. Якби та бабця тебе своїм ціпком шарахнула – і то було б легше.

– Яка ще бабця... – самі по собі промимрили губи Спартака. Водночас в його забитій голові виникло саме собою одне слово... навіть аббревіатура:

СБУ

«При чім тут Служба безпеки України?!» – роздратовано подумав він. А вголос тихо спитав чоловіка, який стояв за спиною мами Гаті:

– Перепрошую... а звідки я вас знаю?

– Я вас, Спартаку Андрійовичу, витягнув з натовпу після того камінчика, що прилетів вам у скроню. А ще раніше... От буквально сьогодні вночі я у вас кип'яточку просив. Пригадуєте?

– То це були ви! – прес-секретар щасливо посміхнувся і прохрипів:

У бегемота нету талии,

Он не умеет танцевать.

А мы ему по морде чайником!

И научим танцевать...

– Не зрозумів, це ви до чого?..

– Та так, дурниці... Не звертайте уваги. Ви згадали про окроп, про чайник, що кипів у нас, – ото ж і спало на думку. Ну, а пісенька називається «Детская плясовая», виконує її група «Президент и амазонка».

– Спаріку, ти б краще помовчав, – тихо попрохала мама Гатя. Тоді він трохи перевів дихання та спитав:

– Ну гаразд, давайте облишимо сучасну естраду і всі чайники у спокої. Наскільки можна зрозуміти, ви маєте певну справу до мене, поговорити про яку вічно бракувало часу? Адже коли ви прохали поділитися окропом...

– Так, маю, – кивнув незнайомиць і відрекомендувався: – Цитайшвілі Арчіл Зурабович, власник малого підприємства «Сакартвело».

– А при чім ви тоді до шахтарського страйку?..

– Річ у тім, що я – колишній гірник з холдингу «Луганськвугілля». Шукаю допомоги, й мені порадили звернутися саме до вас.

– До мене?! Цікаво, хто саме порадив...

– Та наші ж шахтарі-краснодонці. Ті самі пікетувальники. Бо, живучи в коридорах міністерства, вони мали можливість спостерігати за всім, що там відбувалося. За всіма чиновниками. Отож про вас, Спартаку Андрійовичу, склалася думка: цей молодий чоловік – він не зарозумілий жлоб, з ним можна побазарити по душах за життя...

– Якщо навіть про мене склалася добра думка, це не завадило засвітити мені чимсь важеньким у скроню.

Цитайшвілі лише руками розвів, не сказавши ані слова.

– До того ж, як і вся преса, я можу небагато... Якщо чесно, то наша прес-служба існує лише тому, що так заведено в цивілізованих країнах. Україна зараз намагається стати такою ж цивілізованою, отож і наслідує приклад країн Заходу. Але якщо по суті, то Мінвуглепром без прес-служби проживе.

– Спаріку, ти ж із стількома журналістами контактуєш, тому не кажи дурниць, – знов втрутилася в їхню бесіду мама Гатя. – Я з цим чоловіком говорила. Спаріку, йому треба допомогти, конче треба! Розумієш?..

– Мамо, скільки тебе просити?! Не пхай носа в мою роботу.

– Але ж Спаріку, ти ж можеш звернутися в «Рупор Донбасу»! Там же головним редактором працює Реваз Нугзарович, ти нас сам знайомив...

– Ага, так-так! – кивнув бізнесмен. – Порекомендуйте, щоб мою справу розглянув сам Берідзе, вам він не відмовить... А матеріал вийде сенсаційний, це я вам гарантую.

– Ну гаразд, я подумаю. А зараз дайте мені відпочити. Все ж таки струс мозку – це таки напружує... Дуже напружує.

І Спартак втомлено заплющив очі.

– А якщо не в «Рупор Донбасу», то звернися, наприклад, до якогось політика. До Левка Лук'яненка, наприклад...

– Ма-ам-мо-о-о!.. – простогнав Спартак.

– Ні, ну а чого такого?! – здивувалася мама Гатя. – Ти ж знаєш самого Левка Лук'яненка, я ж пам'ятаю, як ти у нього інтерв'ю брав...

– Якщо я колись у когось інтерв'ю брав, то це не означає, що я можу до нього звертатися з будь-якого приводу.

– Але ж у Лук'яненка ціла партія!..

– В «Рупор Донбасу» до Берідзе краще, – зітхнув Спартак. – А зараз дайте мені спокій, бо голова мало не лусне.

– Струс мозку, я розумію, – скрушно зітхнув Цитайшвілі.

Зала «Громадянська війна (1917–1920)», Дніпропетровський історичний музей ім. Д. І. Яворницького, Дніпропетровськ, травень 1999 року

- Перепрошую, а чи могли ми бачитися раніше?
Вілен уважно оглянув відвідувача, перш ніж відповісти:
– Хіба що в Миколаєві.
– А чому саме там?
– Якщо ні – тоді в Рівному.
– А до чого тут Рівне, перепрошую?..
– Бо в Рівному я народився, зростав і школу закінчував. У Сарнах навчався в педагогічному технікумі, який тепер перетворився на педколедж. Втім, як і всюди...
– От бачите, тепер уже і про Сарни згадали!
– То це ж райцентр Рівненської області...
– І тим не менш, про Сарни ви попервах забули.
– Ну гаразд, гаразд! Тоді моя особиста географія виглядає наступним чином: Рівне – Сарни – Миколаїв. Мабуть, усе. Якщо не зважати на короткі одно- чи дводенні поїздки.
– А як ви пов'язані з Миколаєвом?
– Там я працював в Обласному краєзнавчому музеї, до Дніпропетровська ж перебрався менше року тому. Можна сказати – зовсім нещодавно. Отож якщо ми колись і стикалися, то тільки в Рівному, в Сарнах або ж у «місті корабелів», як його усі називають.
Борислав лише потилицю почухав. Ще б пак: чим далі вони намагаються розібратися в ситуації, тим більше заплутуються. Оскільки...
– Одне лише зрозуміло – що... нічого, власне, незрозуміло, – зітхнув він. – Сам я з Карнаухівки, можна вважати – з Дніпродзержинська. Звідти дістатися сюди, до Дніпропетровська, дуже навіть просто. До речі, мій дідусь мав тут знайомого. Ми з татом до того знайомого приїжджали навіть у гості колись, щоб про дідові останні роки життя і смерть розказати... І щось із цим знайомим не те виявилось: бо, судячи за розповідями дідуся Никифора, цей знайомий мав бути нібито або вченим, або ж інженером, бо нібито десь на «Південмаші» працював. Тоді як насправді він виявився вантажником, який працював в одному з гастрономів, що в центрі міста.
– Справді, дивно, – кивнув Вілен, – хоча... відверто кажучи, не так вже й неможливо. Але що ж виходить?! Отже, далі Дніпропетровська ви не вибралися, я вірно зрозумів?
– Лише одного разу, ще в школі.
– І куди ж?..
– До Запоріжжя. Було діло, я написав реферат про прикордонника Карацупу. Простий шкільний реферат. А він сам родом із тих країв... Ну, отож хоч я й мав за реферат той купу неприємностей...
– Неприємності? За простий шкільний реферат?!
– Це окрема історія, – посміхнувся Борислав. – Я про інше хотів сказати: хоча мою шкільну роботу і сприйняли неоднозначно – тим не менш, до складу групи школярів включили, коли у Запоріжжі організували зустріч з культовим радянським героєм. Щоправда, на той момент Карацупа давно жив у Москві, але заради дітей прилітав на батьківщину. Зрозуміло, що прожили ми в Запоріжжі близько тижня – бо ще й місто потім оглядали...
– Але ж я не бував у Запоріжжі! – знизав плечима Вілен. – Отож і виходить, що по життю ми ніде не перетиналися й перетнутися не могли. Тим не менш вашу люльку я точно пам'ятаю.

І навіть знаю звідкись, що одного разу її викурив полковник Петро Федорович Болбочан. Стовідсотково! Я її навіть в руках тримав. Тільки от де й коли?..

Він знов узяв з рук відвідувача явно старовинну люльку, повертів її на всі боки, наблизив до очей, уважно придивився до плавних ліній візерунків деревини, до блиску відполірованої незліченними дотиками людських рук колишнього її господаря – рідного діда відвідувача, простодушного чоловіка Борислава Борисовича Артеменка, жителя Карнаухівки, що на Дніпропетровщині. Успадкувавши від померлого діда люльку разом з дуже дивною супровідною легендою, він ніяк не міг заспокоїтися і все намагався з'ясувати, чим уславився полковник Болбочан, яке місце він посідав в армії УНР і, загалом, за що саме та армія боролася.

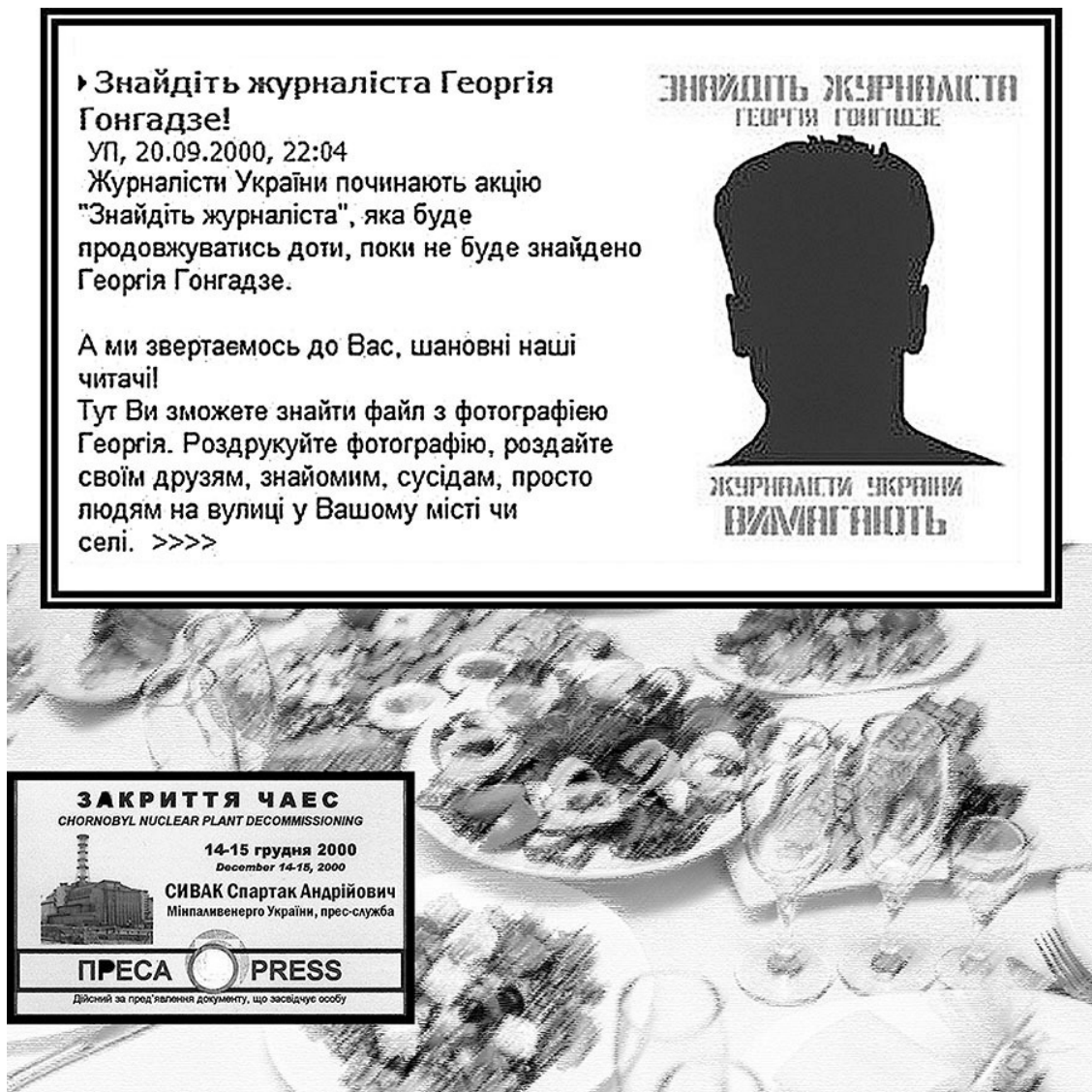
Отож, щоб отримати відповіді на свої запитання, Борислав і вибрався зі своєї Карнаухівки, приїхав у Дніпропетровський історичний музей... І тут зіткнувся з новою загадкою. Бо ні він сам, ані співробітник музею, відповідальний за залу «Громадянська війна (1917–1920)» Вілен Миронович Нагнибіда, не могли пригадати, звідки знають одне одного і за яких обставин та коли вони познайомилися?..

Звісно, якби Вілька розповів Бориславові про «Кобзар» отамана Лиха, прострілений чекістською кулею – обидва, можливо, і зрозуміли б нарешті, що перетиналися вони в Києві в 1990 році під час Революції на граніті, яку злязикі недоброзичливці презирливо обзивали «Київським студентським пшиком». От тільки з якого це дива Вілька мав розповідати трохи сором'язливому відвідувачеві про ту раритетну книжечку, яка тепер зберігалася у нього вдома?! Таким чином, загадку власного знайомства (що явно мало місце колись раніше) у той день вони так і не розв'язали...

Будинок по вул. Жовтнева, № 26, Суми, листопад 1999 року

- Валько... Та ти не просто Валько, а чортів хвалько! А тому знаєш що... Йшов би ти звідси, залишив би нас у спокої, га?!
- Зоряно, він усе ж таки мій син!
- І що з того, що ти наштопав мені сина?! На це великого розуму не треба. На таке навіть останній дебіл здатен.
- Ти ще скажи, що я дебіл!..
- І скажу, а як ти собі думаєш?! – розсміялася вона й, не відчиняючи дверей, мовила: – Валько, ти дебіл. Повний дебіл, тільки і здатний на те, щоб дітей штопати. А більше ні на що дільне не спроможний.
- Зоряно-о-о!..
- Я все одно не відчиню. Тупай звідси... тупака тупорилого кавалок!..
- Зоря-а-ано-о-о, це мій син!
- Фізично – так. Але окрім як наштопати мені сина, ти більш ні на що не годишся. Тому не гай ні мій час, ані свій: все одно не відкрию!..
- А що ж тобі ще від мене потрібно?!
- Сам знаєш.
- Гроші?! Саме так, напевно, гроші.
- Вони потрібні для виховання твого ж сина. А ти, Валентине світ Корнелійовичу, за душою не маєш навіть ламаного шеляга!..
- Зате він має! Бахур твій.
- Так, він має. Тому сина, якого ти мені наштопав, роститиме саме він, а не ти. Подякуй хоча б за те, що малому твоє прізвище погане лишають – «Щепанок». Принаймні поки що... Бо якщо ти не вгамуєшся – носитиме твій син прізвище або вітчима, або ж моє дівоче!.. Втім, ще побачимо...
- Помовчали. Першим не втерпів Валентин, просичавши крізь зуби:
- Зоряно, ну ти ж і стервоза!..
- «Ти самиця, Варваро. Ти вовчиця», – передражнила вона його цитатою Васісуалія Лоханкіна з «Золотого теляти».
- Колись давно ти мені геть інші слова казала, хоча і в цій самій квартирі, – проскреготав ображений у найкращих почуттях Валентин. – Пам'ятаєш нашу шлюбну ніч, Зоряночко? Пам'ятаєш?..
- Не треба цих спогадів, Валю. Ти мене на ці дешеві спогади не прошибеш, тільки собі ж душу крятимеш.
- Он як ти заговорила...
- А що ж ти хотів?! Тоді час був інший, були надії. Та й я також була наївною дурепкою, не те що зараз... Але минулого не повернути. Минуле пішло на порох. І ти йди звідси геть.
- Зоряно! Це мій син, я хочу його бачити!..
- Йди звідси, по-доброму тобі раджу, – мовила вона востаннє. Потім з-за дверей долинули звуки кроків, що віддалялися. Тоді Валентин зрозумів остаточно: все і справді скінчилося, сподіватися більше нема на що.

2000 Джокер

Відділення інфаркту міокарда та відновлювального лікування Інституту кардіології ім. академіка М. Д. Стражеска, Київ, 14 січня 2000 року

Невагомі сніжинки, що повільно кружляли за вікном, вже встигли утворити на металевому козирку чималеньку пухнасту подушку. Минулого разу Андрій Федорович лежав у цій самій палаті влітку. Тоді було не просто тепло – а навіть спекотно, отож, незважаючи на ризик напустити всередину кусючих комарів, він полюбляв відкрити вікно й накрити на металевий піддашок трохи хлібу. А опісля спостерігати, як злітаються звідусіль і розсаджуються на гілках довколишніх кущів різноманітні пташки, як вони попервах недовірливо придивляються до частування, після чого то одна, то інша сміливиця пурхає на піддашок, майже на льоту підхоплює намічений шматочок і вмить уносить його подальше звідси.

Поступово день за днем пташки сміливішали, доки нарешті не звикли прилітати заздалегідь і чекати, доки розпахнеться вікно, а на піддашку з'явиться частування. При цьому вони дзвінко цвірінькали, в очікуванні трапези обмінюючись між собою своїми пташиними новинами. А він насолоджувався їхнім веселим гомоном.

– Гатю, а як би нам вікно відкрити, га?..

– Не можна, Андрійчику. Надворі холодно та ще й сніжить. До того ж я з позавчора ще пам'ятаю, що вікно примерзло до віконниці. Сама я не відкрию, сил бракує. Ти навіть присісти на ліжку самотійно не можеш. А санітарок просити нема сенсу: не відкриватимуть вони вікно, щоб не вихолоджувати приміщення.

– Але ж десь там пташки голодні. Зараз же зима, їм особливо важко, бо ондо скільки снігу понаметало!..

– Я пам'ятаю, які «концерти» вони тобі влітку тут влаштовували.

– Отож-бо! А якби я зараз їм насіння насипав, то позліталися б горобці й, можливо, снігурі. А якби ще трошки сальца – не обійшлося б і без синичок.

– Ох, Андрійчику, не брала я ні насіння, ані сала тим паче. Не можна тобі зараз сала їсти.

– То я ж не собі, я ж синичкам...

– А як я синичкам принесу, раптом і ти захочеш?! Ні-ні, краще не треба. Та й вікно не відкривається. А якби й відкрилося, то насипане на піддашок частування швиденько снігом замете. Отож краще зачекаємо до завтра, доки погода налагодиться. На завтра синоптики обіцяли ясну погоду й легке потепління.

Андрій Федорович мало не бемкнув, що до завтра може й не дожити, але все ж таки стримався. Розцінивши його мовчання по-своєму, Агата Самсонівна повернулася до своєї розповіді. А розповідала вона про те, що їхнього синочка, як молодого українського письменника-фантаста (та ще й до того ж програміста-обчислювача за шкільною освітою), буквально днями запрошували на «Новий канал» в ранкову новинну телепрограму, щоб він розповів про так звану «проблему 2000 року»⁸⁹, через яку напередодні Нового Року стояло багато галасу. На жаль, Андрій Федорович перебував зараз не в тому стані, щоб виповзти в хол і самотійно подивитися телепередачу за участю Спартака. Отож дружина описувала все побачене, як могла. Хоча зробити це їй було ой як нелегко: всієї цієї «зарозумілої» техніки вона відверто побоювалася – а тут треба було переказати, про що говорили одразу двоє телеведучих і їхній синочок!..

– І все ж таки це не головне, – мовила вона нарешті. – А головним я вважаю те, до чого красивою українською мовою розмовляв наш Спарик протягом двадцяти хвилин. Ба навіть більше: розмова проходила в швидкому темпі, ведучих було двоє, Спартак між ними, й жінка до нього звертається українською, а чоловік – російською. То наш синочок кожному відповідав його ж мовою: їй – українською, йому – російською! І все це перехресно, в швидкому темпі, без жодного збою чи помилки! До того ж то був не змонтований запис, а прямий ефір наживо, уяви тільки!..

– І жодного разу не збився?!

– Отож-бо, що жодного! Мені навіть здавалося іноді, що ведучі навмисно прискорили темп бесіди й переривали одне одного, щоб тільки наш хлопчик десь та й схибив. Але не на того напали...

– Може, й навмисно, – кивнув Андрій Федорович.

⁸⁹ «Проблема Y2K» була пов'язана з тим, що розробники програмного забезпечення, випущеного в XX столітті, для позначення року в датах іноді використовували лише два знака – наприклад, 25 вересня 1987 року позначалося як «25.09.87». Оскільки після 31 грудня 1999 року (31.12.99) наставало 1 січня 2000 року (01.01.00), то зазначені програми мали б інтерпретувати його як 1 січня 1900 року. Це могло призвести до серйозних збоїв у роботі систем управління техпроцесами і фінансових програм.

– Чоловік, якого запросили в студію після нашого Спарика, так і сказав: мовляв, вибачайте, я не можу так розмовляти, як мій попередник, я краще російською. І перейшов на російську. Отже, далеко не всі можуть так, як наш любий синочок! Ти уявляєш, Андрійчику?..

Трохи помовчали, після чого Андрій Федорович мовив тихо:

– От що я скажу тобі, Гатю: виявляється, справжнього мужика ми з тобою виростили! От тільки як це сталося?.. Ніяк не второпаю... Він же завжди таким незграбним був, вайлуватим. Ходить перевальцем. Ручки-ніжки коротенькі, зате голова величезна – аж шістдесят четвертого розміру. Весь час над книжками просиджує, все прочитане запам'ятовує – як тільки у нього макітра не лусне?! Спортом для нього зайнятися – це найгірше... Подивися на нього – одне слово, лантух, соломою набитий! Але всередині та-а-акий твердий стрижень – куди тобі!.. Я от в Інституті надтвердих матеріалів працював, та й то не знаю, з яким матеріалом його порівняти: з кременем?.. з карбідом вольфраму?.. чи з ельбором?.. Не знаю.

– Ти б з алмазом його порівняв, синочок все ж таки у нас один-єдиний, – тихесенько підказала Агата Самсонівна.

– Е-е-е, ні! – заперечно мотнув головою чоловік. – Якщо з алмазом, то він, по-перше, загордитися може. А по-друге, до алмаза він таки не дотягнув.

– Чому це раптом?!

– Бо дурний. Мав би розум – поступав би в інститут свій на програмування та й жив би зараз, горя не знаючи. От тобі, наприклад, що брат з Ізраїлю написав? Що його молодша дочка Евеліна там програмісткою працює й заробляє зовсім непогано. І там, на своїй новій роботі, швиденько собі чоловіка нового знайшла. І вже вони до весілля готуються. То хіба ж наш Спарик, якби тільки тямущу голову на плечах мав, не переплюнув би твою племінницю?! Та залюбки...

– Звісно, переплюнув би, – сумно зітхнула Агата Самсонівна. – А головне, у нього б тоді точно налагодилось особисте життя. Я ж йому скільки казала: «Спаріку, синочку, та забудь ти нарешті оту твою Евку-скелелазку! Не годиться чоловікові все життя за однією-єдиною жінкою побиватися. Ну, померла вона – то що тепер вдієш?! Не склалося з цією – іншу пошукай». А йому хоч би що! Не слухається, хоч лусни...

– Отож я й кажу, що на алмаз він ще не заробив, – підхопив Андрій Федорович. – Алмаз-бо в усьому ідеальний, а наш Спарик то на металурга вчитися пішов, то в паяльники перекваліфікувався, то в журналісти подався, то в письменники... А тепер от навіть прес-секретарем міністра став! То одне, то інше. Ніякої визначеності. Ну, і куди ж це годиться?!

А як захворіє, то це ж хоч стій, хоч падай! От пригадую, коли Спарик малим був – усе мріяв собі цуцика завести, за прикладом твого брата Льоні. І що ж із того вийшло?! Щойно сусідка наша Клара Мусіївна від нас з'їхала – таки завів... Як раптом виявилось, що у нашого хлопчика алергія на шерсть тварин! Оце тобі й цуцики, і котики заразом... А як на мітингу шахтарському він каменюкою по голові дістав, то одразу ж ангела побачив... Тьху ти, дурість яка! У мене самого клінічна смерть була, я прекрасно знаю: ТАМ НЕМА НІЧОГО! Анічогісінько нема – навіть отієї чорної порожнечі... Тебе нібито вимкнули, потім увімкнули знов – і все на тому. А йому, бачте, ангели ввижаються, та ще й червоні!..

– Затє роман який написав, – вступилася за сина мати. – А які люди той роман читали, ти хоч розумієш?! Головний архітектор всього Бабиного Яру Ігнащенко... А він, між іншим, Шевченківський лауреат, його роботи по всьому світу розкидані – то від написаного нашим синочком просто в захваті!.. А той чоловік з комітету, який нашого Спарика на його нинішню міністерську посаду порекомендував?.. А художники всякі, артисти, кіношники?.. Та вся Спілка письменників, зрештою!.. А тепер йому ж і статуетку «Золотого Бабая» вручили, і книжечка нова невдовзі має вийти.

– Ну так, все так. І статуетка ця дуже солідна, і те, що її на спеціальній церемонії всередині Золотих Воріт вручали – о-о-о!.. А роман цей «Апокаліпсис по-київськи» – ой, до чого ж потужна річ!.. Це свята правда.

– Причому без жодної підтримки він роман цей написав. Сам про все це довідався, сам людей розпитував. Все сам та й сам!.. Отакий наш синочок.

– А ще мене дивує, як він не боїться таке писати, казати і робити?! Я от скільки років прожив, а й досі чекістів боюся, що вони усіх нас колись-то розстріляють. А Спарик наш не боїться анітрохи, от чого я не розумію!.. Тому й кажу, що стрижень внутрішній у хлопця – ого-го, просто так не зламаєш!.. Справжній мужик виріс. Хоча й не без дурнувятих недоліків...

– А у кого їх нема, недоліків усяких?! От взяти хоч би тебе самого...

– Та я що!.. – Андрій Федорович лише рукою махнув. – Якби хтось мене переконав, щоб я таки здобув вищу освіту!.. Можливо, не тільки мое, а й наше сімейне життя по-іншому склалося. А так в лаборантах і в лаборантах до самої пенсії дотягнув.

– Ой-йой-йой! Можна подумати, я тебе не переконувала, – підібгала губи Агата Самсонівна.

– Так мене ж і майор Осьмінін скільки напучував, коли я в армії служив! Так і казав прямо: «Ти, Андрію, всього лише хитрий сержант-хохол, а тобі вчитися треба, щоб ти офіцером був, а не авіатехніком. Як захочеш – дамо тобі рекомендацію в КВІРТУ, і станеш людиною». Але я, дурень такий, до вмовлянь товариша майора так і не дослухався... А тепер про що вже говорити?! Недоуком жив, недоуком і помру.

– Та облиш ти, Андрійчику! – якомога лагідніше посміхнулася дружина. – Куди тобі помирати?! Ти ще поживеш, я знаю. Ось підлікуєшся зараз, заберемо тебе додому. Сьогодні п'ятниця, Спарик знов до півночі в Мінвуглепромі стирчатиме, але завтра під вечір він обіцяв на «Новий канал» заїхати, а там для нього відеокасету з його ефіром пообіцяли записати. Отож увімкнемо вдома відеомагнітофон і будемо дивитися, як нашого синочка по телевізору показують! Все так і станеться, я знаю. Коли у тебе в дев'яносто другому році інфаркт стався, тобі лікарі скільки життя відпускали, га?! Півроку, не більше. А ти натомість сім років прожив!

– Твоїми зусиллями, Гатю, лише твоїми зусиллями.

Вони обійнялися, ніжно поцілувалися й мовчки завмерли: чоловік – на лікарняному ліжку, дружина – біля його узголів'я на пофарбованому білим стільці. Звісно, обидва знали, що десять днів тому Андрій Федорович пережив клінічну смерть, що його серце, роздUTE трьома аневризмами, б'ється вже ледь-ледь... Тим не менш, зараз вони обоє примусили себе повірити, що все і справді буде добре...

Кафе «Хоривець», рiг вулиць Хорива і Межигiрської, Київ, 17 червня 2000 року

Зустрічі колишніх шкільних однокласників та інститутських одногрупників зазвичай відбуваються в березні або ж у квітні. Перед тим, в лютому ще надто холодно, а після того – у травні вже починаються дачі й городи, потім літній «червоний» сезон відпусток. А далі осінь – тоді вже своїх дітей та онуків треба на навчання відправляти – куди там зі своїми колишніми товаришами зустрічатися!..

Тим не менш, коли на початку квітня у квартирі Сукноваленків задзвонив телефон і господарка почула в навушнику слухавки життєствердне:

– Нонко, здорова була! – вона не зорієнтувалася абсолютно й відповіла дуже стримано:

– Між іншим, ніяка я вам не «Нонка», а Нонна Аркадіївна.

– Та що ти кажеш?! – здивувалися в слухавці. – В такому разі, шановна Нонно Аркадіївно, вас насмілюються турбувати з прес-служби об'єднаного Міністерства палива та енергетики України.

– А-а-а... з якого приводу?

– З того приводу, що цьогоріч виповнюється два десятки років, як ви, багатолітня незмінна староста десятого-ве класу Нонна Дудченко, закінчили київську середню школу номер сімнадцять, та ще й із золотою медаллю.

– Хто це говорить?!

– Ваш колишній однокласник Сивак Спартак Андрійович.

– О-о-ой, Спа-а-ари-ку-у-у!.. – вона вмить розпливлася в мимовільній посмішці й привалилася до стінки.

– І судячи з того, що ти, Нонко, мене не впізнала – бути мені багатим!..

– Та як же тебе упізнати?! Та ще й із міністерства твого... як там воно?!

– Мінпаливенерго, якщо коротко.

– Ну так, авжеж. А що ти там робиш?

– Головним спеціалістом прес-служби працюю.

– Та ти що?!

– Те, що чуєш. Втім, у Мінвуглепромі я загалом був замначальника управління, але відколи його об'єднали з Міненерго, то всіх нас понизили на один щабель. До Кабміну я переходити не захотів...

– До Кабмі-і-іну-у-у?! Тебе що... в уряд запрошували?!

– Та ні, простим клерком. Теж головспецом, тільки вже в тамтешньому апараті. Але там я б відірвався від преси. А я не хочу...

– Послухай, Спаріку, – перервала його Нонка, – але ж про тебе казали, ніби ти цигарками на базарі торгуєш... Як же так?!

– Цигарками торгую?! Ха-а-а-ха-а-а-ха-а-а!..

Пару хвилин він сміявся, потім пояснив, що цигарками на базарі він ніколи не торгував – просто в останній рік існування лабораторії № 32 ІЕЗ ім. Патона і протягом перших двох місяців після її ліквідації купував блоками цигарки на оптовій фірмі, розташованій поблизу Республіканського стадіону (а отже, й біля його інституту), та розвозив їх по комерційних кіосках. А ще так само розвозив алкогольні й безалкогольні напої. Поступово, долар до долару складаючи виручку від цього заняття, накопичив суму, необхідну для придбання старенького, майже «вбитого» комп'ютера ІВМ РС/ХТ.

Ресурсу цієї «персоналки» вистачило рівно настільки, щоб перевести в електронну форму всі художні твори, написані на той момент. Електронні тексти видавці приймали на

розгляд значно охочіше, отож Спартак не тільки зайнявся самвидавом, але й прилаштував в одне з московських видавництв парочку «товстих» фантастичних романів.

– Стривай, стривай, щось я заплуталась... – зупинила його Нонна. – То ким же ти працюєш зараз: інженером в Інституті Патона, рознощиком сигарет, письменником чи спеціалістом в міністерстві?!

– Я також і журналістом встиг попрацювати, – додав Спартак. – Втім, розуміючи, що в моїй біографії без півлітри не розберешся, пропоную саме це – зустріч у ненав'язливій атмосфері питного закладу.

Далі він повідомив, що приблизно всередині червня в Мінпаливенерго має відбутися нарада, на яку неодмінно має прибути Артак Арзуманян, який працює на Запорізькій ТЕС...

– А ти звідки знаєш?! – не втрималася Нонна.

– Знаю, бо відвідував і Запорізьку ТЕС, і сусідню Запорізьку АЕС, і багато інших підприємств паливно-енергетичного комплексу.

– Може, ти і в шахті бував?..

– Причому не в одній. Але дай же нарешті домовити...

Отже, Спартак пропонував підлаштуватися під приїзд Арзуманяна, зорганізувавши зустріч однокласників у суботу, 17 червня, в подільському кафе «Хоривець». Наявними у нього координатами однокласників він ладен був поділитися з колишньою старостою, натомість просив обдзвонити, наприклад, усіх їхніх дівчат. А у кого нема телефонів – до тих по можливості навідатися в гості, бо часу ще вдосталь, а зустріч ювілейна: двадцять років закінчення школи все-таки... Отже, Спартак розшукуватиме хлопців, Нонка – дівчат. Особливо Світланку Смоляну – колишню Луценко, з якою Спартак сидів за однією партою...

– Ах, так, так... Розумію. Вас же дражнили ще: «Жених і невіста наїлися тіста!» – а потім у вас не склалося...

– Нонко, давай не будемо про це, – делікатно закруглив тему Спартак. – Просто пройдиш по дівчатах, і все. Про інше поговоримо під час зустрічі.

– А чи багато у тебе адрес і телефонів?

– Могло б бути й більше, – зітхнув він. – Попереджав же весь клас на випускному вечорі: я згоден стати хранителем адрес, хто куди переїжджає – всі повідомляйте мені контактні дані! Я в житті не загублюся і зберу весь наш клас, коли тільки випаде нагода... Не моя провина, що до мене не побажали дослухатися. Тим не менш, півтора десятки контактів маю.

– Лише півтора десятки, – сумно зітхнула Нонна.

– Багато хто тепер в США, в Ізраїлі, в Німеччині і в Італії. А дехто вже й на тому світі...

– Наприклад?!

– Наприклад, з хлопців – Рудик Кіпенер, з дівчат – Каріна Рібенок. І це ще не всі померлі.

– Каріна?! Як?! Ти щось наплутав, нам же й сорока років нема ще...

– Рак грудей з метастазами. Померла позаторік.

Нонна аж губу закусила.

– Втім, повторюю: давай-но зберемося в кафе, а вже тоді поговоримо. Якщо згодна – бери ручку, папірці й записуй координати дівчат... Бо буде добре, якщо вдасться зібрати бодай третину. А половину – то воопше!..

* * *

Як і передбачав Спартак, завітати до кафе «Хоривець» зголосилися небагато хто, прийшло ж іще менше: з хлопців – лише Артак Арзуманян, Ігор Діодоров, Венька Дзюма і Данька Красноштан, з дівчат – сама лише Нонка Сукноваленко. Світланка Смоляна, як не вмовляла її колишня староста, в підсумку проігнорувала посиденьки однокласників. Нонна підозрювала, що сталося це через небажання побачитися із Спартаком: почувши, що хлопець, якого пого-

лос колись записував їй у «женихи», тепер працює в Мінпаливенерго та ще й книжки пише, Світлана якось надто поспішно послалася на неуточнені «сімейні справи» й поклала слухавку.

А між іншим, даремно вона проігнорувала зустріч! Адже сам Спартак того дня так до кафе й не дістався: не зміг вирватися зі свого міністерства...

– Та що це за неподобство таке?! – обурювався Данька Красноштан. – Хочу побачити сьогодні нашого Професора, і край!

– І загалом, це не по фен-шую, – підтримав його Венька Дзюма. – Сам же обдзвонював усіх, сам для нас столики бронював... принаймні з його слів!.. А тепер сам же й не прийшов?! Ото номер!..

– Хлопці, не вередуйте, – вступився за однокласника Артак Арзуманян, – зараз у нашому міністерстві усі на вухах стоять, бо буквально позавчора наш міністр Тулумбасов подав у відставку. Він же був до злиття Мінпаливенерго міністром вугільної промисловості, Спартак тоді його прес-секретарем працював. Отож тепер він вляпався по повній...

– А-а-а, подумаєш, міністр у відставку пішов! Ну то й хрін із ним, – мотнув головою Данька. – У Спартака ситуація – це ще «квіточки»... І якщо йому так кисло на душі, то хай би до нас приходив і напився як слід, чим у своєму міністерстві сидіти!.. А от «ягідки»... «Ягідки», скажу я вам – це у мене! І головне, пити не можна, хоч би що.

Даньку до кафе привела дружина Ксюша (яку він іменував скорочено – «Ксю») в супроводі підлітка – їхнього сина Кияна. Попередила всіх учасників зустрічі, що Данька «підшився» й загалом перебуває на межі. Тільки після цього вони пішли в кафе.

– А з тобою що?! – поцікавився Ігор Діодоров. – Ти ж водієм працював нібито, як же можна пити і водночас...

– Нічого ти не розумієш, Діадохе, – зітхнув Данька. – Не розумієш, бо не знаєш... Під слідством я зараз, от що!

– Як, тобто, під слідством?! Під яким ще слідством?! Чого ти там накоїв?! – зарепетували всі одночасно.

– А-а-а, з якого це дива я розповідатиму вам про всяку гидоту?! – аж смикнувся Данька. – Не хочу зустріч своїми негараздами псувати. Ми ж двадцять років не бачилися, то навіщо?.. Був би тут мій дружбан закадичний Йоська Гороховський – йому б я розповів, а вам воно навіщо?..

Проте однокласники навперебій заперечили, що Йоська Гороховський тепер у Сполучених Штатах, Мишко Ейленкріг на прізвисько Пердікка – в Ізраїлі, Марек Чмут – чомусь в Австрії, Спарик Сивак – в міністерстві, попри суботу, Валерка Гайдамака бізнесом займається... Коротше кажучи, багато хто не з ними. Отож доведеться розповідати тому, хто в наявності!..

Лише тоді Данька Красноштан повідав свою історію, неймовірно сумну й неймовірно жахливу водночас. Виявляється, приблизно півтора місяці тому, між Травневими святами і Днем Перемоги він перевозив вантаж з Решетилівки – райцентру Полтавської області. Ніщо не віщувало біди, як раптом на півдорозі до Києва він побачив жахливу картину: просто на трасі лежало мертве тіло людини! Оскільки тіло було добряче спресоване і спалюжене, а нутроші розмазані по асфальту на кілька метрів у напрямі руху, було очевидно, що по трупу небораки проїхалася не одна автівка... Але на відміну від невідомих байдужих водіїв, Данька зупинився вчасно. А зупинившись, виставив перед своєю вантажівкою пересувний «трикутничок», сам же пішки пройшов по трасі аж до найближчої автозаправки, звідки викликав на місце пригоди міліцію.

І що ж?! Хоча на його вантажівці не було найменших слідів «біологічних матеріалів» трупа, Даньку затримали, відвезли до місцевого «мавп'ятника», де заходилися вибивати з нього зізнання в наїзді на загиблого! Причому вибивали зізнання в буквальному сенсі – по нирках і по печінці... А з цими органами у Даньки були негаразди, починаючи з сумнозвісного «ком-

сомольського десанту» з прибирання сміття в селищі, розташованому на уражених радіацією територіях Іванківського району...

Коротше кажучи, в «мавп'ятнику» його ледь не забили до смерті. Та хоча провини Данька не визнав і результати експетизи всіх поверхонь вантажівки були нульовими, справу проти нього не закрили. Навпаки – все йшло до суду. І звісно ж, до розв'язання цієї протухлої справи автопідприємство відправило водія Красноштана у відпустку за власний рахунок. Просто так, про всяк випадок. А разом нависло на нього штраф за невчасну доставку вантажу з Решетилівки. Зважаючи на такі обставини, Данька запив. Тоді дружина ледь вмовила його піти до нарколога й підшитися, бо на майбутньому суді краще бути тверезим, ніж безпробудно п'яним.

– А тому, любі мої однокласники, пити разом з вами я не можу. Самі розумієте – ампула... – підсумував він. – Про одне тільки прошу: ось зараз, негайно випийте за те, щоб у нас усе було і нам за це нічого не було! Це мій улюблений тост. Якщо ці ментяри засудять мене, хоч знатиму, що хтось мені співчуває! Якщо ж пожаліють...

– Та облиш ти! – хряснув кулаком по стільниці «Діадоха». – Це добре, що ти нам усе розказав. Ми тепер докладемо всіх зусиль і на цих твоїх ментів управу знайдемо!.. Агов, хлопці, у кого є кінці в ментівському середовищі?!

– Ви для початку випийте за те, про що я прошу, – благально мовив Данька, втираючи долонею сухі очі.

І щоб заспокоїти його, всі учасники зустрічі наповнили келихи й випили за те, «щоб у нас усе було і нам за це нічого не було».

Державний науково-дослідний інститут медико-екологічних проблем Донбасу та вугільної промисловості, вул. Челюскінців, № 163-г, Донецьк, 4 липня 2000 року

Ніхто не розумів, навіщо віце-прем'єр-міністр з питань паливно-енергетичного комплексу Ткач розпорядилася терміново зорганізувати нараду, присвячену рівню профзахворюваності та травматизму у вітчизняній вугільній галузі. Себто, ніхто навіть і не подумав би заперечувати, що за рівнем травматизму вугільна промисловість поступається хіба що сільському господарству... Однак невже зараз нема інших – причому значно важливіших «больових точок», що безпосередньо впливають на рівень вугледобутку?! А буде вугіллячко – буде все інше, в тому числі й кошти на охорону здоров'я шахтарів!.. Отже, як завжди, треба подбати про економіку галузі – отакою є головна політика...

Втім, це гасло («Для мене головною політикою є економіка вуглепрому») полюбляв повторювати вже колишній міністр палива й енергетики Тулумбасов, відставку якого президент Кучма прийняв буквально днями, в передостанній день червня, 29 числа. І ось відтоді ще й тижня не минуло, а віце-прем'єрка вже нараду зорганізувала! Причому не деінде, а саме в Донецьку – столиці вугільного краю, звідки був родом відправлений у відставку міністр Тулумбасов! Якби ж термінову нараду було наказано провести у будь-якому іншому місті Донбасу – наприклад, в Луганську, в Макіївці, в Краснодоні... Навіть у Стаханові таку нараду можна було проводити – і це виглядало б дуже символічно! І всі б усе зрозуміли.

Але в Донецьку та ще й поспіхом?! Пояснення могло бути одним-єдиним: правду люди кажуть, що це саме віце-прем'єрка Ткач вижила з посади Тулумбасова! Тому тепер вона і кватириться з нарадою на першу-ліпшу тему, яка тільки спала їй на думку, бо це все одно що «застовбити» відвойовану у політичного «ворога» територію за собою, за героїчною переможицею.

Втім, попри неймовірну швидкість підготовки заходу, свій донецький візит Арміна Янівна розпочала... з відвідин шахти ім. Засядька. Ну так, ця вугільна копальня була дуже-дуже непростою, оскільки перебувала у приватній власності пана Звягільського, який з вересня 1993 року по червень 1994 року виконував обов'язки прем'єр-міністра України та й загалом був дуже поважною персоною в усій вугледобувній галузі – отже, копальня була забезпечена всім устаткуванням, про яке на багатьох інших шахтах могли тільки мріяти. Тим не менш навіть тут у травні минулого, 1999 року сталася велика аварія з людськими жертвами, що цілковито відповідало темі наради.

Й хоча після спуску до шахти віце-прем'єрку провели «президентським» маршрутом⁹⁰, вуглекопи не могли не відзначити про себе, що трималася Арміна Янівна з неабияким достоїнством, більш того – залюбки розмовляла з усіма зустрічними робітниками й підмічала найменші дрібнички. Її гостре око не проминуло навіть загорнутий у ватник газовий аналізатор⁹¹ – за що дехто негайно дістав «на горіхи». Аж до погрози про звільнення...

– А знаєте, хлопці, у цієї баби таки є залізні яйця, – обмінювалися думками один з одним шахтарі, коли віце-прем'єрка разом із усім своїм почтом полишила шахтні штреки⁹². Такий присуд був не простим компліментом, оскільки виник на контрасті з зимовими відвідинами Донбасу нового прем'єр-міністра Віктора Адамовича Дорошенка: його теж вели «президентсь-

⁹⁰ На шахтарському жаргоні – найлегший і найбезпечніший маршрут пересування у підземних виробках.

⁹¹ Одне з типових порушень техніки безпеки, що дозволяє працювати при понаднормовому вмісті у повітрі шахтного метану. Вугільні шари шахти ім. Засядька є небезпечними за газом, пилом, а також раптовими викидами вугілля і т. зв. суфлярними виділеннями метану – що і стало причиною аварії навесні 1999 року.

⁹² *Штрек* – горизонтальна (з кутом нахилу не більше 3°) гірнична виробка, що не виходить безпосередньо на денну поверхню.

ким» маршрутом, але наприкінці екскурсії він лише тихо молився, а по завершенні мовив коротко: «І як ви тут працюєте?! Це жах і неподобство». Поведінка Арміни Янівни різко відрізнялася у кращий бік, тому й викликала повагу таких суворих людей, як вуглекопи.

Можливо, хтось розраховував, що після традиційних відвідин лазні (а як інакше позбутися вугільного пилу, якого вистачає навіть на «президентському» маршруті?!) віце-прем'єрка разомліє... а може, навіть відмовиться від участі в скоростиглій нараді чи загалом скасує її?! Даремними виявилися сподівання: Арміна Янівна не захотіла порозкошувати у приготованій за всіма правилами сауні й поспішила до НДІ медико-екологічних проблем Донбасу та вугільної промисловості. І знов-таки, нараду не розпочинали, доки вона не обійшла весь інститут і не перекинулася бодай парою слів з усіма зустрічними. Отож запланований захід розпочався зі значною затримкою – близько 16:00.

І вже потім, як у власній доповіді, так і по ходу виступів інших учасників, вона неодноразово висловлювала думки щодо всього побаченого і почутого. На завершення зробила несподіваний хід: представила учасникам наради одного з тих, хто її супроводжував – вихованця Державної акціонерної енергопостачальної компанії «Крименерго» Тимофія Захар'євича Єрмакова як майбутнього міністра палива та енергетики. Уточнила, що хоча його кандидатура поки що перебуває на розгляді та узгодженні, проте є 99-процентна впевненість в успіху саме з його призначенням. Після чого додала:

– Втім, незалежно від персоналії майбутнього міністра, прошу всіх присутніх добре зтямити одну просту істину, а також передати мої слова іншим, кого ці стіни не здатні вмістити суто фізично: для нашого уряду під керівництвом Віктора Адамовича Дорошенка найбільшою цінністю є людина, її здоров'я і саме життя. Насамперед, йдеться про людину праці, а тим паче, про передовий загін робітничого класу – про українських шахтарів: ви достойні тільки найкращого!.. Наш уряд зробить усе від нас залежне, щоб якомога швидше досягти справжнього прориву в цій царині. Щоб усе погане неповоротно пішло в небуття. Ось у чому полягає запорука зростання добробуту як кожного нашого громадянина, так і України в цілому. Ми рішучо налаштовані на наведення зразкового ладу в питаннях, яких торкалися на сьогоднішній нараді, й ми це забезпечимо. Неодмінно забезпечимо, як би хто не намагався посіяти тут хаос, гальмуючи прогрес! Прошу запам'ятати це як попередження.

Не погребувала Арміна Янівна й участю в розкішному фуршеті. Втім, пригубивши буквально пару чарочок вина, вибачилася, пославшись на невідкладні справи, мовила:

– Ну що ж, залишаю замість себе Тимофія Захар'євича як майбутнього повноправного господаря галузі. Знайомтеся один з одним, прошу. Любіть нового міністра і шануйте! А ви, Тимофію Захар'євичу, входіть у курс справ. Поки що неформально – тут для цього умови найкращі.

Після чого полишила фуршет в супроводі буквально лічених людей.

VIP-зала ресторану «Ексклюзив», вул. Артема, Донецьк, вечір 4 липня 2000 року

– Володимире Вікторовичу, а чи можна було zorganizувати сьогоднішню виставу в іншому місці? – замість привітання спитала Арміна Янівна, ледь перетнувши поріг невеличкої VIP-зали нічим особливим не прикметного ззовні ресторанчика. Й одразу ж додала нібито щось само собою зрозуміле: – Дуже сподіваюся, що «контора» цю нашу розмову не запише...

– «Контора» пише всіх, повсюдно й завжди, зі мною включно. Інакше б вона не була «конторою», – без найменшого натяку на жартівливість мовив глава Адміністрації президента України Медвідь, коротким рвучким жестом вказуючи на стілець поряд.

– Як же можна вести серйозні справи за подібних умов?!

– З усією належною серйозністю, Арміно Янівно. Добре обдумуючи те, про що збираєтесь говорити.

На це віце-прем'єрка не відповіла нічого, вона лише мовчки присіла на запропонований стілець і так само мовчки перевела погляд на Медвідя.

– Одне могу гарантувати: доки ви будете поводитися виважено й розумно, про зміст нашої сьогоднішньої бесіди не дізнається ніхто з тих, кому знати це не потрібно за службовим становищем.

– А ви?..

– А що я?..

– Ви теж вивіряєте кожен крок?

– Аякже, звісно, вивіряю. В політиці по-іншому не буває. От візьмемо вашого колишнього шефа, наприклад. Скільки його попереджали: «Петре Йоничу, не жени коней, потягни вуздечку на себе! Легше на поворотах! Бо може занести». А що у підсумку? Занесло його з панамським паспортом у кишені світ за очі. Отож і довелося йому, небораці многогрішному, з американською буцегарнею знайомитися. Щоправда...

Медвідь посміхнувся:

– Щоправда, мушу зауважити, що сидіти в особливій камері особливої американської тюрми значно приємніше, ніж «кукувати» в наших вітчизняних умовах – навіть особливих... З якої точки зору не поглянь, а все ж краще! А міг би бути зовсім інший варіант переміщення... гм-гм-м-м... Самі розумієте, що це за варіант, не проти ночі хай би про таке згадувати.

– Невже ви zorganizували як сьогоднішнє шоу, так і нашу особисту зустріч лише заради того, щоб поговорити про Лазоркіна?

– Та ви розслабтесь, Арміно Янівно, розслабтесь, – посміхнувся глава Адміністрації президента й поквапився завірити співрозмовницю: – Насамперед, я хотів з вами побачитися, бо в Києві, знаєте, все нема часу та й нема... Заклопотані ми там, у столиці, все кудись поспішаємо. Коли ще посидимо отак по-простому?.. До речі, як там поживає ваш Ігнат Марленович? А як ваші чарівні діточки? А чи все гаразд зі здоров'ям вашого шановного свекора Марлена Калениковича? Сподіваюся, з усіма ними все...

– Так, з ними все гаразд, але...

– До речі! – Володимир Вікторович плеснув долонею по ідеально білій скатертині. – До речі, давайте займемося тим, чим і належить займатися в ресторанах – повечеряємо. Ви ж на фуршеті на вашу честь хвилин п'ятнадцять пробули, від сили двадцять, я не помиляюсь?

– Вам доповіли вірно, – через губу мовила віце-прем'єрка.

– А до того такий шалений день... – немовби не почувши її слів, стурбовано мовив Медвідь і продовжив: – То як, повечеряємо ґрунтовно чи перекусимо полегшено? Ви чого хочете? Вам закуски?.. Перше?.. Друге?.. Чи як?.. Бо тримати вас голодною – це все ж таки дуже неввічливо з мого боку, а готують тут... Утім, самі зараз оцініть.

Медвідь зробив непомітний жест рукою, й біля них немовби з повітря виникла офіціантка. Доки робили замовлення й чекали першої подачі страв – мовчали, потім заговорила Арміна Янівна:

– От ви ніби дорікнули мені...

– Я дорікнув?! Чим, дозвольте поцікавитись?..

– Тим, що в Києві ми всі нібито поспішаємо. Я так розумію, що цей камінчик у мій город полетів, хіба ж ні?

– А ви ж і на правду поспішаєте, – глава АПУ ледь помітно посміхнувся: – Маю на увазі той поспіх надлишковий.

– Я поспішаю?.. – віце-прем'єрка навіть відсунула елегантну супову чашку на блюдечку, хоча царські щі з квашеної капусти з телятинкою, індичкою та білими грибочками лишилися нез'їденими й наполовину.

– Авжеж ви, Арміно Янівно, хто ж іще! От поясніть мені, будь ласка, навіщо було Тулумбасова із займаної посади в пожежному порядку витискати, а тепер ще й Єрмакова вашого так само поспіхом проштотувати?

– Ну-у-у, навіщо мені Єрмаков на позиції міністра – гадаю, особливих пояснень не потребує через очевидність такого кадрового рішення.

– Ні-ні, – мотнув головою Медвідь, – це зовсім не є очевидним. Але почніть, будьте ласкаві, все ж з Тулумбасова.

– У мене з ним давні суперечності.

– Давні?! Початок січня цього річ – це для вас «давні суперечності»?..

– Іноді цілий день буває, немов життя.

– Арміно Янівно, давайте без патетики, будь ласка.

Щі доїли мовчки, потім почекали переміни страв і поновили розмову лише за котлетами по-київськи та фігурно нарізаною смаженою картоплею.

– Ну гаразд, Володимире Вікторовичу, відповім, поклавши руку на серце: як колишній міністр вугільної промисловості та патріот свого рідного Донбасу, Тулумбасов нізащо не погодився б запровадити політику прискореної реструктуризації всього паливно-енергетичного комплексу, вигідну Україні в цілому, Україні як державі. Навпаки, він би всіляко затягував агонію Донецького вугільного басейну замість того, щоб закрити його швидко й рішучо, єдиним махом.

– Якщо перекласти ваші слова з патетичної мови на людську, – глава Адміністрації президента послав віце-прем'єрці хитрий погляд, – то можна сказати, що міністр Єрмаков всіляко допомагатиме вам швидко і по-максимуму газифікувати українську енергетику, переводячи теплові електростанції з вугілля на газ, імпортований із сусідньої Росії. Це означає фактичну відмову від промислового видобутку в масштабах України енергетичних сортів вугілля – але це лише перший етап. Бо на другому етапі відбудеться повільне згортання видобутку коксівного вугілля. Що може лишитися, то це «дикий» вуглевидобуток в копанках. Втім, прикрити копанки не спромігся ще ніхто, хоча й намагався...

– Так, схоже, «дикі» копанки справді незнищенні. Це якийсь суцільний фільм жахів, дичина якась – от що таке копанки ці!..

– Не про них йдеться, Арміно Янівно. Біда в тому, що Тулумбасов на швидкісне згортання, яке ви називаєте «реструктуризацією галузі», ніяк не погоджувався, тому й заважав вам. Хіба я щось невірно описав?..

– Але ж, Володимире Вікторовичу, даруйте: всім відомо, що умови роботи в українських шахтах є найгіршими у світі, що повністю підтвердилося на сьогоднішній нараді! Звідси сам собою напрашується елементарний висновок: треба остаточно припинити видобуток вугілля в масштабах всього Донецького вугільного басейну! Чим швидше, тим краще! Таким чином ми

зкономимо колосальні кошти, а разом припинимо завдавати непоправних збитків екології величезного регіону.

– А що робити з тутешнім багатомільйонним населенням?..

– Велика Британія ліквідувала свою вугільну галузь як таку – й нічого, перетерпіли. Хоча там були й акції протесту, і з профспілками гірників домовитися було ой як непросто!..

– Арміно Янівню, ми не про те говоримо.

Медвідь відсунув порожню тарілку, акуратно промакнув губи серветкою і довершив думку:

– Ніхто не заперечує проти наряду ваших думок. Навіть Тулумбасову все це добре відомо. Більше того, він міг би сказати, яка кількість шахт закривалася на Донбасі щороку потихому, без зайвого рейваху як за радянської влади, так і за період незалежності України... Але вас такий підхід не влаштовує категорично! Вам хочеться заробити на газифікації українських ТЕС якнайшвидше і в якомога більших обсягах. Тут і зараз. На менше ви просто не згодні.

– Я не для себе вигоди шукаю, а для всієї країни! Адже вугільна галузь висить непідйомним тягарем на шиї нашого народу...

– Ну так, ну так. А міжнародний холдинг «ЕнергоГенерація Росія – Україна» укомплектований людьми, зібраними Лазоркіним. І відколи ваш колишній шеф потрапив до лещат американської системи правосуддя, то весь ЕГРУ з усіма його тельбухами підхопили ви. Відтоді ваш чоловік – шановний Ігнат Марленович став незмінним членом правління МХК ЕГРУ. Годі й казати, шляхетна обгородка... Перепрошую – шляхетний вчинок.

– Ви в чомусь мене звинувачуєте, Володимире Вікторовичу?..

– Боже збав, Арміно Янівню, Боже збав! Я просто кажу, що мати свій відсоток з постачання газу на територію України значно вигідніше, ніж допомагати свекру в організації мережі відеосалонів у межах Дніпропетровської області. Пам'ятаєте обставини нашого знайомства?..

Вони вже вкотре замовкли, даючи офіціантці змогу прибрати порожні тарілки та принести десерт, два прес-френчі з зеленим чаєм і порожні чашки. Після чого віце-прем'єрка тихо мовила:

– І все одно я не розумію мету нашої розмови. Ми і справді знайомі вже понад десять... ні, вже навіть понад дванадцять років. Але тоді навіщо ходити все довкола й довкола? Чому б не спитати прямо та відверто? Та ще й ці натяки на обставини нашого знайомства!.. Навіщо все це?!

– Гаразд, Арміно Янівню, враховуючи давню історію наших стосунків, запитаю відверто. По-перше, чи знаєте ви про підозри мого безпосереднього шефа відносно вас і вашого колишнього шефа?.. Це раз. А по-друге, що там у нас із майбутнім опалювальним сезоном?.. Особливо прошу розшифрувати, як збирається діяти ваш протезе Єрмаков?..

Вислухавши все це, Арміна Янівню повільно відсунула порожню вазочку з-під десерту, натомість підсунула ближче до себе прес-френч, так само повільно натиснула на поршень, потім почала наливати зелений чай дуже тоненьким струменем до чашки...

От же ж!.. Знає, куди бити. Хоча враховуючи, що глава АПУ стільки часу все натякав та й натякав... і все непрямо... Делікатничає.

– Ну то що скажете, Арміно Янівню?

– А те і скажу, Володимире Вікторовичу, що справи кепські: за минулий опалювальний сезон на теплову генерацію було витрачено вугілля значно більше, ніж зазвичай. До того ж ми почали переводити шахти на нову систему оплати: не за тонни видобутого вугілля, а за його енергетичну цінність – бо годі вже зараховувати собі у здобутки порожняк, піднятий на поверхню разом із «чорним золотом»!..

– Знов патетика, – зітхнув він. – Ви по суті відповідайте, по суті.

– А якщо по суті, то згідно з висновками Єрмакова, новий опалювальний сезон вугільна галузь ризикує розпочати з небаченим дефіцитом вугілля.

– І що з цього приводу сказав мій безпосередній шеф, приймаючи прохання Тулумбасова про відставку?..

– Леонід Данилович сказав, що в разі виникнення дефіциту вугілля взимку він опалюватиме Україну головами тих, хто винен в такому дефіциті.

– Тобто?..

– Тобто президент мав на увазі мене і прем'єр-міністра Дорошенка.

Хоча в цей момент Арміна Янівна мимоволі відчула внутрішню напругу, вона намагалася говорити якомога чіткіше, рівним тоном. Адже Кучма виголосив усе це на камеру, і слова його транслювалися по всіх телеканалах. Отже, президент зовсім не жартував...

– Люб'язна моя Арміно Янівно, а чи розумієте ви, що ваші наївні спроби підвести під удар ваше теперішнє протезе не закінчаться нічим хорошим?.. Адже мій безпосередній шеф сказав те, що сказав, ще до затвердження кандидатури Єрмакова на посаді міністра палива та енергетики.

– Я все розумію.

– І-і-і... що маєте намір робити за наявних обставин ви і ваш нинішній шеф по Кабміну – пан Дорошенко?

– Віктор Адамович готовий посприяти наданню енергогенеруючим компаніям пільгових кредитів на переобладнання електростанцій.

– Це рівень мислення банкіра, а не прем'єр-міністра, – скрушно зітхнув Медвідь. – Окрім того, ви хоча б у першому наблизенні уявляєте, скільки часу займатиме таке переобладнання й яких зусиль потребуватиме?

– Це технічний бік справи, вникати у який я не зобов'язана. До того ж, хто хоче, той знаходить можливість, а хто не хоче – шукає відмовки...

– Арміно Янівно, знов закликаю вас: давайте говорити серйозно про реальні речі, а не про красиві, але недосяжні перспективи! Тому скажіть, будьте ласкаві: що РЕАЛЬНО може зробити Віктор Адамович у теперішній ситуації? А якщо він не може чи не хоче діяти, тоді...

– Окрім організації кредитних ліній, прем'єр не допоможе нічим. Точніше він міг би допомогти, але-е-е...

Вона замовкла, мило потупивши погляд.

– Що означає це ваше «але»?

– Віктор Адамович просто не стане допомагати, хоча при бажанні міг би. Якщо відверто, то він мені одразу ж сказав: «Ви, Арміно Янівно, самі захотіли змістити Тулумбасова – отож тепер і робіть, як знаєте. А я – пас».

– Отже?..

– Отже, аби не потрапити під роздачу вашого, Володимире Вікторовичу, безпосереднього шефа, треба його якось нейтралізувати.

– Кого?!

– Вашого безпосереднього шефа, ясна річ.

– Арміно Янівно, ви хоча б думаете, що верзете?..

– Я розумію, про що подумали ви, – посміхнулася віце-прем'єрка. – Однак ви помиляєтесь. Адже я сказала «нейтралізувати», а не «прибрати»! Прибирають лише таких людей, як от небезпечний в плані конкуренції політик⁹³: вантажівка поперек траси – р-р-раз, плюх-х-х! І конкурента нема.

– Арміно Янівно, я не збираюся терпіти й не терпітиму!..

– Гаразд, гаразд, Володимире Вікторовичу, можете вважати, що ви на мить відволіклися й не чули моїх помилково озвучених думок.

---

⁹³ Натяк на загибель В'ячеслава Чорновола, що сталася за вельми підозрілих обставин в автокатастрофі на шосе під Борисполем (Київщина) 25 березня 1999 року.

– Ну-у-у... одначе ви тут не забувайтеся!..

– Насправді ж бо існує безліч способів надійної нейтралізації не те що лідера потужної політичної сили, але навіть вашого безпосереднього шефа, який є персоною номер один. Тим паче, якщо взятися за це серйозно.

– А хто саме, скажіть на милість? Ондо Віктор Адамович – ваш безпосередній шеф уже відмовився допомагати вам у дріб'язковій справі, а в такій...

– Ви мені допоможете, Володимире Вікторовичу.

– Я?!

– Так-так, саме ви.

– А-а-а... з якої це ласки, дозвольте дізнатися?!

– А з такої ласки, що і ви, і я, як справжні державники, піклуємося про найкраще майбутнє для України. В сусідній Росії щойно змінився президент. Ваш безпосередній керівник добре ладнав зі старим Єльциним, але як з новим?.. Чи не краще мати на чолі України лідера молодого і перспективного?.. Не ретроградського «червоного директора», а економічно грамотного улюбленця народу?

– Безумовно, це так. І це навіть не обговорюється, – кивнув Володимир Вікторович.

– А якщо так, то ви мусите розуміти: держава – вона понад усе! Держава вища навіть понад персону номер один, отож якщо треба нейтралізувати... або, якщо цей термін вам не до вподоби... – Арміна Янівна витримала невеличку паузу. – Гаразд, давайте назвемо це по-іншому: якщо треба зв'язати лідера держави, позбавити його ініціативи – то для цього існує багато найрізноманітніших способів. Найпростіший – це імпічмент.

– То ви хочете позбавити країну лідера нації і гаранта Конституції?

– Ой-йо-йой, які гучні слова! – посміхнулася вона. – В такому разі виконання обов'язків персони номер один бере на себе... наприклад, прем'єр-міністр. Здається, це найпоширеніша світова практика.

– А хіба не спікер парламенту?..

– Прем'єр-міністр мені подобається більше. Тим паче, в українському законодавстві нема закону «Про імпічмент», тож доведеться імпровізувати.

– Гаразд, припустимо... Отже, ви хочете просунути на щабель вище вашого теперішнього шефа? Що ж, гадаю, Віктор Адамович буде вам дуже вдячний, – Володимир Вікторович декілька разів поплескав у долоні й додав: – Bravo! Яка шляхетна жертвовність з вашого боку!..

– Але ж у прем'єр-міністра є певне коло своїх обов'язків, – продовжила Арміна Янівна. – Таким чином, якщо прем'єр починає виконувати обов'язки персони номер один, то хтось із віце-прем'єрів у свою чергу мусить виконувати обов'язки прем'єр-міністра. Хіба ж ні?..

На деякий час у VIP-залі запанувала тиша, потім глава адміністрації мовив вже без жодного натяку на награність:

– А оце вже дуже серйозна заявка, шановна Арміно Янівно!

– Вона тим серйозніша, що після імпічменту буде серйозно скомпрометована посада номер один сама по собі, як «місце у владі». А тому буде логічно і повністю в дусі волелюбної української традиції змінити державний устрій України на парламентську республіку. Так-так, нам ні до чого ні президентська, ні президентсько-парламентська, ані парламентсько-президентська форми правління. Тільки парламентська республіка у чистому вигляді! Коли президент є лише номінальним лідером нації, такою собі «пустушкою», а вся реальна влада зосереджена в руках прем'єр-міністра.

– Дорога моя Арміно Янівно, я все зрозумів! Не треба більше слів, ви все змалювали детально й поетапно, – мовив глава адміністрації.

– Головне, що це реальна схема, яку лишилося тільки реалізувати, – підхопила вона. – Отож для початку треба обрати... назвемо його джокером.

– Тобто... Про кого йдеться? Поясніть, прошу.

– Треба обрати цапа-відбувайла, за рахунок якого буде скомпрометовано теперішню першу особу, от що я маю на увазі. Блазня, якого відлупцюють кийками. Або ж «куховарчинного сина», якого відшмагають різками замість панської дитини. Тому і джокер, бо він стане центром комбінації.

– Ага-а-а, он воно що... А хто ж лупцюватиме? Ви?!

– Ваша «контора», Володимире Вікторовичу! Я ж лише слабка жінка, куди там мені!..

– А-а-а... який профіт моїй «конторі» від цього, дозвольте спитати?

– Ну-у-у... Гадаю, усі зацікавлені в найтіснішому союзі Києва з Москвою? Щоб молоді перспективні лідери обох країн...

– В Москві ціляться на єдину Євразію від Ліссабона до Владивостока.

– З часом станеться і це. Але починати варто з Києва. А для цього нейтралізуємо старого ретрограда, побивши джокера. Ну, і далі...

Володимир Вікторович подумав трохи, після чого повідомив:

– У такому разі вам буде приємно дізнатися, що за одним таким чоловічком стеження вже ведеться.

– Сподіваюся, це достатньо неприємний тип?..

– Достатньо неприємний, так, – глава адміністрації почав загинати пальні: – Всюди пхає свого носа – це раз. На останніх виборах керував передвиборчим штабом одного з конкурентів мого шефа – це два...

– А від якої партії, якщо не секрет?..

– Від Української партії максимального прогресу.

– Ах, он воно що... Ну-у-у, тоді я знаю, про кого йдеться. Справді, тип неприємний і слизький. Такого можна і кийками, й різками, і батогами. Не шкода. Але ви сказали, що за ним вже стежать?..

– Так, вже близько тижня. Відколи стало зрозуміло, що мій шеф таки прийме відставку Тулумбасова... Річ у тім, Арміно Янівню, що про комбінацію, яка аналогічна змальованій вами, дехто вже подбав.

– Тоді навіщо я перед вами тут розсипалася бісером мало не цілу годину?! – обурилася віце-прем'єрка.

– Ну-у-у, як це навіщо?! Треба ж було переконатися, що збігаються не тільки наші цілі, але й бачення шляхів їхнього досягнення! Отож я радий констатувати, що вони збігаються, – посміхнувся глава адміністрації.

* * *

Не знав ніхто з них, що по завершенні наради в НДІ медико-екологічних проблем Донбасу та вугільної промисловості аналогічна розмова на тему майбутнього відбулася між главою Донецької облдержадміністрації Віктором Устимовичем Самойловичем та Гакілем Магбусовичем Алпаровим – поважним чоловіком, якого поза очі іменували «Центровим»...

**Інформаційно-обчислювальний центр УкрНДІПроекту,
підвальний поверх Департаменту вугільної
промисловості України, вул. Богдана Хмельницького,
№ 4, Київ, пізній вечір 16 вересня 2000 року**

– Ну то чим уся ця історія скінчилася? – спитав Спартак.

– Ну-у-у, чим, чим... – дивлячись немовби крізь співрозмовника, Микола Сафонович посміхнувся власним спогадам. – Варька-Сонька таки натрапила на шахтарів в одному з вибоїв та й заходила їм кричати: «Сусхристос явився! Сама бачила». Ну, її хоч сяк-так заспокоїли, а тоді на автівку – і в психушку запроторили. Лікують її, лікують, а вона на своєму стоїть: «Сусхристос явився!..»

– Що, отак одразу і в психушку?!

– А ти як думав!

– І-і-і... як, вилікували?

– Та за деякий час я собі подумав: треба якось того... Бабу треба виручати, бо залікують сіромаху, на «овоча» перетворюють... Ну-у-у, отож пішов я до парторга шахти нашої імені Газети «Правда», кажу: такі справи – не бреше Варька-Сонька, правду каже. Парторг мені не повірив, вирішив попервах, що я шахтного газу нанюхався. Ну, отож я й розповів, як з дірок ватника недбалої операторки підйомної машини насмикав вати, намайстрував собі вуса та борідку й мовив до неї, розбудивши: «Дщерь моя!.. Дщерь моя, вставай, прокинься! Я – Ісус Христос, я оце зараз з'явився перед тобою, аби пробудити нарешті твою міцно сплячу на робочому місці в робочу зміну совість! А також прийми в себе хоч трішечки відповідальності...»

– Ох, Миколо Сафоновичу!.. Ох, і перепало ж вам за це, мабуть!.. – посміхнувся в свою чергу і Спартак.

– Тим не менш, до вугільного міністра УРСР я все ж таки доріс, – знизав плечима Сургай. – А що були у мене неприємності, то не сумнівайся. Парторг шахти мене попервах з ніг до голови обматюкав, насварив за отаку ініціативу. Мовляв, якби Варька-Сонька десь вбилася, я би в тюрму пішов... Окрім того, моя витівка вилася в мимовільну релігійну агітацію, а в ті роки з подібними речами було ой як суворо!..

Однак у підсумку парторг сказав: «Гаразд, беруся справу залагодити, як тільки зможу. А результат побачимо». Як він там Варьку-Соньку з психушки витягав – хтозна... Та все ж якось витягнув. Звісно, її не долікували... точніше, не залікували, а просто настрахали, щоби про «явлення Сусхристоса» нікому-нікому й ніколи-ніколи не розказувала. Отож у підсумку Варька-Сонька повернулася на роботу й надалі працювала операторкою підйомної машини. Щоправда, на робочому місці більш ніколи не спала, а всю зміну просиджувала отак...

Вирячивши очі й завмерши на своєму стільці в напруженій позі, Сургай зобразив, як Варька-Сонька проводила зміни після «зустрічі із Сусхристом». Це виглядало вкрай кумедно і дотепно. І в цей момент на столі перед оповідачем дзеленькнув телефон. Він миттєво зняв слухавку:

– Сургай на дроті. Так, у мене... Що?..

Тоді простягнув слухавку відвідувачеві:

– Це тебе.

– Слухаю? – мовив Сивак у мікрофон.

– Спартаку Андрійовичу, вам щойно мама телефонувала, у неї для вас важлива інформація, – пролунав у навушнику голос Льольки Остряниці.

– Що там за інфа така?

– Це не телефонна розмова.

– Льолю, ти хоча б думаєш, про що кажеш?!

– Ой, а чого... – вона замислилася на пару хвилин, а тоді виправилася: – Ну-у-у, я хотіла сказати, тобто, що не хочу по внутрішньому міністерському телефону вам казати. Просто мамі передзвонить, ото і все. Ви зараз підніметесь, так?

Спартак подумав, що не годиться розмовляти з мамою з кабінету такої поважної людини, як Сургай, і підтвердив коротко:

– Зараз буду.

І далі до господаря кабінету:

– Що ж, Миколо Сафоновичу, мені на робоче місце треба вертатися. А щодо наших справ... Дякую, я все зрозумів.

– Вибач, що так сталося, Спартаку Андрійовичу. Якби я тільки знав!..

– Нічого, Миколо Сафоновичу, так вже й буде. Тепер подумаю, що ж його робити далі.

– Раніше я ніяк не міг второпати, навіщо Тулумбасов тебе на роботу в Мінвуглепром затягнув?! А тепер розумію: бо хороший ти хлопець! І тямущий. Е-е-ех-х-х, таких би нам побільше та й на інші посади!..

Однак Спартак був вже на порозі кабінету. Кивнувши Сургаю на прощання, він попрямував до сходинок. Адже у підвал пасажирський ліфт не спускався – лише на перший поверх. А йому треба було на третій.

...Все сталося через ідею щодо нової газети. Річ у тім, що після відставки з посади міністра Тулумбасов був призначений заступником секретаря Ради національної безпеки і оборони України. Пару тижнів тому Борис Борисович запросив свого колишнього прес-секретаря «поговорити в неформальній обстановці». Під час розмови поцікавився його планами на майбутнє. Тоді Спартак і сказав, що у медіа-сфері вугільної галузі склалася парадоксальна ситуація: по різних холдингах і шахтах виходить чотири десятки багатотиражок, плюс дві потужні газети в Луганську – щомісячна «Збійка» та щотижнева «Рупор Донбасу»... і при цьому в Києві галузева газета не видається! А не завадило б таку мати!.. Причому в новій ситуації об'єднаного Мінпаливенерго це може бути централізований тижневик, присвячений паливно-енергетичному комплексу в цілому – ще й теплої та атомній енергетиці, а також нафтогазовому комплексу.

Така ідея Борису Борисовичу сподобалася, й він попросив Спартака підготувати макет пробного числа омріяного тижневика. Причому все повинно було мати вигляд максимально натуральний: зі статтями, з фотографіями, з колонками новин по кожній галузі – на всі 16 шпальт формату А3!.. Спартак напружився й макет підготував. Роздрукував шпальти в ЮЦ УкрНДПроекту, склеїв. Далі відніс макет із супровідним листом в приймальню нового міністра Єрмакова, якого Тулумбасов заздалегідь попередив. А далі...

А далі сталося щось незрозуміле! Бо і Микола Сафонович Сургай, і новий міністр Тимофій Захар'евич Єрмаков, і тепер вже директор департаменту вугільної промисловості Іван Микитович Красуцький, і його перший заступник Віктор Борисович Родченков – усі експерти одноставно висловилися проти запропонованої газети! Але чому?! Звісно, причину несприйняття ідеї тижневика Єрмаковим можна було зрозуміти. Але інші?..

– Я орієнтувався на думку міністра, – пояснив свою позицію Красуцький, коли Спартак принагідно заговорив з ним на цю тему. – Навіщо мені йти проти нього через якусь там газету?

– А ти хіба маєш відношення до цього проекту?! – щиро здивувався Родченков. – Вибач, Спартаку Андрійовичу, не знав... Не розібрався.

– Я гадав, що ця газета друкуватиметься на моєму принтері весь час. А мені це навіщо?! Де я візьму стільки паперу і картриджів?! Та й неоковирне воно, вручну склеєне, – пояснив Сургай. – Якби ж я знав, що це лише макет і що видаватиметься все в друкарні... А супровідного листа я не читав.

«Отак і зарубали мій проект на рівному місці! Купа начальників... Ні, купа старих ідіотів!...» – думав Спартак, підходячи до дверей свого кабінету. Цікаво, чого там хоче мама?! Не може потерпіти, доки він додому вернеться... Ну, затримався син на роботі – і що з того?! Нібито не вперше... Бо упіймати Миколу Сафоновича так, щоб він був хоча б відносно вільний, можна лише пізно ввечері.

То як, отримав пояснення?!

Отримав, еге ж... І ще кумедну історію про Варьку-Соньку вислухав.

А й справді дотепно! Як там?! «Сусхристос явився! Сама бачила». Треба запам'ятати цей перл...

– Ну що, Льолю, мама більше не телефонувала, доки я сюди піднімався?

– Телефонувала, Спартаку Андрійовичу!

– Ну гаразд, дякую. Далі я сам...

Спартак набрав їхній хатній номер:

– Аллю, мамо?.. Що ти?..

– Синочку, це ти?!

– Звісно я. А що, хіба є сумніви?..

– З тобою все гаразд?

– Все найкраще від усіх. А хіба?..

– Синочку, скажи: ти ж знаєш Гонгадзе?!

– Авжеж знаю! Він мене трохи навчав працювати в журналістиці. Як і мій перший головний редактор Зореслав. Як і Буйтур Всеволод. Тільки це вже було навчання прийомам суто політичної журналістики. Просто на місці, в Центрвиборчкомі, по гарячих слідах.

– Ой, Спаріку, не завантажуй мене, будь ласка!..

– Як це?! Ти ж спитала, отож я і...

– Ну, коротше кажучи, ти цього Гонгадзе знаєш.

– Так, знаю.

– Ну, то він пропав!

– Що-о-о?! Як, себто, пропав?!

– А отак і пропав! Я, щоправда, не все запам'ятала. Ти ж знаєш, відколи мій Андрійчик помер, у мене провали в пам'яті почалися...

– Мамо, менше тексту!..

– Ну, отож по телевізору в новинах сказали, що Гонгадзе твій чи то з редакції своєї... своєї... Як там її?!

– Мабуть, з редакції «Української правди».

– Так-так, з цієї самої редакції «Української правди» додому вийшов. Чи, може, навпаки – з дому до «Української правди» вийшов, але так і не дійшов. Ти ж знаєш, у мене провали в пам'яті...

– Мамо!..

– Коротше, цього твого Гонгадзе всі шукають, шукають і відшукати не можуть! Отож я і хвилююся за тебе, синочку: ти ж бо додому не йдеш та й не йдеш!.. А вже он як пізно. Бо по телевізору кажуть, що якась там акція починається. Щоб усі, кому щось відомо про Гонгадзе...

Але що там казали по телевізору, Спартак вже не слухав. Як і торік в неврологічному відділенні Жовтневої лікарні, перед його очима коливалися потоки золотавого, з яскравими спалахами повітря, а в них ширяла гігантська постать Багряного Янгола і бриніли жалем слова:

ТИ ЗАПІЗНИВСЯ!

Схоже, так воно і є насправді!.. Про що він там планував написати детектив?! Про жорстоке вбивство відомого українського журналіста під час виборів?.. Про те, як від цього вибухає вся Україна?..

Він же так і не завершив початий роман. Занурився з головою попервах в роботу прес-секретаря, потім на газету цю дурнувату скільки сил витратив – і все одно усі теперішні посадовці цей проект завалили.

А треба було роман писати! Попри все – писати, писати, не здаватися, але писати!.. Якби він не проволиндив з тим романом – можливо, зараз би мав видану книжку на руках. І тоді, можливо, нічого б із Гонгадзе не сталося.

Стоп! А з чого він вирішив, що з ним... Що його таки ВБИЛИ, зовсім як у недописаному романі?!

Але в розбурханому тривожною звісткою мозку негайно виник спогад про те, як Гія Гонгадзе розповідає перед мікрофоном про те, що помітив за собою «хвоста»⁹⁴. Коли це сталося?! Здається, десь всередині літа...

А ще раніше, коли Кучма приймав відставку міністра Тулумбасова... Що президент заявив тоді?! Також щось надто важливе – але що саме?!

Як раптом...

«Тільки майте на увазі наступне: відставку Тулумбасова я приймаю, але якщо взимку на складах теплових електростанцій раптом не вистачить вугілля, то я натоплю житла українців головами винних в такій нестачі».

Ці слова Кучма адресував прем'єр-міністрові та віце-прем'єр-міністру з питань ПЕК. Це було сказано наприкінці червня. А вже в середніх числах липня Гонгадзе помітив, що за ним стежать, і звернувся з цього приводу до Генпрокурора. А сьогодні 16 вересня – і Гонгадзе зникає...

То що ж це виходить?!

Але які б розклади не виникали, в скронях відчайдушно калатала думка проста й очевидна до огидності:

ТИ ЗАПІЗНИВСЯ!

Ех-х-х, якби ж він тільки знав!.. Якби знав про все задалегідь!

А тепер вже нічого не вдієш.

Нічого!.. Анічогісінько.

---

⁹⁴ Факти щодо стеження за ним Георгій Гонгадзе виклав в офіційному листі, адресованому Генеральному прокурору України Михайлові Потебеньку 14 липня 2000 року.

2001 «Україна без Кучми»

Київ, 10 березня 2001 року

- Неврастеник ти, Владе! Справжній неврастеник, хоча й «афганець».
- Ні-ні, Ждане, це ти не розумієш, що цих паскуд можна лише відстрілювати короткими чергами, не інакше.
- Владе!..
- Ждане!..

Вони щойно вийшли зі станції метро «Вокзальна» і тепер ось зупинилися просто посеред проходу до залізничного вокзалу. Зважаючи на те, що через реконструкцію площа була перекрита в декількох місцях, а також на суботній день, проходом назустріч один одному рухалися два доволі-таки щільні людські потоки. Отож їх обох постійно штовхали, сварили і просили просуватися вперед разом з усіма. Тим не менш, вони вперто стояли на місці, міряючи один одного зневажливими поглядами.

– Та чо'се ви стали, хльопці?! Давай'ти чи так, чи с'як!..

Зненацька від потужного удару в спину Ждан полетів уперед і мало не збив з ніг товариша. Проте Владислав відреагував вчасно й утримав від падіння і їх обох, і ще увішану клумками тітку праворуч від себе.

– Н-но, хто там пхається?! – grimнув він суворо.

– А ти шо такий задуманий? Чи на те' весна подіяла?.. – долинуло глузливе зауваження вже десь іздалеку.

– Хльопці, та ви б або з метр'а до вокзалу йшли, або з вокзалу до метр'а верталі, – мовила тітка, яку Владислав шойно утримав від падіння. Після чого, поправивши свої клумки, пірнула в потік, спрямований до центрального входу у вокзал.

– Шо ж, пішли, справді, – потягнув його за руку Ждан. – Все одно нас затягнуть рано чи пізно в той чи інший бік. Отож краще підемо до кас.

– Ну, як знаєш... – пробурмотів Владислав розчаровано й не надто охоче поплівся за товаришем. Втім іншого все одно не лишалося...

Обидва прибули до Києва вчора вранці. Приїхали різними потягами: Владислав – з Рівного, Ждан – з Маріуполя. Так сталося, оскільки на той час вони навіть знайомі ще не були. Чоловіки зійшлися разом по завершенні бурхливої акції вшанування пам'яті Великого Кобзаря. Зійшлися, ясна річ, силоміць – опинившись в одному «мавп'ятнику».

Хоча настільки сумного фіналу попервах нічого не віщувало. Звісно, їдучи до столиці ще позавчора, як Влад, так і Ждан вже знали, що численні лідери громадської думки зробили низку хльостких заяв у тому сенсі, що «диктатор Кучма» недостойний високої честі – покладати квіти до підніжжя пам'ятника Тарасові Шевченку. І якщо мислити тверезо, то вже вчора вранці, коли стало відомо, що «вмитий кров'ю журналіста Гонгадзе диктатор», провину якого доводили знамениті «плівки майора Мельниченка», проігнорувавши передову громадську думку, квіти все ж таки поклав і в закордонне відрядження відбув, – вже тоді можна було спрогнозувати, що просто так усе це не минеться.

Але хто на місці учасників патріотичної акції був здатен мислити тверезо?! Ще вчора вранці усім здавалося, що варто лише кинути гасло: «Україна без Кучми!» – і на нього відгукнуться мільйони й мільйони...

Що ж, покладені «кривавим диктатором» квіти розтоптали й повикидали геть, акцію непокори проголосили. Але реакція правоохоронців не забарилася: активістів «очищення країни від диктатури» затримали й доправили до столичного управління Міністерства внутрішніх справ – на вулицю Богомольця. Тоді на стихійному мітингу, що зібрався буквально на місці подій – у парку Шевченка, було вирішено влаштувати пішу ходу до МВС, де «сатрапам-кучмоноїдам» мала бути передана петиція з вимогою звільнити тих, кого негайно нарекли «совістю українського народу». Наостанок якийсь худорлявий поет-неформал, струшуючи в повітрі стиснутим кулаком, прочитав гнівно-викривальний вірш:

*Нет, журналист – не камикадзе,
Не выбирал он смерть в бою.
И вы убили не Гонгадзе,
А демократию свою.
А вместе с вами убивала
Ее слепая саранча —
Та, что вчера голосовала
За президента-палача!⁹⁵*

⁹⁵ Автор вірша – київський поет Тарас Ліпольц.

І попри те, що цей ширий вірш був написаний російською, зустріли його дуже схвально, з неабияким ентузіазмом.

Власне, саме тут, на мітингу, стоячи пліч-о-пліч і слухаючи запальних промовців, Владислав і Ждан побачилися вперше, а також коротко обмінялися враженнями від усього побаченого. Саме тоді Ждан і почув у прощіджених крізь зуби словах співрозмовника приховану погрозу:

– Стріляти їх треба, через одного стріляти як мінімум!..

– Ви, мабуть, з УНА-УНСО? – уточнив він про всяк випадок. Але Владислав заперечив:

– Ні, до цих хлопчиків я не належу. Просто я пройшов Афган, а потім мене зрадили.

Пройшовши пекло, я бачу певні речі інакше, ніж інші.

– Нічого собі «хлопчики»!.. – здивувався Ждан, пригадавши все, що знав про Українську національну самооборону. – Але якщо хтось і візьметься за зброю, то саме вони... Хто ж іще?

– От саме тому я й не вступаю до лав УНА-УНСО. Бо якщо тільки дотягнуся до зброї – боронь Боже!..

– Ви серйозно?

– Авжеж серйозно. Я ж снайпер, ще в школі на спартакіаді призові місця брав, а вже потім, в армії було таке...

Владислав раптом замовк, тому Ждан перепитав:

– То що ж було потім?

– Зараз не те місце і не та обстановка, щоб згадувати минуле, – похмуро пробурмотів Владислав. – Майте на увазі лише одне: я тому лише не озброєний зараз, що пройшов через реальну війну і надто добре знаю ціну людської крові, а тут... А-а-а!.. Нічого путящого з усього цього не вийде. І навіть «касетний скандал» не допоможе.

– Ви певні?

– Певен. А доки ворогів України не перестріляють принаймні через одного – нічого путящого не станеться.

– А чому через одного, а не геть усіх?

– Бо інша половина злякається й від страху обдристається.

Більше вони на цю тему не говорили, хоча й продовжували надалі інстинктивно триматися один біля одного. Найприкріше полягало в тому, що песимізм Владислава виправдався повністю: з теперішнього виступу акції «Україна без Кучми» нічого путящого таки не вийшло. Хтозна, в чому саме полягала причина її поразки. Можливо, в тому, що до столичного управління МВС дійшла лише половина протестувальників – бо друга половина несподівано звернула на вулицю Банкову і взялася пікетувати Адміністрацію Президента України?.. Можливо, в тому, що у підсумку бійці міліційного спецназу «Беркут» чисельно переважали демонстрантів?.. А може, все сталося через погану підготовку до силового сценарію зіткнення?..

Але, найімовірніше, головною причиною поразки стали роздрібненість і внутрішні суперечки. Справді, Партія українських демократичних республіканців, Партія українських реформаторів, Українська партія максимального прогресу, Рух українського народу (більш радикальна з двох «половинок» донедавна єдиного Руху, яку не слід було плутати з іншою «половинкою» – з Рухом «За Україну») й інші намагалися проштовхнути на перші ролі усіх своїх лідерів. Найбільші шанси з-поміж них мала неофіційна очільниця Блоку «ТАЯ» – віцепрем'єрка нинішнього уряду Арміна Ткач... Однак сама Арміна Янівна, не побоявшись прибути до парку Шевченка на мітинг опозиції, заявила наступне:

– Виступ проти знахабнілого диктатора Кучми має очолити не слабка жінка, а чоловік – наш прем'єр-міністр Віктор Адамович Дорошенко, справжній лідер і всенародний гетьман! Ми всі йому із задоволенням допоможемо, і я найперша підтримаю його кандидатуру!.. А також кандидатуру Дорошенка підтримає справжня совість нації – безстрашний майор Мельниченко,

і Юлій Лукієнко – всі ми, хто вирішив боротися за кращу долю нашої багатостраждальної України!..

Її пропозицію протестувальники зустріли з палким ентузіазмом. Проте буквально за годину стало відомо, що прем'єр-міністр рішучо відмежувався від заяв своєї урядової соратниці, а партія його прихильників – «За українця Дорошенка» закликала всіх, «кому небайдужа доля держави», припинити будь-яку участь в протестах. Наскільки було відомо, сам Кучма на всі ці події не відреагував, однак безвідповідальну позицію віце-прем'єрки Ткач засудив очільник Адміністрації Президента – Володимир Медвідь, він же закликав Дорошенка якнайшвидше звільнити її з займаної посади. Відповідний проект урядової постанови нібито навіть вже готувався...

– Та що це за партія така – «ЗаУД»?! Ваш лідер Дорошенко не гетьман, він боягуз! А ви перейменуйтеся або в партію «ЗАД», або в «ЗУД»! – обурювалися протестувальники, які негайно кинулись розшукувати в своїх лавах розкольників. Та хто ж зізнається в зраді ідеалів демократії, опинившись серед знервованого натовпу?..

В одному не можна сумніватися: з цілої низки причин акція «Україна без Кучми» була приречена на поразку. Не дивно, що сутички з «Беркутом» завершилися масовим затриманням найактивніших демонстрантів, аж до віце-прем'єрки Ткач (яку і справді звільнили з займаної посади), а також розгоном стихійного зібрання, що відбувалося в Будинку вчителя, й захопленням київського штабу УНА-УНСО. Оскільки Владислав та Ждан трималися поруч – їх обох і запакували до одного «мавп'ятника». Там вони й просиділи всю ніч, час від часу тихесенько перешіптуючись. Поступово перейшли на «ти». Обох їх відпустили наступного ж ранку, допитавши коротко і склавши адміністративні протоколи.

Оскільки особливих справ у Києві жоден з них не мав, чоловіки одразу ж попрямували на залізничний вокзал, мріючи лише про те, як би найшвидше опинитися вдома. Про провал акції протестів дорогою майже не розмовляли, за винятком короткої, крізь зчеплені зуби фрази Владислава щодо необхідності «відстрілювати паскуд короткими чергами». Та й про що тут говорити – про те, що на двох українців традиційно припадають троє гетьманів?.. Лише коли квитки вже лежали в їхніх кишенях, на прощання Владислав і Ждан про всяк випадок обмінялися контактними даними.

Ото й усе...

Національна Спілка письменників України, вул. Банкова, № 2, Київ, 13 березня 2001 року

Відтягнувши долонею ліві рукави піджака й сорочки, ведучий поглянув на наручний годинник, потім налив з карафи, що стояла на застеленому синьою оксамитовою скатертиною столі, води до склянки, одним ковтком проковтнув ту воду й мовив:

– Ну що ж, панове добродії, мабуть, будемо починати. Насамперед, повідомлю для тих, хто не знайомий зі мною особисто: звати мене Устимом Валігудою, я не простий письменник, а ще й секретар нашої Спілки та член президії НСПУ. Однак на сьогоднішньому заході моя роль значно скромніша: мені доручено модерувати творчу зустріч із нашим колегою – з письменником Василем Кредо. Він же зробить перед присутніми доповідь...

Про всяк випадок ведучий не став ризикувати, а прочитав з папірця, видобутого з внутрішньої кишені піджака:

– Доповідь на тему «Чи може повторитися Куренівська трагедія в значно більшому масштабі, ніж сорок років тому?»

Тоді сховав папірець, відкашлявся, випив ще півсклянки води і з солідним виглядом резюмував:

– Отже, ви почули, як звучить тема доповіді нашого колеги. Не знаю, як вам, а мені дуже цікаво послухати його виступ. А всім нам, сподіваюся, це ще й, до того ж, корисно. Що ж, пане Василю, запрошую до слова! Нагадаю лише, що регламент вашого виступу – тридцять хвилин. І останнє: будь ласка, ставте запитання виключно по темі доповіді! Ви всі дорослі люди, кожен розуміє ситуацію, що склалася після нещодавніх протестів...

– Отже, не можна обговорювати нічиє ставлення до акції «Україна без Кучми»?! – негайно спитала сухорлява жіночка, яка зайняла одне з крісел у першому ряду біля самого столу президії.

– Ну, я ж просив!.. – аж скривився Валігуда.

– А якщо раптом?..

– Ні-ні, не треба! Категорично не треба!

Він постукав кінчиком видобутого з кишені олівця по порожній склянці, що стояла на столі президії біля карафи з водою, й повторив:

– Прошу до слова, пане Кредо! Будь ласка, починайте.

Піднявшись на сцену й зупинившись біля столу президії, доповідач (а це був не хто інший, як Василь Ярмошко, який вирішив назавжди сховатися під псевдонімом «Кредо») неквапом оглянув залу. Десятки два... навіть менше – десятки півтора людей. Якщо не дюжина. Мало, ох, до чого ж мало кого цікавить жаклива трагедія сорокарічної давнини!.. А отже, надто мало людей почують сьогодні про загрозу, навислу над усіма ними... Хотілося б більше, звісно. Але ж недарма в «Кавказькій полонянці» прозвучав знаменитий тост: «Отож вип'ємо за те, щоб наші бажання завжди збігалися з нашими можливостями!» – а отже, тепер доведеться підігнати свої «хотілки» під реальність.

Хто прийшов – той прийшов. Прийшли ті, які хотіли прийти! Для них і будемо робити доповідь. Навіть якщо це якийсь бомж-нечупара, який ще й медальку бойову на груди начепив... Трапляються ж такі уніками!..

– Скажіть мені, будь ласка, чи потребує хтось із присутніх пояснень стосовно Куренівської трагедії? – запитав він насамперед. – Чи всі присутні знають, що сталося сорок років тому в районі стадіону «Спартак» і трамвайного парку імені Красіна? Чи хтось, можливо, не в курсі?..

Відповіддю було повне мовчання, тому ведучий з погано приховуваним роздратуванням мовив:

– Як бачите, пане Василю, аудиторія у нас підготовлена. Всім про все відомо, отож ваше запитання не має сенсу...

– Тоді, мабуть, всі зрозуміють, чому я пропоную вшанувати пам'ять безневинних жертв Куренівської трагедії хвилиною мовчання.

– Що ж, тоді... хвилина мовчання, – не надто охоче проголосив ведучий і піднявся зі свого місця. Слідом повставали ті, хто розташувався в залі.

І треба ж такому статися: саме в той момент, коли запанувала жалобно-урочиста тиша, вхідні двері рипнули, і з коридору увійшов невисокий опецькуватий молодий чоловік в сірому костюмі-трійці, білій сорочці при краватці й дбайливо надраених черевиках. Було очевидно, що він дуже поспішав, оскільки влетів до зали кулею й відхекуючись, однак трохи повертвшись на всі боки непропорційно великою головою – оцінив ситуацію й безглуздо завмер просто посеред проходу між рядами крісел.

– Прошу сідати, – мовив Валігуда секунд через тридцять й одразу ж звернувся до «голо-вастика», який і досі стояв посеред проходу: – А ви, молодий чоловіче?.. Ви, здається, пан Сивак, я не помилився?..

– Так, я Спартак Сивак, заступник голови Комісії з пригодницької та фантастичної літератури Київської організації НСПУ, – підтвердив той і додав: – Вибачте за затримку, але я з роботи, просто з Мінпаливенерго. Я вгору біг сюди, на Банкову... на лекцію.

– Ага, ну, тоді ви потрапили куди слід. Сідайте, бо ми вже почали... А ви, пане Василю, доповідайте, доповідайте! І вибачайте наших не зовсім дисциплінованих письменників.

– Я з роботи!.. – ще раз нагадав новоприбулий. Однак ведучий зробив йому знак мовчати, а потім з підбадьорливим виглядом кивнув доповідачеві.

– Що ж, це добре, що послухати мою доповідь зібралися люди, добре обізнані з ситуацією, – мовив той. – Це означає, що говорити сьогодні про Куренівську трагедію нема особливої потреби. Однак погано, що знаючи про ті події, ви всі поголівно мовчите, немовби води до рота набрали. А чому?! Чому, я вас запитую?! Чому ніхто з вас так досі й не написав жодного вартісного твору про катастрофу сорокарічної давнини?..

– Перепрошую, що вдруге поспіль мимоволі порушую атмосферу сьогоднішньої доповіді, але ви помиляєтесь, причому глибоко, – подав голос новоприбулий «головастик», який вже встиг всістися на одне з крісел.

– Так-так, це правда! – негайно відгукнувся медальований бомж-нечупара. – Якби ви тільки знали, до чого чудову книжечку написав пан Спартак, ви б цього не говорили...

– Так, роман дуже сильний, – підтвердив ще хтось. Проте кинувши суворий погляд спочатку на «головастика», потім на бомжа й невідомого балакуна, Валігуда постукав олівцем по склянці й мовив суворо:

– До порядку, панове, до порядку! Якщо хтось хоче висловитися по суті або ж подати репліку – просіть на те дозволу ведучого, будь ласка.

Після чого звернувся до доповідача:

– Так, пане Василю, ви просто не в курсі, що серед нас присутній автор роману «Апокаліпсис по-київськи», виданого окремою книжкою. Як секретар нашої Спільки та член президії НСПУ, можу авторитетно підтвердити, що це високохудожній твір, який по-справжньому вражає, про що свідчать репліки з місць, зокрема, самого автора, відомого поета Доброткаля і-і-і... кхе-кхе...

Ведучий покосився на медальованого бомжа й завершив:

– Отож ваш, пане Кредо, закид є щонайменше безпідставним.

– Ну так, щоб жид та й не виперся поперед усіх зі своєю нікчменою писаниною!.. – проскреготав жовчного вигляду літній чоловік з третього ряду. Однак і його зупинили суворий заклик дотримуватися порядку та дзвінке постукування олівця по склянці.

– Що ж, це добре, якщо не мовчите. Тим паче, якщо навіть книжечки на цю тему виходять, – кивнув доповідач. – Шкода лише, що громадськість про ті ваші книжечки мало знає. Хоча, здається, про одну я нещодавно навіть по радіо чув...

В повітря миттю зметнулася рука.

– Оце правильно, оце дисципліна! – ведучий схвально кивнув: – Пане Сивак, ви щось хотіли сказати? Будь ласка!

– Ви, очевидно, маєте на увазі документальну книжку киевознавця Олександра Анісімова «Куренівський апокаліпсис», – мовив «головастик» з місця. – Видана торік, вона справді мала розголот... Втім, хоча перша книжка Анісімова, знов-таки документальна, побачила світ ще дев'яносто восьмого року, мій «Апокаліпсис по-київськи» був надрукований ще раніше – в дев'яносто шостому. До того ж, у мене художня література. Ну і, звісно ж, я навіть не кажу про Анатолія Кузнецова, у якого Куренівська трагедія згадується в романі-документі «Бабин Яр»...

– Один жид і два москалі все пишуть, пишуть!.. – знов невдоволено пробурмотів жовчний чоловік.

– Пане Дричак, я б дуже попросив вас як представника улюбленого всіма часопису дотримуватися дисципліни! – тепер Валігуда не дзеленчав олівцем по склянці, а гучно поплескав долонею по стільниці.

– А ви, будь ласка, не затикайте вільній пресі рота, – негайно відгукнувся жовчний чоловік. – Спілка письменників завжди славилася демократичним духом. Тут, між іншим, у цих стінах Рух утворився!..

– Пане Дричак, будь ласка, вгамуйтеся. Славетну історію утворення Руху я знаю не гірше від вас, оскільки був учасником тих самих установчих зборів.

– Я пам'ятаю...

– І я пам'ятаю. Але, на превеликий жаль, після передчасної смерті нашого палко улюбленого лідера В'ячеслава Максимовича Чорновола...

– Після підлого вбивства, а не після ніякої так званої «передчасної смерті»! – жовчний чоловік аж підскочив на своєму кріслі. – Давайте вже називати речі своїми іменами й не брехати бодай самим собі!..

– Пане Дричак!.. Немире Фроловичу...

– ФЛОРОВИЧ! – аж вибухнув несамовитим скрикуванням жовчний чоловік. – Скільки можна повторювати: я «Флорович», а не «Фролович»?!

– Ну, то пробачте...

– Не нукайте – не пробачаю! Всі ви у вашому РЗУ такі... безпам'ятні!..

Василеві набридло чекати, коли ж завершиться несподівана сварка, й він делікатно кахикнув у піднесений до рота кулак. Здригнувшись, ведучий кинув на нього винуватий погляд і мовив примирливим тоном:

– Ну от що. Давайте відкладемо до іншого разу з'ясування того, хто саме винен в розколі колись єдиної організації на наш Рух «За Україну» і ваш Рух українського народу, що стався після смерті безумовного лідера Чорновола В'ячеслава Максимовича. А зараз пропоную нарешті все-таки прослухати доповідь, заради якої ми всі тут зібралися. Уклінно прошу, шановний мій колего Немире ФЛОРОВИЧУ Дричак!..

Жовчний чоловік невдоволено набурмосився, але кивнув настільки рвучко, що його голова, здається, ледь утрималася на жилавій шиї.

– Що ж, пане Кредо, тоді продовжуйте свою доповідь, – з полегшенням зітхнув Валігуда.

– Точніше, я її тільки-тільки починаю, – посміхнувся Василь. – А для початку скажу от що: гаразд, це добре, що нехай потроху, але про минулу трагедію ви пишете... Але в тім-то й річ, що вона давно минула! А як бути з тією бідою, що на наш Київ... та й на всю Україну лише насувається?.. От про це, власне, я й вестиму сьогодні мову.

І він заговорив, і говорив без угаву цілу годину – весь відведений регламентом час. Що тільки міг – те підтверджував саморобними графіками й таблицями. А ще мапою України, на якій були ретельно показані всі об'єкти унікального, як для світової практики, Дніпровського гідрокаскаду: Київська ГЕС/ГАЕС, Канівська ГЕС, Кременчуцька ГЕС, Дніпродзержинська⁹⁶ ГЕС, легендарний ДніпроГЕС, Каховська ГЕС і всі рукотворні «моря», утримувані греблею кожної з них.

Василь аргументовано довів, що в межах теперішньої України такої річки, як Дніпро, фактично не існує, натомість є система штучних водоймищ загальною площею в 6950 км², що покриває та багатократно перекриває колишнє річкове русло. Адже з 981 км довжини русла Дніпра, які припадають на територію України, в природному стані збереглося не більше 100 км, або трохи більше 10 %. Він показав, який середній та максимальний обсяги води міститься в кожному з «морів». Коли ж говорив про загальний обсяг води, акумульованої в усьому гідрокаскаді (43,8 км³), то для наочності попросив уявити водяний куб із стороною в 3 км 525 м – бо його загальний об'єм дорівнює саме цій гігантській величині. Також навів дані по висоті кожної греблі та по перепаду висот між сусідніми водоймищами.

– А тепер, панове, врахуйте, що один літр води, або ж один дециметр важить один кілограм. Відповідно, один кубічний метр води важить в тисячу разів більше – себто, одну тону. Оскільки в одному кілометрі – тисяча метрів, то один кубічний кілометр – це, відповідно, мільярд кубометрів води і мільярд тонн ваги. Таким чином, в усьому Дніпровському гідрокаскаді акумульовано сорок три мільярди вісімсот мільйонів тонн води. Оскільки ми живемо в «атомному» двадцятому столітті, то переводячи цей неймовірний показник в звичні нам мегатонни, констатуємо: загалом в рукотворних «морях» акумульовано сорок три тисячі вісімсот мегатонн води! Уявіть же, яка руйнівна сила міститься в цій унікальній гідротехнічній споруді!..

Від цифр Василь перейшов до історичних дат. Почав з того, що руйнівна сила дніпровської води була випробувана на радянських людях ввечері 18 серпня 1941 року, коли працівниками НКВС була висаджена у повітря гребля ДніпроГЕСу. З оборонної точки зору, цей акт практично не мав сенсу: адже водяна хвиля, що виникла внаслідок вибуху, вдарила по лівому березу річки, все ще зайнятому радянськими військами – німці ж на той момент знаходилися на високому правобережжі й майже не постраждали. Однак сталінське керівництво СРСР досягнутими результатами було задоволене, тому по завершенні війни відбулося не тільки відновлення ДніпроГЕСу, але й спорудження п'яти нових гідроелектростанцій.

– Ви тільки вдумайтеся, панове: в зоні можливого затоплення опиняються всі лівобережні райони Києва, а також частина правобережних районів – Оболонь, Старий Поділ і Видубичі, а ще такі обласні центри, як Дніпропетровськ, Запоріжжя і Херсон. І все це не враховуючи низки більш дрібних містечок та сіл, а також всі комунікації, перекинуті між двома берегами Дніпра... Втім, особливу небезпеку являє собою Запорізька АЕС – між іншим, найбільша в Європі! Уявіть, що станеться, якщо потужна водяна хвиля накриє одразу ж ШІСТЬ реакторів ВВЕР-1000, потужність кожного з яких складає тисячу мегават! Та Чорнобильська катастрофа не йтиме ні в яке порівняння із цим пеклом – ви тільки уявіть це жахіття, уявіть!..

Обвівши прискіпливим поглядом принішклу залу, Василь переконався, що його слова справили належне враження, та продовжив:

– От саме тому Північноатлантичний альянс, більш відомий у нас під аббревіатурою НАТО, ніколи не планував наступати на СРСР через українські території. Все пояснюється просто: адже у випадку сухопутного наступу достатньо висадити в повітря греблю чи дамбу Київського водосховища – і тоді рукотворне цунамі змете половину столиці України, а також всі київські мости, лінії електропередач тощо! Коли вода першого з «морів» досягне Канівсь-

⁹⁶ З 2016 року – Середньодніпровська ГЕС.

кого водосховища – воно швидко переповниться, після чого вже подвоєний обсяг води переповнить Кременчуцьке «море»...

Звісно, найбільш руйнівні наслідки матиме прорив греблі ДніпроГЕСу: по-перше, її висота дорівнює шістдесяти метрам, по-друге, в Дніпровському, або ж по-іншому – в Запорізькому водосховищі міститься понад три кубічні кілометри власної води, плюс вода з чотирьох верхніх водосховищ... Ну, і Запорізька АЕС з усіма її реакторами нижче за течією, про що я вже сказав. Плюс на довершення – прорив дамби або греблі Каховського водосховища. Після чого водяне цунамі виривається в Чорне море, перетинає його і вдаряє по Туреччині – між іншим, по країні НАТО... Не варто також забувати, що донні відкладення Чорного моря багаті на метан – ось вам ще одне джерело підвищеної небезпеки. Тепер, сподіваюсь, ви всі остаточно зрозуміли, що основна функція Дніпровського гідрокаскаду є оборонно-захисною, покликаною запобігти сухопутному наступу військ НАТО у напрямі на схід?... І це зовсім не енергогенерація або ж меліорація територій.

У залі здійнялася вгору рука. Знов цей «головастик»! Анумо, нумо?..

– Пане Сивак, ви щось хотіли спитати? – стріпонувся ведучий.

– Так, хотів. Мені здається, що вести мову про сухопутну наступальну операцію військ НАТО через територію України вже давно нема ніякого сенсу. І не тільки через відсутність СРСР на політичній карті світу. Просто з появою балістичних ядерних ракет сам характер сучасної війни змінився кардинально. Тоді навіщо городити таку грандіозну оборонну споруду, як Дніпровський гідрокаскад?

– Маєте рацію, шановний, – кивнув Василь. – Однак ви не враховуєте, що замисел цей виник ще напередодні Другої Світової війни, у розпал сталінізму. А вже потім, просто в процесі спорудження, що розтягнувся на чверть століття, Дніпровський гідрокаскад морально застарів, як оборонна споруда, і давно вже втратив своє основне призначення.

– А от мені цікаво, звідки у вас вся презентована нам інформація?

– Хвилинку, пане Сивак, хвилинку! – Валігуда задзеленчав олівцем по склянці. – Це вже друге запитання поспіль. Якщо тільки наш доповідач...

– В принципі, у загальних рисах я розповів про все, як і планував, – поквапився уточнити Василь і вирішив: – Що ж, можна переходити до запитань-відповідей. Я готовий.

– Тоді відповідайте, будь ласка, – кивнув ведучий.

– Що ж, спробую. Хоча для цього доведеться заглибитись у певні елементи моєї біографії. А я не знаю, чи воно того вартує?..

Погляд Василя схрестився з пильним поглядом «головастика», й доповідач мимоволі замовк, прикидаючи, чи варто розповідати про давню історію з любительською доповіддю, присвяченою феєрії Олесь Бердника «Зоряний Корсар», через яку він потрапив спочатку під слідство, потім на виправні роботи? А також про тих людей, з якими він стикався в той період і які по крихтах передавали відомості, які він потім звів докупи... А можливо, доведеться згадувати ще й про Ярополка Курія і керований ним КЛФ «Обрій»? Чи про Кузю Олежченка... А навіщо все це присутнім?!

– Ну, то чому ж ви мовчите, пане Кредо? – мовив ведучий, коли напружена тиша, що встановилася в залі, почала діяти всім на нерви.

– Перепрошую за вимушене очікування, – вибачився Василь, – але ті люди, які поділилися зі мною відомостями про Дніпровський гідрокаскад, нажили собі великих неприємностей з радянськими органами держбезпеки. Отож я не хотів би, щоб хтось із вас мав такі самі неприємності тепер...

– Досі я знав лише одного чоловіка, який панічно боявся КДБ, – «головастик» підібгав губи: – Це був мій тато, батька якого... себто мого діда... розстріляли як ворога народу. Той панічний страх звів тата у могилу всього лише у віці шістдесяти семи років, хоча йому б іще жити та жити... І от тепер я бачу другого чоловіка, який знов-таки боїться КДБ, якого нема

вже майже десять років. Невже ви це серйозно, пане доповідач?! Ми ж живемо в незалежній Україні, у нас є своя СБУ... Це ж майже за Конфуцієм: ловити в темній кімнаті чорну кішку, якої там нема! Хіба так можна?!

– Можете вірити, можете не вірити, але я вже і з СБУ мав неабиякі неприємності через свою позицію щодо Дніпровського гідрокаскаду, – зітхнув Василь. – А тому не хочу, щоб такі неприємності спіткали й вас.

– Ну гаразд, гаразд! – Валігуда задзеленчав олівцем по склянці. – Пане Сивак, ви вже поставили доповідачеві цілих два запитання, отож дайте таку можливість іншим... У кого ще є запитання до доповідача?

«Головастик» знизав плечима, потім схрестив руки на грудях і завмер у своєму кріслі. Натомість підняв руку жовчний чоловік.

– Так, пане Дричак, слухаємо вас?..

– Дякую, пане ведучий.

Жовчний чоловік підвівся, відкашлявся й мовив:

– Немир Дричак, журнал «Вічний Київ»... Шановний пане доповідачу, як ви ставитесь до того факту, що п'ятнадцять років тому місцева жидва підірвала Чорнобильську АЕС, виконуючи завдання закулісного жидівського світового уряду – всесвітнього Сіоністичного конгресу?

– Пане Дричак!.. Немире Флоровичу!.. Це провокація! – ведучий спочатку схопився за голову, потім відчайдушно задзеленчав олівцем по склянці. Однак, не звертаючи на нього уваги, журналіст продовжив:

– Пане Валігудо, не смійте переривати мене! Адже саме так місцева жидва мстилася українцям за погроми часів Богдана Хмельницького і Гайдамаччини, тому питання дуже принципове! А тепер, коли завдяки шановному доповідачеві ми дізналися про небезпеку Дніпровського гідрокаскаду, придуманого жидо-грузином Сталінім-Джугашвілі, виникає нове запитання: як дізнатися, коли сіоністичний Ізраїль планує завдати ракетно-ядерного удару по тутешніх греблях, щоб за потурання жида-президента Кучми остаточно знищити нашу нещасну Неньку-Україну?!

Присутні обурено загомоніли, а Валігуда простогнав безнадійним тоном:

– Це провокація. Я змушений перепросити за поведінку представника шановного часопису і мого колишнього партійного соратника...

– Не треба перепрошувати! Адже очевидно, що всі тутешні сіоністи, окрім Кучми, недарма дременули з України до Ізраїлю і що нам усім треба бути готовими до ядерного удару сіоністичними ракетами по греблях Дніпровського каскаду!.. А до такого ми не готові, злочинно не готові!

– Ну-у-у... припустимо, емігрували не всі, – подав голос «головастик», який дивився на Дричака з явним сарказмом. – Припустимо, я з вами був, є й лишатимусь надалі. І живемо ми з мамою на Старому Подолі. Пане Кредо, підкажіть-но, за скільки хвилин водяний вал від зруйнованої греблі Київської ГЕС досягне нашого району проживання?..

– За п'ятнадцять хвилин, – з готовністю мовив Василь.

– От бачите! Ясна річ, ми з мамою не врятуємося.

– Ну, то мотай у свій Ізраїль! Давай! – гримнув жовчний чоловік.

– Перепрошую, це не ваше діло, але я й надалі лишатимусь у Києві, – спокійно мовив «головастик». – Це моя земля, ніхто мене звідси не вижене.

– Ну... тоді ти смертник, залишений у нас світовим сіонізмом!

– Он як?! Нічого собі... А яка ж мені вигода від цього, не підкажете?

– Вигода пряма: марнославство! Ти хочеш, щоб сіоністи зробили тебе святим жидом, а твою нікчемну книженцію оголосили новим Євангелієм.

Не в змозі стриматися, присутні так і вибухнули реготом. Дехто навіть покрутив пальцем біля скроні. Однак «головастик», навпаки, посерйознішав:

– Та-а-ак, ваші ескапади набридли навіть мені! Перепрошую...

Він підвівся, вийшов у прохід, наблизився до сцени і простягнув доповідачеві біленький прямокутничок цупкого паперу:

– Ось моя візитівка. Обов'язково зв'яжіться зі мною! Все ж таки, як головспец прес-служби Мінпаливенерго, спробую допомогти вам підняти питання гідрокаскаду в нашому відомстві... Не гарантую, але спробую. Майте це на увазі, що у мене особливий режим роботи: з шостої ранку до п'ятнадцятої дня. А тепер... не хочу дискутувати з хворими на голову.

Молодий чоловік різко кивнув у бік жовчного журналіста й полишив залу.

– Пане Дричак! Немире Флоровичу! Навіщо ви так?.. – зітхнув ведучий.

– Нічого, нічого, – задоволено посміхнувся жовчний чоловік, – чим менше серед нас агентів проклятого племені, тим легше дихається... Але я так і не почув відповіді на поставлене мною дуже серйозне запитання.

– Пане Кредо, чи можете ви сказати щось про небезпеку жидо-ізраїльського ракетно-ядерного удару по греблях українського гідрокаскаду? – в голосі Валігуди відчувалися втома і розчарування.

– У мене нема таких відомостей, – спокійно мовив Василь. – Більше того, Ізраїль офіційно не вважається ядерною державою.

– Я бачу, ти, пане Кредо, теж продався світовому жидо-масонству і сіонізму, якщо ведеш такі розмови, – зневажливо мовив жовчний чоловік. – До речі, а хто ти за етнічною приналежністю?! Яке прізвище ховається під твоїм псевдонімом Кредо – жидівське чи москальське?!

– Я українець від діда-прадіда... – почав Василь, однак в цю мить ведучий перехопив слово:

– Ну все, годі з нас провокацій! Пане Дричак, я позбавляю вас слова.

– Це недемократично! – вибухнув жовчний чоловік.

– Годі вже, дайте й мені дещо запитати, – зітхнув Валігуда. – Я б хотів дізнатися, яким чином можна зменшити небезпеку прориву будь-якої дамби чи греблі водосховищ Дніпровського каскаду? Особливо ДніпроГЕСу, зважаючи на близькість Запорізької АЕС. Але й Київської ГЕС також – бо сам я живу в Дарниці, яка також відноситься до ризикових районів, наскільки я зрозумів. То чи скажете щось втішне, пане Кредо?..

Незадоволено буркочучи щось собі під ніс про «втрату пильності», Немир Дричак теж полишив залу, як і «головастик» незадовго перед ним. Надалі захід тривав без ексцесів.

Ковбасний цех малого підприємства «Корольок», Рівне, кінець вересня 2001 року

– Лаврентію Терентійовичу!

– Га?..

– Я тут Горбача до вас привів, як ви й наказували.

– А-а-а, цього правдолюба... Кгм-м-м!.. Секундочку. Ні, хвилинку... Три хвилинки дай мені... А ти закрій двері з іншого боку.

Коли секретуточка вийшла, Корольок єдиним духом перехилив повну чарку Jack Daniels, примружившись, проковтнув, потім (за старою звичкою, якої досі не міг позбутися) занюхав рукавом власного піджака, чхнув. От що таке є в цьому віскі, від чого так пруться усі ці іноземці?! Якщо добре розібратися, то будь-який їхній розрекламований віскарік нічим не кращий від самогону... Бурячиха, що горить... Як казали у давні часи в їхній школі, розтягуючи й викривляючи слова на французький манер: «Самжене-е-е, самп'е-е-е»... Але бурячиху за кордон цистернами не вивозять, а до них з-за кордону всякі там Jack Daniels, Ballantine's Finest Whisky, Jim Beam і чого там він загалом напробувався завдяки своєму дружбанові Бідосику – це все будь ласка! Пийте на здоров'я, лише закусувати не забувайте!..

До речі – про закусь...

Лаврентій Терентійович смачно схрупав попервах парочку малосольних огірків, потім величезний бутерброд з потрійним прошарком нежирної шинки й на додачу заїв усе це голівкою цибулі настільки «злої», що аж сльози з очей мимоволі покотилися. Ні-ні, він найменше від усього переймався, що від нього буде тхнути перегаром. Все ж таки він, Лаврентій Терентійович Корольок, не хто-небудь, а власник цього підприємства, отож має право на будь-яку поведінку. Якщо йому заманеться – може хоч голим бігати по території, й нехай хоч якась падлюка бодай одне слово скаже!.. Але він усіма фібрами власної душі ненавидів «правдолюба», який зараз очікував у приймальні. І якби не особисте прохання того ж таки Бідосика – давно б вигнав цю паскуду. А так... Хай же в начальницькому кабінеті краще «злою» цибулею смердить, а не закордонним Jack Daniels'ом.

– Агов! – скрикнув він, доживавши закусь. Секретуточка миттю зазирнула до шефа.

– Давай цю паскуду сюди.

Невдовзі винуватець чергового скандалу сидів на жорсткому стільці навпроти нього, а Лаврентій Терентійович мовчки «маринував» негідника вбивчим поглядом. При цьому в кабінеті бриніла напружена тиша. Як сказав би той-таки Бідосик: було чутно, як мухи на віконній шибці паруються. Ох, цей вже Бідосик!.. Ох, Петя, Петя!.. Вміє ж доречне слівце ввернути, падло!

– Н-ну-у-у, і довго ми мовчати збираємося? – спитав Корольок нарешті.

– Так це ж не я вас бачити хотів, це ви мене викликали, ви й кажіть першим, чого хотіли, – відгукнувся правдолюб.

– Отже, тобі мене бачити неприємно, чи що?

Погляд шефа зробився колючим, а ніздрі мимоволі роздулися.

– Приємно, неприємно... Яке це має значення?! Ми ж на роботі, а тут особисте має відходити на другий план. Тут гроші заробляють.

– Розумно говориш, – мугикнув Лаврентій Терентійович і негайно запитав: – До речі, а скажи-но мені, ким ти там на моїй фірмі влаштований і скільки платні тобі поклали в бухгалтерії?

– Це не має жодного значення, – знизав плечима правдолюб.

– Чому це раптом?

– Бо працюю я шприцовальником в сосисковому цеху, а платня... Якою б вона не була, а нічого кращого в нашому місті все одно не знайдеш.

– От бачиш! Тверезо мислити ти вмієш... якщо тільки захочеш, – похвалив його Королюк, але додав негайно: – Однак в такому разі підшукати притомне пояснення твоєї поведінки на роботі... важкувато якось!

– А чим саме вас моя поведінка не влаштовує?

– Чим саме, питаєш?! Хм-м-м... Насамперед тим, що ти полюблюєш вештатися територією підприємства – от чим. І то лише насамперед.

– А чому не можна у двір вийти, щоб свіжого повітря ковтнути?

– «Свіжого пові-і-ітря»... Ач, який ніженка! Погляньте на нього!..

– Так в сосисковому цеху такий же сморід стоїть, що хоч сокиру вішай!

– Н-но-но!.. – гримнув кулаком по стільниці Лаврентій Терентійович. – Ти диви, не забувайся, на якого господаря працюєш. Смердить йому в цеху, бачте... Іч, який манірний мазунчик знайшовся!..

– А хіба я неправду кажу? Ви ж наказуєте у ті сосиски пхати...

– Та все наше місто давно вже в курсах, що чоловіка правдивішого, ніж Микита Лукич Горбач, ні по яких закапелках не відшукати.

– А я по закапелках не ховаюся, між іншим. І не думав навіть.

– Ну так, ну так, авжеж. І язика в сраці не тримаєш, – передражнив його Королюк. Але, не зрозумівши сарказму, правдолюб гордовито мовив:

– Між іншим, таки не тримаю! На відміну від інших ваших працівників, які чомусь панічно бояться свого господаря – вас, тобто.

– Ну от що! – Лаврентій Терентійович знов гримнув кулаком. – Кажуть тобі, не забувайся! Отож і не забувайся, поведься пристойно.

– Так я ж!..

– На моєму підприємстві «Корольок», між іншим, діють певні Правила внутрішнього розпорядку. І згідно з цими правилами, під час робочого дня вештатися територією моїм робітникам забороняється, причому категорично. Ясна річ – окрім випадків виробничої необхідності, до яких вдихання так званого свіжого повітря явно не відноситься. Чи давали тобі на ознайомлення Правила внутрішнього розпорядку, коли ти ввідний інструктаж проходив?

– Давали, але ж...

– Ніяких щоб мені «але»! – сердито мовив Королюк. – Якщо вештатися територією без особливих виробничих потреб заборонено – отже, заборонено. І все. І крапка. Зрозуміло?

– Так.

– Отож-бо!.. Якби не особисте прохання мого друга Бідосика... Ой, перепрошую – Петра Петровича Бідолаха, я би з тобою не панькався. Ти б у мене швидко на вулиці опинився! Зрозуміло?!

– Звісно, зрозуміло, але...

– Ніяких мені «але»! Петро Петрович все ж таки є народним депутатом України по нашому мажоритарному округу. Він захищає інтереси нашого міста й області у самій Верховній Раді, тому його слово треба поважати.

– Само собою, – кивнув правдолюб. Вловивши в його словах насмішковату іронію, Лаврентій Терентійович продовжив:

– Далі, всі виробничі завдання начальства, отримані кожним робітником, треба виконувати беззаперечно.

– Навіть якщо йдеться про обдирання шкурки з прострочених сосисок, які вже аж позеленіли?..

– Навіть так. Адже тобі доручили підготувати сировину для повторного використання, тоді як ти...

– Отже, це називається підготовкою сировини?

– Саме так. Як і та підготовка, якій піддаються курячі стегенця, різноманітні курячі ж тельбухи...

– Все це є підготовкою?

– Авжеж. І ці операції не потрібно обговорювати з іншими робітниками. Далі, якщо під час обідньої перерви хтось із моїх робітників відрізає частину якоїсь ковбаси для поїдання на місці – не треба його відмовляти від подібних кроків. Те саме стосується сосисок та іншої продукції...

– Але ж ваші працівники знають, яким чином і з якої сировини все це готується! Як же вони можуть, не побоюючись за своє здоров'я?..

– Микито Лукичу, – посміхнувся Корольок, – якщо ви так любляете правду, як стверджуєте, то скажіть, яка реклама для моєї продукції може бути кращою, ніж те, що мої робітники її самі ж і споживають?! Якщо вони самі це їдять і свої сім'ї годують – отже, впевнені у безпеці та якості ковбасних виробів торгівельної марки «Корольок»! Саме тому моїм робітникам дозволяється безкоштовно споживати по одному кілограму наших виробів на тиждень. Це дуже навіть демократично, погодьтесь.

– Ну-у-у, самі-то ви, схоже, далеко не нашу шинку їсте... – правдолюб демонстративно прийняв.

– А ви мені у рота не заглядайте, – набурмосився Лаврентій Терентійович. – Краще вертайтеся на своє робоче місце й подумайте, чого ви більше хочете: працювати шприцювальником на моїй фірмі, чи від голоду подихати на вулиці?!

Не сказавши жодного слова, Горбач підвівся зі стільця й полишив кабінет начальства. Що ж до Корольока, то почекавши трохи, він нахилився до правої тумбочки свого столу і знов видобув звідти пляшку віскі Jack Daniels. Все ж таки виховання персоналу – річ не надто приємна і потребує лікування «мікстурою». А потім ще й секретуточку викликати... От хто всі його сердечні рани, всі шрами полірує самою лише своєю присутністю – то це вона, його гарненька дівчинка-секретуточка!.. От тим і треба зайнятися, причому в невідкладному режимі.

Пивбар «ОстаNNja BAРикаДА», вул. Суворова⁹⁷, № 4, Київ, жовтень 2001 року

В очікуванні зустрічі з найвпливовішим лідером громадської думки молоді люди потроху цідили пиво й обмінювалися думками щодо прекрасних людських якостей экс-прем'єра. Зокрема, говорили про його любов до колекціонування антикваріату і предметів старовини – особливо козацької доби. А також про те, що Дорошенко розуміється на ковальському й гончарному ремеслах. А ще у нього нібито пасіка є – а хіба ж бувають погані люди серед бджолярів?! Та нізачо, ні в якому разі! Бджоли – вони ж відчувають поганців і жалять, жалять, безжально жалять!..

Піддавшись загальному настрою і впливу пива, хтось спробував заспівати хіт модного кілька років тому гурту «Президент и амазонка»:

*Я – маленькая пчелка,
Жу-жу, жу-жу, жу-жу!
За медом я летаю
И дома не сижу.
Мне солнышко будильник —
Я по нему встаю,
Работаю все лето,
Зато зимою сплю!
Жу-жу-жу, жу-жу-жу,
Жу-жу-жу, жу-жу!
Жу-жу-жу, жу-жу-жу,
Жу-жу-жу, жу-жу!*

Однак доспівати цю пісеньку не дали: по-перше, гурт «Президент и амазонка» вже вийшов з моди, а по-друге – це москальський гурт, який співає москальською ж мовою! Тоді як экс-прем'єр Дорошенко – він, поза всяким сумнівом, є зразковим українським патріотом, який розводить зразкових українських бджіл... які навіть дзижчать по-особливому – не те що якісь там москальські комашки!.. А співають хай краще «ВВ» і Руслана.

Отак спливали десятки зайвих хвилин очікування появи того, хто ще у квітні цього року очолював український уряд, а потім був підло відправлений у відставку президентом-узурпатором. І це при тому, що не надто давно Київ здригався від протестних хвиль акції «Україна без Кучми»!.. Втім, Дорошенко виявив максимальну лояльність до чинного (точніше, до ПОКИ ЩЕ чинного – хоча це ненадовго) президента. Й навіть відправив у відставку свою найвідданішу соратницю – віце-прем'єрку Ткач. А потім збайдужіло спостерігав за її затриманням і попереднім ув'язненням... Пристрасті навіть крутіші, ніж в бойовику «Тюряга» з Сильвестром Сталлоне!.. Отака вона реальна, без прикрас Україна.

А мерзотник Кучма його за всю виявлену лояльність – у відставку! Отакий негідник!..

Але ж экс-прем'єр Дорошенко та экс-віце-прем'єр Ткач – вони просто святі, справжні патріоти рідної землі! Віктор Дорошенко – справжній гетьман!.. Арміна Ткач – його вірний «тил», опора та надія!..

Терезка Комарницька, яка розташувалася в тісному колі студентів НаУКМА з півлітровим кухлем пива і пакетиком сирних чіпсів, раділа і сміялася, як і решта. Однак сидячи ближче

⁹⁷ Нині – вул. Михайла Омеляновича-Павленка.

від усіх до входних дверей, вона першою вловила якусь надзвичайно піднесену метушню й уривчасті вигуки:

– Йде!.. Йде!.. Вже!.. Нарешті!..

Один за одним присутні повернулися до дверей. Що ж до операторів різних телеканалів, яких до пивбару набилося просто неміряно, то вони за лічені секунди вишикувалися навпроти дверей і націлили на них свої телекамери. Останні секунди очікування...

Й нарешті Віктор Адамович Дорошенко легкою пружньою ходою увірвався до внутрішньої зали пивбару! Точніше, першим з дверей вистрибнув невисокий опецькуватий чоловічок – мабуть, журналіст, котрий запізнювався. А вже слідом в супроводі лише пари бодігардів у двері увійшов сяючий, немов новенький п'ятак, екс-прем'єр-міністр.

– До-о-о!.. ро-о-о!.. шен-н-н!.. ко-о-о!.. – вмить заволали всі присутні: – До-о-о!.. ро-о-о!.. шен-н-н!.. ко-о-о!.. Наш геть!.. ман-н-н!.. До-о-о!.. ро-о-о!.. шен-н-н!.. ко-о-о!..

Перш ніж прослідувати до зарезервованого спеціально для нього місця в центрі зали, екс-прем'єр пройшовся вздовж рядів столиків і потиснув руки всім охочим. Однією з перших такої честі удостоїлася Терезка Комарницька. Простягнута їй рука виявилася несподівано м'якою, тендітною і теплою, найбільше нагадуючи яловичу котлету з тих, які смажила на обід мама Альбіна. Втім, про свої враження дівчина не сказала нікому: а раптом не так зрозуміють?! Може вийти не дуже гарно...

Між тим, завершивши церемонію рукопотискань, радісний Дорошенко пройшов нарешті за свій столик і вже звідти звернувся до присутніх:

– Любі друзі! Я несказанно щасливий теплим прийомом, який ви продемонстрували. У вашому товаристві я почувуюся надзвичайно затишно, комфортно та розслаблено. Що ж, давайте спілкуватися! Я готовий.

На нього негайно посипалися запитання. Звісно, пріоритет віддавався таким метрам журналістики, як Микола Вересень, В'ячеслав Піховшек, Данило Яневський, Костянтин Стогній та інші. Однак у коротких проміжках, коли один гранд мікрофону й камери змінював іншого, до всенародного улюбленця підходив то один, то інший студіозус, чокався своєю гальбою пива об кухоль екс-прем'єра і белькотав щось беззв'язне, але таке наївно-миле!.. Після чого всі присутні, включно з Дорошенком і самим студіозусом, дзвінко й безтурботно сміялися.

До речі, ніяких серйозних запитань не ставив також ніхто з журналістів – хоча, здавалося, міг би!.. І все ж після години цього легкого спілкування народний гетьман раптом заявив:

– Знаєте, любі друзі, колеги-журналісти... серед вас я почувуюся, немовби серед тигрів у клітці!

Така заява спричинила новий вибух легковажного дзвінкого сміху. Справді, якщо всі нешкідливі сьогодні журналісти нагадували Дорошенку тигрів – то тигри ці були явно паперовими. Іграшкові тваринки, чиє ричання більше скидається на нявчання й яких ніхто-ніхто не боїться...

Вже добігала кінця друга година посиденьок за пивом. Усі метри журналістики вже вдовольнили свою цікавість і пішли геть. Також здавалося, що з екс-прем'єром по декілька разів чокнулися гальбами всі охочі... Як раптом слово взяв той самий опецькуватий журналіст, який влетів до пивбару попереду високого гостя й пари його бодігардів:

– Спартак Сивак, газета «Рупор Донбасу», – прогудів він трохи хрипким басом: – Пане Дорошенко, шановний Вікторе Адамовичу! У мене нема жодних сумнівів, що на чергових президентських виборах, які відбудуться восени дві тисячі четвертого року, черговим главою держави станете саме ви. Отож скажіть мені, як майбутній лідер нації та Гарант Конституції: якою має бути та національна ідея, що об'єднає всю Україну? Ідея, на яку відгукнуться українці на Півночі й Півдні, в Центрі, на Сході та Заході нашої держави – всі без виключення...

Журналіст замовк, після чого у просякнутому пивними парами повітрі повисла раптова й ніким не очікувана тиша. І поки здивовані студіозуси намагалися зрозуміти, що ж оце сталося, з-за центрального столика пролунав якийсь невпевнено-деренчливий, боязкий голосочок:

– Це провокація...

Аж не вірилося, що це говорив той самий Дорошенко, який щойно випромінював радість і щастя:

– Ви провокатор!.. І запитання ваше провокаційне!.. Ви засланий козачок – ось хто ви такий, я зрозумів!

– Отже, ви не знаєте, яка національна ідея об'єднає всіх українців з найвіддаленіших куточків нашої держави... – прогудів газетяр. – Але якщо так, то чи можна назвати вашу позицію відповідальною?! Адже лідер нації повинен дати своєму народові ті смисли, які мобілізують усіх на докорінне перетворення, на таку необхідну модернізацію країни!..

Почувши це, Дорошенко спочатку жахливо зблід, потім, навпаки, різко почервонів плямами і, не стримавшись, заволав:

– Повторюю, що ви – засланий козачок і провокатор! Адже ця ідея давно відома всім українцям, бо нашу національну ідею кожен давно плекає в своєму серці, в інтимних глибинах своєї душі!..

– І все ж таки, прошу озвучити цю ідею, – наполягав «головастик». Тоді экс-прем'єр нарешті не витримав і вереснув надтріснутим фальцетом:

– Агов, хто-небудь, заткніть цього провокатора!

– Та ну, не переймайтеся! Краще я піду сам.

Журналіст «Рупору Донбасу» підвівся з-за свого столика й попрямував до виходу, пробубонівши сумно:

– Дякую, шановний Вікторе Адамовичу, я почув усе, що ви хотіли й могли сказати. Бувайте здорові, до нових зустрічей на прес-заходах.

Ніхто його не затримав, ніхто не «заткнув», як просив загальний улюбленець і кумир громадської думки... І саме тому Терезка Комарницька не могла залишити ситуацію просто так! Кинувши товаришам рвучке: «Ну, зараз я йому!..», дівчина скочила з місця й кинулася наздоганяти клятого «головастика». Вдалося це лише на вулиці, де Терезка загорлала щодуху:

– Ти-и-и, провокаторе чо-о-оргі-і-ів!.. Як тобі не соромно нападати на загального улюбленця, на справжнього народного гетьмана Дорошенка?!

– Перепрошую, але насамперед скажіть, хто ви є?

«Головастик» говорив дуже спокійно... навіть можна сказати – аж надто спокійно, зважаючи на граничне збудження студенточки. До речі, під впливом його монотонного «трубного» басу дівчина несподівано заспокоїлася й відповіла вже значно тихіше:

– Я – Комарницька Тереза, навчаюся в Києво-Могилянській академії...

– Гарзд, Терезо, дякую. А тепер скажіть чесно, хіба ви не помітили, що Дорошенко жодним натяком так і не окреслив ту сакраментальну всеохопну національну ідею, про яку я, власне, запитував?.. Натомість він лише висунув мені безглузді обвинувачення. Погодьтеся, це...

– Але ж ти провокатор!.. – безпорадно пискнула студентка. На це «головастик» лише сумно посміхнувся й заперечив:

– Я не провокатор, дівчинко, я всього лише сумлінний газетяр. Моя мета є простою та зрозумілою: докопатися до істини. Так працює кожен представник «четвертої влади».

– Ага-а-а, то ти влади захотів!..

– Повторюю, я всього лише докопуюсь до істини. В даному ж разі істина полягає в тому, що відставний прем'єр-міністр Дорошенко збирається висувати свою кандидатуру на майбутніх президентських виборах, не розуміючи прагнень українського народу й не знаючи, чого люди хочуть.

– Ніхто ще нікуди не висувається...

– Офіційно – ніхто. Але навіщо тоді навідуватися у молодіжні пивбари і запрошувати туди «тиху» пресу?! Ту саму пресу, яка чомусь не кусає політика, як належить ланцюговим псам демократії, а мурчить і нявчить біля ніг, немов домашня кішечка. Гадаєте, це просто так?.. Ні, шановна. Хтось почав просувати Дорошенка вперед до перемоги. Схоже на те. Дуже схоже. Принаймні Георгій Гонгадзе, який трохи навчав мене працювати, звернув би увагу саме на цю обставину.

– Як?! Невже сам Гонгадзе?! – здивувалася студенточка.

– Сам Гонгадзе, так. Але важливо інше: виборча кампанія де-факто розпочалася сьогодні й зараз, в цьому пивбарі. Розумієте, Терезо, про що я?..

– Отже, ти-и-и... Ну гаразд – ВИ вважаєте, що-о-о... наш Віктор Адамович виграє ці вибори?.. – обережно поцікавилася вона.

– Виграє. Неодмінно виграє, – кивнув журналіст.

– Ви-и-и... певні?! – Терезка не вірила власним вухам.

– Певен, так. Але це сумно, дуже сумно.

– Чому це раптом сумно?

– По-перше, тому, що Дорошенко не здатен генерувати смисли, які б об'єднували націю.

А по-друге, тому, що він – слабак.

– Що-о-о?! – дівочі кулачки мимоволі, самі собою стиснулися.

– Так-так, майбутній президент України Віктор Адамович Дорошенко – слабак і тюхтій. Запам'ятайте мої слова якнайкраще, дівчинко. Можливо, колись згадаєте і ще подякуєте мені.

– Помиляєшся, провокаторе негідний, він лідер! Справжній харизматичний лідер нації, наш звитяжний гетьман!..

– Цього «гетьмана» я елементарно довів до істерики, то хіба він годиться на роль лідера нації?! Облиште.

– Це лише сьогодні...

– Не лише, Терезо, не лише сьогодні. Наприклад, ще цьогоріч навесні, двадцять шостого квітня, тоді ще повноправний прем'єр Дорошенко звітував перед Верховною Радою про роботу свого уряду. Звіт провалився, й у травні уряд пішов у відставку... Але того фатального для уряду дня, двадцять шостого квітня, в парламентських кулуарах Дорошенко сказав журналістам буквально наступне: «Я дійшов до біологічної межі своїх можливостей». Між іншим, цей момент потім показали у вечірніх новинах, але я чув ті слова наживо, з його власних вуст. Чи розумієте ви, що це означає?

– Що наш лідер втомився, дуже втомився від таких провокаторів, як ти!..

Вона мимоволі здійняла сумні очі до всіяного зірками вечірнього неба.

– Це означає, що Дорошенко – слабак і тюхтій. А вам, Терезо, його при тому ще більше шкода. У цьому й полягає наочне пояснення моєї впевненості, що саме Віктор Адамович стане наступним президентом України – а це сумно. Бо з незрозумілої причини наш народ полюбляє слабаків. Люди милуються ними, вони від слабаків у захваті, просто в екстазі! Але мати слабкого лідера нації – це... це!.. А-а-а, через три роки самі побачите, чим подібна нерозсудливість обернеться для всіх нас.

І махнувши на прощання рукою, «головастик» попрямував вулицею. Як раптом Терезці здалося, що вони... колись...

– Стривай... те!.. Перепрошую, стривайте!.. – гукнула вона.

– Ну, чого вам ще? – журналіст зупинився упівоберта до студентки.

– Вибачте... Але чи не могли ми бачитися раніше?..

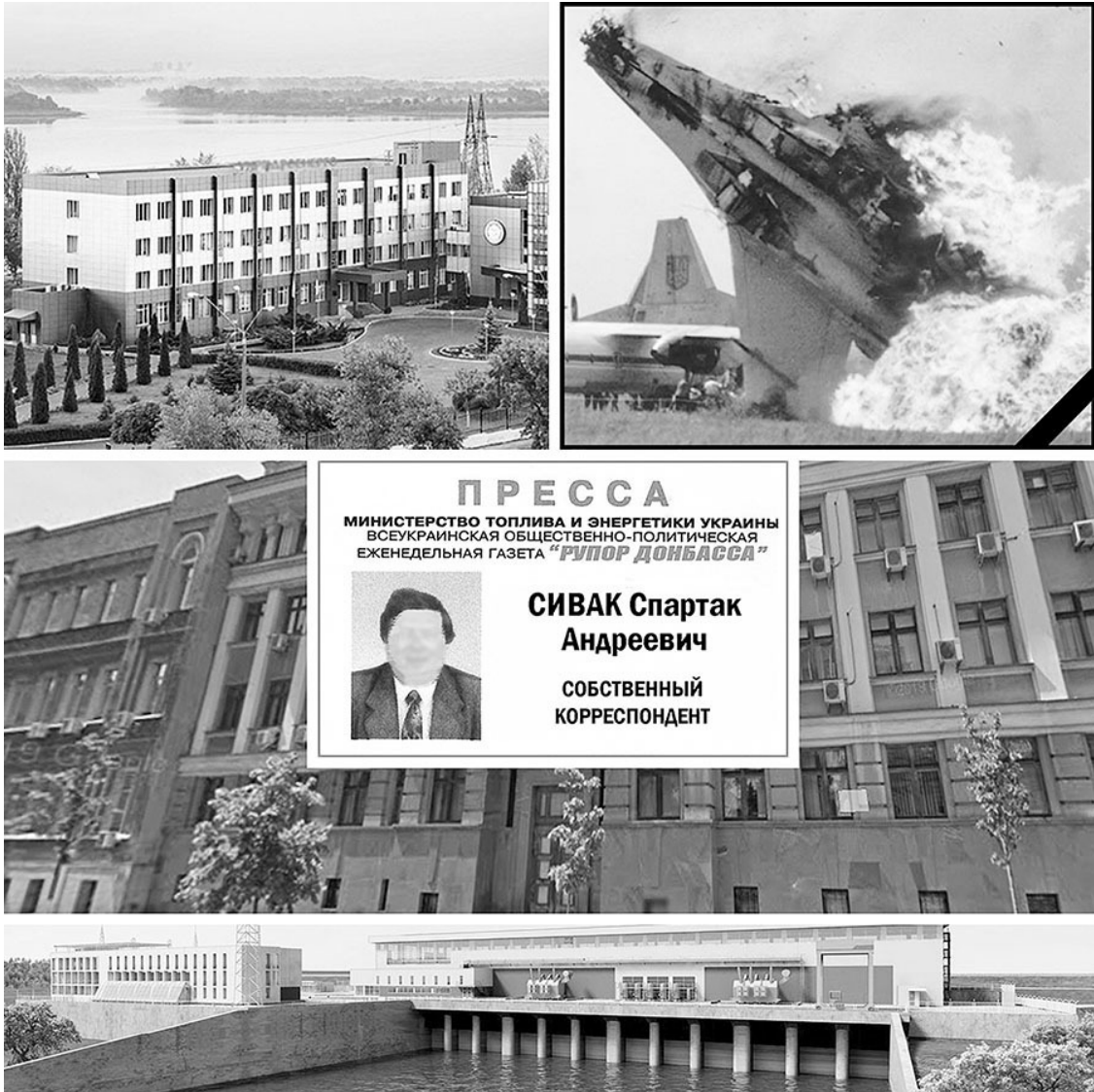
– Не знаю, – мотнув він головою. – Можливо, десь бачилися. Колись... Київ – це, знаєте, насправді таке собі велике село. Тут усі знають усіх і кожного, просто не можуть одразу пригадати минулі обставини.

– Отож і у мене таке відчуття, нібито...

– Не знаю. Можливо. Все можливо.

І ще раз махнувши рукою, «головастик» віддалився остаточно.

2002 Кава по-львівськи

Славутич, Чернігівщина, 25 березня 2002 року

Ще рік тому головний редактор тижневика «Рупор Донбасу» Реваз Нугзарович Берідзе навіть подумати не наслідювався, що в його газеті працюватиме такий цінний кадр, як Спартак Андрійович Сивак. Ще торік він обіймав посаду головного спеціаліста прес-служби Мінпаливенерго... хоча й перебував на особливому становищі через свій письменницький талант.

А все через невеличкий роман про якусь там маловідому трагедію... Сам Реваз Нугзарович тієї книженції не читав: головреду і так доводиться щодня перелопачувати силу-силенну інформації – тут не до белетристики!.. І справді, що цікавого може бути в письменницьких вигадках?!

Тим не менш він не міг ігнорувати авторитетні думки інших людей – тим паче якщо йдеться про профільних міністрів! Дійсно, Сивака розшукав і привів тоді ще до Мінвуглепрому хтось із помічників тодішнього міністра Тулумбасова... Причому цей чоловік, який

досі не мав найменшого стосунку до вугільної галузі, якимось дуже швидко, навіть блискавично вписався в колектив галузевого міністерства.

Другим же авторитетом для Берідзе став наступник Єрмакова – Богдан Ілліч Сташковський. Наскільки вдалося з'ясувати, він виявився живим свідком тієї загадкової катастрофи, про яку Сивак придумав написати свою скромну книжечку. З'ясувавши це, Богдан Ілліч для початку затребував для прочитання примірник книжечки, потім попросив колишнього прес-секретаря, а тепер головспеца прес-служби супроводжувати його в декількох регіональних вояжах. А насамкінець, довірив Сиваку особливу місію: щоранку реферувати центральну пресу й особисто доповідати міністрові все, що пишуть про паливно-енергетичний комплекс!

Здавалося б, особистий щоденний доступ до міністра – честь дуже висока, про яку годі й мріяти... Тим не менш, коли десь так у червні минулого року Берідзе вкотре приїхав до столиці вирішувати чергові проблеми з Мінпаливенерго, Сивак попрохав його про особисту зустріч, на якій буквально приголомшив запитанням:

– Скажіть, Ревазе Нугзаровичу... От ви намагаєтесь модернізувати ваш часопис, хоча й не надто успішно. А чи хотіли б ви для початку обзавестися столичним власкором газети «Рупор Донбасу»?

Модернізація газети, про яку згадував Сивак, назріла вже давно. Справді, «Рупор Донбасу» створювався як друкований орган вуглевидобувної галузі. Однак тепер, після злиття Мінвуглепрому і Міненерго в єдине Міністерство палива та енергетики, Берідзе хотів перетворити свій щотижневик на медійний вісник всього ПЕКу – але як?! А тут ще така дивна пропозиція... Тому він відповів доволі стримано:

– Це зважаючи на персону того, хто маєтєся на увазі.

На що Сивак відповів:

– Я маю на увазі персонально себе. Отже, в плані вашої модернізації, хочете обзавестися кореспондентом по столиці? Заразом акредитуєте мене у Верховній Раді та при Кабінеті Міністрів. А якщо захочете – то й при Адміністрації Президента. Що відповісте на мою пропозицію?

Сказати, що Берідзе був шокований – це не сказати нічого. На його здивування головспец відповів:

– Якщо відверто, то я й сам виношував плани, як би зробити новий часопис паливно-енергетичного комплексу. Централізований тижневик, в якому б відображувалися справи усіх його складових галузей. Тулумбасов мене підтримував – але тільки він, а не його наступники, Єрмаков і Сташковський. Отож я й вирішив: навіщо створювати газету з нуля, коли можна допомогти такій чудовій людині, як Реваз Нугзарович, модернізувати його тижневик?! Хай же його «Рупор Донбасу» стане вісником всього ПЕКу.

– Дякую, Спартаку Андрійовичу, але...

– До того ж, аби щоранку о восьмій нуль-нуль представляти Сташковському реферат центральної преси, я мушу перебувати на роботу на шосту нуль-нуль першим потягом метро, підйом у мене ще раніше. А я по натурі – «сова», а не «жайворонок», мене такий режим роботи порядком вимотує. Й хоча мій робочий день завершується о п'ятнадцятій нуль-нуль...

Сивак безпорадно розвів руками.

– От саме тому, Ревазе Нугзаровичу, я й шукаю, куди б податися. Звісно, я такий відчайдух, що міг би і просто на вулицю піти... Або, я чув, є редакторська вакансія у «Хрещатику». Але це газета щоденна й столична – формат трохи не мій. Тижневик мені ближчий за темпом подачі матеріалів. До того ж, в тижневику більше аналітики, ніж новин... Тому якщо є шанс домовитися з вашим «Рупором Донбасу» – давайте домовлятися.

Згоди дійшли поступово, хоча і не без проблем в аспекті фінансів.

– Ревазе Нугзаровичу, я не прошу у вас зайвого. Більше того, можете не сумніватися, що відпрацюю вашій газеті кожену копійку...

– Але ж, Спартаку Андрійовичу! Я можу взяти вас у штат лише власним чи спеціальним кореспондентом, не більше. А отже, не можу запропонувати вам редакторську ставку. Мене просто не зрозуміє колектив!

– Ви пропонуєте мені платню, нижчу навіть за ставку, яку дають в УНІАНі «хлопчиків з вулиці» без досвіду роботи. Я на таке погодитися не можу принципово – інакше я сам себе не поважатиму.

– Спартаку Андрійовичу!..

– Ревазе Нугзаровичу!..

Але зрештою все ж таки вдарили по руках. Так завершилася міністерська кар'єра голо-вспеца прес-служби, зате поновилася його журналістська діяльність. Як і припускав Берідзе, звістку про те, що у «Рупора Донбасу» зненацька з'явився свій столичний кореспондент, колектив тижневика зустрів неоднозначно. Дехто почав тихо підозрювати, що луганська редакція невдовзі буде ліквідована, колектив виженуть на вулицю, а газета робитиметься в Києві. Почувши таке, головний редактор лише розсміявся:

– Заспокойтесь, будь ласка! Ніхто нікого виганяти не збирається, а наш тижневик як виходив у Луганську, так і надалі виходитиме. Що ж до Сивака... По-перше, ми знайомі по роботі вже не перший рік. По-друге, ніщо не завадить звільнити його, якщо Спартак Андрійович не виправдає покладених на нього сподівань.

Однак дані Ревазу Нугзаровичу обіцянки виявилися зовсім не марними. Завдяки його матеріалам «Рупор Донбасу» набув того самого лиску, якого тижневику так не вистачало для перетворення з регіональної газети на солідне всеукраїнське видання. І вже буквально через місяць ті самі скептики, які раніше сумнівалися в доцільності нововведень, буди змушені визнати: мати свого парламентського кореспондента, публікувати аналітичні матеріали про роботу уряду, про проблеми суміжних галузей, про політику як таку – це і солідно, й актуально, і для читачів дуже цікаво!..

Звісно, без конфліктів не обходилося. Як і без намагання проштовхнути якісь явно божевільні ідеї – що припинялося головним редактором негайно і просто безжалюно. Наприклад, пару разів Сивак намагався подати на розгляд статті на захист такого собі малого підприємства «Сакартвело».

– Ревазе Нугзаровичу, вчитайтесь в копії документів, які я додав! Вчитайтесь як слід і подумайте! – кип'ятився власкор на іншому кінці телефонного дроту. – Керівник цього самого «Сакартвело», Арчіл Зурабович Цитайшвілі... Та він же шахтар-інвалід! Тим не менш, на відміну від багатьох інших, він не страйкує до нескінченності, а розгорнувши свій бізнес, заробляє на життя собі та створює робочі місця для інших.

– Тихіше, Спартаку Андрійовичу, на півтона тихіше. Спокійніше.

– Та який тут спокій?! Оце саме «Сакартвело» знищують...

– Ні, не так. Проти цього твого Цитайшвілі відкрили кримінальну справу.

– Я про це й кажу! Його намагаються знищити, оскільки політикам не потрібні шахтарі-інваліди, які заробляють собі на життя. Політикам потрібні розлючені шахтарі-інваліди, які знай собі страйкують!..

– «Рупор Донбасу» – це не судовий орган.

– Але ж газета може підняти цю проблему, інакше навіщо ми існуємо?! Ми опублікуємо всі думки усіх зацікавлених сторін...

– Спартаку Андрійовичу, невже ти хочеш, щоб наш тижневик закрили?

– Берідзе – грузин, Цитайшвілі – теж грузин. Допоможіть йому...

– Це не має значення, – голос головреда загуркотів, немовби наповнена вугіллям вагонетка на повороті. – Якщо я сказав «ні» – отже, «ні». Давай якісь інші матеріали, цікаві й актуальні.

Іншим разом, приїхавши на редакційну нараду з Києва й ледь перетнувши поріг кабінету головного редактора, Сивак видав наступне:

– Маю ідею до сенсаційного матеріалу!

– Ну, і що там у тебе за ідея? – посміхнувся Реваз Нугзарович, передчуваючи щось справді незвичайне.

– Я сюди, в Луганськ, їхав з такими молодими людьми!.. З такими!.. От уявіть тільки: вона – Афродіта Хованець, віце-міс Україна на візку...

– Стоп-стоп! Стривай! Як це?..

– А отак. Молода дівчина, інвалідка-спинальниця, через випадкову травму пересувається тільки на візку. Але красуня – о-о-о, так!.. І от виявляється, серед жінок-інвалідок проводиться свій конкурс краси, й вона – віце-міс цього конкурсу. А він...

– Отже, є ще й він?! – здивувався Берідзе.

– Так у тім-то й річ! Він – Ларіон Майструк, її коханий. Теж інвалід-спинальник, як і вона.

– І теж віце-містер краси?..

– Ні, не віце-містер, а чемпіон України з лицарських двобоїв на візочках! А вона – його прекрасна пані!.. Уявіть, яка чудова пара, га?! Я з ними обома про всяк випадок інтерв'ю записав просто в купе, коли була довга стоянка поїзда, щоб стукіт коліс не заважав. Маю їхні координати, якщо потрібні фотки з конкурсу краси чи з лицарського турніру – вони нададуть...

– Спартаку Андрійовичу, і чого тебе весь час на інвалідську тематику тягне?! – схопився за голову Берідзе.

– Бо вугільна галузь посідає друге місце за травмонебезпечністю після сільського господарства. А моєю першою газетою був тижневик «Селянин», Зореслав Бурбела там ще головним редактором був. Пам'ятаєте, я вас принагідно знайомив, коли ще Мінвуглепром був?..

– І що з того?

– А те, що відтоді я й зайнявся інвалідською тематикою. У мене навіть у газеті «Труд – Україна» виходили публікації на цю тему. Про фестиваль дитячої творчості «Світлячок», про...

Однак Реваз Нугзарович був категоричним:

– «Рупор Донбасу» – не місце для подібних експериментів. Прибережи їх для якихось інших мас-медіа. Тобі ж дозволено «халтурити» без збитку для нашого тижневика...

– Ще б пак! З такою зарплатнею як не «халтурити»?!

– Отож і подай матеріал про цю парочку спинальників кудись іще. Куди хочеш подавай, тільки не до нас.

Бували ляпи і з боку редакції. Наприклад, восени Спартак Андрійович надіслав невеличкий, написаний українською мовою нарис, присвячений черговій річниці звільнення Києва від німецько-фашистських загарбників. Однак щоб шахтарі легше сприйняли матеріал, Берідзе розпорядився перекласти його російською мовою. В матеріалі згадувався Лютізький плацдарм, а в перекладі це виглядало наступним чином:

«Героические советские войска освободили Киев, нанеся удар из плацдарма, расположенного в районе города Лютиз».

– Що це за «місто Лютіз» таке?! – обурювався потім у телефонній розмові власкор. – Хто думався перекласти матеріал російською, не показавши переклад мені?!

– Не вередуй, Спартаку Андрійовичу, – мовив суворо головред. – Ти мусиш розуміти, що шахтарям читати українською важко.

– Ревазе Нугзаровичу, ви хочете випускати всеукраїнську газету чи регіональну?! Якщо хочете змін – публікуйте українською хоча б частину матеріалів. Це по-перше. А по-друге, на

Донбасі народилися такі українські поети, як Володимир Сосюра і Василь Стус, які творили українською...

– Я приїхав до Луганська з Кутаїсі, отож маю повне право не знати...

– Але ж перекладали не ви, а хтось із редакторів! А він мусив би знати, що, по-перше, не «Лютіз», а «Лютіж». А по-друге, це не місто, а село у Вишгородському районі Київщини.

– Як це?! – здивувався Берідзе. – А чому тоді не «Лютіжський»?!

– Одне з правил української мови, чергування приголосних: «же-зе», «ха-ес», «ка-це»...

Тому село – «Лютіж», а плацдарм – «Лютізький».

– Ну, знаєш!.. Я в Кутаїсі української мови не вивчав.

– А редактор, який текст перекладав?..

– А він з Рязані.

– Ова!.. Тоді наступного разу як перекладатиме, хай покаже текст мені.

– На це забракло часу, Спартаку Андрійовичу, ми вже номер здавали! Наступного разу пиши російською.

– Ви хочете бути всеукраїнським виданням чи не хочете?..

Втім, подібні конфлікти мали цілковито робочий характер і ставалися нечасто. В усьому ж іншому Берідзе був дуже задоволений роботою столичного власкора. Більш того, саме завдяки Сиваку і саме тепер він зміг нарешті підступитися до ідеї, яку виношував вже не перший місяць: як би влаштувати рекламний прес-марафон по всіх гідроелектростанціях, розташованих на Дніпрі?! А по дорозі можна було б завертати на інші об'єкти паливно-енергетичного комплексу – наприклад, на шляху з Київської ГЕС до Канівської ГЕС завітати на Трипільську ГЕС...

– Отже, Спартаку Андрійовичу, ти не тільки допоможеш організувати весь цей прес-марафон, але й супроводжуватимеш редакційний десант... наприклад, до Дніпродзержинської ГЕС. А далі ми вже без тебе. Згоден?

– Аякже! Це ж робота, – відповів Сивак.

– Тільки дивись, будь ласка, щоб без твоєї улюбленої інвалідської тематики. Бо ми почнемо з Київської ГЕС...

– А давайте почнемо зі Славутича! – раптом запропонував власкор. – Це хоча й Чернігівська область, проте місто безпосередньо підпорядковано Києву. До того ж там спеціальна економічна зона. А мер там який чудовий!..

– ЧАЕС зупинено, – нагадав Берідзе, – то чи варто їхати туди?..

– Варто! Однозначно варто. Якщо хочете, щоб «Рупор Донбасу» став всеукраїнською газетою, то ми мусимо відвідати і це місто також. Мусимо!..

– Гаразд, переконав.

* * *

Саме тому сьогодні о 7:45 ранку біля старого подільського будинку загальмувала редакційна автівка «Рупору Донбасу» з чотирма співробітниками: окрім водія Прохора, до Києва прибули головний редактор Берідзе, луганський власкор Колтунов та фотокореспондентка Аджапарян. Сивак чекав на них біля під'їзду – але без речей.

– Спартаку Андрійовичу, а чому це ти отак, без нічого?.. – здивувався головред. – Час, знаєш, біжить, хоч і не має ніг...

– Сьогодні понеділок, день важкий, та й погода підкачала. І сам прес-марафон – справа клопітка.

– Це ти нам розповідаєш?!

– Отож зайдіть додому на філіжаночку кави. Зітрієтесь.

– Тільки щоб без «підгіриву»! Бо пиячити перед дорогою...

– На каву, виключно на каву. Без усякого алкоголю.

Зважаючи на холод і мряку, пропозиція видалася слухною. Та й Берідзе давно вже не бачився з мамою свого київського власкора – дуже приємною літньою жінкою. Шкода, що його батько помер, царство йому небесне... Отже, якщо запрошують на каву – відмовлятися не варто.

Однак у передпокої квартири Сиваків луганчан зустріла не Агата Самсонівна, а якась незнайома молоденька дівчина.

– Знайомтесь, це Тереза, – коротко мовив власкор і звернувся до неї: – Ти з нами посидиш на кухні чи в універ свій збиратимешся?

– Я б посиділа, але...

– Ну, тоді йди. Проводжати мене не треба.

Він на мить обійняв дівчину за талію, вони швидко й рвучко поцілувалися.

– Коли повернешся?

– В суботу чи в неділю, то вже як складеться, – Спартак Андрійович запитально озирнувся на Берідзе.

– Скоріше, в неділю, – мовив той трохи розгублено.

Дівчина кивнула і зникла за дверима маленької кімнати. Натомість у передпокій вийшла Агата Самсонівна зі словами:

– Я знаю, що ви поспішаєте. Спарик мене попередив, отож я все вже приготувала. Вас четверо чи... лише троє?..

– Прохор як водій лишився за кермом, він підніматися не хоче. Автівка, наші речі, все таке.

– А Прохор – це-е-е?..

– Кажу ж, це наш водій. Агато Самсонівно, я дуже радий можливості бачити вас, але ми й справді поспішаємо.

– Тоді проходите на кухню. Спаріку, давай бекіцер⁹⁸! Ви у нас хто?..

– Я Нінель, фотокореспондент.

– Дуже приємно! А ви?..

– Булат Васильович, власкор, як і ваш син. Тільки не по столиці, а по Луганську й Луганській області.

– Нінель, Булате Васильовичу, проходите, проходите всі!..

Кавували недовго – буквально хвилин десять. Потім нарешті упаковалися в редакційну автівку, поїхали спочатку на набережну Дніпра і через Петрівку – на Московський⁹⁹ міст. По дорозі Нінель про всяк випадок розчохлила фотоапарат і весь час придивлялася до вуличних пейзажів за вікном.

– Сьогодні ночуємо у Славутичі, завтра – у Вишгороді. Тому, мабуть, післязавтра ми знов проїжджатимемо тут, бо далі наш шлях лежить на Обухів і Трипілля, а звідти на Канів, – звернувся до неї столичний власкор. – Отож не поспішай шукати кадр сьогодні, коли хмарно і мрячно. А раптом післязавтра буде краща погода?..

– Спартаку Андрійовичу, ви не настільки розбираєтеся у фоторграфії, як я, – відмахнулася Нінель. – А тому не знаєте, що фотокор має бути постійно напоготові. Адже спіймати вдалий кадр можна в будь-яку мить.

– Так-так, ти першу красуню нашої редакції не відволікай, вона свою справу знає, – підтримав її Берідзе з переднього сидіння.

---

⁹⁸ Швиденько, хутко (*іди*).

⁹⁹ Тепер – Північний міст.

– От дістанемося до Славутича, тоді побачите, які щоглові сосни там ростуть на самому в'їзді до міста! Я більше таких височезних ніде не бачив. А краєвиди Києва вона накладає післязавтра, – вів своє столичний власкор.

– Облиш, Спартаку Андрійовичу, мені зуби не заговориш.

– Я й не думав навіть...

– Не думав? Отакої! Тоді давай зізнавайся, хто ця Тереза і звідки вона?

– А що, хіба у нас кріпосне право повернулося?..

– Ну, це ж треба! – розсміявся головний редактор. – Ти, як справжній єврей, відповідаєш запитанням на запитання. І при чому тут кріпосне право, я щось зовсім не розумію.

– А при тому, що я хоч і ваш підлеглий, проте не зобов'язаний питати дозвіл у начальства на те, з ким мені жити й з ким одружуватися.

– То ви що, вже?.. – здивувався Берідзе.

– Ще тільки збираємось, – дещо ухильно відповів Сивак. – Тереза вередує, бо характер у неї, як у тої Мотрі: серце з перцем...

– У якої ще Мотрі?

– Ет, ви ж із Кутаїсі!.. – ляснув себе долонею в чоло власкор. Наступні хвилин десять він пояснював, хто такий Нечуй-Левицький і що то за повість така чудова – «Кайдашева сім'я». Реваз Нугзарович, Булат Васильович і Нінель слухали його, здивовано кліпаючи очима. Тільки Прохор кермував мовчки, не відриваючи погляд від автотраси.

– Гаразд, гаразд, Спартаку Андрійовичу, я знаю, що ти чудовий оповідач. Щодо твоєї Мотрі... чи як там її звати? Здається, по-іншому якоесь.

– Мотря – це з «Кайдашевої сім'ї», а мою дівчину звати Терезою.

– Ну так, ну так... Що ж до твоєї Терези, то не надто зручно вийшло. Бо заради першого знайомства не завадило б якийсь подаруночок привезти. А так дуже незручно: вперше зустрілися – і як здрас-с-те!..

– Та вже як вийшло, так і буде.

– Звісно, так вже й буде...

Перш ніж виїжджати з Києва, завернули на Троєцину. На фірмі, розташованій по вулиці Закревського, Берідзе оформив замовлення на кілька рулонів білого газетного паперу. Потім наказав:

– Запам'ятай це місце, Спартаку Андрійовичу. Як ми вже повернемося в Луганськ, то надішлемо тобі з редакції деякі документи, завезеш їх сюди й передаси в той кабінет, де я був. Зрозуміло?..

Далі взяли курс на Славутич. Але враховуючи, що по дорозі Прохор зупиняв автівку, аби Нінель мала змогу зробити видовищні пейзажні фотознімки, – до кінцевого пункту дісталися лише невдовзі після полудня. Востаннє зупинилися на в'їзді до міста: Сивак мав рацію – щоглові сосни, які росли тут, дійсно справляли враження. Здавалося, кінчиками крон вони розчісують низькі, налиті свинцем слоїсті хмари...

– Приголомшливо, – коротко мовила фотокореспондентка, клацаючи один кадр за одним.

– Я ж попереджав! – столичний власкор був цілком задоволений. – Але те, що ми приїхали опівдні, не дуже добре.

– Обідня перерва?.. – спитав головний редактор.

– Саме так.

– Ну, то нічого! Зараз і ми продуктами запасемося. Ти ж бував тут?

– Двічі, в різні роки.

– Чи пам'ятаєш, де тут є якийсь магазин?

Користуючись вказівками Сивака, завітали в місцевий супермаркет, розташований на Центральній вулиці. Берідзе звернув увагу на те, що столичний власкор купив цілих дві півлітрові пляшки горілки, тому спитав:

- А чи не забагато буде?..
- Я сьогодні виставляюся.
- За цю свою Терезу, мабуть?
- Ні, не за неї. Але привід є.
- Отакої! Не встигли розпочати марафон, а вже посипалися приводи...
- Ввечері все буде, ввечері, – підморгнув власкор.

До Центральної площі звідси було рукою подати. Отож завантаживши покупки до авто, наказали Прохору їхати до міської ради, там припаркуватися й чекати на них. Самі ж пішли гуляти по центру пішки. Нінель постійно клацала фотоапаратом, особливо біля пам'ятника Чорнобильцям і Білого Янгола.

– Так, Спартаку Андрійовичу, визнаю твою правоту: ми справді мусили приїхати сюди! Добре, що ти вмовив починати прес-марафон звідси, а не з Київської ГЕС, – мовив розчулений Берідзе.

– Це ви ще з Удовиченком не познайомилися, – бадьоро кивнув Сивак. – Він ще той живчик. Енергією так і фонтанує. Можливо, як буде в доброму гуморі – продемонструє спиначку, що стоїть у нього в кабінеті.

– Що-що продемонструє?!

– Спиначку. Скріпку таку величезну на підставці. Володимир Петрович вважає її символом нового місцевого бізнесу. А загалом, наскільки я розумію, попереду дуже напружені півдня. Булат Васильович мені допомагатиме чи я сам?.. Як скажете?

– Він працюватиме на другій половині маршруту. А вся ділянка аж до Дніпродзержинська включно за тобою, Спартаку Андрійовичу.

Далі все сталося, як і пророкував Сивак. Славутицький мер Удовиченко дуже скидався на невеличкий тайфун в чоловічому тілі. Щойно познайомившись з журналістами, одразу ж запросив усіх на поточну нараду. На обережне запитання, чи можна журналістам вести записи і фотографувати, щиро посміхнувся:

– Пишіть, газетярі, пишіть, фотографуйте! Це ваша робота. А нам нема чого приховувати, нехай люди знають про все.

Після півторагодинної наради Володимир Петрович затягнув їх усіх до свого кабінету, де розмова тривала ще цілу годину. Під час бесіди він, очевидно, перебував у доброму гуморі, оскільки справді зняв з полиці шафи величезну поліровану спиначку на підставці та продемонстрував гостям зі словами:

– Оце такий символ нового славутицького бізнесу! Так, людям нелегко позбавлятися колишнього романтизму і перелаштовуватися на новий лад. Та й грошей тепер, після остаточної зупинки ЧАЕС позаторік, звільнені зі станції отримують менше, докладаючи на нових робочих місцях більших зусиль, фізичних і моральних. Проте ми й не думаємо здаватися! Ані прості містяни, ані керівництво міста. Ми розвиваємося, ми боремося за нашу Славутицьку особливу економічну зону! Боремося з усім можливим ентузіазмом молодості... До речі, чи відомо вам, що Славутич є найбільш молодим містом України в розрізі середньостатистичного віку населення?! Не знаю точно, як там саме зараз, на поточний момент, але за останніми відомостями, цей показник дорівнював двадцяти восьми рокам! Уявляєте?.. І де ще в нашій країні є друге подібне місто?! Отож бо, що нема...

Нарешті попрощавшись з гостинним і вельми балакучим мером, журналістський десант навідався на пару місцевих фірм, і аж після того поїхали до готелю. Та й то не прямо, а складними зигзагами – оскільки Нінель побажала зафіксувати на фотознімках оригінальну архітектуру кожного колоритного «національного» кварталу. Талінський, Ризький, Вільнюський,

Белгородський, Невський, Московський та інші квартали проминули ще відносно швидко, натомість доїхавши до Тбіліського, Бакинського та Єреванського кварталів – затрималися значно довше. Тут вже сам Берідзе з ентузіазмом бігав, підстрибуючи від нетерпіння, довкола фотокореспондентки, тицяв руками на всі боки й наказував:

– Фотографуй, Нінелько, фотографуй оце! І це!.. І це!.. І ще оце!..

– Я ж казав, що у Славутичі вам буде що фотографувати, – флегматично зітхнув Сивак.

На що головред огризнувся:

– Не треба, Спартаку Андрійовичу! Ти казав лише про щоглові сосни, а не про цю чудову й оригінальну міську архітектуру.

Фотографування «національних» кварталів завершили вже з останніми променями сонця, а до готелю з очікуваною назвою «Славутич» заселилися, коли вже місто накрила темрява. До того ж проти ночі різко похолодало. І навіть важкого вогкого снігу раптом напало, немовби з торби!.. Добре, що харчами вони закупилися ще вдень – адже зараз всі були настільки знесилені, що йти до супермаркету не було жодних сил.

Отут і з'ясувалося, для чого Сивак купував цілих дві пляшки горілки! Бо коли всі розташувалися за столом в «чоловічому» трьохмісному номері, де поселили головного редактора з обома власкорами, Спартак Андрійович виставив на стіл з наїдками обидві півлітровки і, ласкаво поплескавши по одній з них, з невідомою теплотою в голосі мовив:

– Мої дорогі колеги! Не знаю, ведете ви облік чи ні... Особливо чи ведете облік часу ви, мій дорогий Ревазе Нугзаровичу... Тим не менш, ризикну нагадати, що в керованому вами «Рупорі Донбасу» я почав працювати з понеділка, двадцять п'ятого червня минулого року. Оскільки сьогодні завершується понеділок, двадцять п'яте березня дві тисячі другого року, то це означає, що в «Рупорі Донбасу» я відпрацював рівно дев'ять місяців. У свою чергу це означає, що ДИТЯ НАРОДИЛОСЯ... Нінель Аракелівно, будь ласка, заткни вуха берушами!..

– Овва! Та я вже давно доросла, у мене ж навіть синочок є, – розсміялася фотокореспондентка.

– Все одно маю враховувати твою східну ментальність...

– До чого високі слова пішли в хід: мента-а-альність!.. А ми ж іще навіть не випили, – розчаровано покивав головою Булат Васильович.

– Ну, тоді пропоную випити, насамперед, з цієї «преміальної» пляшки! Я ж попереджав удень, що є привід виставитися.

Сивак вправно відкоркував горілку, розлив її по зсунутих склянках і кружках (окрім водієвої пляшечки, яку Прохор сам наповнив томатним соком) і бадьоро проголосив тост:

– Ну що ж... За наше знайомство і плідну співпрацю!

Випили.

– Так-так, це добре, що ти все ж таки пішов працювати в наш «Рупор Донбасу», а не в «Хрещатик», – підтвердив Берідзе. – Від твого приходу наша газета лише виграла. Хоча... Куди б ти ще без нас подівся?..

Головред мугикнув і відкусив одразу ж мало не половину канапки з батону, щедро намащеної печінковим паштетом з маслом. А прожувавши – мовив:

– Куди, запитуєте?.. Гм-м-м... Наприклад, в Адміністрацію Президента.

– Хіба?! – Берідзе мало не вдавився канапкою.

– Так, там працює одна моя добра знайома ще по Інституту електрозварювання. Аделіною Єфремівною її звати, вона програмістка, причому дуже хороша... Отож завдяки їй мене включили до резерву АПУ.

– Ну-у-у, Спартаку Андрійовичу... І чого ж тоді ви розгубилися?

– Не розгубився, зовсім ні, – Сивак посміхнувся, кинувши на Колтунова веселий погляд. – Просто Аделіна Єфремівна там статистикою займається, а якби я пішов по цій лінії,

то надто віддалився б від журналістики. А отже – від дуже потрібної мені щоденної роботи зі словом.

– Авжеж, авжеж! Ми ж забули, що ви у нас пей-са-а-ате-е-ель!..

– Булате Васильовичу, ну не треба лізти в пляшку! – зупинив луганського власкора Берідзе. – Я хоча й не читав жодної книжки нашого Спартак Андрійовича, проте знаю, що у нього є вже дві авторитетні премії.

– І які ж саме? – спитав Колтунов недовіжливо.

– «Золотий Бабай» і Міжнародна імені Олеса Гончара.

– Міжнародна україно-німецька премія імені Олеса Гончара, така її повна назва, – уточнив Сивак.

– Щось не чув нічого ні за першу, ані за другу, – не здавався Колтунов.

– Це тому, що ви далекі від сучасної української літератури...

– Мабуть, Спартак Андрійович має рацію, треба якось надолужити, – кивнув головний редактор. – До речі, Ландик¹⁰⁰ справді в курсі, як не дивно!

– Та чого б йому не бути в курсі, коли його «NORD» забезпечував грошове наповнення премії Олеса Гончара? Звісно, що в курсі.

– Так, годі вам! Годі! – Берідзе обвів усіх суворим поглядом. – Як кажуть у народі: «Щоб між першою і другою навіть куля не пролітала». А ми тут розп'ялися... Якщо наш Спартак Андрійович сьогодні виставився за дев'ять місяців і якщо цей термін не засмучує навіть нашу чарівну Нінель... Що ж, пропоную знов наповнити, хто що має, й випити за наш унікальний, дружний і творчий колектив. За всіх нас!..

Коли нарешті все було з'їдено й випито, всі дружно проводили спершу Нінель до її жіночої «одиначки», потім Прохор пішов до себе – він мусив піднятися раніше від усіх, щоб прогріти двигун редакційної автівки. А коли головред і власкори повернулися до трьохмісного номеру, то Берідзе повідомив Сиваку:

– Між іншим, Спартаку Андрійовичу, я домовився із секретаркою мера, що зранку ми заїдемо до них і передамо в редакцію факсом матеріали про початок нашого прес-марафону.

– Які такі матеріали?! – здивувався Сивак.

– Перший репортаж.

– Це ж репортаж з коліс якийсь виходить...

– Отож, отож! – радісно кивнув головред. – Ось тобі й назва нової рубрики: «Репортаж з коліс»! Оскільки Колтунов працюватиме після Дніпродзержинська, то написати перший репортаж маєш ти. Звісно, зараз погода зіпсувалася, холодно, тому я був не проти застілля. Тим не менш... коли ти матеріал писатимеш – мабуть, зранку?..

– Ні-ні, Ревазе Нугзаровичу, як затята «сова», я краще зараз. А потім вже лягатиму спати з чистою совістю, так би мовити.

– Просто зараз?! Після п'ятики?! – недовіжливо перепитав Берідзе.

– Якщо не можеш працювати після півлітри оковитої... – Сивак на хвилину замовк, щось підрахувавши подумки. – Навіть більше, якщо не можеш працювати після шестисот грамів оковитої – не йди в письменники. І в журналісти також.

– Ну-у-у... дивись мені!

– Я дивлюся, Ревазе Нугзаровичу, дивлюся. Завтра зранку репортаж чекатиме тут, на столі, за яким ми пиячили. Тільки я від руки писатиму, отож ви розпорядіться, щоб хтось в редакції його набрав замість мене.

– Не хвилюйся, Спартаку Андрійовичу, так і зробимо. Ти, головне, добре напиши про все, не підкачай.

¹⁰⁰ Валентин Ландик – український промисловець і політик, багаторічний президент і генеральний директор «Групи НОРД» (Донецьк), засновник Партії Праці, один із співзасновників Партії регіонів.

І справді, столичний власкор не підкачав та продемонстрував високий клас роботи, оскільки вранці Берідзе таки справді знайшов на столі три аркуші паперу, списані відносно розбірливим «курячим» почерком людини, яка давно вже звикла набирати тексти на комп'ютері. Почав читати з недовірою, однак коли закінчив, то захоплено вигукнув:

– Ну, Спартаку Андрійовичу, ти таки мого́ш працювати!..

– Не мого́ш, а мого́ш, – радісно віджартувався власкор, копіюючи кіногероя Леоніда Бикова.

Кабінет директора Канівської ГЕС, Канів, 29 березня 2002 року

У двері постукали.

– Заходьте, будь ласка! – Синенко відірвався від паперів і перевів погляд на четвірку журналістів, котрі саме ввалилися всередину. Особливо цей незграбний «головастик» – усміхнений, проте з чіпким поглядом трохи примружених, уважних блакитно-сірих очей.

...Ще вчора вранці вони телефонували з Трипільської ТЕС. Попереджали, що вже виїжджають. І після того – немов крізь землю провалилися! Хоча, здавалося б, скільки тут їхати?! По трасі – це ж не по сільській ґрунтівці... Циклон, який наклав північ і центр України в понеділок, давно минув – отож погода була пречудовою!.. Тоді куди ж вони поділися?!

Зрештою Іван Васильович вирішив, що очікувані гості, мабуть, затрималися в Трипільлі... через природну цікавість. Так-так, скільки він стикався з журналістами, стільки ж переконувався, що всім їм притаманна ця риса характеру. А Трипільля – це ж і Дівич-гора, і Змієві вали, і Музей трипільської культури... У них там, на Донбасі, такого нема! Своє щось є обов'язково, не може не бути. Але такого, як тут – точно нема!.. Отож і затрималися, нічого дивного.

З'явилися вони пізно ввечері, коли Канів накрили сутінки. Виявляється, причиною затримки стали не відвідини якогось цікавого місця, а тривіальна несправність двигуна, який заглух просто на середині маршруту. Що саме зламалося – зараз намагався з'ясувати їхній водій... водій... Як же його звать?! Ім'я таке чудернацьке, яке зараз нечасто зустрічається...

В будь-якому разі заглухлу автівку притягнули до Канева і взялися відремонтувати ударними темпами. Містечко це хоча й невеличке, проте переміщатися між готелем «Славутич», гідроелектростанцією та іншими цікавими місцями теж потрібно. Наприклад, як можна побувати тут і не відвідати могилу Тараса Шевченка чи колись знамениту на весь Радянський Союз бібліотеку-музей Аркадія Гайдара?! Та і з керівництвом міста зустріч планувалася. А мотатися між усіма наміченими об'єктами пішки чи міським транспортом аж надто втомливо... Отож Синенко й виділив у розпорядження гостей свого особистого водія, тезку і давнього товариша Кайстриюка.

Ну що ж, виділив та й виділив... Та ніяк не очікував, що буквально сьогодні ж вдень водій перелякано проситиме:

– Не стану їх возити! Не хочу й не стану. Ну їх до біса, прошу...

– Та чого це ти, Іване Артемовичу? – здивувався директор. – Вони ж такі веселі й симпатичні хлопці. А ця їхня баришня з фотоапаратом – як вона тобі?! Побачивши її, ти хіба не шкодуєш, що вже одружений?

– Та про що ти там кажеш?! Вони ж про батька мого розпитували!..

– Про батька?! Може, ти хотів сказати, що про вітчима...

– Та ні! У тім-то й річ, що не про вітчима, а про справжнього. Про того, який на війні загинув.

– Ой, та не вигадуй, тезко!.. Не може того бути.

– А я тобі кажу, Іване Васильовичу!..

Більш детальні розпитування дозволили з'ясувати наступне. Через якийсь дивний збіг обставин редакційна автівка «Рупору Донбасу» зламалася біля повороту на Малий Букрин. Невідомо, з якої саме причини, але газетярі чомусь засперечалися про те, з якого саме плацдарму Радянська армія звільняла в 1943 році Київ: очевидно, щось не те вони в газеті своїй опублікували... Принаймні коли сьогодні зранку Кайстриюк повіз усіх на зустріч до голови Канівської міськради Василя Коломійця, один з журналістів (зі слів водія, отой самий «головастик») попрахав:

– От ви місцевий, то поясніть нам, будьте ласкаві, де саме локалізувався під час війни сумнозвісний Букринський плацдарм: біля Малого Букрина чи біля Великого?! І наскільки далеко звідси Лютіж... до якого ми так і не заїхали, відвідуючи Київську ГЕС!.. А могли б і заїхати.

– Спартаку Андрійовичу, ти мені не нагадує краще про Київську ГЕС і про те, як ти там поведився! Нам ще тільки в Лютіж заїжджати не вистачало, – зупинив підлеглого головний редактор Берідзе.

Відверто кажучи, з їхньої розмови Кайстриук не зрозумів абсолютно нічого, окрім єдиного – заїжджі журналісти чомусь цікавляться історією з Букринським плацдармом. Але ж як вдалося з'ясувати кілька років тому (причому не без допомоги Синенка!), його справжній батько, рядовий Артем Рідкодуб, загинув під час кривавих боїв на Букринському плацдармі. Отож будь-які розмови на цю тему діяли на Івана Артемовича гірше, ніж крижана вода на хворий дірявий зуб... Тому він і звернувся до директора станції з таким неочікуваним переляканим проханням.

– Іване Артемовичу, припини, будь ласка! – розсміявся у відповідь Синенко. Ледь-ледь вдалося переконати давнього товариша, що він побоюється зовсім даремно. І що ніхто не намагається публікувати в «Рупорі Донбасу» (і загалом будь-де) його особисту історію. Тим не менш, директор станції взяв слово давнього товариша на замітку й вирішив пильніше придивитися до заїжджих газетярів. А поки що...

– Ну то як минула зустріч із Коломійцем? – спитав він головного редактора, який уже встиг опуститися на приставлений до столу гостьовий стілець, доки інші розсаджувалися біля стіни.

– Зустріч минула чудово, дякую! – кивнув Берідзе. – Побесідували про розвиток міста, головним чином – про «шевченківський» туризм та енергетику. Але не тільки. У вас тут колись працювало цілих п'ять «поштових скриньок», а тепер натомість функціонує двісті вісімдесят малих підприємств! І музеї ви маєте прекрасні... Отже, дорогий ви наш Іване Васильовичу, Канів нас вразив, годі й казати...

– Ще б пак! Адже саме Канів, а не Київ – це духовне серце всієї України... Хоча серед вас є кияни, яким це, можливо, не дуже радісно чути...

Синенко стрільнув поглядом на «головастика», а той негайно мовив:

– Чудовий заголовок. Мабуть, я так і назву свій репортаж.

– Ви про що?..

– «Духовне серце України» – це просто чудовий заголовок вийде!

– Спартак Андрійович писатиме репортаж з Канева, – пояснив Берідзе.

– Ага, он воно що... Ну так, прекрасний заголовок, – погодився Іван Васильович. – І якщо збираєтеся його використати, то я вам скажу наступне... У нас тут насправді діє ціла Канівська Духовна Республіка!

– Та що ви таке кажете?! – негайно здивувався «головастик». – Ви, часом, не маєте стосунку до знаменитого українського фантаста... точніше навіть косміста Олесь Бердника?! Адже він є, так би мовити, «батьком» УДР – проголошеної у грудні вісімдесят дев'ятого року Української духовної республіки, як способу реалізації ідеї Духовних Націй. А ще Олесь Павлович висувався від УДР кандидатом у президенти на найперших виборах, хоча його тоді чомусь навіть не зареєстрували...

– Ви це пам'ятаєте?! – зрадів директор.

– Авжеж пам'ятаю...

– Наш Спартак Андрійович – він письменник-фантаст... у позаробочий час, – про всяк випадок додав Берідзе.

– Ну, то це чудово, просто чудово! Запевняю вас: до нашої Канівської Духовної Республіки косміст Бердник входить неодмінно! Як і Великий Кобзар. Як і ви, Спартаку Андрійовичу. Як і скромний директор Канівської ГЕС Синенко...

– Невже й ви теж?! – розсміявся «головастик».

– І я, і ви... Всі-всі видатні люди – це наші громадяни! А ще туди входять наш древній Успенський собор, клуб-музей ветеранів війни і праці, історичний музей, музей народного декоративного мистецтва, унікальна бібліотека-музей письменника Аркадія Гайдара, який ви сьогодні відвідували, і його директор Василь Панасович Береза... Все це вона, республіка наша. Та й загалом знаєте, з чого й коли КДР почалася?!

Журналісти мовчали, отож витримавши театральну паузу, Іван Васильович почав:

– Було це у сиву давнину... Пливли колись від самого моря вверх по Дніпру два човни, на яких подорожували двоє вождів зі своїми людьми – князь Каній і князь Кий. Отож якось пристали човни їхні до берега, люди зійшли на тверду землю, і Каній озирнувся довкола. Бачить: райська місцина!.. Тоді він і каже до молодшого князя: «Чуєш, Кию? Ти пливи собі далі, а я тут лишуся». Послухався молодший Кий старшого, поплив далі по Дніпру, а там, де причалив згодом, – заснував місто Київ. А старший князь лишився там, де лишився, й заснував наше місто Канів. От де треба шукати витoki нашої Канівської Духовної Республіки!

Всі дружно засміялися, потім продовжили бесіду в тому самому тоні.

Комітети і комісії Верховної Ради України, вул. Шовковична, № 2, Київ, 26 квітня 2002 року

Чесно кажучи, Василь ніколи не покладав жодних надій на їхнє знайомство. Більш того, потайки він побоювався, що цього хлопця до нього підіслали теперішні «чекісти» з СБУ. Справді, тут все прекрасно стикувалося: адже вони познайомилися торік у Спільці письменників – і мабуть, зовсім не дарма цей патріот... як там його?! Ах, так – Немир Дричак з журналу «Вічний Київ»!.. Отож Василь почав підозрювати, що полум'яний патріот України пан Дричак зовсім не дарма наголошував на підозрілому етнічному походженні цього хлопчика-письменника. Ач, примазався!..

Тим паче Сивак залишив йому візитівку, й вони згодом зустрілися. Причому не десь там в піцерії або в кафешці, а в Мінпаливенерго – у тому самому відомстві, позитивна діяльність якого заперечувалася доповіддю Василя Кредо. І що з того вийшло?! Та нічого путящого... Спартак водив свого нового знайомого до якихось чиновників середньої руки. Чиновники ці з кислим виразом на обличчях вислуховували візитерів і спокійно, байдужими голосами відповідали: «Ваші сумніви, пане Кредо, ми почули. Однак повірте, побоювання даремні, ситуація на всьому Дніпровському гідрокаскаді під контролем. А вам, пане Сивак, варто повернутися до виконання своїх обов'язків у межах прес-служби, а не відривати нас від роботи з абсолютно надуманих приводів». Ото й усі результати...

Ну так, Спартак подарував йому один з примірників свого роману «Апокаліпсис по-київськи». Роман був Василем прочитаний, тим не менш питання лишилися. Чи сам Спартак його написав, чи це зробив хтось інший, а він лише привласнив результат чужої праці?! Чи справді роман писався з 1989-го по лютий 1992 року?! Чи справді відомості про Куренівську трагедію збиралися по крихтах, починаючи з 1968 року?! Все це було відомо лише зі слів самого Спартака. Але якщо він був «підсадною качкою» СБУ?.. О-о-о, мотаючи свій термін ув'язнення, Василь і не таких провокаторів бачив!

До речі, у його минулому був серед табірних «стукачів» також один єврейчик – огидний тип, треба зазначити, справжній такий Юда. І манера дивитися на людину, і манера його спілкування були такими ж огидними, як і він сам. Василь добре пам'ятав, як його спочатку «опустили», а потім прирізали, немов останню свиню. То, може, і цей «головастик» теж того?..

Отож поспілкувавшись рази три-чотири, вони надовго втратили контакт. Тим несподіванішим був сьогоднішній телефонний дзвінок.

– Василю?.. Привіт, це Спартак. Пам'ятаєш мене? От і добре, що не забув... Давай, бери паспорт, ноги в руки – і терміново мотай на вулицю Шовковичну! Щоб за годину був тут, максимум за півтори. Чекатиму тебе на розі Шовковичної та Грушевського. Паспорт навіщо?.. Бо ми в парламентські комітети підемо, до Москвіна. Хто такий Москвін?.. Та так, нардеп від ПЗУ. Як, себто, не знаєш?! ПЗУ – це Партія зелених України. Провідна екологічна сила в країні. Кононов¹⁰¹ у них там рулить, смаглявий такий вусань. Може, бачив його по телевізору?.. От на прийом до представника ПЗУ ми і йдемо... Давай приїжджай, кому кажу! У мене сюрприз для тебе є... На місці побачиш, який сюрприз!.. Все, чекаю, годі вже теревенити.

Вони зустрілися через півтори години на розі вулиць Шовковичної та Грушевського. Насамперед, Спартак вручив Василеві свіже число журналу «Політика і культура», на обкладинці якого пінилися гігантські хвилі на тлі греблі гідроелектростанції, а також крупним шрифтом було надруковано:

¹⁰¹ Кононов Віталій Миколайович – український політик, народний депутат України 3-го скликання від Партії зелених України.

Що ГЕС дніпровські нам готують?..

– Це-е-е... як розуміти?! – спитав Василь розгублено.

Спартак не відповів нічого. Він мовчки розгорнув журнал на сторінці, куточок якої був акуратно загнутий, продемонстрував Василю розворотну статтю й лише потім мовив:

– Читай на ходу, бо на нас уже Москвін чекає. Маємо ще хвилин сорок обідньої перерви, далі йому треба в «акваріум»¹⁰² повертатися. А туди тебе не пропустять – тільки мене. Отож поспішаймо.

Йшли повільно через те, що Василь був змушений читати статтю на ходу. До того ж, натикаючись на особливо гострі, на межі з «перченими» формулювання, він мимоволі зупинявся, спантеличений сміливістю автора. І чим більше читав, тим міцніше переконувався: ні-ні, цей Сивак не може бути «підсадною качкою» СБУ, ніяк не може!.. Бо якщо цю статтю інспірували «чекісти» – це все одно, що полоснути собі серпом по яйцях! Саме так називають в народі подібний крок. Отже, дарма він сумнівався в цьому хлопцеві! Ох, дарма!..

Потім була півгодинна розмова в кабінеті нардепа Москвіна. Сергій Олександрович дякував пану Василю Кредо за торішню доповідь, прочитану в стінах Спілки письменників, а пану Спартакові Сиваку – за небайдужість і громадянську рішучість. Запевняв, що хоча каденція нинішнього складу парламенту добігає кінця – все ж депутатські запити на предмет перевірки безпечності споруд Дніпровського гідрокаскаду підуть як в Мінпаливенерго, так і в ПАТ «ДніпроГідроЕнерго». Цікавився турботливо:

– Спартаку Андрійовичу, ви казали, що працювали у прес-службі цього міністерства. Ви-и-и... не боїтеся наводити перевірку на це відомство?

– Коли я працював там, – відповідав Сивак, – то намагався підняти цю проблему перед начальниками відповідних управлінь. Пан Кредо не дасть збрехати – ми до них приходили, але все було марно. Між тим, гідрокасад загрожує мільйонам людей. Це питання державної безпеки України! В такому разі, панькатися з чиновниками недоречно. Нехай відповідають!..

– Будьте певні, наша партія не зніме питання з контролю навіть по завершенні нашої каденції, – запевнив їх Москвін.

Вже потім, полишивши стіни комітетської будівлі й опинившись знов на Шовковичній вулиці, Василь попрохав:

– Анумо розповідай, як це все сталося?!

І Спартак розповів. Виявляється, він майже рік тому пішов з прес-служби Мінпаливенерго й відтоді працював столичним власкором газети «Рупор Донбасу». Платили надто мало, як для київського газетяра з досвідом, отож однією з умов його роботи на луганський тижневик була можливість вільно, на свій розсуд «халтурити» чи, як кажуть журналісти – стрінгувати¹⁰³.

Відносини з редакцією тижневика склалися добрі, все йшло як по маслу... Як раптом головний редактор Реваз Берідзе поставив руба питання про рекламний тур газети по об'єктах паливно-енергетичного комплексу. Выглядало це так: проїхатися по всіх електростанціях, по всіх більш-менш прикметних містах і селищах енергетиків, вишикуваних уздовж Дніпра – і всюди пропагувати людей передплачувати «Рупор Донбасу»...

Отак і сталося, що місяць тому наприкінці березня група журналістів тижневика прибула у Вишгород й опинилася в кабінеті гендиректора ПАТ «ДніпроГідроЕнерго» Пташнікова. Попервах Геннадій Автономович слухав просторікування Берідзе з виглядом прихильним і

¹⁰² Журналістський жаргонізм, яким називали головну будівлю Верховної Ради України по вул. Грушевського, № 5. Термін «акваріум» виник через прозорий купол на стелі будівлі.

¹⁰³ Від «stringer» – особливий вид позаштатного журналіста-фрилансера, який працює або за разовим спецзавданням редакції, або (переважно) за власною ініціативою.

навіть лагідним, але варто було головреду лише заїкнутися про передплату – як ця машкара злетіла з його обличчя, і почервонівши від напруги, він загорлав на Спартака:

– Ти кого до мене привів?! Що це за збіговисько жебраків, я тебе запитую?! Йолопи царя небесного, це ж треба! Передплату їм забезпеч... Ач які, знайшли дурня! Я ж думав, ти й досі в міністерстві працюєш, а ти, виявляється, переметнувся до цієї голоти задрипаної, до цих нахабних здирників... Та ти, мабуть, з глузду з'їхав, чи що...

Спартак зізнався, що вислуховував усе це мовчки, відверто не знаючи, як поведеться у такій неоднозначній ситуації. Найгіршим було те, що всі присутні колеги також поглядали на нього з певною зневагою: адже по всьому виходило, що він погано підготував зустріч у «ДніпроГідроЕнерго»... не пояснив належним чином... і таке інше.

Але саме в цей момент Пташніков зробив те, чого робити аж ніяк не мусив, – підхопивши зі столу свіже число журналу «Політика і культура» та розмахуючи ним у повітрі, загорлав на Спартака з подвоєною енергією:

– Ось, поглянь сюди! Це всеукраїнський журнал «ПіК», бачиш?! Вони не вимагають передплати, ні! Вони просто надіслали мені свіжий номер – мовляв, ось тобі, Геннадію Автономичу, тримай, читай! Ми тебе поважаємо – ми тобі наш журнальчик надсилаємо! Бери, читай!.. Ось якби ти до мене журнал «ПіК» привів, я б тобі подякував. А цей жебрацький «Рупор Донбасу»... Кому він треба?!

Тоді Спартак, зробивши над собою могутнє зусилля, проскреготав тихо, але якомога загрозливішим тоном:

– Отже, Геннадію Автономичу, ви хочете мати публікацію про Дніпровський гідрокаскад в журналі «ПіК»?..

У кабінеті гендиректора вмить повисла гробова тиша. Всі розгубилися, не знаючи, як реагувати на запитання власкора. Тоді він завершив тим самим загрозливим скреготливим тоном:

– Ну що ж, ви матимете таку публікацію. Гаразд.

Знов довго помовчали, потім делегація «Рупору Донбасу» коротко розпрощалася й полишила кабінет Пташнікова. Далі весь день до вечора зі столичним власкором майже ніхто не розмовляв, хоча дивились на нього з явною пересторогою. Ну, і під час спільного обіду та вечері йому накладали найбільші порції страв. І лише перед сном головний редактор спитав тихо:

– Спартаку Андрійовичу, я ж сподіваюся, що про «ПіК» ти несерйозно?..

– Ревазе Нугзаровичу... Пацан сказав – пацан мусить зробити, – відповів на те він. – Ніхто не має права принижувати мене, тим паче в присутності колег-журналістів. А Пташніков цей... Нехай на дружину вдома горлає. А зі мною такі номери безкарно не проходять. Я вже не хлопчик і знайду, як відповісти асиметрично.

Берідзе спробував доводити щось своє, однак власкор вислуховувати начальника не став. Повернувшись до Києва, не тільки засів за поточні статті для «Рупора Донбасу», але й почав працювати над вкрай гострим матеріалом «Що ГЕС дніпровські нам готують?..», призначеним спеціально для «Політики і культури». Насправді він вже цілий рік доволі успішно стрінгував на «ПіК», де публікували майже всі запропоновані ним статті, відхиливши буквально одну чи дві.

Й ось учора, напередодні роковин аварії на ЧАЕС, проблемна стаття про Дніпровський гідрокаскад вийшла друком. А вже сьогодні під час депутатської «розминки» Сергій Олександрович Москвін (фракція ПЗУ) вибухнув з парламентської трибуни гнівними філіппіками на адресу компанії «ДніпроГідроЕнерго» та Дніпровського гідрокаскаду загалом і кожної з його гідроелектростанцій зокрема. Причому добру половину промови депутата складали прямі цитати з журналу «ПіК».

– Стривай, стривай... То що, все це звучало з парламентської трибуни?!

Василь не вірив власним вухам.

– Звучало, так. Потім я перестрів Москвіна в кулуарах, домовився про нашу зустріч. Зателефонував тобі... От, власне, і все.

– Та-а-ак... – Василь помовчав і спитав перше, що спало на думку: – А чи можна залишити цей журнал собі?

– Звісно, можна! – посміхнувся Спартак. – Я для тебе його спеціально прихопив. А ще я неодмінно надішлю примірник Пташнікову. Із супровідним листом у тому ж стилі: пацан сказав – пацан зробив! Нехай знає, що спроби принизити мене завершуються погано. Не для мене – для принижувача.

– Отже, якби гендиректор не попер на тебе в присутності колег...

– Ні, чому ж, – знизав плечима Спартак. – Статтю про небезпеку гідрокаскаду я б все одно написав. От тільки не таку «перчену», а значно спокійнішу. І не в «ПіК», а для іншого часопису.

– А тепер?..

– А тепер за справу взялася Партія зелених України. Якщо вони хочуть пройти до парламенту наступного скликання, мусять продемонструвати, що дбають про екологічну та іншу безпеку громадян. Це означає, що на «ДніпроГідроЕнерго» чекає низка перевірок, які поспують нерви Пташнікову. Що ж, надалі він навчиться ставитись із належною повагою навіть до галузевої преси. Якщо хам розперезався – його треба провчити, не зважаючи на вік, посаду, професіоналізм та інші заслуги.

– А як на це подивиться твій головний редактор?

– Берідзе?.. Я йому вже зателефонував і повідомив, що обіцянку виконав.

– А він?..

– А що він вдіє?! Якщо хоче, щоб я не стрінгував на інші видання – нехай платить мені більше. А так... Мені та моїй сім'ї жити треба нормально. Отож нехай потерпить, якщо не може заплатити.

– І все ж таки, Спартаку... – Василь зробив невеличку паузу, перш ніж спитати: – Ти все ж як – не боїшся?..

– Чи боюсь я?..

Він посміхнувся, цього разу – сумовито.

– Колись я розповідав, як у п'ятирічному віці вбив власний Страх.

– А-а-а... Ну це, знаєш...

– Вважаєш, це небилечка?

– Якщо чесно... Так, вважаю.

– Ну що ж, до останнього часу і я так вважав. Але буквально на минулому тижні я у справах заходив додому до Лариси Скорик...

– До кого?..

– До Лариси Скорик. Є така архітекторка, я одну мистецьку статтю готую, знов-таки для журналу «ПіК», треба було дещо уточнити... Ну от, виявляється, пані Лариси вдома не було. Але знаєш, хто мені двері відчинив?

– І хто ж?

– Леся Гонгадзе.

– Хто-хто?! Невже?..

– Саме так, мати того самого Георгія Гонгадзе. Виявляється, вона приїхала до Києва у справах і зупинилася у Лариси Павлівни. А Гонгадзе, між іншим, мене трохи працювати вчив. Пам'ятаєш, я розповідав?

– Так-так, нібито.

– Ну от, пані Леся мені відчинила й повідомила, що пані Лариса відсутня. Я сказав, що почекаю. І вона мене впустила до квартири. Потім ми пішли на кухню, пані Леся зварила мені

каву по-львівськи, потім ще одну порцію... Ми просиділи на кухні цілу годину, я розповідав, як познайомився з Георг...

Раптом Спартак немовби поперхнувся словами, незграбно кахикнув, надовго замовк. Василь терпляче чекав, і він заговорив. Точніше, захрипів:

– Її погляд. Це суцільний біль!.. Душевний біль матері, сина якої викрали, вбили й голову йому відрізали. І я просидів під цим її поглядом... Провів цілу годину. І за цю годину зрозумів: я нізащо не хочу, щоб у моєї матері чи у моєї... дівчини був такий самий божевільний погляд. Але я вперше... вперше з п'ятирічного віку зрозумів також, що таки справді боюся... Боюся однієї речі: що Георгій... що Гія зустрине мене у потойбіччі колись... коли прийде мій час... І тоді скаже: «Ну що ж ти, хлопче, підкачав?! Хіба я того тебе вчив?! Ні, не того! Не того». Й кивне своєю головою, яку в потойбіччі, поза сумнівом, матиме на плечах. От чого я точно боюся, зрозуміло?.. А всякі там Пташнікови... всі міністри – хоч Єрмаков, хоч Сташковський... всякі чинуші... Усі вони не варті страху, навіть взяті разом.

Василь хотів спитати іще про щось, однак Спартакові явно розхотілося говорити. Отож розпрощавшись, вони розбіглися кожен у своїх справах.

Львів, вечір 27 липня 2002 року

Міцно стиснувши кулаки, сусіда сичав крізь зуби:

– От скажіть мені, Рафаелю Шаєвичу... От як таке можливо? Як таке можливо, най би їх усіх трафив шляк?!

– Та звідки ж мені знати, – розгублено відповідав він.

– Ні-і-і!.. Ні-і-і, Рафаелю Шаєвичу, не ухиляйтеся від відповіді! От ви – старий розумний єврей... От ви хоч колись, хоч би раз у житті бачили бодай одного-єдиного єврея-дурня?!

– Та звісно, бачив! Ще й скільки...

– Е-е-е, ні-і-і, Рафаелю Шаєвичу, не кажіть!.. Це ви з поваги до мене...

– Та про що ви?!

– Я знаю, про що кажу. Ви мені хочете приємне зробити, а я хочу пра-а-авду почути.

Отож кажу, як воно є: не бачив я в житті жодного єврея-дурня. Жо-о-од-но-го-о-о!.. Отак.

– Ви нас ідеалізуєте.

– Ні-і-і!.. Ні-і-і! Я правду кажу. Пра-ав-ду-у-у... От візьміть до уваги, що з поваги... До уваги – з поваги!.. До уваги – з поваги!.. Ото каламбур, най би їх усіх трафив шляк!..

Сусіда хихикнув, а він спробував скористатися цим і зупинити п'яну, а тому абсолютно беззмістовну розмову.

– Та облиште, прошу пана...

– Ні-і-і, Рафаелю Шаєвичу, не облишу!.. Візьміть до уваги, що з поваги до вас, я не називаю вас розумним жидом, як то заведено у нас казати...

– Та облиште ж нарешті!..

– Рафаелю Шаєвичу! Ви ще молодий порівняно зі мною і приїхали до нас із Києва, який аж стільки часу був під москалями, що ви там геть усе позабували. А я вже такий старий, най би їх усіх трафив шляк, що іще пам'ятаю, як Лвув був м'ястом полським та як потім, на початку тої війни, до нас прийшли ще перші совіти й почали називати наших сусідів «євреями». То наша сусідка, тітка Голда, їм на те відповідала: «Йо-о-ой, нащо таке казати?! Ми є не євреї, ми є жиди!.. Не ображайте нас». Але совіти були дурні й ніч не розуміли, а тому...

Рафаель Шаєвич скрушно зітхнув, відвернувся від п'яного в устілку маленького сухенького стариганчика, який продовжував бубоніти щось своє, хоча співрозмовник його не слухав. А й справді, навіщо слухати, що там верзе сусіда?! Враховуючи кількість випитого, на ранок він все одно нічого не пам'ятатиме.

А напитися сьогодні він не просто мав повне право – він мусив вчинити так! Бо його сім'я дивом вціліла. Хіба що онук зламав ногу... Та враховуючи те, скільки людей на сьогоднішньому авіашоу загинули жахливою смертю, це були справжні дрібниці. Отож онук тепер перебував у лікарні, його батьки (молодша дочка сусіди і його зять) поки що лишалися там. Скориставшись їхньою відсутністю, сусіда видудлив цілу пляшку оковитої за те, що Ісус зберіг його молодшу дочку і зятя живими та здоровими, а онука – хоч і не здоровим, але хоча б живим...

За своє довге життя (звісно, довге не настільки, яке прожив його сусіда – але теж чимале) Рафаель Шаєвич помотався по світу чимало. Зокрема, доводилося йому й літати, це правда... Але щоб їхати кудись за місто, на той Скнилівський аеродром... або як тут кажуть – на Скнилівське летовище, щоб дивитися на якесь там авіашоу?! Облиште, будь ласка. Можливо, ще колись давно, в молоді роки... Але не зараз.

І виявляється, Рафаель Шаєвич таки справді мав рацію: нема чого робити на таких-от авіашоу! Бо коли літаки над головою високо в небі ширяють – це одне, а коли вони просто на голови людям падають... та ще й на шаленій швидкості... та ще й вибухають!.. Та й не просто літак, а Су-27. А це, подекуять, серйозний винищувач. Овва, це зовсім, зовсім інше!

Отож недарма сусіда самотужки «приговорив» сьогодні цілу пляшку оковитої. В його роки це забагато, справді забагато. Але всього лише зламана рука... Хоча ні... Стоп-стоп – зламана нога, здається!.. Ну так, всього лише зламана нога лише в онука – це дрібниці. Кістки зростаються, нічого жахливого. Натомість втрачені життя – оце справжній жах! Бо життя не повернеш, скільки не намагайся...

А рейвах який здійнявся, який рейвах!.. Сьогодні до Львова прилетів і президент Кучма, і секретар Ради нацбезпеки й оборони Марчук, і з ними сила-силенна високопосадовців... По телевізору показували, нібито вони пообіцяли допомогти постраждалим. Принаймні Кучма точно обіцяв. Але чи справді допоможуть?! Бо обіцянка – цяцянка, а дурному – казочка...

Рафаель Шаєвич знов озирнувся на сусіду, який уже не белькотав сам собі щось своє, а мовчки куняв, час від часу нервово здригаючись. Треба б відвести додому небораку, доки він не заснув остаточно. Бо як повернутися з лікарні його молодша дочка із зятем, то сваритимуть старого. А може й не сваритимуть, зважаючи на пережиту ними трагедію. Хтозна!.. Але краще все ж відвести, від гріха подалі. Бо раптом і Рафаелю Шаєвичу від них під гарячу руку перепаде?! Він же не пив – то чого ж сусіду не утримав?! А так – сусіда буде сам удома, а Рафаель Шаєвич окремо від нього. Відокремлено...

Як раптом в голові немовби щось сяйнуло:

Виїжджати звідси треба!

Тікати з цієї країни світ за очі!..

Як там співалося у відомій бардівській пісні¹⁰⁴?

*Надоело говорить и спорить,
И любит усталые глаза.
В флибустьерском дальнем синем море
Бригантина поднимает паруса...*

Отож вперед, світ за очі, як і було намічено, подалі звідси, доки вітер попутний дме...

Справді, окрім нього, всі Левітіни вже перебралися або до США, або до Ізраїлю. Навіть син Рафаеля Шаєвича давно вже у Німеччині живе, у Франкфурті-на-Майні. Пише, що це велике місто, що жити там хоч і клопітно, незвично за незвичними правилами – та все ж краще, ніж тут, у Львові цьому, де з неба літаки на голови людям падають і вибухають. Отож, якщо Рафаель Шаєвич досидів тут до такого, то може, це знак для нього?! Може, годі вже затягувати з еміграцією, переїхати до Франкфурта того, соціалку оформити та й жити собі спокійнісінько?! Що він тут забув, у Львові цьому, де по півроку нема води, де літаки з неба падають?..

Хоча...

Хоча при чім тут літаки?! У нього просто упередження перед Німеччиною як країною через війну й через те, що робили німці з його народом у тому ж Франкфурті й не тільки. Щоправда, синок пише, що все це маячня, що німці давно вже покаялися в колишніх гріхах, і тепер євреям в Німеччині жити добре... Принаймні не гірше, ніж самим німцям. Але це він тільки пише, а як там воно насправді, хтозна?!

¹⁰⁴ Мається на увазі «Бригантина» Георгія Лепського і Павла Когана, написана 1937 року.

А з іншого боку, лишатися самотником у Львові... Навіщо?! І скільки це триватиме?! І чим закінчиться?.. Добре, якщо у природний спосіб. А якщо так, як сьогодні з багатьма на тому клятому Скнулівському летовищі?..

Ех-хе-хех, якби ж знати заздалегідь!.. Якби ж тільки знати...

2003 Магія посвідчення

Політика і Культура
(ПіК)

Громадсько-політичний
тижневий журнал

Редакційне посвідчення

Термін дії: 01.01.2003-31.12.2003

СИВАК Спартак
Андрійович
Редактор відділу

Київська міська клінічна лікарня швидкої медичної допомоги, вул. Братиславська, № 3, Київ, березень 2003 року

Борис Нилович відчинив двері... й не дістав кулаком в плече тільки тому, що інстинктивно відсахнувся. Що ж до жінки, яка мало не вдарила лікаря, – то вона перелякано зойкнула від несподіванки:

- Ой!.. Це ви Руденко чи хто?!
- Я Руденко, – відповів Борис Нилович здивовано. – А ви?..
- Ой, а я ж до вас!.. Оце постукати хотіла в двері, а ви їх саме відчинили.
- А-а-а, он воно що, – кивнув лікар.
- Так-так, вибачайте, я ненавмисно... не хотіла я, незручно як, о-йо-йой!..

- Ну гаразд, я це вже зрозумів. А тепер дайте пройти, будь ласка.
Однак жінка тихо заперечила:
– Так я ж до вас прийшла...
– Я поспішаю у справах.
Борис Нилович поглянув на наручний годинник.
– А я вас довго не затримаю.
– Справді?..
– Так, справді.
Він ще раз позирнув на годинник і зітхнув:
– Гаразд, давайте заїдемо до мене, бо не в коридорі ж нам, дійсно...
І потім вже в кабінеті:
– Ну гаразд, я вас слухаю. Тільки недовго, будь ласка, бо я таки насправді дуже поспішаю.
Це просто щастя ваше, що ви встигли мене перехопити буквально на порозі. Самі бачите.
– Щастя?.. – жінка подивилася на лікаря якось не дуже впевнено і після невеличкої паузи
додала: – Я дружина Красноштана Даниїла Романовича.
– Красноштана? Красноштан, Красноштан... Знайоме нібито прізвище, – забурмотів
Борис Нилович, потім попрохав: – Нагадайте, будь ласка, бо я трохи підзабув, здається.
– Чоловік мій до другої хірургії¹⁰⁵ тиждень тому потрапив.
– Ага, так-так.
– Я до вас від Гулі Уханьської, – відвідувачка трохи стишила голос і додала: – Це наша
кума...
– Так, згадав нарешті. Але ж... – обличчя лікаря посуворішало: – Але ж під час обсте-
ження стало зрозумілим, що захворювання вашого чоловіка зовсім не відповідає нашому про-
філю.
– Я в курсі, Борисе Ниловичу, я все вже знаю. Мені пояснювали. І тим не менш... а
раптом ви допоможете?! Чи щось порекомендуєте...
– Що я можу порекомендувати і чим допомогти в такій ситуації?
– Ну-у-у, я не знаю... – жінка явно знітилася. – Просто ви такий авторитетний хірург...
Я навіть чула, нібито ви мали безпосереднє відношення до створення цієї самої лікарні...
– Це було дуже давно, ще за радянської влади, – з невдоволеним виглядом перервав її
Руденко. – До того ж це не стосується предмета теперішньої розмови. А я нагадаю вам, що
справді поспішаю і що ви зупинили мене буквально на порозі кабінету.
– Отож мені кума так і сказала: «Ти, Ксюшо, до Бориса Ниловича сходи. Бо якщо не він,
то ніхто вже точно не порекомендує нічого путящого».
– Отож я й наполягаю: коли пішли метастази – хірургічне втручання не має сенсу. Раніше
треба було до лікарів бігти, причому не до хірургічного відділення лікарні швидкої допомоги,
а до фахівців-онкологів. А тепер усі шанси втрачені. Ну, то що я можу вам порекомендувати?..
– Не знаю, – зітхнула жінка вбито й замовкла.
– Ну то як, усі питання ми обговорили? Я вже можу йти? – спитав нарешті лікар, коли
пауза почала затягуватися.
– Звісно можете. Тільки одне скажіть: від чого цей рак може бути?
– О-о-о, це, знаєте!.. – Борис Нилович лише руками розвів.
– А від Чорнобиля може?
– А хіба ваш чоловік брав участь в ліквідації аварії на ЧАЕС?! Я щось не пригадую таких
відомостей з його анамнезу...

¹⁰⁵ Мається на увазі хірургічне відділення № 2 КМКЛШМД, що спеціалізується на наданні допомоги при захворюваннях органів черевної порожнини.

– Ні, він не ліквідатор. Але у вісімдесят шостому році його послали від автопідприємства в Іванківський район на суботник – будівельне сміття прибирати. Там радіація була, а їм ніхто нічого не сказав, комсомольцям цим. Ви ж літній чоловік уже, ви мусите пам'ятати, як усе було одразу ж після вибуху. Ви ж пам'ятаєте, хіба ні?..

Лікар кивнув із сумним виглядом, а жінка продовжила скаржитися, немовби звертаючись до себе самої:

– Нас же ніхто ні про що не попереджав офіційно! Всі жили так, як і раніше: спокійно ходили містом, розважалися... Одне слово – жили! Це ж в ніч на суботу сталося, попереду два вихідних дня. Люди на природу поїхали – в ліс, на Дніпро, на шашлики... А Першотравнева демонстрація?! Туди ж навіть з дітьми люди ходили – бо знов-таки, ніхто ні про що офіційно не попереджав! А хто неофіційно дізнавався й іншим повідомляв – тих називали панікерами й лякали КДБ!.. А декого навіть тягали в цю «контору» на співбесіду... Як же тоді було від невідомої радіації вберегтися?! От скажіть мені, як лікар!..

Борис Нилович вкотре поглянув на годинник, скрушно зітхнув і мовив:

– Інтуїція, інтуїція... Всі психологи сходяться на тому, що жіноча інтуїція в пікових ситуаціях спрацьовує краще, ніж чоловіча. То скажіть мені, шановна: хіба на інтуїтивному рівні ви не відчули небезпеки, коли вашого чоловіка відправили на суботник в Іванківський район?! Ви про що думали?..

– Я?.. Але ж я на той час в евакуації з синочком нашим перебувала, з Киянчиком. Далека рідня в Андропові погодилася прийняти... Місто тепер Рибінськом називається.

– Отже, вас усе ж таки попередили?..

– Так, нехай через треті руки, але справді попередили, – кивнула вона. – Сказали, що то настоятелька Флорівського монастиря сказала усім берегтися від невідомої біди. Не пригадую вже, як її звати... Чи то Агапія, чи то Антонія, чи, можливо, Антипія – якесь таке ім'я чудернацьке. У будь-якому разі очевидно, що Бога вона боялася більше, ніж КДБ, тому й попереджала людей, як могла. За що їй величезна подяка і вічні наші молитви! Бо тільки завдяки її рішучості я з Киянчиком хоч якось вбереглася. Але ж не мій Даниїл!.. Отож і не знаю тепер, що його робити.

Вона нарешті замовкла остаточно.

– Не знаю, що і сказати, – Борис Нилович підібгав губи. – Прояснити ситуацію з хворим Красноштаном Даниїлом Романовичем можуть лише фахівці-онкологи. А я хірург. Отож дозвольте мені все ж таки піти у справах, бо я вам справді нічим допомогти не можу. Вибачайте...

Закусивши нижню губу, жінка лише мовчки кивнула.

Кам'янець-Подільський, 17 травня 2003 року

Коли опівночі ще в Києві вони вантажилися в автівку, то Анатолій Федорович попросився на переднє сидіння:

– Як найстарший серед усіх, буду немовби вартовим матросом на кораблі. Нехай усі бачать, що на фестиваль національних культур до міста Кам'янця-Подільського їде з друзями сам маестро Ігнащенко.

Втім, вже через півгодини син Руфіни, який взяв на себе роль водія, припаркувався на узбіччі й заявив категоричним тоном:

– Маестро, пересядьте, будь ласка, назад, а на переднє місце нехай сідає найтихіший з вас. Бо я терпіти не можу, коли мені просто у вухо горлають.

– Ну, тоді нехай сідає наш хлопчик! – негайно відреагував архітектор.

– Я не проти, – пробурмотів Спартак, і вони помінялися місцями. Від такої заміни виграли всі. По-перше, Жорж спокійно вів автівку трасою, бо Анатолій Федорович більше не перехилився назад, постійно налягаючи на праву руку водія. По-друге, Спартак зміг відсипатися на передньому сидінні хоча б уривками. Звісно, Терезку це трохи здивувало, та він мовив коротко:

– Я ж їду до Кам'янця не просто порозважатися. Не забувай, мені ще матеріал про святкування робити, а для цього потрібна свіжа голова. Це ж не просто головний редактор доручення давав – мене сам Кулик¹⁰⁶ про це попрохав. Всього лише через місяць після трагічної загибелі нашого першого головреда Олександра Кривенка¹⁰⁷ до нашого видання і досі прикута загальна увага громадськості.

– Але ж ти сам казав, що бачив Кривенка єдиний раз у житті, коли він заходив у гості до вашої редакції!..

– Так, мене й справді запрошував на роботу не Кривенко, а його наступник Ігор Юрченко. Але що це змінює?! Мені ж редакційне завдання поставив не Юрченко навіть, а сам Зіновій Володимирович. Як шеф-редактор, він стоїть над усім нашим колективом, бо представляє засновника.

– Трудоголік ти, нещасний трудоголік!.. – зітхнула дівчина жартівливо. – Ну гаразд, бачили мої очі, що купували... Спи собі, якщо зможеш.

Зате сама Терезка всю ніч протеревенила на задньому сидінні із самим маестро та його продюсеркою (і за сумісництвом – мамою водія) Руфіною. До речі, не тільки вона – всі троє були у захваті від цього безперервного «всенощного» спілкування, схожого на ток-шоу.

– Спаріку-у-у!.. І чому ти мене не познайомив з маестро раніше?! Чи є у тебе хоч який виправдання, сонько ти лінивий?.. – періодично скрикувала вона, торсаючи чоловіка за плече.

– Ти ж сама не хотіла, – бубонів той крізь сон. – До того ж якби ти на культуролога навчалася, а не на соціолога... А так це не твій предмет.

– Хто не хотіла?! Я не хотіла?! Предмет не мій?! – обурювалася Терезка й негайно визнала: – Ну так, не хотіла... Та я думала, що маестро Ігнащенко – такий самий огидний тип, як цей твій підшефний бомж, а він... Анатолію Федоровичу, уявіть собі, що мій Спарік узяв справжнє шефство над якимсь там немитим бомжем! Ну, і що ви на це скажете?!

– Наш хлопчик – дуже добра душа, – відгукувався маестро, – у нього просто золоте серце.

¹⁰⁶ Кулик Зіновій Володимирович (1947–2004) – відомий український журналіст і телевізійний менеджер, держслужбовець. Засновник і шеф-редактор всеукраїнського суспільно-політичного тижневика «Політика і культура (ПіК)».

¹⁰⁷ Олександр Кривенко загинув 9 квітня 2003 року о 2:20 ночі в автокатастрофі на трасі Київ – Чернігів – Нові Яриловичі, повертаючись після поминок за українським телеоператором Тарасом Процюком, трагічно загиблим напередодні в Іраку.

– Знаю, що золоте, – зітхала Терезка, – тому й покохала. Але ж погодьтеся, голову на плечах також треба мати! Особливо журналістові.

При згадуванні про «голову на плечах» Спартак аж сіпнувся – бо подумав про Гонгадзе. Втім, ніхто із заднього сидіння цього не помітив, а погляд Жоржа був прикутий до автотраси.

– Спартаку, ти маєш якось завітати в мою майстерню разом з цією чудовою дівчиною, – між тим звертався до журналіста архітектор. І знов до Терези: – Я тобі такі дивовижні речі покажу!.. От тебе ж, наприклад, Терезою звати, чи не так?

– Ага! По-перше, я народилася першого жовтня – за католицькими святцями, це День святої Терези¹⁰⁸. По-друге, за гороскопом я – теж Терези.

– Коротше, куди не кинь – повний ТЕРЕЗЕЦЬ! – пожартував із переднього сидіння Спартак. – Але це мені навіть подобається.

– Спа-а-ари-ку-у-у!.. – обурювалася вона, проте розгорітися майже сімейному скандалу не дав маестро:

– Чудово! У мене в майстерні є зачаровані терези, які віщують мою долю.

– Су-у-упер! – верещала Терезка і плескала в долоні.

– А ще є краватка, подарована мені особисто Сальвадором Далі.

– Ух ти-и-и!

– А ще мій величезний портрет, який Феодосій Тетянич намалював всього лише за одну ніч. Є у художників така фішка – написати картину за ніч... .

– Тетянич – це той самий, який Фріпулья?! Який Хрещатиком ходить?..

– Точно, він самий.

– У-у-у-у!.. Спаріку-у-у, коли ми підемо в майстерню до маестро?

– Не раніше, ніж до Києва повернемося, – резонно заперечував Спартак крізь примарний сон.

Отак і минула ніч.

До Кам'янця-Подільського прибули близько 9:15 ранку. Жорж висадив Спартака з дівчиною під дверима готелю «Рапогата», де для них був заздалегідь зарезервований двомісний номер.

– Не хо-о-очу з вами розлучатися! – вередувала Терезка й жартівливо тупала ніжною по асфальту. – Я ще не дослухала розповідь маестро про життя Нестора Махна в Парижі. Спа-а-арику-у-у, негідник ти сякий-такий! Чому ти не записуєш такі чудові оповідки маестро на диктофон?!

– Зате я записую, не переймайся, – заспокоювала її Руфіна. – Ми ще випустимо книгу спогадів Анатолія Федоровича, ось побачиш!..

– Ну от, ну от! Спа-а-арику-у-у, а чому не ти?..

– Мені репортаж робити треба, – пробурмотів Спартак.

– Який же ти занудний!

– Нічого страшного, Терезо. Наш хлопчик розробляє свої теми, він у тебе – просто діамант! А його роман про Куренівську трагедію – це шедевр. А ми про інше домовимося... . – Ігнащенко поправив чорну шовкову косинку, зав'язану на шії на манер краватки, й із загадковим виглядом повідомив: – Є така ідея: надрукувати його роман, а в якості ілюстрацій узяти деякі мої архітектурні проекти. А?! Як тобі?! Ось треба Руфіну попрохати... .

– Я подумаю, – доволі стримано мовила продюсерка. Натомість Терезка бурхливо заплескала в долоні. Й якби Спартак не потягнув її до готелю, вона б так і не відійшла від автівки Жоржа.

– Нічого, на фестивалі ми ще зустрінемося. Неодмінно!

¹⁰⁸ У Польщі 1 жовтня згадують Терезу від Дитятка Ісуса та Пресвятого Лику (уроджену Марію Франциску Терезу Мартен) – покровительку місіонерів, канонізовану 1925 року.

Сказавши це, маестро зачинив дверцята, авто рвонуло з місця, повернуло ліворуч і зникло за найближчим рогом. Парочка ж пішла заселятися.

– Я не записую розповідей Ігнащенка, бо маестро додає туди чимало відсебеньок. Надто багато часу піде, доки я відфільтрую всі його вигадки від правдивої основи, – кинув через плече Спартак, коли вони підходили до дверей номера, відведеного їм на другому поверсі.

– Наприклад?..

– Наприклад, візьмемо його останню на сьогодні розповідь про батька Махна. Маестро чомусь стверджує, нібито його та Галини Кузьменко доньку звали Лізою, хоча насправді у неї було інше ім'я – Олена. Дрібниця, але...

– Ну то й що?! – скривилася дівчина. – Подумаєш, ім'я!.. Та й якщо це навіть фантазії маестро, то настільки яскраві, що аж подих перехоплює.

– Я фантазую не гірше, – резонно зауважив Спартак. Відчинивши двері, він легенько плеснув Терезку по сідницях і мовив: – Ну от що. Давай-но зараз кинемо тут речі, далі швидко до ресторану, снідаємо – і в місто. Бо фестивальні заходи розпочалися вже о дев'ятій нуль-нуль, отож вважай, ми на годину запізнюємося, а я ж сюди у відрядження приїхав, а не просто так.

– А мені носика припудрити?

– Ти й без того у мене гарнюня.

– Ну, Спа-а-рику-у-у!.. У мене ж сесія на носі, то мій носик має вигляда-а-ати-и-и... – заскиглила дівчина. Але кинувши погляд убік балконних дверей, раптом нестримно розреготалася і впала на ліжко.

– Що там таке?

– Ха-ха-ха-а-а!.. Сам подивись!.. О-о-ой!.. Ха-ха-ха-а-а!..

Спартак підійшов до балконних дверей і побачив, що витіювата огорожа балкона та його бильця «увішані»... драними обвітряними презервативами! Очевидно, використані «штучки» періодично викидалися постояльцями просто у вікно з вищого – третього – поверху, однак, не долетівши до землі, ці дуже інтимні предмети потрапляли на їхній балкон і повисали на огорожі.

– Ж-ж-жлоби... – зітхнув Спартак. Терезка ж раптом прошепотіла:

– А давай просто зараз!.. Нашвидку!..

– Ти ж знаєш, що нашвидку я не люблю, – відмахнувся журналіст.

– Я теж люблю довго. Але ж ми поспішаємо, хіба ні?..

– Поспішаємо.

– Ну, то давай швиденько!.. А довго будемо кохатися потім, вночі.

Спартак лише плечима знизав...

...Через раптове бажання Терезки власне на фестиваль вони потрапили не о 10:00, як розраховував журналіст, а о 10:30. Насамперед, побігли до каньйону, де в повітрі вже пливли неспішно величезні різнокольорові монгольф'єри. Періодично то над однією гондолою, то над іншою спалахував вогник, тоді відповідна куля трохи набирала висоту.

– От дідько! Якби ще хвилин на десять спізнилися, було б кепсько, – мовив Спартак, клацаючи фотоапаратом із різних ракурсів. – Зіновій Володимирович мені б такого проколу не вибачив...

– Нічого, мій любий, ми все встигли зробити! – Терезка радісно чмокнула його в щічку, а потім трохи попозувала на тлі грона повітряних куль. Та Спартак раптом тицьнув рукою зовсім в інший бік і мовив:

– А ондо бачиш бронзову циганську кибитку?! Це і є та сама робота Анатолія Федоровича, що планувалася для Бабиного Яру, але через певні бюрократичні обставини була встановлена тут. А на оглоблі перед нею висить зображення Святого Рома: під час війни один циган затулив собою священників, яких німці готувалися розстріляти, й за це його вже в наші дні канонізувала католицька церква...

Однак дівчина побачила дещо інше: на перекинутому через каньйон мосту «Стрімка лань» після прольоту монгольф'єрів відновив роботу атракціон «Тарзанка».

– Спаріку, я хочу стрибнути звідси! – негайно завереждала вона.

– Але ж там черга, а мені працювати треба...

– Це ти сюди працювати приїхав! А від навчального року в універі стомилася я, отож хочу розважатися!

– Та будуть тобі ще розваги...

– Ну, Спа-а-рику-у-у!..

– Дуже хочеш у Смотрич мокнутися? То вода ще надто холодна.

– Та повітря вже тепле! Я швидко висохну, якщо навіть мокнуся в річку.

– А шмарклів потім не буде в дорозі додому?..

– Ну, Спа-а-рику-у-у!..

Що було робити?! Звісно, Терезка побігла, підстрибуючи, до черги охочих стрибнути з мосту вниз головою в провалля каньйону, тоді як Спартак відправився до центру міста, щоб обійти по черзі усі фестивальні майданчики. Зустрітися знов вони домовились біля міської ратуші о 14:00. За розрахунками журналіста, цього часу мало вистачити обом.

– Тоді пообідаємо, потім погуляємо Кам'янцем разом. А ввечері ще буде стадіон, не забувай, – мовив він на прощання.

Втім, вони перетнулися раніше – причому суто випадково: на майданчику «Кухні різних народів» Спартак стояв біля єврейського стенду, поїдав один за одним зелені латкес¹⁰⁹ та водночас записував на диктофон огрядну куховарку, яка розповідала про справи місцевої єврейської громади.

– Це ти також для «ПіКа» робитимеш? – здивувалася Терезка, коли всі латкес були з'їдені, а бесіда завершена.

– Ні, це для «Хадашотовки»¹¹⁰, – пояснив Спартак, zarazом перевіряючи, висохло її волосся чи й досі лишалося вогким. – Даніель Ефраїмович зрадіє, коли я привезу для чергового номера такий от сюрприз.

– Ну-у-у... як знаєш.

– Знаю, повір мені, знаю! До речі, ондо польський стенд, ходімо туди.

Там вони поласували чудовим бігосом з чорносливом. Принагідно Спартак встиг поговорити з роздатчицею бігосу про деякі роботи Роксолани Кардиналовської¹¹¹ в техніці корнепластики, про виставку якої він нещодавно писав. Крім того, поруч із польським стендом дуже доречно приткнувся намет, де продавали пиво...

– Та після цього можна на обід не ходити! – зраділа дівчина, озираючи інші стенди, від яких віяли найсмачніші аромати.

– Що ж, більше часу залишиться на огляд міста, – кивнув Спартак.

Втім, насолоджуватися стравами йому постійно заважав телефон. Терезка весь час цікавилася, хто там йому надзвонює?

– Ось мама Гатя телефонує, – відповідав він. – Нам додому подзвонив Цитайшвілі, мене запитував. Але мама забула, хто це такий, і мій мобільний номер йому не дала. А він... Ех-х-х!..

– А хто це такий?

– Та так... Колишній шахтар-інвалід, а тепер приватний підприємець. Його підприємство «Сакартвело» розорили рейдери, а потім самого ж Арчіла Зурабовича в нападі на самого себе

¹⁰⁹ Класична страва єврейської (їдишистської) кухні – оладки. Зокрема, зелені латкес (в тісто яких для кольору додаються шпинат і цибуля-порей) із *маца* мел (з мацового борошна) готуються на свято Рош га-Шана, картопляні (схожі на деруни) – на Хануку.

¹¹⁰ Викривлена назва газети «Хадашот» («Новини» – іврит).

¹¹¹ *Роксолана Кардиналовська* – український агрохімік, кандидат сільськогосподарських наук, скульптор. Дружина художника Мар'яна Маловського, матір журналіста і громадського діяча Романа Маловського.

й звинуватили. Йому тепер буцегарня світить, його б якось урятувати треба... Тільки от як?! Не збагну...

– Ну, Спа-а-рику-у-у, ти ж із «Рупору Донбасу» звільнився, нащо це тобі?

– Але чоловік зі своєю бідюю залишився! Шкода, мама його забула...

За деякий час лунав інший дзвінок.

– А це хто?

– Василь Кредо, письменник один.

– А він чого хоче?

– Та так, вибачається. Я час від часу поривався відшукати вихід на Олеса Бердника. Хотів у гості до класика з'їздити, про творчість поговорити, а Василь мене постійно відмовляв.

– Чому так?

– Бо колись він через твори Бердника за ґрати заgrimів, отож тепер боїться. Як то кажуть, на холодне дмухає... А Бердник, виявляється, помер цієї весни, у березні. Ну от, Василь і вибачається, що відмовив мене від поїздки... Ну, нічого: ходять чутки, нібито його дочка Громова хоче в Києві цьогоріч конвент фантастики влаштувати – от туди я точно прийду!..

І знов за деякий час телефонний дзвінок.

– Та вони що, в Києві без тебе не можуть?!

– Уяви, Терезко, зі мною таке трапляється: у вихідні мені телефонують просто в режимі лавини! Особливо в суботу. Хоча...

Спартак поглянув на екранчик мобілки, посумнішав і дав відбій:

– Ні, це вже не з Києва, а звідси, з Кам'янця. Обійдеться...

– І хто ж до тебе телефонує звідси?

– Ричард Бернардович Гжесюк, президент УАБО.

– Що таке УАБО?

– Українська асоціація бізнесменів та орендарів.

– А йому що треба, Гжесюку цьому?! Й навіщо дзвонити, коли...

– Ричард Бернардович теж тут, на фестивалі. Мене побачив з вікна автівки, пропонує зустрітись. Він там випускати журнальчик надумав – так би мовити, друкований орган своєї УАБО. Хоче мене до себе заманити.

– Щоб ти кинув «ПіК»?!

– Та заспокойся! Я не такий дурний, щоб із всеукраїнського тижневика піти у вузькопрофільний щомісячник... Тільки якщо станеться якась надзвичайна подія, що перекреслить усі мої плани. А так – дзуськи...

Тривало це безперервно!

Були й очні зустрічі.

– Хто це, Спаріку?

– Влад Нідзелінський, колишній снайпер. Між іншим, стовідсотковий поляк... але при цьому палкий патріот України! Ми з ним, до речі, на Другому Всесвітньому форумі українців познайомилися. Цікавий чоловік!..

За деякий час:

– А це хто?

– Ляля.

– Як, тобто, Ляля?! Він же нібито чоловік.

– Насамперед, то велика сволота. А «Ляля» – це прізвисько, насправді його Вітьком звати. Віктором... Ми разом навчалися в КПІ.

– Сволота, кажеш?! Але ж сюди на фест приїхав...

– Та-а-а! На фест... Знаю я його. Ляля без того, щоб якийсь гешефт зробити, дня не проживе. Гарантую, що і тут цей діловар якийсь черговий шахер-махер пропихує, а фестиваль

йому до лампочки. Або як каже мій перший головний редактор нині закритої газети «Селянин» Зореслав Бурбела – «до ляmpi». Повір вже мені, я цього паскудника знаю, немов облупленого.

І знов:

– Овва! А це що за жінка?!

– Натуська. Коли я працював ще в ІЕЗ імені Патона, вона була в нашій лабораторії друкаркою-машиністкою. А тепер будь ласка – вискочила заміж за іноземця, живе в Нідерландах. Ох, і порозкидало нас життя!..

Та оскільки потік знайомих і телефонні дзвінки не вщухали, Терезка і Спартак зрештою знов розбіглися, домовившись про зустріч вже біля входу на місцевий стадіон ближче до вечора – о 16:00.

Так і вчинили. Там же, на стадіоні, до них приєднався ще й Жорж Матарикін. Він теж був сам, бо маестро Ігнащенко та його продюсерка Руфіна також поринули у свої, дуже специфічні творчі справи. Хлопець же хотів неодмінно потрапити на стадіон, бо туди очікувався приїзд культового чоловічого гурту «Піккардійська Терція».

– Правда?! Та невже?! – Терезка аж підстрибнула від захвату.

– Щось сумніваюсь я, – мовив Спартак стримано.

– Ну, Спа-а-рику-у-у!.. Ти ж, здається, також від них фанатієш...

– Так, мені «Піккардійська Терція» подобається, причому дуже. Особливо «Кача» – є у них така пісня...

– Ага, знаю, чула! Ну, то чого ж ти так песимістично?..

– Сумніваюся, що вони приїдуть на сьогоднішній фест, от і все.

Як не прикро, але у підсумку Спартак виявився правим. Програма на стадіоні почалася з того, що присутнім зачитали урочисте звернення чинного прем'єр-міністра Віктора Устимовича Самойловича. Стадіон зустрів офіціоз невдоволеним гудінням, а журналіст лише зітхнув:

– Піариться Самойлович перед президентськими виборами...

– Так вибори аж наступного року! – заперчила Терезка.

– Але думати про них треба вже зараз.

Але на цьому політика не скінчилася. Після «розігріву», проведеного місцевою знаменитістю – гітаристом-бардом Златом Гайдабурою (до речі, виступив він чудово), сцену зайняв гурт «ВідТАЯні». Та перш ніж заспівати котрийсь із своїх хітів, до присутніх звернувся фронтмен Ростислав Ткач:

– Цей концерт я присвячую не тільки моїй любій матері – Арміні Янівні Ткач, мужній політичній діячці, яка керує акцією «Повстань, Україно!» й керуватиме нею до самого переможного кінця. Я також хотів би присвятити наш виступ лідеру всієї української опозиції, експрем'єр-міністрові Віктору Адамовичу Дорошенку! Я вірю в те, що саме він, а не чинний прем'єр Самойлович переможе на наступних президентських виборах!.. Ми всі віримо в нашого майбутнього лідера нації, нашого всенародного гетьмана Дорошенка!.. Вірять в його перемогу і моя мама – провідний український політик, мужня жінка, очільниця блоку ТАЯ Арміна Ткач!.. Віримо і ми – музиканти гурту «ВідТАЯні»!..

Після цих слів весь стадіон, немов одна людина, вибухнув несамовитим ревом, що означало безумовне схвалення. І в цьому ревінні ніхто (навіть Терезка) не почув сумного зітхання Спартака:

– Ех-хе-хех, ну точно, пішов передвиборчий піар по повній програмі!..

Стадіон навчально-тренувальної бази «Динамо» (Конча-Заспа), Столичне шосе, № 45, Київ, 4 липня 2003 року

– Лідіє Онисимівно, підкажіть, що його робити?!

– А що ж ти тут вдієш!..

– Лідіє Онисимівно, ви тренер чи ні?!

– Ти прекрасно знаєш відповідь.

Їй в потилицю летіли ще якісь запитання, дуже схожі на аргументи, – але саме в потилицю. Бо, безнадійно махнувши рукою, вона пішла геть. Прямувала о-о-он туди, в рятівну тінь, де можна було присісти, розслабитися й не думати ні про що суттєве та нагальне протягом бодай півгодинки.

Справді, навіщо всі оці істеричні скрикування й риторичні запитання?! От навіщо?! Група лідерів змагань з метання молота визначилася, тепер всередині неї має вийти вперед і поділити між собою призові місця трійка лідерів. Найкращі шанси, на її погляд, мають черкащанин і кримчанин. Ну-у-у, можливо, є ще хтось... Тобто трішки не так: черкащанин і кримчанин – це лише двоє, та десь вже є ще й третій! Ось вони й розділять сьогодні між собою в останніх спробах смак перемоги.

А те, що в групу фіналістів навіть віддалено не потрапив їхній вихованець, навіть до позначки в 70 метрів не дотягнувши... Ну, то про це треба було раніше попідкуватися! І зробити все від тренерів залежне, щоб він таки показав пристойний результат, а не пас задніх.

Однак усе це Лідії Онисимівні було вже байдуже. Як і майбутня важка розмова, що відбудеться, ймовірно, вже через три дні – у понеділок. Звісно, відбудеться, ще б пак! Зважаючи на провальні результати змагань, не може не відбутися... Також не можна виключати найжорсткіших персональних кадрових висновків, бо програш спортсмена (тим паче, такий ганебний) – це програш усього колективу фахівців, який займався його підготовкою. Не можна виключати навіть, що від її послуг надалі відмовляться... Але що з того?! Живі будемо – не помремо, викрутимося! А от що робити їй з бідною, про яку йшлося в листі?..

Ні, ну це ж треба такому статися, щоб вона зазирнула в поштову скриньку саме сьогодні зранку – вже перед виїздом на змагання?! А зазирнувши – знайшла там листа від Павлуся. Від найстаршого з її синів, із далекої Канади... Адже, «помираючи в місцевій задушливій атмосфері невизнаним генієм станкового живопису», синок все ж таки знайшов можливість переїхати на ПМЖ на інший бік Атлантики. Сподівався, дурник такий, що саме там він зможе самореалізуватися... Ні, навіть не так – САМОАКТУАЛІЗУВАТИСЯ повною мірою. Або, простіше кажучи, «на всі сто». Не слухав нікого, відкидав усі розумні доводи. Як раптом...

Ні-ні, попервах заокеанське життя у Павлуся складалося доволі-таки непогано. І навіть вельми творчо – як він і хотів!.. Принаймні саме такі нотки звучали в перших листах старшенького, які Лідія Онисимівна ретельно зберігала у вазочці, що стояла в серванті. Зберігала навіть попри те, що її чоловік неодноразово намагався повикидати цю «макулатуру». Втім, Касима зрозуміти можна: він і досі не вибачив ні Павлусеві, ані Сніжані тієї «розпусти», мимовільним свідком якої він одного разу став.

Сніжані, так...

Невістку Касим обвинувачував навіть більше, ніж синочка! На що Сніжана з веселим сміхом незмінно відповідала загальновідомою народною приказкою: «Хто в хаті всрався? Невістка! Та її ж вдома немає... А ондо чия спідниця висить?!»

Але ж до чого вірно народ усе підмітив! Справді, невістка – чужа кістка, вона завжди в усьому винна... Отож не дослухаючись ні до чийх порад, Павлусь дарма вивіз її в Канаду разом із собою. Ну то й що з того, що в посольстві Канади це його рішення лише вітали?! Що з того, що цю розпусницю Сніжану він малював на будь-якій своїй картині?! Хоч вершиницею

на коні, хоч пантерою, хоч папужкою... хоч навіть табуреточкою! Натхнення вона художникові дарувала?! Ага, натхнення!.. Гасати голими по квартирі й підкараулюючи в найнесподіваніших місцях, мазюкати одне одного фарбою – це тепер НАТХНЕННЯМ називається?! Це відверте збочення, ось що воно таке...

Тим не менш, не послухавшись нічийх умовлянь, цей дурник Павлусь вивіз із собою за океан і цю свою Сніжану. І попервах вони нібито купалися в цілковитому щасті... Як раптом в черговому листі синочок з неприхованим сумом сповістив, що його дружина... завагітніла! І найголовніше, до її «інтересного становища» він аніскільки не причетний. Звісно, Павлусь зреагував на ситуацію так, як і мусив реагувати справжній чоловік, якому дружина «наставила роги»... Та заокеанська Канада – це далеко не Україна, там справедливе виховання чоловіком дружини називається «жорстоким поводженням». І як виявилось, за такі речі там можна під суд потрапити.

Та цим не обмежилось: доки тривав процес – Сніжана народила немовля. А після того, як генетична експертиза довела 99,9-відсоткову ймовірність батьківства Павлуся, справа набула зовсім іншого забарвлення. Тому вирок був показово суворим: повна конфіскація майна на користь постраждалої дружини і десять років в'язниці. А щоб іншим «дикунам» із середовища мігрантів неповадно було не просто руку на дружину піднімати, але навіть в уявній зраді нещасну звинувачувати – справа прогрімала на всю канадійську провінцію Онтаріо...

І от у черговому листі з буцегарні синочок писав матері, що все насправді зовсім не так, як виглядає ззовні. Що в усьому винна ця клята Сніжана, яка потайки сплуталася із спритним хитрющим канадійцем на ім'я Альфонс Бонье. Що він не тільки винайняв дуже вправного адвоката, але й підкупив лікарів, які підробили результати експертизи. Отож Сніжана не тільки народила дитину від того містера Бонье, але до того ж розлучилася з Павлусем через суд та повернула собі дівоче прізвище – Передрій. А головне – заволоділа картинами, які Павлусь вивіз в еміграцію, а також встиг намалювати, вже живучи в Канаді. Маючи зв'язки у мистецькому середовищі, містер Бонье продав конфісковані полотна «геніального українського художника Турсунова» за кругленьку суму, яку розділив навпіл із Сніжаною. І тепер обидва живуть на втіху собі, тоді як нещасний Павлусь горює за ґратами у виправній тюрмі Кінгстон...

Усе це Лідія Онисимівна прочитала у витягнутому вранці з поштової скриньки листі по дорозі на сьогоднішні змагання. Природно, тепер нещасна мати не знаходила собі місця, не знаючи, що ж робити, як допомогти синочку, який втрапив у це лихо?! Адже вона тут, у Києві, а її любий (хоча й нерозумний) Павлусь там – у канадійській в'язниці... І яке їй діло до поразки її вихованців на сьогоднішніх змаганнях?! Сьогодні програли – завтра, навпаки, виграють. А її синочок, зраджений дружиною, обдурений самим життям, сидить у тюрмі. То що ж їй тепер робити?! От що?..

ЩО?

Приватний будинок по вул. Озерній, Миргород, серпень 2003 року

- Ні, Василісо, до кінця ти мене все ж не розумієш!
- Чому?!
- Бо ти баба, а не мужик. Вибачай за такі слова, але ж воно так і є...
- Ти хочеш сказати, що між ніг у нас різне?..
- Ох-х-х, Василісо, Василісо!..

Розхлюпавши частину горілки на стіл, майор багатоетажно вибатькувався, все ж таки наповнив свій келих, одним точним рухом вилив його вміст собі в горлянку, не закушуючи, знов вибатькувався і пояснив:

– Не в тім річ, що там поміж ніг, а в тім, що за плечима! Дожив би до сьогодні Едуард Рустамович – він би мене зрозумів, бо він був справжнім мужиком! Солдатом, який пройшов і вогонь, і воду, який власноруч ворогів убивав, Батьківщину захищаючи.

– Так я ж!..

– А ти його дружина. Удовиця тобто, вибачай... Ти на фронті не була, ворогів не знищувала. Твоє діло баб'яче... ой, бр-р-р!.. Відставити – бабське твоє діло, Василісо, от в чім біда!.. І що ж ти мені порадиш можеш у моїй ситуації, скажи на милість?! Ти ж бачиш, що у нас із авіацією робиться!..

– Та бачу, Гордію, бачу...

– «Ба-а-ачу-у-у... ба-а-ачу-у-у...», – змавпував її майор і п'яно всміхнувся. – Нічого ти не бачиш, хоч ти і хороша баба! От як мені жити після всього цього?! Як, Василісо?.. Спочатку наші тупі хохли грохнули над Чорним морем той москальський Ту-154¹¹², жидами напханий. Ти мене знаєш, Василісо, я не антисеміт і не націоналюга тим паче – але що маємо, те маємо, як казав товариш Чорномирдін... До того ж ми сам на сам, ніяка стороння сука нас не почує, отож кажу, як воно є.

– Та кажи вже, кажи, – відмахнулася вона.

– Отож я й кажу! Спочатку через цей москальський Ту-154 скільки неприємностей було, а торік Скнулівська катастрофа ще більше ситуацію зіпсувала! Потім «Точка-У» ракетою пульнула в житловий будинок. А на додачу якийсь ідіот з Укроборонпрому «Кольчуги» продав кому не слід, а винуватий хто?! Президент Кучма, а через нього – вся Україна! Тупі хохли-торгаші, які воювати не вміють, отож самі ж розпродають свою армію наліво й направо!.. І що ж тепер?! Що-о-о, я тебе питаю?!

Майор щосили хряцнув кулаком по столу.

– У нас же всі польоти скасували, всі навчання! Навчайтеся, на землі сидячи, – от що нам кажуть, а як?! Як навчити пілота, у повітря не злітаючи. На тренажерах?! О-о-о, так, багато на тренажерах навчишся!.. І так скрізь – який рід військ не візьми. Всім нам, воякам, кажуть: «Україна вже майже дванадцять років без кількох днів є незалежною, і нас за цей час ніхто не завоював. Значить, нікому ми нах** не потрібні! Отож сидіть собі на дупах, проводьте навчальні заходи й робіть вигляд, що вам усе ото наравіцца». А я не хочу вигляд робити – я хочу по-справжньому жити! ЖИТИ я хочу, Василісо! А як – не знаю... Був би живий твій Едуард Рустамович – він би мене зрозумів, а ти... А-а-а!..

---

¹¹² Мається на увазі авіакатастрофа літака Ту-154 авіакомпанії «Сибір», що слідував за маршрутом Тель-Авів – Новосибірськ 4 жовтня 2001 року та впав у Чорне море о 12:44 за київським часом. При цьому загинули всі 66 пасажирів (громадян Ізраїлю й РФ) та 12 членів екіпажу. Катастрофа сталася під час бойових пусків ракет у ході спільних українсько-російських навчань з ППО на полігоні, підконтрольному Чорноморському флоту РФ. Через деякий час провину за катастрофу взяла на себе українська сторона, хоча юридично причини авіакатастрофи не встановлені й досі.

Тоді удовиця Давлетова сама наповнила Гордію Нікандровичу келих горілкою. Він подивився на неї з неприхованою вдячністю, знов вилив оковиту собі в горлянку, поморщився, кркнув, але так і не закусив...

Хірургічне відділення клінічної лікарні № 15, вул. Григорія Сковороди, № 2а, Київ, кінець грудня 2003 року

Терезка завжди обурювалася, коли він переймався справами підшефного бомжа – Назара Амосовича Дунця.

– Спаріку, ну чесне слово, ти місцями або все ж до неможливості дурний, або ж наївний! Нашо тобі оце смердюче нещастячко?! Я його протестувала: з точки зору соціології – це повністю вичерпане «дно», яке вже нема куди пробивати. Скажи, щоб він гуляв подалі від тебе й загалом позабув про твоє існування.

– Ні, Терезко, не можу, – зітхав журналіст і додавав: – Ніяк не можу. Що забажаєш – те й роби, що хочеш про мене думай... Але не можу.

– Чому?! Чому-у-у?

– Бо це вище моїх сил.

– Висловлюйся зрозуміліше, будь ласка!

Спартак зазвичай лише рукою махав, проте одного разу все ж розповів коханій про історію їхнього з підшефним бомжем знайомства. Про те, як уже доволі давно – років сім тому – Зореслав Бурбела почав потроху схиляти його до думки щодо вступу до Спілки письменників. Причому це було ще до ліквідації лабораторії високотемпературного паяння ІЕЗ імені Патона, а отже, до того, як Зореслав запросив Спартака на роботу до тижневика «Селянин»...

От саме тоді він почав потроху навідуватися на різноманітні творчі заходи в Будинок письменників. Звісно, туди приходили всякі люди з найрізноманітнішими намірами. І звісно ж, вистачало поміж них і так званих «стололазів» – тих, хто розраховував задурно поїсти й випити на фуршетах. Невдовзі серед них Спартак примітив неохайно вдягненого старигана, на грудях якого, тим не менш, була причеплена ювілейна медаль «20 років перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.». Річ у тім, що така сама медаль була єдиною нагородою його любого дідуся Сьоми, яку мама Гатя ледь-ледь випросила у брата на пам'ять про померлого тата. Решту ж нагород, разом з бойовим дідовим пістолетом і саморобною фінкою, дядько Льоня втопив у Дніпрі біля греблі ДніпроГЕСу. Отож і впала Спартаківі в око нагорода на грудях бомжа...

Однак то була не єдина дивовижа, пов'язана зі стариганом. Головне, що поведився він нестандартно! Адже всі «стололази» інтуїтивно відчували, після яких заходів фуршету не буде – і старанно їх оминали. Саме такої поведінки можна було очікувати й від бомжа-орденоносця... Але ж ні! Дивний дідуганчик приходив на всі заходи та презентації незалежно від того, намічалось по закінченні застілля чи ні. Хоча судячи за зовнішністю, він явно не доїдав... Отже, на вулицю Банкову № 2 його тягнуло саме через бажання дізнатися про літературні новинки, не інакше!..

– Ох, мій любий, що це за наївність?! – зітхала Терезка.

– Це не наївність. Ти краще далі послухай, – просив він.

...Отже, бомж-орденоносець приходив до Спілки письменників за покликом серця. Через любов до літератури. Так само всередині листопада 1997 року відвідав він і презентацію «Апокаліпсису по-київськи» – першої авторської книжечки Спартака. От саме на тій презентації стариганчик і розповів, що в 1961 році працював лікарем київської «швидкої допомоги» та, відповідно, брав участь в ліквідації наслідків Куренівської трагедії. Ковтаючи каламутні сльози, повідав, як буквально на його очах ківшем екскаватора розірвало навпіл труп його знайомої «тітки Капи» – батькової однополчанки й колишньої телефоністки Капітоліни Замбриборщ. Після чого нижню частину жіночого трупа разом з порцією землі екскаваторник вивантажив до кузова однієї вантажівки, а верхню частину тіла «тітки Капи» потім закинули до кузова іншої вантажівки.

Тодішній лікар намагався звернути на це увагу тих, хто керував земляними роботами, – але марно. Більше того, через деякий час Назара Амосовича звільнили із системи «швидкої допомоги», й він переїхав до Хмельницького, де влаштувався в Обласній лікарні. А обидві половинки тіла «тітки Капи», очевидно, поховали нарізно...

– І ти повірив цим дурнуватим вигадкам?! – здивувалася Терезка. – Я просто вражена, яким дурником ти іноді можеш бути!..

– Нічого це не вигадки, – впевнено заперечив Спартак. – Те, про що Назар Амосович розповів на моєму творчому вечорі, дуже добре узгоджувалося з відомостями, зібраними мною раніше. Отож я йому не тільки повірив, але й примірник книжечки підписав.

– Дурко-о-о!.. Наївне дурко.

– Більше того, згодом з'ясувалося, що ота сама «тітка Капа» жила колись навпроти нашого дому – в першому номері.

– Де?!

Спартак підвів студентку до вікна й кивнув на двоповерховий будиночок через дорогу:

– Ось там, у дворі.

Терезка мерзлякувато зіщулилася. З інших розповідей коханого вона знала, що роман «Апокаліпсис по-київськи» оповитий цілою низкою просто неймовірних збігів! А тут ще й розповідь цього хвалькуватого бомжа-орденоносця... І якась «тітка Капа» з дому навпроти... Невже ж цей смердючий дідуганчик і справді відкопував з усіма іншими трупи людей з багнюки?! Якимось не віриться, щоб якийсь бомж... Щоб інтелігентний лікар дійшов до отакого життя!.. Як таке може статися?! В голові не вкладається. Між тим, Спартак продовжив розповідь.

...Прочитавши подаровану книжечку, Назар Амосович був дуже розчулений. Тепер, коли вони зустрічалися на спілчанських заходах, він ніколи не втрачав нагоди привселюдно похвалити «Апокаліпсис по-київськи». Однак ніякого подальшого зближення письменника Сивака і бомжа-орденоносця Дунця не відбувалося. Так тривало аж до минулого літа, коли під час чергової випадкової зустрічі на якійсь київській вулиці Спартак спитав, куди прямує Назар Амосович. І тут з'ясувалося, що він... збирається на Байковий цвинтар, щоб прибратися на могилі Лесі Українки!

Виявляється, коли Дунець був ще підлітком, то разом з матір'ю потрапив в окупацію. Коли ж їхню Бакоту звільнили радянські війська, то якийсь красноармієць подарував хлопцеві... томик віршів геніальної української поетеси. Юний Назарко буквально закохався в ті вірші, багато з яких і досі міг прочитати напам'ять.

– Тільки уяви, Терезко, цю картину: ми стоїмо посеред залитої липневим сонцем вулиці, і цей старий халамидник, виблискуючи такою ж медалькою, яка лишилася від мого любого дідуся Сьоми, шпарить поезію Лесі Українки! Вірш за віршем, вірш за віршем!..

– Нічого собі, – зітхнула студентка замислено. – В його-то роки...

– Отож-бо!

...Природно, бажаючи перевірити слова бомжа-орденоносця, Спартак поїхав разом з ним на Байковий цвинтар. По дорозі Дунець розповів, що на могилу геніальної поетеси його привів колись покійний тато Амос: це сталося буквально напередодні подачі документів до медінституту. До речі, з'ясувалося, що ота сама ювілейна медалька «20 років перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» дісталася старому від його тата так само, як і Спартакові – від любого дідуся. Тільки й різниці, що дідова нагорода зберігалася вдома у Сиваків разом із золотою медаллю онука за навчання, тоді як татову «упоминку» Назар Амосович носив на грудях...

Отак під дружню бесіду вони приїхали на кладовище. Бомж впевнено знайшов місце вічного спочинку Лесі Українки та її родичів – матері Олени Пчілки, батька Петра Антоновича і брата Михайла Петровича. З дерев'яної скриньки на сусідній могилі дідуганчик позичив на

короткий час відерце, віник та ганчірку, акуратно позамітав усе сміття, приніс води, вимив постамент, бронзову гірлянду на ньому й основу бронзового бюсту. Потім виправ ганчірку, почистив віника та повернув усе позичене назад до скриньки. А далі вони удвох навідалися на могилку до предків Спартак – дідуся Сьоми, бабусі Соні й тата Андрія.

Результатом їхньої спільної поїздки на Байковий цвинтар стала гостра ілюстрована стаття в журналі «ПіК» під промовистою назвою: «Бомж-хранитель національної духовності», присвячена «некруглим» – 89-м – роковинам з дня смерті Лесі Українки.

– Так, Терезко, вчинок Назара Амосовича – це справжній духовний подвиг! Отож він справді був достойний статті в нашому журналі.

– Стривай-но, про який такий «духовний подвиг» йдеться?! – не зрозуміла студентка.

– Чи знаєш ти, хто такий Іван Ядловський і який потужний внесок він зробив у скарбницю української духовності?

– Ні, не знаю, я ж не культуролог. А хто це такий?..

– Ну, то дізнайся! Коли ми від «Рупору Донбасу» приїхали до Канева на могилу Тараса Шевченка, нам розповіли, що Іван Ядловський – це добровільний прибиральник могили Кобзаря. Неподалік Чернечої гори, яка згодом перетворилася на Тарасову гору, була його хата. Отож цей самий Ядловський щодня ходив на могилу Тараса Григоровича, усе там чистенько прибирав, а коли зустрічав відвідувачів – розповідав їм про Кобзаря. Отаким був духовний подвиг Ядловського. Але ж Назар Амосович робив і робить практично те саме! Тільки він живе не у власній хаті поблизу Байкового цвинтаря – він живе на вулиці... але все одно регулярно відвідує могилу Лесі Українки і прибирає її добровільно.

...Природно, написана Сиваком стаття наробила рейваха. В усякому разі його розшукала адміністрація Байкового цвинтаря, представник якої довго розпитував, звідки «кореспондент поважного журналу» (хоча Спартак був не пересічним кореспондентом, а редактором відділу) взяв таку дурню, що буцімто кладовищенська адміністрація не доглядає місце вічного спочинку сімейства Косачів?!

– Хоча нічого такого в моїй статті нема й близько! – веселився Спартак. – Я просто констатував, що «бомж-хранитель національної духовності» Дунець періодично й добровільно прибирає могилу великої поетеси. І підтвердив процес фотками, які передав у розпорядження нашої редакції. Фотофакти – ось вони, на фото все зафіксовано. Які претензії?..

Наслідки не забарилися. По-перше, відтоді Спартак узяв над «бомжем-хранителем» негласне шефство: потроху підкидав грошей або підгодовував, а також час від часу купував необхідні ліки. По-друге, прочитавши його статтю, Зореслав Бурбела раптом розповів, що знає цього бомжа як постійного учасника мітингів правих сил і сумлінного помічника їхніх організаторів. А отже, обіцяв подумати, чим би допомогти безхатковим... По-третє, редакція журналу «ПіК» влаштувала на Байковому цвинтарі зразково-показовий суботник з прибирання могил відомих людей. Посильну участь в тому суботнику також взяли телевізійники: культовий ведучий програм ТСН Гнат Столярук, достатньо відомий журналіст «Інтера» Рем Богораз, представники телеканалів ICTV, СТБ, «Нового каналу» і Тонісу.

– Спаріку, ти мене дивуєш! – обурювалася усім цим Терезка. – От скажи, будь ласка, хто з нас єврей: ти чи все ж таки я?!

– Галахичний єврей в нашій парі все ж таки я. А ти у нас красна паняночка з польсько-чеського шляхетного роду Новаків, замаскована під файну україночку Комарницьку. А з чого це ти?..

– А з того, мій любчику, що ти жахливо непрактичний. От зізнайся, що заважає тобі використовувати кипучу енергію твого бомжа-орденоносця в мирних цілях із загальною користю?! От що?..

– Так я ж і використовую!

– Яким чином?! Ти ж цього дармоїда підгодуєш, ліки йому, телефонну картку... туди-сюди. А от нащо?!

– Пояснюю: чим довше Назар Амосович лишатиметься живим-здоровим, тим довше прибиратиме могилу Лесі Українки. А це, погодься...

– Гаразд, згодна. Маєш рацію. Але якщо твій бомж і справді регулярно прибирає могилу поетеси... Можливо, ти б його попрохав заразом доглядати ще й могилу твоїх дідуся з бабусею і тата?! Це ж той-таки Байковий цвинтар. Отож мамі Гаті вийшло б полегшення, бо прибирання на цвинтарі її дуже вимотують, просто нема сил дивитися, як вона, горопашна... А так бомжеві можна було б кидати ті самі копійки за доглядання вашої могили. І всім добре: і мамі твоїй, і безхатковій.

– То ти гадаєш, мама Гатя передовірить таку важливу справу... ні, навіть таку святу місію сторонній людині?! Там спочивають її чоловік та її батьки, отож мама їздить поплакати на їхню могилу, душу відвести. Отже, частота її кладовищенських поїздок від того не зменшиться.

– Ну-у-у... Можливо, ти маєш рацію.

– Маю, Терезко, маю. Все ж таки ти знайома з моєю мамою якихось пару років, а я – цілих сорок. Отож давай-но відділяти мух від котлет...

На тому їхня відверта розмова щодо бомжа-орденоносця й завершилася. Як і раніше, Спартак потроху допомагав знедоленому чоловікові, чим тільки міг.

* * *

Вчора був понеділок, 29 грудня. Перший робочий день тижня в редакції «Політики і культури» розпочинався близько 11:00 з планірки в кабінеті головного редактора. Отож на своє робоче місце у відділі «Тема» Спартак потрапив години через півтори – вже в районі обіду. Але не встиг навіть присісти за стіл, як пролунав телефонний дзвінок:

– Альо, Спаріку! Це ти?.. Тебе майже не чутно, – прорипів з навушника слухавки старечий голос Назара Амосовича.

– Я теж погано вас чую, хоча кричати не можу, – відповів він. – Як там ваші справи, як ся маєте? До Нового року вже готуетесь?..

– Спаріку, я в лікарні.

– В якій саме?! Що сталося?! – моментально напружився він.

– Мені потрібно все, як завжди: мило, бритва, йод і вата.

Як старий медпрацівник з неабияким стажем, Дунець нізащо не міг собі дозволити такої розкоші, як перебування в стінах медичного закладу в неохайному вигляді. Це на вулиці він не відрізнявся від решти задріпаних безхатків, але не в стінах медзакладу... Спартак давно вже звик до цього, а тому спитав буквально на автоматі:

– А рушник великий у вас є, чи рушника теж принести?

– Не треба рушника. Тільки мило та бритву. Ну, й поїсти чогось...

– А чого так?

– Я не можу вимитися, бо застудився. А тут, у палаті, й без того прохолодно.

Застудився?! Он як... Це повністю змінювало справу.

– Назаре Амосовичу, ви в якій лікарні, підкажіть?

– У вашій, у Подільській. На другому поверсі.

– В хірургії?

– Так.

– Ага, зрозуміло! А вхід з Волоської? Від Могилянки?

– Ні, вхід з двору.

– Гаразд, розберуся. Вибачайте, давненько вже там не бував. Не доводилося, на щастя...

– Ну, ти ж здоровий! Навіщо тобі лікарня?

– Гаразд, Назаре Амосовичу, ввечері я підскочу. Тримайтеся.

Поклавши слухавку, Спартак зазирнув до тумбочки робочого столу, видобув з однієї шухлядки запечатану разову бритву ВіС і поклав її до сумки. Бритву він тримав у столі про всяк випадок – ось і знадобилася... Мило, йод і вату він купить по дорозі, поїсти теж. Все зрозуміло, тепер про підшефного бомжа і його проблеми можна забути до самого вечора.

Оскільки зимовий сонцеворот був буквально днями, до лікарні Спартак потрапив вже затемно. Якщо площі та вулиці ще якимось освітлювалися, то подвір'я лікарні № 15 потопало в чорнильному мороці. Отож до входу в приймальне відділення він пробирався дуже повільно, мало не навпомацки й витратив на це аж чверть години. Загалом-то, у двір можна було зайти і з вулиці Волоської, проте навпроти лікарні була прохідна одного з корпусів НаУКМА. Якщо зіштовхнутися там з Терезкою – неодмінно станеться розмова, гостра і неприємна, на тему: «Навіщо носитися з цим бомжем?..»

Але, зрештою пробравшись двором, Спартак без жодних проблем проминув приймальне відділення, ніким не зупинений, пройшов порожнім коридором через хол, заставлений будівельним рихтуванням, східцями піднявся на другий поверх і вже тут попрямував до санітарного посту. Там довкола накритого столу троє молоденьких санітарок розповідали по черзі «солони» анекдоти, по закінченні кожного вибухаючи дзвінким реготом.

– Перепрошую, до вас тут сьогодні поступив такий собі хворий дідок, Дунець його прізвище. В якій він палаті?..

– П-потухни... – не обертаючись, кинула через плече юна санітарка й продовжила розповідати анекдота, іноді плутаючи слова. Чутливий до хамства Спартак поморщився, однак, не знаючи достеменно ситуації, підкорився й почав мовчки розглядати розкладену просто на стільниці закусь та півлітрову банку з прозорою рідиною, від якої тхнуло спиртом. Лише коли весела трійця досхочу нареготалася, санітарка махнула рукою кудись назад:

– Он тама він, в тій ондо палаті...

– В якій саме, перепрошую?

– Потухни, кому кажуть... Треті двері від нас. А тепер ходи звідси, бо запізно вже, як для відвідин. Всім спати тре' – а ти припе-е-ерся...

Назара Амосовича він і справді знайшов у вказаній палаті. З восьми ліжок там були зайняті лише три, на одному з них, під самим вікном тихесенько сопів огрядний чоловік, вкритий вовняною ковдрою так, що з-під неї стирчала сама лише лиса маківка. Ще один чоловік лежав у неосвітленому кутку, отож його постать потопала в тіні. Зате цей хворий безперервно скрикував тоненьким фальцетом одне й те саме безглузде:

– Ох-хо-хох!.. Ох-хо-хох!.. Ох-хо-хох!..

І час від часу здригався всім тілом. Дунець лежав біля протилежної стіни і спостерігав за охкаючим товаришем по нещастю з боязкою цікавістю. Верхнє світло було вимкнене, зате настільна лампа на тумбочці біля ліжка бомжа сяяла дуже тьмяно. «Лампочка розжарювання ват на 25, а може, й на 15», – на око визначив Спартак і спитав насамперед:

– Добрий вечір в вашій хаті... А що цей добродій все скрикує та скрикує?

– Та отак, – бомж знизав плечима і якимось дуже боязко зіщулювся під ковдрою. – Його ще вдень привезли й поклали, а як поклали – так він і лежить. І весь час оце зойкає та й зойкає. Безперервно.

– Весь час?!

– Так.

– А-а-а... санітаркам хтось щось казав?

– Та я один раз дошкандибав до їхнього посту, хоча...

Безхатько на кілька секунд виставив з-під ковдри ліву ногу, литка і гомілкостоп якої були перетягнуті еластичним бинтом.

– А цей не міг сходити? – Спартак мотнув головою у бік хропуна.

– Та він весь час спить, прокидається лише, аби поїсти, – й знов хропе... Як йому так от вдається, просто не уявляю.

– Гаразд. А що санітарки вам сказали?

– Та що вони скажуть?! Вони там усі ще вдень повпивалися, тільки знай собі язиками чешуть. А тепер, мабуть, не краще.

– Не краще, – скрушно зітхнув Спартак. – Ну що ж, кажіть нарешті, що з вами сталося і як ви сюди потрапили?

Не відводячи переляканого погляду від того, хто охкав, Назар Амосович тихо заговорив. Усе пояснювалося дуже просто: промишляючи здачею склотари, безхатько збирав порожні пляшки, але послизнувся, впав і вивихнув лівий гомілкоstop. «Швидка» відвезла його сюди – на Поділ, в лікарню № 15, де вивих вправили й ногу еластичним бинтом перемотали.

Але, за великим рахунком, Дунець невдало впав не просто через ожеледь, а через подерті до дірок чоботи. Через них, а також через дірявий одяг, він встиг застудитися. Отож у приймальному покої йому поміряли температуру (виявилось, у бомжа набігло аж +38,3 °C), прослухали легені та констатували бронхіт, готовий перерости в запалення легенів.

– Отакі-от справи у мене, Спаріку, – завершив розповідь Назар Амосович, невідривно спостерігаючи за охкаючим чоловіком. Точніше за нечіткими обрисами «охкала в тіні». – Ти зараз йди собі, бо вже пізно. Чи ти приніс те, про що я прохав?..

Передавши безхатькові мило, бритву, йод і вату, а також пиріжків з м'ясом, журналіст попрощався й пішов додому. Звісно, по дорозі він знов зазирнув на медичний піст і попрочав, щоб хтось із медсестричок подивився, що там сталося з «охкалом».

– Ага, підійдемо, аякже, – п'яно пробелькотала одна з них.

* * *

Відверто кажучи, Спартак не розраховував на таку ранню побудку телефоном у передостанній день року – 30 грудня. Звісно, на роботу сходити треба... проте не поспішаючи, без фанатизму. Як і вчора в понеділок, достатньо було з'явитися в редакції на 11:00. А які термінові справи могли бути всього-то годин за 40 до Новорічного свята – у вівторок, о 9:15 ранку?! Тільки щось або дуже приємне... або навпаки!

– Алььо?..

– Спаріку, це ти?!

– Назаре Амосовичу! Чим зобов'язаний?..

Він розслаблено пригадав, що працюючий телефон-автомат мав бути у холі на першому поверсі. В темному холі, заставленому будівельним рихтуванням... А у бомжа нога вивихнута. Навіщо ж йому спускатися в хол на перший поверх?! Вони ж учора домовилися, що Спартак прийде ввечері...

– Так, це я.

– Приходь негайно, прошу.

– Назаре Амосовичу, ми ж домовилися...

– Біжи сюди якнайшвидше!

– Але ж?..

– Мене з лікарні викидають. На тебе вся надія...

На щастя, Терезка пішла до НаУКМА в якихось студентських справах, отож вдома вони були удвох з мамою Гатею. Доки Спартак одягався, мати зварила каву і нашвидкуруч приготувала пару канапок з ковбасою. Отож в палаті Дунця він з'явився вже за сорок п'ять хвилин.

Насамперед, в очі кинулося те, що ліжко «охкала» було порожнє, хоча й не застелене. У свою чергу вчорашній хропун уже не спав, але, старанно закутавшись ковдрою до підборіддя,

із цікавістю дивився на безхатька, який чомусь сидів на своєму ліжку, міцно притиснувшись до стінки.

– Назаре Амосовичу, що сталося? Де цей хворий, який вчора повсякчасно охкав та й охкав?..

– Ох, Спаріку, Спаріку! В тім-то й річ...

І бомж тремтливим надламаним голосом розповів про все, що сталося:

– Вчора до нього так ніхто з медсестричок і не підійшов, хоч я до їхнього посту доча-лапав ще раз. Отож я собі лежу і прислухаюся, як той кричить... усе скрикує та скрикує... Замок лише глибокої ночі, проте підійти до нього я не наважився. Темно... А на ранок... Виявляється, він уже захолов давно.

Дунець ненадовго замовк, а далі мовив перелякано:

– А потім прийшов він...

– Хто прийшов?! – не зрозумів Спартак.

– Палатний лікар. Прийшов і як роззявив на мене ротяку: «Ти чого тут розлігся?! Ти все одно подохнеш так само, як і цей подох! Анумо вимітайся звідси – бо нема чого мені статистику псувати! Я за годину повернуся, то щоб тебе тут і духу не лишилося!..»

– Що, невже отак і сказав?! – Спартак не вірив власним вухам. – У вас же нога хвора, у вас температура... бронхіт із загрозою запалення легенів...

– Так і сказав, Спаріку!.. У мене ондо свідок є.

Безхатько кивнув на закутаного ковдрою чоловіка, і той погойдав бровами на знак згоди.

– Повір вже мені, Спаріку! Ти ж мене знаєш...

– Знаю, Назаре Амосовичу. Я вас знаю, та цей мерзотник не знає мене.

В голові вже сам собою склався приблизний тезовий план статті. Щоправда, бракувало деяких деталей... Ну, то нічого: змотатися на Печерськ в редакцію «ПіКу», взяти відповідного листа, по всій формі завіреного печаткою, – й нікуди вони не дінуться! Матеріал якийсь посунути – тоді новорічний «жахлик» про лікарню № 15 завтра ж піде на друк!.. Хоча б на шпальту... а втім, можна і на розворот, якщо постаратися.

Але попервах треба б Дунця заспокоїти – ондо як горопашного діда пропасниця б'є. Це від переляку чи через підвищену температуру?! Втім, байдуже... Головне – сволота-лікар!.. Отже, на вулицю з температурою?! Статистика у нього, бачте!.. Ну-ну.

– А втім, Назаре Амосовичу, не треба думати про всяких паскуд, – показово-радісним голосом мовив Спартак.

– Як же не треба, Спаріку?! Він же мене!.. В мороз на вулицю!..

– А отак не треба. Ви краще згадайте, яку громадянську панахиду ми влаштували цього літа на могилі Лесі Українки! Пригадуєте?..

– О-о-о, так-так! Знатна була панахида.

Бомж явно зрадів спогадам, запосміхався, внутрішньо ослабився, припинив нервувати. Тоді вони, перериваючи один одного, почали повторно перебирати всі деталі того дійства в ознаменування 90-х роковин з дня смерті Лесі Українки: як Спартак за допомогою кольорового принтеру роздрукував на цупкому папері красиве запрошення народному хору з Черкас... як приїхали хористи... А ще прийшов чоловічий квартет «Явір»... і хто ще був на їхньому зібранні, хто які промови говорив... І як Дунець стояв струнко, тримаючи на плечі великий прапор України... І як наприкінці всі дякували йому за запрошення – але ніхто не знав, як його звуть!..

Ось саме на піку їхніх спогадів до палати вихором увірвався довготелесий лікар у сніжно-білому халаті. Й одразу ж несамовито загорлав на безхатька:

– Ага-а-а, то ти й досі тут?! Чого розлігся, падло немите?! Я що тобі наказав зробити, га?! Я кого запитую – тебе чи?..

Тут колючий погляд лікаря вперся у відвідувача:

– А хто це тут до нас завітав, скажіть на милість?!

Між тим, Спартак зрозумів, як треба діяти. Нещодавно в їхньому журналі була чудова стаття про східні єдиноборства. Зокрема, про айкідо. А у тієї боротьби цікава філософія: використати енергію супротивника для перемоги над ним! Отже, негідник у білому халаті нападає?! Чудово!..

Губи самі собою склалися в дурнувато-услесливу посмішку й вимовили:

– Здрас-с-се-е-е!..

І легеньке кивання головою. І кліп-кліп очима.

– Ти хто такий?! – загорлав лікар на Спартака. – Хто ти такий, я кого запитую, га-а-а?!

А нумо кажи!

– Я?..

– Головка від *уя! Звісно, ти-и-и! Ти шо, родич цьому? Як його?..

«Овва, він уже й матюкається!» – подумав Спартак. При цьому фальшива посмішка розпливлася аж до вух, а губи самі собою мовили:

– Ні-і-і... знаєте, я йому не родич...

«Зараз має бути запитання, ким я доводжуся Назарові Амосовичу», – подумав Спартак.

І лікар аж заверещав несамовито:

– Як це не родич?! Як не родич?! А хто ти тоді йому?

– Ги-ги-и-и!.. – саме собою зірвалося з вуст. І знов кліп-кліп очима. Але далі Спартак зосереджено наморщив чоло й заходився обмацувати кишені, хоча насправді прекрасно знав, у якій з них лежить редакційне посвідчення. При цьому, немовби в пошуках підтримки, озирнувся ліворуч-праворуч. По обличчю безхатька було видно, що сердега геть нічого не розуміє. Той, хто лежав біля вікна, спостерігав за Спартаком з неприхованим презирством. Такий самий вираз обличчя бував у дяді Льоні, коли він цідив через губу: «Ти, племінничок мій, повний нездара й безвільна ганчірка».

Ну що ж, він витиснув із ситуації максимум – тепер контратака!..

– Та я так, знаєте... – мовив Спартак, продовжуючи обмацувати кишені. – Я йому не родич, а-а-а...

– Хто-о-о?

– Просто журналіст.

– Чого-чого?!

Лікар відсахнувся, його обличчя вкрилося червоними плямами. Ну що ж, він першим почав – та ще й при свідках...

– Я йому журналіст, ось я хто. А, до речі!..

Спартак дзвінко лягнув себе в чоло, потім енергійно кивнув, блискавичним жестом видобув з кишені редакційне посвідчення, викинув руку з ним вперед і відкарбував:

– Сивак Спартак Андрійович, редактор відділу «Тема» журналу «Політика і культура», або простіше – «ПіК». А він... – кивок на розгубленого безхатька, – це мій добрий знайомий, Назар Амосович Дунець. Ось я його провідати прийшов. Учора провідував, тепер от сьогодні.

Мабуть, Спартак вперше в житті побачив, як людина полотніє на очах. Справді, буквально за десять секунд колір обличчя лікаря мало чим відрізнявся від білизни його ж халата. Отака вона, магія редакційного посвідчення!.. Особливо якщо це посвідчення журналу «ПіК».

Ну, а тепер – розвинути успіх!..

– Отже, відвідав я вчора свого доброго знайомого Назара Амосовича Дунця, а там... ось на тому ліжку, знаєте напевно... – легкий кивок головою. – Отож там такий собі добродій лежав, знаєте... І так все скрикував, скрикував: «Ох-хо-хох!.. Ох-хо-хох!.. Ох-хо-хох!..»

Сховавши посвідчення, він продовжив:

– Стогнав той неборака весь час, доки я з моїм добрим знайомим просидів. Так-так, це було вчора, знаєте... А сьогодні вже і слід його прохолонув. Чи можете підказати, куди подівся цей бідолаха, га?..

Зблідлий лікар вбито мовчав, тоді Спартак милостиво кивнув:

– А втім, не переймайтеся, Назар Амосович мені вже й без вас про все повідав. І знаєте, що скажу вам, шановний? Дуже скидається на те, що смерть цього нещасного посеред ночі сталася через службову халатність ваших п'яних санітарок! А це, знаєте, цілком тягне на статтю...

Горопашний лікар відсахнувся, що спричинило щирий сміх Спартака:

– Ні-ні, шановний, для початку це тягне на статтю в нашому журналі «ПіК», а не на ту статтю, про яку ви подумали! Я ж журналіст, а не прокурор, тому не відбиратиму їхній хліб у судової влади. А от статтю в нашому чудовому журналі я забезпечу з гарантією. О-о-о, що за стаття там з'явиться буквально в перші дні Нового року – м-м-м!.. Просто пісня. Завтра ми доверстуємо останнє в цьому році число, але статтю я накатаю сьогодні ж в обід. А далі номер піде до друку – ото ж все буде так, як я сказав.

От тільки як би назвати матеріал, га?.. Можна отак: «Передноворічний жахлик у хірургічному відділенні лікарні номер п'ятнадцять Києва». Хоча ні: для назви задовго – ото ж хай це буде підзаголовок... Тоді отак: «Смерть під ялинкою». Чи отак: «Смерть у білому халаті»... Як краще?! На вашу думку?..

– Треба переговорити. На пару слів буквально...

Відчутно хитнувшись, лікар пошкандибав до вхідних дверей палати.

– Поговорити треба? Гм-м-м... Що ж, поговоримо.

Спартак попрямував слідом за лікарем. На ходу озирнувся й підморгнув бомжеві. Про себе попутно відзначив, що тепер Дунець і другий пацієнт дивляться на нього з неприхованим отетерінням.

Вони вийшли в коридор, сходами спустилися до напівтемного холу першого поверху, де їх ніхто не міг почути.

– Ну, а тепер, коли ми нарешті лишилися сам на сам, поясніть, будь ласка, як ваша людська совість дозволяє викидати хвору, з температурою, літню людину на грудневий мороз?! Чи у вас загалом совісті не лишилося?..

– Ні-ні, це ви скажіть для початку: ви справді не родич цьому бомжеві?! Без обману, справді?..

Деякий час вони дивилися один на одного. Нарешті Спартак скривився, знов видобув посвідчення і тепер уже тицьнув його лікареві під ніс:

– Ось, гляньте знов. Посвідчення справжнє. Я справді редактор відділу «Тема» журналу «ПіК» Спартак Андрійович Сивак. Дуже люта стаття про ваше «видатне» відділення душо-губів справді буде готова не пізніше, ніж за три години: мені б лише до редакції доїхати та за комп'ютер сісти. Стаття буде написана так, що не прикопаєтеся при всьому бажанні, – бо там не буде нічого, окрім правди... Як редактор відділу, місце для неї я знайду, посунувши якісь інші матеріали. Після Нового року цей реалістичний «жахлик» прочитає двадцять тисяч не найдурніших людей. І окремо я попкілюся про те, щоб це число потрапило в Міністерство охорони здоров'я. Повірте, стаття ляже на стіл міністрові. Продовжувати далі?.. Чи ви вже уявили всі наслідки для себе й для всіх ваших колег?!

Зблідлий лікар мовчав, утупившись поглядом у підлогу.

– Я чекаю, – нагадав Спартак.

– Я теж спитав, чи ви не родичі, часом?..

– Господи, і чого ви за цей пункт вчепилися?.. Ні, ми не родичі. Просто я колись зробив про Назара Амосовича матеріал й відтоді потроху підтримую його матеріально. Ви, загалом-то знаєте, що він колись був лікарем?! Він же ваш колега! І загалом, видатна людина...

Десь за чверть години Спартак розповів коротко про життєвий шлях лікаря Дунця, про два пережиті голодомори й німецьку окупацію, про його участь у ліквідації наслідків Куренівської трагедії, про упередженість щодо «мирного атому» і моральний спротив радянській каральній психіатрії, про духовний подвиг на схилі літ – добровільний догляд за могилою Лесі Українки. Потім підбив підсумок:

– Про все це я дізнався, коли писав статтю про Назара Амосовича. А те, що цей посправжньому інтелігентний чоловік у віці «за сімдесят» опинився на вулиці, – це його біда, а не провина. І він заслуговує на підтримку, а не на те, щоб ви вбили його, викинувши хворого на мороз.

– Він помре, навіть якщо у нас лишиться. Тільки статистику нам зіпсує.

– Чому?!

– Бо у нас немає ліків.

– Які ліки потрібні?

– Записуйте.

За кілька хвилин лікар надиктував список. Спартак усе це занотував, потім перечитав записи й мовив замислено:

– Отже, домовимося так... Я згоден взяти гріх на душу й промовчати про нещасного, якому ніхто з вас не допоміг цієї ночі. Але за єдиної неодмінної умови: ви вилікуєте Назара Амосовича й випишете звідси повністю здоровим. Я ясно висловився?! Життя врятоване за життя загублене – здається, це чесно. Але якщо ви зіграєте нечесно!.. Я вам не раджу.

Спартак потрусив у повітрі стиснутим кулаком.

– Якщо будуть ліки – поставимо на ноги вашого товариша, авжеж!..

– Ліки будуть. Неновий, але чистий одяг – також.

– Тоді домовилися?..

– Останній штрих... – журналіст зробив коротеньку паузу й запитав суворим тоном: – Ваше прізвище?..

– Навіщо воно вам, якщо ми домовилися...

– Перевірка на вошивість. Майте на увазі, що головлікар у разі чого вас покривати не стане й ваше прізвище назве, тоді я й порівняю. Отже?..

– Солодарик. Ім'я й по батькові потрібне також?

Спартак заперечно мотнув головою і позирнув на годинник:

– Прізвища вистачить. Отже, за півгодини чекайте мене на посту. Я принесу все надиктоване вами. Там все перевіримо й перерахуємо. Проте ліки зберігатимуться у Назара Амосовича: я не Рокфеллер і не допущу, щоб закупленими для нього засобами ставили на ноги інших хворих. Отож він сам видаватиме медсестрам усе необхідне.

– Як скажете.

Спартак кивнув і попрямував коридором до виходу надвір.

* * *

Наступного разу бомж зателефонував пізно ввечері.

– Щось сталося, Назаре Амосовичу?.. – з пересторогою спитав Спартак.

– Ні-ні, все гаразд, – в голосі Дунця відчувалася нестримна радість. – Спаріку, зізнайся... Чого ти їм такого наговорив?!

– А що?..

– Ти б знав, як мене доглядають! Порошинки здувають! І навіть сусіду по палаті увагою не обходять. І температура у мене вже спадає...

– Ну, от бачите! – всміхнувся Спартак. – Так подіяло на них моє редакційне посвідчення. Це, Назаре Амосовичу, сила «корочки». Страшна штука!..

– Це твої «корочки» діють. А на мій паспорт вони як поглянули – то знаєш, як сварилися на те, що я його сам собі українізував?!

– Ох, Назаре Амосовичу, Назаре Амосовичу... Я вам давно говорив, що дарма ви вирізаний з газети тризуб в радянський паспорт вклеїли!

– Не ти один мені казав таке. Але що поробиш?! Знав би ти, до чого нестерпно було мені дивитися на сам отой напис: «Паспорт громадянина Союзу Советских Социалистических Республик». Отож і не втримався...

– Гаразд, Назаре Амосовичу, не про те ми говоримо. Якщо вже міліція не хоче вам міняти власноруч «українізований» документ – отже, матимете такий вже до кінця життя. Це не предмет для обговорення. Кажіть конкретніше, ви все ж таки чогось хочете, так?..

– Якщо чесно, то я і справді хотів би тебе попросити, Спаріку... Може, ти б нас із сусідом завтра хоча б чекушкою горілочки на двох потішив?! Новий рік на носі все ж таки!..

– Ох, Назаре Амосовичу! Хворим – і раптом пити?! Та це ж...

– Ти ж бачив, як вони самі медичним спиртом наливаються? В лікарні ж бо холодно не тільки нам, а й їм також.

– Бачив я все. Але ж ви ліки приймаєте...

– А нам би горілочки, удвічі слабшої від того, що дудлять медсестри. Одну чекушечку. За мій порятунок. Бо ти ж і справді життя мені врятував...

Трохи помовчали, тоді Спартак зітхнув і неохоче погодився:

– Гаразд, завтра принесу.

– Стривай! Ще ледь не забув...

– Так?

– А чи знайдеться у тебе хоч трішечки маці?

– Назаре Амосовичу! Навіщо вам маца та ще й у лікарню?!

– Ну, Спа-а-аріку-у-у!.. Я ж тобі розповідав, як у дитинстві...

– Про «жидівські коржики» і про старого кравця Мошка?

Спартак заговорив трохи тихіше, щоб не почули раптом мама Гатя з Терезкою. Хтозна, як вони на «жидівські коржики» відреагують?! А роз'яснювати, що й до чого, не хотілося – він сьогодні й без того намотався. Особливо зранку з лікарем цим... Але ж свого таки домігся!..

– Так-так! – між тим підтвердив безхатько. – Зрозумій, що маца для мене – це найкращий смак дитинства.

– Ну гаразд, заради того «мішигіне копф», якого розстріляли німці, – принесу. У нас вдома є ще трішечки... Хоча закушувати мацичкою горілку?.. Це, скажу я вам, оригінально! Вельми оригінально.

– Ну зроби радість старому дурневі!..

– Та зроблю вже, зроблю. Не переживайте.

– Дякую тобі, мій... мій побратиме!..

– До завтра, Назаре Амосовичу.

Посміхаючись власним думкам, Спартак поклав слухавку.

2004 Помаранчева фронда

Майданчик перед Будинком Уряду, вул. Грушевського, № 12, Київ, 4 лютого 2004 року

Повернувшись позавчора з Могилянки, вона одразу ж почула з кухні:

– Терезко!

– Чого тобі?

Роззувшись і скинувши пальто, вона пройшла туди, де одночасно шуміли вода з-під крану й газова колонка, а також пахло смачною вечерєю.

– Терезко, післязавтра вдень ти мені потрібна як *vis-à-vis*. Зможеш мене задовольнити чи ні?

Спартак саме мив свій посуд. Схоже, щойно закінчив їсти. Мама Гатя сиділа за порожнім столом.

– Тебе треба задовольняти фізично чи морально? – всміхнулася дівчина.

– Та ясен перець, що фізично! – знизав плечима Спартак.

– Фу-у-у, розпусники! – мама Гатя скривилася. – Хіба ви не можете вирішувати свої інтимні питання не в моїй присутності?! Майте совість!..

Вони обмінялися короткими поглядами й обидва так і пирснули веселим сміхом. Потім Спартак мовив з докором:

– Ну, ма-а-а! Ну, й чому ж ти весь час купуєшся на це?! Анекдот забула?..

– Який ще анекдот? – не зрозуміла вона.

– Мамусько, ти давно б мала звикнути до жартів твого Спарика! Ти ж його знаєш на цілих тридцять вісім років довше від мене.

Однак оскільки мама Гатя й досі нічого не второпала, Тереза нагадала:

– В готелі не було вільних місць, і в один номер поселили чоловіка й жінку. Отож вночі жінка будить чоловіка й каже: «Знаєте, мені щось так спекотно! Відкрийте квартиру, будь ласка». Він відкрив і далі спить. І знов його жінка будить: «Мені щось так холодно! Закрийте квартиру, прошу». І так кілька разів. Отож коли жінка вкотре попросила чоловіка закрити квартиру, він раптом каже: «Слухайте, а давайте, як подружжя?! Якщо ви не проти». Жінка одразу зраділа: «Давайте, давайте! Нарешті». А чоловік їй: «Якщо тобі холодно, встань і закрой сама, дурепо!..»

Пустуни розреготалися, тоді як мама Гатя спитала невпевнено:

– Ну то й що?..

– А те, мамо, що чужі слова не завжди означають те, про що подумав ти.

– А твої слова що означають?

– Ну, маму-у-усько-о-о!.. Спарик що сказав – що я йому потрібна як vis-à-vis і що його треба задовольняти фізично, так?

– Здається...

– Ну, отож це означає не те, про що ти подумала, а те, що післязавтра вдень він чекає від мене якоїсь фізичної допомоги.

– Ох, пустуни ви сякі-такі! – замахала руками мама Гатя. – Як помер твій, Спаріку, татусь, я усі анекдоти позабувала. Забагато ви від мене хочете.

– А все ж таки, про яку допомогу йдеться? – спитала Тереза.

– Момент, я за прес-релізом!..

Спартак поставив вимиті тарілки на сушарку, змотався до себе в кімнату, приніс звідти якийсь аркушик паперу і тицьнув дівчині. Вона прочитала:

Рукописи горять!

04.02.2004

Неполітична культурно-просвітницька акція для працівників Кабінету Міністрів.

З січня 2004 року в Україні введено податок на українську книгу. Наслідки – зупинка діяльності видавництва, спустошення полиць книгарень, підвищення цін на українські книжки.

Кабінет Міністрів та Верховна Рада завдали непоправної шкоди книжковій галузі та літературному процесу в Україні.

У грудні-січні видавництва відклали на невизначений термін видання сотень книжок. Десятки авторів не побачили своїх прізвищ на обкладинках. Мільйони читачів залишилися без українського слова.

Ми звинувачуємо владу у підпалі!

Ми звинувачуємо владу у масовому вбивстві українських книжок!

Судячи з останніх висловлювань, представники Кабміну не уявляють собі реальних наслідків своєї злочинної діяльності.

Тому 4 лютого 2004 року ми, письменники та видавці, ідемо до Кабінету Міністрів, щоб наочно продемонструвати урядовцям, до чого призвела їхня політика у книжковій галузі.

Ми хочемо показати, як на виконання Закону про бюджет 2004 горять рукописи, що не стали книжками завдяки Кабміну та Верховні Раді!

Ми хочемо нагадати членам Уряду, як в Україні споконвіку карали підпалювачів!

Ми назвемо винуватців поіменно!

Закликаємо усіх видавців та письменників приєднатися до нашої акції. Візьміть із собою невидані рукописи. Хай Уряд помилується своєю роботою.

Якщо промовчимо сьогодні – завтра мовчки спостерігатимемо, як горять наші книжки.

Початок акції: 4 лютого о 12–00

Місце акції: Кабінет Міністрів з боку вулиці Грушевського

Учасники...

Телефон оргкомітету...

– І що воно означає?

– Магію. Письменницьку магію.

– Тобто?!

– Ну-у-у, ти ж прочитала! – знизав плечима Спартак. – Уряд цього нашого прем'єр-придурка Самойловича не знайшов нічого кращого, як від початку цього року запровадити нові податки на поліграфічну продукцію. Отож українська книжка, й без того недешева, додатково дорожчає. Тоді як російська «сіра» та «чорна» книжкова контрабанда стає ще більш вигідною. Це на корню вбиває все наше книговидання. То що нам, в Москву йти, так?..

– Послухай, Спаріку, – нерішучо мовила мама Гатя, – ти вибачай, що я втручаюся у твої справи, в яких нічого не тямлю... А може, ти б забув про свою придуркуватість, помирився б із цим своїм Кузею Олежченком...

– Ти про що, мамо?!

– Ну-у-у, ти ж раніше видавався в Москві, в цьому своєму...

– В «МосЕкспо»?

– В ньому, в ньому! То помирився би з Кузею, повернувся б туди. Га?..

– Ні, мамо, так не буде.

– Чому?! Там же гроші платять. Рибка шукає, де глибше, а людина – де ліпше. Отож якщо краще платять в Москві – нащо тобі здалася наша придуркувата Україна із цим придуркуватим Самойловичем, який заважає моему синочкові видавати найкращі у світі книжки?..

– Я сказав «ні», отже – «ні»! – брови Спартака зсунулися до перенісся. – По-перше, це Кузя зі мною посварився, а не я з ним. Отож якщо захоче – нехай замирюється, то його придуркувата справа.

– Але ж, Спаріку! Кузя твій і в Москві видається, і в Петербурзі, ти сам казав. Тоді як ти тут микаєшся...

– А по-друге, мамуню моя люба, це моє діло, де видаватися!

– Ой-йо-йой, можна подумати! Які ми гордови-и-иті-і-і!..

– Якщо я сказав, що проб'юся тут, у Києві, отже, проб'юся. А щодо «МосЕкспо», то вони усім добрі, окрім одного: це закордонне видавництво, і всі українські письменники там підвішені на пташиних правах. Зрозуміло?

– Ні... Якщо чесно, то не зрозуміло. З якого це переляку Москва – і раптом чужа?! Теж мені закордоння... Та там же ж усі наші! А ми – їхні.

- У них – Росія, у нас – Незалежна Україна.
- Ой-ой, незале-е-єжна, прям’таки!..
- Крив’таки, – нередражнив її Спартак. – Коротше кажучи, мамо, не про те ми з тобою говоримо. Пробиватися зі своїми книжками я буду не там, а тут. Булгаков стверджував, що «рукописи не горять», тому...
- Ой, тільки не треба мені про цього твого Булгакова казати! – мама Гатя аж підстрибнула. – Він такий жахливий антисеміт, Булгаков твій...
- Мамо, та ти візьми й почитай спочатку, а потім поговоримо. Це ж така чудова фантастика, що й не передати! «Майстер і Маргарита», «Собаче серце», «Фатальні яйця»...
- Ні-ні, синочку, не хочу й не буду читати усі ці страхітливо мерзотні книжки. Мені Інеса про них розповідала таке, що я більше чути не хочу! «Дні Турбіних» і «Біла гвардія» – це так. До чого майстерно Дворжецький зіграв Хлудова!.. Але фантастика Булгакова – це щось бридке й жахливе.
- А «Собаче серце»? Ти ж кіно із задоволенням дивилася.
- Кіно – це з Євстигнєєвим і з Карцевим?
- Так-так!
- Кіно смішне, так. Але подумати страшно, що цей Булгаков твій про Швондера написав, якщо Карцев такого придурка зіграв... От мій любий дідусь Арон Маркович, а твій прадідусь, наприклад, теж управдомом був – і що ж?! Надпорядний чоловік! Скільки він людей урятував!.. А до чого шикарний похорон йому за це влаштували – на руках домовину несли ті, кого він урятував! Ти хоч знаєш про це?!
- Мені про прадідуса чужі люди нагадували, а ти мовчала. А чому?.. – мовив Спартак доволі стримано.
- Я ж не знала, що ти у мене письменником виростеш! – з викликом відповіла мама Гатя. – От ти в журналі працюєш, так? От і написав би статтю: мій прадідусь Арон Маркович був героєм... Чому не напишеш?!
- Бо журналіст не може писати про родича, це неетично. От якби...
- Не-ети-и-ич-но-о-о... Ви тільки гляньте на нього! – вона сплеснула руками. – А виставляти євреїв негідниками, як цей твій антисеміт Булгаков, – це етично чи ні?! Не очікувала такого від мого синочка, який завжди здавався нібито розумним.
- Й махнувши з безнадійним виглядом рукою, мама Гатя пішла у свою кімнату. Тоді Спартак зітхнув з полегшенням:
- Ну й добре, що пішла, бо в її присутності щось розмова не клеїлася.
- Спаріку, ну хіба так можна?! – з докором мовила дівчина. – Вона ж твоя мама, вона тебе так любить, що аж!..
- Що аж зуби заговорює, – трусонув він головою. – А між тим ми з тобою так і не домовилися. То як, зможеш мені допомогти післязавтра?
- Я так і не розумію, навіщо я тобі.
- Зробити фотосесію треба. Мені як письменникові дали репортаж звідти на відкуп: мовляв, роби як знаєш. Але якщо я рукописи палитиму...
- Не уявляю, як це ти – і раптом довокола вогнища з книг?! І я це блюзнірство ще й фоткаю!.. – перервала його Тереза.
- В тім-то й річ, що брати Капранови пропонують палити не готові книжки, а РУКОПИСИ невиданих книжок! Тих самих, видання яких заморозили через кретинські дії уряду Самойловича. У «Майстрі й Маргариті» сказано чітко: РУКОПИСИ НЕ ГОРЯТЬ! Отож Капранови і стверджують, що спалені під Кабміном рукописи невдовзі обернуться книжками. Ніби птах Фенікс, усе спалене відродиться з попелу. Магія!..
- І ти?..

– І я маю цілих три готових, але заморожених рукописи: дві збірки повістей і оповідань – «Останній із струльдбругів» та «Зорі кольору MISTY», а також роман «Лейтенант диявола». До речі, в усіх трьох невиданих книжках – і особливо в «Лейтенанті диявола!» – містяться мої власні розрахунки, пов'язані з апокаліптичним «числом звірини»... А це дуже важливо – щоб люди нарешті побачили їх.

– Ну-у-у, знов ти завів шарманку про містику всяку! – посміхнулася Тереза. – Ох, Спаріку, Спаріку!.. Іноді мені здається, що це не ти старший від мене на пару десятків років, а саме навпаки.

– Завтра рукописи усіх трьох збірок я роздрукую у нас в редакції, обклею кольоровими стрічками, щоб на тлі решти виділялися. А післязавтра спалю їх, – мовив Спартак, немовби не почувши насмішкуватого зауваження. – От тільки самого себе я фоткати не можу – тому й прошу твоєї допомоги.

– А штатний фотограф як же?..

– Наш штатний фотокор буде задіяний на інших зйомках.

– Але ж тебе особисто немає у прес-релізі!

– Ну то й що?! Там лише ініціатори. Капранови запросили приєднатися усіх охочих – а ж лауреат найпершого «Золотого Бабая». Та ще й Міжнародної україно-німецької премії імені Олесья Гончара... Тому я запрошений разом з іншими, за мною дві статті – в «ПіК» і в УНІАН.

– І в УНІАН також?

– Так, для «УНІАН – Культура» я теж матеріал зроблю, з Нечипоренком я про все домовився. Головне – допоможи мені з фотосесією, решту я беру на себе. Ну то як, погоджуєшся?..

Звісно, відмовити дівчина не могла. Отож сьогодні, в середу, під стіни Кабінету Міністрів вони прийшли удвох. Лише декого з присутніх Тереза знала особисто, ще кільком особам Спартак її відрекомендував – зокрема, близнюкам Капрановим, які щедро розсипали навсібіч дотепні кпини, окремо виділяючи недолугих урядовців з команди Віктора Самойловича. Втім, були й такі, з ким навіть Спартак не був знайомий.

– Микита Горбач, – відрекомендувався один з них. – Я з Рівного приїхав до свого видавництва, а тут, бачте, акція. Ну, отож я і прийшов на акцію вашу та й на вас заразом подивитися, бо не завадить.

– На кого це «на нас»? – спитала Тереза трохи підозріло, перш ніж Спартак встиг її зупинити. – Якщо на мене, то я не письменниця, я тут фотографую. А якщо...

– Сивак – це ви, я так розумію?

– Я, – підтвердив Спартак трохи розгублено. – А звідки?..

– Овва! Не думайте, що наше Рівне – це така вже вбога діра, куди жодні новини не доходять, – посміхнувся Горбач. – Ми навіть там столичні журнальчики почитуємо.

– Ага-а-а! То ви мене знаєте за якоюсь журнальною публікацією?

– Так, я читав вашу «Навчену». Потужно написано.

– То, он воно що... Ну так, там і фото є, авжеж. А у вас?..

– Та от, загальмували мій роман про народне життя «Скрізь чужий», – зітхнув Горбач. – Отож я і вирішив спалити свій рукопис, як і ви, а далі... Будемо живі – побачимо.

– Неодмінно будемо!

– Та-а-а, як сказати!.. Я ще в житті не бачив жида, який би не викрутився, тому за вас я спокійний. А от наш брат українець... Ех-х-х!.. З нами складніше, бо переважна більшість наших переродилася на нікчемних хохлів. А хохол, скажу я вам – оце жах!..

Очевидно, Тереза хотіла зауважити у відповідь на подібну тираду щось різке та малоприємне. Однак Спартак встиг подати дівчині знак зберігати спокій, і Горбач пішов знайомитися до інших учасників акції.

Були тут і ті, хто прийшов просто як нейтральний глядач. Зокрема, Спартака хоч і прохолодно, але все ж привітав голова Клубу любителів фантастики «Обрій» Ярополк Курій. Значно

тепліше розмовляв з ним інший глядач – поет Венедикт Доброткаль. Проте щойно він почав розхвалювати роман «Апокаліпсис по-київськи», як почув у відповідь:

– Дорогий мій Венедикте Леонардовичу! Все це добре, та я не планую бути автором лише однієї книжки, нехай і широко відомої у вузьких письменницьких колах... І не хочу обмежуватися тією дюжиною, яку вже маю. Тому і прийшов палити аж три рукописи. Коли вони вийдуть друком – сподіваюсь, почитаєте. Вам має сподобатися.

– Звісно, Спартаку Андрійовичу, звісно! У вас талант, дерзайте.

– Цей Доброткаль назвав тебе ім'ям та по батькові, хоча і значно старший. Чому? – прошепотіла Тереза.

– Бо дуже поважає мене. Колись у молоді роки він проектував ту саму дамбу в Бабиному Яру, яку прорвало...

– Це ти, про яку ти написав?! – очі дівчини округлилися

– Ага! Щось там у моєму романі його дуже зачепило... Але давай-но поговоримо про Доброткаля іншим разом. А тепер попрацюємо. Капранови сказали, що запрошували на акцію видатного нашого фантаста Миколу Руденка, та через поганий стан здоров'я¹¹³ він не прийде. Як і його дружина пані Раїса... Не знаю, що з ним, але шкода, звісно... Микола Руденко – це не менший геній, ніж Олесь Бердник. Уяви, свого часу він обґрунтовано заперечив економічну теорію самого Карла Маркса, конкретно – тезу про додану вартість! І своїх поглядів не зрікся, хоча й був за це суворо покараний. Тепер він – Герой України. Заслужив, так... Шкода, що не прийде до нас. Зате ондо стоїть голова Спілки письменників – сфотографуй його!

– Де саме?

– О-о-он він. Ногу виставив уперед і посміхається, бачиш? Фоткай! А о-о-он там Валігуда, секретар НСПУ. Мені кивнув, еге ж? Клацни його. А Дмитра Корчинського бачиш? Вусаня цього ти просто мусиш знати! І його сфоткай також, він в нашому журналі «ПіК» публікується. Хай і він буде...

Далі брати Капранови розгорнули транспаранти з гаслами **«Спочатку було слово! Кабмін потім»**, **«Подивіться, що ви наробили!»**, **«Рукописи уже горять!»** та іншими. Потім на тротуарі (так, щоб не заважати автівкам проїжджати до Будинку Уряду) встановили пересувний мангал, поклали на нього стару автопокришку, всередину неї насипали вугілля, окропили все бензином і запалили. Від покришки повалив масний чорний дим.

Тоді письменники – учасники акції – почали підходити по черзі до імпровізованого вогнища, виголошувати через мегафон короткі промови, після чого кидали у вогонь рукописи. Спалив заготовлені стоси паперу і Спартак, при цьому рукопис збірки «Останній із струльдбругів» охоплювала блідо-жовта паперова стрічка, «Зорі кольору MISTY» – пастельно-блакитна, «Лейтенант диявола» – пастельно-зеленава. Його рукописи й справді добре виділялися у полум'ї, доки не згоріли остаточно.

Останніми до мангалу з покришкою підійшли брати Капранови. На відміну від інших, вони палили не рукописи, а кілька рулонів друкарських плівок. На той час покришка вже майже згоріла, але від солідної порції плівок вогнище знов задиміло. Отож саме в цьому чорно-масному диму близнюки засмажили шашлики на кількох шампурах, потім розклали м'ясо на пластикові тарілки й залишили на східцях, що вели до центрального входу.

– Та хіба ці шашлики можна їсти?! – здивувався хтось із письменницького натовпу. – Вони ж у цій хімічній кіптяві... Бр-р-р!

– Хай що хочуть, те й роблять із цим м'ясом! Це літературний шашлик, підсмажений на наших рукописах, – весело відповіли близнюки. – Що хотіли, те й отримали! Нехай споживають, що заслужили.

На тому й розійшлися.

¹¹³ Микола Руденко помер менш ніж через 2 місяці після акції «Рукописи горять!» – 1 квітня 2004 року.

Будинок по вул. Жовтнева, № 26, Суми, кінець серпня 2004 року

– Ого-го-о-о!.. Валько, звідки у скромного вчителя молодших класів узялися такі от гроші?!

– Причому, Зоряно, я тобі скажу без зайвої скромності, що гроші у мене тепер водяться неабиякі! Що особливо добре помітно в нашому провінційному містечку.

– Так-так. Мушу визнати, що порівнювати тебе з Васисуалієм Лоханкіним тепер спадає на думку останнім... Ой, тобто все якраз навпаки: на Васисуалія Лоханкіна з його класичним: «Ти самиця, Варваро. Ти вовчиця», – спадає на думку в останню чергу. Отак все заплутано.

Трохи помовчали.

– Н-ну-у-у?..

– Чого тобі ще бракує? Запитуй.

– Гаразд, а етот... як його?..

– Мерчендайзинг¹¹⁴.

– Так-так... Отже, за цей твій марчан... мерчар... Коротше, за черговий твій «-інг» таки справді платять добре?

– Справді.

– Хто б міг подумати... До речі, а мого двоюрідного брата ти міг би прилаштувати в цей ваш... У свій цей «-інг», коротше кажучи?

– Ні, не міг би.

– А чому?

– Тому що...

– Ти не хочеш, щоб на всі Суми був іще такий самий «-інг», як-от Валько Щепанок?

– Ні-ні, Зоряно. Зовсім ні.

– А чому тоді?!

– Бо не я це все вирішую.

– А-а-а, он воно що... То ти в цьому вашому... як там його?!

– У мерчендайзингу.

– Отож! Ти там не головний?

– Звісно, що ні. Наді мною є директор.

– Ага-а-а... Ну, тоді ось що скажу тобі: ти не побачиш сина...

– Але ж, Зоряно, це нечесно!..

– Чесно, не чесно, але сина ти не побачиш, доки не станеш або директором того твого мен-чен-денгу, або не зведеш із таким директором мого двоюрідного брата, так-от!..

– Зоряно, це нечесно і підло. До того ж, ти...

– І хто ж я така?! Самиця?! Вовчиця?! Чи все разом?..

– С-с-сучка ти, от хто.

– Ах-ха-ха-а-а!.. – дзвінко розсміялася вона. – Ах-ха-ха-а-а!.. Сучка, отже!.. Гаразд, якщо так, то ти точно не побачиш сина, доки не виконаєш однієї з трьох моїх умов. Давай або так – або ніяк.

– Тобто вже зароблені мною гроші тебе більш не цікавлять?!

– Ну чому ж... Цікавлять, навіть дуже. Просто то була умова попередня, а ця – постійна. От що я тобі скажу. А до того сина ти не побачиш, і край!

---

¹¹⁴ *Мерчендайзинг* (англ. merchandising) – мистецтво презентувати товар у торговельному залі, або комплекс заходів у торговельній точці, націлений на підвищення попиту на товар. Цей комплекс заходів дозволяє сформувати у споживачів позитивний імпульс, спрямований не тільки на купівлю, а також на створення іміджевого образу торгової марки у свідомості покупця.

Клінічна лікарня № 12, вул. Професора Підвисоцького, № 4а, Київ, пізній вечір 1 жовтня 2004 року

– Перепрошую...

Огрядна літня жінка, простоволоса, в небесно-синьому байковому, розцяцькованому дрібнесенькими квіточками халатику з перламутровими гудзиками неприязно дивилася на нього. Назар Амосович прекрасно розумів причину такого ставлення. Ще б пак: років двадцять тому він би і сам, ймовірно, дивився на себе, нинішнього, з погано прихованою огидою. Але, живучи на вулиці не один рік поспіль, лишатися акуратним і чистеньким неможливо, як не намагайся.

– Перепрошую, добродійко, де тут телефон-автомат? – повторив він.

– Добро... як-як ти мене там обізвав?! – в її словах відчувалася образа.

– «Добродійкою» я вас назвав.

– Добро... дійкою? А що воно таке? Що це я тобі такого доброго вдіяла?

– Та-а-а... Є таке слово.

– Шось не чула я такого... підозрітельного. Та й сам ти увесь із себе... підозрітельний.

– Ох... Не звертайте уваги. Мені б лише телефон-автомат знайти – оце й буде те добро, яке ви мені заподієте.

– Ач який!.. Ну ладна. Ка-ароче... одно тама твій телехвон, за углом.

І махнувши рукою кудись ліворуч, жінка попрямувала коридором, човгаючи по бетонній підлозі стоптаними капцями.

– Дякую, – мовив їй у спину Назар Амосович. Жінка на це ніяк не відреагувала, продовживши прямувати темним коридором.

– Дякую, добродійко, – кинув їй у спину старий. І пішов шукати у вказаному напрямі. На щастя, телефон-автомат був там, де вказала жінка. Не обдурила, отже... І це добре!

І вже вставивши у шпарину абонентську картку, Назар Амосович раптом второпав: овва, вони ж домовлялися про інше! То що ж тепер робити?! Хтозна... Лишалось сподіватись на кмітливість Спартака. На те, що його розумна єврейська голова таки щось придумає...

Він набрав його домашній номер.

– Але-улю?... – спитав у навушнику дзвінкий дівочий голос. Мабуть, це його дівчина. Терезка, чи як там її звати...

– Перепрошую, а Спартак вдома?

– Ні, він усе ще на роботі. І ще довго не з'явиться.

Голос став крижаним. Мабуть, упізнала, хто телефонує.

– Перепрошую, я не хотів вас потривожити.

Він смикнув за важіль і тепер уже набрав його робочий номер.

– Редакція журналу «Буржуїн».

На щастя, це був він.

– Спаріку!.. Альо, Спаріку?... Це я.

– Назаре Амосовичу, ну нарешті! Скільки можна?! Ми ж говорили близько другої дня, а вже пів на одинадцяті ночі.

– Спаріку, допоможи... Мені треба все, як завжди: бритва, мило, ліки...

– Знаю, Назаре Амосовичу, знаю! Все підготовлено. Чи ж ви забули?! Ми ж удень пого-ворили, ви тоді повідомили, що застудилися, що вам зле...

– Так, Спаріку, так! Мені дуже, дуже зле. Я просто себе не тямлю.

– Розумію, Назаре Амосовичу. Отож ми домовилися, що ви спуститесь з Хрещатика в метро, доїдете до нашої п'ятнадцятої лікарні, де вас уже знають. А я ввечері прийду і все вам принесу.

- Домовилися, Спаріку, так.
- То ви в лікарні вже нарешті?! Тут від Хрещатика через Майдан – лише дві зупинки метро. Скільки ж можна звідти їхати?!
- Я в лікарні, Спаріку. Але не в п'ятнадцятій.
- У слухавці запало тривале мовчання, потім крижане:
- Не в п'ятнадцятій? А в якій тоді?..
- У дванадцятій, що на Печерську.
- Що-о-о?! Це на Підвисоцького?
- Так.
- Нове мовчання, потім несподівано жалібно:
- І як же вас занесло туди? Ми ж домовлялися. Я ж усе приготував...
- То принеси!..
- Як?! Від редакції «Буржуїна» до п'ятнадцятої лікарні – лише один квартал, мені туди-назад збігати – хвилин двадцять на все про все. А на Підвисоцького діставатися й потім назад – години півтори. Це метро вже закритється, я тривіально не встигну. Тим паче ми закінчуємо верстку поточного числа, я ж у редакції не сам, зі мною дизайнер і коректор, і працювати нам щонайменше до півночі... а може, й за північ!..
- То нічого, Спаріку! Нічого жакливого, завтра зранку привезеш.
- Назаре Амосовичу, ви геть усе позабували, – по голосу відчувалося, що він мало не плаче. – Я ж казав, що ми з Терезкою побралися нарешті...
- Авжеж! Я вас обох вітаю.
- Не в тім річ. Завтра об одинадцятій нуль-нуль ми мусимо бути на Південному вокзалі. Бо зараз тут доверстується журнал, я йду додому, коли вже вийде. А рано-вранці – підйом, пакуємо валізу й бігом на вокзал. І на тиждень в Угорщину! Це буде такий собі «медовий тиждень»...
- Я вас знов вітаю...
- Але весь цей час мене в Києві не буде. Цілий тиждень!..
- І тут Назар Амосович нарешті второпав.
- О-о-ой, Спа-а-аріку-у-у... А що ж його робити?! Хто ж мені все це принесе?.. Та й ще одна біда мене спіткала: я по дорозі свій паспорт українізований загубив, уявляєш?! В кишені у мене лишилася тільки зроблена тобою ксерокопія, але ж вона пожмакана, і там не всі сторінки...
- Назаре Амосовичу! Як же ви свій знаменитий паспорт загубили?
- Та якось так... що й сам не знаю, як. Зовсім у мене з головою не те... Не знаю, Спаріку, не знаю. Але лікарям тим треба підтвердити, що я – це я, Назар Амосович Дунець, а не хтось іще. То що з цим робити, як вважаєш?
- А я не знаю, що його робити! Не знаю, Назаре Амосовичу... Подумати треба. Як вас занесло на Підвисоцького?! От я чого не розумію.
- Я й сам не розумію, Спаріку. Дійсно... – бомж напружився, пригадуючи. – Дійсно, ти казав мені, щоб я їхав на Поділ... Але мене немовби чорти вхопили. І я йшов оце на Печерськ... Йшов... Пішки.
- ПІШКИ?! Назаре Амосовичу, вам же зле! Ви вже були застуджені – й раптом пішки?! З Хрещатика аж туди?..
- Кажу ж, я себе не тямив, ото й занесло. Дурень я, дурний дурень...
- Нове мовчання. Потім почулося сумне:
- Назаре Амосовичу, я не зможу вам допомогти. Ніяк. При всьому моєму палкому бажанні й готовності.
- Але ж, Спаріку!.. Мені зле, у мене температура... Я не тямлю себе.

– У мене цейтнот. Ми будемо верстатися години до першої ночі, десь так. Потім додому, зранку складаємо речі – й на вокзал. І повернемося ми з Терезкою лише дев'ятого жовтня.

Помовчали, думаючи кожен про своє. Тоді бомж приречено мовив:

– Ну що ж, Спаріку, твоє діло молоде, сімейне. Звісно, їжджайте в Угорщину. Хай у вас усе складеться добре... принаймні краще, ніж склалося у мене з Валентиною, брати якої мене на вулицю викинули. Я вам з Терезкою того широко зичу. Від щирого серця зичу, повір.

– Назаре Амосовичу!..

– Що?

– Назаре Амосовичу, ви тільки дочекайтесь!.. Дотягніть!.. Я вас дуже прошу. Дуже-дуже! Щойно ми повернемося до Києва – й я одразу ж до вас!.. Якби ви до нашої Подільської лікарні лягли – я б і вночі забіг, от хоч просто зараз. Я ж усе сьогодні в обід приготував...

– Нічого, Спаріку, нічого страшного. Я почекаю. Дотягну. Головне, щоб у вас із Терезкою... А так я сам винен, що мене аж на Печерськ занесло.

– Ви не сердитесь?

– Звісно, що ні. Ваше діло молоде...

– Ну, тоді тримайтеся, Назаре Амосовичу!

– Авжеж, Спаріку, авжеж триматимусь. А ти займайся молодою дружиною, воно, кохання, знаєш...

Але в його думках негайно постав образ щасливої молодої дружини Валюньки, якою вона була в день їхнього весілля, яке гуляли в тоді ще не затопленій Бакоті. А цей світлий дівочий образ у свою чергу заступили кремезні здоровані – Валюньчині брати. Ті самі, які, за вказівкою сестри, викинули з прекрасної затишної квартири й відвезли в Житомир на залізничний вокзал Назара Амосовича, у якого з роками згасла чоловіча сила. Засмутившись від таких спогадів, бомж мовив просто:

– До побачення, Спаріку. Як повернешся, я тобі подзвоню.

І от дивина: варто було вимовити ці слова, як його огорнув цілковитий спокій, що перейшов у дивне лагідне умиротворення. Цікаво, що це?! Невже так діє підвищена температура?..

– До побачення, Назаре Амосовичу, – між тим пролунало із слухавки. – Головне, дотягніть до мого повернення!.. Дуже прошу. Тримайтеся...

Однак старий уже спокійно повісив слухавку, прекрасно розуміючи, що до 8 або 9 жовтня він, на жаль, не дотягне. Точно. З гарантією.

Чернівці, 22 листопада 2004 року

Чорний як ніч Land Cruiser Гжесюка розсікав нічний морок майже по-піратськи тихо, під одноманітне гудіння двигуна і м'який шурхіт шин по асфальту.

– Спартаку Андрійовичу...

– Шо? – відгукнувся головред, занурений у власні думки.

– Куряче капшо! – трохи ображено відреагував Ричард Бернардович, втім не відриваючи погляду від освітленої фарами траси. – Скажи краще, як тобі моя автівка – подобається чи-и-и... не дуже?..

– А чого ж? Нормальна така «тойота».

– Норма-а-альна-а-а!.. – передражнив його шеф-редактор. – Ти хоч би плавність ходу оцінив. Знаєш, з якою швидкістю ми йдемо?!

– Дев'яносто кілометрів на годину, – відповів Спартак, кинувши погляд на спідометр.

– Отож-бо! А ти цю швидкість хоч би трохи відчуваєш?

Спартак лише плечима знизав.

– Тобі що, загалом нема чого сказати, га?..

– Н-ну-у-у, я не знаю...

– А ти давай, кажи, не тушуйся, – під'юджував Гжесюк.

– Н-ну-у-у, якщо так... – і після паузи Спартак процитував: – «Ты чё, кто же не хочет свой статус увеличить?! Тебе даже для этого убивать никого не придётся. Купишь себе Ландкрузер, будем всех давить...»

Спочатку Гжесюк очікував на можливе продовження, а не дочекавшись – спитав стримано:

– І що це було?

– Та так... «Масяня», епізод вісімдесят вісім, або «Регтаймъ номер пять. Муравьиная оратория (Лазису неглектус)».

– Гм-м-м... Ну й назва!.. А «Масяня» ця твоя – що воно таке?

– Н-ну-у-у, Ричарде Бернардовичу, такого не знати!.. «Масяня» – це Куваєвський¹¹⁵ мережевий флеш-серіал. Сама ж Масяня – це дівчина Маша, яка сама про себе каже: «Я – девушка приличная».

– Це та Масяня, яку з трьома волосинами на голові намалювали?

– Вона сама.

– І ця твоя Масяня... Вона щось в автівках тямить?

– Масяня не моя, а Куваєва, і тямить вона в усьому, що...

Договорити він не встиг, оскільки Ричард Бернардович несподівано різко вдарив по гальмах. Тоді під шалене їх вищання Land Cruiser крутонуло, все тіло Спартака за інерцією мотнулося праворуч, він ударився правою скронею в стінку автівки й знепритомнів.

* * *

Отямився вже, ширяючи серед золотавих хмар. Перед ним у повітрі висіла огромежна червона постать, схожа на чоловічу, але якась трохи безформна, лише за її спиною тріпотіли, розганяючи навсідч пригорщі блискіток, гігантські крила, що переливалися усіма «палкими» кольорами – від жовтогарячого до вишневого. Стоп-стоп, то це ж!..

– Багрянний Янголе, це ти?..

¹¹⁵ Олег Куваєв – пітерський мультиплікатор, сценарист, режисер, художник і скульптор. Найбільш відомий як творець флеш-серіалів «Масяня» та «Магазинчик БО!».

- Авжеж, авжеж, ти не помиляєшся, це справді я.
- Але якщо я не помилився, то, мабуть... знов ЗАПІЗНИВСЯ?..

Нижня частина янгольського обличчя репнула вогненною тріщиною, звідки полилася нестерпно-сліпуча лава гучного реготу, який, тим не менш, не обпікав, а чомусь п'янив і веселив. Спартелечений Спартак хотів дещо спитати, однак вважав за краще промовчати, дочекавшись, коли співрозмовник нарешті заспокоїться.

Це сталося так само раптово, як раптовим був і напад сміху:

- Ні, на відміну від минулого, цього разу ти нікуди не запізнився.
- Тоді я тут... мабуть, через свого підшефного бомжа?..
- Через Назара Амосовича?! Ні-ні, з чого б це раптом?

– Бо я йому не допоміг, коли він телефонував до мене востаннє. Ймовірно, я таки мусив відкласти подорож до Угорщини й, навіть ризикуючи «медовим тижнем», проведеним разом з Терезкою, зайнятися порятунком бомжа?! Бо він же мені так довіряв, а я!..

– Спартаку, ти мене дивуєш, – у голосі Багряного Янгола знов прослизнули веселі нотки. – Твій підшефний отримав усі життєві уроки, відміряні на його земний шлях. Тепер він у Вирії. Хочеш поглянути?

– Звісно, хочу!

Багряний Янгол змахнув правим крилом. Від цього помаху немовби фіранка відхилилася убік, відкривши прохід до якогось іншого прекрасного світу, де на березі чи то річки, чи то струмочка в прохолодній тіні гігантського дуба приліг на шовковисту смарагдову травичку... маленький босоногий хлопчина, вдягнений у простеньку лляну буденку й такі самі лляні домоткані штанята. Вдивляючись по-дитячому наївними оченятами в недосяжну волошкову небесну синь, він при цьому гриз ті самі ласощі, які ще за життя вважав найсмачнішими у світі.

– Неймовірно!.. – пробелькотів уражений Спартак.

– Що саме тебе дивує?

– Що він знов маленький. І-і-і... щоб єврейська маца – і раптом в українському Вирії?! Яюсь воно в голові не вкладається, чесне слово.

Знов довкілля здригнулося від янгольського реготу:

– Ти ж сам йому відніс новорічний подаруночок в лікарню! Отож твій підшефний і згадав... Утім, не станемо заважати блаженному, який впав у дитинство. Нехай насолоджується спокоєм.

Новий помах крила – і золота фіранка впала на місце.

– Якщо не через Назара Амосовича, то мене затягли сюди... мабуть, через батька? Адже мама Гатя час від часу докоряє мені, що я, мовляв, так і не зрозумів тата та життя...

– І знов не вгадав.

Інша золотава фіранка відхилилася тепер уже від помаху лівого крила. За нею була простора спальня, у напівтемряві якої Спартак тим не менш напрочуд легко розгледів королівське ліжко з височезним балдахіном, на якому в приємно-м'якій піні ідеально-білих простирадел мирно спав чоловік, обличчя якого було до болю знайоме...

– Між іншим, мама Гатя яюсь розповіла, що бачила уві сні тата саме в отакій спальні. Він приліг на отаке саме ліжко, сказавши їй...

– Сказавши: «Ну от, нарешті я відпочину як слід!» – довершив Багряний Янгол. І ця золотава фіранка впала на місце. Тепер вони знов висіли у сяючому просторі сам на сам, один навпроти одного.

– Але якщо не через Назара Амосовича й не через тата... Тоді навіщо?! Чи я вже того... теж помер?!

Він виставив перед собою руки, перевернувши їх долонями догори. Однак, на відміну від минулого разу, ніяких книжок на них не виникло. Цікаво, тоді що все це означає?!

– Дивно, що ти не здогадався.

Після цих слів постать Багряного Янгола раптом почала зростати у розмірах. Вона зростала й зростала, аж доки не заступила весь простір, що сповнився могутнім ревінням:

– А між тим, усе доволі просто: мене, мене, текел, упарсін!.. Міна, міна, шекель і ще півміни. Обчислено, обчислено, зважено та розділено. Іншими словами, зроблене тобою розглянули й оцінили. І попри те, що один раз ти таки запізнився... Всемогутній вирішив, що, на додачу до наявних, тобі можна довірити ще одне – нове завдання. Тому слухай уважно...

Ці знаки вже передбачені – але їх ще немає. Бо вони з'являлися нарізно, однак потрібно, щоб вони зійшлися у тебе перед очима разом, в одному й тому самому місці посеред вируючого Моря Неспокою. Отже:

Коли заспівають пісню пропащого сина – але не за тобою...

Коли онук ройового віддасть тобі козацьку люльку, якою пригощався полковник...

Коли дочка фронтовика розкриє вірного супутника свого батька...

Коли калиновий кулон стане срібним браслетом...

Коли спалені спогади упіймають твою смерть...

Коли озброєний бойовим пістолетом ката врятує тебе від темряви...

Коли життєву силу поверне окроплене кров'ю борця Пророцтво...

Коли оплетений червоним гладунчик забере небезпеку на себе...

Тоді ти нарешті скажеш ті слова, які хоч і повільно, але невідворотно й назавжди змінять долю твого народу.

Отож шукай уважно вісім знаків – ті самі, які на твоїх очах зійдуться разом посеред вируючого Моря Неспокою! Тільки диви, не підведи цього разу, як це сталося п'ять років тому...

Шукай уважно знаки!..

Знаки шука-а-ай!..

А-а-а-ай!..

Спарта-а-а-а-ку!.. Спарта-а-а-ку!.. Спарта-а-ку!..

* * *

– Спартаку Андрійовичу!.. Спартаку Андрійовичу, та отямся ж нарешті!..

В ніс раптом шибонув неприємний, неймовірно різкий запах, що голкою простромив мозок... Спартак здригнувся усім тілом і нарешті опритомнів.

– Ну, слава Богу! Бо ти мене так налякав, якщо чесно... Як твоя голова?!

– І болить, і гуде, – чесно зізнався він, випростався на сидінні й озирнувшись ліворуч, побачив просто перед собою стурбоване обличчя Гжесюка. Оскільки в салоні запала тиша, а Ричард Бернардович клопотався довкола нього, а не дивився на дорогу, Спартак зробив висновок, що Land Cruiser шеф-редактора десь припаркувався. От тільки де саме?.. І що це таке різке й неприємне, на нашатир схоже?.. Аж очі щипає!

– Нашатир це, ти не помилився, – немовби прочитавши його думки, відповів Гжесюк. – Коли ще мама моя жива була й іноді я возив її у справах туди-сюди, з нею іноді ставалися... не дуже приємні речі. Отож відтоді я й вожу в бардачку флакончик з нашатирем.

– А де це ми зараз?..

Притиснувшись скронею, що й досі гула, до бічного віконця автівки, Спартак спробував роздивитися довкола. Та через те, що автомобільне скло майже одразу запотіло, він так нічого й не побачив.

– А хтозна-де. Посеред траси. Приткнулися на узбіччі та й стоїмо собі.

– Що з нами сталося?

– Через раптове зниження температури невеличка ділянка траси вкрилася ожеледицею. Мій Land Cruiser занесло. Дивом в кювет не вилетіли. Але втрималися, тому що не автівка це... а просто пісня! «Тойота» – вона, знаєш... А от що мій головний редактор скронею вдарився – це зле!..

– Усе гаразд, Ричарде Бернардовичу.

– Точно?!

– Точно.

– А струсу мозку в тебе нема?.. Бо тоді слід до лікаря звернутися, як у Чернівці приїдемо. Воно, знаєш, семінар, презентація нашого журналу і все таке інше... Та якщо треба – то треба.

– Повторюю, зі мною все добре, – наполягав Спартак.

– Були б мізки – був би струс, – пожартував Гжесюк. – Ну гаразд, якщо так – поїхали. Тільки вже потрошку, а не на крейсерській швидкості. Бо якщо на трасі місцями ожеледь... Краще на семінар спізнитися, ніж догори колесами в кюветі валятися. Правильно я кажу, пане головний редактор?..

* * *

У Чернівці вони таки прибули пізніше, ніж розраховували. Отож щоб не пропустити початок семінару, заселятися до готелю вирішили вже ввечері, по закінченні самого заходу. Тому Гжесюк одразу ж націлівся їхати на місце призначення – міський Центр розвитку малого і середнього бізнесу, розташований по вулиці Руській.

Але ще на під'їзді до міста Спартаківі зателефонувала по мобілці вкрай схвильована дружина:

– Спаріку, от зізнайся, тільки чесно: ти навмисно у відрядження дременув чи тобі просто так щастить у житті?! Тобто не щастить зовсім...

– Зважаючи на те, що мати на увазі під умислом, – мовив він спокійно. – Семінар, на який нас запросили, планувався заздалегідь, ще в жовтні, коли ми «медовий тиждень» святкували. А, власне, в чім річ?

– У вашого Гжесюка в автівці радіо є?! Ну, то могли б і послухати... А у нас уже вся Могилянська гуде.

Далі Тереза дуже емоційно, на підвищених тонах прокричала у слухавку наступне. Виявляється, посеред ночі – о 2:00 – Центровборчком повідомив, що за результатами підрахунку 33 % виборчих бюлетенів у другому турі президентських виборів лідирує чинний прем'єр-міністр Самойлович, за якого віддали голоси 50 % виборців, тоді як лідер іменної партії «За Українця Дорошенка» – экс-прем'єр-міністр – набрав лише 46 % голосів. Такі відомості кардинально відрізнялися від даних екзит-полів, на базі яких соціологи пророкували впевнену перемогу Дорошенка.

Прихильники останнього очікували повідомлень з ЦВК на Майдані Незалежності, де ще напередодні – в неділю, 21 листопада спорудили обладнану звуковою апаратурою сцену. Але дочекалися зовсім іншого – на головну площу країни прибігло молодіжне крило ПОЗи (Партії Об'єднаних Земель, яка стояла за чинним прем'єром) і влаштувало огидний шабаш, до того ж вигукуючи образливі кричалки:

«ЗаУД – не ЗУДи!.. ЗаУД – не п**ди!..»

«ЗаУД – іди в ЗАД!.. ЗаУД – іди в АД!..»

Природно, на забіяк накиннулися опозиційні «молодіжки» від партії ЗаУД, блоку ТАЯ, ПУДРи (Партії українських демократичних республіканців) та Братства. Сталася невеличка колотнеча, внаслідок якої «нападників» прогнали. Втім, головне вже відбулося: присутні на Майдані заговорили про «торжество мороку» і про фальсифікацію результатів виборів. Дарма їм заперечували, що коли перерахують решту 67 % виборчих бюлетенів, картина ще може змінитися. Гарячі голови вже кинулися «рятувати демократію»... Отож із самого ранку кандидат від об'єднаної демократичної опозиції Дорошенко відбув у Центрвиборчком для серйозної розмови.

– І коли все це починається, мій коханий чоловік раптом опиняється подалі від Києва у нібито давно запланованому хтозна-коли відрядженні!.. – завершила Тереза свою обурену промову. – Отож зізнайся чесно, ти це навмисно зробив чи як?..

– Не кажи дурниць, моя люба, – мовив нарешті Спартак, – краще вчись собі спокійно, не звертай уваги...

– «Вчись спокійно»?! Спаріку, ти про що?! У нас уся Могилянка на вуха встала. Навіщо вчитися – щоб стати освіченими кваліфікованими рабами у Самойловича з його проросійською камарильєю?! Ну, знаєш!..

– Терезко, не кіпішуй, – спробував заспокоїти дружину Спартак. – Через що сир-бор розгорівся – через змагання двох Вікторів?! Тільки одного з них труїли протухлими раками й неякісним пивом, труїли й не дотруїли. А другому яйцем в чоло засвітили – то він уже й гепнувся на землю рачки! Це такий вибір ти зі своїми могилянцями мені пропонуєш?..

Проте дружина вже кинула слухавку.

– Що, Спартаку Андрійовичу, бурхливі води побутових проблем починають вимивати весь цукровий мед із сімейного життя?..

– Річ в іншому: там, у Києві, почалося щось на кшталт революції.

– Та що ти кажеш?!

– Усього лише те, про що мені розповіли. Увімкніть краще радіо...

Прослухавши новинні випуски кількох FM-станцій, вони переконалися, що ситуація насправді значно цікавіша: по-перше, до Києва нібито стягуються війська, по-друге, коли Віктора Адамовича Дорошенка привезли до Центрвиборчкому, то будівлю вже охороняли бронетранспортери. Окремо підкреслювалася надмірна активність молоді, зокрема студентства.

– Нам ще тільки власної площі Тяньаньмень¹¹⁶ не вистачало, – просичав крізь зуби Гже-сюк. – Особливо якщо студенти піднялися.

– Моя благовірна якраз в НаУКМА навчається, – зітхнув Спартак.

На вулицю Руську вирішили заїхати через Центральну площу. Тут, біля міської ратуші та пам'ятника Тарасові Шевченку, також назбиралося чимало людей.

– Мабуть, згодом підтягнуться ще, – мовив Ричард Бернардович замислено. – Цікаво, яка кількість членів нашої УАБО пропустить наш інформативний та корисний бізнесменам семінар заради цього політичного збіговиська? Ти як гадаєш, Спартаку Андрійовичу?

– Не знаю, – знизав плечима той. – Мені загалом не спадає на думку нічого, окрім рядків Тичини: «На майдані коло церкви революція іде...»

Телефон головреда задзвонив знов, коли вони вже підходили безпосередньо до Центру розвитку МСБ. То був голова Ваада Зусман.

– Ричарде Бернардовичу, це з єврейської газети... Ви не заперечуєте?

– Все гаразд, відповідай. Якщо через цей часопис ти почуваєшся ближчим до етносу твоєї шановної матері... Це добре.

Спартак натиснув на кнопку з'єднання:

¹¹⁶ Мається на увазі так звана «Різанина на площі Тяньаньмень» – серія демонстрацій в Китайській Народній Республіці в період з 15 квітня по 4 червня 1989 року, головною силою в яких були студенти.

- Слухаю вас, Даніелю Ефраїмовичу?
- Спартаку Андрійовичу, о котрій годині ви зможете бути у нас в редакції «Хадашот»?
- Перепрошую, але... не раніше...
- Він запитально подивився на Гжесюка.
- В четвер, – самими лише губами показав той.
- Я буду у вас в четвер ввечері, Даніелю Ефраїмовичу.
- А чому тоді не в грудні?! – здивувався Зусман. – Наприклад, восьмого грудня, на самісіньку Хануку щоб вспіти...
- Азохн вей, Даніелю Ефраїмовичу, я ненавмисно. Просто ось зараз передаю вітання вашому рідному місту. У нас тут, у Чернівцях, семінар триденний, вибачайте. Тому не раніше четверга...
- То, он воно що!.. – зітхнув Зусман. – Ну-у-у... тоді вітання Чернівцям від їхнього уродженця. Чекаю на вас у четвер ввечері. І майте на увазі: доки не переробимо листопадове число «Хадашот»...
- Але ж ми все заверстали! Відповідальна секретарка мала сьогодні поїхати у друкарню з диском...
- Я зупинив її. Перепрошую, що без вашого відома.
- Ну що ж, Даніелю Ефраїмовичу, ви наш шеф-редактор – маєте право!
- Дякую. Але доки ми у вашій присутності не заверстаємо мою нову передовицю в листопадове число газети, на друк вона не піде.
- Даніелю Ефраїмовичу! А чому ваша чудова передовиця не може вийти в грудневому числі «Хадашот»?
- Ви знущаетесь чи жартуєте?..
- Пробачте, Даніелю Ефраїмовичу.
- Ну, отож. Зрозумійте, у нас почалися дуже серйозні справи. Ваад України має продемонструвати, що хоча б частина єврейської громади виступає за Дорошенка. Звісно, було б добре, якби за нього голосували всі...
- Зусман, зробивши паузу, завершив:
- Але побережу думки для статті. Все, до вечора четверга! Чекатиму.
- І дав відбій.
- Що, Спартаку Андрійовичу, братушки-євреюшки змушують тебе розміщувати агітки на користь Самойловича? – Гжесюк дивився на нього через плече хитро примруженими очима. – Нічого, нічого, я по-доброму...
- Як старий, ще радянський дисидент і «в'язень сумління», Зусман, навпаки, горою стоїть за Дорошенка, – не моргнувши оком, заперечив Спартак. – І якщо у нас справді починається революція, «Хадашот» хоч і не буде її флагманом, але вже точно глашатаєм на рівні єврейської громади.
- Отже, Зусман за Дорошенка? Гм-м-м, нетипово якось виходить. Буквально протилежне тому, що я чув... Втім, радянські дисиденти бути типовими ніяк не можуть. Що ж, ходімо, на нас уже зачекалися.
- Перший робочий день семінару видався плідним, презентація Української асоціації бізнесменів та орендарів спричинила неабиякий інтерес присутніх. Ричард Бернардович розсипав чарівливі посмішки навсібіч. З іншого боку, презентацію рупору УАБО – щомісячника «Буржуїн» організатори перенесли на вівторок, тому Спартак сьогодні мав відносно мало клопотів.
- Завдяки цій обставині він замість обіду навіть встиг збігати на Центральну площу, пофотографувати там і взяти кілька бліц-інтерв'ю. Уже ввечері, влаштувавшись нарешті в готельний номер, вони дісталися до телевізора. Втім, по всіх каналах там чомусь демонструвалася одна й та сама 20-хвилинна добірка відеозаписів у режимі повтору. Найяскравішим у ній була

коротенька, буквально кількасекундна промова на камеру якогось місцевого хлопчика, який сказав з характерним буковинським акцентом:

– Ми не хочемо, щоб країною керував зек!..

Київ, 25 листопада 2004 року

Назад додому вони верталися вчора о другій половині дня, при цьому в автівці безперервно слухали радіо. Починаючи приблизно від Житомира, одразу ж кілька FM-станцій синхронно передавали один і той самий запис: якийсь чоловік добре поставленим голосом начитував жахлики про зруйноване місто, про випущені на вулиці зграї мавп-бабуїнів і натовпи психічнохворих, яких спалювали вогнеметами, про розвішані на ліхтарях трупи, про розгул кримінальників, про підірваний парою гранат бронетранспортер та інші подібні речі.

– Це що таке?! Невже це в Києві відбувається?! – здивувався Гжесюк.

– Ні-ні, обличште, це всього лише «Град приречений» Стругацьких. Книга перша, частина третя «Редактор». Дуже філософічна фантастика, треба сказати... До речі, отой бунт закінчився добре, в результаті головний герой роману – Андрій Воронін – з головного редактора «Міської газети» виріс до радника з питань науки Президента Міста Фріца Гейгера...

– То навіщо це начитувати в ефірі, якщо це роман?!

– Атмосферу нагнічують негативом, от навіщо. До речі, колись в Англії, здається, по радіо прочитали «Війну світів» Герберта Веллса. То люди, які слухали або не уважно, або не від початку, вирішили, що Землю і справді захопили марсіани. Почалася паніка... Схоже, ті, хто додумався зараз читати по радіо Стругацьких, домагаються подібного ефекту. Кажу ж, що нагнічують.

– Тьху, щоб їм!.. До речі, Спартаку Андрійовичу...

– Що, Ричарде Бернардовичу?

– А ти б так хотів?

– Як саме?! З головних редакторів та й у чиновники?

– Ну так.

– Ні, не хотів би нізащо! – заперечив Спартак рішучо. – Працював я вже чиновником, особисто для міністра Сташковського прес-доповіді робив щоранку, а він усе канчуком вигравав...

– Яким ще канчуком? Ти про що?!

– Та на столі у міністра Сташковського завжди канчук лежав. Красиво так сплетений... То коли Богдан Ілліч замислювався – брав цей канчук зі столу й починав в руках крутити туди-сюди... Отакий оригінал. А загалом я хочу... якщо подумати...

Не договоривши, він замовк. Зачекавши достатньо довго, Гжесюк спитав:

– І що ж ти хочеш, Спартаку Андрійовичу?

– Ще не знаю точно, – відгукнувся нарешті той. – Якесь незрозуміле відчуття виникло...

Відчуття нового сюжету після того, як я головою вдарився, коли автівку вашу занесло.

– Он як?! Гм-м-м!.. – Ричард Бернардович скептично посміхнувся: – Ну, і що ж це за відчуття таке, цікаво дізнатися?

– Сюжет має бути про трьох товаришів. Як у Ремарка.

– О-о-о!.. То це ж неоригінально.

– Будь-який сюжет до певної міри є типологічним. Не в тому проблема.

– А в чому тоді?

– Ще не можу вловити.

– Приховуєш?! Кгм-м-м!.. Ну-ну, – в тоні Гжесюка відчувалася образа.

– Ні-ні, не приховую. Просто ще думка не сформувалася остаточно.

– Ну гаразд, гаразд, як знаєш. Діло твоє.

Далі їхали мовчки. До Києва прибули близько 20:00, спочатку завезли речі до редакції «Буржуїна», що розміщувалася у прибудові до подільського особняка, колись приватизованого Гжесюком. І лише потім Спартак пішов додому. По дорозі побачив молодіжний натовп,

що зібрався біля пам'ятника Григорію Сковороді послухати імпровізований концерт гітариста-любителя. Сподіваючись розшукати Терезу, він марно ходив у натовпі хвилин тридцять.

Додому приплентався вже близько 21:30. Насилу заспокоїв благовірну, яка все поривалася продемонструвати стильні обновки: власноруч сплетені лижний капелюшок і кашне суперпопулярного тепер помаранчевого кольору. Нашвидку повечеряв і завалився спати, вкрай вимотаний.

Але прокинутися довелось близько 5:00 ранку разом з дружиною: намагаючись не розбудити свекруху, вона прокралася на кухню, щоб приготувати гору канапок з вареною ковбасою і два термоси з чаєм. Спартак ув'язався за нею. Спитав зрештою:

– Навіщо майбутньому соціологу готувати все це? Чи ти в кухарі перекваліфікувалася? Або у вас в Могилянці столовка не працює?..

Тоді Тереза розповіла, що сьогодні студенти НаУКМА і всі, хто побажає до них приєднатися, збираються виступити маршем з Подолу на Майдан Незалежності, щоб, з'єднавшись із демонстрантами на Хрещатику, зайняти такі важливі адмінбудівлі, як Український Дім, Київську міську держадміністрацію та Будинок профспілок. І це все окрім наметового містечка в центрі столиці!.. Але так наказали розпорядники. Оскільки ж серед студентів повно іногородніх, Терезка вирішила їх підгодувати.

– До речі, Спаріку... Я без тебе не хотіла обіцяти, але у нас тут, на Подолі – три кімнати на трьох, а ще на Троєщині не відремонтована квартира, яку виділили твоїм батькам... Ти не будеш заперечувати, якщо на час революції ми візьмемо хоч скількись квартирників? Паратрійка може розташуватися тут, у вітальні, ще декілька на Троєщині, якщо мама Гатя не заперечуватиме. Тільки гроші з них брати не будемо, бо це ж для революції!..

– Як для революції – то безкоштовно. А мого підшефного бомжа, доки Назар Амосович живий був, ти весь час мріяла примусити відробляти мою допомогу, – зітхнув Спартак і додав: – Непослідовна ти, одначе!..

– А чому ти говориш про бомжа свого любого так, ніби він помер?.. – здивувалася вона. – Якщо тільки тому, що безхатько так і не зателефонував тобі після повернення з Угорщини, то це ні про що не говорить. Може, він на тебе просто образився, а може...

– Він помер, я точно знаю, – мовив Спартак упевнено, пригадавши побачене в дорозі марення. Але давати більш докладні пояснення не побажав. – Що ж до квартирників... Гарзд, нехай живуть, я не проти. Тільки щоб порядні були, за собою прибирали і в наші справи не лізли.

– І-і-і! Я знала, я знала!.. – заверещала Тереза, чмокнула чоловіка в щічку і констатувала: – Нічого, мій коханий чоловіче, я з тебе ще виховаю справжнього революціонера і фаната нашого президента Дорошенка. Ти ще кинеш свого улюбленого придурка Самойловича...

– Терезко! Ну скільки можна пояснювати, що я Самойловича органічно не перетравлюю, оскільки є підозра, що через цю падлюку...

Однак, прокинувшись від верещання невісточки, в цей момент на кухню вийшла заспана мама Гатя. Розібравшись, що й до чого, вона допомогла готувати канапки з чаєм, а разом і тимчасове розміщення людей на Троєщині узгодила. Потім поснідали, напакували найдками наплічник з двома торбами, одягнулися й пішли: Спартак – у редакцію журналу, Тереза – «на революцію». Втім, він постояв біля пам'ятника Сковороді, дочекавшись, коли студентська колона під розгорнутими революційними транспарантами, помаранчевими прапорами з коротким підкованим написом «Так!» і гронами жовтогарячих повітряних кульок зрушить з місця, наспівуючи:

*Попере-е-еду Дорошенко!
Попере-е-еду Дорошенко!
Висунем ми йо-о-ого*

*Нашим кандида-а-атом
В прези-де-е-енти
Хорошень-ко-о-о!..
Проведем ми йо-о-ого,
Віктора Адамовича
В прези-де-е-енти,
Хорошень-ко-о-о!..*

Стояв, доки стильний помаранчевий капелюшок його Терезки остаточно не загубився на тлі пістрявого натовпу. Лише тоді пішов до особнячка, де розташувалися УАБО й редакція його «Буржуїна». Ех, життя, життя, які ж химерні твої зигзаги!.. Якби не розігнали лабораторію високотемпературного паяння – він би і досі працював в ІЕЗ ім. Патона. Якби їхня перша редакція не застрайкувала через невиплату зарплатні, газету «Селянин» не прикрили б, і він би досі працював там редактором відділу. Якби не конфлікт з гендиректром «ДніпроГідроЕнерго», а через це – вже із Берідзе, не виключено, що його б не взяли в «Політику і культуру». Й нарешті, якби не раптова смерть шеф-редактора тижневика «ПіК» Зіновія Кулика – він би ніколи й нізащо не опинився головним редактором в «Буржуїні»...

Отакі-от перекидачки долі.

А ввечері же треба їхати у Ваад України, де на нього чекатимуть Зусман з новою передовицею, відповідальна секретарка Яна Меїрвіна і верстальник газети «Хадашот». Коли ж він сьогодні додому добереться?! Ох, тільки б тут, у «Буржуїні», тихесенько відсидітися!.. А ще краще – відпочити б вдома під відео... Наприклад – під улюблену мелодраму «Куди приводять мрії» з Робіном Вільямсом... і в обіймах з Терезкою! Та ну, хоч би в редакції тихо було – і то вже буде добре.

Втім, і ці надії на спокій виявилися марними, бо посеред редакційної кімнати вже стояв Гжесюк і, як шеф-редактор їхнього часопису, на підвищених тонах наполягав на тому, аби заступниця головного редактора Стефанія Радомирівна негайно їхала на Майдан Незалежності та без двох десятків бліц-інтерв'ю не поверталася.

Чому замголовреда всіляко опиралася (причому на всю силу легенів), Спартак не розумів. Тим паче, зважаючи на розкішний помаранчевий бант, прикріплений до її сукні на грудях... І лише хвилин через п'ять второпав, що Стефанію Радомирівну попросили побувати не лише в таборі революціонерів, але також у «донецької контри», яка зосередилася біля входу на стадіон «Динамо».

– Жодних проблем, Ричарде Бернардовичу! Я сам з'їжджу туди й особисто побесідую з тими «контрреволюціонерами», які зголосяться поговорити зі мною, – поквапився заспокоїти шеф-редактора Спартак.

– Але ж тобі, пане головний редактор, потрібно обробити ще весь огром матеріалів, привезених із семінару! – підозріло примружився Гжесюк. – Хто замість тебе це зробить – може, граф Бобринський?!

– На місці графа Бобринського у нас давно вже припаркував свою конячку бронзовий Микола Щорс, а можливо, навіть сам Леонід Кравчук¹¹⁷, – всміхнувся Спартак.

– Та ну?! Що це за казочки такі-сякі?! – здивувався шеф-редактор.

– Казочки, не казочки, а мій друг – архітектор Анатолій Ігнащенко – якимось представив мене скульптору Василеві Бородаю, який разом з Михайлом Лисенком і Миколою Суходоло-

¹¹⁷ Перший президент Незалежної України Леонід Кравчук в інтерв'ю «Комсомольской правде в Украине» і справді стверджував, що в 1954 році, навчаючись на 2-му курсі Київського держуніверситету, позував скульпторам, які працювали над кінною статуєю Миколи Щорса для відповідного пам'ятника.

вим працював над статуєю. А ще він згадував, як на відкриття монументу до Києва приїжджали вдова і дочка Щорса – Фрума Хайкіна і Валентина Халатнікова.

– Ну гаразд, гаразд. Годі відволікатися на історію! – махнув рукою Гжесюк. – Ми тут всі знаємо, що ти, Спартаку Андрійовичу, обертаєшся у вищих мистецьких сферах, і нема чого нам тикати в очі цими відомостями.

– Та нічого такого я... Навіть не думав!.. – розгубився головред.

– Не думав?! От і добре! Тоді просто їжджай до стадіону «Динамо», знайди невдоволених останніми подіями, які вже дістали загальноприйнятту назву Помаранчевої революції. А потім назад повернешся і засядеш за обробку матеріалів, зібраних у відрядженні.

– Прекрасно!.. Чудівно!.. Хух-х-х! – з полегшенням зітхнула Стефанія Радомирівна. – От все і встало на місця! Тепер я піду брати інтерв'ю у революціонерів, а всі, хто любить цього бандюгана Самойловича, – той розмовлятиме з різною «контрою».

– Пані Демидась, – залізним тоном проскреготав Спартак, – хто вам сказав таку дурню, буцімто я «люблю» Самойловича?..

– Ви самі засвідчили це, якщо зібралися бесідувати з «контрою».

– Але ж мас-медіа мусять бути об'єктивними і презентувати читачам всі точки зору на проблему! І Помаранчева революція не є винятком...

– Хочете догодити одразу всім?! Не вийде – це колабораціонізм з різними антиукраїнськими «самойловичами»! Ганьба вам, ганьба!..

– Стефаніє Радомирівно... пані Стефо!.. А може, ви б краще головою подумали, перш ніж нісенітниця молоти?!

– Прекрасно! Тоді скажіть ось зараз, негайно, що любите нашого лідера і всенародного гетьмана Дорошенка! Нумо?!

– На превеликий жаль, я надто добре знаю, що собою являє і Віктор Дорошенко, і його права рука – Арміна Ткач.

– Ага-а-а, не можете сказати?! Отже, ви любите Самойловича!

– На превеликий жаль, Стефаніє Радомирівно, я надто добре знаю, що собою являє Віктор Самойлович...

– Ви ні за того, ні за того... Ви проти всіх?! Ви «простопсих»?!

– Можна й так сказати.

– Ні, Спартаку Андрійовичу! Ви лише маскуєтеся під «простопсиха», насправді ж ви – справжня недобита «контра»... Але бійтеся мене! Адже на революцію з Луцька приїхали мої батьки – подружжя Демидасів! Якщо поведетеся не так – скажу батькам, і ваш контрреволюційний журнальчик «Буржуїн» рознесуть на цеглинки, а вас розшматують і повісять! Це кажу вам я, істинна волинянка і патріотка України – Стефанія Демидась!..

І поправивши пишний помаранчевий бант на грудях, заступниця головреда підхопила сумку з редакційним фотоапаратом та кинулася геть, на прощання як слід лягнувши дверима.

– Ні, ви таке колись бачили?! – звернувся сам до себе Гжесюк, вирячивши очі на закриті двері. – Отак поспілкуєшся з революціонерами цими й мимоволі повіриш, що там, на Майдані, їх тримають під наркотою.

– Не звертайте уваги, Ричарде Бернардовичу, – мовив Спартак примирливо. – Не мине й року, як нашій пані Стефі стане соромно за сьогоднішню поведінку.

– Ти певен, Спартаку Андрійовичу?..

– Авжеж певен. Адже сказано: «...і гордощі їхні страждання й марнота, бо все швидко минає, і ми відлітаємо»¹¹⁸. А ще простіше: все минає – минеться й це.

– Це нібито Біблія?..

– Так.

¹¹⁸ Псалми 90:10.

Не сказавши більше нічого, Гжесюк відправився до свого шефського кабінету. Спартак же поміняв акумулятори у власному диктофоні та фотоапараті-«мільниці» (бо редакційну апаратуру забрала «істинна волинянка і патріотка України») й також полишив редакційну кімнату. Втім, хоча і поспішав, проте у дворі особняка, де розмістилася УАБО, мимоволі затримався, побачивши, що у всіх дворових котів на шиях і на нашійниках собак пов'язані... невеличкі жовтогарячі стрічечки!

– Це хто додумався?! – спитав він бабульку, яка сиділа на дворовій лавці, тримаючись за ціпочок, також перевитий помаранчевою стрічкою.

– Так це ж кореспондентка ваша і пороздавала вчора стрічки всьому двору, – охоче повідомила бабулька. – Роздала й сказала усім пов'язати. Інакше, мовляв, прийдуть гицелі та повиловляють усіх тварин, у кого стрічок не буде! То як же не пов'язати?! Вони ж ж душі живі, шкода їх!..

«Ох, пані Стефо, пані Стефо, до чого ж ви креативні!..» – подумав головред про заступницю. Втім на шляху до метро він помітив, що революційними стрічками помічені не тільки хатні та дворові тварини, але й гілки дерев, зливові труби та навіть сміттєві баки! Помаранчевими стрічками бував буквально весь Київ!..

З редакційним завданням як таким він упорався відносно швидко. Біля входу на стадіон «Динамо» і справді тупцювали близько півсотні людей, які виглядали розгубленими та дивилися на уквітчане помаранчем довкілля з явною огидою. Серед них знайшлося четверо сміливців, які погодилися наговорити на диктофон Спартаківі все, що думали про «оранжеву наркоманську отару баранів». Щоправда, фотографувати себе зблизька не дозволили – отож головред непомітно зробив здалеку кілька загальних знімків. Ну що ж, для невеликого репортажу має вистачити...

Але вертатися до редакції «Буржуїна» він не поспішав. Чому?.. Якщо чесно – хотілося розшукати Терезку і з'ясувати, як вона поживає та чи сподобалися її товаришам канапки з чаєм?! Це ж Спартаківі вже 41 рік, а вони ж двадцятилітні шибеники!..

Раптом згадалося, як тато Андрій давав йому мудрі настанови: «Геніальні діти народжуються, коли у тата й мами різниця у віці років хоча б двадцять, як не сорок. Коли батько старий, а мама – молода дівчина». От він, наприклад, саме на два десятиліття старший від Терезки. Господи, невже ж у них таки народяться геніальні діти?! Дай їм, Боже, розібратися в усіх премудрощах цього карколомного життя...

А втім!..

Спартак як слід трусонув головою. Якись дурниці спадають на думку. Очевидно, це наслідок втоми під час відрядження. А ще він знатно вдарився скронею, коли Land Cruiser Гжесюка закрутило на ожеледиці. Ото й лізуть всякі нісенітниці в мозок...

Треба все ж продумати сюжет про трьох товаришів, який поки що існував, швидше, на рівні відчуттів, а не літературної конструкції.

І ще треба неодмінно розшукати Терезку!..

Можливо, він би ще й Назара Амосовича пошукав... Проте з моменту їхньої останньої розмови минуло вже півтора місяця. Якби бомж лишився живим, то неодмінно зателефонував би. Та ще й віщий сон цей... чи то віще марення?! У будь-якому разі Спартак не сумнівався, що безхатька вже нема серед живих, а тому шукати його тут, «на революції», не варто.

Він піднявся вгору по вулиці Грушевського і хотів завернути за Кабміном на Садову, проте в цьому місці вулицю перекрив революційний пікет.

– Стій! Куди прешся?! – зупинив його здоровань, поверх теплого одягу якого яскравіла помаранчева жилетка.

– Я при виконанні службових обов'язків... – почав Спартак. Однак здоровань навіть не дослухав його:

– Зараз усі нормальні люди бастують, а працюють лише «самоїловичі». Ти що, хлопче, «контра»?!

– Я журналіст, мені потрібно пройти у справах...

– Ти чий журналіст: наш чи не наш?!

– Нейтральний.

– Ага! Отже, «контра». А нумо мотай звідси, доки пику не натовкли!..

– О-о-о, братику, і ти революцію робиш! Вітаю, вітаю!..

Спартак здригнувся, озирнувся й побачив одного з молодших кузенів – Роберта Турсунова, оточеного, очевидно, зовсім юними спортсменами. На шії кожен з них мав жовтогарячий шарфик.

– А-а-а, Роберте! Привіт, кузене.

– Знаєш його? – підозріло спитав пікетувальник спортсмена.

– Знаю, це мій двоюрідний брат, він журналіст.

– А чого він?..

– Бо маю особисте партійне завдання від самого Віктора Адамовича Дорошенка: проникнути як журналіст у стан «контри» й вивідати їхні умонастрої! – зненацька зімпровізував Спартак. Побачивши, як у всіх, хто його чув, повитягувалися обличчя, продовжив у тому ж дусі: – Тому ти, дядьку, перш ніж гнати на мене, подумай, як я можу кинути роботу?! Якщо я все кину, то наш лідер Дорошенко не матиме розвідданих, тоді такі агенти впливу, як президент Кучма і глава Адміністрації президента Медвідь, легко задушуть революцію. А з добутими мною відомостями реванш не пройде. Ну все, гаразд, годі з вами теревенити, треба справу робити...

І доки ніхто не встиг оговтатися, він приязно помахав Робертові, зміряв здоров'я пікетувальника крижаним поглядом і попрямував по вулиці Грушевського у бік Європейської площі, подумки радіючи власній вигадці. Ох, революціонери революційні, до чого ж легко вас обдурити!.. Разом нас багато і нас не подолати! До чого ж ви усі наївні...

Терезку він так і не знайшов, але чим ближче до Хрещатика підходив, тим більшу кількість знайомих зустрічав. І всі як один мали на собі бодай якийсь елемент одягу помаранчевого кольору.

Ельвіра Геліївна Макосій щось жваво лопотіла чеською, звертаючись до згуртованої довкола неї групки іноземців. Останні охкали, цокали язиками, клацали маленькими фотоапаратами й вертіли компактними відеокамерами. Тітку Елю він відволікати не став, бо робота – це робота.

Зате на Спартака звернув увагу один з туристів: це був не хто інший, як Іван Яцканин¹¹⁹ – словацький майстер українського слова, з яким не гріх було обмінятися навіть кількома дружніми фразами.

Наступним знайомцем був Ігор Діодоров на прізвисько «Діадох», колишній Спартаків однокласник. Давлячись від сміху, він повідав, що буквально вчора ввечері до нього телефонував Мишко Ейленкріг з Ізраїлю. Виявляється, Землею Обітованою розповсюджуються вперті чутки про фашистський переворот у Києві й тотальні всеохопні єврейські погроми. Звісно, Мишко розхвилювався. Посміялися разом...

Анатолій Федорович Ігнащенко налетів на нього зненацька, наче тайфун:

– Спаріку, хлопчику наш! Ти знаєш, до чого прекрасна річ сталася?! Була тут в «Трубі»¹²⁰ виставка архітектурних проєктів. Я там виставляв відомий тобі проєкт по Бабиному Яру... Ну от, виставка скінчилася, але забрати матеріали я не встиг – бо революція почалася. А ми

¹¹⁹ Український письменник, уродженець Пряшівщини – території компактного проживання автохтонного українського населення. Проживає в Словаччині. Є закордонним членом Національної Спільки письменників України.

¹²⁰ Жаргонно-побутова назва підземного переходу під Майданом Незалежності.

от щойно побували в Наметовому містечку. І знаєш що?! Раптом я побачив там свій Бабино-ярський проект! Щити з ним люди використали, щоб від вітру й опадів захиститися, щоб їм тепліше було!..

– Ох, як шкода! – сплеснув руками Спартак. – Отже, проект загинув?..

– І нехай! Якщо людям від нього утилітарна користь – нехай беруть! До того ж естетичне оформлення наметів... До того ж це можна розглядати як інсталяцію – сучасний вид мистецтва! Намет з архітектурного проекту!.. Зате ти бачив, до чого чудово прикрасили смугами помаранчевої тканини Український дім?! А хто працював над його інтер'єрами?.. Маєстро Ігнащенко з колегами! Недарма ж мій вчитель Йосип Юлійович Каракіс пророкував, що мої роботи колись будуть і на Хрещатику! Ну, отож-бо...

Схоже, маєстро й справді був невідомо щасливий.

– До речі, Спартаку, хлопчику наш, познайомся! Ну-у-у, з моїм продюсером Руфіною ти вже знайомий, а оце – твій сусіда, ресторатор зі Старого Подолу Владик Шліхутка. Власник ресторану «Капітан Немо», це на твоїй же вулиці Хорива. Прошу любити й шанувати, бо знаєш що?! Це саме завдяки йому з'явилася байка про «наркотичні апельсини», он як!..

– Це справді так, – мовив усміхнений молодий чоловік. – Я вирішив: революція у нас Помаранчева?! Гарязд, отож треба дати людям... помаранчі! Купив сітку апельсинів, приніс, роздаю навсібіч безкоштовно. Хтось раптом як скрикне: цей хлоп – він американець, а його апельсинки – з наркотою! Наколоті!.. Усім сподобався цей жарт, народ підхопив... А все завдяки мені!.. На, сусідо, тримай апельсинку й ти.

І тицьнув Спартакові великий округлий помаранч.

Іншим зустрічним, якого не варто було турбувати, виявився ромський поет Міха Козимиренко, який натхненно декламував, стоячи у невеличкому тісному колі:

*Горять вогні посеред ночі,
Вдивляються в майбутнє очі,
Тужливо лється сповідь-пісня
Про гірку долю нині й прісно.
Гітари стогнуть, скрипки плачуть,
А ромських сліз ніхто не бачить!
Це – мій народ, Рома мої!
Дороги нас ведуть свої¹²¹.*

Нічого, нічого, вони ще перетнуться в Коростені, куди Спартак неодмінно поїде на літературне свято «Просто так!»... і ще Терезку з собою прихопить. Там вони й зустрінуться знов. А може, занесе ромського поета-пісняря в майстерню маєстро Ігнащенка?! Е-е-ех, і добре ж вони колись там посиділи з печеною картопелькою, ніжним сальцем, цибулькою та горілочкою!..

До речі...

Спартак навіть стишив крок, намагаючись буквально упіймати за хвіст, як то кажуть, важливу думку, що лише на коротку мить спалахнула в його свідомості та зникла так само блискавично. Щось вражає згадував Міха під час їхньої останньої зустрічі. Було це ще торік, зіткнулися вони на вулиці ніс до носу – і негайно, одразу ж Спартак почув: «Слухай, а чи знаєш ти, який феноменальний хлопчик є у нашому Коростені?! Отож-бо, що не знаєш! Уяви собі: маленький циганчук, такий самий ром, як я або хтось інший, – а між тим, українською мовою так і щебече, немов соловейко! Почуєш – заслухаєшся!.. Причому його ніхто спеціально

¹²¹ Фрагмент вірша Міхи Козимиренка (1938–2005) «Землі квітучої сирітка».

української мови не вчив. Нашої ромської – ну, то куди ж без неї!.. Російської – так, звісно... Але щоб української?! Це щось феноменальне!»

Спартак тоді кудись дуже поспішав, ото ж спробував м'яко уникнути несподіваної вуличної бесіди. Однак, відчувши внутрішній спротив співрозмовника, Козимиренко заговорив з іще більшим ентузіазмом, схопивши його за плече: «Ні-ні, ти послухай, послухай!.. А як цей малий вірші Шевченка читає!.. І ще з абсолютно серйозним виразом обличчя!.. А тон!.. Чув би ти інтонації цього маленького рома!..»

Але тоді Спартак рішучо скинув зі свого плеча поетову руку й мовив: «Послухай, Міхо!.. При всій повазі до тебе як до професійного митця, поета й композитора... Я знаю про твої переклади Шевченка ромською мовою. Я на сто відсотків довіряю твоїй інтуїції. І якщо ти кажеш, що цей маленький циганчук є феноменальним явищем – отже, так воно і є... Але зараз я дуже поспішаю. У мене редакційне завдання. Розумієш?»

«Але як будеш у нашому Коростені – нагадай про хлопчика! Ти неодмінно мусиш з ним познайомитися», – сказав на прощання поет. І відпустив його бігти далі у редакційних справах... Й от тепер Спартак знов згадав про ту їхню зустріч та про феноменального циганчука, який самотужки опанував українську мову й читає напам'ять вірші Кобзаря. Щось важливе було в цих словах Козимиренка, щось дуже важливе... То, може, все ж таки варто підійти до нього, поговорити про це невловимо-важливе?!

Однак, дивлячись у затягнуте сіруватими слоїстими хмарами небо, поет продовжував ритмічно виголошувати слово за словом:

*Ми й досі знані, життям биті,
Блукаємо по білім світі,
Та, попри все, ще бережем
І радість танцю, й пісні щем...*

Ні-ні, краще все ж не чіпати зараз Міху! Нехай промовляє до людей, несе свій біль і свою радість вдячним слухачам... А поговорити вони ще встигнуть у Коростені, коли Спартак приїде туди на літературний фестиваль. А на літфест до столиці давньої землі Древлянської він приїде неодмінно! Приїде не сам, а зі своєю Терезкою... А от зараз...

Але тут він майже ніс до носу зіштовхнувся з двома колишніми співробітниками по ІЕЗ ім. Патона – «Боцманом» та Інокентієм. Щойно зібрався поговорити з хлопцями (зокрема, спитати про те, чи є правдивими чутки про смерть пару років тому зварювальника дяді Юри з Мотовилівки), як на них так само несподівано налетіла «могильність» їхньої лабораторії – Павлина Авксентівна Кузюра.

– Спа-а-ар-та-ку-у-у, а ти й досі не дременув до Ізраїлю! – розпливлася вона у посмішці. – Ти ще більший упертюх, ніж я про тебе думала...

– Я ж попереджав, що не дочекаєтесь, – підібгавши губи, він пішов далі, надавши «Боцману» з Інокентієм честь роз'яснити Павлині Авксентівні, до чого рідкісним (чи рідким?..) лайном вона є по життю.

Буйтур Всеволод і Немир Дричак записували на диктофони міркування про революційні події солідного на вигляд чоловіка, якого називали «Жданом Олеговичем». Колишня журналістка «Українських новин» Лана Чекмарьова зупинилася біля них на кілька секунд, обмінялася багатозначними поглядами з Буйтуром Всеволодом (цікаво, що могли означати ці погляди?), однак побігла далі: очевидно, тема бесіди її не зачепила. Спартак також хотів послуhati, проте Немир Флорович подивився на нього з такою ненавистю, що це бажання вмить щезло.

От з ким він поговорив у своє задоволення – то це з Ірмою Сахно та її знайомим Всеволодом Чорнозубом. Оскільки і його молода дружина, й колишня дівчина Евка Заремба були,

виявляється, з того самого кола «циркових» знайомих, розмова крутилася, природно, довкола їхнього з Терезкою шлюбу: чому вони розписалися не влітку, а наприкінці вересня?.. чому поїхати на скорочений «медовий тиждень» в Угорщину і коли збираються догулювати ще три тижні?.. чому не покликали на весілля майже нікого із знайомих?.. чи змогла Терезка порозумітися зі свекрухою Агатою Самсонівною, а Спартак – з тещею Альбіною Богданівною?.. І таке інше.

– До речі, оце моя дочка Римма, – Ірма поклала руку на плече молодій жінці, яка стояла поруч із нею. Спартак хотів відпустити якийсь незначущий комплімент... Як раптом у просвіті, утвореному двома полами теплої осінньої курточки, він помітив цікаву ювелірну прикрасу: майстерно виконаний різьблений срібний листок, всіяний невеличкими гранатами у вигляді калинової китиці. Наступної ж миті у пам'яті сплигло:

«Коли калиновий кулон стане срібним браслетом...»

Невже це він – той самий калиновий кулон?!

А як же все інше?..

Слухаючи, але не чуючи, що там говорить Ірма, Спартак стояв немов бовдур, прикипівши очима до загадкової прикраси. Й лише второпавши, що його поведінка виглядає щонайменше безтактною, раптом мовив:

– Перепрошую, я тут дещо згадав... Маю бігти у справах. Приємно було познайомитися. Можливо, ще колись... разом з моєю Терезкою...

І справді спробував віддалитися від спантеличених харків'янок Ірми з Риммою якнайшвидше. Та куди там!.. Він уже звернув на Хрещатик, отож з наближенням до Майдану Незалежності щільність натовпу дедалі зростала, до того ж то тут, то там люди спонтанно вигукували речівки на кшталт «Нас багато і нас не подолати!» або «Міліція з народом!».

І тут йому зустрілися одразу четверо знайомих «вуглекопів»: лідер Профспілки робітників вугільної промисловості Рудольф Турянський, його колишня міністерська начальниця Муза Пухлякова і колишні підлеглі – Гога Панкрат'єв і Льоля Остриця.

– А ви що тут робите?! – здивувався відверто.

– Як, тобто, що?! – теж здивувалася Муза Адріанівна. – Тут народна революція відбувається, ну-у-у... то й ми беремо в ній участь також.

– Так, Музо Адріанівно, ми ж з вами теж народ, – охоче підтакнув начальниці Гога.

«Що-о-о?! Це хто народ – ВИ?! ДЕРЖАВНІ СЛУЖБОВЦІ?!» – промайнуло в голові. Ну, хіба що Турянський... але ж він лідер так званої «офіційної» профспілки, яка за багатьма пунктами підтримує державу!..

І в цей момент Спартак раптом зрозумів, що йому нагадує нинішня Помаранчева революція.

«Ви бачите! – вигукнув д'Артаньян. – Ні, фрондуйте, мій друже, фрондуйте і пам'ятайте, що я заміняю графа в усьому.»

Олександр Дюма, «Двадцять років по тому», глава 47, «Меса з нагоди перемоги при Лансі».

Так і є: Фронда парламентська і Фронда принців.

Еліти гризуться за владу – але суто між собою.

Ворона вороні ока не виклює, тому чиновники називають себе «народом» і спокійно почувуються серед натовпу, такого білого й пухнастого... Чи точніше цього разу такого солодкого та помаранчевого, як напій «Фанта» з бульбашками, що приємно лоскочуть горлянку і «стріляють» в ніс.

А народ?!

А що народ?..

Народ вирядився в усе помаранчеве й радіє, як його Терезка.

Задерикувато горлає: «Дорошенко – так! Самойлович – мудак!»
До хрипоти обурюється «контрою», як його теперішня заступниця по редакції журналу
«Буржуїн» Стефанія Радомирівна. Або як той здоровань у помаранчевій жилетці.
Чіпляє бантики котикам і песикам.
Запускає жовтогарячі повітряні кульки.
Але хоча народ є незмінно-мудрим, хтось таки спромігся піддурити його.
Бо все це не революція ніяка, а суцільна ПРОФАНАЦІЯ!
Одне слово: ФРОНДА, яка нічого принципово не змінює...
Тому калиновий кулон на срібний браслет і не перетворився.
Тому Спартак і побачив тільки один знак, а не вісім одразу.
І той знак не спрацював.
Що ж лишається?!
Невже повна безнадія, як в одному з віршів покійного Тараса Ліпольця?..

*Какие б ветры нам ни дули,
Какие б ни пестрели флаги —
На нас уже отлиты пули,
Для нас уже построен лагерь.
Все так же сытые жируют,
Но между звоном винных чарок
Они усердно тренируют
На наши запахи овчарок.
Свобода – это не подарок,
Ее не выиграешь в карты.
Свобода не дается даром,
К ней путь один – на баррикады!*

Ні, мабуть, все ж таки слід почекати ще.
Ну що ж, тоді він чекатиме й далі...

Київ, 1 січня – 30 липня 2020 року